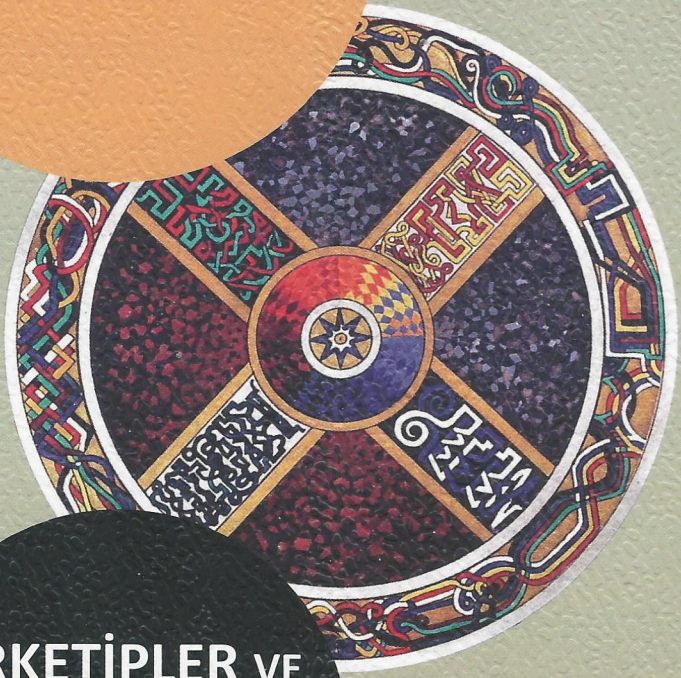
CARL GUSTAV
JUNG

ARKETİPLER VE KOLEKTİF BİLİNÇDIŞI

çeviren CANBERK ŞEREF

PİNHAN

C. G. JUNG

ARKETİPLER VE KOLEKTİF BİLİNÇDIŞI

Carl Gustav Jung (1875-1961): İsviçreli psikiyatr, analitik psikolojinin kurucusu. 1895 yılında Basel'de tıp eğitimi almaya başladı ve 1900 yılında Eugen Bleuler'in asistanı olarak Burghölzli'de psikiyatrist olarak hizmet verdi. Doktorasını 1902 yılında tamamladı. Konu, okült fenomenler ve onların psikoloji ve patolojiyle bağlantıları idi. Paris'te altı ay boyunca Pierre Janet ile bilgilerini derinleştirdi. 1903 yılında Emma Rauschenbach ile evlendi. 36 yaşında Uluslararası Psikanaliz Birliğinin ilk başkanı oldu. Jung, sadece psikoterapi bilim dalını değil, aynı zamanda psikoloji, teoloji, etnografi, edebiyat ve güzel sanatları da etkiledi. Psikoloji bilim dalında bizzat bulduğu kavramlar geniş çevrelerce kabul gördü.

Canberk Şeref: Lise eğitimini Zonguldak Fener Anadolu Lisesi dil bölümünde, lisans ve yüksek lisans eğitimini Hacettepe Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamlamıştır. Eğitimi boyunca birçok resmi ve resmi olmayan çeviriler yapmış, aralarında Jungcu psikanalizin de bulunduğu akademik çalışmalar yayımlamıştır ve Jungcu okul odaklı çeviriler üzerine aktif olarak çalışmaktadır.

PİNHAN YAYINCILIK

Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215

Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74

www.pinhanyayincilik.com

info@pinhanyayincilik.com

Sertifika No: 40676

ARKETİPLER VE KOLEKTİF BİLİNÇDIŞI

C. G. JUNG

Orijinal ismi

Die Archetypen und das kollektive Unbewußte, gw 9/I

Copyright © 2007 Foundation of the Works of C. G. Jung, Zurich.

Bu eserin yayın hakları, ONK Ajans aracılığıyla alınmıştır.

© Pinhan Yayıncılık, 2025

Birinci Basım: Mart 2025

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever

Çeviren: Canberk Şeref

Editör: Emre Poyraz

Sayfa Tasarım: Özlem Sümbül

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:

Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203

Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03 Sertifika No: 44865

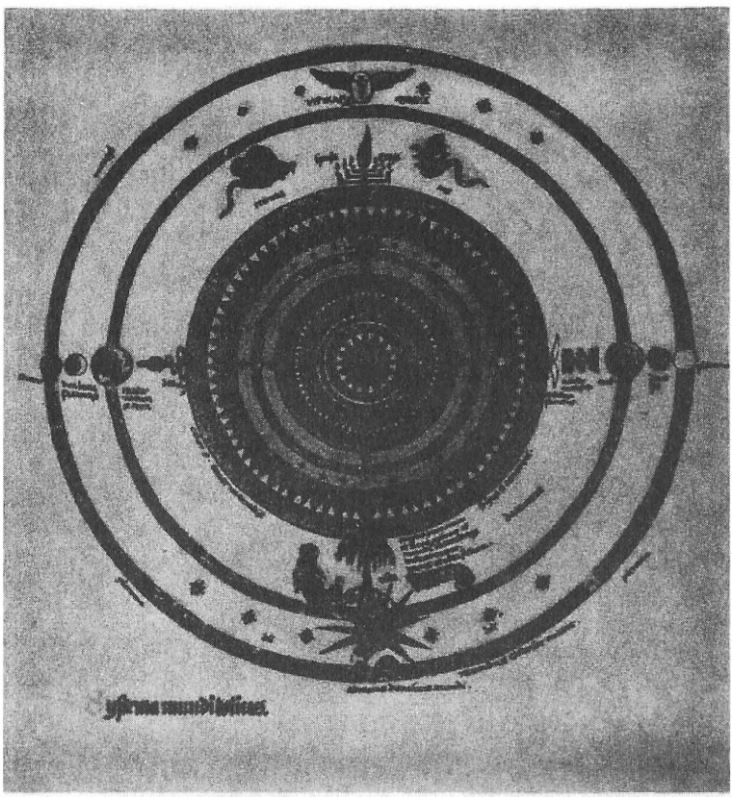
ISBN: 978-625-8393-84-2

© Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin alınmadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturur.

C. G. JUNG

ARKETİPLER VE KOLEKTİF BİLİNÇDIŞI

Çeviren: Canberk Şeref

Modern Bir İnsanın Mandala Çizimi

İÇİNDEKİLER

EDİTÖR NOTU 9

I

KOLEKTİF BİLİNÇDIŞININ ARKETİPLERİ 13
KOLEKTİF BİLİNÇDIŞI KAVRAMI 57
ARKETİPLER ÜZERİNE, ANİMA KAVRAMINA ÖZEL GÖNDERMELERLE 70

II

ANNE ARKETİPİNİN PSİKOLOJİK YÖNLERİ 91
1. ARKETİP KAVRAMI ÜZERİNE 93
2. ANNE ARKETİPİ 100
3. ANNE KOMPLEKSİ 104
   I. Oğlun Anne Kompleksi 104
   II. Kızın Anne Kompleksi 107
4. ANNE KOMPLEKSİNİN OLUMLU YÖNLERİ 112
   I. Anne 112
   II. Aşırı Gelişmiş Eros 115
   III. Kız Evlat Olmaktan İbaret Kız 117
   IV. Olumsuz Anne Kompleksi 119
5. SONUÇ 122

III

YENİDEN DOĞUŞ ÜZERİNE..... 133
1. YENİDEN DOĞUŞ BİÇİMLERİ 135
2. YENİDEN DOĞUŞ PSİKOLOJİSİ..... 138
I. Yaşamın Aşkınlığı Deneyimi 139
II. Öznel Dönüşüm 141
3. DÖNÜŞÜM SÜRECİNİ RESMEDEN
TİPİK SEMBOL DİZİLERİ..... 160

IV

ÇOCUK ARKETİPİNİN PSİKOLOJİSİ..... 179
I. Giriş 179
II. Çocuk Arketipinin Psikolojisi 189
III. Çocuk Arketipinin Özel Fenomenolojisi 197
IV. Sonuç 211
KORE'NİN PSİKOLOJİK YÖNLERİ..... 214

V

PERİ MASALLARINDA
RUHUN FENOMENOLOJİSİ..... 241
1. "Ruh" Kelimesi Üzerine..... 242
II. Rüyalarda Ruhun Öz Temsili 249
III. Peri Masallarında Ruh..... 252
IV. Peri Masallarında Teriyomorfik
Ruh Sembolizmi 267
V. Ek 281
VI. Sonuç..... 291
HİLEBAZ FİGÜRÜN PSİKOLOJİSİ ÜZERİNE..... 294

BİLİNÇ, BİLİNÇDIŞI VE BİREYLEŞME 317
BİREYLEŞME SÜRECİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA.....334
MANDALA SEMBOLİZMİ ÜZERİNE.....430

EK: MANDALALAR 521

KAYNAKÇA.....525
DİZİN.....549

EDİTÖR NOTU

Arketipler kavramı ve onun ilişiği olan kolektif bilinçdışı kavramı, Profesör Jung'un geliştirdiği kuramlar arasında en çok bilinenlerdendir. Kökenlerinin izi Jung'un ilk yayınına, "Okült Denen Fenomenlerin Psikolojisi ve Patolojisi Üzerine"ye (1902)[1] kadar sürülebilir. Burada histerik bir medyumun fantezileri betimlenir. Kavramların örtük imaları sonraki birçok çalışmasında bulunabilir. Adım adım farazi iddialar netleştirilmiş ve yeniden formüle edilmiştir, ta ki en sonunda sağlam bir çekirdek kuram kurulana kadar.

9. cildin I. kısmı, iki kavramı tanımlayan ve ayrıntılandıran -1933 sonrasında yazılmış- denemelerden oluşur. Cilde giriş, teorik temeli belirleyen üç denemeyle yapılır ve ardından spesifik arketipleri tanımlayan diğer denemeler gelir. Bu arketiplerin bireyleşme süreciyle ilişkisi, son bölümdeki denemelerde tarif edilir.

Bu cildin Aion başlıklı II. kısmı ayrı olarak yayımlanmıştır; "Hristiyan aion'u"nda kendini gösterdiği haliyle Kendilik sembolizmi üzerine yazılmış uzun bir monografa adanmıştır. Bir arada iki kısım Jung'un arketiplerin bir bütün olarak psişeyle ilişkisi üzerine kuram ve anlayışının çekirdeğini sunmaktadır.

*

Son iki yazıdaki görseller *Gestaltungen des Unbewußte* içinde yayımlananla aynı konuları barındırsa da, burada yeniden görselleştirilmiş ve iyileştirilmişlerdir. "Bireyleşme Süreci Üzerine Bir Çalışma" içeriklerini görselleştiren görsel serilerinin tamamını daha iyi bir şekilde sunmamız ve ayriyeten yedi resim daha eklememiz mümkün olmuştur, ki bunlar

1 *Psikiyatri Araştırmaları*, toplu eserleri cilt 1.

yazar tarafından bizzat kendi elindeki görsellerden seçilip eklenmiştir (par. 616). Resimler konusundaki yardımları için Bayan Aniela Jaffé ve Bayan Margaret Schevill-Link'e büyük teşekkür borçluyuz. İç kapak resmi İsviçre dergisi *Du* (Nisan 1955) içinde, Profesör Jung'un ekte de sunduğumuz kısa bir makalesiyle beraber yayımlanmıştır. Bu "Modern Bir İnsanın Mandala Çizimi" 1916'da çizilmiştir.

I

KOLEKTİF BİLİNÇDIŞININ ARKETİPLERİ

-

KOLEKTİF BİLİNÇDIŞI KAVRAMI

-

ARKETİPLER ÜZERİNE, ANIMA KAVRAMINA ÖZEL GÖNDERMELERLE

KOLEKTİF BİLİNÇDIŞININ ARKETİPLERİ

[1] Kolektif bir bilinçdışı varsayımı, insanların ilkin tuhaf bulduğu ama çok geçmeden benimseyip aşina olarak kullandığı kavramlar arasındadır. Genel olarak bilinçdışı kavramında da durum böyle olmuştur. Felsefi bir düşünce olarak bilinçdışından sonra, başlıca Carus ve von Hartmann ile temsil edilen biçimiyle bu kavram materyalizm ve ampirizmin sinsi ve boğucu dalgaları altında bozguna uğratılmıştır, fakat en sonunda tedrici olarak tıbbi psikoloji alanında tekrar ortaya çıkmıştır.

[2] İlk başta bilinçdışı kavramı bastırılmış ya da unutulmuş içerikler anlamıyla sınırlandırılmıştı. Bilinçdışına -en azından metaforik bakımdan- baş özne olarak sahneyi veren Freud'da bile bilinçdışı gerçekte unutulmuş ve bastırılmış içeriklerin bir toplanma noktasından başka bir şey değildir, ve ancak bunlara ithafen işlevsel bir değer taşır. Buna uygun olarak, Freud için bilinçdışı münhasıran kişisel karakter taşır;[2] gerçi yine de Freud bilinçdışının arkaik ve mitolojik düşünce biçimlerinin de farkındaydı.

[3] Bilinçdışının daha ziyade yüzeysel olan bir katmanı kuşkusuz kişiseldir. Ben buna *kişisel bilinçdışı* diyorum. Ama bu kişisel bilinçdışı daha derin bir katmanın üzerinde durur, o katman kişisel deneyimden türemez ve kişisel edimin değildir, doğuştandır. Bu daha derin katmana *kolektif bilinçdışı* diyorum. "Kolektif" terimini seçme sebebim, bilinçdışının bu kısmının kişisel değil de evrensel olmasıdır; kişisel pşisenin aksine, her yerde ve her bireyde aşağı yukarı

2 Daha sonraki çalışmalarında Freud burada bahsedilen basit görüşü farklılaştırır. İçgüdüsel psişeye "id" der ve "üstben" ise kolektif bilinçdışı anlamına gelmektedir, ki bilinçdışı ona karşı kısmen bilinçli kısmen bilinçsizdir (çünkü bastırılmıştır).

aynı olan içerik ve davranış kipleri taşır. Başka deyişle, her insanda aynıdır ve bu bakımdan, hepimizde mevcut bulunan bir kişiselliküstü karakterde müşterek bir psişik alt tabaka teşkil eder.

[4] Psişik varoluş, yalnızca *bilinçliliğe kabiliyetli* içeriklerin mevcudiyetiyle ayırt edilebilir. Dolayısıyla ancak içeriklerini ispat edebilir ya da gösterebilirsek bir bilinçdışının bahsini edebiliriz. Kişisel bilinçdışının içerikleri, başlıca *histonlu komplekslerdir*; psişik yaşamın kişisel ve hususi yanını teşkil ederler. Diğer taraftan, kolektif bilinçdışının içerikleri *arketipler* olarak bilinir.

[5] "Arketip" terimi, çok daha eski bir tarihte, İskenderiyeli Filon'da[3] insandaki *Imago Dei*'ye (Tanrı imgesi) gönderme içinde görülür. Irenaeus'ta da bulabiliriz. Şöyle der: "Dünyanın yaratıcısı bu şeyleri doğrudan kendinden oluşturmadı, kendi dışındaki arketiplerden kopyaladı."[4] *Corpus Hermeticum*'da[5] Tanrı'ya *τό αρχείο μου φώς* [to archeio mov fos] (arketipik ışık) denir. Areopagiteli Dionisios'ta terim defalarca görülür, örneğin *De caelesti hierarchia*, II, 4'te: "gayrimaddi Arketipler",[6] ve *De divinis nominibus*, I, 6'da "Arketipik taş".[7] Aziz Augustinus'ta arketip terimi değil ama fikri görülür. Bu minvalde *De diversis quaestionibus* LXXXIII'te, "*ideae principales*"ten bahseder: "Kendileri biçimsizdirler [...] ama ilahi idrakte ihtiva edilirler."[8] "Arketip", Platoncu *eidos*'un

3 *De opificio mundi*, I, 69. Krş. CoIson/Whitaker çev., I, s. 55.

4 *Adversus haereses* II, 7, 5: "Mundi fabricator non a semetipso fecit haec, sed de alienii archetypis transtulit." (Krş. Roberts/Rarabaut çev., I, s. 139.)

5 Scott, *Hermetica*, I, s. 140.

6 Migne, *P.G.*, cilt 3 içinde makale. 144.

7 A.g.e., makale 595.

8 Migne, *P.L.*, cilt. 40, makale. 30. "Arketip", simyacılar tarafından Hermes Trismegistus'un "Tractatus aureus"u ile aynı şekilde kullanılır (*Theatrum chemicum*, IV, 1613, s. 718): "Tanrı'nın ilahiyetin tüm hazinelerini ihtiva ettiği gibi [...] bunlar arketip olarak kendinde gizlidir [in se tanquam archetypo absconditum] [...] keza aynı şekilde Saturn de kendinde metal yapılarını ihtiva eder." Vigenerus'un "Tractatus de igne et sale" metninde (*Theatr. chem.*, VI, 1661, s. 3), dünya "ad archetypi sui similitudinem

[idea] açıklayıcı bir yorumudur. Bizim için bu terim uygun ve yararlıdır çünkü kolektif bilinçdışının içerikleri söz konusuyken, arkaik ya da -deyiş yerindeyse- ezeli tiplerle, yani en ırak zamanlardan beri var olan evrensel imgelerle karşı karşıya olduğumuzu söyler bize. Lévy-Bruhl tarafından ilkel dünya görüşündeki sembolik figürlere işaret etmek adına kullanılan "représentations collectives" terimi de pekâlâ bilinçdışı içerikleri için kullanılabilir, zira neredeyse aynı şeyi kastetmektedir. İlkel kabile ilimi, özel bir biçimde nitelenen arketiplerle ilgilenir. Bunlar artık bilinçdışının içeriği değildir, çoktan geleneğe göre -ki genellikle ezoterik öğreti biçiminde- öğretilmiş bilinçli formüllere dönüşmüşlerdir. Ezoterik öğreti, esasen bilinçdışından türeyen kolektif içeriklerin aktarımı için tipik bir ifade biçimidir.

[6] Arketiplerin bir diğer bilindik ifadesi de mit ve peri masallarıdır. Ama burada da belli bir damga taşıyan ve uzun zamanlar boyunca aktarılmış formlarla karşı karşıyayız. "Arketip" terimi dolayısıyla ancak dolaylı olarak "représentations collectives"de geçerlidir, zira sadece bilinçli değerlendirmeye arz edilmemiş ve dolayısıyla psişik deneyimin doğrudan bir verisi olan psişik içeriklere işaret etmektedir. Bu anlamda arketip ve evrilmiş tarihi formül arasında hatırı sayılır bir fark vardır. Özellikle ezoterik öğretinin üst seviyelerinde, arketipler şüphe götürmez biçimde bilinç değerlendirmesinin eleştirel ve ölçücü tesiri biçiminde ortaya çıkar. Doğrudan dışa vurumları, rüyalarda ve görümlerde karşılaştığımız gibi, çok daha bireyseldir, daha az anlaşılırdır ve söz gelimi mitlerde olduğundan daha saftır. Arketip, esasen, bilinçli hale gelerek ve algılanarak başkalaşmış bir bilinçdışı içeriktir ve rengini de tezahür ettiği bireyin bilincinden alır.[9]

---

factus"tur (arketipine benzer olarak yaratılmış) ve dolayısıyla "magnus homo" denir (Swedenborg'un "homo maximus"u).

9 Açıklık adına "arketip" ve "arketipik düşünceler" arasında ayrım yapmak gerekir. Kendi başına arketip, varsayımsal ve temsil edilemez bir modeldir, biyolojideki "davranış paterni" gibi bir şeydir. Krş. "Über die Natur der Psyche", böl. 7.

[7] İsmen "arketip" kelimesinin mitler, ezoterik öğretiler ve peri masallarıyla ilişkisi dolayındaki anlamı öyleyse yeterince açıklık kazanmış olmalı. Ama *psikolojik* olarak bir arketipin ne olduğunu belirlemeye çalışırsak, mesele daha karmaşık hale gelir. Şimdiye kadar mitologlar güneşle ilgili, ayla ilgili, meteorolojik, bitkisel ve diğer türden fikirlerden faydalandı. Mitlerin en başta ruhun doğasını ortaya döken psişik fenomenler olduğu gerçeğini görmeyi şimdiye kadar katiyen reddettiler. İlkel insanın aşikâr olanın nesnel açıklamalarına ilgisi yoktur, daha ziyade onun tüm dış duyusal deneyimleri içsel, psişik olaylara özümseme gibi bir dürtüsü söz konusudur – ya da daha doğrusu bilinçdışı psişesinin böyle bir karşı koyulamaz içgüdüsü vardır. İlkel insan için güneşin doğduğunu ve battığını görmek yeterli değildir; bu dış gözlemin aynı zamanda psişik bir olay da olması gerek: Güneşin seyri, son tahlilde, insan ruhunda başka bir yerde yaşamayan tanrı ya da kahramanın yazgısını temsil ediyor olmalıdır. Doğanın tüm mitolojileştirilmiş süreçleri, örneğin yaz ve kış ya da yağmurlu mevsimler vb., hiçbir anlamda bu nesnel olayların alegorileri[10] değildir; daha ziyade psişenin içsel, bilinçdışı dramasının ifadeleridirler, ki bu da insanın bilincine yansıtma yoluyla erişilir hale gelir – yani, doğa olaylarında yansımaktadır. Yansıtma o kadar köktendir ki, dış nesnesinden onu bir nebze olsun ayrıştırabilmek için binlerce yıl gerekmiştir. Örneğin astrolojide, "scientia intuitiva"[11] denen şu kadim kavram, dindışılık sıfatıyla damgalandı çünkü insan henüz karakter tanımlamasını yıldızlardan bağımsız yapmaya hazır değildi. Günümüzde bile, astrolojiye inanan insanlar neredeyse hiç istisnasız yıldızların etkisi üzerine şu eski batıl varsayıma inanırlar. Gelgelelim

10 Bir alegori, bilinçli bir içeriğin yorumlanmasıdır, oysaki bir sembol, anlamını yalnızca tahmin edilebilen bir bilinçdışı içeriğin olası en iyi ifadesidir çünkü hâlâ bilinmezdir.

11 Sezgisel anlama. Spinoza terimi. Tanrı'nın idrakini politeistik biçimde evrenin ya da doğanın içinde duyumsama, yani Tanrı'yı her yerde görme (çn.).

yıldız haritası çıkarabilen herkes bilmelidir ki, İskenderiyeli Hipparkhos'un eski günlerden beri güz noktası 0°'de sabitlenmiştir ve her yıldız haritasının dayandığı burçlar kuşağı, dolayısıyla son derece saymacadır, zira o zamandan bu yana güz noktası ilerlemiştir ve ekinoksların deviniminden dolayı Balık'ın ilk derecelerine gelmiştir.

[8] İlkel insanın öznelliği o kadar ilginçtir ki, mitlerin gerçekte psişik bir şeye gönderme olduğunu çok daha uzun zaman önce tahmin etmemiz gerekirdi. Doğa üzerine bilgisi esasen bilinçdışı bir psişik sürecin dili ve dış kisvesidir. Ama bu sürecin bilinçdışı olduğu gerçeğinin ta kendisi bize insanın mitleri açıklama girişimlerinde neden psişe hariç her şeyi aklına getirmiş olduğunu gösterir. Psişenin mitleri husule getiren tüm imgeleri barındırdığını ve bilinçdışımızın -doğanın süreçlerinde hem büyük hem küçük çapta- içsel bir dramada eyleyen ve acı çeken bir özne olduğunu bilmiyordu, ki ilkel insan analoji yoluyla bunu yeniden keşfetmiştir.[12]

[9] Seni şöyle der Wallenstein'a "Yazgının yıldızları kendi bağrında yatar" [13] – kalbin sırları hakkında en ufak bilgisi olduğunda bile astrologları tatmin etmesi gereken bir deyiş bu. Ama şimdiye kadar insanlar bunu anlamamıştır. Bugün de durumun daha iyi olduğunu iddia edemem.

[10] Kabile ilmi daima kutsal ve tehlikelidir. Tüm ezoterik öğretiler, psişedeki görünmeyen olayları anlamaya çalışır ve hepsi üst otoriteyi kendileri üstlenir. İlkel ilim için doğru olan, egemen dünya dinlerinde daha da büyük ölçekte geçerlidir. Esasen gizlenmiş ama sonra ifşa edilen bir bilgi içerirler ve ruhun gizlerini görkemli imgelerle ortaya koyarlar. Tapınakları ve kutsal yazıları, eskisinden tanzim edilmiş imge ve öğretiler suretinde kendilerini açığa vururlar; her inançlı kalbe, her hassas görüye, her uzak görüşlü düşünceye onu erişilir hale getirirler. Şunu söylemeden

12 Krş. bu ciltte kutsal çocuk ve Kore üzerine yazılarım ve Kerényi'nin *Mitoloji Bilimine Giriş*'teki denemeleri.

13 [Schiller, *Piccolomini*, II, 6.- Editörler.]

kaçamıyoruz ki, hakikaten de gelenek tarafından aktarılan imge ne kadar güzel, ne kadar ulu, ne kadar kapsamlı olursa bireysel deneyimden de o kadar uzaklaşır. Hissederek içine girebiliriz ya da ondan bir şeyler sezebiliriz ama orijinal deneyim kaybedilmiştir.

[11] Ampirik bilimlerin neden en genci psikolojidir? Neden bilinçdışını çok daha uzun zaman önce keşfetmedik ve ebedi imgeler hazinesini ortaya çıkarmadık? Çünkü tüm psişik şeyler için dini bir formüle sahiptik – ve sezgisel deneyimden çok daha güzel ve kavrayışlıydı bu. Hristiyan dünya görüşü birçok insanda parlaklığını yitirmiş olsa da, Doğu'nun hazineleri hâlâ harikalarla doludur ve bunlar da uzunca bir süre şov ve yeni kıyafetler tutkusunu uzun süre besleyebilecektir. Dahası, bu imgeler -ister Hristiyan, ister Budist, ister başka bir şey olsunlar- kıymetli, gizemli, bolca sezgiseldir. Haliyle onlara ne kadar aşina olursak, sürekli kullanılmaları onları aşındırır, öyle ki geriye kalan sadece alelade bir yüzeysellik ve anlamsız paradoks olur. Bakireden doğma gizemi ya da Oğul'un Baba ile homoousia'sı[14] ya da üçlü olmayan Teslis – bunlar artık felsefi merakları uyandırmaz. Taşlaşıp salt inanç nesnesi haline gelmişlerdir. Dolayısıyla hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde dini ihtiyaç, inanan zihin ve eğitimli Avrupalının felsefi spekülasyonları Doğu'nun sembollerine -Hindistan'daki kutsallık üzerine göz alıcı anlayışlar ve Çin'de Taoist felsefenin derinlikleri- cezbolur, tıpkı bir zamanlar Antik Çağ'ın insanlarının kalbinin ve zihninin Hristiyan düşünceler tarafından ele geçirilmesi gibi. Birçok Avrupalı vardır ki ilk başında kendilerini tamamıyla Hristiyan sembolünün tesirine bırakmışlardır, ta ki Kierkegaardcı bir nevroza düşene kadar ya da sembolizmin gittikçe yoksullaşmasından dolayı Tanrı ile ilişkileri dayanılmaz ölçüde incelmiş bir Ben-Sen ilişkisine dönüşene kadar – fakat sonradan yine de Doğu

14 Tözde özdeşlik, özlerin eş olması (çn.).

sembollerinin büyü ve tazeliğine kurban düşmüşlerdir. Bu teslim olma ille de mağlubiyet değildir; daha ziyade dini duyumun alırlığı ve yaşamsallığını kanıtlar. Aynı şeyi eğitimli Doğu insanında da görebiliriz, zira pek sık o da Hristiyan sembolüne ya da bilimine çekim duyar -ki bu Doğu zihnine hiç uygun değildir- ve imrenilesi ölçüde idraklerini kazanır. İnsanların bu ebedi imgelere karşı koyamaması tamamen normaldir, hatta bu imgelerin varoluş amacı bizatihi budur. Cezbetmek, ikna etmek, büyülemek ve hâkim olmaktır amaçları. Yaratılışın ilkel malzemelerinden yaratılırlar ve kutsallığının nadide deneyimini yansıtırlar. İnsana kutsiyetin hem bir önsezisini sunmamızın hem de onu bunun doğrudan deneyiminden korumamızın sebebi budur. İnsan tininin yüzyıllar süren emeği sayesinde, bu imgeleri dünyaya tahsis eden kapsamlı bir düşünce sistemine yerleşmişlerdir ve aynı zamanda da Kilise denen kudretli, yaygın ve muhterem bir kurumla temsil edilirler.

[12] Kastettiğim şeyi en iyi şekilde İsviçreli mistik ve -yakın zamanda aziz ilan edilen- keşiş Kardeş Flüeli Nicholas'ı[15] örnek vererek gösterebilirim. Kendisinin muhtemelen en önemli dini deneyimi, Teslis Görümü idi; ve bu görüm onun kafasını o kadar meşgul etmiştir ki, hücresinin duvarına resmini yapmıştır. Bu çizim Sachseln'deki bölge kilisesinde hâlâ muhafaza edilir. Altı kısma bölünmüş bir mandaladır ve merkezde taç takılmış bir Tanrı çehresi vardır. Bugün biliyoruz ki, Kardeş Klaus görümünün karakterini soruşturmak için bir Alman mistiğinin yazdığı dini bir resimli el kitabına danışmış ve ilk deneyimini anlayabileceği bir biçime sokmakta zorluk çekmiştir. Yıllarca onunla meşgul olmuştur. Sembolün "elaborasyonu" dediğim şey budur. Görümün karakteri üzerine tefekkürleri, rehber ipleri olarak kullandığı mistik şemalarla etkilenmelerinden dolayı, kaçınılmaz olarak onu bizzat Kutsal Teslis'in kendini gördüğü

15 Krş. *Psikoloji ve Din*, "Kardeş Klaus" denemem.

çıkarımına götürmüştür – yani *summum bonum*'a,[16] ebedi aşka. Şu anda Sachseln'de bulunan "sansürlenmiş" versiyonuyla teyit edilmektedir.

[13] Gelgelelim asıl deneyimi tamamen farklıydı. Esriklik halinde Kardeş Klaus'a o kadar korkunç bir görüntü vahyolmuştur ki, karşısında kendi çehresi değişmiştir – öyle ki yüzüne bakanlar onu görünce irkilmiş ve korkmuştur. En eski kaynağımız olan Woelflin[17] şöyle yazar:

> Karşısına çıkanların tümü ilk bakışta dehşete düşerdi. Bunun sebebi olarak, insan yüzüne benzer içe işleyen bir ışık gördüğünü söylerdi. Gördüğü şey karşısında kalbinin patlayıp dağılacağından korkmuştur. Dolayısıyla, dehşet içinde, anında yüzünü döner ve yere düşer. Yüzünün de şu anda diğer insanlara korkunç gelmesinin sebebi budur.

[14] Bu görüm isabetli bir biçimde Yaratılış 1: 13 vd.'daki görümle kıyaslanmıştır;[18] burada tuhaf kıyametvari bir İsa imgesi görürüz, ürkütücülüğü ve müstesnalığı ancak yedi boynuzlu yedi gözlü canavarsı kuzuyla kıyaslanabilir (Yaratılış 5: 6 vd.). Bu figür ve kutsal metinlerin İsa'sı arasındaki ilişkiyi görmek kesinlikle çok zordur. Bu yüzdendir ki, Kardeş Klaus'un görümü ilk kaynaklarda fazlasıyla mahdut biçimde yorumlanır. 1508'de, hümanist Karl Bovillus (Charles de Bouelles) bir arkadaşına şöyle yazar:

> Ona gökyüzünde, yıldızların parladığı bir gecede ve o dua ederken, tefekkür ederken beliren bir görümden bahsetmek istiyorum size. Dehşetengiz yüzlü, hiddet yayan ve tehditler sayan bir insan başı gördü.[19]

16 En üst iyi (çn.).

17 Heinrich Woelflin, Latince namı Lupulus. 1470 doğumlu hümanist. Bern'deki Latince bölümü yöneticisi. Akt. Fritz Blanke, *Bruder Klaus von Flüe* ss. 92 vd.

18 A.g.e., s. 94.

19 *Ein gesichte Bruder Clausen ynn Schweytz und seine deutunge* (Wittemberg, 1528), s. 5. Akt. Alban Stoeckli, O. M. Cap., *Die Visionen des seligen Bruder Klaus*, s. 34.

[15] Bu yorumlama, Vahiyler 1: 13 üzerine yapılan modern amplifikasyonlarla mükemmelen uyuşur.[20] Kardeş Klaus'un diğer görümlerini de unutmamalıyız: örneğin ayı derisi giyen İsa, Tanrı Baba ve Tanrı Ana, kendisinin Oğul olduğu görüm. Hakikaten de bu görümler dogmatik olmayan özellikler sergiler.

[16] Geleneksel olarak bu büyük görüm ile Sachseln'deki kilisede bulunan Teslis resmi arasında bağ kurulmuştur; keza aynı bağ, "Hacının Fasılası"ndaki çark sembolizmiyle de kurulur.[21] Bize anlatılana göre, Kardeş Klaus çark resmini ziyaretçi bir hacıya gösterir. Açıkça bu resim bir süre onun kafasını meşgul etmiştir. Blanke şu görüştedir ki, geleneğin aksine görüm ve Teslis resmi arasında bir bağ yoktur.[22] Bu şüphecilik bana fazla ileri gitmiş gibi görünüyor. Kardeş Klaus'un çarka olan ilgisinin bir sebebi olmuş olmalı. Gördüğü gibi görümler, çoğu zaman zihinsel karmaşaya ve çözünmeye yol açar (kalbinin "dağılması" ifadesini akla getirebilirsiniz). Deneyimden biliyoruz ki, koruyucu çember, yani mandala kaotik zihin halleri için geleneksel panzehirdir. Kardeş Klaus'un çark sembolünden neden bu kadar büyülendiği o yüzden apaçıktır. Korkunç görümün bir Tanrı deneyimi olarak yorumlanmasının isabetsiz olması da gerekmez. Büyük görüm ve Teslis resmi arasındaki bağ ve her ikisinin de çark sembolüyle bağı dolayısıyla psikolojik zeminde bana hayli muhtemel görünüyor.

[17] Kuşkusuz korkutucu ve hayli tedirgin edici olan, Kardeş Klaus'un dünyaya yönelik dini görüşü nazarında volkan gibi patlayan, dogmatik bir girizgâh ya da yorumlamasını

20 M. B. Lavaud, O.P. (Vie Profonde de Nicolas de Flue), Henry Suso'nun *Horologium sapientiae*'sinden bir metinle bir o kadar yerinde bir paralel sunar. Burada kıyametvari İsa aynı şekilde öfkeli ve hiddetli bir intikamcı olarak belirir; Dağdaki Vaaz'ı veren İsa ile çok zıttır. [Krş. Suso, *Little Book of Eternal Wisdom*, Clark çev., ss. 77-78.— Editörler.]

21 *Ein nutzlicher und loblicher Tractat von Bruder Claus und einem Bilger* (1488).

22 Blanke, ss. 95 vd.

içinde barındırmayan bu görüm, haliyle pesişenin genel yapısına uyumlamak ve dolayısıyla bozulmuş psişik dengeyi yeniden tesis etmek için uzun bir özümseme çabası gerektirmiştir. Kardeş Klaus deneyimiyle dogma temelince uzlaşmıştır ve sonrasında bu uzlaşı iyice yekpare hale gelmiştir; ve korkunç bir biçimde canlı olan bir şeyi Teslis fikrinin soyutluğuna dönüştürerek, dogma özümseme güçlerini kanıtlamıştır. Ama görümün kendisi ve tüyler ürpertici gerçekliğinden dolayı, uzlaşı bambaşka bir temelde de gerçekleşebilirdi – bu pekâlâ Hristiyan Tanrı anlayışının aleyhine ve Kardeş Klaus'un kendisinin daha da aleyhinedir, zira sonrasında bir aziz değil de dinsiz ilan edilirdi (ya da deli) ve muhtemelen kazıkta yakılarak hayatı son bulurdu.

[18] Bu örnek dogmatik sembolün faydasını ortaya seriyor: Muazzam ve tehlikeli ölçüde belirleyici bir psişik deneyimi formüle ediyor; bunaysa tam yerinde olarak "Kutsiyet deneyimi" denir, zira bu bizim insani idrakimiz için daha katlanılabilir olur, aynı zamanda da ne deneyimin kapsamını kısıtlar ne de büyük önemine zarar verir. Jakob Böhme'de de gördüğümüz tanrısal hiddet görümü Yeni Ahit'in Tanrı'sıyla, yani göklerdeki sevgi dolu Baba ile örtüşmez ve bu sebepten pek kolay biçimde bir iç çatışma halini alabilir. Çağın tiniyle son derece uyuşurdu bu – on beşinci yüzyılın sonu, Nicholas Cusanus'un çağı; zira Cusanus'un "complexio oppositorum"[23] formülü aslında eli kulağında olan hizipleşmeyi ön görmüştür. Çok geçmeden Tanrı'nın Yehova suretinde algısı, Protestanlıkta bir dizi yeniden doğuştan geçmiştir. Yehova, henüz bölünmemiş bir hal içinde karşıtları içinde barındıran bir Tanrı'dır.

[19] Kardeş Klaus kendini törelerle ve alışkanlıkla açılmış yollarının dışına çıkarmış, evini ve ailesini terk etmiş, yıllarca yalnız yaşayıp iç dünyasının derinlerine bakmıştır ki ilk dünya deneyiminin muazzam ve korkunç ihsanı

23 Karşıtlar sorunu (çn.).

tekrar başına gelsin. Bu durumda kutsiyetin yüzyıllarca evrilen dogmatik imgesi, şifa iksiri gibi iş görmüştür. Arketipik bir imgenin ölümcül istilasını özümsemesine ve paramparça hale gelmekten kaçmasına yardım etmiştir. Angelus Silesius o kadar şanslı değildi; iç çatışma onu paramparça etti çünkü onun zamanında dogmanın teminatını verdiği Kilise istikrarı çoktan bölünmüş haldeydi.

[20] Jakob Böhme de "Hiddet ateşi" Tanrısını, hakiki *Deus absconditus*'u[24] tanıyordu. Baba ve Oğul üzerine Hristiyan formülü aracılığıyla aynı zamanda hem derin ve ızdırap verici çatışkıda bir köprü kurabilmiş hem de dünya görüşünde kuramsal olarak bunu bütünleştirebilmişti – ki bu Gnostik olsa da tüm temel noktalarında Hristiyancaydı. Aksi takdirde Böhme bir düalist olurdu. Bir taraftan bu şüphesiz simyaydı, kazanın içinde gizlice karşıtların birleşiminin kaynaştırmasını hazırlıyordu; ki bu da ona yardım etmişti. Her halükârda, karşıtlık, *XL Questions concerning the Soule*[25] [Ruh Hakkında Kırk Soru] kitabına ek olarak eklenen mandalada apaçık izler bırakmıştır. Bu mandala bir karanlık ve bir de aydınlık olmak üzere iki yarıya bölünür, etraflarında çizilen yarı çemberlerse bir halka oluşturmak üzere bir araya gelmek yerine sırt sırta durur.[26]

[21] Dogma, onun içeriklerini azametli ölçeklerde formüle olarak kolektif bilinçdışının yerini alır. Katolik yaşam tarzı bu anlamda psikolojik sorunlardan tamamıyla bihaberdir. Kolektif bilinçdışının neredeyse tüm yaşamı, dogmatik arketipik düşüncelere kanalize edilmiştir ve mezhep ile ritüel sembolizminde kontrol edilmiş bir nehir gibi akar. Bugün anladığımız haliyle kolektif bilinçdışı, hiçbir zaman bir "psikoloji" meselesi değildi, zira Hristiyan Kilisesi var olmadan önce de Antik Çağ gizemleri vardı ve bunlarsa neolitik tarih öncesinin sislerine dek uzanır. İnsanoğlu psişenin

24 Gizil tanrı (çn.).

25 Londra, 1647.

26 Krş. "Bireyleşme Süreci Üzerine Çalışmalar" devamı.

derinliklerinde yaşayan tekinsiz şeylere karşı, yardım sunan büyülü imgelerden hiçbir zaman yoksun olmamıştır. Bilinçdışının figürleri her zaman koruyucu ve iyileştirici imgelerde ifade edilmiştir ve bu şekilde psişeden kozmik uzaya defedilmişlerdir.

[22] Fakat Reformasyon'un ikon düşmanlığı, kutsal imgelerin koruyucu duvarında resmen bir gedik açmıştır ve o zamandan beri imgeler ardı sıra dağılıp düşmüştür. İmgeler güvenilmez hale geldiler, zira uyanık akılla çakışırlar. Ayrıca, insanlar anlamlarını uzun zaman önce unuttu. Ama gerçekten unutuldular mı? Belki de insan onların anlamını hiçbir zaman gerçekten bilmiyordu ve ancak yakın zamanlarda insanlığın Protestan kısmının aklına gelmişti ki, aslında Bakireden Doğmanın, İsa'nın kutsallığının ve Teslis'in karmaşalarının ne anlama geldiği konusunda en ufak bir fikrimiz yoktu. Adeta bu imgeler bir yaşama sahipti ve yaşamları insanlarca sorgulamadan ve düşünmeden kabul edilmişti, tıpkı herkesin Yılbaşı ağacı süslemesi ya da Paskalya yumurtası gizlemesi ama bu geleneklerin ne anlam taşıdığını bilmemesi gibi. İşin aslında arketipler o kadar başlı başına anlam yüklüdür ki, insanlar gerçekte ne anlama geldiklerini sormayı akıllarına dahi getirmez. Tanrıların ara sıra yok olmasının sebebi insanın onların bir anlam taşımadığını, insan eliyle ahşap ve taştan yapılmış işe yaramaz putlar olduğunu keşfetmesidir. Fakat gerçekte insanın keşfettiği yalnızca tanrı imgelerini o zamana kadar hiç idrakine getirmediğidir. Onlar hakkında düşünmeye başlayınca da bunu "akıl" dediği şeyle yapar – ki esasında o da ön yargıların ve miyop görüşlerin genel bir toplamından ibarettir.

[13] Protestanlığın tarihi, kronik bir ikon düşmanlığıdır. Duvarlar peş peşe devrilmiştir. Bir kere Kilisenin otoritesi dağılınca yıkım işi de o kadar zor olmamıştır. Küçük şeylerde olduğu kadar büyük şeylerde de, özelde olduğu kadar genelde de parça parça nasıl dağılma yaşandığını ve şimdi yaşam vaziyetimiz haline gelmiş sembol yoksulluğunun

nasıl husule geldiğini hepimiz biliyoruz. Bunun beraber Kilisenin gücü yok oldu – burçları ve siperleri kalmamış bir kale, duvarları yıkılmış ve dünyanın rüzgârlarına ve tehlikelerine açık kalmış bir ev haline gelmiştir.

[24] Gerçi aslını söylemek gerekirse bu bizim tarih anlayışımıza zarar veren acıklı bir çöküş olsa da, Protestanlığın neredeyse dört yüz mezhebe dağılması hiç şüphesiz huzursuzluğun hâlâ devam ettiğinin bir göstergesidir. Protestan, tabii insanın tüylerini ürpertecek bir savunmasızlık haline düşmüştür. Tabii ki Protestanın aydın bilinci bu gerçeği tanımayı reddeder ve Avrupa'da kaybedilmiş olan şeyi gizliden gizliye başka yerlerde arar. Kalbin ve zihnin huzursuzluğunu tatmin edebilecek tesirli imgeler, düşünce biçimleri ararız; ve Doğu'nun hazinelerini buluruz.

[25] Buna bir itiraz getirilemez. Hiç kimse Romalıları topyekûn Asya tapınımlarını ülkeye getirmeye zorlamamıştır. Hristiyanlık da eğer -daima yorumlandığı gibi- Germen kabilelerine "yabancı" olsaydı, Roma lejyonlarının prestiji solmaya başladığında pek tabii onu reddedebilirlerdi. Ama Hristiyanlık baki olacaktı çünkü var olan arketipik örüntüyle uyuşmaktaydı. Fakat yüzyıllar boyunca, kurucusunun görse şaşkına döneceği bir hale geldi; ve Afrika Yerlilerinin ve diğer koyu tenli din değiştirmiş insanların Hristiyanlığı tarihi bakımdan bir tartışma konusudur. Öyleyse neden Batı, Doğu'nun yapılarını özümsemesin? Romalılar da gizemlere üye olmak için Eleusis, Semadirek ve Mısır'a gitmişti. Hatta görünüşe göre bu, Mısır'da bir tür turizm kaynağına dönmüştür.

[26] Yunanistan ve Roma'nın tanrıları, bizim Hristiyan sembollerimizle aynı hastalıktan dolayı ölmüştür: O zamanlarda insanlar, bugün olduğu gibi, konu üzerine hiçbir düşünceleri olmadığını keşfetmişlerdir. Diğer taraftan, yabancıların tanrıları hâlâ tükenmemiş mana'ya sahipti. İsimleri garip ve anlaşılmazdı, eylemleriyse tekinsizce karanlıktı

– Olympos'un beylik *chronique scandaleuse*'ünden[27] büsbütün farklıydı. En azından Asyalı sembolleri anlayamıyorduk ve bu sebepten geleneksel tanrılar gibi basmakalıp değillerdi. İnsanların eskiyi hızla reddettikleri gibi yeniyi de düşünmeden kabul etmeleri o zamanlarda sorun teşkil etmedi.

[27] Günümüzde bu bir sorun haline geliyor mu? Yeni kıyafet giyermiş gibi, yabancı topraklarda yetişmiş, yabancı kanla beslenmiş, yabancı dilde konuşulmuş, yabancı kültürde yaşam verilmiş, yabancı tarihin içine geçmiş hazır sembolleri üstümüze giyebilecek miyiz? Böylelikle de belki kraliyet kıyafetine sarınmış bir dilenciye ya da dilenci kılığına girmiş krala benzeyeceğiz. Kuşkusuz bu mümkündür. Yoksa içimizde şatafata başvurmamamızı buyuran ve hatta belki giysilerimizi kendimizin dikmesini isteyen bir şey var mı?

[28] Sembollerin gitgide yoksullaşmasının bir anlam taşıdığına inanıyorum. İçsel bir tutarlılığı olan bir gelişim bu. Düşünmediğimiz ve dolayısıyla bilincimizle anlamlı bir temastan mahrum kalmış her şey yok olmuştur. Eğer şimdi çıplaklığımızı Doğu'nun debdebeli örtüleriyle örtmeye çalışırsak (tıpkı teozofistlerin yaptığı gibi), kendi tarihimize ihanet etmiş oluruz. Ancak sonrasında Hintli bir hükümdar rolü oynamak için düşülmez dilenciliğe. Bana öyle geliyor ki, meşru varisleri olmadığımız bir mirası yalandan üstlenmek yerine kendi ruhsal yoksulluğumuzu, sembolsüzlüğümüzü cesurca itiraf etmek çok daha iyi olacaktır. Elbette Hristiyan sembolizminin meşru varisleriyiz ama bir şekilde bu mirası boşa harcadık. Atalarımızın inşa ettiği evin çürümesine izin verdik ve şimdi atalarımızın hiç tanımadığı Doğu saraylarına akın etmeye çalışıyoruz. Tarihi sembolleri kaybetmiş ve vekilleriyle memnun olamayan herkes, şüphesiz bugün çok zor bir pozisyondadır: Önünde dipsiz uçurum vardır ve o da dehşetle geri kaçar. Daha kötüsü, boşluk absürt politik ve sosyal fikirlerle dolar ve bunların hepsi

27 Skandallar güncesi (çn.).

ruhsal umutsuzluk emaresi taşır. Ama bu ukala dogmatizmlerle uyuşamazsa, Tanrı'ya olan sözüm ona inancında bir kere olsun ciddi olma gereği hisseder, gerçi bu koşulda işlerin ters gitmesine duyduğu korkusunun daha büyük olduğunu keşfeder. Bu korku yersiz değildir, zira Tanrı'nın en yakın olduğu yerde tehlike en büyük suretini sergiler. Ruhsal yoksunluğu benimsemek de tehlikelidir, zira yoksun insanın arzuları olur ve arzuları olan herkes kendi üzerine belli bir felaket çeker. Bir İsviçre deyişi bunu derinlemesine ifade eder: "Her zenginin ardında bir şeytan durur, her yoksulun ardındaysa iki şeytan."

[29] Hristiyanlıkta dünyevi tevazunun benimsenmesinin zihinleri dünyanın zenginliklerinden uzaklaştırdığı gibi, ruhsal tevazu da ruhun sahte zenginliklerinden feragat etmek ister ki hem yüce bir geçmişin kederli kalıntılarından -bugün bunlar kendilerine Protestan kilisesi der- uzak durabilsin hem de Doğu'nun güzel kokulu cazibelerinden sakınabilsin; buradaki en nihai amacıysa bilincin soğuk ışığında, dünyanın yıldızlara kadar uzanan boş çıplaklığında kendi başına kalabilmektir.

[30] Bu yoksulluğu atalarımızdan miras aldık. Kendi babamdan aldığım din tarihi derslerini iyi hatırlıyorum. İlmihal ölesiye canımı sıkmıştı. Günün birinde ilginç bir şeyler bulma umuduyla küçük kitabımın sayfalarını karıştırırken, Teslis üzerine paragraflar gözüme çarptı. Hemen ilgimi çekti bu, ve derslerin o fasılaya gelmesini sabırsızlıkla bekledim. Ama çok beklenen ders geldiğinde babam şöyle dedi: "Bu kısmı geçeceğiz; ben kendim bile ne olduğunu kavrayabilmiş değilim." Bununla beraber son umudum toprağa gömüldü. Babamın dürüstlüğüne hayrandım ama o andan itibaren din üzerine konuşmamızın çok can sıkıcı geldiği gerçeğini değiştirmez bu.

[31] Zekâmız muazzam şeyler başardı ama aynı zamanda ruhsal meskenimiz harap hale geldi. Şu anda Amerika'da inşa edilmekte olan en son teknoloji ve en büyük aynalı

teleskobun da yardımıyla bile, insanların uzak nebulaların ardında cennet görmeyeceğinden kesinkes eminimiz; biliyoruz ki, gözlerimiz çaresizce uzayda boşu boşuna gezinecek. Matematiksel fiziğin bize mikroskobik dünyayı göstermesi de bir şey değiştirmez. En sonunda tüm çağların ve halkların bilgeliklerini kazıp çıkarırız ama yine keşfederiz ki, bizim için en değerli ve kıymetli olan şeyler zaten yüce bir dilde söylenmiştir. Açgözlü çocuklar gibi ellerimizi uzatıp sanırız ki, eğer yakalayabilirsek sahip de olabiliriz. Ama sahip olduklarımız artık geçerliliğe sahip değiller ve ellerimiz uzatmaktan yorgun düştü, zira zenginlikler gözün gördüğü her yerdeler. Tüm bu sahibiyetler suya dönüyor; ve kendi çağırdığı sularda boğulan sihirbaz çırakları birden fazladır – eğer ilkin *bu* bilgeliğin iyi, *şunun* kötü olduğu yanılsamasına düşmediyse. Bir peygamber vazifesine sahip olduklarına inanan beceriksizler bu üstatlardan gelir. Zira bilgeliği yapay biçimde doğru ve yanlış diye ayırmak, psişede bir gerilim yaratır ve bundan da morfin bağımlısınınki gibi bir yalnızlık ve bağımlılık husule gelir, fenalıklarında daima iş birlikçileri arar.

[32] Doğal mirasımız dağıldığında, Herakleitos'un dediği gibi ruhumuz da sıcak tepelerden indi. Ama ruh ağırlaştığında suya dönüşür ve Lucifervari bir cüretle akıl, bir zamanlar ruhun oturduğu tahtı gasp eder. Ruh, can üzerinde meşru olarak *patria potestas*[28] iddia edebilir; insanın kılıcı ve çekici olan ama ruhsal dünyaların yaratıcısı olmayan, ruhun babası olmayan dünyevi akıl için bu geçerli olmaz. Ludwig Klages[29] ve Max Scheler[30] ruhu sağlığına kavuşturma girişimlerinde yeterince makuldü, zira her ikisi de artık ruhun yukarı değil de aşağıda olduğu, ateş değil de su olduğu bir çağın evlatlarıydı.

28 Ataç iktidar, babalıktan gelen yetkeyle hakimiyet (çn.).

29 [Krş. *Der Geist als Widersacher der Seele.*]

30 [Krş., örn., *Die Stellung des Menschen im Kosmos* – Editörler.]

[33] Dolayısıyla kayıp babasını arayan ruhun -Bythos'u arayan Sophia gibi- yolu suya çıkar, o suyun dibinde yatan siyah aynaya çıkar. Her kim ruhsal yoksulluk yolunu seçmişse, ki Protestanlığın asıl mirası budur, ruhunun yolu suya çıkar. Su bir mecaz değildir, karanlık psişenin canlı bir sembolüdür. Bunu somut bir örnekle gösterebilirim:

[34] Bir Protestan teolog sık sık aynı rüyayı görür: *Aşağısında derin bir vadi olan bir dağ yamacında durur. Vadide karanlık bir göl vardır. Adam rüyada biliyordur ki, bir şey onu sürekli olarak göle yaklaşmaktan alıkoymaktadır. Bu sefer suya gitmekte karar kılar. Kıyıya yaklaştıkça, her şey karanlık ve tekinsiz hale bürünür ve ansızın suyun yüzeyine bir rüzgâr esintisi dokunur. Adamı bir panik ele geçirir ve uyanır.*

[35] Bu rüya bize doğal sembolizmi gösterir. Rüya gören kendi derinliklerine iniyor ve yol onu gizemli sulara götürüyor. Orada Beytesta havuzu mucizesi gerçekleşiyor: Bir melek iniyor ve suya dokunuyor, suya iyileştirici güç bahşediyor. Rüyada bu rüzgârdır, canının istediği yere esen nefestir. İnsanın suya inişi, nefesin hayata gelmesi mucizesini çağırmak için gereklidir. Ama karanlık suyun üzerinde gezen ruhun nefesi tekinsizdir, tıpkı sebebini bilmediğimiz her şey gibi. Görülmeyen bir mevcudiyete, ne insan beklentilerinin ne de iradenin düzenlerinin yaşam vermiş olduğu bir numen'e ima yapar. Kendinde yaşar. "Ruh"un sadece kendi inandığı, kendi yaptığı, kitaplarda söylenen ya da insanların konuştuğu şeyden ibaret olduğunu sanan adamı bir titreme alır. Ama ansızın cereyan ettiğinde tekinsiz bir şey gibi gelir ve naif zihni ilkel korku ele geçirir. Kenya'daki Elgonyi kabilesinin yaşlıları, "korku yaratan" dedikleri gece tanrısı için tamı tamına aynı tanımlamayı yapmışlardı bana. "Sana gelir", dediler, "sanki bir rüzgâr esintisi gibi, ve titrersin, ya da uzun otlar arasında ıslık çalar gibi gezer" – perili öğle vakti saatlerinde sazlar arasında süzülen, flüt üfleyen ve çobanları korkutan bir Afrikalı Pan.

[36] Bu bakımdan, rüyada, nefes bir başka çobanı da korkutur. Psişenin derin vadisinin saz dolu kıyılarında sürüsünü yürütüyordur. Evet, bir zamanların ateşli ruhu, doğanın diyarına, ağaçlara ve kayalara, psişenin sularına iniş yapmıştır; tıpkı Nietzsche'nin *Zerdüşt*'ündeki insanlardan yorulup Yaratıcının onuruna ayılarla homurdanmak üzere ormana çekilen yaşlı adam gibi.

[37] Eğer hazineyi, atanın kıymetli mirasını çıkaracaksak şüphesiz suyun yolunu izlememiz gerekir, ki o da daima aşağı gider. Gnostik ruh ilahisinde,[31] oğul ebeveynleri tarafından Kralın tacından düşen inciyi bulması için gönderilir. İnci bir kuyunun dibindedir, bir ejderha onu korumaktadır, Mısırlıların diyarındadır – maddi ve ruhsal zenginlikleriyle beraber o genelevler ve sarhoşluklar ülkesinde. Oğul ve varis, değerli taşı bulmak üzere yola koyulur ama Mısır'ın dünyeviliğindeki orjilerde kendini ve görevini unutur, ta ki babasından gelen bir mektup ona görevinin ne olduğunu hatırlatana kadar. Ondan sonra suyun peşine koyulur ve kuyunun karanlık derinlerine dalar, orada en dipte inciyi bulur ve en sonunda bunu en büyük ilaha sunar.

[38] Bardesanes'e atfedilen bu ilahi, birçok bakımdan bizimkine benzeyen bir çağdan kalmadır. İnsanlık bakar ve bekler; kurtarıcının, şifa getirenin sembolü *balıktır* – "levatus de profundo" (derinlerden çekilmiştir).[32]

[39] Bu cümleleri yazarken Vancouver'dan, tanımadığım birinden bir mektup aldım. Mektubun yazarının kafası rüyaları tarafından karıştırılmış durumda ve rüyalar da daima suyla alakalı: "Neredeyse her rüyamda konu su: *Ya yıkanıyorum ya da tuvalet taşıyor, boru patlıyor, evim kıyıya kadar sürüklenmiş oluyor, suya batmak üzere olan bir tanıdığımı görüyorum, sudan çıkmaya çalışıyorum, banyo yapıyorum ve küvet taşmak üzere oluyor*" vs.

31 James, *Apocryphal New Testament*, ss. 411-15.

32 Augustine, *İtiraflar*, kitap XIII, böl. XXI.

[40] Su, bilinçdışı için kullanılan en yaygın semboldür. Vadideki göl bilinçdışıdır. Bilinçdışı bir bakıma bilincin altında yatar, öyle ki sık sık "bilinçaltı" diye anılır, genellikle de bu aşağı bilinçmiş gibi bir küçümseme anlamı barındırır. Su "vadi ruhu"dur, Tao'nun tabiatı suya benzeyen su ejderidir – *yin*'de kucaklanan bir *yang*'dır. Dolayısıyla psikolojik olarak su, bilinçdışı hale gelmiş ruhtur. Aşağıda su kenarında ruhu iş başında göreceğini, Beytesta gölündeki gibi bir iyileştirme mucizesini deneyimleyeceğini söylemesi bakımından teoloğun rüyası son derece haklıdır. Öyle görünüyor ki, iniş daima yükselişten önce gelmektedir. Bu bakımdan bir başka teolog[33] rüyasında şöyle görür: *Bir dağın tepesinde Kutsal Kâsenin Kalesi gibi bir kale görür. Doğrudan dağın eteklerine gider ve oradan yukarı çıkar gibi gözüken bir yolu izler. Ama yaklaştıkça büyük bir hayal kırıklığıyla fark eder ki, dağla arasında büyük bir uçurum durmaktadır; tabanında yer altı suyunun aktığı karanlık bir geçittir bu. Aşağı giden dik bir yol vardır ve diğer tarafta yukarı çıkan zorlu bir patikaya dönüşür. Ama manzara hiç çekici gelmez*, rüya gören de uyanır. Burada yine rüya gören ışıltılı yükseklikler arzusu içinde ilkin karanlık derinliklere inmelidir ve görünüşe göre daha yükseğe tırmanmak için bu kaçınılmaz bir koşuldur. İhtiyatlı insan bu derinlerde yatan tehlikelerden sakınır ama cesur ve yine de ihtiyatlı bir maceranın getirebileceği iyilikleri de çöpe atmış olur.

[41] Rüyanın beyanı, bilinçten gelen şiddetli bir dirençle karşılaşır, zira bilinç "ruh"u yalnızca yükseklerde bulunabilecek bir şey olarak tanır. "Ruh" daima yukarıdan geliyor gibi görünür, aşağıdan gelen her şeyse menfur ve değersizdir. Böyle düşünen insanlar için, ruh en üst özgürlük demektir; derinlikler üzerine uçmaktır, yer altı dünyasının hapishanesinden kurtarılmaktır ve dolayısıyla başka bir şey

33 Bu rüyayı görenin yine bir teolog olması şaşırtıcı değil, zira rahipler ve ruhbanların "yükseliş" motifine özel bir ilgisi bulunur. Bunun bahsini o kadar sık açarlar ki, haliyle onların kendi ruhsal yükselişleri için ne yaptıkları sorusu aklımıza gelir.

olmak istemeyen tüm ürkek ruhlar için sığınaktır. Ama su, dünyevi ve elle tutulurdur, ayrıca içgüdüsel bedenin sıvısıdır; kandır ve kanın akışıdır, hayvanın kokusudur, kösnüllükle dolu şehvettir. Bilinçdışı, zihnen ve ahlaken aydın bilincin gün ışığından çağlar boyu "sempatetik" olarak tanınan sinir sistemine inen psişedir. Beyin-omurilik sistemi gibi algı ve kas faaliyetini yönetmez, çevreyi kontrol etmez; duyu organları olmadan işlese de, yaşamın dengesini sürdürür ve sempatetik uyarılmanın gizemli yolları vasıtasıyla bize hem diğer varlıkların en iç yaşamının bilgisini sunar hem de onların üzerine içsel bir tesirde bulunur. Bu anlamda son derece kolektif bir sistemdir, tüm p*articipation mystique*'in işlemsel temelidir; oysaki beyin-omurilik işlevi en üst noktasına Ben'in spesifik niteliklerine ayrıştırmasında erişir, ve yalnızca yüzeyleri ve dışsalları kavrar – daima uzamın aracılığındadır. Her şeyi dışsal olarak deneyimler, oysaki sempatetik sistem her şeyi içsel deneyimler.

[42] Bilinçdışı genel olarak en kişisel ve mahrem hayatımızın bir kapsüllenmiş parçası olarak görülür – İncil'in "gönül" dediği ve tüm kötü düşüncelerin kaynağı olarak gördüğü şey. Kalbin odacıklarında kan ruhları gezer: fevri öfke ve duygusal zayıflık. Bilinç tarafından bakıldığında bilinçdışı böyle görünür. Ama bilinç görünene göre esasen bir beyin meselesidir, her şeyi ayrı ve yalıtık görür; dolayısıyla bilinçdışını da böyle görür, ona *benim* bilincim diye bakar. Bu sebepten, genel inanca göre, bilinçdışına inan herkes benmerkezci öznelliğin boğucu bir atmosferine girer ve bu kör patika, psişik yer altının mağaralarının barındırdığı düşünülen yabani hayvanların saldırısına açıktır.

[43] Fakat sudaki aynaya bakanın ilk önce kendini göreceği doğrudur. Kendine inen, kendiyle yüzleşme riskine girer. Ayna övgü düzmez, ona bakan her neyse dürüstçe

yansıtır – yani, dünyaya hiç göstermediğimiz yüzü. Bu yüz gizlidir çünkü onu *persona* ile, aktörün maskesiyle[34] kapatırız.

[44] Bu yüzleşme, içimizdeki yolun ilk cesaret sınavıdır; çoğu insanı korkutmaya yeter, zira kendimizle karşılaşmak, olumsuz her şeyi çevreye yansıttığımız sürece kaçınabileceğimiz nahoş şeylerden biridir. Ama eğer kendi gölgemizi görebilirsek ve bu bilgiye katlanabilirsek, o zaman sorunun ufak bir kısmı çoktan çözülmüş demektir: Hiç değilse kişisel bilinçdışını yüzeye çıkarmışızdır. Gölge, kişiliğin canlı bir parçasıdır ve dolayısıyla belli bir surette kişilikle beraber yaşamak ister. Akıl yürüterek varoluşu kaldırılamaz ya da rasyonalize ederek zararsız hale getirilemez. Bu sorun fevkalade zordur çünkü insanın tüm varoluşunu sınamakla kalmayıp aynı zamanda ona çaresizliği ve etkisizliğini de hatırlatır. Güçlü tabiatlılar -ya da daha ziyade zayıf mı demeliyiz?- bunun hatırlatılmasını istemez, kendilerini iyi ve kötünün ötesinde kahramanlar olarak görmek ve Gordion düğümünü çözmek yerine kesmek ister. Her halükârda, hesabımızın er ya da geç kapatılması gerekir. En nihayetinde kişi kendi yetileriyle çözemediği sorunları olduğunu itiraf etmelidir. Böyle bir itirafın dürüst, doğru ve gerçekle uyumlu olma avantajı bulunur ve ayrıca kolektif bilinçdışından gelecek ödünleyici tepki için zemini hazırlar: Daha öncesinde ses vermelerine izin verilmeyen yardımcı bir düşünce ya da sezgiye kulak vermeye, fikirleri fark etmeye artık daha yatkınsınızdır. Belki arada sırada gelen rüyalara dikkat verirsiniz ya da aynı zamanda gerçekleşen belli iç ve dış olaylar üzerine kafa yorarsınız. Eğer böyle bir tutuma sahipseniz, o zaman insanın doğasının daha derin katmanında uyuklayan yardımcı güçler uyanıp müdahalede bulunabilir, zira çaresizlik ve zayıflık insanlığın ebedi deneyimi, ebedi sorunudur. Bu sorunun bir de ebedi cevabı vardır, yoksa insanlık uzun zaman önce hapı yutmuştu. Yapılabilecek her

34 Persona Antik tiyatroda oyuncuların maskelerine verilen isimdi (çn.).

şeyi yaptığınızda, geriye kalan tek şey şu an bilmiyor olup eğer biliyor olsaydınız yapabileceğiniz şeydir. Ama kendimiz hakkında ne kadarını biliriz? Deneyimden yola çıkarsak, çok az. Dolayısıyla bilinçdışı için ortada hâlâ çok fazla alan var. Dua, bildiğimiz gibi, benzer bir tutum gerektirir ve dolayısıyla aşağı yukarı aynı etkiyi gösterir.

[45] Kolektif bilinçdışından gelen kaçınılmaz ve gerekli tepki, kendini arketipik olarak biçim almış fikirlerde ifade eder. Kişinin kendiyle tanışması, ilkin kendi gölgesiyle tanışmasıdır. Gölge dar bir geçittir, dar bir kapıdır; derin kuyuya inen hiç kimse onun bu darlığından azade değildir. Ama ne olduğunu bilmesi için kişinin kendini bilmeyi öğrenmesi gerekir. Zira kapının ardındaki şey, şaşırtıcı biçimde, eşi benzeri görülmemiş bir belirsizlikle dolu hudutsuz bir enginliktir, görünürde içi ya da dışı yoktur, altı ya da üstü yoktur, orası ya da burası yoktur, benim ya da senin tarafın yoktur, iyisi ya da kötüsü yoktur. Bu su dünyasında, tüm yaşam öylece yüzeyde süzülür; sempatetik sistemin diyarı, yaşayan her şeyin ruhu başlar; orada ayrıştırılamaz biçimde *hem* buyumdur *hem* şuyumdur; ben kendimdeki diğerini deneyimlerim, benden-diğeri de beni deneyimler.

[46] Hayır, kolektif bilinçdışı kapsüllenmiş kişisel bir sistem olmaktan başka her şeydir; salt nesnelliktir, dünya kadar engindir ve tüm dünyaya açıktır. Daima nesnesi olan bir özne olduğum olağan bilincimin tersi halde, orada her öznenin nesnesiyimdir. Orada dünyayla bütünüyle birim, öyle ki hemen kim olduğumu unuturum. "Kendinde kaybolmak", bu hali iyi bir şekilde betimler. Ama bu kendilik, dünyadır ama gelgelelim bilinç bunu göremez. Kim olduğumuzu bu yüzden bilmemiz gerek.

[47] Bilinçdışı bize dokunduğu an o *oluruz* – kendimize bilinçsiz hale geliriz. Pleroma'ya pek yakın duran ilkel insanın içgüdüsel olarak bildiği ve korktuğu, kadim tehlikedir bu. İlkelin bilinci hâlâ muallaktır, bocalayarak yürür. Hâlâ çocuksudur, zira ezeli sulardan yeni çıkmıştır. Bir bilinçdışı

dalgası onu kolayca devirir ve sonrasında ilkel insan kim olduğunu unutur, ona yabancı şeyler yapmaya başlar. Bu yüzdendir ki, ilkeller kontrolsüz duygulardan korkarlar çünkü bilinç onların altında dağılır ve ele geçirilmeye yol açar. Dolayısıyla insanın tüm emekleri, bilincin güçlendirilmesine yönelik olmuştur. Ayin ve dini öğretilerin amacı buydu; bilinçdışının tehlikelerini, "ruhun vehametlerini" geride tutan baraj ve duvarlardı onlar. İlkel ayinler bundan dolayı ruh çıkartma, büyü kaldırma, kötü alameti uzaklaştırma, teskin, arındırma ve sempatetik büyüler gibi şeylerden oluşur.

[48] İlkel zamanlarda dikilen bu bariyerler, daha sonraları Kilisenin temellerinin çöküşü olmuştur. Semboller yaşlanıp güçsüzleşince çöken de yine bu bariyerlerdir. Sonra sular yükselir, insanlık üzerine sonsuz felaketler gelir. Loco Tenente Gobernador olarak bilinen, Taos pueblo'nun dini lideri bir keresinde bana şöyle demişti: "Amerikalıların dinimize müdahale etmeyi bırakması gerek, zira bu din öldüğünde ve biz de Babamız güneşin göğe çıkmasına yardım edemez hale gelince Amerikalılar ve tüm dünya daha on yıl dolmadan ağır bir ders alacak, zira artık güneş doğmayacak." Başka deyişle gece çökecek, bilincin ışığı solacak ve bilinçdışının karanlık denizi akın edecek.

[49] İlkel olsun ya da olmasın, insanoğlu daima kendi eylediği ama kontrol etmediği eylemlerin eşiğinde durur. Tek bir örnek düşünecek olursak, tüm dünya barış ister ama tüm dünya savaşa hazır bekler. İnsanoğlu insanoğluna karşı savunmasızdır ve tanrılar onun için yazgının yolunu sergiler. Bugün tanrılara "faktör" diyoruz, ki bu kelime de *facere*, yani "yapmak"tan gelir. Yaratanlar dünya tiyatrosunun kollarının ardında durur. Büyük şeylerde de böyledir, küçük şeylerde de. Bilinç diyarında kendi efendilerimiziz; "faktörlerin" bizatihi kendileriyiz gibidir. Ama gölgenin kapısından geçtiğimizde, dehşet içinde fark ederiz ki, görülmeyen faktörlerin nesneleriyizdir. Bunu bilmek katiyen nahoş bir şeydir, zira insanın kendi kifayetsizliğini fark etmesinden daha

uyandırıcı ve hayal kırıklığına uğratıcı bir şey yoktur. İlkel bir paniğe yol açabilir çünkü bilincin kaygıyla muhafaza edilen üstünlüğü -ki aslında insan başarılarının gizlerinden biridir-, ona inanılması yerine en tehlike surette sorgulanmaktadır. Ama bilgisizlik, güven teminatı anlamına gelmediğinden dolayı ve aslında güvensizliğimizi yalnızca daha kötü hale getirdiğinden, bilme korkumuza rağmen muhtemelen tehlikenin nerede yattığını bilmek daha iyidir. Doğru soruyu sormak bir sorunun çözümünün yarısıdır. Her halükârda o zaman bizi tehdit eden en büyük tehlikenin psişenin tepkilerinin öngörülemezliğinden geldiğini biliriz. İdrak sahibi insanlar çoktan fark etmiştir ki, ne türden olursa olsun tüm dışsal tarihi koşullar, hayatlarımızı tehdit eden gerçek tehlikelerin yalnızca tekil örnekleridir. Bunlar mevcut sosyo-politik yanılsamalı sistemleridir. Onları dış koşulların kaçınılmaz neticeleri olarak, nedensel nazarda görmemeliyiz, daha ziyade onlar kolektif bilinçdışı tarafından zemini hazırlanan kararlardır.

[50] Yeni bir sorundur bu. Bizden önceki tüm çağlar şu ya da bu surette tanrılara inandılar. Ancak sembolizmin eşi benzeri görülmemiş bir ölçüde yoksullaşması bizim tanrıları psişik faktörler, yani bilinçdışının arketipleri olarak yeniden keşfetmemize imkân tanımıştır. Günümüzde bu keşfin itibar görmemesine şaşırmamak gerek. İkna olmak için, teoloğun rüyasında resmedilen deneyimi yaşamamız gerekir, zira ancak o zaman sular üzerinde gezen ruhun özünü deneyimleriz. Yıldızlar gökten düştüğünden ve en yüce sembollerimizin ışığı solduğundan dolayı, bilinçdışında gizli bir yaşam egemendir. Bugün psikoloji diye bir kavramın olması ve bilinçdışının bahsini etmemizin sebebi bu yüzdendir. Sembollere sahip bir çağda ya da kültürde tüm bunlar fevkalade yüzeysel kalırdı. Semboller yukarıdan gelen ruhlardır ve söz konusu koşullar altında ruh henüz yukarıda durmaktadır. Dolayısıyla bu tür insanların doğanın sessiz ve el değmemiş egemenliğini barındıran bir bilinçdışını deneyimleme

ya da soruşturma arzusuna kapılması ahmakça ve anlamsız olurdu. Bilinçdışımız, diğer taraftan, yaşayan suları, yani doğa haline gelmiş ruhu barındırır ve huzursuzluğa kapılmasının da sebebi budur. Cennet bizim için fizikçilerin kozmik uzayı halini aldı ve ilahi semaysa eski bir anıdan ibaret kaldı. Ama "kalp ışığını saçar" ve varlığımızın köklerinde gizli bir huzursuzluk orayı burayı kemirir. *Völuspa*'nın sözleriyle şöyle sorabiliriz:

> Odin ne fısıldıyor Mimir'in başına?
> Pınar kaynamaya başladı bile [...]

[51] Bilinçdışına ilgimiz bizim için yaşamsal bir soru haline geldi – ruhsal bir olmak ya da olmamak meselesine dönüştü. Rüyadaki gibi bir deneyim yaşamış herkes, hazinenin suyun derinlerinde yattığını bilir ve onu kurtarmaya çalışır. Kim olduklarını hiç unutmamaları gerektiği gibi, hiçbir surette bilinçlerini tehlikeye atmamalıdırlar. Bakış açılarını yere sabitlenmiş olarak sıkı sıkıya korurlar ve -metaforu sürdürürsek- böylelikle suda yüzen şeyleri kancayla ve ağla yakalayan ilk balıkçılar olurlar. Balıkçıların ne yaptığını anlamayan budalalar da olacaktır ama balıkçı, eyleminin zaman tanımaz anlamlılığını unutmaz, zira zanaatlarının sembolü, Kutsal Kâse'nin hâlâ canlı hikâyesinden yüzyıllarca daha eskiye dayanır. Ama her insan balıkçı değildir. Bazen bu figür iptidai, içgüdüsel bir seviyede takılır kalır ve o vakit yalnızca bir su samurudur, tıpkı Oskar Schmitz'in peri masallarından bildiğimiz gibi.[35]

[52] Suya bakan kişi kendi suretini görür, ama ardında çok geçmeden canlı yaratıklar gezinmeye başlar; bunlar da muhtemelen balıklar, yani derinliğin zararsız sakinleri olur – zararsızdırlar, ama keşke göl de perili olmasaydı. Musallat olan bu varlıklar tuhaf su canlılarıdır. Bazen balıkçının

35 [*Marchen aus dem Unbewußten* içinde "Fischottermarchen" ss. 14 vd. – Editörler]

ağına su perisi takılır; dişi, yarı insan bir balıktır bu.[36] Su perileri büyülerler:

> Yarıya kadar su perisi boğdu,
> Yarıya kadar o battı
> Ve bundan böyle artık görülmedi.

[53] Su perisi, *anima* olarak adlandırdığım büyülü dişil varlığın daha içgüdüsel olan bir versiyonudur. Bir seirene, bir *melusina* (deniz kızı) da olabilir,[37] veyahut orman nympha'sı, Kharites, Erlking'in kızı, genç erkeklerin aklını çelen ve yaşamlarını çeken bir lamia, bir succubus. Ahlak eleştirmenleri, bu figürlerin duygusal hallerin yansıtması olup değersiz fantezilerden ibaret olduğunu söyleyecektir. Bunda doğruluk payı olduğunu kabul etmek gerek. Ama işin tamamı bu mu? Su perisi yalnızca ahlaki hafifmeşrepliğin bir ürünü müdür? Şafağını yeni yaşayan insan bilincinin hâlâ tamamıyla doğaya bağlı olduğu bir çağda, uzun zaman önce bu tür varlıklar yok muydu? Şüphesiz henüz ahlak bilinci var olmadan önce orman, tarla ve nehir perileri vardı. Dahası, bu varlıklara karşı hem dehşet hem de hayranlık duyulurdu, öyle ki nispeten tuhaf olan erotik cazibeleri karakteristik özelliklerinden sadece biriydi. İnsanın bilinci o zamanlarda çok daha basitti ve bilinç üzerindeki tasarrufu da absürt ölçüde küçüktü. Psişik varlığımızın derininde yattığını hissettiklerimizin çok daha fazlası, büyük bir zenginlikle kendini ilkel insana sunar.

[54] "Yansıtma" kelimesi aslında tam uygun değildir, zira psişeden dışarı verilen ya da atılan bir şey söz konusu

---

36 Krş. Paracelsus, *De vita longa* (1562) ve "Paracelsus als Geistige Erscheinung" yorumum [Melusina ile alakalı olarak, par. 179 vd., 215 vd.].

37 Bkz. Liber mutus'taki (1677) üstat resmi (*Psikoterapi Alıştırmaları*'nda görsel 13). Balık tutar ve bir su perisi yakalar. Fakat onun *sorror mystica*'sı ağında kuşlar yakalar, bunlar animus'u temsil etmektedir. Anima düşüncesi 16 ve 17. yüzyıl edebiyatında sık sık ortaya çıkar. Örneğin: Vitus'ta, Aldrovandus'ta ve *Tractatus aureus*'un yorumcusunda. Krş. *Mysterium Coniunctionis* kitabımda "Bolonya Gizemi", par. 51 vd.

değildir; daha ziyade, psişe mevcut karmaşıklığını bir dizi içe atım eylemiyle kazanmıştır. Karmaşıklığı, doğanın tinsizleştirilmesiyle doğru oranda artmıştır. Soluk geçmişten tanıdığımız su perisine bugün "erotik fantezi" denir, ve bizim psişik yaşamımızı pek sancılı biçimde karmaşıklaştırabilir. Tıpkı bir su perisi gibi gelir; bir succubus gibi tepemize oturur; bir cadı gibi sürekli şekil değiştirir ve genel olarak psişik içeriğe aitmiş gibi gözükmeyen bir bağımsızlık sergiler. Bazı zamanlar, büyülenmeye benzer etkilenim hallerine yol açar ya da içimizde şeytanın herhangi bir tezahüründen daha zayıf olmayan dehşetler yaşatır. Sayısız surette ve kılıkta yolumuza çıkan muzip bir varlıktır, üstümüzde türlü türlü numaralar dener, mutlu ve mutsuz sanrılara, depresyon ve esrikliklere, duygu patlamalarına vs. yol açar. Makul bir içe atım halinde bile su perisi haylazlığını kenara bırakmaz. Cadı, aşk ve ölüm getiren cani iksirlerini karıştırmaya devam etmektedir; cadının büyülü zehri, arıtılıp entrika ve kendini aldatma niteliklerine bürünmüştür – gözle görülmez ve bununla beraber daha tehlikelidir.

[55] Ama bu yaramaz varlığa nasıl "anima" deriz? Anima ruh demektir ve hem muazzam hem de ölümsüz bir şeyi temsil eder. Ama gelgelelim su perisi daima öyle değildir. Unutmamalıyız ki, bu türden ruh, tekinsizce canlı ve aktif bir şeyi sabitlemek ve zapt etmek için olan bir dogmatik kavramlamadır. Almanca kelime *Seele*, Gotik formu *saiwalo* dolayısıyla Yunanca kelime αἰόλος [aiolos] ile yakından ilişkilidir; "hızlı hareket eden", "çehresi değişken", "parıldayan" bir şey anlamına gelir ve kelebeğe benzer bir şeydir -Yunanca ψυχή [psychi], sarhoş halde çiçekten çiçeğe gezer ve balla, sevgiyle hayatta kalır. Gnostik tipolojide ἄνθρωποι ψυχικός [anthropoi psychikos] yani "psişik insan", νηματικός [pneumatikos] yani "ruhsal insan"dan daha aşağıdır ve en sonda da ebediyen cehennemde yanacak fena ruhlar bulunur. Vaftiz edilmemiş yeni doğan bebeğin masum ruhu bile Tanrı tefekküründen mahrum kalır. İlkeller arasında, ruh,

yaşamın ("anima" terimi buradan gelir) ya da ateşin büyülü nefesidir. Kanon dışı bir İsa deyişinde tam buna paralel olarak şöyle geçer: "Bana yakın olan ateşe yakındır." Herakleitos için, ruh, en üst seviyesinde ateşli ve kurudur çünkü kendinde ψυχή [psychi] "soğuk nefes" ile yakından ilişkilidir – ψυχειν [psychein] "nefes almak", üflemek anlamına gelir; ψυχρός [psychros] ve ψύχος [psychros] "soğuk", "serin", "nemli" anlamına gelir.

[56] Ruha sahip varlık canlı varlıktır. Ruh, insandaki canlı şeydir; kendinde yaşar ve yaşamı meydana getirir. Dolayısıyla Tanrı, Adem'in içine nefes üflemiştir ki yaşayabilsin. Kurnazca yanılsama oyunlarıyla beraber ruh, yaşamın içine maddenin cansız atıllığını çeker. İnanılmaz şeylere inandırır bizi ki hayat yaşanabilsin. Sayısız kapanı ve tuzağı vardır; bunların amacı insanı içine düşürmek, dünyaya çekmek, orada iplere dolandırmaktır – öyle ki yaşam yaşanabilsin. Aden Bahçesi'nde Havva'nın Adem'i yasak elmanın iyi olduğuna ikna edene kadar rahata erememesi bu yüzdendir. Eğer ruhun zıpırlığı ve parıldaması olmasaydı, insan en büyük tutkusu olan atıllıkta çürür giderdi.[38] Akıl ona müdafi olur ve ahlak da inayet ekler. Ama yaşam, ruha sahip olmaktır, zira ruh, insan varoluşunun altında da üstünde de muzır oyununu oynayan bir yaşam veren daimon'dur ve bu sebepten -dini öğreti alanında- dolayı, insanoğlunun tüm gerçekliklerinin ötesine geçen insanüstü cezalandırmalara ya da teşviklere maruz kalır. Cennet ve cehennem, uygar insana değil de ruha pay edilmiş yazgılardır, zira uygar insan çıplak ve çekingen haliyle Kutsal Kudüs'te ne yapacağını dahi bilemeyecektir.

[57] Anima, dogmatik anlamda ruh değildir, felsefi bir kavram olan bir *anima rationalis*[39] değildir, bilinçdışının, ilkel zihin, dil ve din tarihinin tüm beyanlarını tatmin edici biçimde özetleyen doğal bir arketiptir. Kelimenin tam anlamıyla

38 La Rochefoucauld, *Pensées* DLX. Akt. *Dönüşüm Sembolleri*, s. 174.

39 Rasyonel ruh (çn.).

bir "faktör"dür. Onu insan yaratamaz; tam aksine, insanın ruh hallerindeki, tepkilerindeki, dürtülerindeki ve psişik yaşamdaki kendiliğinden her şeydeki *a priori* ögedir. Kendinde yaşayan, bizi yaşatan bir şeydir; bilinçle tamamen bütünleştirilemeyen bilincin ardındaki bir yaşamdır ama gelgelelim bilinç ondan doğabilir. Zira son tahlilde psişik yaşam, daha ziyade her taraftan bilinci kuşatan bir bilinçdışı yaşamdır – örneğin bir duyu izlenimi girdisi için ne kadar bilinçdışı hazırlık gerektiğini düşündüğümüzde bu durum yeterince açıklık kazanacaktır.

[58] Bilinçdışı psişik yaşamımızın bütününü anima'ya atfedilebilir gibi görünse dahi, yine de o birçok arketipten yalnızca biridir. Dolayısıyla bilinçdışının bütününün hususiyeti o değildir. Bilinçdışının veçhelerinden sadece biridir. Bizzat dişilliği gerçeği bunu kanıtlar. Ben olmayan, eril olmayan muhtemelen dişildir ve ben olmayan şey bana ait değil gibi ve dolayısıyla dışımda gibi göründüğünden, anima imgesi genellikle kadınlara yansıtılır. Her iki cinsiyet de bir noktaya kadar karşı cinsiyeti barındırır, zira biyolojik olarak konuşursak dengeyi erilliğin lehine bastıran şey yalnızca eril genlerin daha fazla olmasıdır. Daha az sayıda olan dişil genler de erkekteki dişil karakteri belirler, ki bunlar da ast konumlarından dolayı genellikle bilinçdışı kalır.

[59] Anima arketipiyle beraber tanrılar diyarına adım atarız, ya da daha doğrusu metafiziğin kendine ayırdığı diyara. Anima'nın dokunduğu her şey esrarlı hale gelir – koşulsuz, tehlikeli, tabu, büyülü. İyi tasarıları ve iyi niyetleri olan zararsız insanın cennetindeki yılandır. Bilinçdışına burnumuzu sokmamamız için ikna edici sebepler sunar, zira bu uğraş ahlaki kısıtlamalarımızı yıkacak ve bilinçdışında kalıp rahatsız edilmemesi daha iyi olan güçleri serbest bırakacaktır. Her zaman olduğu gibi, anima'nın söylediklerinde önemli şeyler yatar; zira yaşamın kendisi sadece iyi değildir, kötüyü de barındırır. Bu kategoriler periler diyarında yoktur. Bedensel ve psişik yaşam, geleneksel ahlak

olmadan çok daha iyi geçinirler ve çoğunlukla bundan dolayı daha sağlıklı olurlar.

[60] Anima, *καλόν κάγαθόν*'a [kalon kagathon] yani "güzel ve iyi"ye inanır – estetik ve ahlakın çatışmasının keşfini öngören bir ilkel kavram. Hristiyan ayrımlaşmasının iyinin her zaman güzel ve güzelin ille de iyi olmadığına açıklık getirmesi için bin yıldan uzun zaman gerekmiştir. Bu fikirler evliliğinin paradoksu, ilkellerin kafasında yer etmediği gibi Antik Çağ insanlarının kafasında da yer etmemiştir. Anima muhafazakardır ve çileden çıkarıcı biçimde ilk insanlığın yordamlarına bağlı kalmak ister. Tarihi bir kıyafet giymek ister, Yunanistan ve Mısır'ı yeğ tutar. Bu bağlamda Rider Haggard ve Pierre Benoît'nın klasik anima hikâyelerinden bahsedebiliriz. *Hypnerotomachia Poliphili* olarak bilinen Rönesans hikâyesi[40] ve Goethe'nin *Faust*'u, aynı şekilde mevcut koşula uygun gelen "le vrait mot"yu[41] bulmak için Antik Çağ'ın derinlerine iner. Poliphilo, Kraliçe Venüs'ü çağırır; Goethe, Truvalı Helen'i. Aniela Jaffé,[42] Biedermeier ve Romantikler çağındaki anima resminin canlı bir tasvirini sunmuştur. Modern toplumda anima ortaya çıktığında ne yaşandığını bilmek isterseniz, John Erskine'in *Private Life of Helen of Troy* [Truvalı Helen'in Özel Yaşamı] kitabını önerebilirim. Anima yüzeysel bir yaratım değildir, zira ebediyetin nefesi gerçekten hayatta olan her şeyin üzerindedir. Anima tüm kategorilerin ötesinde yaşar ve dolayısıyla suçlama ya da methiyeleri kale almaz. İnsanlığın başlangıcından beri, güçlü hayvan içgüdüleriyle beraber, ruhuyla ve daimonvari karakteriyle mücadele içinde olmuştur. Eğer ruh yekpare karanlık olsaydı, basit bir mesele olurdu. Maalesef bu böyle değildir, zira anima hem ışık meleği olarak hem

40 Krş. *The Dream of Poliphilot* ed. Linda Fierz-David. [Haggard ve Benoît için, bkz. bibliyografya – Editörler.]

41 Doğru kelime (çn.).

42 "Bilder und Symbole aus E. T. A. Hoffmanns Marchen "Der GoIdne Topf.'"

de en üst anlama yol gösteren ruh rehberi olarak görünebilir, ki bunu *Faust*'tan biliyoruz.

[61] Eğer gölgeyle karşılaşma bireyin gelişiminde "çıraklık görevi" ise, anima da "ustalık görevi"dir. Anima ile ilişki yine bir cesaret testidir, insanın ruhsal ve ahlaki güçleri için yanarak sınanmadır. Şunu hiçbir zaman unutmamamız gerekir ki, anima ile uğraşırken insanın daha önce hiç tasarrufuna geçmemiş psişik olgularla uğraşmaktayız, zira bu olgular onun psişik alanının -deyiş yerindeyse yansıtmalar suretinde- daima "dışında" kalmıştır. Oğul için anima annenin baskın gücünde gizlidir ve bazen de anne oğula öyle bir duygusal bağ bırakır ki, bu bağ yaşam boyu sürer ve yetişkinin kaderini ciddi şekilde sakatlar. Diğer taraftan onu pek yükseklerden uçmaya da teşvik edebilir. Antik Çağ'ın insanlarına anima bir tanrıça ya da cadı olarak belirmiştir, Orta Çağ insanı içinse tanrıçanın yerine Göklerin Kraliçesi ve Kilise Ana geçer. Protestanın sembolsüzleştirilmiş dünyası, ilkin sağlıksız bir duygusallık üretmiş ve ondan sonra keskin bir ahlaki çatışma ortaya çıkarmıştır, ki bu çatışma ziyadesiyle katlanılmaz olduğundan dolayı mantıken Nietzsche'nin "iyi ve kötünün ötesinde" anlayışına ilerlemiştir. Uygarlık merkezlerinde bu hal kendini evliliklerin istikrarsızlığında gösterir. Birçok Avrupa ülkesinde Amerika'nın ayrılık oranlarına ulaşılması ve hatta bu oranların aşılması, anima'nın tercihen kendini karşı cinse yansıttığını ve böylelikle sanki büyülenmişçesine karmaşık ilişkilere yol açtığını kanıtlar. En başta patolojik sonuçlarından dolayı, bu olgu, modern psikolojinin vücut bulmasına yol açmıştır ki Freudcu biçiminde modern psikoloji de tüm huzursuzlukların temel sebebinin cinsellik olduğu inancını besler – hâlihazırda var olan çatışmayı alevlendiren bir görüştür bu.[43] Burada neden ve sonuç arasında bir karışıklık söz konusu. Cinsel sorun katiyen nevrotik zorlukların sebebi değildir ve

43 Görüşlerimi daha ayrıntılı olarak *Psikoterapi Pratiği*, "Aktarım Psikolojisi"nde izah ettim.

örneğin bilincin denk olmadığı koşul ve görevlerle yüzleştiği zamanlardaki gibi, bilincin uyumsuzluğunun patolojik etkilerinden biridir. Böyle bir insan dünyanın nasıl değiştiğini ve bu dünyaya uyum sağlamak için kendi tutumunun nasıl olması gerektiğini anlamaz.

[62] Gölge ya da anima ile başa çıkarken sadece bu kavramları bilmek ve üzerlerine düşünmek yeterli değildir. İçeriklerini hislerle ilerleyerek ya da insanların hislerini taklit ederek deneyimleyemeyiz. Bir arketip listesini ezbere bilmek hiçbir işe yaramaz. Arketipler, üzerimize yazgı gibi gelen yapılardır ve etkileri en mahrem yaşamımızda hissedilir. Anima artık karşımıza tanrıça olarak çıkmaz da belki son derece kişisel bir aksilik olarak ya da en iyi maceramız olarak belirir. Söz gelimi saygın bir profesör yetmişlerinde ailesini terk edip kızıl saçlı bir aktrisle kaçtığında, biliriz ki, tanrılar bir başka kurban bulmuşlardır kendilerine. Daimonik güç kendini bize böyle gösterir. Çok da uzak olmayan bir geçmişte, genç kadınları cadı diye öldürmek sıra dışı bir iş değildi.

[63] Benim deneyimime göre anima'yı ve onun nispi otonomisi fikrini, keza kadınlarda da animus fenomenolojisini kavramakta zorluk yaşamayan zeki ve eğitimli birçok insan vardır. Psikologların bu hususta üstesinden gelmesi gereken daha fazla zorluklar vardır, ki muhtemelen bunun sebebi de bilinçdışı psikolojisine özgü karmaşık olgularla boğuşmak gibi gereklilik altında olmamalarıdır. Eğer aynı zamanda doktorsalar da somatik-psikolojik düşünüşleri önlerine engel olur, zira psikolojik süreçlerin düşüncel, biyolojik ya da fizyolojik terimlerle ifade edilebileceğini varsayarlar. Gelgelelim psikoloji ne biyoloji ne fizyoloji ne de bu psişe bilgisinden başka bir bilimdir.

[64] Şimdiye kadar çizdiğim anima resmi tamamlanmış değil. Yaşama iten kaotik dürtü olsa da, anima'ya bağlı tuhaf biçimde anlam yüklü bir şey vardır, kapalı bir bilgi ya da gizli bilgelik taşır, ki bu da onun irrasyonel yaramaz

tabiatıyla zıtlık teşkil eder. Burada yine bahsettiğim yazarlara değinmek istiyorum. Rider Haggard, Ayişe'ye "Bilgeliğin Kızı" der; Benoît'nın Atlantis Kraliçesi'nin Platon'un kayıp bir kitabını dahi barındıran muazzam bir kütüphanesi vardır. Truvalı Helen, reenkarnasyonunda, Tyre'deki bir genelevden bilge Simon Magus tarafından kurtarılır ve yolculuklarında Magus'a eşlik eder. Öncesinde anima'nın bu tamamıyla karakteristik yönünden bahsetmekten kasten geri durdum çünkü anima ile ilk karşılaşma genellikle kişiyi pek de bilgelik çıkarımlarına götürmez.[44] Bu yönü ancak onunla ciddi bir ilgi kuran kişiye görünür. Ancak o zaman, bu zorlu görevle yüzleşildiğinde,[45] anima'nın insan yazgısıyla zalimce oynadığı oyunlarının ardında yaşamın yasalarının üstün bir idrakini yansıtan gizli bir amaç yattığını fark eder. En derin anlamı açımlayan şeyler en beklenmedik, en korkunç biçimde kaotik şeylerdir. Bu anlam ne kadar ayırt edilirse, anima fevri ve dürtüsel karakterini o kadar geride bırakır. Adım adım kaosun akınlarına karşı dalgakıranlar inşa edilir ve anlamı olan kendini anlamsızdan koparır. Kanı ve kanısızlık artık özdeş olmayınca, kaosun gücü onların eksilmesiyle zayıflar; o zaman kanı, anlamın gücüyle dolar ve kanısızlık da anlamsızlığın gücüyle. Bu şekilde yeni bir kozmos doğar. Tıbbi psikoloji alanında yeni bir şey değildir bu, kadim bir hakikattir: İnsanın deneyiminin zenginliğinden, babanın oğluna aktarabileceği bir öğreti doğar.[46]

[65] Yaramaz tabiatta bilgelik ve delilik aynı gözükür; anima tarafından yürütüldükleri sürece aynıdırlar da. Yaşam aynı anda hem delicedir hem anlam yüklüdür. Bir yönüne gülmediğimiz, diğerine kafa yormadığımız sürece

44 Genel kitle tarafından kavranabilir literatür örneklerinden bahsediyorum, klinik materyallerden değil. Niyetimiz için bunlar pekâlâ yeterlidir.

45 Yani, genel olarak kolektif bilinçdışının içerikleriyle uzlaşmak. Bütünleştirme sürecinin asıl büyük görevi budur.

46 Gustav Schmaltz'ın kitabı *Ostliche WeisAtfii und Westliche Psychotherapie* iyi bir örnek teşkil edebilir.

yaşam fevkalade donuktur ve her şey ufak çaplara indirgenmiştir. O vakit kanı da kanısızlık da ehemmiyetsiz boyutlardadır. Kafanızda canlandırırsanız, hiçbir şeyin anlamı yoktur, zira düşünecek kimse yokken, yaşananı yorumlayacak kimse de yoktur. Yorumlamalar sadece anlayanlar içindir; sadece anlamadığımız şeylerin anlamı vardır. İnsan anlamadığı bir dünyaya gözünü açmıştır ve bu yüzden o dünyayı yorumlamaya çalışır.

[66] Dolayısıyla anima ve yaşamın kendisi, eğer yorumlama sunmuyorlarsa anlamsızdırlar. Gelgelelim yorumlanabilir bir doğaları vardır, zira her kaosta bir kozmos, her düzensizlikte gizli bir düzen, her geçicilikte de sabit bir yasa vardır; zira işleyen her şey karşıtıyla temel bulur. Bunu ayırt etmek için, insanın her şeyi karşıtlık yargılarına bölen ayrımsayıcı idrakine ihtiyaç olur. Kişi bir kere anima ile ilgilenmeye başlayınca, anima'nın kaotik değişkenliği ona gizli bir düzenden şüphelenecek ipuçları, plan, anlam, anima'nın doğasının üstünde ve ötesinde bir amaç sezdirir ya da hatta -söylemeden edemiyoruz ki- böyle bir şeyi "farz etmesine" sebep olur, gerçi bu doğruyla örtüşmez. Zira gerçekte elimizde soğukkanlı düşünme aracımız yoktur, herhangi bir bilim ya da felsefe de bize yardımcı olmaz ve geleneksel din öğretileri yalnızca bir yere kadar yardım sunabilir. Amaçsız deneyime takılır ve dolanırız, tüm kategorileriyle beraber eleştirel akıl kendini güçsüz hisseder. İnsan yorumu başarısız kalır, zira kendisine atfedilen tüm geleneksel anlamlara uymayı reddeden çalkantılı bir yaşam koşulu meydana gelmiştir. Bir çöküş anıdır bu. Nihai bir derinliğe batarız – Apuleius buna "bir tür gönüllü ölüm" der. Kendi güçlerimizin teslim edilmesidir, suni olarak isteniyor değildir ama doğa tarafından bize dayatılmıştır; ahlak kılığına bürünmüş gönüllü bir itaat ve tevazu değil de ahlaksızlaşmanın panik korkusuna bürünmüş salt ve apaçık bir mağlubiyettir bu. Ancak tüm dayanaklar ve destekler yıkıldığında, arkadan gelecek şeylere karşı güven umudu sunan en ufak bir

koruma kalmadığında, o zamana kadar anima tarafından sahnelenen anlamlı anlamsızlık ardında gizli yatan bir arketipi deneyimlemek bizim için mümkün olur. *Anlam arketipi*dir bu, keza anima da *bizatihi yaşamın arketipi*dir.

[67] Bize daima öyle görünür ki, anlam -yaşamla kıyaslandığında- daha genç bir olgudur çünkü belli bir meşruluk payıyla anlamı kendimiz atfettiğimizi sanırız ve kuşkusuz yine bir o kadar haklı bir biçimde koca dünyanın yorumlanmaksızın da pekâlâ süregelebileceğine inanırız. Ama anlamı nasıl yükleriz? Son tahlilde hangi kaynaktan anlam türetiriz? Anlam yüklemek için kullandığımız kalıplar, zamanın en başlarına uzanan tarihi kategorilerdir – bu olguyu yeterince hesaba katmayız. Yorumlamalar, kendileri ilkimgelerden türemiş dilsel matrislerden yararlanır. Bu soruya hangi açıdan yaklaşırsak yaklaşalım her yerde kendimizi dil tarihiyle, ilkel mucize-dünyasına çıkan imge ve motiflerle karşı karşıya buluruz.

[68] Örneğin "fikir" [*Idee*] kelimesini alın. Platon'un *eidos* kavramına kadar uzanır. Ebedi fikirler, *εν υπερουρανιω τοπω* [ev epopagia topo] (gök üstü mekân) ebedi, aşkın formlar olarak saklanır. Görenin gözü onları imgesel suretler ya da rüyalardaki ve vahiysel görümlerdeki imgeler olarak kavrar. Veyahut enerji kavramını ele alalım: Psişik olayların bir yorumlamasıdır. İlkellerdeki her şeyi kuşatan yaşamsal güç, genellikle *mana* olarak adlandırılan yetişim ve büyülü şifa gücü anlayışına eski zamanlarda en yakın kavram simyacıların gizli ateşi, flojiston, maddede içkin ısı gücü, Stoiklerin "ezeli sıcaklığı" ya da Herakleitosçu ebedi ateşti.

[69] Gereksiz örnekler vermeye devam etmeyeceğim. Şunu bilmek yeterlidir ki, tarihi öncelleri olmayan hiçbir önemli fikir ya da görüş yoktur. Nihayetinde hepsi, somutluğu bilincin *düşünmediği* ve yalnızca *kavradığı* bir zamana dayanan ezeli arketipik formlara dayanır. "Düşünceler" iç algının nesnesiydi, üzerlerine akıl yürütülmezdi ve dış fenomenler olarak duyumsanırlardı – sözüm ona görülmüş ya

da duyulmuş gibi. Düşünce esasında vahiydi, icat edilmiş değil de doğrudanlığı ve aktüalitesi vasıtasıyla inanç bağlılığı getiren ya da bize dayatılan bir şeydi. Bu tür düşünme, ilkel ben-bilincinden öncedir ve ilkel ben-bilinci onun öznesi olmaktan ziyade nesnesidir. Ama biz kendimiz de bilincin son doruğuna tırmanmış değiliz, o yüzden biz de öncesine ait düşünme biçimini taşımaktayız, ki geleneksel sembollere bel bağladığımız sürece bunun farkında da olmayız – veyahut rüyaların diliyle ifade edersek, babam ya da kral ölmediği sürece.

[70] Bilinçdışının nasıl "düşündüğünün" ve çözümler için yol açışının bir örneğini vermek istiyorum size. Şahsen tanımadığım genç bir teoloji öğrencisinin vakası bu. Genç adam dini inançlarından dolayı büyük sıkıntı içindeydi ve yaklaşık olarak bu dönem içerisinde şu rüyayı gördü:[47]

[71] *Tamamen siyah giyinmiş, yakışıklı bir yaşlı adamın önünde duruyordur. Bunun ak büyücü olduğunu biliyordur. Bu figür onunla uzunca konuşur. Ama rüya gören ne söylediğini hatırlamıyor. Sadece son sözleri aklında kalmış: "Bunun için de kara büyücünün yardımına ihtiyacımız var." O anda kapı açılır ve içeri tıpkı ilki gibi bir yaşlı adam girer, yalnız bu adam beyaz giyinmiştir. Siyah giyinen adam ak büyücüye "Tavsiyene ihtiyacım var" der ama rüya görene sorgularcasına yandan bir bakış atar. Ardından ak büyücü cevap verir: "Rahatça konuşabilirsin, masumlardan o." Sonra kara büyücü hikâyesini aktarmaya başlar. Sıra dışı bir şeyin yaşandığı uzak bir diyardan gelmiştir. Ülke, ölümünün yaklaştığını düşünen yaşlı bir kral tarafından yönetilmektedir. Kral kendisi için bir mezar ayarlatır. Zira o diyarda kadim çağlardan kalma çok sayıda mezar vardır ve kral en güzelini kendine seçer. Efsaneye göre bu mezarın içine bir bakire gömülmüştür. Kral mezarı açtırır ki hazır olsun. Ama mezardaki kemikler gün ışığına maruz kalınca ansızın yaşama dönerler ve siyah bir ata dönüşürler; at hemencecik*

47 Bu örneği ayrıca "Peri Masallarında Ruhun Fenomenolojisi" paragraf 398'de ve "Psikoloji ve Eğitim", ss. 117 vd.'da, daha doğrudan yorumlama yapmaksızın bir "yüce" rüya örneği olarak kullandım.

çöle doğru kaçar ve orada kaybolur. Kara büyücü bu hikâyeyi duyar duymaz atın peşine düşmüş. Günlerce atın izinde yol aldıktan sonra, çöle varır ve diğer tarafa geçer; orada toprak yeşilliktir. Atı otlanırken görür ve onun için ak büyücünün tavsiyesine ihtiyaç duyduğu şeyi keşfeder. Cennetin kayıp anahtarlarını bulmuştur ve bunlarla ne yapacağını bilmiyordur. Bu heyecanlı anda rüya gören uyanır.

[72] Önceki açıklamalarımız ışığında rüyanın anlamını tahmin etmek zor değil: Yaşlı kral, ebedi dinlenmesine geçmek isteyen egemen semboldür ve tam o mekânda benzer "etkenler" gömülü yatmaktadır. Kralın seçimi beklenen biçimde anima'nın mezarına yönelik olur ve anima ise kral hayattayken -yani geçerli bir ilke (Prens ya da *princeps*) yaşamı düzenlediği ve ifade ettiği sürece- Uyuyan Güzel gibi ölüm uykusunda yatmaktadır. Ama kral ömrünün sonuna yaklaştığında[48] o tekrar yaşama döner ve siyah bir ata dönüşür, ki siyah at Platon'un alegorisinde tutkuların zapt edilemezliğini temsil eder. Bu atın peşine düşen kişi çöle, insanlardan ırak yaban diyara gelir – ruhsal ve psikolojik yalıtılma imgesidir bu. Ama cennetin anahtarları oradadır.

[73] Peki cennet ne? Açıkça iyi ve kötü bilme ağacını, dört nehri barındıran Aden Bahçesi'dir. Hristiyan versiyonunda Kıyamet sonrası semavi şehir de düşünülebilir, ki Aden Bahçesi gibi o da bir mandala olarak bilinir. Ama mandala bir bireyleşme sembolüdür. Öyleyse rüya görenin omzuna binen inanç sorunlarının çözümüne anahtarı, bireyleşmeye kapı açan anahtarları bulan kişi *kara* büyücüdür. Çöl ve cennet arasındaki zıtlık, dolayısıyla bireyleşmeye tezat olarak yalıtılmayı ya da Kendilik'in oluşum sürecini temsil eder.

[74] Rüyanın bu kısmı, İsa'nın Oxyrhynchus papirüsündeki deyişlerinin[49] kayda değer bir yorumudur. Burada cennet krallığının yolunu hayvanlar gösterir. Şöyle bir ikaz geçer:

48 Krş. simyada "yaşlı kral" motifi. *Psychologie und Alchemie*, par. 434 vd.

49 Krş. James, *The Apocryphal New Testament*, ss. 27 vd.

"Dolayısıyla kendinizi bilin, zira şehir sizsiniz ve şehir krallıktır." Ayrıca ilk atalarımızı günah işlemeye ikna eden ve nihayetinde Tanrı'nın Oğlu vasıtasıyla kefarete sebep olan cennetteki yılanın da bir yorumudur. Bildiğimiz gibi, bu nedensel bağ, yılanın *Σωτήρ* [sotir] (kurtarıcı) ile özdeşleştirilmesi fikrini de meydana getirmiştir. Siyah at ve kara büyücü, bağlantıları kıyafetlerin farklılığında ima edilen yarı kötü ögelerdir. İki büyücü aslında *yaşlı bilge adamın,* yüce üstat ve öğretmenin, ruh arketipinin, yaşamın kaosunda gizli duran mevcut anlamı sembolize eden arketipin iki veçhesidir. Ruhun babasıdır o, ama yine de ruh, mucizevi bir biçimde aynı zamanda onun bakire annesidir, ki bunun için simyacılar tarafından ona "annenin ilk oğlu" denir. Kara büyücü ve siyah at, öncesinde bahsettiğimiz rüyalarda karanlık inmeye karşılık gelir.

[75] Genç bir teoloji öğrencisi için ne de ağır bir ders! Neyse ki, rüyada onunla konuşanın tüm peygamberlerin babası olduğunun ve büyük bir sırrı neredeyse avucunun içine bıraktığının zerre farkında değildir. İnsan bu olayların yersizliği karşısında şaşkınlığa düşüyor. Neden bu savurganlık? Ama itiraf etmem gerekir ki, rüyanın öğrenciyi uzun vadede etkileyip etkilemediğini bilmiyorum ve en azından benim için rüyanın çok fazla şey naklettiğini vurgulamam gerek. Rüya gören anlamasa da, anlamının kaybolması mümkün değil.

[76] Bu rüyadaki yaşlı adam belli ki iyi ve kötünün nasıl bir arada iş gördüğünü göstermeye çalışıyor, muhtemelen bunu da Hristiyan psişesindeki hâlâ çözülmemiş ahlaki çatışmaya bir cevap olarak sunuyor. Karşıtların bu tuhaf bağlantılandırılmasıyla beraber, kendimizi Doğu'nun fikirlerine biraz daha yaklaşmış buluyoruz: Hindu felsefesinin *nirdvandva*'sına, karşıtların özgürlüğüne – çatışmayı uzlaşma vasıtasıyla çözme imkânı olarak bilinir bu. İyi ve kötünün bu Doğulu bağlantılandırılmasının nasıl da tehlikeli biçimde anlamla yüklü olduğu, Hintlilerin şu aforizmatik sorusunda

görülebilir: "Mükemmeliyete erişmek kimin için en çok vakit alır? Tanrıyı seven insanın mı, yoksa ondan nefret edenin mi?" Cevap da şudur: "Tanrıyı sevenin mükemmeliyete erişmesi için yedi reenkarnasyon gerekir ve Tanrıdan nefret edense sadece üç reenkarnasyona ihtiyaç duyar, zira Tanrıdan nefret eden Tanrıyı onu sevenden daha çok düşünür." Karşıtlardan azat olma, onların işlevsel eşdeğerliliğe gelmelerini gerektirir ve bu da bizim Hristiyan hislerimizi gücendirir. Her halükârda, örnek rüyamızın gösterdiği gibi, ahlaki karşıtların dengeli iş birliği doğal bir hakikattir ve Doğu tarafından aynı şekilde tabii biçimde tanınır. Bunun en açık örneği Taoist felsefede bulunur. Ama Hristiyan gelenekte de bu bakış açısına yakın birçok deyiş vardır. Kurnaz kâhya meselini hatırlatmam yeter.

[77] Rüyamız bu bakımdan katiyen eşsiz değil, zira karşıtları bağlantılandırma eğilimi bilinçdışının göze çarpan bir özelliğidir. Fakat şunu eklemek gerekir ki, bu ancak abartılı ahlaki duyarlılık durumlarında geçerlidir; başka durumlarda bilinçdışı, karşıtların uzlaşmazlığında hayli katı şekilde ısrarcı olabilir. Genel olarak, bilinçdışının bakış açısı bilinç tutumuyla bağlantılıdır. Dolayısıyla muhtemelen rüyamızın Protestan inancının teolojik bilincinin inanç ve şüphelerini gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu durum, rüyanın ifade ettiği şeyi belli bir sorun dizisi çerçevesinin içine yerleştirecektir. Ama geçerliliğini bu şekilde azalttığımızda bile rüya açıkça bakış açısının üstünlüğünü sergilemektedir. Tam uygun biçimde, anlamını -ilkel toplumlardaki sihirbaz hekim figürüne kadar geçmişe uzanan- bilge bir büyücünün görüşünde ve sesinde ifade etmektedir. Bilge büyücü, anima gibi, yaban yaşamın kaotik karanlığını anlamın ışığıyla yaran ölümsüz bir daimon'dur. Aydınlatandır, üstat ve öğretmendir, kişileştirilmesinden levhaların yıkıcısı Nietzsche'nin bile kaçamadığı ruh rehberidir – zira Nietzsche'de Zerdüşt ile somutlaşır; ve bu Zerdüşt, neredeyse Homerosçu çağa ait denebilecek bir ulvi ruhtur, Nietzsche'nin kendi "Dionysosçu"

aydınlanma ve esrikliğinin taşıyıcısı, sözcüsüdür. Nietzsche için Tanrı ölmüştü ama bilgeliğin daimon'u onun adeta bedensel ikizi olmuştur. Bizzat şöyle der Nietzsche:

> Sonra bir dönüştü ikiye.
> Ve Zerdüşt yanımdan geçti.

[78] Zerdüşt, Nietzsche için daha çok şiirsel bir figürdür; gayriihtiyari bir itiraftır, inanç açıklamasıdır. Nietzsche de sırtını Tanrı'ya ve Hristiyanlığa dönen bir yaşamın karanlığında yolunu kaybetmiştir ve bu yüzden ona ilham veren, aydınlatan, ruhunun sözcüsü gelmiştir. *Zerdüşt*'ün abartılı üslubunun temeli budur, zira arketipin usulü böyledir.

[79] Modern insan, bu arketipi deneyimlerken, otonom bir faaliyet olarak nesnesinin kendisi olduğu bu kadim düşünme biçimini öğrenir. Hermes Trismegitus ya da Hermatik literatürün Thoth'u, Orpheus, Poimandres (insanların çobanı) ve Hermas çobanıyla[50] yakın ilişkisi aynı deneyimin farklı formülasyonlarıdır. Eğer "Lucifer" ismi ön yargı uyandırıyor olmasaydı, bu arketip için çok uygun bir isim olurdu. Ama bu arketipe *yaşlı bilge adam* ya da *anlam* arketipi demekten hoşnutum. Tüm arketipler gibi bir olumlu bir de olumsuz veçhesi vardır, gerçi burada bu konuya girmek istemiyorum. Okuyucu, yaşlı bilge adamın iki yönlülüğünün ayrıntılı bir açıklamasını "Peri Masallarında Ruhun Fenomenolojisi"nde bulabilir.

[80] Şimdiye kadar tartışılan üç arketip -gölge, anima ve yaşlı bilge adam- doğrudan kişileşmiş biçimde deneyimlenebilecek türdendir. Buraya kadar böyle bir deneyimin ortaya çıktığı genel psikolojik koşulları belirtmeye çalıştım. Ama aktardıklarım sadece soyut genellemelerdi. Sürecin sezgisel deneyimde gerçekleştiği haliyle betimlemesini verebiliriz, hatta böyle vermemiz gerekir. Bu sürecin seyrinde arketipler rüyalarda ve düşlemlerde etkin kişilikler olarak

50 Reitzenstein, Hermas "Çoban"nı Poimandres yazılarına Hristiyan bir karşılık olarak yorumlar.

belirir. Ama sürecin kendisine *dönüşüm arketipleri* diyebileceğimiz başka bir arketipler sınıfı da dahildir. Bunlar kişi değil de tipik durum, yer, yol ve yordamlardır; söz konusu olan dönüşümü sembolize ederler. Kişilikler gibi, bu arketipler enine boyuna yorumlaması yapılıp tüketilemeyecek doğru ve hakiki sembollerdir, işaret de olabilirler, alegori de olabilirler. Tam da muğlak olduklarından dolayı hakiki semboldürler, kısmen görülebilir anlamlarla doludurlar ve nihayetinde bitip tükenir değildirler. Bilinçdışının temel ilkeleri, *ἀρχαί* [archai] (arkheler) betimlenemezdir çünkü göndermeleri muazzam zengindir ama kendilerinde ayırt edilebilirdirler. Ayrımsayan akıl, haliyle onların anlam tekilliğini tesis etmeye çalışır ve böylelikle esas noktayı gözden kaçırır; zira doğalarına yönelik süreğen tek şey olarak belirleyebileceğimiz, *çok yönlü anlamları*dır, tek yanlı herhangi bir formülasyonu imkânsız kılan neredeyse sonsuz gönderme zenginlikleridir. Bunun dışında, ilke olarak paradoksaldırlar, tıpkı simyacılar için ruhun "senex et iuvenis simul" -aynı anda hem yaşlı hem genç- olarak kavranması gibi.

[81] Eğer sembolik sürecin bir tasvirini oluşturmak istiyorsak, simyada bulunan resim dizileri iyi örneklerdir, gerçi içlerindeki semboller muğlak kökenleri ve değerlerine rağmen çoğunlukla gelenekseldir. Doğu'dan fevkalade bir örnek Tantrik *çakra* sistemidir[51] ya da Çin yogasının mistik sinir sistemi olabilir.[52] Görünüşe göre Tarot kartlarındaki resimler de dönüşüm arketipleriyle uzaktan da olsa akrabadır, ki bu görüş benim için Profesör Bernoulli'nin aydınlatıcı bir dersinde onaylanmıştır.[53]

[82] Sembolik süreç, *imgelerle* bir deneyimdir ve *imgelerin* bir deneyimidir. Sembolik sürecin gelişimi genelde *I Ching* metni gibi *enantiodromia* yapısı sergiler ve dolayısıyla

51 Arthur Avalon, *The Serpent Power.*

52 Erwin Rousselle, "Spiritual Guidance in Contemporary Taoism."

53 R. Bernoulli, "Zur Symbolik geometrischer Figuren und Zahlen", ss. 397 vd.

negatif-pozitif, kayıp-kazanç, karanlık-aydınlık ritimleri verir. Başlangıcı neredeyse her zaman kişinin çıkmaz bir sokakta ya da çıkmaz bir durumda kısılı kalmasıyla ayırt edilir; amacı da genel anlamda aydınlanma ya da üst bilinçtir, ki bu bilinç aracılığıyla ilk durumdan daha üst bir seviyede üstün gelinir. Zaman etmenine gelirsek, süreç tek bir rüyaya ya da tek bir anlık deneyime sıkıştırılabilir; bu da ilk durumun yapısına, sürece dahil olan kişiye ve ulaşılacak hedefe bağlıdır. Sembollerin zenginliği haliyle durumdan duruma göre büyük değişiklik gösterir. Her şey imge suretinde, yani sembolik olarak deneyimlense de söz konusu olan katiyen farazi tehlikeler değildir, daha ziyade bütün bir yazgının bağlı olabileceği son derece gerçek risklerdir. Başlıca tehlike, arketiplerin büyüleyici tesirine yenik düşmektir ve arketipik imgeler bilinçli kılınmadığında bunun yaşanması pek olasıdır. Eğer psikoza doğal bir eğilim varsa, tabii esrarlılıklarından dolayı belli bir otonomluk taşıyan arketipik figürlerin büsbütün bilinç kontrolünden kaçıp tamamıyla bağımsız hale gelmesi, böylelikle ele geçirilme fenomenine yol açmaları mümkündür. Örneğin anima tarafından ele geçirilmede, hasta kendini hadım ederek kadına dönüştürmek ister ya da kendisine böyle bir şeyin zorla yapılmasından korkar. Bunun en iyi örneği Schreber'in *Akıl Hastalığımın Hatıratı* kitabıdır. Hasta çoğu zaman sayısız arkaik motifle dolu bütün bir anima mitolojisi keşfeder. Bu türden bir vaka bir süre önce Nelken tarafından yayımlanmıştı.[54] Bir başka hasta deneyimlerini kendisi betimler ve bir kitapta üzerlerine yorum yapar.[55] Bu örneklerden bahsetme sebebim, arketiplerin kendi beynimin fantezi yaratıkları olduğunu sanan insanlar olmasıdır.

[83] Akıl hastalığında şiddetli biçimde gün yüzüne çıkan şeyler, nevrozda arka planda gizli kalırlar ama yine

54 "Analytische Beobachtungen iiber Phantasien eines Schizophrenen", ss. 504 vd.

55 John Custance, *Wisdom, Madness, and Folly.*

de bilinci etkilemeye devam ederler. Dolayısıyla analiz bilinç fenomenlerinin arka planına nüfuz ettiğinde, psikotiklerin hezeyanlarını başlatanlarla aynı arketipik figürleri keşfeder. Son olarak, bu arketipler söz konusuyken, neredeyse her yerde meydana gelen ve sadece akıl hastalığının canavarsı ürünleriyle ortaya çıkmayan normal türde fantezilerle uğraşmakta olduğumuzu kanıtlayan bolca edebi ve tarihi kanıt mevcuttur. Patolojik öge bu fikirlerin varoluşunun içinde değil, artık bilinçdışını kontrol edemeyen bilinç çözülümünde yatar. Her çözülüm vakasında dolayısıyla bilinçdışını bilince bütünleştirmek gereklidir. Benim "bireyleşme süreci" olarak adlandırdığım sentetik bir süreçtir bu.

[84] Aslında bakarsak bu süreç yaşamın doğal seyrini izler – bireyin daima özünde olduğu bir yaşam. İnsan bilinç sahibi olduğu için, bu tür bir gelişim pek akıcı ilerlemez; çoğunlukla kesilmeler ve bozulmalar yaşanır çünkü bilinç tekrar tekrar arketipik, içgüdüsel temelinden sapar ve kendini onun muhalifi olarak bulur. Ondan sonra iki mevkinin sentezine ihtiyaç doğar. Bu yol da psikoterapiye çıkar, ki ilkel seviyede bile böyledir, zira orada da psikoterapi restitüsyon ayinleri biçimini alır. Örnek olarak Avustralya aborijinlerinin dönemindeki atalarıyla özdeşleşmesini, Taos Pueblo yerlileri arasında "güneşin oğulları" ile özdeşleşmeyi, İsis gizemlerinde Helios'un yüceltilmesini verebilirim. Buna göre kompleks psikolojisinin terapötik yöntemi, bir taraftan kümelenmiş bilinçdışı içeriklerini olabildiğince bilinçli kılma ve diğer taraftan farkındalık vasıtasıyla onları bilinçle sentezlemeden oluşur. Uygar insan yüksek ölçüde uyumsuzluk taşıdığından ve olası her riskten kaçınmak için bundan sürekli istifade ettiğinden, farkındalığın ardından doğru eylemin gelebileceği katiyen önceden kestirilebilir değildir. Tam aksine, farkındalığın tek başına etkisi olduğunu kabul etmeli ve bu yüzden onun anlamlı bir uygulamasında ısrar etmeliyiz. Sadece farkındalık genelde bunu sağlamaz ya da ahlaki

bir güç de getirmez. Bu durumlarda nevrozun tedavisinin nasıl da ahlaki bir sorun olduğu açık hale gelir.

[85] Arketipler gibi tüm esrarlı içerikler de nispeten otonomdur, yalnızca rasyonel yordamlarla bütünleştirilemezler ve diyalektik bir yöntem talep ederler, onlarla anlaşmaya varmamızı isterler. Bu anlaşma da çoğunlukla hasta tarafından diyalog biçiminde yürütülür, öyle ki kendisi farkına varmadan simyanın *meditatio*'sunu işe koşmuş olur: "kişinin iyi meleğiyle karşılıklı müzakere."[56] Genellikle süreç dramatik bir seyirde ilerler, birçok iniş çıkışlar olur. "Représentations collectives" ile bağlantılı rüya sembolleriyle kendini ifade eder ya da bunlar ona eşlik eder, ve bu semboller ki, mitolojik motifler suretinde zamanın başlangıcından bu yana psişik dönüşüm süreçlerini tasvir edegelmişlerdir.[57]

[47] Buradaki derste sahip olduğum kısa zamanda, sadece birkaç arketip örneğiyle yetinmem gerek. Eril psişenin analizinde baş rolleri oynayanlarını seçtim ve içinde ortaya çıktıkları dönüşüm sürecinin size bir fikrini vermeye çalıştım. Bu ders yayımlandığından beri gölge, anima ve yaşlı bilge adam figürleri, dişil bilinçdışının paralel figürleriyle beraber, Kendilik sembolü üzerine tartışmalarımda[58] çok daha ayrıntısıyla ele alındı; ayrıca simya sembolizmiyle ilişkisi bakımından bireyleşme süreci de daha yakın bir incelemeye tabi tutuldu.[59]

56 Ruland, *Lexicon alchemiae* (1612).

57 *Aion*, bu cildin II. kısmı.

58 Krş. *Dönüşüm Sembolleri*.

59 *Psychologie und Alchemie*.

KOLEKTİF BİLİNÇDIŞI KAVRAMI[1]

[87] Muhtemelen ampirik kavramlarımdan hiçbiri kolektif bilinçdışı fikri kadar yanlış anlaşılmaya maruz kalmamıştır. Metnin devamında (1) kavramın tanımını, (2) psikoloji için ne anlama geldiğinin bir betimlemesini, (3) kanıtlama yönteminin açıklamasını ve (4) bir örneğini vereceğim.

1. Tanım

[88] Kolektif bilinçdışı, psişenin bir parçasıdır ve negatif olarak kişisel bilinçdışından ayırt edilebilir: Kolektif bilinçdışı, kişisel bilinçdışı gibi varoluşunu kişisel deneyime ve dolayısıyla kişisel edinime borçlu değildir. Kişisel bilinçdışı başlıca bir zamanlar bilinçli olmuş ama unutulmaları ya da bastırılmaları dolayısıyla bilinçten kaybolmuş içeriklerden oluşsa da, kolektif bilinçdışının içerikleri hiçbir zaman bilinçte bulunmamıştır ve dolayısıyla hiçbir zaman bireysel olarak edinilmiş değildir, daha ziyade onların varoluşunu yalnızca kalıtıma borçluyuz. Kişisel bilinçdışı büyük oranda *komplekslerden* oluşurken, kolektif bilinçdışının içerikleri başlıca *arketiplerden* müteşekkildir.

[89] Kolektif bilinçdışı düşüncesinin vazgeçilmez ilişiği olan arketip kavramı, daima ve her yerde mevcut olan psişenin belirli formlarının varoluşuna işaret eder. Mitoloji alanı bunlara "motif" der; ilkellerin psikolojisinde Lévy-Bruhl'ün "représentations collectives" kavramına karşılık gelirler ve

1 [Aslen 13 Ekim 1936'da Londra, St. Bartholomew's Hastanesi'nde Abernethy Topluluğu'na bir ders olarak sunulmuştur ve hastanenin dergisi *Journal* içinde XLIV (1936/37), 46-49, 64-66'da yayımlanmıştır. Buradaki versiyonu yazar tarafından gözden geçirilmiş ve terminolojisi düzenlenmiştir. – Editörler.]

karşılaştırmalı din alanındaysa Huber ve Mauss tarafından "imgelemin kategorileri" olarak tanımlanmışlardır. Adolf Bastian uzun zaman önce onlara "elementer" ya da "ezeli düşünceler" demiştir. Bu göndermeler dolayısıyla arketip -kelimesi kelimesine çevirisiyle, "hazır kalıp"- kavramının tek başına olmadığı ve diğer bilgi alanlarında da tanınıp isimlendirilen bir şey olduğu açıklık kazanmış olmalı.

[90] Öyleyse benim savım şöyledir: Tamamıyla kişisel tabiatta olan ve tek ampirik psişe olduğuna inandığımız doğrudan bilincimizin haricinde (kişisel bilinçdışını bir ek olarak alsak da) tüm bireylerde özdeş olan kolektif, evrensel ve gayrişahsi tabiatta ikinci bir psişik sistem vardır. Bu kolektif bilinçdışı bireysel olarak gelişmez, kalıtımsal olarak alınır. Hazır kalıplardan, arketiplerden oluşur ve arketipler ancak dolaylı olarak sonradan bilinçli kılınabilirler ve belli psişik içeriklere somut biçimler kazandırırlar.

2. Kolektif Bilinçdışının Psikolojik Anlamı

[91] Mesleki uygulamasında tıbbi psikoloji, psişenin *kişisel* tabiatına önem verir. Bununla Freud ve Adler'in görüşlerini kastediyorum. *Kişinin psikolojisidir* ve etiyolojik ya da nedensel etmenleri neredeyse tamamıyla kişisel tabiatta görülür. Her halükârda bu psikoloji bile genel biyolojik etmenlere dayanmaktadır, örneğin cinsel içgüdü ya da kendini ortaya koyma dürtüsü – ki bunlar katiyen kişisel hususiyetler değildir. Tıbbi psikoloji bunu yapmaya mecburdur çünkü açıklamacı bir bilim olma iddiasındadır. Bu görüşlerin ikisi de insan ve hayvanlarda ortak olan *a priori* içgüdülerin varlığını ya da kişisel psikoloji üzerindeki etkilerini yadsımaz. Gelgelelim içgüdüler gayrişahsidir, evrenseldir, dinamik ya da güdüleyici karakterdeki kalıtsal etmenlerdir; çoğu zaman da bilinç erişimine o kadar uzak kalırlar ki, modern psikolojinin üzerine hastanın onlara karşı bilinçli olmasına yardım etme gibi bir görev düşer. Üstelik içgüdülerin doğası muğlak ve belirsiz değildir, spesifik olarak

biçimlenmiş güdüleyici güçlerdir, bilinçten çok daha önce var olmuşlardır ve sonrasında gelen herhangi bir bilinç seviyesine rağmen içkin hedeflerini izlerler. Sonuç olarak arketiplere çok yakın benzeşlik taşırlar, hatta o kadar yakındırlar ki, arketiplerin bizzat içgüdülerin bilinçdışı imgeleri olduğunu, başka deyişle *içgüdüsel davranışların örüntüleri* olduklarını varsaymak yanlış olmaz.

[92] Dolayısıyla kolektif bilinçdışı varsayımı, içgüdülerin var olduğunu iddia etmekten daha cüretkâr değildir. İnsanların faaliyetlerinin, bilinçli zihnin rasyonel güdümlerinden hayli uzak olarak büyük ölçüde içgüdülerden etkilendiği pek kolay kabul edilir. O yüzden hayal gücümüzün, algımızın ve düşünümüzün de keza doğuştan ve evrensel olan biçimsel ögeler tarafından etkilendiği iddiasında, bana kalırsa, en fazla içgüdüler kuramında olduğu kadar ya da belki daha da az mistisizm vardır – işlevi yerinde olan her zihin bunu böyle görecektir. Mistisizmin bu küçümsenmesi sık sık benim kavramıma doğrultulmuş olsa da, kolektif bilinçdışı kavramının spekülatif ya da felsefi olmayıp ampirik bir mesele olduğunu tekrardan vurgulamalıyım. Mesele basitçe şöyledir: Bu türden bilinçdışı, evrensel formlar var mıdır yok mudur? Eğer varsalar, o zaman psişenin kolektif bilinçdışı diye adlandırabileceğimiz bir bölgesi de vardır. Kolektif bilinçdışının saptanmasının her zaman kolay bir görev olmadığı doğrudur. Çoğu zaman alenen arketipik karakterdeki bilinçdışı ürünlerin var olduğuna dikkat çekmek yetmez, zira bunlar pekâlâ dil ya da eğitimle ortaya çıkmış edinimler de olabilir. Kriptomnezi hariç tutulmalıdır ama gelgelelim bazı vakalarda bu imkânsız olabilmektedir. Tüm bu zorluklara rağmen, meseleyi herhangi bir akli şüphenin ötesine taşıyacak kadar, mitolojik motiflerin kendiliğinden yeniden su yüzüne çıktığını sergileyen bireysel örnekler mevcut. Ama eğer böyle bir bilinçdışı varsa, psikolojik açıklamalar onu dikkate almalı ve yöneltilen bazı kişisel etiyolojileri daha keskin bir eleştiriye tutmalıdır.

[93] Ne demek istediğim belki somut bir örnekle daha açıkça anlatılabilir. Muhtemelen Freud'un Leonardo da Vinci'nin resmi üzerine tartışmasını[2] okudunuz: Azize Anna ile Bakire Meryem ve Çocuk İsa. Freud bu harikulade resmi, Leonardo'nun iki annesi olduğu gerçeğiyle yorumlar. Nedensellik kişiseldir. Bu resmin eşsiz olmadığı ya da Aziz Anna'nın İsa'nın annesi değil de büyükannesi olduğu yanlışı üzerinde durmayacağız -ki Freud'un yorumu bunu gerektirirdi-, onun yerine aleni kişisel psikolojiyle iç içe geçmiş olan ve bizim için diğer alanlardan tanıdık gelen gayrişahsi bir motifin varlığına dikkat çekeceğiz. *İkili anne* motifi, mitoloji ve karşılaştırmalı din alanında birçok varyasyonda görülür, ayrıca birçok "représentations collectives" için temel teşkil eder. Örneğin *ikili soy*dan, yani insan ve tanrı ebeveynlerden doğmadan bahsedebilirim; zira Herakles böyledir ve Hera tarafından evlat edinilmesiyle bilmeden ölümsüzlük elde eder. Yunanistan'da mit olan, aslında Mısır'da bir törendi: Firavun doğası gereği hem insan hem ilahtı. Mısır tapınaklarının doğum odalarında, duvarlarda Firavunun ikinci defa tanrıdan doğması betimlenir; "iki defa doğar". Hristiyanlık dahil, tüm doğum gizemlerinin altında yatan bir düşüncedir. İsa "iki defa yeniden doğar": Ürdün'deki vaftizmi dolayısıyla sudan ve ruhtan yeniden doğar. Sonuç olarak, Roma litürjisinde vaftiz kurnası "uterus ecclesiae"dir[3] ve Roma missalında okuyabileceğiniz üzere, Paskalya'dan önceki Kutsal Cumartesi'deki "kurnanın kutsanması"nda hâlâ bu isimle anılır. Dahası, Hristiyan-Gnostik düşüncesinde, kumru biçiminde beliren ruh Sophia-Sapientia olarak yorumlanır – Bilgelik ve İsa'nın annesi. Bu ikili doğum motifi sayesinde, günümüzde çocuklara, onları doğumlarında "evlat edinen" iyi ve kötü periler yerine vaftiz ebeveynleri verilir.

[94] İkinci doğum fikri tüm zamanlarda, tüm coğrafyalarda bulunabilir. Tıbbın ilk başlangıç zamanlarında, bu

2 *Leonardo da Vinci'nin Bir Çocukluk Anısı*, böl. IV.

3 Kilisenin rahmi (çn.).

büyülü bir iyileşme yöntemiydi; birçok dinde merkez mistik deneyimdir; Orta Çağ, okült felsefesinde anahtar bir düşüncedir ve küçük ya da büyük sayısız çocukta görülen bir çocuk fantezisidir – ebeveynlerinin gerçek ebeveynleri değil, emanet edildikleri üvey ebeveynleri olduğuna inanırlar. Otobiyografisinde bizzat aktardığı üzere, Benvenuto Cellini de bu fikirdeymiş.

[95] Şimdi tabii ki söz konusu olan şöyle bir mesele de vardır ki, ikili soya sahip olduğuna inanan her birey ne gerçekte iki anneye sahiptir ne de Leonardo'nun yazgısını[4] paylaşan çok az kişi kompleksleriyle dünyayı etkileyebilmiştir. Onun yerine, ikili doğum motifinin iki anne fantezisiyle beraber bu motiflerde ifade edilip daima mevcut olan bir insan ihtiyacına karşılık geliyor olması daha muhtemeldir. Eğer Leonardo da Vinci gerçekten Azize Anna ve Meryem'de kendi annelerini tasvir etmişse -ki bundan şüphe duyuyorum- yine de ifade ettiği şey, ondan önceki ve sonraki milyonlarca insanın inanmış olduğu bir imgeydi. Akbaba sembolü (ki Freud bunu bahsi geçen çalışmada ele alır) manzarayı daha da inandırıcı kılar. Freud belli gerekçelerle bu sembolün kaynağı olarak, Leonardo'nun zamanında son derece bilindik bir kitap olan Horapollo'nun *Hiyeroglifler*'ini[5] alıntılar. Kitapta akbabaların sadece dişil olduğu ve anneyi sembolize ettiği yazar. Rüzgârdan (pneuma) gebe kalırlarmış. Rüzgâr kelimesi "ruh" anlamını başlıca Hristiyan tesirinden kazanmıştır. Hamsin mucizesi anlatısında bile pneuma'nın hâlâ rüzgâr ve ruh olmak üzere iki anlamı vardır. Bu gerçek, zannımca, hiç kuşkusuz Meryem'e işaret etmektedir çünkü bakire olan Meryem, bir akbaba gibi pneuma'dan gebe kalmıştır. Üstelik, Horapollo'ya göre akbaba ayrıca Athena'yı da sembolize eder, zira Athena gebe kalınmadan doğrudan Zeus'un kafasından doğmuştur, bakiredir ve sadece ruhsal

4 Leonardo da Vinci'nin biri biyolojik diğeri üvey olmak üzere iki annesi olmuştu (çn.).

5 [Krş. çev. George Boas, ss. 63 vd. ve Freud, *Leonardo*, böl. II. – Editörler.]

anneliği bilir. Bunların tümü gerçekte Meryem ve yeniden doğuş motifine anıştırmadır. Leonardo'nun bu resimle başka bir şeyi kastettiğine yönelik en ufak kanıt yoktur. Kendini çocuk İsa ile özdeşleştirdiğini varsaymak doğru olsa bile, çok büyük ihtimalle mitolojiye has ikili anne motifini resmetmişti, kendi kişisel geçmişini değil. Peki aynı temayı resmeden diğer sanatçılar? Şüphesiz hepsinin iki annesi yoktu?

[96] Müsaadenizle Leonardo vakasından nevrozlar alanına geçelim ve farz edelim ki, anne kompleksine sahip bir hastamız nevrozunun gerçekte iki annesi olmasından kaynaklandığı sanrısından muzdariptir. Kişisel yorumlama hastanın haklı olduğunu kabul etmek durumunda kalır – ama gelgelelim son derece yanlıştır bu. Zira gerçekte nevrozunun sebebi, ikili anne arketipinin dirilmesidir; bir ya da iki annesi olmasından bağımsızdır bu, çünkü gördüğümüz üzere bu arketip, iki anneye sahip olmanın nadir görülmesinden bağımsız biçimde bireysel ve tarihi olarak işler.

[97] Böyle bir vakada tabii ki basit ve kişisel bir sebep varsaymak cezbedicidir ama gelgelelim bu iddia hem isabetsiz hem de büsbütün yanlıştır. İkili anne motifinin -ki sadece tıp alanında çalışmış bir hekim ondan bihaberdir- travmatik bir hal etkisi doğuracak kadar belirleyici güce sahip olmasını anlamak kuşkusuz zordur. Ama eğer insandaki mitolojik ve dini katmanda gizli yatan muazzam güçleri göz önüne getirirsek, arketipin etiyolojik önemi daha az fantastik görünür. Birçok nevroz vakasında, rahatsızlığın sebebi hastanın psişik yaşamının bu güdümleyici güçlerinin iş birliğinden yoksun olmasında yatar. Yine de salt kişiselci psikoloji, her şeyi kişisel sebeplere indirgeyerek, arketipik motiflerin varlığını yadsır ve hatta kişisel analizle onları yok etmeye çalışır. Tıbbi olarak aklanamaz tehlikeli bir yöntem olarak görüyorum bunu. Dahil olan güçlerin tabiatı hususunda bugün yirmi yıl öncesinden daha iyi yargıda bulunabilirsiniz. Bütün bir ulusun arkaik bir sembolü, hatta arkaik dini yapıları nasıl yeniden dirilttiğini ve nasıl bu kitlesel duygunun

bireyin hayatını feci bir surette etkilediğini ve kökten değiştirdiğini göremiyoruz muyuz? Geçmişin insanı bugün içimizde savaş öncesinde hayal edilememiş ölçülerde yaşam kazanmıştır. Ayrıca son tahlilde büyük ulusların yazgısı, bireylerdeki psişik değişimlerin toplamından başka nedir?

[98] Bir nevroz sadece kişisel bir meseleyken, kökleri münhasıran kişisel sebeplerde yatıyorken arketipler herhangi bir rol sahibi olmaz. Ama eğer mesele genel bir uyuşmazlıksa ya da nispeten fazla sayıda bireyde görülen, zararlı bir nevroz haliyse o vakit kümelenmiş arketiplerin mevcudiyetini farz etmemiz gerekir. Nevrozlar çoğu durumda sadece mahrem kaygılar olmayıp *sosyal* fenomenler olduğundan, arketiplerin bu durumlarda da kümelendiğini varsaymalıyız. Duruma karşılık gelen arketip etkinleşir ve sonuç olarak arketipte gizli yatan patlayıcı ve tehlikeli güçler faaliyete geçer, çoğu zaman da ön görülemez sonuçlar doğururlar. Bir arketipin egemenliği altındaki insanların kurban düşmeyeceği delilik yoktur. Psikolojik gelişimimizin izlediği yolda Orta Çağ'daki Yahudi zulümlerine geri döneceğimiz, Avrupa'nın Roma baltası önünde yeniden tir tir titreyeceği, insanların yine iki bin yıl öncesi gibi Roma selamı vereceği ve Hristiyan haçı yerine arkaik svastikanın milyonlarca savaşçıyı ölüme sürükleyeceği – eğer otuz yıl öncesinde birisi bunları ön görme cüretkarlığında bulunsaydı, mistik bir ahmak olarak damgalanırdı. Ama gelgelelim bugün? Ne kadar şaşırtıcı görünse de, tüm bu absürtlükler korkunç birer gerçek. Kişisel yaşam, kişisel etiyolojiler ve kişisel nevrozlar vs. hepsi bugünün dünyasının neredeyse bir kurgusu haline geldi. Arkaik "représentations collectives" dünyasında yaşayan geçmişin insanı, tekrardan son derece gözle görülür ve acı verici derecede gerçek bir yaşam kazandı, ve burada söz konusu olan da sadece birkaç dengesiz birey değil, milyonlarca insan.

[99] Yaşamda tipik durumların sayısı kadar arketip vardır. Sonsuz tekrarlar bu deneyimleri psişik istidadımıza

kazıdı; bunu da içerik dolu imge formları olarak değil, yalnızca belli bir tipte algı ve eylem imkânını temsil eden içeriği olmayan formlar olarak yaptı. Belirli bir arketipe karşılık gelen bir durum gerçekleştiğinde, o arketip etkinleşir ve dürtüsellik ortaya çıkar; ve bu dürtüsellik de, tıpkı içgüdüsel dürtü gibi, tüm akıl ve iradeye karşı kendi yolunu izler ve aksi takdirde patolojik boyutlarda çatışma, yani nevroz meydana getirir.

3. Kanıtlama Yöntemi

[100] Arketiplerin varoluşunun nasıl kanıtlanabileceği sorusuna dönmeliyiz şimdi. Arketiplerin belli psişik formlar ortaya koyduğu varsayıldığından, bu formları ispat eden materyallere nasıl ve nerede ulaşabileceğimiz üzerine konuşmalıyız. Ana kaynak rüyalardır, zira *rüyaların* bilinçdışının gayriihtiyari ve kendiliğinden gelen ürünleri olmak gibi bir avantajı vardır; dolayısıyla da herhangi bilinçli kasıtla çarpıtılmamış doğa ürünleridirler. Bireyi sorgulayarak rüyada beliren motiflerin hangisinin kendisi tarafınca bilindiğini öğrenebiliriz. Birey tarafından bilinmeyen motifler arasından haliyle biliyor *olabileceği* tüm motifleri çıkarmamız gerekir, örneğin -Leonardo vakasına dönersek- akbaba sembolü. Leonardo'nun bu sembolü Horapollo'dan alıp almadığını bilmiyoruz, gerçi o zamanların eğitimli bir insanı için bu pekâlâ mümkündür çünkü o günlerde sanatçılar insan bilimleri konusundaki engin bilgileriyle bilinirdi. Dolayısıyla kuş motifi bizzat bir arketip olsa da, Leonardo'nun düşlemindeki mevcudiyeti yine de bir şeyi kanıtlamaz. Sonuç olarak, rüya gören tarafından bilinmesi mümkün olmayan ama yine de rüyalarda tarihi kaynaklardaki arketiplerle paralel biçimde işlev gösteren motifleri aramalıyız.

[101] İhtiyaç duyduğumuz materyaller için bir diğer kaynak "etkin imgeleme"de bulunur. Yani kasti odaklanmayla üretilen düşlem dizilerinden bahsediyorum. Bulguma göre, gerçekleşmemiş ve bilinçdışı düşlemlerin bulunması rüyaların

sıklığını ve yoğunluğunu arttırmaktadır, ve bu düşlemler bilinçli kılındığında rüyalar yapısını değiştirmekte ve daha zayıf, daha seyrek hale gelmektedir. Bundan şu sonucu çıkardım ki, rüyalar çoğu zaman bilinçli olmak "isteyen" düşlemler barındırırlar. Rüyaların kaynağı, çoğunlukla, bilinçli zihni etkilemeye yönelik doğal bir eğilimde olan bastırılmış içgüdülerdir. Bu tür vakalarda, hastaya kendisine önemliymiş gibi görünen düşlemin bir parçası -belki tesadüfi bir düşünce ya da rüyada bilinçli hale gelmiş bir şey- üzerine düşünceye dalması görevi verilir, ta ki bağlam, yani bağlamın tümleşik olduğu ilişkili çağrışım materyali görünür hale gelene dek. Rüya analizi için Freud tarafından önerilen "serbest çağrışım" değildir bu, daha ziyade parçaya doğal bir biçimde kendini ekleyen daha fazla düşlem materyallerini gözlemleyerek düşlemi ayrıntılandırma işidir.

[102] Yöntemin teknik tartışmasına girmenin yeri burası değil. Şunları söylemek yeter ki, neticede ortaya çıkan düşlem dizisi, bilinçdışını belirginleştirir ve arketipik imge ya da çağrışımlar bakımından zengin bir materyal ortaya koyar. Elbette bu yöntem sadece dikkatle seçilmiş belli vakalarda kullanılabilir. Yöntem tamamen tehlikeden yoksun değildir çünkü hastayı gerçeklikten fazla uzağa taşıyabilir. Dolayısıyla ihtiyatsızca uygulamaya çalışılması konusunda bir uyarıda bulunmamız yerinde olacaktır.

[103] Son olarak arketipik materyal kaynakları paranoyakların sanrılarında, trans hallerinde gözlemlenen fantezilerde ve üç ile beş yaşlarındaki erken çocukluk rüyalarında bulunabilir. Bu tür materyaller çok fazladır ama ikna edici mitolojik paraleller bulunamadığı sürece değersizdirler. Tabii ki yalnızca bir rüyayı yılanların mitolojideki yerleriyle bağlantılandırmak yetmez. Zira rüyadaki yılanın işlevsel anlamının mitolojik kurgudakiyle aynı olduğunu kim garanti edebilir? Geçerli bir paralelizm çekmek için, bireysel sembolün işlevsel anlamını bilmek ve ondan sonra paralel mitolojik sembolik benzer bir bağlamı olup olmadığını ve

dolayısıyla aynı işlevsel anlamı taşıyıp taşımadığını öğrenmek gerekir. Bu tür gerçekleri tesis etmek uzun ve yorucu araştırmalar gerektirmekle kalmaz, kanıtlama uğraşı adına verilen emeğin karşılığına değmeyen bir konudur da. Sembollerin bağlamlarından koparılmaması gerektiği gibi, hem kişisel hem de sembolik olarak son derece kapsamlı betimlemeler yapmak gerekir ve muhtemelen bir ders ve konferans çerçevesinde bu pratikte imkânsızdır. Dinleyicimin yarısını uyutma riskini göze alarak bunu şahsen sık sık denedim.

4. Örnek

[104] Örnek olarak seçtiğim vaka daha önce yayımlanmış olsa da burada tekrar kullanacağım çünkü özlülüğü örneklendirme adına onu bilhassa uygun kılıyor. Ayrıca önceki yayında gözden kaçırılmış bazı yorumlar da ekleyebilmem mümkün olacak.[6]

[105] 1906'da, yıllardır hastaneye yatırılan bir paranoid şizofreniğin hayli ilginç bir sanrısına denk geldim. Hasta gençliğinden beri durumundan muzdaripti ve tedavi edilemiyordu. Bir devlet okulunda eğitim görmüş ve bir ofiste yazman olarak çalışmıştı. Özel yetenekleri yoktu ve şahsen ben de o günlerde mitoloji ya da arkeoloji hakkında bilgi sahibi değildim, dolayısıyla durum katiyen şüpheli değildi. Bir gün hastayı camın önünde buldum, başını sallıyor ve güneşe göz kırpıyordu. Bana da aynısını yapmamı söyledi, zira o zaman çok ilginç bir şey görecekmişim. Ona ne gördüğünü sorduğumda, benim hiçbir şey görememem karşısında şaşkına düştü ve şöyle dedi: "Güneşin penisini göremiyor olamazsınız – kafamı ileri geri sallayınca o da hareket ediyor; rüzgârlar ondan gelir." Doğal olarak bu tuhaf fikri hiç kavrayamadım ama bir kaydını tuttum. Dört yıl kadar sonra, mitoloji çalışmalarım sırasında, ünlü filolog Albrecht

6 *Wandlungen und Symbole der Libido* (1912). [Dönüşüm Sembolleri, par. 149 vd., 223. – Editörler.]

Dieterich[7] tarafından yazılan bir kitaba rast geldim; kitap bu fanteziye ışık tutuyordu. 1910'da yayımlanan bu çalışma, Bibliotheque Nationale, Paris'teki bir Yunanca papirüsünü konu edinir. Dieterich, metnin bir kısmında bir Mitras ritüeli keşfettiğine inanır. Metin, kuşkusuz, Mitras'ın isminin anıldığı bir büyüler yönergesidir. İskenderiye mistisizm okulundan gelir ve Leiden papirüsü ile *Corpus Hermeticum*'daki bazı pasajlarla benzerlikler sergiler. Dieterich'in metninde şu talimatları okuruz:

> Işınlardan nefes al, olabildiğince güçlü bir şekilde üç defa nefes al ve ondan sonra kendini havalanıyor gibi, yüksek-lere çıkıyor gibi hissedeceksin ve göğün ortasındaymış gibi olacaksın. [...] Gözle görülür tanrıların yolu güneş çarkıyla belirecek, o ki babam Tanrı'dır. Keza şu borunun kendisidir, koruyup kollayan rüzgârdır. Zira güneş çarkından bir boru gibi sarkan bir şey göreceksin. Batı diyarlarına doğru gidildiğinde sonsuz bir doğu rüzgârı var gibidir. Ama eğer doğu diyarlarında diğer rüzgâr egemen olursa, benzer şekilde görünün o yönde değiştiğini fark edeceksin.[8]

[106] Açıkça yazarın amacı okurun da kendi gördüğü ya da en azından inandığı görümü deneyimleyebilmesidir. Okuyucu, ya yazarın içsel deneyimine ya da -daha büyük ihtimalle- İskenderiyeli Filon'un naklettiği çağın o mistik topluluklarından birine erginleyecektir. Burada anılan ateş tanrısı ya da güneş tanrısı, örneğin Kıyamet'teki İsa figürüyle, yakın tarihi paralelleri bulunan bir figürdür. Dolayısıyla bir "représentation collective"dir, keza örneğin hayvan seslerini taklit etme vs. gibi ritüel faaliyetleri de öyledir. Görüm, belirgin biçimde esrik tabiatta olan bir dini bağlamın içine yerleştirilmiştir ve Tanrı üzerine mistik bir tür deneyim erginlemesini betimlemektedir.

---

7 *Eine Mithrasliturgie.* [Jung'unda sonrasında öğrendiği üzere, 1910 edisyonu aslında ikinci edisyondur ve ilk edisyon 1903'e aittir. Fakat hasta 1903'ten öncesinde hastaneye yatırılmıştır. – Editörler.]

8 A.g.e., ss. 6 vd.

[107] Hastamız benden on yıl kadar yaşlıydı. Megalomanisi içinde, Tanrı ve İsa'nın onda vücut bulduğuna inanıyordu. Bana yönelik tutumu kendini beğenmişçeydi; muhtemelen beni fikirlerine en ufak sempatiyi dahi besleyen tek kişi olduğum için severdi. Sanrıları başlıca diniydi ve beni kendisi gibi güneşe göz kırpmaya ve başımı sallamaya davet ettiğinde, açıkça görümünü benimle paylaşmak istemişti. O mistik bilge rolünü oynuyordu, ben de yeni gelen çaylaktım. Kendinin güneş tanrısı olduğunu sanıyordu, kafasını ileri geri sallayarak rüzgârları meydana getiriyordu. Ritüelde tanrıya dönüşme, İsis gizemlerine katılmış Apuleius tarafından doğrulanır; Helios'un yüceltilmesiyse bir başka kanıttır. "Koruyup kollayan rüzgâr"ın anlamı, muhtemelen doğurgan pneuma ile aynıdır, zira pneuma güneş tanrıdan akıp ruha girer, ruhu meyvelendirir. Güneş ve rüzgârın ilişkilendirilmesi, Antik Çağ sembolizminde sık görülür.

[108] Şimdi şunun gösterilmesi gerekiyor ki, bu yalnızca iki ayrık vakanın tesadüfen çakışması değildir. Dolayısıyla rüzgâr borusu fikrinin Tanrı ile bağlantılı olduğunu ya da güneşin bu iki beyandan bağımsız olarak var olduğunu ve başka zamanlarda, başka yerlerde de görüldüğünü göstermemiz gerekiyor. Aslında Meryem'in Tanrı'nın tahtından gelip onun bedenine uzanan bir boru ya da hortumla gebe bırakıldığını tasvir eden Orta Çağ resimleri vardır ve etrafında uçuşan kumru ya da bebek İsa'yı da görebiliriz. Kumru döl leyen faili temsil eder, Kutsal Ruh'un rüzgârıdır.

[109] Şimdi hastanın dört yıl sonra yayımlanmış bir Yunan papirüsü hakkında herhangi bir bilgiye sahip olması söz konusu değildir ve inanılmaz olasılıksız bir şansla böyle bir resmin kopyasını görmüş olsa bile, bu görümün İsa'ya Gebe Kalma üzerine nadir Orta Çağ tasvirleriyle bir alakası olması da bir o kadar olasılıksızdır. Hastanın akıl sağlığının durumu yirmilerinin başında belgelenmişti. Hiç seyahat etmemiş. Ayrıca memleketi olan Zürih'teki halk sanat galerisinde böyle bir resim yoktur.

[110] Bu vakadan bahsetme sebebim, bu görümün bir arketip olduğunu kanıtlamak değil, yalnızca yöntemini en basit haliyle size göstermektir. Eğer elimizde sadece böyle vakalar olsaydı, araştırma görevi nispeten kolay olurdu ama gerçekte kanıt bulmak çok daha karmaşık bir iştir. En başta, bazı sembollerin tesadüf değil de tipik fenomenler olarak ayrıt edilebilmesi için yalıtılması gerekir. Bir dizi rüyayı inceleyerek yapılır bu -mesela yüz rüya-; rüyalarda tipik figürler aranır, bu figürlerin dizideki gelişimi gözlemlenir. Aynı yöntem etkin imgeleme verilerine de uygulanabilir. Bu şekilde aynı figürün belli devamları ya da kiplenimleri belirlenir. Rüya ya da görüm dizisinde arketip izlenimi veren herhangi bir figürü seçebilirsiniz. Eğer kişinin elindeki materyal iyi gözlemlenmiş ve yeterince zenginse, tek tipin büründüğü varyasyonlar hakkında ilginç bilgiler keşfedebilirsiniz. Karşılaştırmalı mitoloji ve etolojiden elde edilen kanıtlarla hem tipin kendisi hem de varyasyonları doğrulanabilirler. Araştırma yöntemini başka bir yerde tanımladım[9] ve burada bazı gerekli vaka materyallerini de sağladım.

9 *Psychologie und Alchemie*, böl. II.

ARKETİPLER ÜZERİNE, ANİMA KAVRAMINA ÖZEL GÖNDERMELERLE[1]

[111] Modern insan görünüşe göre psikolojiye ampirik olmayan yaklaşımın geçmişte kaldığına inansa da, genel tutumu büyük oranda öncesi gibi kalır, zira o zamanlar psikoloji belli bir psişe teorisi olarak tanımlanırdı. Akademik çevrelerde, psikolojik bir deney alanı olup felsefi teori olmadığını bilim dünyası için açık kılmak adına Fechner[2] ve Wundt[3] tarafından başlatılan bir metodoloji devrimi gerekmişti. Gelgelelim on dokuzuncu yüzyılın gittikçe yükselen materyalizmi için "deneysel psikoloji"nin[4] varlığı hiçbir şey ifade etmiyordu, ki günümüzde hâlâ kıymetli olan birçok tanımlamayı bu deneysel psikolojiye borçluyuz. Yalnızca Dr. Justinus Kerner'nın *Prevorstlu Kadın Kâhin*'ine gönderme yapacağım.[5] Psikolojideki tüm "romantik" tanımlamalar, bilimsel yöntemdeki gelişmelere bir lanet okumaydı. Bu deneysel laboratuvar bilimine yöneltilen abartılı beklentiler, Fechner'nın "psikofizik"inde yansıma bulur ve sonuçlarıyla bugün "psikolojik testler" ve bilimsel bakış açısının fenomenoloji lehine kayması suretinde somutlaşmıştır.

[112] Her halükârda fenomenolojik bakış açısının pek yol aldığı öne sürülemez. Teori, fenomenolojinin bünyesinde

1 [Orijinal olarak *Zentralblatt fiir Psychotherapie und ihre Grenzgebiete* (Leipzig), IX (1936) : 5, 259-75'te "Über den Archetypus mit besonderer Beriicksichtigung des Animabegriffcs" başlığıyla yayımlanmıştır. *Von den Wurzeln des Bewusstseins*'te (Zürih, 1954) revize edilip yeniden yayımlanmıştır. Burada temel alınan metin ikinci yayındır. – Editörler.]

2 *Elemente der Psychophysik* (1860).

3 *Principles of Physiological Psychology* (1874) .

4 Krş. G. H. von Schubert'in derlemesi, *Altes und Neues aus dem Gebiet der innern Seelenkunde* (1825-44).

5 *Seherin von Prevorst*. İlk yayımlanması 1928.

özümsetilmek yerine, hâlâ taşıdığı büyük rolü sürdürmektedir. Ampirik tutumu şüphe götürmez olan Freud bile, teorisini yöntemiyle *sine qua non*[6] biçimde eşleştirmiştir, öyle ki psişik fenomenin bir anlama gelmesi için belli bir ışıkta görülmesi gerek gibidir. Ne olursa olsun, kompleks fenomeninin -en azından nevroz alanında- araştırmaları için zemini hazırlayan Freud'du. Ama onun hazırladığı zemin, temel fizyolojik kavramların izin verdiği yere kadar uzanıyordu, o yüzden psikoloji adeta içgüdüler fizyolojisinin bir yan dalı gibi görünüyordu. Psikolojinin bu kısıtlanması, o zamanların yani aşağı yukarı elli yıl öncesinin materyalistik bakış açısına tam olarak uyuyordu ve değişen dünya görüşümüze rağmen hâlâ da öyledir. "Sınırlanmış bir çalışma alanı"nın avantajını sunmakla kalmaz, aynı zamanda geniş çapta dünyada yaşananları kaygı edinmemek adına harika bir bahanedir de.

[113] Dolayısıyla tüm tıbbi psikoloji şunu göz ardı etti ki, örneğin Freud'unki gibi bir nevroz psikolojisi eğer genel fenomenoloji bilgisinden yoksunsa havada asılı kalacaktı. Nevrozlar alanında, çok fazla teorik ve felsefi varsayımlarla doldurmadan, Freud'dan bile önce Janet'nin betimsel bir metodoloji[7] inşa etmeye başlamış olması da yine göz ardı edilmişti. Katı tıbbi alanın ötesine geçen, psişik fenomenlerin biyografik betimlemeleri başlıca Cenevreli filozof Théodore Flournoy'un çalışmasında, sıra dışı bir kişiliğin psikolojisini aktardığı sayfalarda temsil bulmuştur.[8] Bunun ardından ilk sentez girişimi gelir: William James'in *Dinsel Deneyimin Çeşitleri* kitabı (1902). Psişik rahatsızlıkların yapısını bir bütün olarak insan psişesinin ortamının içinde kavramayı öğrenebilmemi başlıca bu iki araştırmacıya borçluyum. Şahsen

6 Olmazsa olmaz (çn.).

7 *L'Automatisme psychologique* (1889); *The Mental State of Hystericals* (1893); *Névroses et idées fixes* (1898).

8 *From India to the Planet Mars* (1900) ve "Nouvelles Observations sur un cas de somnambulisme avec glossolalie."

yıllarca deney çalışmaları yaptım ama nevrozlar ve psikozlar üzerine yoğun araştırmalarımda şunu kabul etmem gerekti ki, niceliksel tanımlamalar ne kadar cezbedici olsa da, niteliksel betimsel yöntemler olmadan ilerlemek mümkün değildir. Tıbbi psikoloji, bazı aşikâr olguların sıra dışı karmaşık olduğunu ve ancak vaka materyali vasıtasıyla kavranabilir olduğunu fark etti. Fakat bu yöntem, teorik ön yargıdan bağımsızlık gerektirir. Her bilim, deneysel olarak ilerleyemediği noktaya betimseldir ve bundan dolayı bilimselliğini kaybetmez. Ama deneysel bir bilim, çalışma alanını teorik kavramlara göre sınırladığında kendini çıkmaza sokar. Psişe, herhangi bir fizyolojik varsayım geldiğinde ya da eksildiğinde sınırına ulaşmaz. Başka deyişle, bilimsel olarak gözlemlediğimiz her bireysel vakada, psişenin dışa vurumlarını bütünsel olarak değerlendirmemiz gerekir.

[114] Anima gibi ampirik bir kavram üzerine tartışırken bu düşünceler temel önem taşır. Bunun teorik bir icat ya da -daha kötüsü- salt mitoloji olduğu ön yargısı karşısında, anima'nın salt ampirik bir kavram olduğunu vurgulamam gerek; yegâne amacıysa ilişkili ya da benzeş bir grup psişik fenomene isim vermektir. Bu kavram, sözgelimi "eklembacaklılar" kavramı ne kadar işlev ve anlam taşıyorsa o kadar işlev ve anlam taşır, zira eklembacaklı kavramı, eklemli vücut ve uzuvlara sahip tüm hayvanları içinde kapsar ve böylelikle bu fenomenolojik gruba isim verir. Bu ön yargı maalesef ki cehaletten türemektedir. Eleştirmenler söz konusu fenomenlere aşina değiller, zira bunlar çoğu zaman salt tıbbi bilginin cansız dünyasının dışında, evrensel insan deneyimi diyarında yatmaktadır. Ama tıp insanının uzlaşmak zorunlu olduğu psişe, bu bilginin sınırlamalarını umursamaz; kendi yaşamını dışa vurur ve insan deneyiminin dünkü alanlarından gelen tesirlere karşılık verir. Tabiatı kendini sadece kişisel katmanda ya da içgüdüsel ya da sosyal katmanda değil, dünya çapında yaygınlığı olan fenomenlerde gösterir. Yani eğer psişeyi anlamak istiyorsak,

işin içine tüm dünyayı dahil etmeliyiz. Pratik gereklilikler dolayısıyla çalışma alanlarımızı sınırlayabilir ve hatta sınırlamalıyız ama yalnızca sınırlamanın bilinçli farkındalığıyla yapılmalıdır. Pratik tedavide uğraştığımız fenomenler ne kadar karmaşık olursa, gönderme kapsamımız ve mutabık bilgimiz de o kadar geniş olmalıdır.

[115] Dolayısıyla evrensel dağılımı ve ilkellerin psikolojinde,[9] mitolojide, karşılaştırmalı dinde ve edebiyat tarihinde *sizigi*[10] motifinin önemini bilmeyen hiç kimse, anima kavramı hakkında laf söylemeye hakkı olduğunu iddia edemez. Nevroz psikolojisi hakkında bilgisi varsa belki *anima* hakkında kafasında belli bir fikir olabilir ama bu yalnızca anima'nın genel fenomenolojisinin bilgisidir, ki bu da bireysel vakalarda -çoğu zaman patolojik olarak çarpıtılmış biçimlerde- karşılaştığı şeylerin gerçek anlamına gözlerini açabilir.

[116] Genel ön yargı bilgimizin temelinin yalnızca dışarıdan verili olduğuna ve "nihil est in intellectu quod non antea fuerit in sensu"[11] kaidesine inansa da, şu her halükârda doğru kalmaktadır ki, Leukippos ve Demokritos'un saygı duyulan atom teorileri herhangi bir atom bölünmesi gözlemine değil, en küçük parçacıkların "mitolojik" anlayışına dayanmaktadır – en küçük yaşam taşıyan parçalar ya da ruh atomları olarak, orta Avusturya'nın hâlâ Paleolitik yaşam tarzı sürdüren sakinleri tarafından dahi bilinirler.[12] Dış tezahürler dünyasındaki bilinmeyenlere ne kadar "ruh" yansıtıldığı, tabii ki Antik Çağların doğa bilimleri ve doğa felsefesine aşina olan herkes tarafınca bilinir. Hatta bu o kadar fazladır ki, dünyanın kendinde neyden müteşekkil olduğunu söyleyebilmekten tamamıyla aciziz – her zaman da

9 "Semavi eş" fikrini barındıran şamanizmi düşünüyorum özellikle (Eliade, *Şamanizm*, ss. 76-81).

10 Karşıt konum, kavuşma konumu (çn.).

11 Akıl sadece duyulardan geçmiş şeyleri barındırır (çn.).

12 Spencer ve Gillen, The *Northern Tribes of Central Australia*, ss. 331 vd. Ayrıca Crawley, *The Idea of the Soul*, ss. 871 vd.

öyle olacağız, zira bilgi diye bir şeye sahip olmak istediğimiz anda fiziksel olayları psişik süreçlere dönüştürmek zorundayız. Ama bu dönüştürmenin dünyanın yeterince "nesnel" bir resmini sunduğuna kim kefil olabilir? Ancak fiziksel olaylar aynı zamanda psişik de olsaydı mümkün olabilirdi bu. Ama böyle bir iddiadan bizi hâlâ bir uçurum ayırıyor. O zamana dek, iyisiyle kötüsüyle, nesnelerin bilgisini mümkün kılan tek şey olarak o imge ve formları psişenin sağladığı varsayımıyla yetinmeliyiz.

[117] Bu formlar genelde gelenekle aktarılır, öyle ki bugün "atomlar"ın bahsini ediyor olmamızın sebebi doğrudan ya da dolaylı olarak Demokritos'un atom teorisini duymuş olmamızdır. Ama Demokritos ya da en küçük yapı elementlerinden ilk kim bahsettiyse, atomları nereden duydu? Kavramın kökeni arketipik düşüncelerde yatar, yani hiçbir zaman fiziksel olayların yansıması olmayıp psişik etmenin kendiliğinden ürünleri olan ilkimgelerde. Psişeyi salt fiziksel ve kimyevi süreçlerin yansıtması ya da intibası olarak görmeye yönelik materyalist eğilime rağmen, bu savın tek bir kanıtı dahi yoktur. Tam aksine, sayısız gerçeğin kanıtladığına göre, psişe, fiziksel süreçleri imge dizilerine tercüme eder ve bu dizilerinse nesnel süreçle neredeyse hiçbir belirgin bağı yoktur. Materyalist sav fazla cüretkârdır ve deneyimin karşısında neredeyse metafizik bir varsayım gibi muhalif durur. Bilgimizin mevcut halinde kesinlik içinde belirlenebilecek tek şey, psişenin tabiatı konusundaki bilgisizliğimizdir. Psişeyi ikincil olarak ya da bir epifenomen olarak görmenin dolayısıyla hiçbir temeli yoktur; tam aksine, en azından farazi olarak, psişeyi *sui generis*[13] bir etmen olarak görmek için ve psişik süreçlerin bir imbikte imal edilebileceği yeterince kanıtlanana dek böyle görmeye devam etmek için bolca sebep vardır. Simyacıların bedene, ruha, ve ruha sahip bir *lapis philosophorum*[14] imal edebilecekleri iddialarını imkânsız

13 Kendine özgü (çn.).

14 Felsefe taşı (çn.).

diye alaya aldık, bu yüzden bu Orta Çağ varsayımının mantıki sonucunu beraberimizde sürüklemeye de son vermeliyiz – yani, kanıtlanmış bir olguymuş gibi, psişeye yönelik materyalist ön yargıdan bahsediyorum.

[118] Karmaşık psişik etmenleri kimyasal bir formüle indirgemek kolay olmayacaktır. Bu yüzden de psişik etmen şu an için *ex hypothesi*[15] gizemli bir karakterde olan otonom bir gerçeklik olarak görülmelidir çünkü tüm bildiklerimizden çıkarım yaparsak, görünüşe göre fizyokimyasal süreçlerden *özünde farklıdır*. İçeriklerinin nihayetinde ne olduğunu bilmiyor olsak da, genel bakımdan fiziksel nesneler ve madde için de geçerlidir bu. Yani eğer psişeyi bağımsız bir etmen olarak görürsek, mantıken şu sonuca varmamız gerekir ki, irademizin heveslerine tabi olmayan psişik bir yaşam vardır. Öyleyse eğer tanımlanamazlık, yüzeysellik, muğlaklık ve hatta beyhudelik nitelikleri herhangi psişik bir şeye atfedilecekse, bu esasen öznel psişik şeyler yani bilincin içerikleri için de geçerlidir ama nesnel psişik yani bilinçdışı için geçerli değildir, zira bilinçdışı, bilinç ve içeriklerinin *a priori* koşullayıcı etmenidir. Gelenekten bağımsız olarak her bireyde deneyimin ve ayrıca tasavvurda deneyimin temsilinin benzerliğini ve hatta aynılığını temin eden belirleyici tesirler bilinçdışından doğar. Bunun başlıca kanıtlarından biri, mitolojik motiflerin neredeyse evrensel olan paralelizmidir. İşte bunlara da ilkimge niteliği taşımaları dolayısıyla ben *arketip* ismini veriyorum.

[119] Bu arketiplerden birini, ki psikoterapist için muazzam pratik önemdedir, anima olarak adlandırdım. Bu Latince ifade, Hristiyanlıktaki dogmatik ruh düşüncesiyle ya da eski tarihlere ait felsefi anlayışlarıyla karıştırılmaması gereken bir anlam taşır. Eğer bu terimin kapsadığı anlamın somut bir kavrayışına sahip olmak istiyorsak, Macrobius[16] gibi klasik yazarlara ya da anima'nın (*p'o* ya da *kuei*) ruhun

15 Sava göre (çn.).

16 Commentarii in Somnium Scipionis.

dişil ya da yer altı parçası olarak görüldüğü klasik Çin felsefesine[17] bakmamız gerekir. Böyle bir paralel daima metafizik somutçuluk riski taşır, ki ben de bundan kaçınmak için elimden geleni yapıyorum, gerçi canlı bir betimleme yapmak istediğimiz her girişim bir noktaya kadar buna yenik düşmekten kaçamaz. Zira burada soyut bir kavramla değil, ampirik bir kavramla uğraşmaktayız ve içinde belirdiği form da kaçınılmaz olarak ona bağlıdır, öyle ki spesifik fenomenolojisi dışındaki ifadelerle betimlenemez.

[120] Çağın felsefi olumsuz ve olumsuz değerlendirmeleri karşısında istifini bozmaksızın, bilimsel bir psikoloji, tüm çağlarda insan zihninden çıkmış bu aşkınsal sezgileri *yansıtmalar* olarak, yani metafizik uzamdan çıkarsanmış ve somutlaşmış psişik içerikler olarak görmelidir.[18] Anima ile tarihte en başka kutsal sizigilerde, tanrıların eril-dişil çiftlemelerinde karşılaşırız. Bunlar bir taraftan ilkel mitolojinin muğlaklığına[19] ve diğer taraftan Gnostisizm'in felsefi spekülasyonlarına[20] ve kozmogonik kavram çiftlerinin *yang* (eril) ve *yin* (dişil) olarak isimlendirildiği klasik Çin felsefesine kadar uzanır.[21] Bu sizigilerin erkek ve kadının varoluşu kadar evrensel olduğunu söyleyebiliriz. Bundan mantıki olarak şu çıkarımı yapabiliriz ki, bu motifle insanın hayal gücünün sınırı çizilir, öyle ki büyük oranda bunu tekrar tekrar, tüm çağlarda ve tüm diyarlarda yansıtma zorundalığı içinde olmuştur.[22]

---

17 Krş. "Altın Çiçeğin Sırrı Üzerine Yorumlar" metnim, par. 57 vd. ve Chantcpie de la Saussaye, *Lehrbuch der Religionsgeschichte*, I, s. 71.

18 Bu bakış açısı Kant'ın bilgi kuramından çıkar ve materyalizmle hiçbir alakası yoktur.

19 Winthuis, *Das Zweigeschlechterwesen bet den Zentralaustraliern und anderen Volkern*.

20 Özellikle Valentiniusçuların sisteminde. Krş. Irenaeus, *Adversus haereses*.

21 Krş. I *Ching, Değişimler Kitabı*. [Ayrıca Needham, *Science and Civilization in China*, II, ss. 273 vd. – Editörler.]

22 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar Hermetik simya felsefesi, bolca öğretici örnek sunar. Bizim gayelermiz için Michael Maier'in *Symbola aureae mensae* (1617) kitabına bakmak yetecektir.

[121] Psikoterapötik deneyimden bildiğimiz üzere, yansıtma, özneye bilinçsiz olan bir içeriğin kendini bir nesneye aktardığı ve böylelikle o nesneye aitmiş gibi gözüktüğü bilinçdışı ve otomatik bir süreçtir. Yansıtma, bilinçli hale geldiği anda, yani özneye ait olduğu görüldüğünde yok olur.[23] Bu bakımdan Antik Çağ insanlarının politeist gökyüzünün gücünü kaybetmesinin sebebi, ilkin Euhemeros[24] tarafından öne sürülen bir görüşten kaynaklanır, zira bu görüşe göre tanrılar insan karakterinin yansıtılmasından başka bir şey değildir. Gerçekten de ilahi çiftin yalnızca ebeveynlerin ya da başka bir insan çiftinin idealleştirilmesi olduğunu, şu ya da bu sebepten gökyüzüne yansıtıldıklarını göstermek zor olmayacaktır. Bu varsayım, eğer yansıtma bilinçdışı bir süreç değil de bilinçli bir niyet olsaydı pek kolay olurdu. Genelde kişinin ebeveynlerinin kendisi tarafından en iyi tanınan bireyler olduğu farz edilir, öznenin en çok bilinçli olduğu bireylerdir. Ama tam da bu sebepten yansıtılmaları mümkün olmaz çünkü yansıtma daima öznenin bilinçli olmadığı ve ona ait değilmiş gibi görünen şeyleri kapsar. Ebeveynlerin çehresi, yansıtılması en olasılıksız olanıdır çünkü fazla bilinçlidir.

[122] Fakat gerçekte en sık yansıtılıyormuş gibi görünen, ebeveynlerin imagosudur ve bu olgu o kadar alenidir ki, yansıtılması yapılanın tam da bilinçli içerikler olduğu çıkarımına götürür bizi neredeyse. Aktarım vakalarında bu en açık şekilde görülebilir, zira bu durumlarda hasta baba-imagosunu (ya da hatta anne imagosu) analiste yansıttığını apaçık bilir ve bunlarla bağlantılı ensest fantezilerini de görür ama gelgelelim yansıtmasının, yani aktarımının reaktif

23 Hastanın yeterli içgörüye sahipmiş gibi görünmesine rağmen yansıtmanın reaktif etkisinin kesilmediği ve beklenen özgürleşmenin sağlanamadığı vakalar da elbette vardır. Bu tür vakalarda çoğu zaman anlamlı ama bilinçdışı olan içeriklerin hâlâ yansıtma taşıyıcısının bünyesine gömülü olduğunu gözlemledim. Yansıtma etkisi sürdüren bu içeriklerdi ama yüzeyde ne olduklarını hasta da görüyordu.

24 M.Ö. 300 civarı. Krş. Block, Euhémère: *son Iivre et sa doctrine*.

etkisinden kurtulamaz. Başka deyişle, sanki bu yansıtmayı hiç görmemiş gibi davranır. Deneyim gösterir ki, yansıtma hiçbir zaman bilinçli değildir: Yansıtmalar daima ilkin ortaya çıkar ve sonrasında ayırt edilir. Dolayısıyla, en başta ensest fantezisinde, ebeveyn imagolarına bağlı son derece duygusal içeriklerin bulunduğunu ve bilinçli kılınmaları gerektiğini varsaymalıyız. Elbette bunları bilinçli kılmak ensest fantezilerinden daha zordur, oysaki ensest fantezileri şiddetli bir dirençle bastırılmıştırlar ve bundan dolayı bilinçdışıdırlar. Bu görüşün doğru olduğunu farz edersek, ensest fantezilerinin haricinde daha da büyük bir dirençle bastırılmış içerikler olması gerektiği sonucuna varmamız gerekir. Ensestten daha nahoş bir şey hayal etmek zor olduğundan, bu soru karşısında ne diyeceğimizi bilemiyoruz.

[123] Eğer pratik deneyimin sözü almasına izin verirsek, bize anlatır ki, ensest fantezisinin dışında dini fikirler de ebeveyn imagolarıyla ilişkilendirilmektedir. Bunun tarihi kanıtlarını alıntılamama gerek yok, zira herkes bunlara aşina. Ama dini çağrışımların nahoşluğuna ne demeli?

[124] Birinin gözlemine dayanarak yaptığı yorumu hatırlıyorum, sıradan bir toplumda masada Tanrı hakkında konuşmak, müstehcen hikâyeler anlatmaktan daha utanç verici görülür demişti. Gerçekten de çoğu insan için cinsel fantezilerini itiraf etmek, analistlerini bir mesih olarak gördüklerini itiraf etmekten daha zordur, zira cinsel fanteziler biyolojik olarak aklanabilir, oysaki analisti mesih olarak görmek kesinlikle patolojiktir ve bu bizim çok korktuğumuz bir şeydir. Fakat "direnç" kavramını fazla abartıyoruz gibi. Söz konusu fenomen pekâlâ hayal gücü ve düşünce eksikliğiyle de açıklanabilir, zira hasta için bilinçli farkındalık eylemini fazla zor hale getirmektedir. Dini fikirlere karşı spesifik bir direnci olmayabilir, yalnızca analistini gerçekten bir tanrı ya da mesih olarak görebileceği fikri aklına gelmemiştir. Onu bu yanılsamalardan korumak için sadece akıl bile yetebilirdir. Ama analistinin onu böyle gördüğünü düşünmede

bu kadar çekingen davranmaz. Kişi dogmatik bir karakterdeyse, diğer insanları peygamber ve din kurucusu olarak görme eğilimi duyabilir.

[125] Tarihin gösterdiği üzere, dini fikirler, hayli davetkar ve duygusal güç taşırlar. Elbette *représentations collectives* ve din tarihinden öğrendiğimiz ya da "-izm" taşıyan her şey bunlara dahildir. Bu "-izm"lerse dini mezheplerin yalnızca modern bir varyasyonudur. Bir insan iyi bir niyetle dini fikirlere sahip olduğunu düşünebilir ama artık herhangi bir egemen *représentations collectives* taşımayan insan kadar insanlıktan uzaklaşan yoktur. Bizatihi kendi materyalizmi, ateizmi, komünizmi, sosyalizmi, liberalizmi, entelektüalizmi, varoluşçuluğu vs. masumiyetinin aksini kanıtlar. Şurada ya da burada, açıkça ya da örtükçe üstanlamsal bir fikir tarafından ele geçirilmiştir.

[126] Psikolog, dini düşüncelerin ebeveyn imagolarıyla ne kadar alakalı olduğunu bilir. Tıbbi bulgulardan başka, tarihte bunun bolca kanıtı kayda geçirilmiştir ve bunlar da bazı insanları ebeveynlerle ilişkinin dini fikirlerin asıl kökeni olduğu fikrine yöneltmiştir. Olguların yarım yamalak bir bilgisi üzerine dayanır bu sav. İlk olarak, modern insanın aile psikolojisini öylece ilkel koşullar bağlamında tercüme etmemeliyiz, zira orada işler çok çok farklıdır; ikinci olarak, üzerine yeterince düşünülmemiş kabile babası ve ilkel topluluk fantezilerine karşı dikkatli olunmalıdır; üçüncü ve en önemli olarak, dini deneyimin fenomenolojisi üzerine son derece kesin bilgilere sahip olunmalıdır, zira bu kendi başına bir konudur. Bu alandaki psikolojik araştırmalar, şimdiye kadar bu üç koşulu yerine getirebilmiş değil.

[127] Psikolojik deneyimden emin olarak bildiğimiz tek şey, teist düşüncelerin ebeveyn imagolarıyla ilişkilendirildiği ve hastalarımızın çoğunlukla bunlardan bilinçsiz olduğudur. Eğer mukabil yansıtmalar içgörü aracılığıyla geri çekilemezse, o zaman, hastanın rasyonalist direncinden bağımsız

olarak, dini tabiatta duygusal içeriklerin varlığından şüphe duymaya başlayabiliriz.

[128] İnsan hakkında sahip olduğumuz bilgiler ışığında, onun her zaman ve her yerde egemen fikirlerin tesiri altında kalmış olduğunu biliyoruz. Öyle olmadığını öne süren herhangi birinin, bilindik bir inanç biçiminin yerine kendisi ve diğer insanlar tarafından daha az bilinen bir varyasyonunu yerleştirdiğinden şüphelenebiliriz. Teizm yerine ateizmin fanatiği olur, Dionysos yerine daha modern olan Mitras'a inanır, gökyüzündeki cennet yerine yeryüzündeki cennet fikrine kendini adar.

[129] Egemen bir *représentation collective*'e sahip olmayan bir insan, bütünüyle anormal bir fenomen olurdu. Ama böyle bir insan, kendileri hakkında sanrılı düşünceler içinde olan izole bireylerin fantezilerinde var olabilir sadece. Hem dini fikirlerin varoluşu hakkında hem de bilhassa yoğunlukları hakkında yanılgıdadırlar. Dini bir düşüncenin ardındaki arketip, her içgüdü gibi, kendi spesifik enerjisine sahiptir ve bilinçli zihin görmezden gelse bile onu kaybetmez. Her insanın ortalama insan işlevlerini ve niteliklerini taşıdığı varsayılabileceği gibi, aynı şekilde dini etmenlerin, arketiplerin mevcudiyetini de bekleyebiliriz ve bu beklenti de bir yanılgı olmaz. İnanç gömleğini üstünden çıkarabilen herhangi biri, bunu yalnızca hemen dibinde bir tane daha bulunduğu için yapabilir. Hiç kimse insan olmanın ön yargısından kaçamaz.

[130] *Représentations collectives*'in tahakküm edici bir gücü vardır, dolayısıyla ziyadesiyle yoğun bir dirençle bastırılmaları şaşırtıcı değildir. Bastırıldıklarında, önemsiz şeylerin değil de başka sebeplerden dolayı halihazırda sorunsal hale gelmiş fikir ve figürlerin ardına gizlenirler ve bunların şaibeli tabiatını yoğunlaştırır ve karmaşıklaştırırlar. Örneğin, çocuksu bir tarzda ebeveynlerimize atfettiğimiz ya da onları suçladığımız her şey, bu gizli kaynaktan doğru akıl almaz ölçülerde büyür ve bu sebeptendir ki, namı çıkmış ensest fantezisinin ne kadar ciddiye alınması gerektiği

nihayetlendirilmemiş bir sorun olarak kalmaktadır. Ebeveyn çiftinin ya da aşıklar çiftinin ardında, bilinçte algılanmamış ve dolayısıyla ancak yansıtma vasıtasıyla algılanabilir olabilecek aşırı gerilimli içerikler yatar. Bu tür yansıtmaların gerçekten yaşanması ve yalnızca geleneksel görüşler olmamaları, tarihi belgelerle doğrulanır. Bunlar gösterir ki, geleneksel inançlara tam zıtlık teşkil eden sizigiler yansıtılmaya uğramıştır ve çoğu zaman bir görüm biçiminde deneyimlenmişlerdir.[25]

[131] Bu hususta en öğretici örneklerden biri, yakın zamanda aziz ilan edilmiş Flüeli Niklaus'tur. On beşinci yüzyılda yaşamış bu İsviçreli mistiğin görümleri de çağdaşlarının aktarımları dolayısıyla elimize geçmiştir.[26] Tanrı tarafından benimsenme haline intisabını belirten görümlerinde, Tanrı ikili bir surette belirir: bir kere *görkemli* baba olarak ve bir kere de *görkemli* anne olarak. Bu temsil ancak bu kadar alışılmışın dışında olabilir, zira Teslis'ten dişil ögeyi Kilise bin yıl önce sapkın olduğu gerekçesiyle dışlamıştı. Kardeş Klaus basit bir eğitimsiz köylüydü ve muhtemelen yalnızca Kilisenin tasvip ettiği eğitimden fazlasını görmemişti, ve kuşkusuz Kutsal Ruh'un Gnostikler tarafından dişil ve anaç Sophia şeklinde yorumlanmasına aşina değildi.[27] Teslis Görümü, aynı zamanda, yansıtılmış içeriklerin yoğunluğunun mükemmel bir örneğidir. Kardeş Klaus'un psikolojik durumu bu tür yansıtma için ziyadesiyle uygundu, zira bilinçli Tanrı

25 Dini öğretiyle örtüşen muhtemelen çok daha fazla sayıda görümler olduğunu göz ardı etmek demek değildir bu. Her halükârda, kelimenin temel anlamıyla kendiliğinden ve otonom yansıtmalardırlar ama dua, öztelkin ve dıştelkin vasıtasıyla uyandırılmış *bilinç içeriklerinin görselleşmeleri*dirler. Çoğu ruhsal uygulamalar ve Doğu'nun meditasyon uygulamaları bu etkiye sahiptir. Bu görümler üzerine yapılacak her etraflıca araştırmada, asıl görümün ne olduğu ve dini değerlendirmenin biçimine ne eklediği belirlenmelidir.

26 Krş. Stoeckli, *Die Visionen des seligen Bruder Klaus* ve Blanke, *Bruder Klaus von Flue*.

27 Bu en genç kutsal gücün tuhaf aşk hikâyesi Irenaeus, *Adv. haer.*, I, s, 2 vd.'da bulunabilir. (Roberts/Rambaut çev., I, ss. 7 vd.)

fikri bilinçdışı içerikle o kadar az uyum içindeydi ki, bilinçdışı içeriği yabancı ve yıkıcı bir deneyim suretinde ortaya çıkmak durumunda kaldı. Bundan şu sonuca varmalıyız ki, buradaki geleneksel Tanrı düşüncesi değil, tam aksine kendini görümsel suretinde gerçekleştirmiş "dindışı" bir imgedir;[28] gelenekten bağımsız biçimde, tekrardan kendiliğinden yaşama gelmiş arketipik bir yorumlamaydı. Kutsal çift arketipiydi bu, yani sizigiydi.

[132] Guillaume de Digulleville'in[29] görümlerinde son derece benzer bir durum vardır, bunlar *Le Pèlerinage de l'âme*'da [Ruhun Kutsal Yolculuğu] betimlenir. Işıldayan bir tahtta Tanrı'yı en üst semada görür ve yanında kahverengi kristalden tahtında oturan Cennetin Kraliçesi vardır. Katılığıyla tanıdığımız Sistersiyen mezhebinden bir keşiş için, bu görüm son derece dindışıdır. Yani burada yine yansıtmanın koşulları yerine getirilmekte.

[133] Siziginin bir diğer kayda değer aktarımı, Edward Maitland'in çalışmasında bulunabilir, zira kendisi Anna Kingsford'un biyografisini yazmıştır. Burada yazar ayrıntılı biçimde kendi Tanrı deneyimini betimler, ki bu deneyim de Kardeş Klaus'unki gibi bir ışık görüsünden oluşur. Şöyle der: "İsa suretindeki Tanrı'ydı bu. İkililiğini kanıtlarcasına gösteriyordu ki, Tanrı hem Töz hem de Güç'tür, hem Sevgi hem İrade'dir, hem dişildir hem erildir, hem Anne'dir hem Baba'dır."[30]

---

28 Krş. *Psikoloji ve Din*, "Kardeş Klaus" denemem.

29 Guillaume, İlahi Komedya tarzında, Dante'den bağımsız olarak, 1330 ve 1350 yılları arasında üç Pèlerinages yazmıştır. Normandiya'daki Sistersiyen Châlis manastırının başrahibiydi. Krş. Delacotte, *Guillaume de Digulleville: Trois Romans-poèmes du XIVème siècle*. [Ayrıca krş. *Psychologie und Alchemie*, par. 315 vd. – Editörler.]

30 *Anna Kingsford: Her Life, Letters, Diary, and Work*, I, ss. 130. Maitland'ın görümü biçim ve anlam olarak Poimandres'inkine (Scott, *Hermetica*, I, Libellus I, ss. 114 vd.) benzerdir. Poimandres'te de ruhsal ışık "eril-dişil" diye betimlenir. Maitland'ın Poimandres'e aşina olup olmadığını bilmiyorum; ama muhtemelen değildi.

[134] Bu birkaç örnek yansıtma deneyimini ve gelenekten bağımsız özelliklerini nitelemeye yetecektir. Duygusal olarak yüklü bir içeriğin hazır halde bilinçdışında yattığı ve belli bir anda yansıtma olarak meydana çıktığı savına inanmakta zorlanabiliriz. Bu içerik sizigi motifidir ve eril bir etmenin daima dişil etmenle beraber olduğu gerçeğini ifade eder. Bu motifin yaygınlığı ve sıra dışı duygusal yükü, büyük pratik önem taşıyan temel bir psişik etmen olduğunu kanıtlar; psikoterapist ya da psikoloğun kendi özel çalışma alanında bunun nerede ve ne şekilde etki gösterdiğini anlayıp anlamaması bu gerçeği değiştirmez. Mikroplar, bildiğimiz üzere, keşfedilmelerinden de önce rollerini oynuyordu.

[135] Söylediğim gibi, tüm sizigilerde ebeveyn çifti görmek doğaldır. Dişil kısım, yani annenin karşılık geldiği şey anima'dır. Ama öncesinde bahsettiğimiz sebeplerden dolayı, nesnenin bilinci yansıtmayı önlediğinden dolayı, ebeveynlerin aynı zamanda insanların en az bilineni olduğunu kabul etmekten kaçamayız ve bunun sonucu olarak ebeveyn çiftinin bilinçdışı yansıtması onlara benzemez, tamamen yabancıdır ve kıyaslanamazdır, bir insanın tanrıyla karşılaştırılmasına benzer. Şu akla yatar ki, ve hatta bildiğimiz üzere teyit edilmiştir ki, bilinçdışı yansıtma, erken çocuklukta edinilmiş baba ve anne imgesinden başka bir şey değildir; abartılmıştır ve ilişkilendirildiği ensest fantezisi dolayısıyla daha sonraları bastırılmıştır. Bu sav, imgenin bir zamanlar *bilinçli* olmuş olmasını gerektirir, aksi takdirde "bastırılmış" olamaz. Ahlaki bastırma eyleminin de bilinçdışı hale gelmiş olmasını koşul kılar, zira aksi takdirde bu eylem bastıran ahlaki tepkiyle beraber bilinçte muhafaza edilirdi ve haliyle buradan da bastırılan şeyin ne olduğu kolayca saptanabilirdi. Bu kuruntuları daha fazla ayrıntılandırmak istemiyorum, yalnızca tek bir noktada genel hemfikir olduğunu vurgulamak istiyorum: Ebeveyn imagosu yalnızca ergenlik öncesi dönemde ya da bilincin az çok gelişmiş olduğu bir evrede değil, bir ile dördüncü yaşlar arasındaki ilk evrelerde, bilincin herhangi

bir süreklilik sergilemediği ve izole bölünmeler benzeri bir süreksizlik özellikleri sergilediği zamanlarda varoluşa gelir. Bilinç sürekliliği için gerekli Ben ilişkisi ancak kısmen mevcuttur, öyle ki psişik yaşamın bu evredeki büyük kısmı nispi bilinçdışılık olarak tanımlanabilecek bir hal içinde yürütülür. Her halükârda, bir yetişkinde somnambulistik, hülyalı ya da alacakaranlık bir hal izlenimi veren bir haldir. Bu haller, küçük çocuklar üzerine gözlemlerimizden bildiğimiz üzere, gerçekliğin daima fantezilerle dolu bir algısıyla kendini belli eder. Fantezi imgeleri, duyusal uyarıcılara üstün gelir ve onları *mevcut psişik imge* ile uygunluk içinde olacak şekilde kalıba sokarlar.

[136] Yeni doğmuş bir çocuğun, içinde hiçbir şey olmadığı anlamda bir *tabula rasa* olduğunu düşünmek benim görüşümce büyük bir yanılgıdır. Çocuk kalıtsallıklarla önceden belirlenen ve dolayısıyla bireysel olan ayrımlaşmış bir beyinle doğduğu sürece, beyin dışarıdan gelen duyusal uyarıcılara rastgele meyillere değil de spesifik meyillerle karşılık verir ve bu da kaçınılmaz olarak bireysel seçim ya da algı örüntüsüyle sonuçlanır. Bu meyiller, kalıtsal içgüdüler ve önceden biçimlenmiş örüntülerle sergilenir; ki biçimsel örüntülerle kastettiğimse, içgüdüye dayalı *a priori* ve formel algı koşullanmalarıdır. Mevcudiyetleri çocuğun dünyasına ve rüya görene antropomorfik bir damga kazandırır. Bunlar arketiplerdir, tüm düşlem faaliyetini atanmış yollarına yöneltirler ve böylelikle çocuğun rüyalarındaki ya da şizofrenideki sanrılarındaki fantezi imgelerinde normal insanlarda ve nevrotiklerde de görülebilecek -gerçi daha az ölçüde- şaşkınlığa düşürten mitolojik paraleller husule getirirler. Dolayısıyla söz konusu olan kalıtımsal *fikirler* değil, kalıtımsal fikir *olasılıkları*dır. Bunlar normal edinimler de değildir, ekseriyetle herkeste ortaktırlar, ki bu da arketiplerin evrensel tezahüründe görülebilir.[31]

31 Hubert ve Mauss (*Mélanges d'histoire des religions*, ön söz, s. xxix) bu *a priori* düşünce formlarına "kategoriler" der. Muhtemelen Kant'a gönder-

[137] Arketipler etnolojik seviyede mit olarak ortaya çıktığı gibi, her bireyde bulunurlar ve etkileriyse bilincin en zayıf ve en kısıtlı olduğu yerlerde, fantezinin dış dünyanın olgularını istila ettiği yerlerde en güçlüdür, yani gerçekliği bu durumda en çok antropomorfikleştirirler. Bu koşul kuşkusuz çocukta hayatının ilk yıllarında mevcuttur. Dolayısıyla kutsal siziginin arketipik biçiminin ilkin gerçek ebeveynlerin imgesini kendine uydurması ve özümsemesi bana daha olası görünüyor, ta ki bilincin artmasıyla beraber ebeveynlerin gerçek sureti algılanana dek – ki çoğu zaman da bu çocuk için hayal kırıklığıdır. Bunu en iyi bilen psikoterapisttir ki, ebeveynlerin mitleştirilmesi çoğu zaman yetişkinliğe kadar sürdürülür ve çok büyük dirençler sonrasında bırakılır.

[138] Üst seviye bir anne ve hadım kompleksi kurbanı olan bir vakanın bana getirildiğini hatırlıyorum, ki durumun psikanaliz sayesinde bile üstesinden gelememiştik. Benden herhangi bir ima almaksızın, hasta belli çizimler yapmıştı, anneyi ilkin üstün bir varlık olarak resmetmiş ve ondan sonraysa kanlar içinde acınası bir figür olarak. Hadım edilmenin görünüşe göre anne üzerinde uygulanmış olması beni özellikle şaşırtmıştır, zira kanlı genital organlarının önünde kesilmiş erkek cinsellik organları duruyordu. Çizim açıkça dağılan bir doruk noktasını tasvir ediyordu: İlk başta anne ilahi bir hermafroditti ama ondan sonra oğlun hayal kırıcı gerçeklik deneyimiyle beraber çift cinsiyetli, Platoncu mükemmelliğinden mahrum edilmiş ve sıradan bir kadın halindeki acınası bir figüre dönüşmüştür. Dolayısıyla daha en başından, oğlun ilk çocukluğundan itibaren anne arketipik sizigi fikrine ya da eril ve dişilin birleşimine özümsenmiştir, ve bu sebepten dolayı mükemmel ve insanüstü

---

me taşır bu: "Umumiyetle bilinci yöneten alışkılar olarak var olurlar ama kendileri bilinçdışıdır." Yazarlar, ilkimgelerin dille koşullandığını varsayar. Bu varsayım belli durumlarda doğru olabilir ama genel bakımdan çok sayıda arketipik imge ve çağrışımın rüya psikolojisi ve psikopatolojisinde gün yüzüne getirildiği gerçeğiyle çakışmaktadır, zira bunlar dil vasıtasıyla katiyen iletilemezdir.

görünmüştür.[32] İnsanüstülük daima arketipe eşlik eder ve arketipik şeylerin garip ya da bilince ait değilmiş gibi görünmesinin sebebidir, ayrıca eğer özne onunla özdeşleşirse çoğu zaman yıkıcı kişilik değişimlerine yol açar, ki bu da genellikle megalomani ya da tam zıttı şeklinde olur.

[139] Oğlun hayal kırıklığı, hermafrodit annesinin hadımını meydana getirmiştir: Hastanın hadım edilme kompleksi dediğimiz şeydi bu. Çocukluğunun Olympos'undan düşmüştür ve artık kutsal annenin kahraman oğlu değildir. Hadım edilme korkusu aslında gerçek yaşam korkusuydu, zira gerçek yaşam onun şimdiye kadar oluşturduğu eski çocuksu beklentileriyle örtüşmüyordu ve adamın ilk çocukluğundan hâlâ hatırladığı o mitolojik anlamlılıktan her bakımdan yoksundu. Kelimenin tam anlamıyla hayatı "tanrısız" idi. Bu da onun için -kendisi farkında olmasa da- şiddetli bir umut ve enerji kaybı anlamına geliyordu. Kendini "hadım" görüyordu, ki hayli inandırıcı bir nevrotik yanılgıdır bu – hatta o kadar inandırıcı ve yaygındır ki, bir nevroz teorisine dahi dönüştürülebilir.

[140] İnsanlar bilincin içgüdüsel, arketipik evresine olan bağının hayatın seyrinde kaybolabileceğinden daima korkmuş olduğundan dolayı, uzun zaman öncesinde yeni doğan çocuğa yönelik bir alışkanlık edinilmiş ve biyolojik ebeveynleri ya da büyükebeveynleri haricinde bir de "vaftiz anne" ve "vaftiz baba" belirlenmiştir, ki vaftiz ebeveynlerin de vaftiz evlatlarının ruhsal refahından sorumlu olduğu benimsenir. Doğumunda gelen tanrı çiftini temsil ederler ve böylelikle "ikili doğum" motifini sergilerler.[33]

---

32 Platon'daki biseksüel ilk insana (*Şölen*, XIV) ve genel olarak hermafrodit İlkel Varlıklar fikrine uygun olarak.

33 "İkili doğum", kahraman mitolojisinden bilinen bir motife gönderme yapar. Bu motife göre kahraman hem tanrısal hem de insani ebeveynlerden gelmektedir. Çoğu gizemde ve dinde, vaftizm ya da yeniden doğuş motifi olarak önemli bir rol oynar. Leonardo da Vinci araştırmasında Freud'u yanılgıya düşüren bu motifti. Aziz Anna, Meryem ve çocuk İsa motifini çizen ilk ressam olmadığı gerçeğini göz önüne almadan, Freud, Anna ve

[141] Oğlun gözünde anneye bu kadar insanüstü büyüleyicilik kazandıran anima imgesi, alelade gerçeklik tarafından adım adım kirletilir ve bilinçdışına geri çöker ama ilk gerilimini ve içgüdüselliğini yitirmez. İlk fırsatta, bir kadın sıradanlığın ötesinde bir izlenim kazandığı ilk anda gün yüzüne çıkmaya ve kendini yansıtmaya hazırdır. O vakit Goethe'nin Frau von Stein ile yaşadığı deneyim ve tekrar tekrar Mignon ya da Gretchen figürlerindeki yankılarını yaşarız. Gretchen'de, Goethe bize aynı zamanda altta yatan "metafizik"i de göstermiştir. Bir erkeğin aşk hayatı bu arketipik psikolojisini ortaya çıkarır; bunuysa ya sınır tanımaz büyülenme, aşırı değer biçme ve tutkunluk şeklinde ya da mizojini ve mizojinin varyasyonları şeklinde yapar, ki bunların hiçbiri söz konusu "nesne"nin gerçek tabiatıyla açıklanamaz, yalnızca anne kompleksinin aktarımıyla açıklanabilir. Fakat kompleks ilk başta annenin arketipik "eril-dişil" karşıt çiftlerinin mevcut, dişil tarafına özümsenmesiyle ve ikinci olaraksa annenin ezeli imgesinden kopmanın anormal geciktirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Aslında arketipin topyekûn

---

Meryem'i büyükanne ve anneye, Leonardo'nun annesi ve üvey annesine indirgemeye çalıştı; başka deyişle, resmi kendi kuramına uydurdu. Ama diğer ressamların hepsinin üvey annesi mi vardı? Freud'u bu çarpıtan yorumlamaya sevk eden, açıkça Leonardo'nun biyografisinde bahsedilen ikili ebeveyn fantezisiydi. Bu fantezi, Aziz Anna'nın büyükanne olduğu elverişsiz gerçeğinin üstünü örttü ve Freud'u Aziz Anna'yı çizen diğer ressamların biyografilerini araştırmaktan alıkoydu. Sayfa 79'da (1957 basımı) bahsedilen "din sebepli düşünce kösteklenmesi" yazarı haklı çıkarmıştır. Benzer şekilde, ziyadesiyle üstünü çizdiği ensest teorisiyse bir başka arketipe, kahraman mitlerinde sık görülen ensest motifine dayanır. Mantıki olarak ilk hermafrodit tipinden türetilmiştir, ki görünüşe göre bu tip tarih öncesine kadar uzanmaktadır. Ne zaman psikolojik bir teori zorlamayla uygulansa, arketipik bir fantezi imgesinin gerçeği bozmaya çalıştığından şüphelenmemiz yerinde olur, yani böylelikle Freud'un kendi fikri olan "din sebepli düşünce kösteklenmesi"ni doğruluyordur. Ama arketiplerin menşeini ensest teorisi aracılığıyla açıklamak, suyu ötekine bir boruyla bağlı olan bir kaptan yanındaki kaba dökmek kadar anlamsızdır. Bir arketipi başka arketiple açıklayamazsınız; yani arketipin nereden geldiğini söylemek imkânsızdır çünkü onun sağladığı *a priori* koşulların dışında bir Arşimet noktası yoktur.

kaybına hiç kimse dayanamaz. Bu yaşandığında, hiç kimsenin kendini bir yere ait hissetmediği çünkü "anne" ve "baba"nın eksik olduğu bir "uygarlığın hoşnutsuzluğu"na yol açar. Dinin bu hususlardaki hükümlerini herkes bilir. Maalesef ki düşüncesizce bu hükümlerin "doğru" olup olmadığını soran bir sürü insan var, oysaki ortadaki mesele psikolojik bir ihtiyaçtan müteşekkildir. Rasyonel biçimde bunları açıklayıp defetmekle hiçbir şey elde edilemez.

[142] Yansıtılmaya uğradığı zaman anima daima belli karakteristik özellikler taşıyan dişil bir surettedir. Ampirik bulgular, arketipin *kendinde* böyle bir yapıda olduğu anlamına gelmez. Eril-dişil sizigisi, olası karşıtlar çiftleri arasından sadece biridir, fakat uygulamada en mühim ve en yaygın olanıdır. Hiçbir cinsiyet farklılığı sergilemeyen ve dolayısıyla cinsel sınıflandırmaya yalnızca zorla sokulabilecek diğer çiftlerle sayısız bağı vardır. Bu bağlar, çok katmanlı anlam yönleriyle beraber, özellikle Kundalini yogada,[34] Gnostisizimde[35] ve en önemlisi simya felsefesinde[36] bulunurlar – ki bunlardan nevrotik ve psikotik vaka materyallerinin haricinde bahsediyoruz. Bu veri birikimini dikkatlice değerlendirdiğimizde, bir arketipin durgun ve yansıtılmamış halinde belirlenebilir bir formu olmadığı ve ancak yansıtma dolayısıyla belirli formlara bürünebildiği daha olası görünüyor.

[143] "Tip" kavramıyla çakışır gibi görünüyor bu. Eğer yanılmıyorsam, sadece çakışır gibi görünüyor değil – *gerçekten* bir çatışkıdır. Ampirik olarak konuşursak, sürekli olarak "tipler" ile, yani adlandırılabilir ve ayırt edilebilir belirli formlarla karşı karşıyayızdır. Ama vaka materyali tarafından sunulan fenomenolojinin bu tiplerini bir kenara koyduğunuz ve onları diğer arketipik formlarla ilişkilerinde incelemeye

34 Krş. Avalon, *The Serpent Power; Shrt-Chakra-Sambhara Tantra*; Woodroffe, *Shakti and Shakta*.

35 Schultz, *Dokumente der Gnosis*, özellikle Irenaeus, *Adversus haereses* içindeki listeler.

36 Krş. *Psychologie und Alchemie*

başladığınız anda, semboller tarihi içerisinde o kadar kapsamlı dallara ayrılırlar ki, temel psişik elementlerin sonsuz çeşitlilikle olduğu ve ebediyen değişim geçirdiği sonucuna varırız, sanki bu şekilde de hayal gücü yetimizin gücünü aşıyordurlar. Dolayısıyla ampiristin kendini teorik "-mış gibiler" ile tatmin etmesi gerekebilir. Yöntemi niceliksel değil de morfolojik betimsel bir ölçüm olsa da, bu hususta en az atom fizikçisi kadar biçaredir.

[144] Duyguların ve duygulanımların iş başında olduğu yerlerde, anima, bir erkeğin psikolojisinde fevkalade önem teşkil eden bir etmendir. Erkeğin işiyle ve her iki cinsiyetten de diğer insanlarla ilişkisini yoğunlaştırır, abartır, çarpıtır ve mitleştirir. Ortaya çıkan fanteziler ve karmaşaların hepsi onun elinden çıkmıştır. Anima güçlü bir şekilde kümelendiğinde, erkeğin karakterini yumuşatır ve onu alıngan, asabi, huysuz, kıskanç, kibirli ve dengesiz kılar. O vakit erkek bir "hoşnutsuzluk" hali içinde olur ve hoşnutsuzluğunu tüm çevresine yayar. Bazı zamanlar, erkeğin anima'sıyla örtüşen bir kadınla olan ilişkisi, bu sendromun sebebi olur.

[145] Anima, başka bir yerde belirttiğim üzere,[37] şairlerin dikkatinden kaçmamıştır. Anima'nın muazzam tasvirleri vardır, ki bunlar aynı zamanda arketipin genellikle içine saklı olduğu sembolik bağlamı da aktarırlar. İlk konumu Rider Haggard'ın romanları *Ayişe, Ayişe'nin Dönüşü* ve *Bilgeliğin Kızı*'na ve ayrıca Benoît'nın *L'Atlantide*'ine veriyorum. Benoît, Rider Haggard'dan intihal yapmakla suçlanmıştır çünkü iki hikâyenin aktarımı da kafa karıştırıcı derecede benzerdir. Ama Benoît kendini bu suçlamadan aklamıştır. Spitteler'nın *Prometheus*'u da hayli ince bazı gözlemler barındırır ve romanı *Imago* yansıtma üzerine muazzam bir tasvir sunar.

[146] *Terapi* konusu birkaç kelimeyle çözüp geçiştirilebilecek bir mesele değildir. Bunun altından burada kalkma niyetinde değilim ama bakış açımın genel hattını çizmek

37 Krş. bu ciltteki ilk deneme.

istiyorum. Yaşamın ortasına (35 yaş civarına) henüz varmamış genç insanlar, anima'nın topyekûn kaybını bile büyük hasarlar olmadan kaldırabilir. Bu çağda önemli olan şey, erkeğin erkek olmasıdır. Büyüyen gencin kendini annesinin anima büyüsünden kurtarması gerekir. Özellikle sanatçılar olmak üzere bazı istisnalar vardır, sorun farklı bir yöne gider; ayrıca eşcinsellik de öyledir, zira eşcinsellik anima ile özdeşleşme şeklinde tanımlanır. Bu fenomenin bilindik sıklığı ışığında, patolojik bir sapkınlık olarak yorumlanması hayli şaibelidir. Psikolojik bulguların gösterdiğine göre, eşcinsellikte söz konusu olan daha ziyade hermafrodit arketipten tam kopamamışlık ve bunun beraberinde tek taraflı cinsel varlıkla özdeşleşmeye yönelik bariz bir dirençtir. Böyle bir eğilim üzerinde hiçbir koşulda olumsuz hükme varılmamalıdır, tabii ki -tek taraflı cinsel bir varlığın kaybetmiş olacağı- İlk İnsan arketipini içinde barındırdığı müddetçe.

[147] Gelgelelim yaşamın ortasından sonra, anima'nın kalıcı kaybı yaşamsallığın, esnekliğin ve insan şefkatinin solması demektir. Genel olarak bunun sonucu vaktinden evvel bir katılık, huysuzluk, basmakalıplık, fanatik tek taraflılık, inatçılık, bilgiçlik ya da tam aksine pes etmişlik, bitkinlik, sakarlık, sorumsuzluk ve son olarak belli bir alkolizm eğilimiyle beraber çocuksu bir gevşeklik. Dolayısıyla orta yaştan sonra deneyimin arketipik katmanıyla olan bağ, mümkünse yeniden tesis edilmelidir.[38]

38 Terapinin en önemli sorunları *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, "Ben ve Bilinçdışı" ve *Psikoterapi Pratiği*, "Aktarım Psikolojisi" denemelerimde bulunabilir. Anima'nın mitolojik veçheleriyle ilgilenen okuyucuları bu ciltteki başka bir yazı olan "Kore'nin Psikolojik Yönleri"ne yönlendirebiliriz.

II

ANNE ARKETİPİNİN PSİKOLOJİK YÖNLERİ

[Aslen *1938 Eranos Yıllığı* içinde bir ders olarak "Die psychologischen Aspekte des Mutterarchetypus" başlığıyla yayımlanmıştır. Daha sonrasında revize edilmiş ve *Von den Wurzeln des Bewusstseins* içinde yayımlanmıştır (Zürih, 1954).]

1. ARKETİP KAVRAMI ÜZERİNE

[148] Yüce Anne kavramı, karşılaştırmalı din alanına aittir ve çok çeşitli anne tanrıça tipini kapsar. Kavramın kendisi doğrudan psikolojiyi ilgilendirmez çünkü bu formdaki Yüce Anne imgesine pratikte nadiren rastlanılır ve bu da ancak çok özel koşullarda olur. Sembol açıkça *anne arketipinin* bir türevidir. Eğer psikolojinin bakış açısında Yüce Anne imgesinin arka planını araştırmaya koyulursak, o vakit tartışmamızın temelini teşkil etmesi gereken, aralarında daha kapsamlısı olan anne arketipidir. Bu aşamada arketip *kavramının* şümullü bir tartışması pek gerekli olmasa da, genel yapısı hakkında bazı giriş niteliğinde yorumlar yersiz olmayacaktır.

[149] Eski çağlarda, bazı karşı görüşlere ve Aristoteles'in etkisine rağmen, Platon'un idea kavramının tüm fenomenlere üst ve öncel olduğunu kavramak pek zor değildi. Modern bir terim olmaktan hayli uzak olan "arketip", Aziz Augustinus'un zamanından önce çoktan kullanılmaktaydı ve Platoncu kullanımında "idea" ile eş anlamlıydı. Üçüncü yüzyıla dayandığı tahmin edilen *Corpus Hermeticum*, Tanrı'yı *το αρχέτυπον φώς* [to archetypon fos], yani "arketipik ışık" olarak betimlediğinde, Tanrı'nın tüm ışıkların prototipi olduğu fikrini ifade etmektedir; demek oluyor ki, "ışık" fenomenine öncel ve üsttür. Eğer filozof olsaydım bu Platoncu hatta ilerleyip şöyle demem gerekirdi: "Göklerin ötesinde" bir yerlerde, kelimenin en geniş anlamıyla "anaçlığın" dışa vurulduğu tüm fenomenlere öncel ve üst olan bir anne prototipi ya da ilkimgesi vardır. Ama ben bir ampiristim, filozof değil; özgü mizacımın ya da düşünsel meselelere yönelik kendi tutumumun evrensel olarak geçerli olduğuna inanamam. Elbette yalnızca filozofun düşebileceği

bir varsayımdır bu, zira o kendi mizacının ve tutumunun evrensel olduğunu kesin görür, felsefesini "kişisel denklem"inin koşulladığı gerçeğini elinden geldiğince görmezden gelir. Bir ampirist olarak, şunu da vurgulamam gerekir ki, fikirleri salt *nomina*[1] değil de gerçek olgular olarak değerlendiren bir mizaç vardır. Ne tesadüf ki -böyle diyebiliriz belki-, geçtiğimiz iki yüzyıldır, fikirlerin *nomina*'dan başka bir şey olabileceğini varsaymanın rağbet dışı ve hatta anlaşılmaz olduğu bir çağda yaşıyoruz. Platon gibi akıl yürütmeyi sürdüren kişi anakronizminin bedelini ödemek durumunda kalır, zira idea görüşünün "üstgöksel", yani metafizik özü kanıtlanamaz inançlar ve hurafeler diyarına sürgün edilir ya da cömertlikle şaire teslim edilir. Evrenseller üzerine olan anlaşmazlıkta nominalist bakış açısı gerçekçi bakış açısına bir kere daha üstün gelmiş ve idea salt *flatus vocis*[2] içinde duman olmuştur. Bu değişime -avantajları bariz görünen- ampirizmin dikkate değer yükselişi eşlik etmiştir ve hatta ciddi bir oranda onun tarafından yol açılmıştır. O zamandan beri idea artık *a priori* bir şey değil de ikincil ve türetilmiş bir şeydir. Haliyle yeni nominalizm, onun da belirli ve mizaçla renklendirilmiş bir sav üzerine temellendirilmiş olduğu gerçeğine rağmen, hiç gecikmeden kendi üstünde evrensel geçerlilik iddia etmiştir. Şöyledir bu tez: Dışarıdan gelen ve doğrulanabilir her şeyi geçerli kabul ediyoruz. En ideali, deneyle doğrulamaktır. Antitez ise şöyle: İçeriden gelen ve doğrulanabilir olmayan her şeyi kabul ediyoruz. Bu pozisyonun ümitsizliği apaçıktır. Madde üzerine yoğun kaygısıyla Yunan doğa felsefesi, Aristotelesçi uslamlamayla beraber Platon üzerinde gecikmiş ama ezici bir galibiyet kazanmıştır.

[150] Gelgelelim her galibiyet gelecekteki mağlubiyetin tohumlarını taşır içinde. Günümüzde bir tutum değişiminin

1 İsim, kavram, soyutluk (çn.).

2 Kuru laf, boş söz (çn.).

habercisi olan işaretler hızla çoğalıyor. Özellikle de her şeyden ziyade Kant'ın kategoriler öğretisi, kelimenin eski anlamında metafiziği diriltmenin tüm imkânlarını daha ana karnında yok ediyor ama aynı zamanda Platoncu ruhun yeniden doğuşunun yolunu yapıyor. Eğer insan aklına aşkın herhangi bir metafizik olamayacağı doğruysa, *a priori* bilişsel yapıya takılmış ve onun tarafından sınırlandırılmış olmayan hiçbir ampirik bilgi olamayacağı da bir o kadar doğrudur. *Saf Aklın Eleştirisi*'nin yayımından bu yana geçen bir buçuk yüzyılda şu kanı gitgide yerleşmeye başladı ki, düşünme, idrak ve uslamlama yalnızca ebedi mantık yasalarına tabi olan bağımsız süreçler olarak görülemezler; kişilikle iş birliği içinde ve kişiliğe tabi olan *psişik işlevler*dir. "Şu ya da bu şey gözle görüldü mü, elimizde tutuldu mu, tartıldı mı, sayıldı mı, değerlendirildi mi, mantıklı bulundu mu?" diye sormuyoruz artık. Onun yerine "*Kim* gördü, *kim* duydu ya da *kim* değerlendirdi?" diye soruyoruz. Minimal süreçlerin gözlem ve ölçümünde "kişisel denklemleme" ile başlayarak, bu eleştirel tutum ilerleyerek bizim çağımızdan önce görülmemiş bir ampirik psikolojinin yaratımına yol açtı. Bugün eminiz ki, tüm bilgi alanlarında psikolojik sayıltılar mevcutturlar ve materyal seçiminde, araştırma yönteminde, çıkarımların karakterinde ve sav ya da teorilerin oluşturulmasında belirleyici bir etkide bulunmaktadırlar. Hatta *Saf Aklın Eleştirisi*'nde de Kant'ın kişiliğinin belirleyici bir koşul olduğuna inanıyoruz. Bu kişisel sayıltıların farkındalığıyla, sadece filozoflarımız değil, kendi felsefi tercihlerimiz ve hatta hakikatlerimiz dediğimiz şeyler de etkileniyor – bazense tehlikeli biçimde küçümseniyor. Tüm yaratıcı özgürlük, diye çığırıyoruz, bizden alındı! Ne? İnsanın sadece ve sadece kendi *olduğu* şeyi düşünüyor, söylüyor ve yapıyor olması mümkün mü?

[151] Tekrar abartıp kontrolsüz "psikolojileştirme"ye kurban düşmediğimiz sürece, burada tanımlanan eleştirel

bakış açısı bana kaçınılmaz görünüyor. Modern psikolojinin özünü, kökenini ve yöntemini teşkil ediyor bu. Tüm insan faaliyetlerinde bir a priori etmen vardır, yani psişenin doğuştan gelen, bilinçöncesi ve bilinçdışı yapısından bahsediyorum. Bilinçöncesi psişe -örneğin yeni doğmuş bir bebeğinki-, olumlu koşullar altında içine resmen her şeyin dökülebileceği boş bir kap değildir. Tam aksine muazzam karmaşık, net bir şekilde belirlenmiş bir bireysel olgudur ve bize belirsizmiş gibi gözükmesinin tek sebebi onu doğrudan görememizdir. Ama psişik yaşamın ilk gözle görülür dışa vurumları ortaya çıktığı anda, bireysel karakterlerini, yani artlarındaki eşsiz kişiliği ayırt edememek için kör olmak gerekir. Bütün bu ayrıntıların yalnızca ortaya çıktığı anda hayata geldiği düşünülemez.

Ebeveynlerde halihazırda mevcut olan hastalık eğilimlerinde, germ hücreleri vasıtasıyla kalıtsal aktarım söz konusu olduğu çıkarımını yaparız; epileptik bir annenin çocuğundaki epilepsiyi açıklanamaz bir mutasyon olarak görmekse aklımıza gelmez. Nesiller boyu izi sürülebilecek kalıtsal yetileri ve becerileri de böyle açıklarız. Ebeveynlerini hiç görmemiş ve dolayısıyla onlardan "eğitim" almış olması mümkün olmayan hayvanlardaki karmaşık içgüdüsel faaliyetlerin yavruda yeniden ortaya çıkmasını da aynı yolla açıklarız.

[152] Günümüzde, doğal yatkınlık konusunda, insan ve diğer tüm canlılar arasında asli bir farklılık olmadığı savından yola çıkmamız gerekir. Her hayvan gibi insan da türüne sadık biçimde hasıl olan ve yakından gözlemlendiğinde aile geçmişine kadar izi sürülebilen belirli özellikler sergileyen önceden oluşmuş bir psişeye sahiptir. Bu kuraldan hariç tutulabilecek insan faaliyetleri ya da işlevleri olduğunu düşünmek için hiçbir gerekçeye sahip değiliz. Hayvanlardaki içgüdüsel eylemleri mümkün kılan o eğilim ya da yetilerin ne olduğu konusunda herhangi net bir fikir edinemeyiz. Bir çocuğun insan yordamınca davranmasını sağlayan

bilinçöncesi psişik eğilimini tabiatı hakkında bilgi sahibi olmamız da bir o kadar imkânsızdır. Davranışlarının yalnızca işlev örüntülerinden kaynaklandığını varsayabiliriz, ki bunları da ben *imgeler* olarak tanımlamıştım. "İmge" terimi yalnızca gerçekleşen faaliyetin biçimini değil, faaliyetin ortaya koyulduğu tipik durumu da ifade eder.[3] Bu imgeler türe ait olmaları bakımından "ilk" imgelerdir ve eğer "kökenleri" varsa, en azından türün başlangıcıyla eş zamanlı olmaları gerekir. İnsanoğlunun "insan nitelikleri"dir bunlar, insanın faaliyetlerinin büründüğü münhasıran insani formlardır. Bu spesifik form kalıtsaldır ve germ hücresinde halihazırda mevcuttur. Kalıtsal olmayıp her çocukta yeniden baştan husule geldiği düşüncesi, sabah doğan güneşin önceki akşam batan güneşten başka bir güneş olduğu ilkel inancı kadar abestir.

[153] Psişik her şey önceden oluşmuş olduğundan dolayı, bireysel işlevler için de bu doğru olmalıdır, özellikle de doğrudan bilinçdışı eğilimden türeyenler için. Bunların en önemlisi yaratıcı fantezidir. Fantezi ürünlerinde ilkimgeler görünür hale gelir ve arketip kavramı spesifik uygulanımını burada bulur. Bu gerçeğe ilk dikkat çeken olduğumu iddia etmiyorum. Bu onur Platon'a aittir. Belli "elementer fikirler"in geniş çapta tezahür ettiğine dikkat çeken, etnoloji alanındaki ilk araştırması Adolf Bastian'dı. Daha sonraki tarihlere ait olan iki araştırmacı -Dürkheim'ın takipçisi olan- Hubert ve Mauss,[4] imgelemenin "kategorileri"nden bahseder. Bilinçdışı ön oluşumları "bilinçdışı düşünme" sureti altında ilk keşfeden otoriteyse Hermann Usener'di.[5] Eğer benim bu keşiflerde herhangi bir payım varsa, bunun sebebi arketiplerin sadece gelenek, dil ve göçle yayılmayıp kendiliğinden,

3 Krş. "Instinkt und Unbewußtes" denemem, par. 277.

4 [Krş. önceki deneme "Arketiler Üzerine", parg. 137, dipnot 25. – Editörler.]

5 Usener, *Das Weihnachtsfest*, s. 3.

tüm zamanlarda, tüm yerlerde ve hiçbir dış etki olmadan ortaya çıkabilir olduklarını göstermemdir.

[154] Bu beyanın şümullü çıkarımları göz ardı edilmemeli. Zira buna göre, her psişede bilinçdışı olan ama yine de etkin olan formlar var demektir – önceden oluşturan ve sürekli olarak düşüncelerimizi, hislerimizi ve eylemlerimizi etkileyen canlı eğilimler, Platoncu anlamda idealar.

[155] Daima karşılaştığım bir anlayış var, arketiplerin içeriklerine göre belirlendiği, başka deyişle bir tür bilinçdışı fikirler (eğer böyle bir ifade geçerliyse) oldukları sanılıyor. Dolayısıyla bir kere daha belirtmemiz gerekiyor ki, arketipler içeriklerine göre değil, yalnızca formlarına göre belirlenirler ve bu durumda da ancak sınırlı bir dereceye kadar öyledir. Bir ilkimge, yalnızca bilinçli hale geldiği ve dolayısıyla bilinçli deneyim materyalleriyle dolduğu zaman içeriğine göre belirlenir. Fakat formu, başka bir yerde açıkladığım üzere, bir kristalin eksen sistemine kıyaslanabilir, zira kristal başka bir sıvıda kristal yapısını yansıtır ama kendisi maddi bir varlığa sahip değildir. Sıvı, iyonların ve moleküllerin kümelendiği spesifik biçime göre bir görünüş edinir. Arketipin kendisi boştur ve salt biçimseldir, bir *facultas praeformandi*'den[6] ibarettir, *a priori* verili bir temsil imkânıdır. Temsillerin kendisi değil, sadece formlar kalıtsaldır ve bu bakımdan bütün yönleriyle içgüdülere paraleldirler, zira içgüdüler de sadece biçimsel olarak belirlenmiştir. İçgüdülerin varlığı ne kadar kanıtlanabilirse arketiplerin varlığı da ancak o kadar kanıtlanabilir; tabii ki somut biçimde kendilerini dışa vurmadıkları sürece bu böyledir. Formun belirliliği konusunda, kristal kıyaslamamız aydınlatıcı olabilir, zira eksen sistemi bireysel kristalin somut biçimini değil de steterometrik yapısını belirler. Bu da büyük veya küçük olabilir, katmanlarının farklı boyutları sebebiyle ya da iki kristalin

6 Ön oluşum yetisi, önceden biçimsel eğilime sahip olma (çn.).

oluşurken iç içe geçmesiyle sonsuz bir çeşitlilik sergileyebilir. Kalıcı olan tek şey, eksen sistemidir ya da daha ziyade onun altında yatan değişmez geometrik ölçütlerdir. Aynısı arketip için de geçerlidir. Prensipte arketipe isim koyulabilir ve sabit bir anlam çekirdeği taşır – fakat bu sadece prensiptedir, somut dışa vurum nazarında hiçbir zaman böyle değildir. Aynı şekilde, anne imgesinin belirli bir zaman içindeki spesifik tezahürü tek başına anne arketipinden çıkarsanamaz, daha başka sayısız etmene bağlıdır.

2. ANNE ARKETİPİ

[156] Diğer tüm arketipler gibi, anne arketipi neredeyse sonsuz çeşitli veçhelerde ortaya çıkar. Burada sadece bazı karakteristik tezahürlerinden bahsedeceğim. Önem bakımından en başta bizzat anne ve büyükanne, üvey anne ve kayınvalide gelir, ondan sonra bir ilişki içinde olunan herhangi bir kadın – örneğin hemşire, öğretmen veya uzak bir kadın ata. Bir de mecazi anlamda anneler diyebileceğimiz figürler gelir. Bu kategoriye tanrıça ve bilhassa Tanrı'nın Annesi, Meryem ve Sophia aittir. Mitoloji anne arketipinin birçok varyasyonunu barındırır, örneğin Demeter ve Kore mitinde yeniden bir bakire olarak beliren anne gibi; ya da Kybele-Attis mitinde oğulun aynı zamanda aşığı olan anne. Veyahut günahlardan arınma (kefaret) arzumuzun gayesini temsil eden diğer sembollerde de mecazi anlamda anne figürü görülür: Cennet, Tanrı'nın Krallığı, Kutsal Kudüs. Adanmışlık ya da huşu hisleri uyandıran birçok şey, sözgelimi Kilise, üniversite, şehir ya da ülke, cennet, dünya, ormanlar, deniz ya da herhangi bir durgun su, hatta maddeler, yer altı ve ay da anne sembolleri olabilir. Arketip çoğunlukla bereket ve verimliliği temsil eden şeylerle ilişkilendirilir: bereket boynuzu, sürülmüş tarla, bahçe. Bir kayaya, mağaraya, ağaca, pınara, derin kuyuya ya da örneğin vaftiz kasesi gibi kaplara, gül ya da lotus gibi kap şekilli çiçeklere de bağlanabilir. İmlediği koruma anlamından dolayı, büyülü çember ya da mandala da anne arketipinin bir biçimi olabilir. Fırın ve pişirme kapları gibi içi boş nesneler anne arketipiyle ve tabii ki rahimle, *yoni* ile ve benzer şekil taşıyan diğer birçok şeyle ilişkilendirilir. Örneğin inek, tavşan ve genel olarak faydalı hayvanlar gibi birçok hayvan da keza bu listeye eklenebilir.

[157] Tüm bu sembollerin olumlu, faydalı anlamı da olabilir, olumsuz, kötücül anlamı da. İkircikli çehre, kader tanrıçalarında (Moira, Graia, Nornir) görülür. Kötücül sembolleri cadı, ejderha (yiyip yutan ve etrafına dolanıp boğan herhangi bir hayvan da olabilir, örneğin büyük balık ya da yılanlar), mezar, lahit, derin su, ölüm, kabuslar ve umacılar (Empusa, Lilit vs.). Tabii ki bu liste tamamı değil; şu anda anne arketipinin en önemli veçhelerinden bahsediyoruz yalnızca.

[158] Onunla ilişkilendirilen nitelikler anaç ihtimam ve sempati, kadının büyü otoritesi, bilgelik ve akla aşkın ruhsal ululuk, yardımcı içgüdü ya da dürtüler, şefkatlilik, sevgi ve güç veren ya da büyümeyi ve üretkenliği teşvik eden şeylerdir. Büyülü dönüşüm ve yeniden doğuş mekânlarını, yer altını ve sakinlerini anne yönetir. Olumsuz tarafında anne arketipi gizli, örtülü, karanlık anlamlar taşıyabilir: uçurum, ölüler dünyası, içine çekip yutan şeyler, baştan çıkaran figürler, zehirleyen şeyler, yazgı gibi korkunç ve kaçınılmaz olgular. Anne arketipinin tüm bu vasıfları benim *Dönüşüm Sembolleri* kitabımda tanımlanmış ve belgelenmiştir. Bu kitapta bu vasıfların ikircikliğini "şefkatli anne ve korkunç anne" diye ifade etmiştim. Annenin ikili tabiatının tarihi örneklerinin belki de bize en aşina olunanı Bakire Meryem'dir, zira o hem İsa'nın annesidir hem de Orta Çağ alegorilerine göre onun çarmıhıdır. Hindistan'da "şefkatli anne ve korkunç anne", paradoksal Kali figüründe toplanır. Sankhya felsefesi anne arketipini *prakrti* (madde) kavramında işlemiş ve ona üç *guna*'ları ya da temel vasıfları atfetmiştir: *sattva rajas, tamas*: iyilik, tutku ve karanlık.[1] Bunlar annenin üç temel yönüdür: el üstünde tutan ve besleyen iyiliği, esrik duygusallığı ve yer altı tanrıçasına has derinlikler. Felsefi mitin özelliği, Prakrti'yi ona "ayrımsayan bilgiyi" hatırlatmak adına Puruşa'nın önünde dans eder halde tasvir etmesi anne arketipine

1 Üç *guna*'nın etimolojik anlamıdır bu. Bkz. Weckerfing, *Anandaraya-makhi: Das Gluck des Lebens*, ss. 21 vd. ve Garbe, *Die Samkhya Philosophie*, ss. 272 vd. [Krş. ayrıca Zimmer, *Philosophies of India*, dizin. – Editörler.]

değil de anima arketipine aittir. Zira bir erkeğin psikolojisinde anima arketipi ilkin daima anne imgesiyle harmanlanmış olarak belirir.

[159] Folklorda görülen anne figürü öyle ya da böyle evrensel olsa da, bu imge bireysel psişede ortaya çıktığında hatırı sayılır ölçüde değişir. Hastaları tedavi ederken biyolojik annenin aleni önemi karşısında şaşırır, hatta kalakalırız. Kişilikçi psikolojilerde bu biyolojik anne figürü o kadar önemli bir sorun teşkil eder ki, bildiğimiz üzere, teoride bile bunu aşıp diğer etiyolojik etmenlere geçememişlerdir. Benim kendi görüşüm, biyolojik anneye ancak sınırlı bir etiyolojik önem yüklemem dolayısıyla diğer tıbbi-psikolojik görüşlerde ilke bakımından farklıdır. Yani literatürün tanımladığı, çocuk üzerine etkide bulunan tüm o tesirler annenin kendinden değil, daha ziyade anneye yansıtılmış arketipten gelir, zira bunlar anneye mitolojik bir arka plan yükler onu otoriteyle, esrarlılıkla doldurur.[2] Anne tarafından yol açılan etiyolojik ve travmatik etkiler iki gruba ayrılmalıdır: (1) annede gerçekten bulunan karakter özelliği ya da tutumlara karşılık gelenler ve (2) annenin ancak görünürde sahip olduğu özelliklere, çocuğun kendi yarattığı fantastik (yani arketipik) yansıtmalardan oluşan gerçekliğe karşılık gelenler. Nevrozların asıl etiyolojisinin ilk başta sandığı gibi travmatik etkilerde değil, çocukluk fantezisinin özgü gelişiminde yattığını Freud görmüştü. Böyle bir gelişimin izinin anneden kaynaklanan rahatsız edici tesirlere dek izinin sürülebileceğini yadsımak değildir bu. Ben şahsen çocukluk nevrozlarının sebepleri için ilkin anneye bakmayı kaide edindim, zira deneyimden biliyorum ki, bir çocuğun tabii eğilimi nevrotik gelişimden ziyade normal gelişime yöneliktir ve vakaların çoğunluğunda rahatsızlıkların belirli sebepleri ebeveynlerde, bilhassa annede bulunabilir. Çocuğun anormal fantezilerinin içerikleri, biyolojik

2 Amerika psikolojisi bize sınırsız örnek sağlayabilir. Bu konu üzerine aşırı ama öğretici bir hiciv, Philip Wylie'nin *Generation of Vipers* kitabı olabilir.

anneye ancak kısmen gönderme olabilir çünkü çoğu zaman bir insana gönderme olması mümkün olmayan açık ve net imalar barındırırlar. Apaçık mitolojik ürünler söz konusu olduğunda bu bilhassa geçerlidir, zira anne bazı çocukluk fobilerinde vahşi bir hayvan, cadı, hortlak, öcü, hermafrodit vb. suretinde belirir. Fakat şu akılda tutulmalıdır ki, bu tür fanteziler her zaman kesinkes mitolojik temelli değildir ve eğer mitolojik temelliyseler bile her zaman kökleri bilinçdışı arketipte olmayabilir, belki peri masalları ya da duydukları rastgele ifadelerden çıkarmış da olabilirler. Dolayısıyla her vakada kapsamlı bir soruşturma gerekir. Pratik sebeplerden dolayı, böyle bir soruşturma çocuklarda yetişkinlerdeki gibi sağlanamaz, zira çocuklar fantezilerini tedavi sırasında daima doktora yansıtırlar – ya da daha doğrusu fantezileri otomatik olarak ona yansıtılır.

[160] Böyle olunca bunlar saçmalık diye kenara itmekle hiçbir şey elde edilemez, zira arketipler psişenin elden çıkarılamaz varlıklarıdır. Kant'ın bahsini ettiği ve mitolojideki sayısız hazine motifinde bolca kanıtını bulduğumuz "gölgeli düşünceler diyarındaki hazineler"i teşkil ederler. Bir arketip hiçbir anlamda yalnızca can sıkıcı bir ön yargı değildir; ancak yanlış yerde bulunduğunda böyle olur. Kendilerinde, arketipik imgeler insan psişesinin en üst değerleri arasındadır; ezeliyetten beri tüm halkların göğünü ve cennetini figürlerle dolduran onlardır. Değersiz diye onları kenara atmak bariz bir kayıp olurdu. Dolayısıyla görevimiz arketipi yadsımak değil, yansıtmaları dağıtmaktır ki onları gayriihtiyarı olarak kendi dışına yansıtan birey için içeriklerini yeniden kazanabilelim.

3. ANNE KOMPLEKSİ

[161] Anne arketipi, anne kompleksi dediğim şeyin temelini oluşturur. Bir anne kompleksinin annenin açık bir nedensel etmen olarak kompleksin oluşumunda rol almaksızın gelişip gelişemeyeceği açık bir sorudur. Benim deneyimime göre rahatsızlığın kökeninde anne daima etkin bir rol oynar, özellikle çocukluk nevrozlarında ya da etiyolojisi ilk çocukluğa kadar dayanan nevrozlarda. Her halükârda, çocuğun içgüdüleri bozulmuştur ve bu da belli arketipleri kümelendirir, ki onlar da kendi paylarına çocukla anne arasına yabancı ve çoğu zaman korkunç bir öge olarak giren fanteziler üretirler. Dolayısıyla eğer aşırı kaygılı bir annenin çocukları sürekli olarak annelerinin korkunç bir hayvan ya da cadı olduğunu rüyalarında görüyorsa, bu deneyimler çocuğu nevroza yatkın kılan bir psişe bölünmesine işaret ediyordur.

I. OĞLUN ANNE KOMPLEKSİ

[162] Anne kompleksinin etkileri erkek evlatta mı yoksa kız evlatta mı ortaya çıktığına göre farklılık gösterir. Oğuldaki tipik etkileri eşcinsellik ve Don Juanizm'dir, ve bazı zamanlar da iktidarsızlıktır.[1] Eşcinsellikte oğlun tüm karşıcinselliği bilinçdışında anneye bağlanmıştır; Don Juanizm'de, karşılaştığı her kadında bilinçdışı olarak anneyi arar. Oğul üzerinde bir anne kompleksinin etkileri Kybele ve Attis tiplemesinde görülebilir: kendini hadım etme, delilik ve erken yaşta ölüm. Cinsiyet farklılığından dolayı oğlun anne kompleksi saf biçiminde ortaya çıkmaz. Bu yüzdendir ki, erkeğin anne kompleksinde, anne arketipinin de eşlik etmesiyle

1 Fakat burada baba kompleksi de önemli rol oynar.

beraber, erkeğin cinsel karşı muadilinin imgesi olan anima tarafından önemli bir rol oynanır. Anne, müstakbel erkeğin temasa geçtiği ilk dişil varlıktır ve anne açık ya da örtük olarak, bilinçli ya da bilinçdışı olarak oğlun erilliğiyle ilgilenmeden edemez; keza kendi payına oğul da zamanla annesinin dişilliğini fark eder ya da bilinçdışı olarak içgüdüyle buna karşılık verir. Dolayısıyla oğulda kimlik oluşturmaya ya da direnç ve ayrımlaşma göstermeye yönelik basit ilişkiler sürekli olarak erotik baştan çıkma ya da tiksinti duyma hisleriyle kesilir, ve bu da işleri hayli karmaşıklaştırır. Bu sebepten dolayı oğlun anne kompleksi kızınkinden daha ciddi görülmelidir demeye çalışmıyorum. Bu karmaşık psişik fenomenler araştırması hâlâ öncü evresinde. Elimizde bazı istatistikler olmadığı sürece kıyaslamalar uygulanabilir olmayacak ve şimdiye kadar istatistiklerden hiçbir iz olduğu da söylenemez.

[163] Yalnızca kızdaki anne kompleksi açık ve basittir. Burada ya annenin dolaylı olarak sebep olmasıyla beraber dişil içgüdülerin aşırı gelişmesi ya da topyekûn kaybolma raddesine kadar zayıflamaları söz konusudur. İlk durumda içgüdülerin baskınlığı kızı kendi kişiliğine bilinçsiz hale getirir; ikincisindeyse içgüdüler anneye yansıtılır. Kızda bir anne kompleksinin dişil içgüdüyü ya gereğinden fazla canlandırdığı ya da engellediği, oğuldaysa doğal dışı bir cinselleştirme dolayısıyla eril içgüdüye zarar verdiği ifadesiyle yetinmeliyiz şimdilik.

[164] "Anne kompleksi" psikopatolojiden ödünç alınan bir kavram olduğundan, daima bozukluk ve hastalık fikriyle ilişkilendirilir. Ama eğer kavramı dar psikopatolojik bağlamından çıkarır ve daha geniş bir çağrışım verirsek, olumlu etkilerinin de olduğunu görebiliriz. Bu bakımdan anne kompleksli bir erkek, eşcinsellik yerine ya da eşcinsellikle beraber,

incelikle ayrımlaşmış bir Eros'a[2] sahip olabilir. (*Şölen*'de Platon tarafından buna benzer bir durumdan bahsedilir.) Bu ona dostluklara yönelik büyük bir kabiliyet kazandırır, ki bu da erkekler arasında inanılmaz duyarlı bağlar yaratabilir ve hatta belki karşı cinsler arasındaki dostluk ilişkisini imkânsızlığın arafından da kurtarabilir. Dişil yanla beslenen iyi bir zevk ve estetik algısı edinebilir. Neredeyse kadınsı olan içgüdüsü ve düşünceliliği sayesinde fevkalade becerili bir öğretmen olabilir. Tarihe ilgi duyması ve iyi anlamda muhafazakâr olup geçmişin değerlerini koruması muhtemeldir. Çoğu zaman dini duygular bakımından zengindir, ki *ecclesia spiritualis*'i[3] gerçekliğe kazandırmada bu çok yardımcı bir şey olacaktır. Ayrıca onu ilhamlara açık kılan bir ruhsal açık zihinlilik bahşedilmiştir.

[165] Aynı şekilde olumsuz veçhesinde Don Juanizm olan şey, olumlu surette cesur ve azimli bir erkeklik olarak ortaya çıkabilir: Hırslıdır, en üst hedeflere erişmeye çalışır; ahmaklıklara, dar kafalılıklara, adaletsizliğe ve tembelliğe karşı durur; doğru görülenler için fedakarlık yapmaya gönüllüdür, bazen kahramanlık sınırına kadar ileri gider; iradede dirayet, istikrar ve sertliğe sahip olur; evrenin bilmeceleri karşısında bile korkmayan bir meraklılık sergiler; ve son olarak dünyaya yeni bir çehre kazandırmak isteyen devrimci bir ruh taşır.

[166] Tüm bu olasılıklar, anne arketipinin farklı yönleri olarak sayılan mitolojik motiflerde yansıma bulur. Oğlun anne kompleksini ve anima karmaşasını başka bir yerde ele aldığımdan, ayrıca da buradaki izleğim anne arketipi olduğundan dolayı bundan ilerisinde eril psikolojiyi arka plana bırakacağım.

---

2 [Krş. *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, par. 16 vd. – Editörler.]

3 Ruhsal kilise. İnancı temsil eden, dişil bir muhafaza usulünce koruyan soyut yapı anlamında (çn.).

II. KIZIN ANNE KOMPLEKSİ[4]

[167] (a) *Anaç Ögenin Hipertrofisi.* – Kız evlatta anne kompleksinin dişil yanın ya hipertrofisine ya da atrofisine yol açtığını belirtmiştik. Dişil yanın abartılması, tüm dişil içgüdülerin yoğunlaştırılması anlamına gelir, özellikle de annelik içgüdüsünün. Olumsuz veçhesi kendini hayattaki tek gayesi çocuk doğurmak olan kadında gösterir. Onun için kocası elbette ikincil önemdedir; adam her şeyden önce üreme aracıdır ve kadın onu yalnızca bakımını üstleneceği bir nesne olarak görür, yani çocuklarla, üvey evlatla, kedilerle, köpeklerle ve ev eşyalarıyla aynı kulvardadır. Kadının kendi kişiliği bile ikincil önemdedir; çoğu zaman kişiliğine karşı bütünüyle bilinçsizdir, zira onun için yaşam diğerlerinde ve diğerleriyle yaşanır, bakımındaki tüm nesnelerle az ya da çok özdeşleşme hakimdir. İlkin çocuklar doğurur ve ondan sonra onlara yapışır, zira onlar olmaksızın kadının hiçbir varoluşu yoktur. Demeter gibi, ısrarcı inadıyla kızının mülkiyet hakkını kendine vermeleri için tanrıları ikna eder. Eros'u münhasıran anaç bir ilişkinlik olarak gelişir ama kişisel nazarda bilinçdışı kalır. Bilinçdışı bir Eros kendini daima güç istenci olarak dışa vurur.[5] Bu tipteki kadınlar, "diğerleri için yaşıyor" olsalar da, işin aslında hakiki bir fedakârlık yapma kapasitesine sahip değildirler. Pervasız bir güç istenciyle ve kendi annelik hakları üzerinde fanatik bir ısrarla hareket ederek, çoğu zaman hem kendi kişiliklerini mahveder hem de çocuklarının kişisel hayatını. Böyle bir anne kendi kişiliğine karşı ne kadar bilinçsizce, bilinçdışı güç istenci o kadar

4 Bu bölümde bir dizi farklı "tipte" anne kompleksleri sunma niyetindeyim; bunları aktarırken kendi terapötik deneyimlerimden yararlanıyorum. "Tipler" ne bireysel vakalardır ne de tüm bireysel vakaların uyması gereken uydurma şemalardır. "Tipler" ideal örneklerdir ya da beklenebilecek ortalama bir deneyimin resmidir. Bunlarla tekil birey özdeş tutulamaz. Deneyimi kitaplardan ya da psikolojik laboratuvarlardan ibaret olan insanlar, pratisyen psikoloğun birikmiş deneyimleri üzerinde hakkınca bir fikir sahibi olamaz.

5 Sevginin eksik olduğu yerde boşluğu güç doldurur, şeklinde kendini sürekli tekrarlayan deneyim üzerine dayanır bu ifade.

büyük ve şiddetli olur. Bu türdeki birçok kadın için doğru sembol Demeter'den ziyade Baubo olacaktır. Zihnini kendi iyiliği için geliştirmemiştir ve çoğu zaman ilk halinde kalır; büsbütün ilkel, alakasız ve amansızdır ama aynı zamanda bazen bizzat Doğa'nın kendisi kadar doğru ve derindir.[6] O bunu bilmez ve dolayısıyla zekâsını takdir edemez ya da derinliğine felsefi bir hayret duyamaz; büyük ihtimalle bir söylediğini hemen peşine unutur.

[168] (b) *Eros'un Aşırı Gelişmesi.* – Bir kızda böyle bir anne tarafından yol açılmış kompleksin peşine ille de annelik içgüdüsünün hipertrofisi gelmez. Tam aksine, bu içgüdü büsbütün silinebilir de. Onun ikamesi olarak ortaya aşırı gelişmiş bir Eros çıkar ve bu da neredeyse daima babayla ensestçe bir bilinçdışı ilişkiye yol açar.[7] Yoğunlaşmış Eros, diğer insanların kişiliğine anormal önem yükler. Anneyi kıskanma ve ona üstün gelme arzusu, sonrasında gelen girişimlerin leitmotivi olur, ki bunlar çoğu zaman felaketli olur. Bu tipteki bir kadın, romantik ve duygusal olayları sırf kendileri için sever; ve evli erkeklere ilgi duyar, ki bu ilgi adamların kendisine olmaktan ziyade evli olmalarına ve böylelikle kıza bir evlilik yıkmak için fırsat sunmalarına yöneliktir, zira stratejisinin ana noktası budur. Hedefe varıldığında, annelik içgüdüsü de kaybolduğundan dolayı kızın tüm ilgisi yok olur ve ondan sonra sıra başka bir adama geçer.[8] Bu tip, akıl almaz bilinçsizliğiyle ayırt edilir. Bu tür kadınlar gerçekten yaptıklarına karşı kör gibidir,[9] ki bu hem kendileri hem de kurbanları için fevkalade olumsuz bir şeydir. Pasif Eros taşıyan erkekler için bu tipin anima yansıtmaları

6 İngilizce seminerlerinde buna "natural mind" [doğal zihin] dedim.

7 Burada ilk adım kızdan gelir. Diğer durumlarda sorumlu olan babanın psikolojisidir; anima yansıtması kızda ensest takıntısı uyandırır.

8 Bu tipte kompleks ve onunla ilişkili kızın baba kompleksi arasındaki fark burada yatar, zira "baba"ya annelik edilir ve şımartılır.

9 *Gerçeklerin* bilincinde değiller demek değildir bu. Yakalayamadıkları yalnızca gerçeklerin *anlamı*dır.

uğruna muazzam bir fırsat sunduğuna dikkat çekmeme gerek bile yoktur sanırım.

[169] *Anneyle Özdeşleşme.* – Eğer anne kompleksi bir kadında aşırı gelişmiş Eros ortaya çıkarmazsa, anneyle özdeşleşmeye ve kızın dişil girişkenliğinin felcine yol açar. Ondan sonra kişiliğinin anneye bütün bir yansıtması gerçekleşir, bunun sebebiyse kızın hem annelik içgüdüsünden hem de Eros'undan bilinçli olmamasıdır. Ona anneliği, sorumluluğu, kişisel ilişkileri ve erotik beklentileri hatırlatan her şey aşağılık hissi uyandırır ve kaçmak istemesine sebep olur – doğal olarak kaçacağı yer annedir, zira kızı için erişilemez gözüken her şeyin mükemmelliğine o sahiptir. Bir üstkadın olarak (kızının istençsiz hayranlığıyla), kızının elde edebileceği her şeyi anne zaten elde etmiştir. Diğerkâm bir adanmışlıkla anneye yapışmaktan memnundur, oysaki aynı zamanda bilinçdışı olarak, neredeyse iradesi dışında annesine zulmetmek ister, haliyle bu tam sadakat ve bağlılık maskesi altında gizlidir. Kız evlat bir gölge varoluş sürdürür, çoğu zaman bu varoluş anne tarafından sömürülmüştür ve kız da adeta kanını ona vererek annesinin yaşamını uzatır. Bu kanı çekilmiş bakireler katiyen evliliğe bağışık değildirler. Aksine, gölge hallerine ve edilgenliklerine rağmen, evlilik pazarında yüksek değer taşırlar. İlk olarak, içleri o kadar boştur ki, erkek dilediği her şeyi ona yükleyebilir. Ayrıca, o kadar bilinçsizdirler ki, bilinçdışı sayısız duyargalar, gerçek ahtapot dokunaçları çıkarır ve bunlar tüm eril yansıtmaları tutup çeker; bu da erkeği inanılmaz memnun eder. Tüm bu dişil belirsizliği, karşı muadili olan erkek kararlılığında ve tek amaçlılığında arzulanan şeydir; erkekteki bu özelliklereyse ancak şüpheli, muallak, muğlak ve karışık her şeyden bunları dişil bir masumiyete yansıtarak kurtulduğunda erişilebilir.[10] Kadının karakteristik edilgenliğinden ve -ona sürekli yaralı

10 Bu tip bir kadının kocası üzerinde garip bir şekilde yatıştırıcı etkisi olur. Ama ancak adam evlendiği ve yatağını paylaştığı kişinin aslında kayınvalidesi olduğunu keşfedene kadar böyle olur.

masum rolünü oynatan- aşağılık hislerinden dolayı, erkek kendini cazip bir rol içinde bulur: Dişil zafiyetlere gerçek bir üstünlükle hoşgörü gösterme ve sabırlı davranarak tam bir şövalye gibi olma ayrıcalığını edinir. (Neyse ki, bu eksikliklerin büyük oranda kendi yansıtması olduğu gerçeğinin farkındalığında olmaz.) Kızın pek bilindik çaresizliği de özel bir cazibe teşkil eder. Kız o kadar annesinin bir uzantısıdır ki, bir erkek yaklaştığında heyecandan çırpınmaktan başka bir şey gelmez elinden. Hiçbir şey bilmiyordur işte. O kadar deneyimsizdir, o kadar yardıma muhtaçtır ki, en nazik delikanlı bile şefkatli bir annenin elinden kızını barbarca kaçıran bir hırsız gibi görünür. Gizli bir kadın avcısı rolüne girmek için böyle inanılmaz bir fırsat her gün doğmaz ve dolayısıyla erkek için güçlü bir teşvik yerine geçebilir. Hades, Persephone'yi kaçırır ve bunun soncunda Demeter asla teselli edilemez. Ama tanrıların verdiği hüküm gereğince Hades karısını her senenin yaz döneminde kayınvalidesine teslim etmek zorunda kalır. (Dikkatli okuyucu bu tür efsanelerin tesadüfen ortaya çıkmadığını fark edecektir!)

[170] (d) *Anneye Direnç*. – Bu üç uç tip birbirine birçok ara evreyle bağlanırlar; bunlarınsa yalnızca tek bir önemli örneğinden bahsedeceğim. Aklımdaki spesifik ara tipte, sorun, dişil içgüdülerin aşırı gelişimi ya da ketlenmesi olmaktan ziyade diğer her şeye baskın gelen annenin üstünlüğüne karşı aşırı bir dirençtir. Olumsuz anne kompleksinin baş örneğidir bu. Bu tipteki kadının sloganı şöyledir: Annem gibi olmasın da nasıl olursa olsun! Bir taraftan elimizde hiçbir zaman özdeşleşme noktasına gelmeyen bir hayranlık vardır; diğer taraftansa kıskanç dirençte kendini tüketen bir Eros yoğunlaşması vardır. Bu kız evlat ne *istemediğini* bilir ama kendi yazgısı uğruna ne seçmesi gerektiği konusunda genelde bir kaybolmuşluk içindedir. Tüm içgüdüleri olumsuz direnç biçiminde anneye odaklanmıştır ve dolayısıyla kendi hayatını inşa etmede ona fayda sağlamazlar. Evlenecek kadar ileri gidebilecek olursa, ya evlilik salt annesinden

kaçma amacı için kullanılır ya da yazgı, annesinin karakterinin tüm temel özelliklerini paylaşan bir koca sunar ona. Tüm içgüdüsel süreçler beklenmedik zorluklarla karşılaşır; ya cinsellik düzgün işlemez ya çocuk yapmak istemez, ya annelik görevleri katlanılmaz gelir, ya da anne hayatının gerekliliklerine sabırsızlık ve rahatsızlıkla tepki verir. Son derece doğaldır bu, zira annenin gücüne karşı direnç her surette yaşamın baskın hedefi haline geldiğinden dolayı bunların hiçbirinin yaşamın gerçeklikleriyle alakası yoktur. Bu tür vakalarda anne arketipinin özelliklerinin her ayrıntıda sergilendiği gözlemlenebilir. Örneğin, aile topluluk, toplum, adet vb. başlığı altına giren her şeyde ailenin (ya da klanın) temsilcisi olarak anne şiddetli dirençlere ya da topyekûn duyarsızlığa yol açar. *Rahim* suretinde anneye direnç genellikle gebe kalamama, menstrüal bozukluklar, hemoraji ve hamilelik sırasında aşırı kusma, düşük yapma gibi şeylerde kendini dışa vurur. *Materia*, yani "madde" olarak anne bu kadınların nesne kullanımındaki sabırsızlığının, aletlerle ya da kap kacakla uğraşırkenki beceriksizliklerinin ve kötü giyim zevkinin arkasında yatan şey olabilir.

[171] Aynı şekilde, anneye direnç, sırf annenin yeri olmayan bir alan yaratma amacıyla entelektüel yetilerin geliştirilmesi halini de alabilir. Bu gelişim kızın kendi ihtiyaçlarından doğar, katiyen düşünsel bir denklik aracılığıyla etkilemek ya da gözünü boyamak istediği erkek uğruna değil. Asıl amacı düşünsel eleştirellikle ve üstün bilgiyle annenin gücünü kırmaktır, öyle ki annenin tüm aptallıklarını, mantık hatalarını ve eğitim yetersizliğini sayıp döker. Düşünsel gelişime çoğu zaman genel anlamda eril özelliklerin ortaya çıkması eşlik eder.

4. ANNE KOMPLEKSİNİN OLUMLU YÖNLERİ

I. ANNE

[172] Kompleksin ilk türünün, yani annelik içgüdüsünün aşırı gelişmesinin olumlu veçhesi, tüm çağlarda ve tüm dillerde ilahlaştırılan meşhur imgesiyle özdeştir. Anne sevgisinden bahsediyorum, zira bu hayatlarımızın en dokunaklı ve en unutulmaz anılarından biridir, tüm büyüme ve değişimin gizemli köküdür; yuva, barınak, ve her şeyin başladığı ve her şeyin son bulduğu uzun sessizlik anlamına gelen sevgidir. Doğa gibi mahrem olarak bilinir ama yine de yabancıdır, şefkatlidir ama yine de kader gibi zalimdir, şen ve yorulmak bilmez yaşam verendir – *mater dolorosa*[1] ve ölülerin ardından kapanan amansız kapıdır. Anne sevgidir, *benim* deneyimim ve *benim* gizemimdir. Annemiz olmuş ve onu, beni, tüm insanlığı ve hatta yaratılmış tüm doğayı kapsayan büyük deneyimin, çocukları olduğumuz yaşamın deneyiminin arızi taşıyıcısı olan bu insan hakkında neden haddimizden fazla konuşalım ve yanlış, kifayetsiz, hedeften uzak sözler edelim? Bunları konuşma girişiminde tüm tarihte bulunulmuştur ve muhtemelen her zaman da öyle olacaktır; ama duyarlı bir insan, annemiz olan kendi başına narin ve yanılabilir -sevgiye, hoşgörüye ve affa layık- bir insanın omuzlarına anlamın, sorumluluğun, görevin, cennet ve cehennemin muazzam yükünü yükleme adaletsizliğini işleyemez. Annenin bizim için o *mater natura* ve *mater spiritualis*'in, bizim küçük ve biçare bir parçası olduğumuz yaşamın bütünlüğünün irsi imgesini taşıdığını bilir. Hem kendi iyiliğimiz hem de onun iyiliği için, bu dehşet yükü annenin

1 Yas tutan anne (çn.).

omuzlarından bir an olsun almakta tereddüt duymamalıyız. Bizi anneye bağlayan ve anneyi çocuğuna zincirleyen bu devasa anlam yüküdür, ki bu her ikisi için de fiziksel ve zihinsel bir ziyandır. Bir anne kompleksinden anneyi kör bir biçimde insani ölçeklere indirgeyerek kurtulunamaz. Onun haricinde "Anne" deneyimini atomlarına ayrıştırma, böylelikle de fevkalade değerli bir şeyi yok etme ve iyi niyetli bir perinin beşiğinize bıraktığı altın anahtarı fırlatıp atma riskine girmiş oluruz. İnsanlığın daima içgüdüsel olarak biyolojik ebeveynlerin yanına bir de tanrısal çifti -yeni doğan çocuğun "vaftiz babası ve "vaftiz" annesi[2]- eklemesinin sebebi budur, öyle ki salt bilinçsizlik ya da dar görüşlü rasyonalizm yüzünden kendi ebeveynlerine tanrısallık yükleyecek kadar kendini unutmasın.

[173] Arketip, bilimsel bir sorun olmasından ziyade ivedi bir psişik hijyen konusudur. Arketiplerin var olduğuna yönelik tüm kanıtlar eksik olsa da ve dünyadaki tüm zeki insanlar bizi böyle bir şeyin var olmayacağına ikna etmeyi başarsa da, en üst ve en önemli değerlerimizin bilinçdışında kaybolmasını önlemek için hemen onları icat etmemiz gerekirdi. Zira bilinçdışına düştükleri zaman ilksel deneyiminin tüm temel gücü kaybolur. O vakit onun yerine geçen şey, anne imagosuna takıntı olur; ve bu yeterince rasyonalize edildiğinde ve "düzeltildiğinde", sıkı sıkıya insan aklına bağlanırız ve o andan itibaren yalnızca rasyonel olan şeylere inanmaya mahkûm bırakılırız. Bu bir taraftan bir erdem ve avantajdır ama diğer taraftan kısıtlanma ve yoksullaşmadır, zira bizi kuramcılığın ve "aydınlanmacılık"ın soğukluğuna yaklaştırır. Bu Déese Raison[3] sadece zaten bildiklerimizi aydınlatan aldatıcı bir ışık yayar ama bilmemizin ve bilincine sahip olmamızın son derece yararlı olacağı tüm o

2 Jung burada İngilizce "godfather" ve godmother" (kelimesine kelimesi çevrildiğinde "tanrı-baba" ve "tanrı-anne") ifadelerini kullanarak gönderme yapıyor (çn.).

3 Akıl Tanrıçası (çn.).

şeylerin üzerine bir karanlık yayar. "Akıl" ne kadar bağımsızmış numarası yaparsa, bir o kadar kuramı gerçekliğin yerine koyan bir salt entelektüalizme döner ve bize insanı olduğu gibi değil olmasını istediği gibi gösterir.

[174] Onları anlasın ya da anlamasın, insanın arketipler dünyasına karşı bilinçli olması gerekir çünkü bu dünyada insan hâlâ Doğanın bir parçasıdır ve kendi kökleriyle bağ içindedir. Onu yaşamın ilkimgelerinden koparan bir dünya görüşü ya da sosyal düzen, hem kültür değildir hem de artık bir hapishane ya da bir ahırdır. Eğer ilkimgeler şu ya da bu şekilde bilinçli kalırsa, onlara ait olan enerji insanın içine serbest bir şekilde akar. Ama artık onlarla temas kurmak mümkün olmadığında, o vakit bu imgelerde biriken muazzam enerji -ki çocuğun ebeveyn kompleksinin altında yatan büyülenmenin kaynağı da budur- miktarı bilinçdışına geri düşer. O zaman bilinçdışı, aklımızın arzu dolu gözlerimizin önüne baştan çıkartırcasına sarkıttığı görüş, fikir ya da eğilim her ne olursa ona karşı konulamaz bir *vis a tergo*[4] olarak iş gören bir güçle dolar. Bu şekilde insan bilinçli yanının eline bırakılır ve akıl, doğru ya da yanlışın, iyi ya da kötünün üzerindeki söz sahibi merci haline gelir. Akıl lütfunu, insanın en üst yetisini küçümsemekten çok uzağım. Ama mutlak tiran rolündeyken aklın hiçbir anlamı ve faydası yoktur – Işığın, karşı muadili olan karanlık yokken dünyada bir anlamının olmayacağı gibi. İnsan annenin bilge öğütlerine uysa ve her varlığı sınırlayan amansız doğa yasalarına itaat etse iyi eder. Hiçbir zaman unutmamalıdır ki, dünya yalnızca karşıt güçler denge halinde tutulduğu için vardır. Rasyonel de aynı şekilde irrasyonelle, hedeflenen de şu *anda mevcut olanla* dengelenir.

[175] Genellikler dünyasına adım atmamız kaçınılmazdı çünkü anne, çocuğun ilk dünyası ve yetişkinin son dünyasıdır. Hepimiz yüce İsis'in harmasinde onun çocukları

4 İtici güç, gizli ve arkada yatan güç (çn.).

olarak sarılmışızdır. Ama izninizle kadının anne kompleksinin farklı türlerine dönelim şimdi. Kadındaki anne kompleksine erkekteki diğer muadilinden çok daha fazla zaman ayırmam garip görünebilir. Bunun sebebinden daha önce bahsettik: Bir erkekte anne kompleksi hiçbir zaman "saf" değildir, daima anima arketipiyle karışmıştır ve sonuç olarak erkeğin anne hakkındaki beyanları "garez" sergilemesi bakımından her zaman duygusal olarak ön yargılıdır. Sadece kadınlarda anne arketipinin etkilerini işin içine garez girmeksizin incelememiz mümkündür ve ödünleyici animus gelişmemişse bu durumda dahi başarı ihtimalimiz bulunur.

II. AŞIRI GELİŞMİŞ EROS

[176] Psikopatoloji alanında karşılaştığımız haliyle bu tipin hayli olumsuz bir resmini çizdim. Ama ne kadar itici gözükse de, toplumun o olmadan edemeyeceği bir de olumlu veçhesi vardır. Gerçekten de bu tutumun muhtemelen en kötü etkisinin, vicdansızca yıkılan evliliklerin ardında doğanın son derece önemli ve amaçlı bir düzenini görebiliriz. Çoğunlukla bütünüyle doğanın bir esiri olan, salt içgüdüsel dolayısıyla her şeyi yutan bir anneye tepki olarak gelişir. Böyle bir anne anakronizmdir, erkeğin yalnızca bir döl kaynağı ve toprak kölesi olarak var olduğu ilkel bir anaerkil halin atavizmidir. Kızın Eros'unun tepkisel yoğunlaşması, hayatında dişil-anaç ögenin baskısından kurtarılması gereken bir adama yöneltilir. Bu tipteki bir kadın, evlilik partnerinin bilinçdışıyla tahrik edildiği her yerde içgüdüsel müdahalelere girişir. Erkeğin kişiliği için fazlasıyla tehlikeli olan ama erkeğin çoğunlukla anaç sadakat olarak görüldüğü o konfor ve huzuru bozar. Bu rahatlık erkeğin kişiliğine karşı farkındalıksızlığına yol açar ve şu sözüm ona ideal olan, erkeğin salt Baba rolünde ve kadının da Anne rolünde olduğu, hatta birbirlerine bu sıfatlarla hitap ettikleri evlilikleri doğurur. Evliliği yalnızca çiftleşme kümesine indirgeyecek bayır aşağı bir yoldur bu.

[177] Bu tipteki kadın, Eros'unun yakıcı ışınını, hayatı anaç vesveselerde boğulmuş bir erkeğe yöneltir ve böylelikle ahlaki bir çatışkıya sebebiyet verir. Fakat bu olmadan kişilik farkındalığı olamaz. "Ama niyeymiş ki", diye sorabilirsiniz, "niye bir erkeğin daha üst bilince erişmesi nasıl olursa olsun gereklidir?" Hakikaten can alıcı bir soru bu ve cevaplaması hiç de kolay değil. Gerçek bir cevap yerine inancımı ortaya dökebilirim: Öyle inanıyorum ki, binlerce ve milyonlarca yıl sonra, bu muazzam dağlar ve okyanuslar, güneşler ve aylar, galaksiler ve yıldızlar, bitkiler ve hayvanlar dünyasının *var olduğunu* fark etmesi gerekiyordu. Doğu Afrika'nın Athi düzlüklerindeki küçük bir tepeden bir keresinde yabani hayvanların sessizce otladıklarını izlemiştim; ebediyetten beri de yapıyorlardı bunu, orada sadece ilkel dünyanın soluğu hakimdi. O anda sanki tüm bunların *var olduğunu* fark eden ilk insanmışım, ilk canlıymışım gibi hissettim. Etrafımdaki tüm dünya hâlâ ilkel halindeydi; ne *olduğunu* kendisi de bilmiyordu. O vakitte, farkındalığa vardığım o anda dünya varoluşa geldi; bu an olmaksızın dünya var olamazdı. Doğa bu amacı izler ve amacının nihayete erdiğini insanda görür ama gelgelelim ancak gelişmiş ve tamamen bilinçli insanda mümkündür bu. Bu bilinç farkındalığı yolunda her ilerleme, en küçüğü bile dünyaya o kadar şey katar ki.

[178] Karşıtların ayrımı olmadan bilinç olmaz. İşte bu da ana rahminin ilk sıcaklığından ve ilk karanlığından -başka deyişle, bilinçdışından- kendini ayrıştırmak için ebediyen çabalayan babaç ilke, yani Logos'tur. Tanrısal merak doğmak ister ve çatışmadan, ızdıraptan ya da günahtan kaçmaz. Logos için bilinçdışı ilk günahtır, kötülüğün ta kendisidir. Dolayısıyla Logos'un ilk yaratım eylemi anne katlidir ve Synesios'un da söylediği gibi en yükseklere çıkmaya, en derinlere inmeye cüret eden ruhun tanrılardan gelecek cezaya, Kafkas dağlarında zincire vurulmaya katlanması gerekir. Hiçbir şey karşıtı olmadan var olamaz; başlangıçta iki birdi ve sonda yine bir olacaktır. Bilinç ancak bilinçdışının

sürekli olarak ayırt edilmesiyle var olamaz, tıpkı yaşayan her şeyin birçok defa ölümü deneyimlemesi gerektiği gibi.

[179] Çatışma çıkarmak, tam anlamıyla Lucifercı bir erdemdir. Çatışma ateş çıkartır – duygulanımlar ve duygular ateşini. Tüm ateşler gibi iki yönü vardır, yani yanma ve ışık yaratma. Bir tarafından duygu, sıcaklığı her şeyi varoluşa getiren simyevi ateştir ve ısısı gereksizlikleri yakıp kül eder (*omnes superfluities comburit*[5]). Ama diğer taraftan duygu, çeliğin çakmak taşıyla buluştuğu ve kıvılcımın çıktığı andır, zira duygu, bilincin baş kaynağıdır. Duygu olmadan karanlıktan ışığa ya da atıllıktan devinime değişim olmaz.

[180] Yazgısı huzur bozucu etmen olmak olan kadın, patolojik vakalar dışında, salt yıkıcı değildir. Normalde huzur bozanın kendisi kargaşaya yakalanır; değişimin eyleyeni de değişir ve yaktığı ateşin parıltısı, karışıklığa dahil olan tüm kurbanları arındırır ve aydınlatır. Anlamsız bir kargaşa gibi görünen şey, bir arınma süreci olur:

> Beyhude olan her şey
> Küçülsün ve solsun gitsin.[6]

[181] Eğer bu tipteki kadın işlevinin farkındalığında olmazsa, eğer ne olduğunu bilmezse,

> Aslında kötülük eyleyecek olan güç
> Gelgelelim iyilik doğurur.[7]

Kendi getirdiği kılıçla kendisi yaralanır. Ama bilinç onu kurtarıcıya dönüştür.

III. KIZ EVLAT OLMAKTAN İBARET KIZ

[182] Üçüncü tipteki kadın anneyle o kadar özdeşleşir ki, kendi içgüdüleri yansıtma dolayısıyla felç olur ama bu sebeple sonsuza dek bir hiç kalması gerekmez. Aksine eğer

5 Tüm fuzulileri yakar (çn.).

6 *Faust*, bölüm II., perde 5.

7 A.g.e., bölüm I, perde 1.

normal biriyse, boş kabın kuvvetli bir anima yansıtmasıyla doldurulması muhtemeldir. Gerçekten de böyle bir kadının yazgısı bu imkâna dayanır; bir erkeğin yardımı olmaksızın kendini bulamaz, bu hedefe yaklaşamaz dahi; anneden resmen kaçırılması ya da çalınması gerekir. Ayrıca onun için çizilen rolü uzun süre ve şevkle oynaması gerekir, ta ki gerçekten bundan bıkana dek. Bu şekilde belki kim olduğunu keşfedebilir. Böyle kadınlar, tüm varoluşları mesleklerine ya da becerilerine dayanan ama bunların dışında daima bilinçdışı olan kocalara sadık ve fedakâr eşler olabilirler. Kendileri maskeden ibaret olduğundan, karısı da eşlikçi rolünü doğalmış gibi oynamalıdır. Ama bu kadınlar bazen sırf kişiliklerine karşı bilinçsiz kaldıkları için gelişmemiş kalan değerli yeteneklere sahiptir. Yetenek ya da hünerleri bundan kendisi yoksun olan kocaya yansıtabilirler ve o zaman karşımıza öyle bir manzara çıkar ki, her şeyde bahtsız görünen bütünüyle silik bir adam ansızın sanki büyülü bir halının üzerindeymiş gibi doruk noktalarına erişir. *Cherchez la femme*[8] ve başarısının sırrını bulursunuz. Bu kadınlar bana -kaba kıyaslamamı hoş görürseniz- iri yarı bazı dişi köpekleri anımsatırlar, hani yalnızca erkek olduğu için ufacık bir köpekten bile kaçarlar ama akıllarına onu ısırmak gelmez bile.

[183] Son olarak belirtilmesi gereken bir şey var ki, *içi boş olma* büyük bir dişil sırdır. İnsana tamamen yabancı bir şeydir bu: uçurum, keşfedilmemişlik, *yin*. Bu boş hiçliğin zavallılığı insanın içine işler (burada bir erkek olarak konuşuyorum) ve bunun kadının "gizemi" olduğunu söyleyesi gelir. Böyle bir kadın yazgının ta kendisidir. Lehine ya da aleyhine veyahut her ikisine yönelik olarak erkek onun hakkında istediğini söyleyebilir; en nihayetinde, gülünç bir şekilde mutlulukla, bu uçuruma düşer ya da düşmezse de kendini adam etmek için tek şansını kaçırmış ve batırmış olur. İlk durumda onu

8 Kadını arayın, kadına bakın (çn.).

elde ettiği ahmak şansına inandıramayız ve ikinci durumdaysa bahtsızlığının iyi bir şey olduğunu görmesini sağlayamayız. "Anneler, Anneler! Ne garip geliyor kulağa!"[9] Anneler diyarına yaklaştıkça erkeğin teslimini mühürleyen bu iç çekişle beraber, dördüncü tipe dönüyoruz.

IV. OLUMSUZ ANNE KOMPLEKSİ

[184] Bu tip patalojik bir fenomen olarak kocası için kaba, müşkülpesent ve mutlu etmeyen bir partnerdir, zira topraktan çıkan doğal her şeye karşı iliğine kadar bir isyan içindedir. Gelgelelim hayat deneyimi edinmenin ona bir iki şey öğretmesi de mümkündür, öyle ki bir başlangıç olarak kişisel ve kısıtlı anlamda anneyle savaşmaktan vazgeçebilir. Ama en iyi haline geldiğinde bile karanlık, belirsiz ve muallak her şeye düşman olacaktır ve muayyen, açık ve makul şeylere önem yüklemede ısrar edecektir. Nesnelliği ve soğukkanlılığıyla daha dişil olan kız kardeşini gölgede bırakarak kocasının dostu, kardeşi ve kifayetli danışmanı olabilir. Kendi eril gayeleri, kocasının bireyselliği üzerine erotik bağlamı aşan insani bir anlayışa sahip olmasını mümkün kılabilir. Bu tipteki anne kompleksine sahip olan kadın, hayatın ikinci yarısında evliliğini hatırı sayılır bir başarıyla yürütme şansına muhtemelen en çok sahip olandır. Ama bunun geçerli olması için "dişillikten ibaret" olmanın cehenneminin, ana rahminin kaosunun üstesinden gelmesi gereklidir, zira olumsuz kompleksinden dolayı bu onun karşısındaki en büyük tehlikedir. Bildiğimiz üzere, bir kompleks yalnızca son damlasına kadar yaşanırsa aşılabilir. Başka deyişle, daha fazla gelişmek istiyorsak, komplekslerimiz yüzünden uzakta tuttuğumuz tortuların bizzat kendilerini üzerimize çekmeli ve içip bitirmeliyiz.

9 A.g.e., bölüm II, perde 1.

[185] Bu tipin kadını dünyada başını arkaya çevirmiş halde ilerler, Sodom ve Gomora'ya bakan Lut'un karısı gibi. O sırada yaşam da önünden bir rüya gibi gelip geçer – dünya onun için rahatsız edici bir yanılsamalar, hayal kırıklığı ve rahatsız edici şeyler kaynağıdır; tüm bunların tek sebebiyse kafasını bir kere olsun önüne çevirememesidir. Gerçekliğe yönelik bilinçdışı, tepkisel tutumundan dolayı hayatı aslında en muhalif olduğu şeye, yani münhasıran anaç dişilliğe dönüşür. Ama daha ileri bir evrede olsa bile başını çevirirse, dünyayı deyiş yerindeyse ilk defa olgunluk ışığında ve gençliğin, hatta bazen de çocukluğun tüm o renkleriyle ve büyüleyici mucizeleriyle görür. Bilgi ve hakikatin keşfini getiren bir görmedir bu, bilincin elzem koşuludur. Hayatın bir kısmı kaybedildi ama yaşamın amacını kurtardı.

[186] Babasına karşı mücadele eden kadının hâlâ içgüdüsel, dişil bir varoluş sürdürme imkânı vardır çünkü sadece kendisine yabancı olanı yadsımaktadır. Ama anneye karşı mücadele içinde olduğunda, içgüdülerini kötürüm bırakma riskini göze alarak, daha üst bir bilince ulaşabilir çünkü anneyi inkâr ederek kendi doğasındaki muallak, içgüdüsel, belirsiz ve bilinçdışı tüm şeyleri inkâr etmektedir. Zihin beraklığı, nesnelliği ve erilliği sayesinde bu tipteki kadın çoğu zaman önemli mevkilere gelebilir ve buralarda daha geç vakitlerde keşfettiği anaç niteliği, soğukkanlı zekânın rehberliğiyle beraber muazzam yararlı bir etkiye sahip olur. Kadınsılığın ve eril zekânın bu nadir kombinasyonu, hem yakın ilişkiler hem de pratik meseleler alanında çok değerli olur. Bir erkeğin ruhsal rehberi ve danışmanı olarak, dış dünyanın bilmediği hayli önemli bir rol oynayabilir. Nitelikleri sayesinde, erkek zihni bu kadını diğer anne kompleksi tiplerine kıyasla daha kolay anlar ve bu sebepten erkekler ona olumlu anne kompleksini yansıtma lütfunu bahşeder. Aşırı dişil kadın, yüksek hassasiyetle kendini gösteren anne kompleksine sahip erkekleri çok korkutur. Ama bu kadın erkek

için korkutucu gelmez çünkü erkeğin hislerini güvenle karşı kıyıya geçirebileceği köprüler inşa eder. Kadının zihninin berraklığı erkeğe özgüven aşılar, ki bu etmen katiyen hafife alınmamalıdır ve kadın erkek ilişkilerinde sanıldığından çok daha yaygın olarak eksiktir. Erkeğin Eros'u sadece yukarı ilerlemez, ayrıca Hekate ve Kali'nin o düşünsel erkek için bir dehşet yerine geçen tekinsiz karanlık dünyasına doğru aşağıya da ilerler. Bu tip kadının sahip olduğu zekâ, erkek için karanlıkta ve yaşamın sonu gelmeyen labirentlerinde yol gösteren bir yıldız olacaktır.

5. SONUÇ

[187] Tartıştıklarımızdan açıklık kazanmış olmalıdır ki, son analizde, bu konu üzerindeki mitolojik açıklamalar da anne kompleksinin gözlemlenen etkileri de, kafa karıştırıcı ayrıntılarından arındırıldıklarında, kaynak noktaları olarak bilinçdışına işaret etmekteler. Eğer böyle bir bölünmenin prototipine kendi içinde, yani bilinç ile gözle görülmez ve bilinemez bilinçdışı arasındaki kutupluluğa sahip olmasaydı evreni gece ve gündüz, yaz ve kış, aydınlık gündüz dünyası ve olağanüstü canavarlarla dolu karanlık gece dünyası analojisiyle ikiye bölmek insanın aklına nasıl gelirdi? İlkel insanın nesne algısı şeylerin kendilerinin nesnel davranışıyla ancak kısmen koşullanır, oysaki yansıtma dışında dış nesnelerle ilişkili olmayan içruhsal olgular tarafından oynanan rol çok daha büyüktür.[1] Bunun sebebi, bizim bilgi eleştirisi diye bildiğimiz dünyadan elini eteğini çekme disiplinini ilkel insanın henüz deneyimlememiş olmasıdır. Onun için dünya kendi düşlem akışının içerisindeki nispeten akıcı bir fenomendir, özne ve neşenin ayrımlaşmamış olup karşılıklı iç içe geçme hali içinde olduğu bir yerdir. Goethe ile beraber diyebiliriz ki, "Dışarıda olanların tümü içeridedir de". Ama bu "içerisi", ki modern rasyonalizm onu "dışarı"dan çıkarsamayı çok sever, tüm bilinçli deneyimi öngören *a priori* bir yapıya sahiptir. En geniş anlamında "deneyimin" ya da hatta herhangi psişik bir şeyin yalnızca dış dünyada köken bulabileceğini düşünmek imkânsızdır. Psişe, hayatın en iç gizeminin parçasıdır ve tüm organizmalar gibi kendi yapısı, kendi formu vardır. Bu psişik yapının ve ögelerinin, yani arketiplerin bir "kökeni" olup olmadığı da metafizik

1 [Krş. geride "Kolektif Bilinçdışının Arketipleri", par. 7. – Editörler.]

bir soru̇dur ve dolayısıyla cevaplanamazdır. Yapı verili bir şeydir, her durumda mevcut bulunan ön koşuldur. İşte bu da *anne*dir, matristir – her deneyimin içine döküldüğü formdur. Diğer taraftan *baba* ise arketipin *dinamizmini* temsil eder, zira arketip her ikisinden oluşur – form ve enerji.

[188] Arketipin taşıyıcısı ilkin biyolojik annedir çünkü çocuk hayatının başlarında anneyle bütün bir katılım içinde, bilinçdışı bir özdeşlik halinde yaşar. Anne çocuğun hem psişik hem fiziksel ön koşuludur. Ben-bilincinin uyanmasıyla beraber katılım yavaş yavaş zayıflar ve bilinç bilinçdışıyla, kendi ön koşuluyla muhalefete girmeye başlar. Bu da Ben'in anneden ayrımlaşmasına yol açar, Ben'in kişisel hususiyetleri gitgide daha belirgin hale gelir. Annenin imgesine ilişkin tirilen tüm olağanüstü ve gizemli nitelikler dağılmaya ve onun en yakınındaki insana aktarılmaya başlanır, sözgelimi büyükanneye. Annenin annesi olarak, ondan daha büyüktür; hakikaten o "büyük" veyahut "Yüce Anne"dir. Pek de nadir olmayan biçimde bilgelik ya da cadılık vasıfları yüklenir ona. Zira arketip bilinçten ne kadar uzaklaşır ve bilinç ne kadar berraklık kazanırsa, arketip o kadar muayyen biçimde mitolojik özellikler kazanır. Anneden büyükanneye geçiş, arketipin daha üst bir mevkiye çıktığı anlamına gelir. Batak halkının bir anlayışında bu apaçık sergilenir. Ölen babanın onuruna yapılan defin kurbanı mütevazıdır, sıradan yemeklerle yapılır. Ama oğlun kendi oğlu varsa, o zaman baba artık bir büyükbaba olmuştur ve sonuç olarak Öte Diyar'da daha saygın bir mevkiye erişmiştir ve bu yüzden ona bu sefer son derece önemli adaklar sunulur.[2]

[189] Bilinç ve bilinçdışı arasındaki mesafe arttıkça, büyükannenin daha yüksek rütbesi onu bir "Yüce Anne"ye dönüştürür ve çoğu zaman da bu imgede içerilen karşıtlar birbirinden ayrılır. O vakit iyi peri ve kötü peri ya da müşfik tanrıça ve kötücül, tehlikeli tanrıça ortaya çıkar. Batı Antik

2 Wamecke, *Die Religion der Batak.*

Çağ'ında ve özellikle Doğu kültürlerinde karşıtlar çoğunlukla aynı figürde birleşik kalır ama gelgelelim bu paradoks ilkel zihne en ufak bir rahatsızlık hissettirmez. Tanrılar hakkındaki efsaneler ve tanrıların ahlaki karakterleri çatışkılarla doluydu. Batı'da tanrıların paradoksal davranışları ve ahlaki ikircimliği, Antik Çağ'da bile insanları mahcup etmiştir ve en nihayetinde bir taraftan Olymposluların değerden düşmesine, diğer taraftan felsefi bir yorumlamaya tabi kalmalarına yol açmıştır. Bunun en açık ifadesi Yahudilerin Tanrı algısının reformasyonudur: Ahlaken ikircimli olan Yehova, salt iyi bir Tanrı olmuştur ve kötü olan her şeyse şeytanda toplanmıştır. Belli ki Batı insanında hissetme işlevinin gelişimi onu bir seçim yapmaya zorlamış ve Tanrı'nın ahlaken iki yarıya bölünmesine yol açmıştır. Doğu'da egemen olan sezgisel düşünsel tutum hissetme değerlerine yer bırakmamıştır ve tanrılar -Kali tipik bir örnektir- ilk paradoksal ahlaklarını koruyabilmiştir. Bu bakımdan Doğu'nun temsilcisi Kali ve Batı'nınki de Meryem Ana'dır. Meryem, Orta Çağ alegorilerinde ona eşlik eden gölgesini tamamen kaybetmiştir. Popüler imgelemin cehennemine sürgün edilmiştir bu gölge ve şimdi şeytanın büyükannesi olarak önemsiz bir rol oynamaktadır.[3] Hissetme değerlerinin gelişmesi sayesinde, "ışık" tanrısının görkemi ziyadesiyle yükseltilmiştir ama şeytanda temsil edildiği düşünülen karanlık insanda yerelleşmiştir. Bu tuhaf gelişimin başlıca sebebi, Maniheist düalizm karşısında dehşete düşen Hristiyanlığın monoteizmini zorla korumaya çabalamasıdır. Ama karanlığın ve kötülüğün gerçekliği yadsınamaz olduğundan, bundan insanı sorumlu tutmaktan başka alternatif yoktu. Şeytan bile büyük oranda, hatta belki de tamamen feshedilmiştir ve sonuç olarak bir zamanlar Tanrı'nın bütünleşik bir parçası olan bu metafizik figür insana yansıtılmıştır; ardındansa insan *mysterium iniquitatis*'in[4] asıl taşıyıcısı haline gelmiştir: "Omne bonum a Deo, omne

3 [Almanca'da bilindik olan bir deyiş. – Editörler.]

4 Kötülük gizemi (çn.).

malum ab homine."[5] Yakın zamanlarda bu gelişim şeytani bir tersyüz edilmeye maruz kalmaktadır ve kuzu kılığındaki kurt etrafta gezip kulaklarımıza fısıldayarak kötülüğün aslında iyiliğin yanlış anlaşılmasından ibaret olduğunu ve ilerleme adına etkili bir araç olduğunu söylemektedir. Böylelikle karanlık dünyasının ebediyen lağvedildiği sanılmakta ve hiç kimse de bunun insanın ruhu için nasıl bir zehir olduğunu fark etmemektedir. Bu şekilde insan kendini şeytana dönüştürmektedir, zira şeytan, inançlı olmayan insanları bile karşı koyulmaz gücüyle uygun olan ya da olmayan durumlarda "Aman Tanrım!" diye haykırtan arketipin diğer yarısıdır. Eğer kaçınılabilirse hiçbir zaman arketiple özdeşleşilmemelidir; psikopatolojinin ve bazı günümüz olaylarının gösterdiği üzere bunun sonuçları korkunçtur.

[190] Batı insanı o kadar düşük bir ruhsallığa inmiştir ki, ehlileşmemiş ve ehlileştirilemez psişik gücün -yani bizzat Tanrı'nın- ululaştırılmasını yadsımak zorundadır; öyle ki, kötüyü bünyesine aldıktan sonra iyiye de sahip olabilsin. Eğer Nietzsche'nin Zerdüşt'ünü dikkatle ve psikolojik idrakle okursanız, "üstinsan" psikolojisini az rastlanır bir tutarlılıkla ve hakikaten sofu bir insanın tutkusuyla betimlediğini görürsünüz; gelgelelim üstinsan için Tanrı ölmüştür ve kendi paramparça olmuştur çünkü ölüm insanın bünyesi içinde ilahi paradoksu saklamak istemiştir. Goethe bilgelikle şöyle der: "O vakit ne dehşetler ele geçirecek üstinsanı!" – ve maalesef eline geçen tek şey de kültürsüzlerin üstten bakar sırıtmaları olmuştur. Goethe'nin Anne imgesi, kendinde hem Meryem Ana hem de Mısırlı Meryem'i barındıracak kadar büyüktü, ayrıca yüce bilgeliği temsil etmekteydi ve üzerine düşünmeye gönüllü herkes için derin anlam taşır. Ama Hristiyanlığın resmi sözcülerinin kamuya dini deneyimin köklerini anlayamadıklarını ilan ettiği bir çağda başka ne beklenebilirdi! Protestan bir teoloğun yazdığı

5 "Tüm iyilikler Tanrı'ya, tüm kötülükler insana aittir."

bir makaleden şu cümleyi alıntılamak istiyorum: "Kendimizi anlamak istiyoruz ki -ister natüralist ister idealistçe- *yabancı güçlerin iç yaşamımıza müdahale edemeyeceği kadar bölünmüş olmayan homojen canlılar olalım*, zira Yeni Ahit böyle olabileceğini düşünmüştür."[6] (İtalikler benim.) Bilimin bilincin kırılgan ve dağılabilir olduğunu yarım yüzyıl önce gösterdiğini ve deneylerle kanıtladığını yazar biliyordur. Bilinçli niyetlerimiz, sebepleri ilk başta bize yabancı gelen bilinçdışı işgalleriyle sürekli olarak bozulur ve engellenir. Psişe homojen bir birim olmaktan hayli uzaktır – tam aksine, çatışkılı içgüdülerin, ket vurmaların ve duygulanımların kaynama kazanıdır, ve birçok insan için aralarındaki çatışkı o kadar dayanılmazdır ki, teologların vaaz ettiği kurtuluşu dahi arzular hale gelirler. Neyden kurtuluş? Görünüşe göre son derece şaibeli olan psişik halden. Bilinç birimi ya da kişilik denen şey, bir gerçeklik değil, daha ziyade bir eksik olmadır. Bu bütünsellikten hayranlıkla bahseden ve nevroza için bana danışmış bir filozof vardı, çok iyi hatırlıyorum: Kanser olduğu fikrine kapılmıştır. O zamana kadar kaç uzmana danışmıştı, kaç tane X-ray çektirmişti bilmiyorum. Hepsi ona kanseri olmadığını söylemişti. Ama kendi bana dedi ki, "Kanserim olmadığını biliyorum ama yine de belki vardır." Bu "hayali" fikirden kim sorumlu? Kuşkusuz kendisi uydurmadı; "yabancı" bir güç tarafından ona zorlandı. Bu hal ve Yeni Ahit'teki cinlerin ele geçirdiği adamın hali arasında pek az fark vardır. Şimdi üzerinizde muzır numaralar oynayan fail konusunda ister cinlere inanın, ister bilinçdışındaki bir etmene inanın, benim için aynıdır. İnsanın hayali bütünselliğine yabancı güçlerin tehdit teşkil ediyor olması her iki durumda da aynı kalır. Teologlar bir kere olsun onları çağın bir asır gerisinde kalmış rasyonalist açıklamalarla "mitsizleştirmek" yerine ciddiye alıp psikolojik olguları hesaba katsa daha iyi bir şey yapmış olurlardı.

6 Buri, "Theologie und Philosophie" s. 117. [Rudolf Bultmann'dan alıntı. – Editörler.]

*

[191] Buraya kadar, anne imgesinin baskınlığına atfedilebilecek psişik fenomenlerin bir gözlemini yapmayı denedim. Her seferinde bunlara dikkat çekmemiş olsam da, mitolojik olarak Yüce Anne'yi niteleyen özellikleri, kişilikçi psikoloji kisvesi altında ortaya çıktıklarında dahi okuyucum muhtemelen ayırt etmede zorlanmamıştır. Anne imgesinin bilhassa tesirinde olan hastalara "Anne"nin onlar için ne anlama geldiğini -ister olumlu ister olumsuz- kelimelerle ya da görsellerle ifade etmelerini söylediğimizde, daima elimize mitolojik anne imgesinin doğrudan benzeşleri olarak görülebilecek sembolik figürler geçer. Bu benzeşlikler bizi hâlâ büyük bir aydınlatma gerektiren bir alana taşır. Her halükârda, bu husta kesin konuşabileceğimi düşünmüyorum. Eğer yine de bazı öneriler sunmaya cüret edecek olursam, bunlar koşulsal ve farazi olarak görülmelidir.

[192] Her şeyden önce, bir erkeğin psikolojisindeki anne imgesinin karakter bakımından kadının psikolojisindekinden tamamen farklı olduğunu vurgulamak istiyorum. Bir kadın için, anne, cinsiyetiyle koşullanmış bilinç yaşamını tipleştirir. Ama bir erkek için anne yabancı bir şeyi tipleştirir; bu şey henüz deneyimlenmemiştir ve bilinçdışında örtük yatan imgelemle doludur. Sırf bu sebepten bile erkeğin anne imgesi aslen kadınınkinden farklıdır. Annenin daha en başından erkek için bariz bir sembolik anlamı vardır, ki muhtemelen anneyi idealize etme eğiliminin de gerekçesi bunda yatmaktadır. İdealleştirme gizli bir kötülüğü defetme eylemidir; kovulması gereken gizli bir korkunun olduğu her yerde kişi idealleştirir. Korkulan şeyse bilinçdışı ve onun büyülü etkisidir.[7]

7 Elbette bir kız da annesini idealize edebilir ama bunun için özel koşullar söz konusu olmalıdır, oysaki erkekte idealize etme neredeyse olağan olandır.

[193] Erkek için anne *ipso facto*[8] sembolikken, kadın için yalnızca psikolojik gelişim seyrinde bir sembol haline gelir. Deneyim şu çarpıcı gerçeği ortaya çıkarır ki, eril psikolojide göksel tipte anne imgesi egemendir, kadındaysa yer altı tipi ya da Toprak Ana daha sık görülmektedir. Arketipin açığa çıkma evresinde neredeyse tam bir özdeşleşme gerçekleşir. Bir kadın Toprak Ana ile doğrudan özdeşleşebilir ama erkek özdeşleşemez (psikotik vakalar hariç). Mitolojinin gösterdiği üzere, Yüce Anne'nin hususiyetlerinden biri, çoğu zaman eril muadiliyle bir arada ortaya çıkmasıdır. Buna göre erkek de Sophia'nın lütfunun indiği oğul-aşık ile, *puer aeternus* ya da *filius sapientiae*[9] ile özdeşleşir. Ama yer altı anasının yoldaşı tam zıttıdır: itifallik Hermes (Mısır'da Bes) ya da lingam. Hindistan'da bu sembol çok yüksek bir ruhsal anlam taşır ve Batı'da da Hermes, -Batı uygarlığındaki ruhsal gelişimler son derece önemli bir kaynağı olmuş olan- Helenist senktretizmin en tartışmalı figürlerinden biridir. Ayrıca vahiy tanrısıdır ve Orta Çağların gayriresmi doğa felsefesinde dünyaları yaratan Nous'un ta kendisidir. Bu gizem en iyi ifadesini muhtemelen *Tabula smaragdina*'nın sözlerinde bulur: "Omne superius sicut inferius" (Yukarısı nasılsa aşağısı da öyle).

[194] Şu psikolojik bir gerçektir ki, bu özdeşleşmelere temas ettikçe sizigiler, karşıt çiftler diyarına gireriz; burada Bir, antitezi olan Diğeri'nden hiçbir zaman ayrılmaz. Doğrudan bireyleşme deneyimine, Kendilik'e ulaştıran bir kişisel deneyim alanıdır bu. Batı'nın Orta Çağ literatüründen bu süreç adına bolca sembol bulunabilir, keza Doğu bilgeliğinin hazinesinden daha da fazlası bulunabilir ama bu hususta kelimeler ve fikirler pek bir önem teşkil etmez. Hatta bizi tehlikeli tali yollara ve yanlış patikalara sürükleyebilirler. Bu hâlâ muallak psikolojik deneyim alanında, deyiş yerindeyse arketiple doğrudan temasta olduğumuz bu yerde

8 Bu olguya binaen, dolayısıyla (çn.).

9 "Ebedi çocuk" ve "bilgeliğin oğlu" (çn.).

arketipin psişik gücü tam kuvvetindedir. Bu diyar sezgisel deneyime o kadar yakındır ki, herhangi bir formülasyonla yakalanamaz ve sadece zaten bilen insana imaları sunulabilir. Apuleius, Meryem Ana'ya yönelttiği şahane duasında "Kutsal Venüs"ü "gece vaktindeki zılgıtlarıyla dehşet salan Proserpina"[10] ile özdeşleştirir; işte zaten bilen insan burada ifade edilen karşıtların gerginliğini anlamak için açıklama ihtiyaç duymaz: İlkel anne imgesinin korkunç paradoksudur.

*

[195] Bu yazıyı aslen kaleme aldığım 1938'de, anne arketipinin Hristiyan versiyonunun on iki yıl sonra dogmatik doğru payesine yükseltileceğini haliyle bilmiyordum. Hristiyan "Göklerin Kraliçesi", yani Meryem Ana elbette tüm Olymposlu niteliklerini üstünden atmıştır, tabii ışık saçması, müşfikliği ve ebedi olması dışında; ve kaba maddi yozlaşmaya en yatkın şey olan insani bedeni bile semavi yozlaşmazlığa koyulmuştur. Tanrı'nın Annesi'nin zengin çeşitlilikteki alegorileri yine de İsis (İo) ve Semele'deki pagan ön modelleriyle olan bazı bağlarını korumuştur. Hem İsis ve bebek Horus hem de Dionysos'un ilkin ölümlü olan annesi Semele'nin göğe yükselmesi ikonolojik modellerdir. Bir de Semele'nin oğlu, ölen ve yeniden dirilen tanrıdır ve Olymposluların en gencidir. Semele öncesinde toprak tanrıçasıymış gibi görünür, tıpkı Bakire Meryem'in İsa'nın doğduğu toprak olduğu gibi. Durum böyleyken, haliyle psikolog için şu soru doğar: Anne imgesinin toprakla, karanlıkla, hayvan edilgileri içindeki ve içgüdüsel tabiattaki bedensel insanın çirkin yanıyla ve genel olarak "madde"yle olan karakteristik bağına ne oldu? Dogmanın ilanı, bilim ve teknolojinin başarılarının rasyonalist ve materyalist dünya görüşüyle el ele verip insanın ruhsal ve psişik mirasını imha etme tehdidi oluşturduğu bir anda yapıldı. Dehşet ve büyülenmişlik içinde bir korkuyla, insanlık kendini devasa bir suç için

10 "Nocturnis ululatibus horrenda Proserpina." Krş. *Dönüşüm Sembolleri*, par. 148.

silahlandırıyor. Hidrojen bombasının kullanılmasının gerekeceği ve meşru bir nefsi müdafaayla akıl almaz korkunçluktaki bir eylemin kaçınılmaz hale geleceği koşullar pek kolay doğabilir. Olayların bu beklenmedik gelişimine çarpıcı bir tezatlıkla, Tanrı'nın Annesi şimdi cennetteki tahtına oturtuldu; hatta onun Göğe Yükselmesi gerçekten de yer altı güçlerini başkaldırıya teşvik eden materyalist kuramcılığa bir karşı saldırı olarak dahi yorumlandı. Tıpkı kendi zamanında İsa'nın ortaya çıkmasının aslında bir zamanlar Tanrı'nın göklerde yaşayan oğlunu şeytana ve Tanrı'nın muhalifine dönüştürdüğü gibi, aynı şekilde bir semavi figür, ait olduğu yer altı diyarından ayrıldı ve dünyanın ve yer altının serbest kalan devasa güçlerine karşı konuma yerleşti. Aynı şekilde Tanrı'nın Annesi tüm temel maddesellik niteliklerinden soyunduruldu, madde tamamıyla ruhsuzlaştırıldı; ve bu da fiziğin bazı içgörüleri teşvik ettiği, bunların maddeyi "gayrimaddileştirmese" de en azından ona kendi hususiyetlerini atfettiği ve psişeyle ilişkisini artık rafa kaldırılamayacak bir sorun haline getirdiği bir zamanda gerçekleşti. Zira bilimin muazzam ilerlemesinin ilk başta zihnin vaktinden erken bir değersizleştirilmesine ve maddenin bir o kadar düşüncesizce yüceltilmesine yol açtığı gibi, bugün iki dünya görüşü arasında açılmış büyük uçuruma köprü germeye çalışan yine bu aynı bilimsel bilgi arzusudur. Psikolog, Göğe Yükseliş öğretisinde, bir anlamda tüm bu gelişimi öngören bir sembol görme eğiliminde olacaktır. Psikolog için toprağa ve maddeye olan bağ, anne arketipinin vazgeçilemez özelliklerinden biridir. Dolayısıyla bu arketiple koşullandırılmış bir figür cennete, ruhlar diyarına taşınıyor şeklinde betimlendiğinde bunun anlamı toprak ve göğün ya da madde ve ruhun birliğidir. Doğa biliminin yaklaşımı şüphesiz diğer yönde olacaktır; bizzat maddede ruhun karşılığını görecektir ama bu "ruh", bilindik tüm ya da en azından çoğu özelliğinden soyundurulmuş olacaktır, tıpkı dünyevi maddenin cennete giriş evresine geldiğinde tüm spesifik

vasıflarının elinden alınması gibi. Her halükârda iki ilkenin birleşimi için yol adım adım açılacaktır.

[196] Somut olarak anlaşıldığında Göğe Yükseliş, materyalizmin mutlak zıttıdır. Bu anlamda alındığında, karşıtlar arasındaki gerilimi azaltmak adına hiçbir şey sunmayan ve gerilimi yine uçlara iten bir karşı saldırıdır.

[197] Gelgelelim sembolik olarak baktığımızda, bedenin Göğe Yükselişi, aslında yalnızca insandaki baskın "ruhsalcı" eğilim yüzünden kötülükle özdeşleştirilmiş maddenin kabulü ve tanınmasıdır. Kendi başlarına ruh ve madde nötrdür, ya da daha ziyade "utriusque capax"tır – yani, insanın iyi ya da kötü diye adlandırdığı şeylerin ikisine de kabiliyetlidir. İsim olarak son derece göreceli olsalar da, altlarında fiziksel ve psişik dünyanın enerjik yapısının parçası olan, onlar olmaksızın hiçbir türde varoluşun saptanamayacağı karşıtların ta kendisi yatar. Olumsuzlaması olmadan hiçbir konum var olamaz. Aşırı zıtlıkları yüzünden ya da belki bu sayede, hiçbiri diğeri olmadan var olamaz. Tam olarak klasik Çin felsefesinde ifade edildiği gibidir: *Yang* (aydınlık, sıcaklık, kuru, eril ilke) içinde *yin* (karanlık, soğuk, nemli, dişil ilke) tohumu taşır ve *yin* de içinde *yang* tohumu taşır. Dolayısıyla maddede ruh tohumu, ruhta madde tohumu içeriliyor olmalıdır. Günümüzde Rhine'in deneyleriyle[11] istatistik olarak doğrulanan, uzun zamandır bilinen "eş zamanlılık" fenomenleri görünüşe bakılırsa buna işaret etmekteler. Maddenin "psişeleştirilmesi", ruhun mutlak özdeksizliğini şüpheye sokuyor, zira bu durumda ruha bir tür maddilik yüklemek gerekirdi. Tarihte görülen en büyük politik bölünmeden muzdarip bir çağda ilan edilen Göğe Yükseliş'in dogmatikliği, bilimin tek biçimli bir dünya manzarası oluşturma çabalarını yansıtan bir ödünleyici semptomdur. Belli bir anlamda, her iki gelişim de, karşıtların *hieros gamos*'unda[12] -sadece sembolik surette olsa da- simya tarafından öngörülmüştür. Her

11 Krş. "Eşzamanlılık: Nedensellik Dışı Bağlayıcı Bir İlke" kitabım.

12 Kutsal evlilik (çn.).

halükârda, bu sembolün heterojen ya da hatta uyuşmaz etmenleri *tek bir* imgede birleştirme gibi büyük bir avantajı söz konusudur. Simyanın çöküşüyle beraber, ruh ve maddenin sembolik birliği dağıldı; sonuç olarak modern insan kendini ruhsuzlaştırılmış bir dünyada kökünü kaybetmiş ve yabancılaşmış halde bulmaktadır.

[198] Simyacılar karşıtların birleşimini ağaç sembolü altında görmüştür ve dolayısıyla -kendi dünyasında dahi kendini yuvada hissetmeyen ve varoluşunu ne yaşanan geçmişe ne de yaşanacak geleceğe dayandırabilen- günümüz insanının bilincinin kökü bu dünyada olan ve cennete kadar uzanan kozmik ağaç sembolünü yüceltmesine şaşmamak gerek. Semboller tarihinde bu ağaç, yaşamın yolu olarak tanımlanır; ebediyen var olan ve değişmeyen şeye uzanan bir oluşumdur; karşıtların birliğinden filizlenir ve ebedi mevcudiyetiyle ayrıca bu birliği mümkün kılar. Adeta öyledir ki, kendi "varoluşu"nu nafile arayan ve bunu bir felsefe yapan insanın, artık yabancı olmadığı bir dünyaya ulaşabilmesi yalnızca sembolik gerçekliğin deneyimi vasıtasıyla mümkün olacaktır.

III

YENİDEN DOĞUŞ ÜZERİNE

Bu metin, 1939 Eranos toplantısında hiç hazırlıksız verdiğim bir dersin özünü teşkil etmektedir. Yazıya geçirirken, toplantıda alınan stenografi notlarından yararlandım. Basılacak bir metnin gerekliliklerinin konuşma ifadelerinden farklı olması gerektiğinden, bazı kısımları dahil edilmedi. Fakat, mümkün olduğunca, yeniden doğuş teması üzerine olan dersimin içeriğini özetleme şeklindeki ilk niyetimi bozmadım ve ayriyeten bir yeniden doğuş gizemi örneği olarak Kuran'ın On Sekizinci Sure'sini analizimde yorumlamaya da çalıştım. Kaynak materyalime okurun hoş karşılayabileceği bazı göndermeler ekledim. Verdiğim özet, bir ders çapında ancak yüzeysel olarak ele alınacak bir bilgi alanının gözleminden daha fazlası olma iddiasında değildir. – C. G. J.

[Aslen bir konferans şeklinde 1939 *Eranos Yıllığı*'nda "Die verschiedenen Aspekte der Wiedergeburt" (Zürih, 1940) başlığıyla yayımlanmıştır. Revize edilip genişletilerek "Ober Wiedergeburt", *Gestaltungen des Unbewußten* başlığıyla basılmıştır.]

1. YENİDEN DOĞUŞ BİÇİMLERİ

[199] Yeniden doğuş kavramı her zaman aynı anlamda kullanılmaz. Bu kavramın birçok yönü olduğundan, farklı anlamlarını gözden geçirmek yararlı olacaktır. Sayacağım beş farklı biçime eğer fazla ayrıntıya girmek istiyorsak muhtemelen daha fazlası eklenebilirdi ama benim tanımlamalarımın en azından esas anlamları kapsadığını düşünüyorum. Yorumumun ilk kısmında yeniden doğuşun farklı biçimlerinin kısa bir özetini veriyorum, ikinci kısımsa yeniden doğuşun çeşitli psikolojik yönlerini ele alıyor. Üçüncü kısımda yeniden doğuşun Kuran'dan bir yeniden doğuş gizemi örneğini veriyorum.

[200] 1. *Ruh Göçü*. Yeniden doğuşun beş yönü arasından dikkat çekmek istediğim ilki, metempsikoz ya da ruhların göçüdür. Bu görüşe göre, kişinin yaşamı farklı bedensel varoluşlardan geçerek süregelir; ya da başka bir görüşe göre, farklı reenkarnasyonlarla kesintiye uğrayan tek bir yaşam silsilesidir. Bu öğretinin özel önem taşıdığı Budizm'de -zira Buda kendisi bu tür yeniden doğuşlardan uzun bir silsile deneyimler- bile kişiliğinin devamlılığının muhafaza edilip edilmediği katiyen kesin değildir: Sadece *karma*'nın devamlılığı olabilir. Buda'nın öğrencileri hayattayken bu soruyu ona sorarlar ama Buda kişiliğinin bir devamlılığının olup olmadığı konusunda belli bir beyanda bulunmaz.[1]

[201] 2. *Reenkernasyon*. Bu yeniden doğuş kavramı kişiliğin devamlılığını koşullar. Burada insan kişiliği sürekli ve bellek tarafından erişilebilir görülür, öyle ki kişi enkarne olduğunda ya da doğduğunda, en azından olanak halinde,

1 Krş. *Samyutta-Nikaya* (*Book of the Kindred Sayings*), böl. II: *The Nidana Book*, ss. 150 vd.

daha önce başka varoluşlardan geçtiğini ve bunların kendisine ait olduğunu, yani şu anki yaşamıyla aynı Ben-biçimini taşıdıklarını hatırlar.

[202] 3. *Yeniden Diriliş*. Ölümden sonra insan varoluşunun yeniden tesis edilmesi anlamına gelir. Burada işe yeni bir öge dahil oluyor: kişinin varlığının değişimi, transmutasyonu ya da dönüşümü. Değişim köklü de olabilir, yani yeniden dirilen varlık artık farklıdır; ya da köklü olmayabilir de, yani varoluşun sadece genel koşulları değişmiştir ve kişi kendini farklı bir yapıdaki mekânda ya da bedende bulur. Bu bedenimizin yeniden dirileceği şeklindeki Hristiyan varsayımında olduğu gibi, yeni beden cismani de olabilir. Daha üst seviyesinde, süreç artık kaba maddi anlamında olmaz; ölünün dirilişinin *corpus glorificationis*'in, yani "süptil gövde"nin yozlaşmazlık haline hâsıl olması söz konusudur.

[203] 4. *Yeniden Doğuş (renovatio)*. Dördüncü biçim tam anlamıyla yeniden doğuşla alakalıdır; yani bireysel yaşam müddeti içinde yeniden doğuştur. İngilizce *rebirth* kelimesi Almanca *Wiedergeburt*'un tam karşılığıdır ama görünüşe göre Fransızca "yeniden doğuş"un spesifik anlamını taşıyan bir terime sahip değildir. Kelimenin özel bir havası bulunur; tüm atmosferi *renovatio*, yenilenme ya da hatta büyülü yordamlarla husule getirilen gelişme fikrini çağrıştırır. Yeniden doğuş, varlığın değişimi yaşanmaksızın gerçekleşen bir yenilenme olabilir; yenilenen kişiliğin temel doğası değişmez, sadece işlevleri ya da kişiliğin kısımları iyileşme, güçlendirilme ya da gelişmeye tabi tutulur. Böylelikle yeniden doğuş ayinlerinde beden hastalıkları bile iyileştirilebilir.

[204] Bu dördüncü biçimin bir diğer yönü köklü dönüşüm, yani bireyin topyekûn yeniden doğuşudur. Burada yenilenmeye temel doğasının değişimi dahildir ve transmutasyon olarak da adlandırılabilir. Örnek olarak ölümlü varlığın ölümsüz bir varlığa, bedensel varlığın ruhsal varlığa ve insanın tanrısal bir varlığa dönüşümünden bahsedilebilir. Bu değişimin bilindik prototipleri, İsa'nın başkalaşımı ve Meryem

Ana'nın ölümünden sonra bedeniyle beraber cennete yükselişidir. Benzer fikirler Goethe'nin *Faust*'unun II. Bölümünde de bulunabilir; örneğin Faust'un çocuğa ve sonra Doktor Marianus'a dönüşmesi.

[205] *Dönüşüm Sürecine Katılım.* Beşinci ve son biçim dolaylı yeniden doğuştur. Burada dönüşüm doğrudan kişinin bizzat ölümden geçip yeniden doğmasıyla değil de dolaylı olarak, bireyin dışında gerçekleştiği şeklinde algılanan bir dönüşüm sürecine katılımıyla gerçekleşir. Başka deyişle, kişinin belli bir dönüşüm ayinine tanık olması ya da katılması gereklidir. Bu ayin örneğin Aşai Rabbani gibi bir merasim olabilir, zira Aşai Rabbani'de de özdeklerin dönüşümü söz konusudur. Ayinde bulunması sayesinde, birey tanrısal lütfa katılır. Pagan gizemlerinde tanrıların benzer dönüşümleri bulunabilir; burada da, Eleusis gizemlerinden bildiğimiz üzere, deneyime katılan yeni üyeye tanrısal inayet bahşedilir. Tipik bir örnek, Eleusis gizemlerinde yeni üyenin itirafıdır: Ölümsüzlük aracılığıyla sunulan inayeti metheder.[2]

2 Krş. Demeter'e Homerosçu İlahi, mısralar 480-82: "İnsanlar arasında bu gizemleri görenler şanslıdır; ama bunlara intisap etmemiş kişinin burada yeri yoktur, öldüğünde böyle güzelliklere sahip olamaz, karanlıkta ve kasvette kalır." Eleusisçi bir yazıtta da şöyle okuruz:
"Tanrılar harikulade bir sır duyurdular:
Ölüm insanlara bir lanet olarak değil, bir lütuf olarak gelir."

2. YENİDEN DOĞUŞ PSİKOLOJİSİ

[206] Yeniden doğuş, herhangi bir şekilde gözlemleyebileceğimiz bir süreç değildir. Ne ölçebilir ne tartabilir ne de resmedebiliriz. Duyusal algının tamamıyla ötesindedir. Burada bize sadece kişisel açıklamalar vasıtasıyla dolaylı olarak aktarılan salt *psişik* gerçeklikle yetinmeliyiz. İnsan yeniden doğuştan bahseder, yeniden doğuşu anlatır, yeniden doğuş içinde dolup taşar. Bunu yeterince gerçek kabul ediyoruz. Yeniden doğuşun elle tutulur türde bir süreç olup olmadığı sorusunu kaygı edinmiyoruz burada. Yalnızca psişik gerçekliğiyle yetinmeliyiz. "Psişik" her şeyin ya bir hiç olduğu ya da olsa olsa gazdan bile yoğunluksuz bir şey olduğu şeklindeki yersiz anlayışa gönderme yapmadığımı ısrarla belirtmeliyim. Tam aksine, psişenin insanın yaşamının en muazzam olgusu olduğu görüşündeyim. Hatta psişe tüm insan olgularının annesidir: hem uygarlığın hem de onun yok edicisi olan savaşın. Tüm bunlar ilk başta psişik ve gözle görülemezdir. "Yalnızca" psişik olduğu sürece duyularla deneyimlenemez ama yine de gerçekliği su götürmez. Sırf insanların yeniden doğuşun bahsini dahi etmesi ve böyle bir kavramın var olması, bu terimle işaret edilen bir psişik deneyimler haznesinin gerçekten var olması gerektiği anlamına gelir. Bu deneyimlerin neye benzediğini ise sadece haklarında yapılan beyanlardan çıkarsayabiliriz. Yani yeniden doğuşun gerçekten ne olduğunu bulmak istiyorsak, "yeniden doğuş"un ne anlama geldiğinin düşünüldüğünü tespit etmek için tarihe dönmeliyiz.

[207] Yeniden doğuş, insanlığın ilkel beyanları arasındadır. Bu ilkel beyanlar benim arketip dediğim şey üzerine dayanır. Duyularüstü katmanı ifade eden tüm beyanların son tahlilde her zaman arketipler tarafından belirlendiği gerçeği

ışığında, çok farklı halklar arasında yeniden doğuşla alakalı beyanların örtüştüğünü görmemiz şaşırtıcı değildir. Bu beyanların altında yatan psişik olaylar olması gerekir, ki bunu tartışmak da psikolojinin işidir – yani önemlerine yönelik metafizik ve felsefi varsayımlara girmeksizin. Fenomenolojileri üzerine genel bir görüş kazanmak için, dönüşüm deneyimleri alanının genel taslağını daha belirgin bir dış hatla çizmemiz gereklidir. İki ana deneyim grubu arasında ayrım yapılabilir: yaşamın aşkınlığı ve kişinin kendi dönüşümü."

I. YAŞAMIN AŞKINLIĞI DENEYİMİ

[208] a. *Ritüelle sevk edilen deneyimler.* "Yaşamın aşkınlığı" ile kastettiğim, dönüşüm ve yenilenme vasıtasıyla ona yaşamın daimi sürekliliğini ifşa eden kutsal bir ayine katılan yeni üyenin öncesinde de bahsettiğimiz deneyimleridir. Bu gizem dramalarında, anlık somut dışa vurumlarından ayrı olarak, yaşamın aşkınlığı genellikle bir tanrı ya da tanrısal kahramanın mukadder dönüşümleriyle -ölüm ve yeniden doğuş- temsil edilir. Yeni üye tanrısal dramanın yalnızca şahidi de olabilir ya da içinde rol alıp onun etkisine kendini bırakabilir ya da ayin edimi aracılığıyla tanrıyla özdeşleşme deneyimi yaşayabilir. Bu durumda asıl önemli olan, bağımsız bir şekilde devam eden bir süreç vasıtasıyla, nesnel özdeğin ya da yaşam formunun ritüel olarak dönüştürülmesi ve bu esnada yeni üyenin sırf orada bulunması ya da katılımıyla tesire kapılması, etkilenmesi, "kutsanması" ya da "ilahi inayet"e kavuşmasıdır. Dönüşüm süreci onun içinde değil, dışında gerçekleşir, gerçi kendisi sürece dahil olabilir. Ritüel olarak Osiris'in katledilmesini, uzuvlarının kesilmesini ve parçalarıyla beraber etrafa dağılmasını sahneleyen yeni üye, bu şekilde yaşamın kalıcılığını ve devamlılığını deneyimler, zira yaşam tüm değişken formlardan daha bakidir ve tıpkı anka kuşu gibi tekrar tekrar kendi küllerinden yeniden doğar. Ritüel etkinliğine katılma, Eleusis

gizemlerine karakteristik o ölümsüzlük umudunu ve başka birçok etkiyi yaratır.[1]

[209] Yaşamın kalıcılığı ve aynı şekilde dönüşümünü temsil eden bir canlı örnek Aşai Rabbani ayinidir. Kutsal ayin sırasında cemaati gözlemlersek, yalnızca duyarsız bir orada bulunmadan en derin duygu hallerine kadar çeşitli katılım dereceleri görürüz. Belli ki kuşkusuz dünyevi bir diyalog içinde olan çıkış kapısının yanındaki adamlar, salt mekanik bir biçimde haç çıkarıp diz çöküyordur – bütün ilgisizliklerine rağmen onlar bile, tanrısal inayetin bolca bulunduğu bu yere sadece yakın olmaları sayesinde kutsal eyleme katılmaktadırlar. Aşai Rabbani dünyaüstü ve zamanüstü bir eylemdir, orada İsa kurban edilir ve dönüşümden geçmiş özdeklerin içinde yeniden dirilir ve bu adak ölümü ayini tarihi olayın değil de orijinal, eşsiz ve ebedi işin bir tekrarıdır. Aşai Rabbani deneyimi dolayısıyla yaşamın aşkınlığına bir katılımdır ve zaman ya da uzamın tüm sınırlarını aşar. Zaman kategorisi içinde bir ebediyet anıdır.[2]

[210] b. *Dolaysız Deneyimler.* Gizem dramasının temsil ettiği ve izleyicinin içinde uyandırdığı tüm şeyler ayrıca herhangi bir ritüel olmadan kendiliğinden, esrik ya da görümsel deneyimlerde de yaşanabilir. Nietzsche'nin Öğle Vakti görümü bu türden tipik bir örnektir.[3] Nietzsche, bildiğimiz üzere, Hristiyan gizeminin yerine -parçalanmış ve tekrar yaşama gelmiş- Dionysos-Zagreus mitini koyar. Nietzsche'nin deneyimi Dionysosçu bir doğa mitinin özelliğini taşır: Tanrı, Antik Çağ'ın tasavvurunca,[4] doğal bir giysi içinde belirir; sonsuzluk anıysa Pan'a ithaf edilmiş öğle vaktidir: "Zaman uçup gitti mi? Düşmüyor muyum? Duyun beni!

1 [Krş. bu ciltte "Kore Psikolojisi" ve *Mitoloji Bilimi Üzerine Denemeler*'deki Kerényi'nin yardımcı denemeleri. – Editörler.]

2 Krş. *Psikoloji ve Din* içinde "Aşai Rabbani Ayini'nde Dönüşüm Sembolizmi" denemem.

3 *Böyle Söyledi Zerdüşt*, "Öğle Vakti".

4 A.g.e.: "Dallarında üzümler duran yaşlı, eğik ve budaklı bir ağaç."

Ebediyet kuyusuna düşmedim ki?" "Altın halka", "geri dönüş halkası" bile ona diriliş ve yaşam vaadi olarak görünür.[5] Sanki Nietzsche gizemlerin her performansında oradaydı.

[211] Birçok mistik deneyim benzer karakter taşır: İzleyicinin, doğası ille de değişmese bile, dahil olduğu bir eylemi temsil ederler. Aynı şekilde, en güzel ve en etkileyici rüyaların rüya gören üzerinde çoğu zaman kalıcı ya da dönüştürücü etkisi olmaz. Onlar tarafından etkilenebilir ama içlerinde ille de bir sorun görmez. O vakit olay haliyle "dışarıda" kalır, tıpkı diğer insanlar tarafından yürütülen bir ritüel gibi. Bu daha estetik deneyim biçimleri, kesinkes kişinin doğasının değişiminin söz konusu olduğu deneyimlerden dikkatli bir şekilde ayrı tutulmalıdır.

II. ÖZNEL DÖNÜŞÜM

[212] Kişilik dönüşümleri katiyen nadir olaylar değildir. Bilakis psikopatolojide hatırı sayılır rol oynarlar, gerçi az önce tartıştığımız mistik deneyimlerden biraz farklıdırlar, zira mistik deneyimler psikolojik araştırmaya açık olmaz. Gelgelelim şimdi incelemek üzere olduğumuz fenomenler, psikolojiye çok yakın bir alana aitler.

[213] a. *Kişiliğin zayıflaması.* Zayıflama anlamında kişiliğin başkalaşımının ilkel psikolojide "ruhun kaybı" şeklinde bir örneği bulunur. İlkel insanın zihninde bu terim, ruhun kaçıp gitmesi şeklinde anlaşılır, tıpkı gece vakti sahibinden kaçan bir köpek gibi. Ondan sonra kaçağı geri getirmek sihirbaz hekimin görevidir. Çoğu zaman kaybolma ansızın yaşanır ve genel bir halsizlik şeklinde kendini gösterir. Bu fenomen, bizim bilincimizin tutarlılığından yoksun olan ilkel bilincinin karakteriyle yakından ilişkilidir. Biz irade gücümüzü kontrol edebiliriz ama ilkel insan edemez. Duygusal ve içgüdüsel değil de bilinçli ve niyetli bir faaliyet için kendini toparlaması adına güç uygulamalar gerekir. Bu

5 Horneffer, *Nietzsches Lehre von der ewigen Wiederkehr.*

bakımdan bizim bilincimiz daha güvenilir ve daha tutarlıdır; ama arada sırada uygar insanın başına da benzer bir şey gelebilir ama gelgelelim o bunu "ruhun kaybı" olarak değil, Janet'nin bu fenomen için kullandığı tam yerinde deyimle "abaissement du niveau mental"[6] diye tanımlar. Bilincin yoğunluğunun gevşemesidir; düşük bir barometrik okuma ya da kötü bir hava tahminiyle paralel tutulabilir. Uyanıklığı sağlayan bilinç gerginliği çökmüştür ve bu da öznel olarak rehavet, huysuzluk ve depresyon şeklinde hissedilir. İnsan artık günün görevleriyle yüzleşecek arzuya da cesarete sahip değildir. Kişi olduğu yere yapışmış hisseder çünkü görünüşe göre bedeninin hiçbir kısmı hareket etmek istemez ve bunun da sebebi tasarrufunda artık enerji kalmamasıdır.[7] Bu bilindik fenomen, ilkellerde ruhun kaybı diye bilinir. Rehavet ve irade felci, tüm kişiliğin dağılmasına kadar ileri gidebilir ve bilinç deyiş yerindeyse bütünlüğünü yitirir; kişiliğin ayrık parçaları kendilerini bağımsızlaştırır ve böylelikle bilinçli zihnin kontrolünden kaçarlar, tıpkı lokal anestezilerde ya da sismetik amnezilerde olduğu gibi. Sistemik amnezi, daha çok histerik "işlev kaybı" fenomeni olarak bilinir. Bu tıbbi terim, ilkellerin ruhun kaybı fikrinin paralelidir.

[214] *Abaissement du niveau mental* birçok şeyin sonucu olabilir: fiziksel ve zihinsel bitkinlik, bedensel hastalıklar, şiddetli duygular ve şok. Özellikle şokun kişinin öz güveni üzerine hayli zararlı etkisi olur. *Abaissement* daima bütün olarak kişilik üzerinde kısıtlayıcı etkiye sahiptir. Kişinin öz güvenini ve girişkenlik ruhunu güçsüzleştirir, ve artan benmerkezciliğin sonucu olarak akli ufku daraltır. En nihayetinde esasen olumsuz olan bir kişiliğin gelişimine yol açabilir, ki bu da ilk kişiliğin bir çarpıtılması yaşanmış demektir.

[215] b. *Kişiliğin genişlemesi.* Kişiliğin ilk baştaki hali ile ve daha sonrasında dönüştüğü hali arasında pek benzerlik

6 [Zihin seviyesinin alçalması] *Les Névroses*, s. 558.

7 Count Keyserling (*South-American Meditations*, ss. 161 vd.) tarafından tanımlanan *gana* fenomeni bu kategoriye dahildir.

yoktur. Bu sebepten kişiliği genişletme imkânı olabilir, en azından hayatın ilk yarısında. Genişleme dışarıdan doğru bir büyümeyle, dışarıdan gelen yeni yaşamsal içeriklerin kişiliğe ulaşıp özümsenmesi sayesinde gerçekleştirilebilir. Bu şekilde hatırı sayılır bir kişilik güçlenmesi yaşanabilir. Dolayısıyla bu güçlenmenin sadece dışarıdan geldiğini düşünmeye meylederiz, böylelikle de bir insanın dışarıdaki şeyleri olabildiğince içine doldurmasıyla beraber bir kişilik haline geldiği ön yargısını meşrulaştırırız. Ama bu formülü ne kadar gayretle izler ve ne kadar inatla tüm güçlenmenin dışarıdan gelmesi gerektiğine inanırsak, ruhsal yoksulluğumuz o kadar artar. Dolayısıyla eğer dışarıdan bir fikir bizi ele geçirirse, bunun bizi ele geçirebilmesinin tek sebebinin içimizdeki bir şeyin ona karşılık vermesi ve onunla orta yolda buluşması olduğunu anlamamız gerekir. Zihnin zenginliği, zihinsel algı açıklığından oluşur, sahibiyetlerin birikiminden değil. Bize dışarıdan gelen ve hatta içimizden doğan her şey, ancak yeni içeriğe denk bir iç büyüklüğe sahipsek bizim kılınabilir. Kişiliğin gerçek güçlendirilmesi, iç kaynaklardan akan bir genişlemenin bilinci demektir. Psişik derinlik olmadan hiçbir zaman nesnemizin boyutuyla başa çıkamayız. Dolayısıyla, insanın mücadelesi ne kadar büyükse o kadar büyüdüğü deyişi çok doğrudur. Ama insanın içinde büyüme kapasitesine sahip olması gerekir; aksi takdirde en zor mücadele bile ona fayda sağlamaz. Daha büyük ihtimalle mücadele onu parçalar.

[216] Genişlemenin klasik bir örneği, Nietzsche'nin Zerdüşt ile karşılaşmasıdır. Öyle ki bu karşılaşma, eleştirmen ve aforizmacıyı bir trajik şair ve peygamber haline getirir. Bir diğer örnekse Aziz Pavlus'tur; Şam yolunda ansızın İsa ile karşılaşır. Aziz Pavlus'un İsa'sının tarihi İsa olmasaydı var olmayacağı doğru olsa da, İsa'nın tezahürü Aziz Pavlus'a tarihi İsa'dan değil, kendi bilinçdışının derinliklerinden gelmiştir.

[217] Yaşamın bir doruk noktasına ulaşıldığında, tohum filizlendiğinde ve küçükten büyük doyduğunda, o vakit Nietzsche'nin dediği gibi "Bir olur İki" ve -kişinin aslında daima o olduğu ama şimdiye dek görünmez kalan- daha yüce bir figür, bir vahiy gücüyle küçük kişiliğe tezahür eder. Hakikaten ve çaresizce küçük olan insan, daha yüce olanın vahyini kendi küçüklüğüne çekecektir ve küçüklüğünün kıyamet gününün şafağının söktüğünü hiçbir zaman anlamayacaktır. Ama içinde yüce olan insan, o çok beklediği ruhunun dostunun, o ölümsüz varlığın artık gerçekten gelip "tutsakları peşine takacağını"[8] bilir; yani şimdiye kadar bu ölümsüzlüğü içinde tutmuş ve hapsetmiş olanın kontrolünü tasarrufuna alacağını ve yaşamın akıp daha yüce bir yaşama dönüşmesini sağlayacağını bilir – fevkalade ölümcül bir tehlike anıdır bu! Nietzsche peygambervari "İp Cambazı"[9] görümü, Aziz Pavlus'un aklına gelen en ulu ismi verdiği türden bu olaya yönelik yaklaşımda "ip üzerinde yürümenin" ne kadar büyük tehlikeler barındırdığını ortaya koyar.

[218] İsa, ölümlü insanın içindeki gizli ölümsüzün mükemmel sembolüdür.[10] Normalde bu sorun Dioskurlar gibi ikili bir motifle sembolize edilir,[11] zira onların da birisi ölümlü diğeri ölümsüzdür. Hindistan'daki bir paralel de iki arkadaş meselidir:

> Görün, aynı ağacın üzerinde
> İki kuş, yakın dostlar otururlar.
> Biri olgunlaşmış meyvenin tadını çıkarır,
> Diğeri bakar ama yemez

8 Efeslilere Mektup 4: 8.

9 "Ruhun bedeninden önce ölecek." *Böyle Söyledi Zerdüşt*, "Zerdüşt'ün Önkonuşması 6".

10 Krş. *Psikoloji ve Din*, "Teslis Öğretisine Psikolojik Bir Yaklaşım", par. 226 vd.

11 *Shvetashvatara Upanishad*, 4, 6 vd.

Böyle bir ağacın üzerine tünedi ruhum,
Güçsüzlüğüyle düştüğü yanılsama içindeydi,
Ta ki Tanrı'nın ne kadar yüce olduğunu şenlikle görene dek,
İşte o zaman kederden hemen azade oldu. [...]

[219] Dikkate değer bir başka örnekse Musa ve Hızır'ın buluşması üzerine olan İslam efsanesidir,[12] ki buna daha sonra değineceğim. Haliyle bu genişleme anlamında kişiliğin dönüşümü, sadece böyle önemli deneyimler biçiminde olmaz. Daha alelade örnekler de yok değildir, ki böyle bir listeyi de nevrotik hastaların klinik geçmişinden kolayca derlemek mümkündür. Aslına bakarsak, daha yüce kişiliğin fark edilip kalbin etrafına sarılmış demir kıskaçların parçalandığı her örnek bu kategoriye dahil edilebilir.[13]

[220] c. *İç yapının değişimi.* Genişleme ya da azalma anlamına gelmeyip yapısal başkalaşım anlamı taşıyan kişilik değişimlerine geliyoruz şimdi. Bunun en önemli biçimlerinden biri ele geçirilme fenomenidir: Belli bir içerik, fikir ya da kişiliğin parçası şu ya da bu sebepten dolayı bireyin egemenliğini ele geçirir. Bu suretle kişiyi ele geçiren içerikler çoğunlukla kanılar, garip huylar, inatçı tasarılar vs. şeklinde belirir. Genel olarak bunlar düzeltiye açık olmaz. Böyle bir koşulla başa çıkmak için, kişinin ele geçirilmiş insanın çok yakın bir dostu olması ve hemen her şeye göğüs germeye gönüllü olması gerekir. Ele geçirilme ve paranoya arasında kesin sınırlar çizebileceğimi sanmıyorum. Ele geçirilme, Ben-kişiliğinin bir kompleksle özdeşleşmesi şeklinde formüle edilebilir.[14]

[221] En yaygın örneklerinden biri, persona ile özdeşleşmedir; oysaki aslında persona, bireyin dünyaya adapte olma

12 Kuran, 18. Sure.

13 Bu türden bir vakayı *Psikiyatri Araştırmaları*, "Okült Denen Fenomenlerin Psikolojisi ve Patolojisi Üstüne"de tartışmıştım.

14 Kilisenin ele geçirilme üzerine görüşleri için bkz. Tonquédec, *Les Maladies nerveuses ou mentales et Ies manifestations diaboliques*; ayrıca *Psikoloji ve Din*, "Teslis Öğretisine Psikolojik Bir Yaklaşım", s. 163, dipnot 5.

sistemi ya da dünyayla başa çıkarken benimsediği tavırdır. Örneğin her görev ve meslek kendi karakteristik persona'sını taşır. Halk figürlerinin resimleri basında bu kadar sık görünürken, günümüzde bunları araştırmak daha kolay. Dünya tarafından belli bir biçimde davranmaya zorlanırlar ve profesyonel insanlar da bu beklentileri karşılamak için çabalarlar. Yalnızca persona'larıyla özdeşleşmeleri gibi bir tehlike söz konusudur – öğretmen ders kitabıyla, tenör sesiyle. Ondan sonra iş işten geçmiş olur; bundan böyle bu kişi salt kendi biyografisine göre yaşar. Zira her şey biyografide zaten yazılıdır: "[...] ondan sonra şuraya gitti, bunu yaptı" vs. Deianeira'nın gömleği derisine yapışmıştır ve Nessos'tan alınan bu gömleği üstünden atmak isterse de Herakles'inki gibi gözükara bir karar alması, kendini gerçekten olduğu şeye dönüştürmek için ölümsüzlük ateşinin yakıp yutan yalazlarına atlaması gerekir. Biraz da abartarak diyebiliriz ki, persona gerçekten kişinin olmadığı ama kendinin ve diğer insanların olduğunu düşündüğü şeydir.[15] Her halükârda kişinin göründüğü şeye bürünmesi cazibesi büyüktür çünkü persona genelde maddi kazançlarla ödüllendirilir.

[222] Bireyi ele geçirebilecek daha başka etmenler de vardır; en önemlilerinden biriyse "ast işlev" denen şeydir. Bu sorunun ayrıntılı bir tartışmasına girmenin yeri burası değil;[16] sadece şuna dikkat çekmek istiyorum ki, ast işlev insan kişiliğinin karanlık yanıyla neredeyse özdeştir. Her kişiliğe bağdaşık olan karanlık, bilinçdışına ve rüyalara açılan kapıdır; iki alacakaranlık figürü gölge ve anima'nın gece görümlerimize atladığı ya da gizlenip Ben-bilincimizi eline geçirdiği yer orasıdır. Gölgesi tarafından ele geçirilmiş kişi daima kendi kuyusunu kendi kazar ve kendi tuzaklarına kendi düşer. Her fırsatta diğer insanlar üzerinde olumsuz izlenim bırakmayı yeğler. Uzun vadede şans onun aleyhine

15 Bu bağıntıda Schopenhauer'ın "Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar" kitabı faydalı olabilir.

16 Bu önemli mesele *Psikolojide Tipler*, böl. 2'de tartışıldı.

olur çünkü kendi seviyesinin altında yaşamaktadır. Eğer ayağının takılacağı kapı eşikleri de yoksa kendisi bir tane inşa eder ve ondan sonra safça yararlı bir şey yaptığına inanır.

[223] Anima ya da animus tarafından yol açılan ele geçirilme farklı bir resim sunar. Her şeyden önce, bu kişilik dönüşümü, karşı cinse karakteristik özelliklere öncelik kazandırır: erkekte dişil özelliklere ve kadında eril özelliklere. Ele geçirilme halinde iki figür de cazibesini ve değerini kaybeder; değerlerini ancak dünyadan içedönük anlamda yüz çevirdiklerinde, bilinçdışına köprü görevi gördüklerinde korurlar. Dünyaya döndüğünde anima kaypak, kaprisli, huysuz, kontrolsüz ve duygusaldır, bazen daimon benzeri sezgilere sahiptir, pervasızdır, haindir, yalancıdır, şirrettir, iki yüzlüdür ve gizemlidir.[17] Animus ise inatçıdır, ilkelere fazla vurgu yapar, yasalar koyar, dogmatiktir, ıslah gayeleri taşır, teoriktir, laf taciridir, tartışmacıdır ve zorbadır.[18] İkisi de aynı şekilde kötü seçimler yapar: Anima etrafına aşağılık insanları çeker ve animus kendinin akılsız insanlar tarafından kandırılmasına izin verir.

[224] Bir diğer yapısal değişim de, ancak pek sakınımla andığım sıra dışı bazı gözlemlerle alakalıdır. Kastım, ele geçirilmenin muhtemelen en uygun biçimde "ata ruhu", yani geçmişten muayyen bir atanın ruhu olarak tanımlanabileceği bir şey tarafından ele geçirilme halleridir. Pratik nedenlerden ötürü, bu tür vakalar göçmüş kişilerle özdeşleşme örnekleri olarak alınabilir. (Haliyle özdeşleşme fenomeni yalnızca "ata"nın ölümünden sonra gerçekleşir.) Aklıma ilk

17 Krş. Aldrovandus, *Dendrologiae libri duo'daki* (1668, s. 211) mahirane anima betimlemesi: "Aynı zamanda hem çok yumuşak hem çok sertti. İki bin yıldır bir Proteus gibi sürekli şeklini değiştirmişti. Bu sefer de Bolonyalı bir yurttaş olan Lucius Agatho Priscus'un kaygılı ihtimamlar ve keder içindeki aşkından istifade etti. Priscus'un aşkı kuşkusuz kaostan doğmuştu, ya da Platon'un Agathoncu karmaşa dediği şeyden." Fierz-David, *The Dream of Poliphilo* (Hypnerotomachia Poliphili), ss. 189 vd.'da benzer bir tasvir vardır.

18 Krş. Emma Jung, "On the Nature of the Animus".

gelen, Léon Daudet'nin karmaşık ama dahice kitabı *L'Hérédo* oldu. Daudet'nin kanısına göre, kişiliğin yapısında, belli koşullarda ansızın ortaya çıkabilecek ataç ögeler yatmaktadır. O vakit birey paldır küldür bir ataç role sokulur. Ataç rollerin ilkel psikolojisinde çok önemli yer tuttuğunu biliyoruz. Sadece ata ruhlarının çocuklarda reenkarne olduğuna inanmakla kalmazlar, ayrıca da çocuklara bir atanın ismini vererek bu ruhları içlerine yerleştirmeye çalışırlar. Aynı şekilde ilkel halklar bazı ritüeller vasıtasıyla kendilerini atalarına geri dönüştürmeye çalışırlar. Özellikle Avustralyalı bir kavram olan *alcheringamijina*,[19] yani ata ruhlarından bahsedebilirim: Yarı insan, yarı hayvandır ve dini ritüeller aracılığıyla tekrar canlandırılması kabilenin yaşamı için muazzam işlevsel önem taşır. Taş Çağı'na kadar dayanan bu tür fikirler, geniş bir yaygınlığa sahipti, ki diğer coğrafyalarda da bulunabilecek sayısız izlerinden bu görülebilir. Dolayısıyla bu ilkel deneyim formlarının bugün bile ata ruhlarıyla özdeşleşme vakaları şeklinde yaşanması olasılıksız değildir, ve şahsen bu tür vakalar gördüğümü düşünüyorum.

[225] d. *Bir grupla özdeşleşme*. Şimdi de bir grupla özdeşleşme olarak adlandırdığım diğer dönüşüm biçimini tartışacağız. Daha açık konuşursak, grup olarak kolektif bir dönüşüm deneyimi yaşayan belli bir sayıda insanla bireyin özdeşleşmesidir bu. Söz konusu psikolojik durum, bir dönüşüm ayinindeki katılımla karıştırılmamalı, zira ayin bir kitlenin önünde gerçekleştirilse de hiçbir bakımdan grup özdeşliğine bağlı değildir ya da ille de bunu husule getirmez. Dönüşümü bir grupta ve kendinde deneyimlemek bambaşka şeylerdir. Eğer hatırı sayılır bir insan grubu spesifik bir düşünce yapısıyla birbiriyle özdeşleşirse, sonuçta ortaya çıkan dönüşüm deneyimi, bireysel dönüşüm deneyimiyle ancak uzaktan bir benzerlik taşır. Grup deneyimleri, birey deneyiminden daha aşağı bir bilinç seviyesinde gerçekleşir. Bunun

19 Krş. Lévy-Bruhl, *La Mythologie primitive.* [Ayrıca bkz. 21. dipnot (çn.).]

sebebiyse, çok sayıda insan bir araya toplanıp ortak bir duyguyu paylaştığında, grupta oluşan ortak ruh, bireysel psişeninkinin seviyesinden daha aşağı olur. Eğer grup daha geniş bir grupsa, kolektif psişe daha ziyade bir hayvanın psişesine yakın olacaktır, ki büyük örgütlerin etik tutumunun daima şaibeli olmasının sebebi budur. Geniş bir kalabalığın psikolojisi kaçınılmaz olarak sürü psikolojisi seviyesine düşer.[20] Dolayısıyla eğer bir grubun üyesi olarak kolektif dediğimiz türden bir deneyim yaşarsam, bu deneyim tek başıma yaşayacağım deneyimden daha aşağı bir seviyede gerçekleşir. Grup dönüşümü deneyiminin bireysel dönüşüm deneyiminden çok daha sık yaşanmasının sebebi budur. Ayrıca elde etmesi de çok daha kolaydır çünkü bir arada çok sayıda insanın bulunması muazzam bir telkin gücü uygular. Bir kalabalıktaki birey, kolayca kendi telkine açıklığının kurbanı olur. En ufak bir eylemde bulunulsun, örneğin tüm grubun desteklediği bir öneri sunulsun yeter – hemen biz de katılırız, hatta öneri ahlaksızca olsa bile. Kalabalığın içinde insan ne sorumluluk hisseder ne de korku.

[226] Dolayısıyla grupla özdeşleşme basit ve kolay bir yoldur ama grup deneyimi kişinin o haldeki zihin seviyesinden derine inmez. Sizde bir değişime yol açar ama değişim uzun sürmez. Aksine, deneyimi ve inancınızı sağlamlaştırmak için kitlesel sarhoşluğa sürekli başvurmak zorundasınız. Ama kalabalıktan ayrıldığınız anda, yine başka bir insan olursunuz ve önceki ruh halini tekrar sağlayamazsınız. Kitlede *participation mystique* hakimdir, ki bu bilinçdışı bir özdeşleşmeden başka bir şey değildir. Mesela farz edelim ki tiyatroya gittiniz: Bakışlar birbiriyle karşılaşır, herkes birbirini gözlemler, öyle ki orada bulunan herkes karşılıklı bir bilinçdışı ilişki ağına yakalanır. Eğer bu koşul güçlenirse, kişi resmen diğer insanlarla özdeşleşmenin evrensel dalgasıyla alıp götürülür. Bu hoş bir his olabilir – binlercesinin

20 Le Bon, *The Crowd*.

arasından bir koyun! Bu kalabalığın büyük ve muazzam bir birlik olduğunu hissederken bir kahramanımdır, grupla beraber yücelirim. Yine kendime döndüğümde, Bay Filanca olduğumu ve filanca sokakta, üçüncü katta yaşadığımı hatırlarım. Ayrıca bu olayın fevkalade zevkli olduğunu düşünürüm ve yarın tekrar gerçekleşmesini umarım ki bir kere daha kendimi bütün bir ulusla bir hissedeyim, zira bu yalnızca Bay X. olmaktan çok daha iyidir. Bu, insanın kişiliğini daha ulu bir mevkiye yükseltmek için pek kolay ve rahat bir yol olduğundan dolayı insanlık daima -genelde esrik yapıdaki- kolektif dönüşüm deneyimlerini mümkün kılan gruplar oluşturagelmiştir. Daha aşağı ve daha ilkel bilinç halleriyle gerilemeci özdeşleşme hallerine her daim yüksek yaşama hissi eşlik eder; Taş Devri'ndeki yarı hayvan atalarla[21] gerilemeci özdeşleşmenin hayat veren etkisi bundan kaynaklanır.

[227] Grup içindeki kaçınılamaz psikolojik gerileme, ritüellerde kısmen dengelenir; yani tapınım merasimi, kutsal olayların dinsel sergilenişini grup faaliyetinin merkezi haline getirir ve kalabalığın bilinçdışı içgüdüselliğe düşmesini önler. Bireyin ilgisini ve dikkatini uyandırarak, ritüel bireyin grup içinde bile nispeten bireysel bir deneyim yaşamasını ve böylelikle öyle ya da böyle bilinçli kalmasını mümkün kılar. Ama eğer bilinçdışını sembolizmi vasıtasıyla ifade eden bir merkezle bağ söz konusu değilse, kitle psişesi kaçınılmaz olarak büyülenmenin hipnotik odağı olur ve herkesi büyüsü altına çeker. Kitlelerin psişik salgınların[22] yeşerme alanı olmasının sebebi budur; Almanya'da yaşanan olaylar tipik bir örnektir.

---

21 *Alcheringamijina.* Krş. Avustralya kabilelerinin ayinleri, Spencer ve Gillen, *The Northern Tribes of Central Australia*; ayrıca Lévy-Bruhl, *La Mythologie primitive.*

22 Okura hatırlatabileceğim bir örnek var. H. G. Wells'in *Dünyalar Savaşı* romanı İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa zaman önce [1938] tiyatroda sahnelendiğinde şiddetli bir panik yaşanmıştır [bkz. Cantril, *The Invasion from Mars* (1940)], keza benzeri daha sonrasında [1949] Quito'da da yinelendi.

[228] Kitle psikolojisinin bu esasen olumsuz değerlendirmesini yaparken bana itiraz edilip olumlu deneyimler de olduğu, örneğin bireyi soylu işlere teşvik edebildiği ya da bir o kadar olumlu şekilde insan beraberliği hisleri sağlayabildiği söylenecektir. Bu gerçekler yadsınamaz. Grup insana yalnızken aslında erişemeyeceği cesaret, metanet ve asalet verebilir. İnsanlar arasında bir insan olma hissini içinde uyandırabilir. Ama birey olarak sahip olmadığı şeylerin de eklenmesine engel değildir bu. Böyle kazanılmamış yetiler, o an özel bir lütuf gibi görünebilir ama uzun vadede yetinin kaybedilmesi tehlikesi vardır çünkü insan doğasının yetileri cepte sayma gibi bir zaafı bulunur; gereklilik zamanlarında, onları kendimiz ele geçirmek yerine hakkımız olarak talep ederiz. Maalesef ki her şeyi devletten talep etme eğiliminde bu pek aşikâr gözükür, oysaki devletin aslında bizzat o taleplerde bulunan bireylerden oluştuğu akla getirilmez. Bu eğilimin mantıki ilerleyişi Komünizme gider; buradaysa her birey toplumu köleleştirir, toplumsa bir diktatörle, köle sahibiyle temsil edilir. Komünist bir toplum düzenine sahip tüm ilkel kabilelerin aynı zamanda sınırsız güce sahip bir şefi bulunur. Komünist Devlet tebaaların olmadığı, sadece serflerin bulunduğu bir mutlak monarşiden başka bir şey değildir.

[229] e. *Bir tapınım kahramanıyla özdeşleşme.* Dönüşüm deneyiminin altında yatan bir başka özdeşleşme de kutsal ritüelde dönüşüm geçiren tanrı ya da kahramanla özdeşleşmedir. Birçok tapınım merasimi açıkça bu özdeşleşmeyi husule getirmeye çalışır, ki Apuleius'un *Dönüşümler*'i buna aşikâr bir örnek olarak alınabilir. Yeni üye, yani sıradan bir insan Helios olmak üzere seçilir; kafasına yapraklardan taç takılır, üzerine gizem harmanisi giydirilir ve ardından toplanan kalabalık ona saygı gösterilerinde bulunur. Kalabalığın telkini, onun tanrıyla özdeşleşmesini sağlar. Cemiyetin dahiliyeti başka türlü de gerçekleştirilebilir: Yeni üyenin ilahlaştırılması yoktur, onun yerine kutsal eylem anlatılır ve ondan

sonra uzun bir zaman süresi boyunca adım adım katılımcılarda psişik değişimler yaşanır. Osiris tapınımı bunun muazzam bir örneğini teşkil eder. İlk başta tanrının dönüşümüne sadece Firavun katılırdı, zira sadece o "bir Osiris'e sahipti"; ama sonraları İmparatorluğun soyluları da bir Osiris elde ettiler ve son olarak bu gelişim Hristiyan düşüncede tamamlandı, zira buna göre herkesin ölümsüz bir ruhu vardır ve herkes Tanrı'dan pay alır. Hristiyanlıkta bu gelişim daha da ileri gitti, Tanrı ya da İsa adım adım birey olarak inanan kişinin içindeki İsa haline geldi ama birçoğunun içinde yaşamasına rağmen yine de bir ve tekti. Totemizm psikolojisinde bu gerçek çoktan öngörülmüştü: Totem yemeklerinde totem hayvanının birçok misali öldürülüyor ve yeniyordu, ama gelgelelim yenen sadece Bir'di, tıpkı tek bir İsa bebek ve tek bir Noel Baba olması gibi.

[230] Gizemlerde birey, tanrının yazgısına katılım aracılığıyla dolaylı bir dönüşümden geçer. Sergilenen ya da anlatılan bir şeye katılım sayesinde gerçekleştirilmesi bakımından, dönüşüm deneyimi Hristiyan Kilisesinde de dolaylı bir deneyimdir. Söz konusu ilk biçim, *dromenon*, Katolik Kilisesinin içeriği zengin ayininde görülür; ikinci biçim, anlatma, "Söz" ya da "müjde" Protestanlıkta "Sözü vaaz etme" şeklinde uygulamaya dökülür.

[231] f. *Büyülü yöntemler*. Dönüşümün daha başka bir biçimiyse doğrudan bu maç için kullanılan bir ayin aracılığıyla elde edilir. Kişinin ayine katılımıyla gelen dönüşüm deneyimi yerine, ayin alenen dönüşümü uygulamak için kullanılır. Böylelikle kişinin kendi ileri sürdüğü bir tür teknik olur. Örneğin bir adam hastadır ve sonuç olarak "yenilenmesi" gerekmektedir. Yenilenmenin adamın dışarıdan "başına gelmesi" gerekir ve bunu husule getirmek için, hasta yatağının tepesindeki bir oyuğun içinden geçirilir; ya da kendisine başka bir isim, dolayısıyla başka bir ruh verilir ve ondan sonra iblisler artık onu tanıyamazlar; ya da sembolik bir ölümden geçmesi gerekir; ya da pek grotesk bir

biçimde deriden yapılmış bir tür ineğin içine sokup çıkarılır, inek sözüm ona onu önden yutar ve arkadan çıkarır; ya da bir abdest ya da vaftiz suyunda yıkanır, sonrasında yeni bir karakterle ve başkalaşmış bir metafizik kaderle mucizevi olarak yarı tanrı bir varlığa dönüşür.

[232] g. *Teknik dönüşüm*. Büyülü anlamda ayinin kullanılmasının dışında, başka özel teknikler de vardır ve bunlarda, ayine içkin inayetle beraber, amaca erişmek için yeni üyenin kişisel gayretine de gerek duyulur. Teknik yordamlarla teşvik edilen bir dönüşüm ayinidir bu. Doğu'da yoga ve Batı'da *exercitia spiritualia* olarak bilinen uygulamalar bu kategoriye düşer. Bu uygulamalar, önceden tayin edilen ve muayyen bir psişik etkiye ulaşması amaçlanan özel tekniklerdir. Doğu yogası için de Batı'da uygulanan yöntemler için de geçerlidir bu.[23] Dolayısıyla kelimenin tam anlamıyla teknik yöntemlerdir; esasen doğal dönüşüm süreçlerinin ilerletilmesi ve ayrıntılandırılmasıdırlar. Öncesinde, yani izlenecek herhangi bir tarihi örnek yokken gerçekleşen doğal ya da kendiliğinden dönüşümler, böylelikle bu aynı olaylar silsilesini taklit ederek dönüşümü teşvik etmek üzerine tasarlanan tekniklerle yer değiştirmiştir. Bu tür tekniklerin nasıl doğmuş olabileceğinin bir fikrini sunmaya çalışacağım, bu maksatla da bir peri masalı aktaracağım:

[233] Bir zamanlar, mağarada yaşayan tuhaf bir adam varmış. Adam köylerin gürültüsünden kaçmak için mağaraya sığınmışmış. Büyücü olarak adı çıkmıştır ve dolayısıyla ondan büyücülük öğrenmeyi uman bazı öğrencileri vardır. Ama onun aklında böyle şeyler yoktur. Tek amacı, bilmediği ama daima gerçekleştiğinden emin olduğu bir şeyi bilmekti. Tefekkür ötesi olan şey için uzunca bir süre meditasyona daldıktan sonra, bu çıkmazdan kurtulmak için kırmızı bir tebeşir alıp mağarasının duvarlarına çeşitli diyagramlar çizmekten başka bir yol göremedi, öyle ki bu şekilde bilmediği

23 Krş. "Doğu Meditasyonu Psikolojisi".

şeyin neye benzediğini görebilecekti. Birçok denemeden sonra sıra çembere geldi. "İşte bu", diye hissetti, "içine bir dörtgen koymalı!" – dörtgen resmi daha da iyi hale getirdi. Öğrencileri merak ediyordu; ama tek kestirebildikleri ihtiyarın bir şeylerin peşinde olduğuydu. Üstatlarının ne yaptığını bilmek için her şeylerini verebilirlerdi. Ama ona "Ne yapıyorsunuz orada?" diye sorduklarında, o cevap vermedi. Sonra duvardaki diyagramları keşfettiler ve "Bulduk!" dediler – ve hepsi diyagramları taklit etti. Ama böyle yaptıklarında hiç farkında olmaksızın tüm süreci tersine çevirdiler: Bu sonuca çıkan süreci tekrarlayabilme umuduyla, sonucu en başa alıp sonuçtan başladılar. Hikâye buydu, günümüzde hâlâ da olan budur.

[234] *Doğal dönüşüm (bireyleşme).* İşaret ettiğim üzere, teknik dönüşüm süreçlerinin haricinde ayrıca doğal dönüşümler de vardır. Tüm dönüşüm fikirleri bunun üzerine kuruludur. Doğa ölüm ve yeniden doğuş ister. Simyacı Demokritos'un dediği gibi: "Doğa doğadan keyif alır, doğa doğayı boyunduruğu altına alır, doğa doğaya hükmeder." Biz isteyelim ya da istemeyelim, biz bilelim ya da bilmeyelim öylece başımıza gelen doğal dönüşüm süreçleri vardır. Bu süreçler hatırı sayılır psişik etkiler yaratırlar, ki bu da düşünce sahibi her insanı gerçekte başına gelenin ne olduğunu sorgulamaya itmeye yeter. Masalımızdaki ihtiyar gibi o da mandalalar çizer ve onların koruyucu çemberine sığınır; bir sığınakla mukayese ettiği, kendi rızasıyla seçilen bu hapishanenin kafa bulanıklığı ve ızdırapları arasında tanrılara benzer bir varlığa dönüşür. Mandalalar doğum noktalarıdır, kelimenin tam anlamıyla doğum kaplarıdırlar, Buda'nın yaşama geldiği lotus çiçekleridirler. Lotus üzerinde oturan yogi, bir ölümsüze dönüştüğünü görür.

[235] Doğal dönüşüm süreçleri kendilerini başlıca rüyalarda duyurur. Bireyleşme sürecinin rüya sembollerinin bir

dizisini başka bir yerde[24] sunmuştum. Hepsi yeniden doğuş sembolizmi sunan rüyalardı bunlar. İçerikleri içsel dönüşüm ve başka bir varlıkta yeniden doğmanın uzun süreçleriyle ilgiliydi. Bu "diğer varlık", içimizdeki diğer kişidir – içimizde yeşeren, ruhun yoldaşı olarak tanıdığımız daha yüce kişilik. Bir ayinde dost ve yoldaşların tasvir edildiğini gördüğümüzde teselli bulmamızın sebebi budur, ki Mitras ve güneş tanrısı buna bir örnek olarak alınabilir. Bu ilişki bilimsel akıl için bir gizemdir çünkü akıl bu şeyleri hor görmeye alışıktır. Ama his yönünü hesaba katarsak, bunun güneş tanrısının at arabasında yanına aldığı dostu olduğunu keşfederiz, tıpkı anıtlarda sergilendiği gibi. İki erkek arasındaki dostluğun bu temsili, içsel bir olgunun dış yansımasıdır: Doğanın bizi ona dönüştürmek istediği iç yoldaşla olan ilişkimizi sergiler – biz oyuzdur ama gelgelelim hiçbir zaman tam olarak o noktaya gelemeyiz. Dioskurlar çiftiyiz, birimiz ölümlü ve diğerimizse ölümsüz; ve daima bir arada olsak da hiçbir zaman tam olarak bir kılınamayız. Dönüşüm süreci bu kişilikleri birbirine yakınlaştırmaya çalışır ama bilincimiz dirençlerin farkındadır çünkü diğer kişi yabancı ve tekinsiz görünür, çünkü kendi evimizdeki tek efendi olmadığımız fikrine alışamayız. Daima sadece "ben" olayım, başka bir şey olmasın isteriz. Fakat içsel bir dost ya da düşmanla karşılaşırız, ve onun dost mu yoksa düşman mı olacağı bize bağlıdır.

[236] Onun sesini duymak için deli olmanıza gerek yok. Tam aksine, hayal edilebilecek en basit ve en doğal şeydir bu. Örneğin kendinize bir soru sorarsınız ve cevabı "o" verir. Ondan sonra diyalog her normal diyalog gibi sürdürülür. Bunu "çağrışım" ya da "kendi kendine konuşmak" olarak da, eski simyacıların kullandığı anlamıyla "meditasyon" olarak da tanımlayabilirsiniz (simyacılar muhataplarına *aliquem aliurn internum*, yani "içimizdeki muayyen diğeri"[25] şeklinde

24 Krş. *Psychologie und Alchemie*, böl. II.

25 Ruland, *Lexicon* {1893 basımı), s. 826.

hitap ederdi). Ruhun yoldaşıyla bu karşılıklı konuşma, Loyolalı Ignatius tarafından *Exercitia spiritualia*'sının tekniği içinde benimsenmiştir[26] ama şöyle bir sınırlandırıcı koşul belirler ki, sadece meditasyonu yapan kişi konuşabilir, içeriden gelen cevaplarsa salt insandan geliyor diye es geçilir ve dolayısıyla kabul görmez. Bu durum günümüze dek sürdürülmüştür. Ön yargımız artık ahlaki ya da metafizik değil de -daha da kötü biçimde- düşünseldir. "Ses" salt "çağrışım" olarak açıklanır; anlamsızca hareket ediyordur ve hiçbir gayesi olmadan bir oraya bir buraya gidiyordur, tıpkı kadranı olmayan bir saat gibi. Ya da "Bunlar benim fikrim sadece!" deriz ama daha yakından incelendiğinde ortaya çıkar ki, bunlar ya yadsıdığımız ya da hiçbir zaman bilinçli olarak düşünmediğimiz düşüncelerdir – sanki Ben'in gözüne ilişen tüm psişik şeyler onun bir parçasını teşkil ediyormuş sanır! Doğal olarak bu kibrinin faydası, Ben-bilincinin üstünlüğünü devam ettirmektir, zira bilinçdışı karşısında Ben'inin çözülüme karşı korunması gerekmektedir. Ama eğer olur da bilinçdışı saçma bir fikrin takıntıya dönüşmesini isterse ya da -keza hiçbir surette sorumluluğunu kabul etmek istemeyeceğimiz- başka psikojenik semptomlar üretirse Ben-bilinci yine de rezil biçimde dağılır.

[237] Bu iç sese yönelik tutumumuz iki uç arasında gidip gelir: Ya su katılmamış bir zırvalık olarak ya da Tanrı'nın sesi olarak görülür. İkisinin arasında da değerli bir şey olabileceği kimsenin aklına gelmez. Ben'in bir diğerinde olduğu gibi "diğeri" de öbüründe tek yanlı olabilir. Fakat yine de aralarındaki çatışma hakikati ve anlamı doğurabilir – ama yalnızca Ben, diğerine hak ettiği kişiliği atfetmeye gönüllüyse. Tıpkı akıl hastalarının duyduğu sesler gibi, tabii ki onun her halükârda bir kişiliği vardır; ama gerçek bir diyalog, sadece Ben tartışmada karşısındaki partnerin varoluşunu tanırsa bir diyalog mümkün olur. Herkesten böyle

26 Izquierdo, *Pratica di alcuni Esercitij spirituali di S. Ignatio* (Roma, 1686, s. 7): "Mükaleme [...] samimiyetle İsa ile konuşmak ve iletişim kurmaktır."

bir şey beklenemez çünkü ne de olsa herkes *exercitia spiritualia* için uygun bir özne değildir. Kişi yalnızca kendiyle konuşuyorsa ya da yalnızca karşısındaki laf anlatıyorsa buna diyalog denemez, zira "ruhani dostu" ile diyaloglarında George Sand'de durum böyledir:[27] Otuz sayfa boyunca tek başına konuşur, okurun karşısındakinin konuşmasını beklemesi nafile kalır. *Exercitia* diyaloğunun ardından, modern şüphecinin artık inanmadığı o sessiz inayet gelebilir. Ama eğer günahkâr insan kalbinin sözleriyle doğrudan cevabı veren İsa olsaydı ne olurdu? O vakit şüphenin korkunç gedikleri yine açılır mıydı? Öyleyse hangi delilikten korkmamamız gerekir? Bundan şu anlaşılabilir ki, tanrı imgelerinin dilsiz olması ve Ben-bilincinin "çağrışıma" devam etmesindense üstünlüğüne inanmaya devam etmesi yeğlenir. Bu içsel dostun neden bu kadar sık düşmanımız gibi görüldüğünü, neden bu kadar uzakta olduğunu ve sesinin neden bu kadar kısık olduğunu da anlayabiliyoruz. Zira ona yakın olan "ateşe yakındır".

[238] Şunu yazan simyacının aklında muhtemelen buna benzer bir şey vardı: "Taşın olarak onu seç, zira krallara taçları onun sayesinde bahşedilir ve hekimler hastalarını onun sayesinde iyileştirir çünkü o ateşe yakındır."[28] Simyacılar iç olayları dış figürlere yansıtmıştır, dolayısıyla onlar için iç dost "Taş" biçiminde belirir. *Tractatus aureus* bu hususta şöyle der: "Anlayın, ey bilge oğulları, bu fevkalade kıymetli Taşın size ne haykırdığını: Beni koru ben de seni koruyacağım, bana benim olanı ver ki sana yardım edeyim."[29] Yorumcular da

27 [*Intimate Journal* içinde "Daily Conversations with Dr. Piffoel". – Editörler.]

28 *Rosarium philosophorum*'dan (1550) sahte-Aristoteles alıntısı.

29 *Ars chcmica*'nın ilk basımında (1556) "largiri vis mihi meum" diye geçer; keza ayrıca bkz. *Theatrum chemicurn*, IV (1613) ve Manget, Bibliotheca chemica, I (1702), ss. 400 vd. *Rosarium philosophorum* (1550), fol. E içinde farklı bir şekilde geçer: "Largire mihi ius meum ut te adiuvem" (Bana hakkımı ver ki sana yardım edeyim). *Rosarium*'un anonim yazarının yorumlamaya en açık ifadelerinden biridir bu. Saymacalıklarına rağmen simyanın

buna şunu ekler: "Hakikati arayan kişi Taşı ve Filozofu sanki bir ağızdan konuşuyormuş gibi duyar."[30] Filozof, Hermest'tir ve Taş da Mercurius, Latin Hermes ile özdeştir.[31] Daha ilk zamanlardan beri Hermes simyacılar için sırları ifşa eden bir ruh rehberiydi, yoldaşlar ve danışmanlarıydı, onları işlerinin hedefine götürürdü. "Taş ile havari arasında aracılık eden öğretmen" idi.[32] Bazılarınaysa dost, İsa ya da Hızır şeklinde, gözle görülür ya da görülmez guru şeklinde, ya da belki başka bir kişisel rehber ya da lider figürü olarak belirirdi. Bu durumda diyalog son derece tek yönlüdür: İç diyalog yoktur, onun yerine cevap diğerinin eylemi olarak, yani dış bir olay olarak belirir. Simyacılar bunu kimyasal özdeklerin dönüşümünde görmüştür. Yani eğer bir simyacı dönüşüm peşindeyse, bunu dışarıda maddede arıyordu; maddenin dönüşümü ona adeta "Dönüşüm benim!" diye haykırıyordu. Ama bazıları yeterince zekiydi ve biliyordu ki, "Bu benim kendi dönüşümüm – kişisel bir dönüşüm değil, içimdeki ölümlü olanın ölümsüzce dönüşümü. Giydiğim ölümlü kabuğu silkip atar ve kendi yaşamına uyanır; güneş filikasına biner ve belki beni de yanında götürür."[33]

---

yorumu üzerine önemli bir alaka taşırlar. [Krş. *Psychologie und Alchemie*, par. 139, dipnot 17.]

30 *Biblio. chem.*, I, s. 430b.

31 Ayrıntılı bir belgelendirmesi için bkz. *Psychologie und Alchemie*, par. 84 ve *Studien über alchemistische Vorstellungen*, "Der Geist Mercurius" par. 278 vd., 287 vd.

32 "Tanquam praeceptor intermedius inter lapidem et discipulum" (*Biblio. chem.*, I. s. 430b.). Krş. Astrampsychos'un harikulade duası: "Bana gel, Tanrım Hermes" diye başlar ve "Ben senim ve sen bensin" diye biter (Reitzenstein, *Poimandres*, s. 21.)

33 Taş ve dönüşümlerinin temsilleri:
(1) *homo philosophicus*, İkinci Adem'in dirilişi olarak ("Aurea hora", *Artis auriferae*, 1593, I, s. 195);
(2) insan ruhu olarak ("Book of Krates", Berthelot, *La Chimie au moyen âge*, III, s, 50);
(3) insanın hem aşağısında hem üstünde olarak: "Bu taş senin altındadır, sana riayet eder; senin üstündedir, egemenlik kurar; dolayısıyla senden gelir, bilgidir; etrafındadır, dengindir" ("Rosinus ad Sarratantam", *Art. aurif.*, I, s. 310);

[239] Hayli kadim bir düşüncedir bu. Üst Mısır'da, Asuan civarında bir keresinde daha yeni açılmış bir antik Mısır mezarı görmüştüm. Giriş kapısının hemen arkasında kamışlardan yapılmış bir sepet vardı, içindeyse yeni doğmuş bir bebeğin paçavralara sarılı kurumuş bedeni vardı. Belli ki işçilerden birinin karısı ölen çocuğun bedenini son anda soylu kişinin mezarına bırakmış; böylelikle ummuştur ki, bebeği güneş filikasına binebilsin, tanrısal inayetin ulaştığı kutsal bir alana gömülmesi sayesinde yeniden yükselsin, kefaretten pay alsın.

(4) yaşam olarak: "Kan ruhtur ve ruh yaşamdır, yaşamsa Taşımızdır" ("Tractatulus Aristotelis", a.g.e., s. 364);
(5) ölülerin dirilişi olarak ("Calidis liber secretorum", a.g.e., s. 347; ayrıca "Rachaidibi fragmentum", a.g.e., s. 398);
(6) Bakire Meryem olarak ("De arte chymica", a.g.e., s. 582); ve
(7) insanın kendi olarak: "sen onun cevherisin [...] o senden çıkarılmıştır [...] ve senden ayrılamaz" ("Rosinus ad Sarratantam", a.g.e., s. 311).

3. DÖNÜŞÜM SÜRECİNİ RESMEDEN TİPİK SEMBOL DİZİLERİ

[240] Örnek olarak İslam mistisizminde çok önemli yer tutan bir figürü, yani Hızır'ı, "Yeşil Adam"ı seçtim. Kuran'ın "Mağara" (Kehf) isimli 18. Sure'sinde belirir. Bu Sure'nin tamamı yeniden doğuş gizemiyle doludur. Kuran şöyle der: "Güneşi görüyorsun ya, doğduğu vakit mağaralarından sağa meyleder, battığı vakit de onları sol tarafa makaslar. Onlar (Yedi Uyurlar) mağaranın geniş bir yerindedir." Ortadaki "geniş yer", değerli taşın durduğu yerdir; kuluçka süreci, kurban ayini, dönüşüm burada gerçekleşir. Bu sembolizmin en harikulade gelişimi Mitras sunak panolarında[1] ve dönüştüren özdeğin simyadaki daima güneş ve ay arasında gösterilen tasvirlerinde[2] bulunabilir. Çarmıh tasvirleri de çoğu zaman aynı tipi izler ve Navaholaların dönüşüm ya da şifa ayinlerinde de benzer bir sembolik yapı görülür.[3] Tam böyle bir merkez ya da dönüşüm mekânı, bu yedinin uyumaya gittiği mağaradır; oysaki ölümsüzlüğe yaklaşan bir ömür uzunluğunun kendilerine bahşedileceğini akıllarına dahi getirmemişlerdi. Uyandıklarında 309 yıl uyumuş olurlar.

[241] Efsanenin şöyle bir anlamı vardır: O mağaraya, yani herkesin kendi içinde olan mağaraya ya da bilincin ardında yatan karanlığa giren herkes -ilkin- bilinçdışı olan bir dönüşüm sürecine dahil olacaktır. Bilinçdışına girerek kendi

1 Cumont, *Textes et monuments figures relatifs aux mystères de Mithra*, II.

2 Krş. özelikle Zosimos'un rüyasındaki taç giyme görüntüsü: "Ardından bir diğeri [geldi], işaretlerle dolu bir taç getirmişti yanında; beyaz kaplıydı ve fevkalade güzellikteydi, ismiyse Güneş Meridyeni idi." Krş. "Zosimos'un Görümleri", par. 87 (III, v).

3 Matthews, *The Mountain Chant* ve Stevenson, *Ceremonial of Hasjelti Dailjis*.

bilinçdışı içerikleriyle bağ kurar. Olumlu ya da olumsuz anlamda ciddi bir kişilik değişimi anlamına gelebilir bu. Dönüşüm çoğunlukla doğal ömrün uzatılması ya da ölümsüzlük bahşedilmesi şeklinde yorumlanır. İlki simyacılarda, en başta Paracelsus'ta görülür (*De vita longa* incelemesinde[4]) ve ikinciyse Eleusis gizemlerinde canlandırılır.

[242] Yediler, sayılarının kutsallığıyla[5] tanrılar olduklarını[6] gösterirler; uykuları sırasında dönüşüm geçiren ve ebedi gençliği taşıyan tanrılardır bunlar. Karşımızdakinin bir gizem efsanesi olduğunu anlamamızı sağlıyor bu. Efsanede aktarılan esrarlı figürlerin yazgısı, dinleyiciyi derinden etkiler çünkü hikâye dinleyicinin kendi bilinçdışında paralel süreçlere ifade kazandırmaktadır ve tam da bu yolla bilincine tekrar bütünleştirilmektedir. Orijinal halin yeniden kazanılması gençliğin tazeliğine bir kere daha nail olmayla aynı anlama gelir.

---

4 Bu incelemede ima edilen gizli öğretinin anlatımı, "Paracelsus als Geistige Erscheinung" par. 169 vd.'da bulunabilir.

5 Efsanenin farklı versiyonlarında bazen yedi, bazen sekiz havariden bahsedilir. Kuran'daki aktarıma göre sekizinci köpektir. 18. Sure diğer versiyonların bahsini eder: "(Kimileri): 'Üçtür. Dördüncüleri köpekleridir,' diyecekler; (kimileri de): 'Beştir, altıncıları köpekleridir,' diyecekler (...) (Bir kısmı da): 'Yedidir, sekizincileri köpekleridir,' diyecekler." Dolayısıyla köpeğin hesaba dahil edilmesi gerektiği açıktır. Yedi ve sekiz (duruma göre üç ve dörtte de olabilir) sayıları arasında tipik olarak görülen bocalamanın bir örneği gibi görünüyor bu, ki *Psychologie und Alchemie*, par. 200 vd.'da buna değinmiştim. Bu kitapta yedi ve sekiz arasında bocalama, bildiğimiz üzere siyah kanişten dönüşen Mefistofeles'in tezahürüyle ilişkilendirilir. Üç ve dört söz konusu olduğunda, dördüncü şeytandır ya da dişil ilkedir ve daha üst seviyede Mater Dei'dir. (Krş. *Psikoloji ve Din*, par. 124 vd.). Mısır nonad'ının (dokuz) numaralandırılmasındaki gibi bir ikircimle karşı karşıya olabiliriz (*paut* = "tanrılar birliği"; krş. Budge, *The Gods of the Egyptians*, I, s. 88). Hızır efsanesi, Decius yönetiminde Hristiyanların gördüğü zulümle (M.S. 250 civarı) bir alaka barındırır. Olay Efes'te geçer, Aziz Yuhanna "uyur" ama ölü değildir. Yedi uyurlar II. Theodosius'un devrinde (408-450) tekrar uyanır; buna göre de 200 yıldan az uyumuş olurlar.

6 Antik Çağ insanlarının gezegen tanrıları yedi tanedir. Bousset, *Hauptprobleme der Gnosis*, ss. 23 vd.

[243] Uyuların hikâyesinin ardından hiç alakalı gözükmeyen bir ahlaki gözlem gelir. Ama bu görünürdeki alakasızlık aldatıcıdır. Gerçekte, bu ahlakçı yorumlar, kendileri yeniden doğuşu deneyimleyemeyen ve ahlaki kurallarla, yani yasalara bağlılıkla yetinmesi gereken kişilerin ihtiyaç duyduğu şeydir. Çoğu zaman kuralla tembih edilen davranış, ruhsal dönüşümün ikamesidir.[7] Ahlakçı gözlemlerin ardından Musa ve onun uşağı Yeşua ben Nun'un hikâyesi gelir:[8]

> Bir vakit Musa genç kâhyasına demişti ki: "İki denizin birleştiği yere ulaşıncaya kadar gideceğim, yahut senelerce gideceğim."
>
> Bunun üzerine ikisi de iki denizin birleştiği yere vardıklarında balıklarını unuttular. Bu arada balık, denizde yolunu bulup kaybolmuştu.
>
> İki denizin birleştiği yeri geçtikleri zaman, Musa genç arkadaşına: "Kuşluk yemeğimizi getir. Gerçekten biz bu yolculuğumuzda epey yorulduk" dedi.
>
> Adam: "Gördün mü!" dedi. "Kayaya sığındığımız vakit doğrusu ben balığı unutmuşum. Onu hatırlamamı, muhakkak şeytan bana unutturdu. O denizde garip bir yol tutup gitmişti."
>
> Musa da demişti ki: "İşte aradığımız o idi." Bunun üzerine izlerine dönüp gerisin geri gittiler.

---

7 Bir tarafta yasaya itaat ve diğer tarafta "Tanrı'nın çocukları"nın, yani yeniden doğanların özgürlüğü Aziz Pavlus'un Mektuplarında enine boyuna tartışılır. Pavlus iki sınıf arasında ayrım yapmakla kalmaz -ki bunlar bilincin aşağı ya da üst seviyede olup olmamasına bağlıdır- bir de tek bir bireyin içindeki ast ve üst insan arasında ayrım yapar. *Sarkikos* (bedensel insan) ebediyen yasa altında yaşar; sadece *pneumatikos* (ruhsal insan) özgürlüğe yeniden doğma kabiliyetini taşır. Görünürde çözülemez bir paradoks izlenimi bırakan şu görüşle örtüşür bu: Kilise hem mutlak itaat ister hem de yasadan özgürlük ilan eder. Aynı şekilde Kuran metninde de efsane *pneumatikos*'a hitap etmektedir ve duyacak kulağı olanlara yeniden doğuş vaadi sunmaktadır. Ama *sarkikos* gibi ruhunun kulağı olmayanlar, Allah'ın istemine kör itaatte tatminat ve güvence bulacaktır.

8 Kehf Suresi: 60-82. Buradaki ve diğer tüm alıntılarda Elmalılı Hamdi Yazır çevirisini kullanıyoruz (çn.).

Nihayet kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.

Musa ona: "Allah'ın sana öğrettiği ilim ve hikmetten bana da öğretmen için sana tabi olabilir miyim?" dedi.

(Hızır) dedi ki: "Doğrusu sen benimle asla sabredemezsin.

"İçyüzünü kavrayamadığın şeye nasıl sabredeceksin?"

Musa: "İnşallah beni sabırlı bulacaksın ve senin hiçbir işine karşı gelmeyeceğim" dedi.

(Hızır) dedi ki: "O halde bana tabi olacaksın; ben sana sırrını anlatmadıkça, hiçbir şey hakkında bana soru sorma!"

Bunun üzerine ikisi beraber yürüdüler. Nihayet gemiye bindikleri zaman, o kul (Hızır) gemiyi deldi. Musa, ona şöyle dedi: "Geminin içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu çok kötü bir iş yaptın."

(Hızır:) "Sen benimle asla sabredemezsin, demedim mi?" dedi.

Musa dedi ki: "Unuttuğum şeyden dolayı beni suçlama ve bu işimden dolayı bana bir güçlük çıkarma."

Yine gittiler. Nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarında Hızır hemen onu öldürdü. Musa: "Kısas olmadan masum bir cana nasıl kıyarsın? Doğrusu sen çok fena bir şey yaptın" dedi.

Hızır dedi ki: "Doğrusu sen benimle asla sabredemezsin demedim mi sana?"

(Musa) dedi ki: "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam bana arkadaş olma! Hakikaten benim tarafımdan ileri sürülebilecek son mazerete ulaştın.

Bunun üzerine yine yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yemek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındı. Derken orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular. Hızır hemen onu doğrulttu. Musa: "İsteseydin elbet buna karşı bir ücret alırdın" dedi.

Hızır dedi ki: "İşte bu, seninle benim aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana o sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim."

"Gemi, denizde çalışan birkaç yoksula aitti. Onu kusurlu kılmak istedim, çünkü onların ilerisinde her sağlam gemiye zorla el koyan bir hükümdar vardı."

"Oğlana gelince, onun ana-babası mümin kimselerdi. Çocuğun onları azgınlık ve inkâra sürüklemesinden korktuk."

"İstedik ki Rabbleri onun yerine kendilerine ondan daha temiz, daha hayırlı ve daha çok merhamet eden birini versin."

"Duvar ise, o şehirde iki yetim oğlana ait idi. Duvarın altında onların bir hazinesi vardı. Babaları da iyi bir kimse idi. Onun için Rabbin istedi ki o iki çocuk erginlik çağlarına ersinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Ve ben bunların hiçbirini kendiliğimden yapmadım. İşte senin sabredemediğin şeylerin içyüzleri budur."

[244] Bu hikâye, yedi uyuyan efsanesi ve yeniden doğuş meselesinin bir genişletilmesi (amplifikasyon) ve aydınlatılmasıdır. Musa arayış içinde olan, "görev" peşindeki insandır. Yolculuğunda ona "gölge", "uşak" ya da "ast" insan yoldaşlık eder (iki farklı bireyde *pneumatikos* ve *sarkikos*). Yeşua, ismi "balık" anlamına gelen[9] Nun'un oğludur; bu da şunu ima eder ki, Yeşua'nın kökeni suların derinliğindedir, gölge dünyanın karanlığındadır. "İki denizin birleştiği yer"de can alıcı bölgeye gelinir, ki bu yer de Batı ve Doğu denizlerinin birleştiği Süveyş Kanalı olarak yorumlanır. Başka deyişle, sembolik girizgâhta zaten gördüğümüz "orta yer"dir ama gelgelelim önemi ilk başta insan ve gölgesi tarafından fark edilememişti. "Balıklarını", mütevazı besinlerini unutmuşlardı. Balık, Nun'a, yani gölgenin ya da bedensel insanın babasına göndermedir – Yaratıcının karanlık dünyasından gelendir o. Balık tekrar hayata döner ve yuvasına, yani denize dönüp yolunu bulmak için sepetten dışarı atlar. Başka deyişle, hayvan ata ve yaşamın yaratıcısı kendini bilinçli insandan uzaklaştırır; ve bu olay da içgüdüsel psişenin kaybı anlamına gelecektir. Bu süreç, nevrozların psikopatolojisinde

9 Vollers, "Chidher", *Archiv für Religionswissenschaft*, XII, s. 241. Yorumlamalardan yapılan tüm alıntılar bu makaledendir.

iyi tanınan bir çözünme semptomudur; daima bilincin tek yönlü tutumuyla bağlantılıdır. Fakat nevrozların aslında normal süreçlerin aşırılığından ibaret olduğu gerçeğini göz önüne aldığımızda, normallik kapsamında da son derece benzer fenomenlerin görülmesine şaşırmamak gerek. Öncesinde kişiliğin zayıflaması hakkındaki bölümde tanımladığımız üzere, ilkeller arasındaki "ruhun kaybı" meselesidir bu; bilimsel dilde, bir *abaissement du niveau mental*'dir.

[245] Musa ve uşağı çok geçmeden ne olduğunu fark eder. Musa oturur, "yorgun" ve açtır. Belli ki bir yetersizlik hissi duymaktadır, oysa buna fizyolojik bir açıklama getirilmiştir. Yorgunluk, enerji ya da libido kaybının en sık karşılaşılan semptomlarından biridir. Tüm süreç son derece tipik bir şeyi, yani *can alıcı önemdeki bir anı görememeyi* anlatır, ki bu çok çeşitli mitik formlarda karşılaştığımız bir motiftir. Musa fark eder ki, bilinçdışı olarak yaşamın kaynağını bulmuştur ve sonra yine kaybetmiştir – kayda değer bir sezgi olarak görebiliriz bunu. Yemeyi planladıkları balık, bilinçdışının bir içeriğidir ve kökenle olan bağ onun aracılığıyla yeniden tesis edilir. Balık yeniden doğar, yeni bir yaşama uyanır. Yorumların söylediği üzere, suyla temas vasıtasıyla meydana gelir bu: Denize geri sıvışarak, balık bir kere daha bilinçdışının bir içeriği olur ve onun soyundan gelen balıklar da tek göz ve yarım kafa taşımak gibi tipik bir özellikle ayırt edilir.[10]

[246] Simyacılar da denizdeki tuhaf bir balıktan, "kılçığı ve derisi olmayan yuvarlak balık"tan bahseder;[11] "yuvarlak element"i, "yaşam taşı"nın cevherini, *filius philosophorum*'u sembolize eder. Yaşam suyunun simyadaki paraleli *aqua permanens*'tir. Bu su "hayat verici" olmasıyla methedilir ve bunun haricinde de bu katıları eritme, tüm sıvıları katılaştırma özelliği vardır. Kuran yorumlarının iddiasına göre, balığın ortadan kaybolduğu yerde, deniz katı zemine dönüşmüştür

10 A.g.e., s. 253.

11 Krş. *Aion*, par. 195 vd.

ve üzerinde balığın izleri görülebilirdir.[12] Bu şekilde oluşmuş adada, orta yerde Hızır oturur. Mistik bir yorumun söylediğine göre Hızır "ışıktan bir tahtın üzerinde, üst ve alt denizlerin arasında"[13] oturur – yine orta yerdedir. Hızır'ın tezahürü gizemli bir şekilde balığın kaybolmasıyla bağlantılı gibi görünüyor. Sanki Hızır'ın kendisi balıktı. Bu varsayım, yorumlamaların yaşam kaynağını "karanlık mekân"[14] olarak görmesiyle beraber daha da desteklenir. Denizin derinlikleri karanlıktır (*mare tenebrositatis*). Karanlığın simyadaki paraleli *nigredo*'dur; *nigredo,* dişil erilliği kendi içine aldığındaki *coniunctio*'dan sonra gelir.[15] *Nigredo*'dan Taş, yani ölümsüz kendiliğin sembolü çıkar; ayrıca Taşın ilk görünüşü "balık gözü"ne benzetilir.[16]

[247] Hızır da Kendilik sembolü olarak görülebilir. Vasıfları buna işaret etmektedir: Bir mağarada, yani karanlıkta doğduğu söylenir. "Uzun Yaşayan"dır, İlyas gibi sürekli kendini yeniler. Osiris gibi kıyamette Deccal tarafından uzuvları

12 Voller, s. 244.

13 A.g.e., s. 260.

14 A.g.e., s. 258.

15 Krş. "Visio Arislei"deki mit, özellikle de Rosarium philosophorum'daki versiyonu (*Art. aurif.*, II, s. 246), aynı şekilde Merkür Pınarı'nda güneşin batması ve yeşil aslanın güneşi yutması (*Art. aurif.*, II, ss. 515, 366). Krş. "Aktarım Psikolojisi", par. 467 vd.

16 Beyaz taş, kabın kenarında görünür; "Doğu mücevherleri, balık gözü gibidir". Krş. Joannes Isaacus Hollandus, *Opera mirteralia* (1600), s. 370. Ayrıca Lagneus, "Harmonica chemica." Theatrum chemicum, IV (1613), s. 870. Gözler, *nigredo*'nun sonunda ve *albedo*'nun başlangıcında belirir. Aynı türden bir başka benzeti de karanlık tözde beliren *scintillae*'dir. Bu fikrin izi Zekeriya 4: 10'a kadar sürülebilir: "İnsanlar Zerubbail'in elinde çekülü görünce sevinecekler. Bu yedi kandil RAB'in bütün yeryüzünde dolaşan gözleridir." (Krş. Nicholas Flamel'in *Exposition of the Hieroglyphicall Figures* kitabına girişte Eirenaeus Orandus, 1624. fol. A 5.) Yeni tapınağın köşe taşındaki Tanrı'nın yedi gözleridir bunlar (Zekeriya 3: 9). Yedi sayısı yedi yıldıza, simyacıların toprak altındaki bir mağarada tasvir ettiği gezegen tanrılarına işaret eder (Mylius, *Philosophia reformata*, 1622, s. 167). "Hades'te zincire vurulmuş uyurlar"dır onlar (Berthelot, *Collection des anciens alchimistes grecs*, IV, xx, 8). Bu yedi uyurlar efsanesine bir göndermedir.

kopartılır ama kendini yaşama döndürmeyi başarır. Yeniden canlanan balığın özdeşleştirildiği[17] İkinci Adem'e paraleldir; öğüt verendir, Paraklit'tir, "Kardeş Hızır"dır. Her halükârda Musa onu üst bir bilinç olarak tanır ve öğütlerine hürmet eder. Ardından şu anlaşılmaz işler gelir ve bunlarda Ben-bilincinin yazgının iniş çıkışları boyunca Kendilik'in yüce rehberliğine olan tepkileri sahnelenir. Dönüşüme kabiliyetli üye için bu rahatlatıcı bir hikâyedir; itaatkâr inançlı içinse Allah'ın akıl almaz her şeyi bilirliğine karşı yakınmamak adına bir uyarıdır. Hızır sadece yüce bilgeliği sembolize etmekle kalmaz, bu bilgelikle uyuşup aklı aşan bir eylem biçimini de sembolize eder.

[248] Böyle bir gizem masalını dinleyen herkes, arayıştaki Musa ve unutkan Yeşua'da kendini görecektir, ve masal ona ölümsüzlük getiren yeniden doğuşun nasıl husule geldiğini gösterecektir. Tipik olarak dönüşen Musa ya da Yeşua değil, unutulan balıktır. Balığın kaybolduğu yer Hızır'ın doğum yeridir. Ölümsüz varlık, mütevazı ve unutulmuş bir şeyden, hatta bütünüyle olasılıksız bir kaynaktan çıkar. Kahramanın doğuşunun bilindik motifidir bu, ve burada belgelenmesine gerek yok.[18] Kutsal Kitap'ı okumuş herkesin aklına İsa'nın doğuşu hikâyeleri ve Yeşaya 53: 2 vd. gelecektir, zira burada "Tanrı'nın hizmetçisi" anlatılır. Dönüştüren özdeğin ya da tanrının besleyici karakteri birçok tapınım efsanesinde teyit edilir: İsa ekmektir, Osiris buğdaydır, Mondamin darıdır[19] vs. Açıkça bilinç açısından bakıldığında

17 Vollers, s. 254. Bunun kaynağı Hristiyan etkiler olabilir: Erken Hristiyanların balık yemekleri ve genel olarak balık sembolizmi geliyor akla. Vollers bizzat İsa ve Hızır arasındaki benzeşliği vurgular. Balık sembolizmi için, bkz. *Aion*.

18 Daha fazla örnek için bkz. *Dönüşüm Sembolleri*, böl II. Simyadan da bir sürü örnek verebilirim ama şu eski mısralarla yetineceğim:
"Bu taştır, göz almaz ve ederi de çok değildir,
Ahmak insan onu istemez ama bilge insan en üst imtiyazı yükler."
(*Ros. Phil.*, Art. aurif. içinde, II, s. 210.) "Lapis exili", "lapsit exillis", yani Wolfram von Eschenbach'daki kâse için bağlayıcı bir halka olabilir.

19 [Ojibvalar'ın Mondamin efsanesi H. R. Schoolcraft tarafından kayda geçi-

yalnızca özümsenecek bir şey önemi taşıyan ama asıl doğası göz ardı edilen bir psişik olguyla örtüşür bu semboller. Balık sembolü bunun ne olduğunu doğrudan gösterir: Bilinçdışı içeriklerin "besleyici" etkisidir bu, bilincin dirimselliğini sürekli enerji akışıyla koruyan odur; zira bilinç kendi başına enerji üretmez. Dönüşüm yetisine sahip olan şey, bilincin tam da bu köküdür, ki -hiç göze çarpmamasına ve neredeyse görünmez (yani bilinçdışı) olmasına rağmen- bilince tüm enerjisini sağlayan da odur. Bilinçdışı bize yabancı, Ben-dışı bir şey olduğu hissini verdiğinden dolayı yabancıl bir figürle sembolize edilmesi son derece doğaldır. Dolayısıyla bir taraftan en kıymetli şeydir, diğer taraftansa -bilincin yoksun olduğu o "dairesel" bütünlüğü potansiyel olarak barındırması bakımından- en önemsizidir. Bu "dairesel" şey, bilinçdışı mağarasında gizli yatan büyük hazinesidir ve onun kişileştirilmesi, bilinç ve bilinçdışının üst birliğini temsil eden kişisel varlıktır. Hiranyagarbha, Puruşa, Atman ve mistik Buda'ya paralel bir figürdür. Bu yüzdendir ki ona "Kendilik" demeyi seçtim, zira bununla anladığım, psişik bir bütünlük ve aynı zamanda merkezdir; her ikisi de Ben ile eş olmaktan ziyade onu içlerinde barındırırlar, tıpkı büyük çemberin küçük çemberi çevrelemesi gibi.

[249] Dönüşüm sırasında kendini hissettiren ölümsüzlük sezgisi, bilinçdışının özgü doğasıyla bağlantılıdır. Bir anlamda uzam dışı ve zaman dışıdır. Bunun ampirik kanıtı telepatik fenomen denen şeydir, ki bunlar aşırı şüpheci eleştirmenler tarafından hâlâ yadsınmaktadır, gerçi aslında sanıldığından çok daha yaygındırlar.[20] Ölümsüzlük hissi, bana öyle geliyor ki, uzam ve zamanın yayılmasının özgü hissinde temel

rilmiş ve Longfellow'un *Song of Hiawatha* şiiri için kaynak olmuştur. Krş. M. L. Williams, *Schoolcraft's Indian Legends*, ss. 58 vd. – Editörler.]

20 Rhine, *New Frontiers of the Mind*. [Krş. ayrıca "Eşzamanlılık: Nedensellik Dışı bir Bağlayıcı İlke." – Editörler.]

bulmaktadır; ve gizemlerdeki ululaştırma ayinlerini de bu aynı psişik fenomenin bir yansıtması olarak görüyorum.

[250] Kendilik'in bir kişilik olma özelliği Hızır efsanesinde çok açık ortadadır. Bu hususiyet en can alıcı şekilde Hızır üzerine olan Kuran dışı hikâyelerde ifade bulur, ki Vollers bunların bazı etkileyici örnekleri vermektedir. Kenya seyahatimde, safarimizin lideri, Sufi inancıyla yetiştirilmiş bir Somaliliydi. Onun için Hızır her bakımdan yaşayan bir insandı ve her an Hızır ile karşılaşabileceğimi söylerdi bana, çünkü onun ifadesiyle ben *M'tu-ya-kitabu*,[21] yani "Kitap Ehli" idim. Konuşmalarımızdan Kuran'ı ondan iyi bildiğimi anlamıştır (ki açıkçası kendisi çok bilgili olmadığından bu beni pek üst bir dereceye çıkarmıyordu). Bu sebepten beni "islami" görüyordu. Bana diyordu ki, Hızır'ı sokakta bir insan kılığında görebilirmişim ya da gece vakti bana saf ışık biçiminde belirebilirmiş ya da -gülümseyerek bir ot sapı kopardı- Yeşil Adam buna bile benzeyebilirmiş. Söylediğine göre, savaştan sonra iş bulamazken ve yokluk çekerken, bir defasında Hızır gelip onu rahatlatmış ve ona yardım etmiş. Bir gece uyurken rüyasında kapının kenarında beyaz bir ışık görmüş ve bunun Hızır olduğunu anlamış. Hemen ayağa kalkıp (rüyasında), saygıyla ona *selamünaleyküm*, yani "barış seninle olsun" sözleriyle selam vermiş ve dileğinin yerine geleceğini hissetmiş. Birkaç gün sonra da Nairobi'deki bir konfeksiyon şirketinin ona safari liderliği işini teklif ettiğini ekledi.

[251] Bu şunu göstermektedir ki, günümüzde Hızır hâlâ insanların dininde dost, rehber, teselli eden bilgeliğin öğretmeni olarak yaşamaktadır. İnancın ona atfettiği konum, Somalili safari liderime göre, *maleika kwanza-yamung*, yani "Tanrı'nın İlk Meleği"dir – bir tür "Tanrı'nın Çehresi"dir, kelimenin tam anlamıyla *angelos*'tur, bir elçidir.

21 Doğu Afrika'nın ortak dili olan Svahili dilinde konuştu. Bu dil, Arapça'dan alınan birçok kelime barındırır, ki bu da buradaki örnekle sergilenmektedir: *kitab* = kitap.

[252] Hızır'ın dost karakteri, 18. Sure'nin bir sonraki şu kısmını açıklar:

Bir de sana Zülkarneyn'den soruyorlar. De ki: Size ondan bir hatıra okuyacağım.

Gerçekten biz onu (Zülkarneyn'i) yeryüzünde iktidar sahibi yaptık ve ona ulaşmak istediği her şeyi elde etmesinin bir yolunu verdik.

Derken o da bu yollardan birini tutup gitti.

Nihayet güneşin battığı yere vardığı zaman, güneşi, (sanki) kara bir balçıkta batıyor buldu. Bir de bunun yanında bir kavim buldu. Biz ona dedik ki: "Ey Zülkarneyn! Onları ya cezalandırırsın veya onlar hakkında iyilik yolunu tutarsın."

O da demişti ki: "Kim haksızlık ederse muhakkak ona azap edeceğiz; Sonra Rabbine geri döndürülecek, O da onu görülmemiş bir azapla cezalandırır."

"Ama her kim de iman edip iyi bir iş yaparsa, buna da en güzel mükâfat vardır. Biz ona dünyada kolaylık gösterir zor işlere koşmayız."

Sonra Zülkarneyn yine bir yol tuttu.

İşte Zülkarneyn'in kudret ve saltanatı böyleydi. Ve biz onun yanında olan her şeyi bilgimizle kuşatmıştık.

Sonra yine bir yol tuttu.

Nihayet iki dağ arasına ulaştığında onların önünde, hemen hiç söz anlamayan bir kavim bulmuştu. Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Yecüc ve Mecüc bu yerde fesat çıkarıyorlar. Onun için, bizimle onlar arasında bir set yapman şartıyla sana bir vergi versek olur mu?"

Dedi ki: "Rabbimin bana vermiş olduğu servet ve saltanat, sizin vereceğiniz şeyden daha hayırlıdır. Bana maddî yardımda bulunun da sizinle onların arasına en sağlam seddi yapayım.

"Bana, demir kütleleri getirin." Nihayet dağın iki ucunu denkleştirdiği vakit: "Ateş yakıp körükleyin" dedi. Demiri

bir ateş koru haline getirince. "Bana erimiş bakır getirin üzerine dökeyim" dedi.

Artık Yecüc ve Mecüc bu seti ne aşabildiler ne de delebildiler.

Zülkarneyn dedi ki: "Bu Rabbimin bir lütfudur. Rabbimin vaadi geldiği vakit de onu dümdüz yapacaktır. Rabbimin vaadi de haktır.

Biz o gün (kıyamet günü) onları bırakıvermişizdir. Dalgalar halinde birbirlerine girerler, Sûr'a da üfürülmüştür. Böylece onların hepsini bir araya toplamışızdır.

Ve cehennemi o gün kâfirlere öyle bir göstereceğiz ki!

Onlar ki, beni hatırlatan âyetlerimden gözleri bir örtü içindeydi. İşitmeye de tahammül edemiyorlardı.

[253] Burada yine Kuran'da nadir rastlanılmayan bir tutarsızlık örneği görüyoruz. Zülkarneyn'in, yani İki Boynuzlu'nun zahiren bir anda Büyük İskender'e geçişini nasıl açıklayabiliriz? Bu hiç duyulmadık anakronizm haricinde (Muhammed'in kronolojisi genel bakımdan sorunsaldır), İskender'in nasıl dahil edildiğini anlayamayız. Ama şu akıldan çıkarılmamalıdır ki, Hızır ve Zülkarneyn yüce dost çiftidir; Vollers'in doğru olarak vurguladığı gibi Dioskurlar ile büsbütün paralel görülebilirler. Dolayısıyla psikolojik bağlantının şu şekilde olduğu düşünülebilir: Musa fevkalade etkili bir Kendilik deneyimi yaşamıştır ve bu da bilinçdışı süreçleri apaçık bir berraklıkla gözleri önüne getirmiştir. Sonrasında zındıklar arasında sayılan halkının, Yahudilerin yanına gelip deneyimini anlatmak istediğinde gizem efsanesi biçimini kullanmayı tercih eder. Kendisi hakkında konuşmak yerine, İki Boynuzlu'yu anlatır. Musa'nın da "boynuzları" olduğuna göre, Zülkarneyn ikamesi inandırıcı görünüyor. Sonra bu dostluğun hikâyesini aktarır, Hızır'ın arkadaşına nasıl yardım ettiğini betimler. Zülkarneyn önce güneşin doğuşuna, sonra batışına doğru yürür. Yani ölüm ve karanlıktan yeni bir dirilişe doğru güneşin yenilenme biçimini

betimlemektedir. Tüm bunlar Hızır'ın insanın hem bedensel ihtiyaçlarında yanında olduğunu hem de yeniden doğuşa ulaşmasına yardım ettiğini göstermektedir.[22] Fakat Kuran bu anlatıda birinci tekil şahıs ağzıyla konuşan Allah ve Hızır arasında ayrım yapmaz. Ama açıkça bu bölüm yalnızca öncesinde betimlenen yardım eylemlerinin bir devamıdır, ki buradan da Hızır'ın Allah'ın bir sembolleştirilmesi ya da "enkarnasyonu" olduğu anlaşılır. Hızır ve İskender arasındaki dostluk, yorumlarda özellikle göze çarpan bir yer tutar; keza İlyas peygamberle alakası da öyledir. Vollers kıyaslamayı başka dost çiftlerine, Gılgamış ve Enkidu'ya kadar uzatmaktan da çekinmez.[23]

[254] Öyleyse özetlersek: Musa'nın iki dostun hikâyesini halkına gayrişahsi bir gizem efsanesi biçiminde anlatması gerekiyordur. Psikolojik olarak bunun anlamı şudur ki, dönüşümü "diğeri"nin yaşadığının betimlenmesi ya da hissedilmesi gerekir. Hızır ile deneyimi sırasında Zülkarneyn'in yerinde olan Musa'nın kendisi olsa da, hikâyeyi anlatırken kendisi yerine Zülkarneyn'in ismini vermelidir. Bu tesadüfi olamaz, zira bireyleşmenin ya da Kendilik'in gelişiminin daima barındırdığı büyük psişik tehlike, Ben-bilincinin Kendilik ile özdeşleşmesinde yatar. Bilincin çözünmesi tehlikesini yaratan bir inflasyona yol açabilir bu. Tüm ilkel ya da eski kültürler, "ruhu tehdit eden tehlikeler" ve tanrıların tehlikeliliği ya da genel güvenilmezliği hakkında hassas anlayışa sahiptir. Demektir ki, arka planda süregelen neredeyse algılanamaz ve yine de yaşamsal olan süreçlere yönelik psişik içgüdülerini henüz kaybetmemişlerdir, ki aynısını modern kültür için söylemekse pek zordur. Gözümüzün

22 İskender hakkındaki Yahudi hikâyelerinde de benzer imalar bulunur. 18. Sure ile bağlantılı "yaşam suyu" efsanesi için bkz. Bin Gorion, *Der Born Judas*, III, s. 133.

23 [Bu ilişkilerin daha ayrıntılı bir tartışması için bkz. *Dönüşüm Sembolleri*, par. 282 vd. – Editörler.]

önünde, uyarı olarak, inflasyon nedeniyle çarpıklığa uğramış bu tür bir dostlar çifti var -Nietzsche ve Zerdüşt- ama uyarı kale alınmıyor. Peki ya Faust ve Mefistofeles konusunda ne demeli? Faustçu kibir, deliliğe atılan ilk adımdır. *Faust*'taki hiç de etkileyici olmayan dönüşümün başlangıcının bir köpek olup da yenebilecek bir balık olmaması, dönüşen figürün şeytan olup da "Bizim inayetimiz ve Bizim bilgeliğimiz bahşedilmiş" bilge bir dost olmaması kanımca hayli esrarengiz olan Alman ruhuna yönelik anlayışımıza bir anahtar sunmaktadır.

[255] Metnin diğer ayrıntılarına girmeden, bir noktaya daha dikkat çekmek istiyorum: Yecüc ve Mecüc'e karşı inşa edilen sur. Bu motif, Hızır'ın önceki bölümdeki işinin, hani kent duvarının inşasının bir yinelenmesidir. Ama bu sefer duvar Yecüc ve Mecüc'e karşı savunma olacaktır. Pasaj'ın Vahiy 20: 7 vd.'na gönderme yapıyor olması mümkün.

> Yedi bin yıl tamamlanınca Şeytan atıldığı zindandan serbest bırakılacak. Yeryüzünün dört bucağındaki ulusları -Yecüc ve Mecüc'ü- saptırmak, savaş için bir araya toplamak üzere zindandan çıkacak. Toplananların sayısı deniz kumu kadar çoktur.
>
> Yeryüzünün dört bir yanından gelerek kutsalların ordugahını ve sevilen kenti kuşattılar.

[256] Burada Zülkarneyn Hızır'ın rolünü alır ve "İki Dağ arasında" yaşayan halk için aşılamaz bir sur inşa eder. Burası elbette Yecüc ve Mecüc'e, ne olduğu belli olmayan o hasmane kitleye karşı korunması gereken orta yerdir. Psikolojik olarak burada yine Kendilik meselesi söz konusudur; ortadaki yerde tahta oturmuştur ve Vahiy'de sevilen kent diye anılmaktadır (Kudüs, dünyanın merkezi). Kendilik kahramandır, daha doğduğu anda kıskanç kolektif güçlerin tehdidine maruz kalır; herkesin arzuladığı ve kıskanç gayeler uyandıran mücevherdir; ve son olarak eski, kötücül

karanlık güç tarafından parçalarına ayrılan tanrıdır. Psikolojik anlamında, bireyleşme bir *opus contra naturam*'dır;[24] ve kolektif katmanda bir *horror vacui*[25] yaratır ve psişenin kolektif güçlerinin tesiri altında çöküşe uğraması pek muhtemeldir. İki dostun efsanesi, arayışı sırasında mücevheri bulan kişiye korunma vadeder.[26] Ama bir zaman da gelecek ki, Allah'ın takdirince, demir surlar bile dağılacak – yani dünyanın sonu geldiğinde ya da psikolojik olarak konuşursak bireysel bilinç karanlığın sularında yok olduğunda, başka deyişle dünyanın *öznel* bir sonu deneyimlendiğinde. Bununla kastettiğimizse, tıpkı Hızır'ın adası gibi, bilincin aslen doğduğu karanlığa geri battığı andır: ölüm anıdır.

[257] Efsane ondan sonra eskatolojik hatlar üzerinde ilerler: O gün (Son Yargı günü) ışık, ebedi ışığa ve karanlık, ebedi karanlığa döner. Karşıtlar ayrılır ve zamandan azade bir kalıcılık hali yerleşir ama gelgelelim karşıtların saltık ayrımından dolayı bu yüce bir gerginlik halidir ve dolayısıyla olasılıksız bir başlangıç haline karşılık gelir. Varoluşun sonunu *complexio oppositorum*[27] olarak gören görüşle zıttır bu.

[258] Bu ebediyet, Cennet ve Cehennem manzarasıyla beraber 18. Sure sonlanır. Görünüşteki kopuk ve üstü kapalı yapısına rağmen, bugün artık sahip olduğumuz daha ileri psikolojik içgörümüz sayesinde bireyleşme süreci olarak tanıdığımız psişik dönüşüm ya da yeniden doğuşun neredeyse mükemmel bir resmini sunar. Efsanenin çok eski olmasından ve İslamın peygamberinin düşünme tarzının ilkel olmasından dolayı, süreç tamamıyla bilinç katmanının dışında gerçekleşir ve bir dost ya da dostlar çifti ve onların yaptıkları işler biçiminde yansıtmaya uğrar. Her şeyin üstü

24 Doğaya karşı bir iş, doğayla çakışan bir olgu (çn.).

25 Boşluk korkusu (çn.).

26 Tıpkı Dioskurların denizde tehlike içinde olanlara yardıma gelmesi gibi (çn.).

27 Karşıtların birleşimi (çn.).

kapalı olmasının ve mantıki dizim içinde olmamasının sebebi budur. Her halükârda, efsane, hayli muğlak olan dönüşüm arketipini o kadar takdire şayan bir yordamda aktarır ki, Arap insanının tutkulu dini *eros*'u bunu mükemmelen tatmin edici bulur. İslam mistisizminde Hızır'ın bu kadar önemli yer tutmasının sebebi işte budur.

IV

ÇOCUK ARKETİPİNİN PSİKOLOJİSİ

-

KORE'NİN PSİKOLOJİK YÖNLERİ

[Bu iki çalışma aslen sırasıyla "Zur Psychologie des Kind-Archetypus" ve "Zum psychologischen Aspekt der Kore-Figur" başlıklarıyla, iki kısa kitabın içinde yayımlanmıştır: *Das gottliche Kind* (Albae Vigiliae VI/VII, Amsterdam ve Leipzig, 1940) ve *Das gottliche Madchen* (aynı seri, VIII/IX, 1941). İki kitapta da K. Kerényi'den bir ek deneme metni bulunuyordu. Profesör Kerényi'den de gelen materyallerle beraber iki cilt birleştirilip *Einfuhrung in das Wesen der Mythologie* (Amsterdam, Leipzig, ve Zürih, 1941) olarak yayımlanmıştır. Bir araya getirilen iki kitap, R. F. C. Hull tarafından *Essays on a Science of Mythology* (Bollingen Series XXII; New York, 1949) başlığıyla çevrilmiştir; bu kitabın Londra (1950) edisyonuysa *Introduction to a Science of Mythology* başlığını taşımaktaydı. Burada sunulan iki çalışmanın metinleri 1949/50 yıllarında revize edilmiştir. Almanca tam cilt 1951'de yeni edisyonda basılmıştır.]

ÇOCUK ARKETİPİNİN PSİKOLOJİSİ

I. GİRİŞ

[259] Mitolojide "çocuk" ya da çocuk tanrı üzerine olan bir diğer denemenin[1] yazarı benden araştırmalarının konusu üzerine psikolojik bir yorumlama yapmamı istedi. Bu ricayı kabul etmekten gurur duyuyorum, gerçi mitolojide çocuk motifinin büyük önemini göz önüne alınca bu hiç de ufak bir girişim değil. Kerényi bu motifin Yunanistan ve Roma'daki tezahürlerini ayrıntısıyla işledi; ayrıca Hint, Finlandiyalı ve diğer kaynaklardan paraleller buldu, ki bu da eldeki temanın sunumunun daha ileri açılımlara müsaade ettiğini göstermektedir. Kapsamlı bir tanım prensipte hiçbir belirleyici katkı sağlayamayacak olsa da, yine de motifin dünya çapındaki zuhurunun ve sıklığının derinden etkileyen bir izlenimini ortaya koyacaktır. Felsefe, etnoloji, uygarlık tarihi ve karşılaştırmalı din gibi ayrı bilim dallarının mitolojik motifleri şimdiye kadarki alışılagelmiş ele alma biçimi, bize motiflerin evrenselliğini ayırt etmede pek de yardımcı olabilmiş değildir. Bu evrensellikten doğan psikolojik sorunlarsa basitçe göç ve aktarım hipoteziyle rafa kaldırılıyordu. Bu nedenle Adolf Bastian'nın[2] fikirleri kendi zamanlarında başarı yakalayamamıştır. O zamanlarda bile şümullü psikolojik çıkarımlara imkân sağlayacak kadar mevcut ampirik materyal vardı ama gerekli dayanaklar yoktu. Mit oluşumu konusu zamanın psikolojik bilgisinin uzmanlık alanına dahil olsa da -Wundt'un *Völkerpsychologie* kitabı düşünülebilir- ne bu aynı süreci aslında uygar insanın psişesinde bulunan bir canlı işlev olarak göz önüne serebiliyordu ne de mitolojik

1 Kerdnyi, "The Primordial Child in Primordial Times".

2 *Der Mensch in der Geschichte* (i860).

motiflerin psişenin yapısal elementleri olduğunu anlayabiliyordu. Psikoloji en başta metafizikti, ondan sonra duyular ve duyuların işlevlerinin araştırması haline geldi, ondan sonra da bilinçli zihin ve *bilinçli zihnin* işlevlerinin araştırma alanı oldu; ve tarihinden kopamamasından dolayı, psikoloji esas konusunu bilinçli psişe ve içerikleri olarak belirledi, ve böylelikle bilinçdışı bir psişenin varoluşunu büsbütün göz ardı etti. Leibniz, Kant ve Schelling'in aralarında olduğu çeşitli filozoflar psişenin karanlık yanı meselesine apaçık işaret etmiş olsa da, bilimsel ve tıbbi deneyimi dolayısıyla, *bilinçdışının* psişenin esas temel olduğunu söylemiş olan kişi bir doktordu. C. G. Carus'tu[3] bu, Eduard von Hartmann da onun peşinden gitmişti. Yakın zamanlarda felsefi ön yargılar olmadan bilinçdışı meselesine yaklaşan yine tıbbi psikoloji oldu. Birbirinden bağımsız birçok araştırmadan açıklık kazanmıştı ki, nevrozların psikopatolojisi ve birçok psikoz, psişenin karanlık bir yanının, yani bilinçdışının var olduğu savı olmadan ilerleyemeyecekti. Aynısı rüya psikolojisi için de geçerlidir, zira rüyalar esasında normal ve patolojik psikoloji arasındaki *terra intermedia*'dır.[4] Rüyalarda, nevrozlardan elde edilen materyallerdeki gibi ancak mitolojik fikir çağrışımlarında paralellerini bulabildiğimiz sayısız arabağlantı vardır (ya da belki bazı şiir ürünleri de buna dahil edilebilir, gerçi onlar da çoğunlukla -her zaman bilinçli olmasa bile- mitlerden içerik ödünç almalarıyla bilinir). Eğer yapılan derin araştırmalar, bu tür vakaların çoğunluğunda meselenin yalnızca unutulan bilgilerden ibaret olduğunu göstermiş olsaydı, doktorun bireysel ve kolektif paraleller üzerine geniş çaplı araştırmalar yapma zahmetine katlanmasına gerek kalmayacaktı. Ama gerçek şu ki tipik mit temaları, bu tür bir bilginin katiyen imkân dışı olduğu bireylerde de gözlemlenmiştir; keza aşina oldukları dini fikirlerden ve dildeki popüler deyişlerden gelen dolaylı türemelerin imkânsız

3 *Psyche* (1846).

4 Ortak arazi, kesişim yeri (çn.).

olduğu durumlarda da aynı gözlemler yapılmıştır.[5] Bu gibi sonuçlar bizi belli varsayımlara götürmüştür: Tüm gelenekten bağımsız "otokton" fikir canlanmalarıyla karşı karşıyayız ve bu yüzden de "mitleri oluşturan" yapısal elementlerin bilinçdışı psişede bulunuyor olması gerekir.[6]

[260] Bu ürünler hiçbir zaman (ya da en azından pek nadiren) belirli biçime sahip mitler değildir, daha ziyade mitolojik bileşenlerdir ve tipik karakterlerinden dolayı onlara "motifler", "ilkimgeler", tipler ya da -benim adlandırmamla- *arketipler* deriz. Çocuk arketipi fevkalade bir örnektir. Bugün şu formülü ortaya atmaya cüret edebiliriz ki, arketipler tıpkı rüyalarda ve psikotik fantezilerin ürünlerinde ortaya çıktığı gibi mitlerde ve peri masallarında da belirirler. Tümleşik oldukları ortam ve aracı, ikinci durumda çoğunlukla düzenli ve hemen anlaşılabilir bir bağlamdır ama ilkinde genellikle anlaşılmaz, irrasyoneldiler ama gelgelelim hezeyanlı imge dizilerinin yine de belli bir gizli tutarlılık taşımadığı anlamına gelmez bu. Bireyde, arketipler, varoluşları ve anlamları ancak dolaylı olarak çıkarsanabilen, bilinçdışı süreçlerinin istemsiz dışa vurumlarıdır, oysaki mitler, kadim geleneksel yapıları işlerler. Ruhsal inançlarını ve genel hallerini yaşayan ilkel halklarda bugün hâlâ gözlemleyebildiğimiz tarih öncesi geçmişe dayanırlar. Bu seviyede mitler,

5 Temsili bir örnek için bkz. geride "Kolektif Bilinçdışı Kavramı", par. 105 vd.

6 *Rüyaların Yorumu*'nda, Freud, çocuk psikolojisinin bazı yönlerini Oidipus efsanesiyle eşleştirir ve bunun "evrensel geçerliliği"nin aynı çocuk psikolojisi dayanağıyla açıklanması gerektiğini söyler. Mitolojik materyali asıl çözümleme işini öğrencilerim üstlenmiştir (A. Maeder, "Essai d'interprdtation de quelques reves", 1907 ve "Die Symbolik in den Legenden, Marchen, Gebrauchen, und Traumen", 1908; F. Riklin, "Ober Gefangnispsychosen," 1907 ve *Wishfulfilment and Symbolism in Fairy Tales*, 1908); ve ayrıca da K. Abraham, *Dreams and Myths*, 1909. Onların peşine Viyena okulundan Otto Rank gelir (*Der Mythos von der Geburt des Helden*, 1922). *Dönüşüm Sembolleri*'nde psişik ve mitolojik paralellerin biraz daha kapsamlı bir incelemesini sundum. Krş. ayrıca bu ciltteki denemem, "Arketipler Üzerine, Anima Kavramına Özel Göndermelerle".

nesilden nesile ve ağızdan ağıza aktarılan kabile tarihidirler. Özellikle de bilinçli zihninin kapsam ve yoğunluk bakımından çok daha az gelişmiş olması bakımından, ilkel zihni uygar zihninden farklıdır. Düşünme, irade vs. gibi işlevler onda henüz ayrımlaşmamıştır; bilinçöncesidirler ve bu durum kendini, sözgelimi düşünmede ilkel insanın *bilinçli* olarak düşünmeyip düşüncelerin öylece *tezahür ettiği* koşulda gösterir. Düşünme eyleminin kendiliğindenliği, nedensel nazarda onun bilincinde değil de bilinçdışında yatar. Üstelik herhangi bir irade gayretine kabiliyeti yoktur; eylemin öncesinde "istekli ruh haline" kendini sokması ya da başkasının onu sokması gerekir – *rite d'entrée et de sortie*'lerin[7] kaynağı budur. Bilinci, kudretli bir bilinçdışının tehdidi karşısındadır: Her an karşısına çıkabilecek büyü tesirlerinden korkusu bundan kaynaklanır; keza bilinmeyen güçlerin etrafını sarmasının ve kendini bunlara adapte etmek zorunda olmasının nedeni de budur. Bilincinin kronik alacakaranlık dolayısıyla, bir şeyi yalnızca düşlemiş mi yoksa gerçekten deneyimlemiş mi olduğunu öğrenmek neredeyse imkânsızdır. Bilinçdışının ve arketiplerinin kendiliğinden dışa vurumu, her yerde bilinçli zihnine tecavüz eder ve atalarının mitik dünyasıysa -örneğin Avustralya aborijinlerinde *alchera* ya da *bugari*- maddi dünyaya denk, hatta belki daha üstün bir gerçekliktir.[8] Bilinçdışından doğru konuşan bildiğimiz dünya değil, psişenin bilinmeyen dünyasıdır; ve biliriz ki, bu dünya, bizim ampirik dünyamızı ancak kısmen yansıtır ve bunun dışında da ampirik dünyayı kendi psişik sayıltılarına göre kalıba sokar. Arketip fiziksel olgulardan çıkmaz, daha ziyade psişenin fiziksel olguyu nasıl deneyimlediğini betimler ve bu sırada psişe çoğu zaman despotça davranır ki, elle tutulur gerçeği ya yadsır ya da onun karşısında hiçbir değer taşımayan iddialar sunar.

7 Giriş ve çıkış ritüelleri, üyeliği girme ve özgürleşme ayinleri (çn.).

8 Bilindik bir olgudur bu, fakat ilişkin etnolojik literatür burada bahsedemeyeceğimiz kadar geniştir.

[261] İlkel insanın zihni mitleri *icat etmez*, onları *deneyimler*. Mitler bilinçöncesi psişenin ilk ifşaatlarıdır, bilinçdışı psişik olaylar üzerine istemsiz iddialardır ve katiyen psişik süreçlerin alegorileri değildirler.[9] Bu tür alegoriler, bilimsellik dışı akıl için boş vakit meşgaleleridir. Aksine mitlerse yaşamsal anlam taşırlar. Sadece temsil etmezler, aynı zamanda ilkel kabilenin psişik yaşamıdırlar; ve bu ilkel zihindir ki, ruhunu kaybetmiş bir insan gibi, mitolojik mirasını kaybettiğinde parçalara ayrılır ve çürür. Bir kabilenin mitolojisi onun yaşayan dinidir ve bu mitolojinin kaybı her surette, hatta uygar halklar arasında bile ahlaki bir felakettir. Ama din bilinçten bağımsız ve bilincin ötesinde bulunan, psişenin karanlık hudutlarındaki psişik süreçlerle olan yaşamsal bir bağdır. Bu bilinçdışı süreçlerin çoğuna dolaylı olarak bilinç tarafından yol açılmış olabilir ama bunlar hiçbir zaman bilinçli seçimle olmamıştır. Diğerleriyse zahiren kendiliğinden doğar, yani ayırt edilebilir ya da ispatlanabilir bilinçli sebep olmadan.

[262] Modern psikoloji, bilinçdışı fantezi faaliyetinin ürünlerini, bilinçdışında olagelen şeylerin bir otoportresi olarak ya da bilinçdışı psişenin kendi hakkındaki yorumları olarak ele alır. Bunlar iki kategoriye ayrılır. İlki, kişisel karakterdeki fantezilerdir (rüyalar dahil); ki bunlar şüphesiz kişisel deneyimlere uzanırlar, unutulmuş ya da bastırılmış olan ve bu sayede de salt bireysel amneziyle açıklanabilecek şeylerdir. İkincisi gayrişahsi karakterdeki fantezilerdir (rüyalar dahil); ve bunlar bireyin geçmişindeki deneyimlere indirgenemez ve dolayısıyla bireysel olarak edinilmiş olmalarıyla açıklanamazlar. Bu fantezi imgelerinin muhtemelen en yakın paraleli mitolojik tiplerdir. Dolayısıyla insan psişesinin belli *kolektif* (kişisel değil) yapısal elementlerine karşılık geliyor olmaları ve insan bedeninin morfolojik ögeleri gibi *kalıtımsal* olmaları gerekir. Gelenek ve göçle aktarım kuşkusuz

9 Krş. "Die Struktur der Seele", par. 330 vd.

belli role sahip olsalar da, söylediğimiz gibi, bu şekilde izah edilemeyecek ve bizi "otokton yeniden canlanma" varsayımına götürmeyen çok fazla sayıda durum vardır. Bu durumların sayısı o kadar çoktur ki, kolektif bir psişik katmanın var olduğunu varsaymadan edemeyiz. Ben işte buna *kolektif bilinçdışı* adını verdim.

[263] Bu ikinci kategorinin ürünleri mit ve peri masallarında karşılaşılan yapı tiplerine o kadar benzer ki, bunları birbiriyle ilişkili görmemiz gerekir. Dolayısıyla hem mitolojik tiplerin hem de bireysel tiplerin aynı koşullardan doğduğunu farz etmek pekâlâ olasılık dahilindedir. Daha önce bahsettiğimiz üzere, ikinci kategorinin (aynı şekilde ilk kategorinin de) fantezi ürünleri, bilinç yoğunluğunun düşmüş olduğu koşullar (rüyalarda, hezeyanlarda, gündüz düşlerinde, görümlerde vs.) altında doğarlar. Tüm bu hallerde, bilinçdışının içeriklerine bilinçli zihnin odağıyla uygulanan kontrol kesilir, öyle ki, şimdiye kadar bilinçdışı kalan materyaller açılan bir oluk kapağından akar gibi bilinç alanına akarlar. Genel prensip bu şekilde ortaya çıkmalarıdır.[10]

[264] Bilincin yoğunluğunun azalması ve odak ya da dikkatin eksikliği, yani Janet'nin *abaissement du niveau mental*'i tam olarak ilkel bilinç haline karşılık gelir, ki varsayımımıza göre mitlerin esasen kökeni de budur. Dolayısıyla mitolojik arketiplerin de günümüz bireylerindeki arketipik yapıların dışa vurumuyla aynı usulde ortaya çıkmış olması son derece olasıdır.

[265] Psikoloji, bilinçdışının ürünlerini şu metodolojik ilkeye göre ele alır: Arketipik karakterdeki içerikler, kolektif bilinçdışındaki süreçlerin dışa vurumlarıdır. Bu sebeptendir ki, bilinçli olan ya da bilinçli olmuş herhangi bir şeye değil, esasen bilinçdışı şeylere gönderme yaparlar. Dolayısıyla son tahlilde göndergelerinin ne olduğunu saptamak imkânsızdır. Her yorumlama muhakkak bir "-mış gibi" olarak kalır.

10 Ani görüm vakaları, automatismes téléologiques (Flournoy) ve benim tanımım olan "etkin imgeleme" yönteminde hariç.

Anlamın nihai çekirdeğinin dış hatları çizilebilir ama kesin tanımı yapılamaz. Böyle olsa da yalnız dış hat çizme bile -henüz kişilik bütünlüğü (ki ilkel insan bugün bile kişilik bütünlüğüne sahip değildir) ve herhangi bir bilinç yokken zaten mevcut olan- psişenin bilinçöncesi hakkındaki bilgimiz için ileri bir adımdır. Bu bilinçöncesi hali erken çocuklukta da gözlemleyebiliriz ve aslına bakarsak bu ilk çağların rüyaları pek sık son derece kayda değer arketipik içerikleri açığa çıkarır.[11]

[266] Öyleyse eğer bahsi geçen ilkeye göre ilerlersek artık bir mitin güneşe mi aya mı, anneye mi babaya mı, cinselliğe, ateşe ya da suya mı gönderme yaptığı sorusu ortadan kalkar; bu ilkenin yöntemine göre yaptığımız tek şey *bilinçdışı anlam çekirdeği*nin dış hattını çizmek ve yakın bir tanımını yapmaktır. Çekirdeğin nihai anlamı hiçbir zaman bilinç olmamıştı ve hiçbir zaman da olmayacaktır. Anlam sadece yorumdan ibaretti ve hâlâ öyledir, ve gizli anlama (ya da bilimsel aklın bakış açısından saçmalığa, ki ikisi de aynı şeydir aslında) bir adım olsa dahi yaklaşan her yorum daima daha en başından itibaren hem mutlak doğruluk ve geçerlilik iddiasında bulunmuş hem de doğrudan saygı ve dini bağlılık talep etmiştir. Arketipler, ciddiye alınmayı talep eden yaşayan psişik güçlerdi ve hâlâ da öyledirler; etkilerini tahkik etmek için tuhaf yöntemler vardır. Daima korunma ve kefaret getiren olmuşlardır, ve onları ihlal etmenin sonucuysa, ilkellerin psikolojisinden bildiğimiz "ruhu tehdit eden tehlikeler"dir. Ayrıca, ihmal edilen ya da kötü muamele gören fiziksel organlar ya da organik işlevsel sistemler gibi davranmalarıyla, nevrotik ve hatta psikotik bozuklukların şaşmaz sebebidirler.

[267] Arketipik bir içerik öncelikle kendini metaforlarda ifade eder. Eğer böyle bir içerik güneşten bahsedip onu

11 İlişkili materyaller, Zürih, ETH'de 1936-39'da verdiğim seminerlerin [*Çocuk Rüyaları*] yayımlanmamış raporlarında ve Michael Fordham'ın kitabı *The Life of Childhood*'da bulunabilir.

güneşle, kralla, bir ejderha tarafından korunan altın hazineyle ya da insana yaşam ve sağlık kazandıran güneşle özdeşleştirirse bunların içinden hiçbiri değildir o, daha ziyade tüm bu mecazlarda öyle ya da böyle yeterince ifade bulan ama yine de -aklın daimi sıkıntısı lehine- bilinmez kalan ve belli bir formüle sığmayan üçüncü bir şeydir. Bu yüzden, bilimsel akıl, hayaletleri ebediyen defetme umuduyla daima bir aydınlanma havası takınma eğilimi duyar. Girişimlerinin adı ne olursa olsun -ister antropoteizm, ister Hristiyan apolojetiği, ister Aydınlanmacılık, ister Positivizm- olsun ardında daima mit gizlenir; yalnızca yeni ve beklenmedik bir kisve takınmıştır; ve kadim ve muhterem örüntüyü izleyerek kendini nihai hakikat olarak tanıtmıştır. Gerçekte, nevroza düşme bedelini ödemeye hazır değilsek hiçbir zaman meşru olarak arketipik temellerimizden kopamayız; tıpkı intihar etmeksizin bedenimizden ve organlarından kurtulamayacağımız gibi. Eğer arketipleri yadsıyamıyorsak ya da onları etkisiz hale getiremiyorsak, uygarlığın eriştiği her yeni bilinç ayrımlaşması evresinde, bu evreye yeni bir *yorumlama* getirme göreviyle karşı karşıya kalırız demektir, öyle ki mevcut yaşamla bir arada içimizde yaşayan geçmişin yaşamını bağlantılandırabilelim, zira mevcut yaşam geçmiş yaşamdan kopma riski taşımaktadır. Eğer bu bağ kurma gerçekleşmezse, bir tür kökünü kaybetmiş bilinç meydana çıkar: Artık geçmişe yönelimi yoktur, her türlü telkine çaresizce yenik düşer ve pratik yaşamda psişik salgınlara aşırı hassastır. Geçmişin kaybıyla beraber önemsiz, kıymetsiz ve değerleri yenilemekten aciz olan kurtarıcı da kaybedilmiştir, zira kurtarıcı sözüm ona önemsiz şeyin ya kendisidir ya da ondan doğar. Tekrar tekrar "tanrıların metamorfozu"nda bir peygamber olarak ya da yeni neslin ilk doğanı olarak ortaya çıkar, ve beklenmedik biçimde en ihtimal dışı yerlerde (taştan, ağaçtan, topraktan, sudan vs. doğar) ve muğlak bir surette (Parmak Çocuk, cüce, çocuk, hayvan vb.) belirir.

[268] "Çocuk tanrı" arketipi son derece yaygındır ve çocuk motifinin diğer mitolojik veçheleriyle yakından ilişkilidir. Hâlâ hayatta olan "bebek İsa" figürünü hatırlatmamıza gerek bile yok, ki Aziz Christophoros efsanesinde "en küçükten küçük, en büyükten büyük" diye anılır. Folklorda çocuk motifi, doğanın gizli güçlerinin kişileşmesi olarak *cüce* ya da *elf* kılığında belirir. Bu alana bir de geç Orta Çağ'ın küçük metal adamı, yani *ἀνθρωπάρων* [anthoparon][12] da dahildir, zira Orta Çağların sonuna kadar bir tarafından maden ocaklarında[13] mesken bulmuş ve diğer taraftan simya metallerini[14] temsil etmiştir ama hepsinden öte, mükemmel biçimde Mercurius'un yeniden doğmuş hali (hermafrodit, *filius sapientiae* ya da *infans noster*) olarak görülmüştür.[15] Çocuk figürünün dini yorumlamaları sayesinde elimize Orta Çağlardan bolca kanıt gelmiştir ve bu kanıtlar da "çocuğun" sadece geleneksel bir figür olmayan, aynı zamanda apansız ("bilinçdışının istilası" dediğimiz şekilde) deneyimlenen bir görüm olduğunu göstermektedir. Meister Eckhart'ın "çıplak çocuk" görümünü ve Kardeş Eustachius'un görümünü sayabilirim.[16] Bu apansız deneyimlerin ilginç aktarımları İngiliz hayalet hikâyelerinde de bulunabilir, zira burada, örneğin, Roma kalıntılarının bulunduğu bir yerde görüldüğü söylenen "Işık Saçan Oğlan" görümünün hikâyesini okuruz.[17] Bu tezahürün kötü bir alamet olduğuna inanılır. Adeta karşımızdaki *puer aeternus* figürü "metamorfoz" dolayısıyla uğursuz hale gelmiştir ya da başka deyişle hepsi öcülere dönüşmüş olan klasik ve Germen tanrılarının yazgısını paylaşmaktadır.

12 Berthelot, *Alchimistes grecs*, III, xxv.

13 Agricola, *De animantibus subterraneis* (1549); Kircher, *Mundus subterraneus* (1678), VIII, 4.

14 Mylius, *Philosophia reformata* (1622).

15 *Artis auriferae*, I içinde "Allegoria super librum Turbae" (1572), s. 161.

16 *Texte aus der deutschen Mysttk des 14. und 15, Jahrhunderts*, ed. Spamer, ss. 143, 150.

17 Ingram, *The Haunted Homes and Family Traditions of Great Britain*, ss. 43 vd.

Deneyimin mistik karakteri, Goethe'nin *Faust* trajedisinin II. bölümünde de teyit edilir, zira burada Faust bir çocuğa dönüşür ve "kutlu çocuklar korosu"na alınır, ki bu da Doktor Marianus'un henüz "tırtıl evresi"dir.[18]

[269] Bruno Goetz tarafından yazılan *Das Reich ohne Raum* [Uzamdan Azade Krallık] başlıklı hikâyede, kötü anlamlar taşıyan "habis" çocuklar grubuyla beraber Fo (= Buda) isimli bir *puer aeternus* belirir. (Çağdaş paralelleri şimdilik kenara koyalım). Bu örnekten bahsetmemin sebebi, çocuk arketipinin sonsuz yaşamsallığını örneklendirmektir.

[270] Çocuk motifi psikopatoloji alanında sık görür. Akıl hastalığı olan kadınlar arasında "hayali" çocuğun görülmesi yaygındır ve genellikle de Hristiyan bir anlamda yorumlanır. Schreber vakasında[19] olduğu gibi, homunkuluslar da belirir, sürü halinde gelir ve mağdur kişiye musallat olurlar. Ama çocuk motifinin nevroz terapisindeki en açık ve en önemli dışa vurumu, -benim *bireyselleşme* süreci olarak adlandırdığım- bilinçdışı analiziyle teşvik edilen kişiliğin olgunlaşması sürecidir.[20] Burada belli bilinçöncesi süreçlerleyiz ki, bunlar fantezi suretinde adım adım bilinçli zihne iletilirler ya da rüya olarak bilinçli hale gelirler ya da son olarak etkin imgeleme yöntemi aracılığıyla bilinçli kılınırlar.[21] Bu materyal, arketipik motifler yönünden zengin; aralarında en sık görüleniyse çocuk motifidir. Çoğu zaman çocuk, Hristiyan modele göre şekillenir; gelgelelim daha ekseriyetle Hristiyanlıktan da eski olan ve onunla tamamen

18 Farklı kaynaklarda Morienes, Morienus, Marianus gibi farklı isimler verilen eski bir simya bilirkişisi ("De compositione alchemiae," Manget, *Bibliotheca chemica curiosa*, I, ss. 509 vd.). *Faust*'un II. bölümünün aleni simyevi karakteri göz önüne alınınca, böyle bir bağlantı şaşırtıcı olmasa gerek.

19 Schreber, *Memoirs of My Nervous Illness.*

20 Genel bir tanıtım için bkz. bu ciltte "Bilinç, Bilinçdışı ve Bireyleşme". Sonraki metinde göreceğimiz özel fenomen için ayrıca bkz. *Psychologie und Alchemie*, böl. II.

21 *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, "Ben ve Bilinçdışı" II. kısım, 3. bölüm. [Ayrıca "Aşkınsal İşlev" – Editörler.]

alakasız seviyelerden gelişir – yani timsah, ejderha, yılan ya da maymun gibi yer altı hayvanlarından. Bazen çocuk saksıda belirir, altın yumurtadan çıkar ya da mandalanın ortasından gelir. Rüyalarda çoğunlukla rüya görenin oğlu ya da kızı olarak, bir çocuk, genç bir figür ya da genç kız olarak belirir; bazen yabancıl kökenlidir, Hint ya da Çinlidir, koyu tenli olur; ya da kozmik bir varlık şeklinde etrafında yıldızlar olur ya da yıldızdan taç takar; ya da daimon vasıfları taşıyan, kralın oğlu ya da cadının çocuğu da olabilir. "Erişmesi zor hazine" motifinin[22] özgü bir misali olarak görüldüğünde, çocuk motifi fevkalade değişkendir ve her şekle bürünebilir, örneğin mücevher, inci, çiçek, kadeh, altın yumurta, dörtlülük, altın top vb. Neredeyse hiç sınır tanımaksızın bunlar ve benzer imgeler arasında alternatif olarak yer değiştirebilir.

II. ÇOCUK ARKETİPİNİN PSİKOLOJİSİ

1. Geçmişle Bir Bağ Olarak Arketip

[271] Temanın *psikolojisine* gelince şunu belirtmem gerekiyor ki, bir arketipin salt fenomenal veçhesinin ötesine geçen her iddia, daha önce de söylediğimiz üzere kendini eleştirilere açık bırakmaktadır. Bir arketipin nihayeten açıklanıp baştan savılabileceği fikrine bir an dahi kapılmamalıyız. Açıklamaya yönelik en iyi denemeler bile sadece başka bir metaforik dile tercümeden ibarettir. (Hatta dilin kendisi sadece bir imgedir.) Yapabileceğimiz en fazla şey, *mit üzerine düşlememizi güncellemek* ve ona modern bir kılıf giydirmektir. Açıklama ya da yorumlama miti nasıl dönüştürürse, aynısını biz de ruhumuza yaparız; karşılığında da refahımıza ve sağlığımıza yönelik mukabil sonuçlar elde ederiz. Arketip -şunu asla unutmamamız gerekir ki- hepimizde mevcut bir psişik organdır. Kötü bir açıklama, organa yönelik aynı

22 *Dönüşüm Sembolleri*, dizin, s.v.

oranda kötü bir müdahale anlamına gelir ve böylelikle organ zarar görebilir. Ama en çok sıkıntıyı çeken kötü yorumlamacının kendisidir. Bu yüzden de "açıklama" her seferinde öyle olmalıdır ki arketip zarar görmesin, bilinçli zihin ve arketip arasında yeterli ve anlamlı bir bağ tesis edilsin. Zira arketip, psişik yapımızın bir ögesidir ve dolayısıyla psişik düzenimizde yaşamsal ve zaruri bir bileşendir. Karanlık, ilkel psişenin bazı içgüdüsel verilerini, bilincin gerçek ama gözle görülemez köklerini temsil eder ya da kişileştirir. Bu köklerle olan bağın temel önemini, ilkel zihninin bazı "büyülü" etmenlere olan ilgisinden anlarız, zira bunlar bizim arketip dediğimiz şeylerden aşağı kalır değildir. *Religio*'nun ("geriye bağ kurmak" [din]) bu orijinal sureti bugün dahi dini yaşamımızın özü ve çalışma temelidir; bu yaşam gelecekte ne biçim alırsa alsın öyle de olmaya devam edecektir.

[272] Beyincik ya da böbreklerin olmadığı gibi arketipin de "rasyonel" bir ikamesi yoktur. Fiziksel organları anatomik olarak, histolojik olarak ve embriyolojik olarak inceleyebiliriz. Bu arketip fenomenolojisinin bir dış hattına ve karşılaştırmalı tarih bakımından sunumuna karşılık gelecektir. Ama psişik bir organın *anlamına* ancak telelolojik sorular sorduğumuzda varırız. Bu sebeple ortaya şu sorgulama çıkar: Arketipin biyolojik amacı nedir? Fizyolojinin beden için bu tür sorulara cevap verdiği gibi, arketip için cevaplar bulmak da psikolojinin işidir.

[273] "Çocuk motifi kişinin kendi çocukluğunun bir kalıntısıdır" tarzındaki iddialar sadece sorudan kaçınmaktadır. Bu önermeyi biraz değiştirip "Çocuk motifi, çocukluğumuzda *unutulan* belli şeylerin resmidir" diyecek olursak, gerçeğe daha yaklaşmış oluruz. Fakat arketip daima insan ırkına ait olup sadece bireye ait olmayan bir imge olduğundan, şöyle ifade etmemiz daha iyi olur: "Çocuk motifi, kolektif psişenin bilinçöncesi ve çocukluk veçhesini temsil eder."[23]

23 Şunun altını çizmek gereksiz olmayacaktır ki, genel ön yargı çocuk motifini daima somut "çocukluk" deneyimiyle özdeşleştirmeye meyleder, sanki

[274] Bu iddiayı şimdilik *tarihi olarak* kavrarsak yanılgıya düşmeyiz: Bazı psikolojik deneyimlerin bize gösterdiğine göre, bireyin hayatının bazı evreleri otonomlaşabilir ve kişinin *kendini bir görümde görmesi* şeklinde kendini kişileştirebilir – sözgelimi kendini bir çocuk olarak görür. Bu tür görüm deneyimleri, ister rüyalarda ister uyanıklıkta görülsünler, bildiğimiz üzere, geçmiş ve şimdi arasında daha önce yaşanmış bir ayrışmayı koşul gerektirirler. Bu gibi ayrışmalar çeşitli uyumsuzluklardan dolayı meydana gelebilir; örneğin bir insanın şimdiki hali çocukluk haliyle çatışkıya düşebilir ya da kendini asıl karakterinden koparmıştır ve daha ziyade gayeleriyle ya da hırslarıyla örtüşen keyfi bir persona'nın[24] lehine değişmiştir. Böylelikle çocuksuluğunu kaybetmiş ve yapaylaşmıştır, köklerini kaybetmiştir. Bunların tümü, ilksel gerçekle yüzleşmede bir o kadar güçlü bir imkân sunar.

[275] İnsanların çocuk tanrı hakkında iddialarda bulunmaya devam ediyor olmasını göz önüne aldığımızda, belki bireysel analojiyi insanlığın yaşamına uzatabiliriz ve sonuç olarak diyebiliriz ki, insanlık da muhtemelen kendi çocukluk koşullarıyla, yani bilinçdışı, ilkel ve içgüdüsel haliyle sürekli çatışma yaşar, ve "çocuk" görümünü tetikleyen görüm gerçekten vardır. Dini adetler, yani mitik olayın yeniden

---

gerçek çocukluk çocuk motifinin sebebi ve ön koşuluymuş gibi. Gelgelelim psikolojik gerçeklikte ampirik bir fikir olarak "çocuk", daha kesin ifade edilemeyen bir psişik olguyu ifade etmek için araçtır sadece (ve tek araç da değildir). Dolayısıyla aynı sebeple mitolojik bir fikir olarak çocuk kesinlikle ampirik çocuğun bir kopyası değildir, daha ziyade şu şekilde ayırt edilebilir bir *semboldür*: Mucize çocuktur; tanrısal çocuktur; sıra dışı koşullarda peyda olur, doğar ve yetiştirilir; ve insan -esas nokta bu- çocuğu değildir. Eylemleri karakteri ve fiziksel yapısı kadar mucizevi ya da canavarsıdır. Ancak bu hayli ampirik vasıflar dolayısıyla "çocuk motifi"nin bahsini edebiliriz. Ayrıca mitolojik "çocuğun" çeşitli sureti bulunur: tanrı, dev, Parmak Çocuk, hayvan vs. Bu da rasyonel ya da somut olarak insani olmaktan çok uzak bir nedensellik göstermektedir. Mitolojik nazarda aynı oranda irrasyonel semboller olan "baba" ve "anne" arketipleri için de aynısı geçerlidir.

24 *Psikolojide Tipler*, tanım 48; ve *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, dizin s.v. "persona".

anlatılması ve ritüel tekrarı, sonuç olarak çocuk imgesini ve onunla ilişkili her şeyi tekrar tekrar bilinçli zihnin gözü önüne getirme amacına hizmet eder, öyle ki ilk koşulla olan bağ kopmasın.

2. Arketipin İşlevi

[276] Çocuk motifi sadece uzak geçmişte değil, *şu anda* da var olan bir şeyi temsil eder; yani bir kalıntı değil de şimdide işleyen bir sistemdir, amacı anlamlı bir biçimde bilinçli zihnin kaçınılmaz tek yönlülüğünü ve aşırılıklarını telafi etmek ya da düzeltmektir. Nispeten az içeriğe odaklanmak ve onları en üst berraklığa çıkarmak, bilinçli zihnin doğasında yatar. Bunun kaçınılmaz neticesi ve ön koşulu, diğer potansiyel bilinç içeriklerinin dışlanmasıdır. Dışlama zorunlu olarak bilinçli içeriklerin belli bir tek yanlılığını meydana getirir. İsteminin dinamiği aracılığıyla içerikleri pratik gerçekleştirmeye çevirmek için uygar insanın ayrımlaşmış bilincine etkili bir araç bahşedildiğinden dolayı, iradesini geliştirdikçe tek yanlılıkta kaybolmasının ve varlığının hem yasalarından hem de köklerinden daha da uzaklaşmasının tehlikesi artar. Bu taraftan insan özgürlüğünün imkânı demektir ama diğer taraftansa kişinin kendi içgüdülerine karşı sonsuz bir ihlal kaynağıdır. Aynı şekilde ilkel insan da, hayvana benzer olarak içgüdülerine daha yakın olduğundan dolayı, yenilik korkusuyla ve geleneğe bağlılığıyla bilinir. Bizim gözümüzde o utanç verici ölçüde geri kalmıştır, oysaki biz ilerlemeyi yüceltiriz. Ama ilerlemeciliğimiz, çok sayıda keyifli arzu doyumuyla sonuçlanabilse de, sarsıcı felaketler suretinde zaman zaman ödenmesi gereken Prometheusçu bir borç biriktirir. Çağlar boyunca insanlar uçmayı hayal etmiştir ve bu arzumuzu yerine getirdiğimizdeyse elimize geçen bombalama uçakları oldu! Bugün Hristiyanlığın mezar ötesinde bir yaşam umuduna gülüyoruz ama gelgelelim kutlu öte dünya anlayışından yüz kat daha gülünç batıl inançlara

kapılıyoruz. Ayrımlaşmış bilincimiz süregelen bir köksüzleşme tehlikesi altındadır; bu yüzdendir ki, çocukluk haliyle telafi edilmesi gerekiyor.

[277] Ödünlemenin semptomları, ilerlemeci bakış açısından pek nadiren olumlu tabirlerle tanımlanır. Dolayısıyla yüzeysel bakış için köstekleyici bir işlem gibi görünür; insanlar buna atalet, gericilik, şüphecilik, mızmızlanma, muhafazakârlık, ürkeklik, vizyonsuzluk vs. der. Ama insanın kendini köklerinden koparma kabiliyeti olduğu gibi, tehlikeli tek yanlılığıyla hiç sorgulamadan felaketlere de sürüklenebilir. Köstekleyici ideal her zaman daha ilkel, daha doğacı (hem iyi hem kötü anlamda) ve daha "ahlakçı"dır, zira yasaya ve geleneğe sadakatinden taviz veremez. İlerlemeci idealse daima daha soyut, daha doğadışı ve daha az "ahlakçı"dır, zira geleneğe ihanet talep eder. İrade tarafından zorlanan ilerleme, daima *gayretledir*. Geri kalmışlık doğallığa daha yakın olabilir ama o da sürekli olarak acı veren farkındalıkların tehdidi altındadır. Dünyaya yönelik eski çağların bakış açısı, ilerlemenin yalnızca *Deo concedente*[25] mümkün olduğunu biliyordu ve böylelikle karşıtlıklara karşı bilinçliydi ve *rite d'entree et de sortie*'leri daha üst bir katmanda yineliyordu. Bilinç ne kadar ayrımlaşırsa, kök-halden kopma tehlikesi o kadar büyür. Tam kopuş, *Deo concedente* unutulduğunda gelir. Psişenin bir kısmı bilinçten koptuğunda onun ancak *görünürde* etkisiz olduğu, psikolojinin bir belitidir; işin aslında bu durum kişiliğin bir ele geçirilmesini meydana getirir ve sonuç olarak bireyin hedefleri, kopuklaşan kısmın ilgilerinin lehine çarpıtılır. Öyleyse eğer kolektif psişenin çocukluk hali topyekûn dışlanma noktasına kadar bastırılırsa, bilinçdışı içerik, bilinçli hedefleri bastırır ve gerçekleştirimlerini engeller, çarpıtır, hatta yok eder. Elverişli bir ilerleme sadece ikisinin iş birliğinden gelir.

25 Tanrının rızasıyla (çn.).

[278] Çocuk motifinin temel özelliklerinden biri gelecekle bağıdır. Çocuk, potansiyel gelecektir. Bu yüzden bireyin psikolojisinde çocuğun tezahürü, ilk bakışta geçmişe yönelik bir çehreyi andırsa da, genel kaide olarak gelecek gelişimlerin bir öngörüsü yerine geçer. Yaşam bir akıştır, geleceğe akar ve durgu ya da geriye devinim değildir. Dolayısıyla mitolojideki kurtarıcıların bu kadar bir kısmının çocuk tanrılar olması şaşırtıcı değildir. Bireyin psikolojisi üzerine deneyimimizle tamı tamına örtüşür bu, zira "çocuk", kişiliğinin gelecekteki değişiminin yolunu döşer. Bireyleşme sürecinde, çocuk, kişilikteki bilinçli ve bilinçdışı ögelerin sentezinden doğan figürü önceler. Dolayısıyla da karşıtları birleştiren bir semboldür;[26] bir aracıdır, şifa getirendir, yani bütün kılandır. Bu anlamı taşıması sebebiyle, çocuk motifi öncesinde bahsettiğimiz birçok dönüşüme muktedirdir: Dairesellikle, çemberle ya da küreyle ifade edilebilir, veyahut bütünlüğün bir başka biçimi olarak dörtlülükle.[27] Bilince aşkın bu bütünlüğe ben "Kendilik" adını verdim.[28] Bireyleşme sürecinin hedefi, Kendilik'in sentezidir. Başka bir bakış açısından, "entelekya"[29] terimi "sentez"e yeğlenebilir. Bazı koşullar altında "entelekya"nın daha uygun olmasının ampirik bir sebebi vardır: Bütünlük sembolleri çoğu zaman bireyleşme sürecinin başında ortaya çıkar, hatta erken çocukluğun ilk rüyalarında pek sık gözlemlenirler. Bu gözlem, potansiyel bütünlüğün a priori varoluşu adına muazzam önemli bir belirteçtir[30] ve bu gerekçeyle *entelekya* doğrudan kendini ortaya koyar. Ama ampirik bakımdan konuşursak, bireyleşme süreci bir sentez olarak gerçekleştiğinde -paradoksal olarak- sanki halihazırda

26 *Psikolojide Tipler*, böl. V, 3: "Birleştirme Sembolünün Anlamı".

27 *Psychologie und Alchemie*, par. 327 vd.; "Psikoloji ve Din", par. 108 vd.

28 *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, par. 399. vd. [Krş. ayrıca *Aion* (bu cildin II. kitabı), böl. 4. – Editörler.]

29 (*entelekheia*) Aristotelesçi olarak yerleşmiş bir terim. Gerçekleşme. Türüne özgülüğünü izleyerek bir varlığın kendiliğine varması anlamında (çn.).

30 *Psychologie und Alchemie*, par. 328 vd.

mevcut şeyler bir araya getiriliyormuş gibi görünür. Bu bakış açısından, "sentez" terimi de kullanılabilir.

4. Çocuk Motifinin Birliği ve Çokluğu

[279] "Çocuk"un fenomenolojisinin çeşitliliği içerisinde, karşılık gelen dışa vurumlarda *birlik* ve *çokluk* arasında ayrım yapmamız gerekir. Örneğin çok sayıda homunkulus, cüce, oğlan çocuğu vs. beliren yerlerde, bunların hiçbir bireysel karakteristiği yoksa muhtemelen orada bir *çözülüm* söz konusudur. Dolayısıyla bu tür modeller bilhassa şizofrenide görülür, zira şizofreni esasen kişiliğin parçalanmasıdır. Bu durumda çok sayıdaki çocuk, kişiliğin çözülümünün ürünlerini temsil eder. Ama eğer çokluk normal insanlarda görülürse, o zaman kişiliğinin henüz tamamlanmamış sentezini temsil ederler. Kişilik (yani, "Kendilik") henüz *çoklu evrede*dir; ve bu demektir ki, Ben mevcuttur ama bütünlüğünü kendi kişiliğinin çerçevesinde deneyimleyemiyordur, yalnızca aile, kabile ya da ulus gibi topluluk içinde deneyimleyebilmektedir; hâlâ grubun çokluğuyla bilinçdışı özdeşlik evresindedir. *Corpus mysticum*[31] öğretisinde, Kilise bu yaygın durumu saptamıştır, zira *corpus mysticum*'da birey tabii olarak yalnızca bir üyedir.

[280] Fakat eğer çocuk motifi birlik biçiminde belirse, kişiliğin bilinçdışı ve muvakkaten tam senteziyle karşı karşıyayız demektir, ki pratikte bu bir olasılıktan daha fazla bir anlam taşımaz, keza bilinçdışı her şeyde durum böyledir.

5. Çocuk Tanrı ve Çocuk Kahraman

[281] Bazen "çocuk" daha ziyade *çocuk tanrı* olarak, bazen de daha ziyade genç *kahraman* gibi görünür. İki tipin de ortak yanı, mucizevi doğum ve ilk çocuklukta düşülen sıkıntılı durumlardır – terk edilme ve zulme maruz kalma. Tanrı, doğası gereği bütünüyle doğaüstüdür; kahramanın doğası

31 Mistik gövde. Cemaatin ve inananların, Kilisede ya da İsa'da tek vücut olması (çn.).

insandır ama doğaüstü sınırına dek yükseltilmiştir – "yarı tanrı"dır. Tanrı, özellikle de sembolik hayvana doğrudan yakınlığı dolayısıyla, insana henüz bütünleştirilmemiş kolektif bilinçdışını kişileştirir, oysaki kahramanın doğaüstülüğünde insan doğası da içerilir ve bu sebeple ("tanrısal", yani henüz insani kılınmamış) bilinçdışı ve insan bilincinin bir sentezini temsil eder. Sonuç olarak, bütünlüğe yaklaşan bir bireyleşme sürecinin potansiyel öngörüsünü sembolize eder.

[282] Bundan dolayı, çeşitli "çocuk" yazgıları, entelekyada ya da "Kendilik"in meydana gelişinde gerçekleşen türde psişik olayları canlandırdığı şeklinde görülebilir. "Mucizevi doğum", bu meydana geliş ya da doğuşun deneyimlenme biçimini betimlemeye çalışır. Söz konusu olan psişik bir doğuş olduğu için, her şey ampirik dışı biçimde yaşanmalıdır, yani bakireden doğma, mucizevi gebe kalma ya da doğaya aykırı organlardan doğma tarzlarında. "Değersizlik", açıkta kalma, terk edilme, tehlike vs. motifleri psişik bütünlük imkânının ne kadar güvenilmez ve tehlikeli olduğunu, yani bu "en üst iyi"ye erişme yolunda karşılaşılacak devasa zorlukları göstermeye çalışır. Büyüyüp yetişen her şeyi azami kendini gerçekleştirmeye tabi tutan yaşam dürtüsünün güçsüzlüğünü ve çaresizliğini, aynı zamanda bireyleşme yolunda türlü türlü aşılamaz engeller koyan çevresel etkileri sembolize ederler. Daha da önemlisi kişinin en iç Kendiliğine ejderhalardan ve yılanlardan gelen tehdit, yeni edinilen bilincin tekrar içgüdüsel psişe tarafından, yani bilinçdışı tarafından yutulması tehlikesine işaret eder. Daha düşük seviyeli omurgalı hayvanlar, tarihin en başından beri kolektif psişik tabanına[32] yönelik en sevilen semboller olagelmiştir, ki bu taban anatomik olarak korteks altı merkezlerde, beyincikte ve omurilikte yer alır. Bu organlar yılanı oluşturur.[33] Dolayısıyla bilinçli zihin içgüdüsel temelinden sapmaya başladığında yılan rüyaları görülmeye başlanabilir.

32 Üst seviye omurgalı hayvanlar başlıca duygulanımları sembolize eder.

33 Yılanın bu şekilde yorumlanması çok eksi tarihlerde de bulunabilir. Örn. bkz. Hippolytus, *Elenchos*, IV, 49-51; ayrıca Leisegang, *Die Gnosis*, s. 146.

[283] "En küçükten küçük, en büyükten büyük" motifi, bir o kadar mucizevi işlerle çocuğun acizliğini dengeleme görevi taşır. Bu paradoks kahramanın özüdür ve tüm yazgısının başından sonuna kadar ince bir ip gibi orada mevcuttur. Kahraman en büyük tehlikelerle başa çıkabilir ama gelgelelim en sonunda fevkalade ehemmiyetsiz bir şey onun sonunu getirir: Baldur ökseotu yüzünden, Maui küçük bir kuşun kahkahası yüzünden ölür. Siegfried hassas noktası yüzünden, Herakles karısının hediyesiyle, başkaları ihanetten ölür vs.

[284] Kahramanın asıl başarısı, karanlığın canavarına üstün gelmesidir: Bilincin bilinçdışı üzerine uzun zamandır umulan ve beklenen galibiyetidir bu. Gündüz ve ışık, bilinçle eş anlamlıdır; gece ve karanlıksa bilinçdışıyla. Bilincin şekillenmesi muhtemelen ilkel zamanların en büyük ve korkunç deneyimiydi, zira onunla beraber, daha önce var olduğundan şüphelenilmeyen bir dünya varoluşa gelmişti. "Ve Tanrı 'Işık olsun!' dedi", bilincin bilinçdışından ayrılması deneyiminin yansıtılmasıdır. Bugün ilkel halklar arasında bile ruhun ele geçirilmesi tehlikeli bir şeydir ve "ruhun kaybı", ilkel tıbbını çeşitli psikoterapötik önlemlere sevk eden tipik bir psişik hastalıktır. Bu yüzden "çocuk", karanlığın fethi olduğunu gösteren eylemlerle kendini imtiyazlı kılar.

III. ÇOCUK ARKETİPİNİN ÖZEL FENOMENOLOJİSİ

1. Çocuğun Terk Edilmesi

[285] Terk edilme, açıkta kalma, tehlike vs. tümü "çocuk"un hayata başlangıcındaki önemsizliğinin ve gizemli ya da mucizevi doğumunun ayrıntılandırılmasıdır. Bu yorum, yaratıcı karaktere sahip olan ve hedefi yeni ve henüz bilinmeyen içeriğin ortaya çıkması olan belli bir psişik deneyimi tanımlar. Bireyin psikolojisinde, bu anlarda, çıkışı yokmuş gibi gözüken sancılı bir çatışma hali bulunur daima – en azından bilinçli zihin için öyledir, zira burada *tertium*

non datur[34] geçerlidir. Ama karşıtların bu çatışmasından, bilinçdışı psişe irrasyonel doğaya sahip üçüncü bir şey yaratır daima,[35] ki bilinçli zihin bunu ne bekler ne de anlar. Kendini ne doğrudan "evet" ne de doğrudan "hayır" olan bir biçimde sunar ve neticede ikisi tarafından da reddedilir. Zira bilinçli zihin karşıtlıklardan başka bir şey bilmez ve sonuç olarak onları birleştiren şey hakkında hiçbir bilgiye sahip değildir. Fakat karşıtların birliği aracılığıyla çatışmanın çözümü yaşamsal önemde olduğundan ve üstelik bilinçli zihnin hasret duyduğu şeyin ta kendisi olduğundan dolayı, yine de yaratıcı eylemin ufak bir işareti ve anlamının sezisi aradan sızar. Bundan "çocuk"un esrarlı karakteri doğar. Anlam yüklü ve bilinmeyen bir içerik, bilinçli zihin için her zaman gizli bir cazibe taşır. Yen oluşum başlangıç halindeki genç bir bütündür; bütünlük yolundadır, hiç değilse "bütünlük" bakımından karşıtlar arasında kalan bilinçten daha üstündür ve tamlık bakımından onu aşar. Bu sebepten dolayı tüm birleştirici sembollerin kurtarıcı bir anlamı bulunur.

[286] "Çocuk." bu vaziyetin içinden bir sembolik içerik olarak çıkar, alenen arka plandan (anneden) ayrılmış ya da hatta yalıtılmıştır ama bazen tehlike içindeki vaziyetine anne de dahildir; bir taraftan bilinçli zihnin olumsuz tutumunun ve diğer taraftan bilinçdışının *horror vacui*'sinin tehdidiyle karşı karşıyadır, zira bu onun tüm soyunu yutmaya hazırdır çünkü çocuğun karşısına bunlar oyun içinde çıkar ve yok olma da oyununun kaçınılmaz bir parçasıdır. Dünyadaki hiçbir şey bu yeni doğumu hoş karşılamaz ama gelgelelim o Doğa Ana'nın kendisinin en kıymetli meyvesidir, geleceği içinde barındırandır, daha üst bir kendini gerçekleştirme aşamasını sembolize eder. Bu yüzdendir ki, Doğa, yani içgüdüler dünyası "çocuk"u kanatları altına alır: Hayvanlar onu besler ve korur.

34 Üçüncü yol yoktur, üçüncü bir seçenek yoktur, yani kesinkes iki seçenek arasında kalınmıştır anlamında (çn.).

35 *Psikolojide Tipler*, tanım 51.

[287] "Çocuk", bağımsızlığa evrilen bir şey anlamına gelir. Kendini kökenlerinden ayırmaksızın gerçekleşemez bu: Dolayısıyla terk edilme kaçınılmaz bir vaziyettir, sadece eşlik eden bir durum olmaktan ibaret değildir. Çatışma, karşıtlar arasında takılı kalan bilinç tarafından aşılamaz ve tam da bu sebepten dolayı kendini kökenlerinden koparma gerekliliğini gösteren bir sembole ihtiyaç duyar. "Çocuk" sembolü bilinçli zihni büyülediğinden ve ele geçirdiğinden dolayı, kurtarıcı etkisi bilince aktarılır ve -bilinçli zihnin kendi başına başaramadığı- çatışma halinden uzaklaşmayı sağlar. Bu sembol, yeni doğmuş bilinç halini öngörür. Söz konusu müstakbel bilinç hali henüz varoluşta olmadığından, "çocuk" mitolojik bir yansıtma olarak kalır ve dini tekrar ya da ritüelle yenilenme gerektirir. Örneğin Bebek İsa, insanların çoğunluğu şu deyişe psikolojik gerçeklik kazandıramadığı sürece dini bir gerekliliktir: "Çocuklar gibi olun [...]." Bu tür gelişim ve geçişlerin hepsi fevkalade zor ve tehlikeli olduğu için, bu gibi figürlerin yüzlerce ya da hatta binlerce yıl canlı kalmasına şaşmamak gerek. İnsanın olması ya da yapması -ister olumlu ister olumsuz anlamda olsun- gereken ama yine başarmadığı her şey, bilincin yanında mitolojik bir figür ya da öngörü olarak yaşamaya devam eder; ve bu yaşama suretleri dini yansıtma da olabilir, -ya da daha tehlikeli biçimde- bilinçdışı içerikler de olabilir, ki bu ikincisi daha sonrasında bağdaşmaz nesnelere, yani hijyenik ve diğer "kurtuluşçu" öğreti ya da uygulamalara yansır. Tüm bunlar, mitolojinin rasyonalize edilmiş ikameleridir ve gayritabii karakterleri faydadan çok zarar yol açar.

[288] Çıkışı olmayan çatışkı hali, "çocuk"u irrasyonel üçüncü olarak meydana getiren hal elbette sadece psikolojik, yani modern gelişim evresine uygun bir formüldür. İlkel insanın çocuksu bilinç kapsamının bütün bir olası psişik deneyimler dünyasını dışlaması göz önüne alındığında, ille de sadece ilkellerin psişik dünyasına uygun olduğu söylenemez. İlkel insanın doğallık seviyesinde, bizim modern *ahlaki*

çatışmamız henüz yaşamın bizzat kendisini tehdit eden *nesnel* bir afet yerine geçer. Bu yüzden çok sayıda çocuk figürü uygarlık kahramanıdır ve dolayısıyla uygarlığı yükselten bazı şeylerle özdeşleştirilir: ateş,[36] metaller, ekin, darı vs. Işık getirenler olarak, yani bilinci genişletenler olarak karanlığı alt ederler, ki bu da ilk bilinç haline üstün geldikleri anlamına gelmektedir. Üst bilinçlilik ya da mevcut bilincimizin ötesine geçen bilgi, *dünyada yapayalnız olmakla* eş değerdir. Bu yalnızlık, üst bilincin taşıyıcısı ya da sembolü ile çevresi arasındaki çatışmayı ifade eder. Karanlık fatihi figürleri ilkel zamanlara dek uzanır ve daha başka birçok efsaneyle beraber bir zamanlar *ilksel bir psişik sıkıntı halinin*, yani bilinçsizliğin var olduğunu kanıtlarlar. İlkel insanın bugün bile var olan karanlığa karşı "irrasyonel" korkusunun büyük ihtimalle kaynağı burada yatmaktadır. Elgon Dağı'nda yaşayan ilkel bir kabilede, panteist optimizme karşılık gelen bir din biçimi gördüm. Fakat iyimser ruh halleri, akşam saat 6 ve sabah saat 6 arasında bütünüyle askıya alınıyordu; bu saatlerde onun yerine korku geçiyordu, zira gece vakti karanlık varlık Ayik egemendi – "Korku Yaratan". Gündüz vakti civarlarda canavar yılanlar olmaz ama geceleri her yerde gezerler. Gece çökünce tüm bir mitoloji serbest kalıyordu.

2. Çocuğun Yenilmezliği

[289] Tüm çocuk mitlerinde şöyle çarpıcı bir paradoks bulunur ki, "çocuk" bir taraftan çaresiz halde korkunç düşmanların eline teslim edilir ve sürekli tehlike içindedir, diğer taraftansa sıradan insanlarınkini çokça aşan güçlere sahiptir. Bunun yakından bağlantılı olduğu bir psikolojik gerçek vardır: Çocuk "önemsiz", bilinmeyen, "sadece bir çocuk" olsa da aynı zamanda tanrısaldır. Bilinçli bakış açısından ne özgürleştirici ne de kurtarıcı karakterde olan önemsiz bir içerikle karşı karşıyayız gibi görünür. Bilinçli zihin,

36 İsa dahi ateş karakteri barındırır ("Bana yakın olan ateşe yakındır."), keza Kutsal Ruh da öyle.

çatışma halinde takılıdır ve savaşan güçler o kadar ezici görünür ki, yalnızca bir içerik olarak "çocuk" bilinç etmenleriyle hiçbir ilişki taşımaz. Dolayısıyla pek kolay göz ardı edilir ve bilinçdışına geri düşer. En azından işler bilinçli beklentilerimize göre sonlanırsa beklememiz gereken budur. Fakat mit ise bunun böyle olmadığını ve "çocuk"a güçler bahşedildiğini, tüm tehlikelere rağmen beklenmedik şekilde kurtulacağını vurgular. "Çocuk" bilinçdışının rahminden doğmuş, insan doğasının derinliklerinden ya da daha ziyade yaşayan Doğanın ta kendisinden peyda olmuştur. Bilinçli zihnimizin sınırlı kapsamının hayli dışında olan yaşamsal güçlerin, tek yanlı bilincimizin bihaber olduğu yol ve olasılıkların bir kişileşmesidir; Doğanın bizatihi derinliklerini kuşatan bir bütünlüktür. Her varlıktaki en güçlü, en kaçınılmaz dürtüyü, yani kendini gerçekleştirmeyi temsil eder. Bir bakıma, *başka türlü yapamama*nın bir enkarnasyonudur; doğanın tüm güçleri ve içgüdüler ona bahşedilmiştir; oysaki bilinçli zihin her zaman başka türlü yapılabilme düşüncesinde takılır kalır. Kendini gerçekleştirme dürtüsü ve zorlanımı, bir doğa yasasıdır ve dolayısıyla da yenilmez güç yasasıdır; ama gelgelelim başlangıçta etkisi önemsiz ve umulmadıktır. Gücü, ilkin çocuk kahramanın işlerinde ve sonraları köle ya da esirin (Herakles tipinin) *athla*'sında (işlerinde) açığa çıkar; ve kahraman artık büyüyüp "çocuk"un acizliğini aşmış olsa da hâlâ aşağılık bir konumdadır. Esir figürü, genellikle yarı tanrı kahramanın tezahürüyle son bulur. Tuhaftır ki, simyada da benzer geçiş motifleri bulunur – *lapis* ya da eş anlamlılarına gelişimde. *Materia prima* olarak, *lapis exilis et vilis*'tir.[37] Başkalaşım sürecinin bir tözü olarak, *servus rubeus* ya da *fugitivus*'tur;[38] ve son olarak ulu laşmış halinde *filius sapientiae* ya da *deus terrenus*[39] payesini, yani "tüm ışıklar üstündeki ışık", üst ve alt diyarların tüm

37 Prima materia. İlk madde, her şeyin kaynağı, hammadde (çn.).

38 Sırasıyla "kızıl uşak" ve "kaçak" (çn.).

39 Sırasıyla "bilgeliğin oğlu" ve "toprağın tanrısı" (çn.).

güçlerini kendinde barındıran güç payesini kazanır. Ebedi çürümezlik yaşayan bir *corpus glorificatum* haline gelir ve dolayısıyla bir Panake ("şifa getiren") olur.[40] "Çocuk"un boyutu ve yenilmezliği, Hint anlayışında atman doğasıyla bağlantılıdır, ki bunun karşılık geldiği şey de "en küçükten küçük, en büyükten büyük" motifidir. Bireysel bir fenomen olarak Kendilik, "en küçükten küçük"tür; kozmosun tekabülü olaraksa "en büyükten büyük"tür. Dünyanın karşı kutbu, onun "saltık diğeri" olarak görülen Kendilik tüm ampirik bilginin ve özne-nesne bilincinin *sine qua non*'udur.[41] Yalnızca bu psişik "diğeri" sayesinde bilinç mümkündür. Kimlik ya da özdeşleşme bilinci mümkün kılmaz; yalnızca ayrılma, kopma ve karşıtlık aracılığıyla ızdırap dolu karşılaşma eylemi bilinç ve içgörüyü meydana getirir. Hindu içe bakışı, bu psikolojik gerçeği çok erken tarihte tanıdı ve bilişsel özneyi genel olarak ontolojinin öznesiyle denk gördü. Hint aklının baskın olarak içedönük tutumuyla uyumlu olarak, nesne mutlak gerçeklik vasfını kaybetti ve bazı sistemlerde de salt yanılsama halini aldı. Yunan-Batı tipindeki zihin, kendini dünyanın saltık varoluşu inancından özgürleştiremedi – fakat bunun bedeli olarak Kendilik'in kozmik anlamını kaybetti. Bugün bile Batı insanı, ampirik evrenin karşı kutbu olarak aşkınsal bir bilişsel öznenin psikolojik gerekliliğini görmekte zorlanmaktadır; oysaki Kendilik ile karşı karşıya bir dünya koyutu, hiç değilse bir *düşünme noktası* olarak mantıki bir gerekliliktir. Felsefenin daimi fikir karşıtlığı ya da ancak yarı gönüllü fikir birliğine rağmen, bilinçdışı psişemizde Kendilik'in kozmik anlamının bir sembolünü üretmeye yönelik ödünleyici bir eğilim vardır her zaman. Bunun lehine olan

40 İlişkili materyaller *Psychologie und Alchemie*, böl. II ve III içinde derlenmiştir. Hizmetçi olarak Mercurius için, bkz. Eirenaeus Philalethes'in kısa hikâyesi *Ripley Reviv'd. or, An Exposition upon Sir George Ripley's Hermetico-Poetical Works* (1678).

41 Olmazsa olmaz (çn.).

çabalar, neredeyse her bireyleşme sürecinde gözlemlenebilen türden arketipik kahraman miti suretlerine bürünebilir.

[290] "Çocuk"un doğumunun fenomenolojisi, ilk psikolojik halin ayrım yetisinin yoksunluğuna, yani karanlık ya da alacakaranlığa, özne ve nesne arasındaki ayrımlaşmamışlığa, insan ve evrenin bilinçdışı özdeşliğine işaret eder. Ayrımlaşmamışlık evresi altın yumurtayı husule getirir, ki bu yumurta hem insan hem de evrendir ama aslında ikisi de değildir, irrasyonel üçüncüdür. İlkel insanın alacakaranlık bilinci için, adeta yumurta engin dünyanın rahminden çıkmıştır ve buna binaen kozmik, nesnel, dışsal bir vukudur. Diğer taraftan ayrımlaşmış bilinç içinse, bu yumurta sanki psişe tarafından kusulmuş bir sembolden ibarettir ya da -daha kötüsü- hayali bir kurgudur ve dolayısıyla hiçbir "gerçekliğin" alakalı olmadığı ilkel bir kuruntudan başka bir şey değildir. Gelgelelim günümüz psikolojisi bu "kuruntular" hakkında farklı bir fikre sahiptir. "Yalnızca" fantezilerin ardından bedensel işlevlerde ne kadar ağır rahatsızlıkların ve yıkıcı psişik sonuçların gelebileceğini bilir. "Fanteziler", bilinçdışı yaşamının doğal ifadeleridir. Ama bilinçdışı, bedenin tüm otonom işlevsel yapılarının psişesi olduğundan, "fantezileri" küçümsenmemesi gereken etiyolojik önem barındırır. Bireyleşme sürecinin psikopatolojisinden biliyoruz ki, sembollerin oluşumu çoğu zaman psişik kökenli fiziksel bozukluklarla ilişkilendirir, ki bunlar bazı durumlarda kesinkes "gerçek" hissedilir. Tıpta, fanteziler, psikoterapistin hakikaten de ciddiyetle değerlendirmesi gereken *gerçek şeyler*dir. Dolayısıyla, psikoterapist, içerikleri bu kadar "gerçek" olduğu için dış dünyaya yansıtılan ilkel kuruntuları gerekçelerinden koparamaz. Son tahlilde insan bedeni de dünyanın malzemelerinden, fantezilerin göze görülür hale geldiği malzemelerden inşa edilir; hatta bu malzemeler olmadan fantezi deneyimlenemez bile. Bu malzemeler olmadan, kristalizasyon sürecinin henüz başlamadığı, bir çözelti içindeki soyut bir kristal ağı gibi bir şey olurlardı.

[291] Kendilik sembolleri bedenin derinliklerinde doğar ve bedenin maddeselliğini, algılayan bilincin yapısı kadar ifade ederler. Dolayısıyla sembol yaşayan bir gövdedir, *corpus et anima*'dır;[42] çocuğun bu sembol için bu kadar yerinde bir formül olmasının sebebi budur. Psişenin eşsizliği hiçbir zaman tam olarak gerçekliğe giremez, ancak takriben gerçekleştirilebilir ama gelgelelim yine de tüm bilincin mutlak temeli olarak kalır. Psişenin daha derin "katmanları", karanlığın gittikçe daha uzak yerlerine çekildikçe bireysel eşsizliklerini kaybederler. "Alçalmak" şu anlama gelir ki, otonom işlev sistemlerine yaklaştıkça evresenselleştirilecekler ve bedenin maddeselliğinde, yani kimyasal özlerde sönümlenene dek gitgide kolektif hale geleceklerdir. Bedenin karbonu yalnızca karbondur. Bu sebepten, işin özünde psişe yalnızca "dünya"dır. Bu hususta Kerényi'nin kesinlikle haklı olduğunu düşünüyorum, zira sembolde *dünyanın kendisinin* konuştuğunu söylemişti. Sembol ne kadar arkaik ve "derin" ise, yani daha *fizyolojik* ise o kadar kolektif ve evrensel, o kadar "maddi" olur. Ne kadar soyut, ayrımlaşmış ve spesifik ise, ve tabiatı bilinçli eşsizliğe ve bireyselliğe ne kadar yakınsa evrensel karakteri o kadar üstünden atar. Nihayet tam bilince eriştiğinde, yalnızca bir alegoriye dönüşme riskiyle karşılaşır, ki bu alegori de hiçbir yerde bilinç idrakinin hudutlarını aşmaz ve sonrasında türlü türlü rasyonalist ve dolayısıyla yetersiz açıklama girişimlerine maruz kalır.

3. Çocuğun Hermafroditliği

[292] Kozmogonik tanrıların muhtemelen çoğunluğunun biseksüel tabiatta olması dikkate değer bir olgudur. Hermafrodit, en güçlü ve en çarpıcı karşıtların birliği demektir. İlk başta bu birlik ilkel bir zihin haline, ayrımların ve karşıtlıkların ya zar zor ayrıldığı ya da tamamen birbirine karıştığı bir alacakaranlığa göndermedir. Fakat bilincin

42 Beden ve ruh (çn.).

berraklığının artmasıyla beraber, karşıtlar gitgide daha belirgin ve uzlaştırılamaz biçimde ayrılır. Dolayısıyla hermafrodit eğer ilkel ayrımlaşmamışlığın bir ürününden ibaret olsaydı, uygarlığın ilerlemesiyle ortadan kaldırılması gerekirdi. Durum katiyen böyle değildir; tam aksine, insanın hayal gücü bu fikirle uygarlığın üst ve en üst seviyelerinde de tekrar tekrar meşgul olmuştur, ki bunu da geç Yunan felsefesi ve Gnostisizmin sinktretik felsefesinde görebiliriz. Hermafrodit *rebis*, Orta Çağların doğa felsefesinde önemli rol oynar. Günümüzde de Katolik mistisizminde İsa'nın çift cinsiyetli olduğu iddiasını duyarız.[43]

[293] Öyleyse ilkel kuruntularıyla ya da karşıtların ilksel bulaşımıyla artık başa çıkamıyoruz demektir. Daha ziyade, Orta Çağ yazılarından[44] gördüğümüz gibi, ilksel fikir, karşıtların yaratıcı birliğinin bir sembolü, tam anlamıyla "birleştirici sembol" haline gelmiştir. İşlevsel anlamında sembol artık geriye değil, henüz ulaşılmamış gelecekteki bir amaca işaret eder. Acayipliğine karşın, hermafrodit adım adım bir çatışma dindiren ve şifa getiren haline gelmiştir, ve bu anlamı da uygarlığın nispeten erken evrelerinde edinmiştir. Bu yaşamsal anlam, hermafrodit imgesinin ilkel zamanlarda neden solup gitmediğini ve tam aksine binlerce yıl boyunca sembolik içerik bakımından iyice artan bir derinlikle kendini ortaya koyabildiğini açıklar. Bu kadar arkaik bir fikrin bu kadar ulu yüksekliklere çıkabildiği gerçeği, sadece arketipik fikirlerin yaşamsallığını göstermekle kalmaz, aynı zamanda arketipin karşıtları birleştirme gücü sayesinde bilinçdışı alttban ve bilinçli zihin arasında aracı olduğu ilkesinin doğruluğunu da sergiler. Daima köklerini kaybetme tehlikesindeki mevcut bilinç ve ilkel zamanların doğal, bilinçdışı, içgüdüsel bütünlüğü arasına köprü çeker. Bu aracılık sayesinde mevcut bireysel bilincimizin eşsizliği, özgülüğü ve

43 Koepgen, *Die Gnosis des Christentums*, ss. 315 vd.

44 Aracı ve temsil olarak *lapis* için bkz. Manget, *Bibliotheca chemica curiosa* I, içinde *Tractatus aureus*, s. 408b ve *Artis auriferae* (1572) s. 641.

tek taraflılığı tekrardan doğal ve ırksal kökleriyle bağlanır. İlerleme ve gelişim, katiyen yadsınmaması gereken ideallerdir ama eğer insan yeni haline kendinin yalnızca kısmi bir parçası halinde ulaşırsa, asıl iç dünyasını bilinçdışının gölgesinde, ilkellik halinde ya da hatta barbarlık içinde geride bırakırsa bunlar tüm anlamını kaybeder. Kökenlerinden kopan bilinçli zihin, yeni halin anlamını ayırt etmekten aciz halde, ondan sonra söz konusu yeniliğin onu içinden kurtarması gereken ilk vaziyetten çok daha kötü bir vaziyete düşer – *exempla sunt odiosa*![45] Bu sorunu ilk sezen Friedrich Schiller'di; ama ne çağdaşları ne da varisleri bir sonuca varmayı başaramadılar. Onun yerine insanlar hiç olmadığı kadar *çocukları* daha fazla eğitmeye meylediyorlar. Dolayısıyla şüphem o ki, *furor paedogogicus*,[46] Schiller tarafından değinilen sorunu, yani *eğitmenin eğitimi* meselesini kasten görmezden gelen beklenmedik bir yöntemdir. Çocuklar yetişkinin *olduğu* şeyle öğrenir, *söylediği* şeyle değil. Sözlere olan şu yaygın inanç, hakiki bir zihin hastalığıdır, zira bu tür bir batıl inanç insanı daima temellerinden uzaklaşır ve moda olan slogan her neyse insanları tehlikeli biçimde bununla özdeşleştirmeye cezbeder. O esnadaysa sözüm ona "ilerleme" tarafından üstün gelinen ve geride bırakılan her şey bilinçdışının gitgide derinine batar, ve bundan da en sonunda *kitleyle özdeşleşme* şeklindeki ilkel koşul yeniden doğar. Beklenen ilerleme yerine, şimdi bu koşul gerçekliğe yerleşir.

[294] Uygarlık geliştikçe biseksüel ilksel varlık kişiliğin birliği sembolüne, yani Kendilik sembolüne dönüşür; ki burası karşıtların savaşının ateşkes yaptığı yerdir. Bu şekilde ilksel varlık, en başından itibaren bilinçdışı bütünlüğün bir yansıtması olmasıyla beraber, insanın öz gelişiminin ırak gayesi haline gelir. Bütünlük, bilinçli ve bilinçdışı kişiliğin birliğinden müteşekkildir. Tıpkı her bir bireyin eril ve dişil genlerden türediği ve cinsiyetin mukabil genlerin

45 Örnekler nahoş olabilir, ibretlik olaylar insana korkunç gelebilir (çn.).

46 Pedagojik delilik, çarpıtma, sapkınlık (çn.).

baskınlığına göre belirlendiği gibi, psişede de eril işareti taşıyan yalnızca bilinçli zihindir, bilinçdışıysa doğası gereği dişildir. Kadınlarda bunun tam tersi geçerlidir. Anima kuramımda benim yaptığım tek şey, bu gerçeği yeniden keşfetmek ve yeniden formüle etmek oldu.[47] Uzun zamandır zaten bilinen bir şeydi bu.

[295] Eril ve dişil *coniunctio*'su[48] fikri, ki bu Hermetik felsefede neredeyse teknik bir terim haline gelmiştir, Gnostisizmde *mysterium iniquitatis*[49] olarak ortaya çıkar; gerçi muhtemelen örneğin Hoşea tarafından gerçekleştirilen gibi,[50] Eski Ahit'teki "kutsal evlilik"ten etkilenmiş değildir. Bu tür şeylere yapılan anıştırmalar sadece belli geleneksel alışkanlıklarda[51] değil, Mısırlılara göre Clement'in ikinci mektubunda, İncil'de de bulunur: "İki olacak bir, dışarısı olacak içerisi ve erkekle kadından ikisi de ne erkek ne kadın olacak."[52] İskenderiyeli Clement, bu deyişi şu sözlerle başlatır: "Utanç örtüsünü (ayaklarınızla) ezdiğinizde [...]."[53] Bu muhtemelen bedene yapılan bir göndermedir; zira Clement gibi Cassian da (ki alıntı ondan alınmıştır) ve ayrıca sahte Clement de sözleri ruhsal anlamda yorumlar ve yorumlamaları Gnostiklerinkine zıttır, zira Gnostikler *coniunctio*'yu fazlasıyla temel anlamında kavramış gibi görünürler. Fakat kürtaj ve diğer kısıtlama uygulamaları vasıtasıyla, eylemlerinin biyolojik anlamının ritüelin dini anlamını çiğnememesine özen göstermişlerdir. Oysaki Kilise mistisizminde *hieros gamos* ilkimgesi yüce bir katmana yükseltilmiş ve ancak nadiren -örneğin Magdeburglu Mechtild'de[54]- fiziksel katmana duygusal

47 *Psikolojide Tipler*, tanım 48; ve "Ben ve Bilinçdışı", par. 296 vd.

48 Birleşim (çn.).

49 Kötülük gizemi (çn.).

50 Hoşea 1: 2 vd.

51 Krş. Fendt, *Gnostische Mysterien*.

52 James, *The Apocryphal New Testament*, s. 11.

53 Clement, *Stromata*, III, 13, 92, 2.

54 *The Flowing Light of the Godhead*.

yoğunlukla yaklaşmıştır, dünyanın geri kalanı içinse pekâlâ hayatta kalmış ve müstesna psişik meşgalelerin konusu olmaya devam etmiştir. Bu hususta Opicinus de Canistris'in[55] sembolik çizimleri bize ilginç bir içgörü sunar, bu ilkimgenin -patolojik hallerde bile- karşıtları birleştirmede nasıl etkili olduğunu gösterir. Diğer taraftan, Orta Çağlarda egemen olmuş olan Hermetik felsefede *coniunctio* tamamıyla psişik alanda, kuşkusuz soyut bir teori olan *coniugium solis et lunae*'de[56] ortaya koyulmuştur; ve söz konusu engele rağmen yaratıcı hayal gücüne antropomorfik girişimler için bolca fırsat sunmuştur.

[296] İşler böyleyken, hermafrodit ilkimgesinin modern psikolojide eril-dişil antitezi kisvesinde, *eril* bilinç ve kişileşmiş *dişil* bilinçdışı olarak tekrar ortaya çıkması pekâlâ anlaşılabilirdir. Ama şeyleri bilince getirme psikolojik süreci, resmi hatırı sayılır ölçüde karmaşıklaştırdı. Eski bilim yalnızca insanın bilinçdışının kendini yansıtabileceği bir alanken, yeni psikolojinin otonom bir dişil psişenin de varoluşunu tanıması gerekti. Burada işler tersine döner, dişil bilinç de bilinçdışının eril kişileşmesiyle karşı karşıya kalır; ve adı artık *anima* değil, *animus* olur. Bu keşif ayrıca *coniunctio* meselesini de karmaşıklaştırır.

[297] Esasen bu arketip rolünü tamamen bereket büyüsü alanında oynamıştır ve böylelikle uzunca süre döllemeden başka bir amaç taşımayan salt biyolojik bir fenomen olarak kalmıştır. Ama erken Antik Çağ'da bile eylemin sembolik anlamı artmış gibi görünür. Böylelikle örneğin kutsal bir ayin olarak *hieros gamos*'un fiziksel icraatı, sadece gizem olarak kalmamış demektir – yalnızca bir sanı haline düşmüştür.[57]

55 Salomon, *Opicinus de Canistris*.

56 Güneş ve ayın evliliği (çn.).

57 Krş. Bishop Asterius'un tenkit yazısı (Foucart, *Mystères of d'Eleusis*, ss. 477 vd.). Hippolytos'un aktarımına göre tefsirci rahip, baldıranotu içerek kendini hadım eder. Rahiplerin Ana Tanrıça tapınımında kendilerini hadım etme eylemi, aynı anlamı taşır.

Gördüğümüz üzere Gnostisizm de fizyolojik olanı metafizik olana tabi kılmaya çabalamıştır. En sonunda Kilise *coniunctio*'yu fiziksel diyardan topyekûn koparmıştır ve doğa felsefe de onu *theoria*'ya[58] çevirmiştir. Bu gelişimler arketipin psikolojik bir sürece tedrici dönüşümü anlamına gelmekteydi, ki teoride buna da bilinç ve bilinçdışı süreçlerinin bir kombinasyonu diyebiliriz. Fakat pratikte işler o kadar kolay değildir çünkü genel olarak erkeğin dişil bilinçdışı bir kadın partnere yansıtılır ve kadının eril bilinçdışı bir erkeğe yansıtılır. Bu sorunların aydınlatılması, psikolojinin özel bir dalıdır ve mitolojik hermafroditin tartışmasından sorumlu değildir.

4. Başlangıç ve Son Olarak Çocuk

[298] Faust ölümünden sonra bir oğlan çocuğu olarak "kutlu gençler korosu"na alınır. Goethe bu tuhaf düşünceyle Antik Çağ mezar taşlarındaki *cupid*'lere mi gönderme yapıyordu bilmiyorum. Cucullatus figürünün belli göndermeleri vardır: kapüşonlu, yani *görünmez* olan; yeni bir yaşamın çocuksu neşesinde yeniden beliren ve yunus balığı ya da tritonlar gibi deniz varlıklarıyla etrafı sarılmış bir cin. Deniz en çok kullanılan bilinçdışı sembolüdür, yaşayan her şeyin anasıdır. Belli durumlarda "çocuk"un fallusla, peyda edenle yakından alakalı olduğu gibi mezar fallusunda, yeniden peyda olma sembolünde de yine belirir.

[299] "Çocuk" dolayısıyla *renatus in novam infantiam*'dır. Dolayısıyla hem başlangıç hem sondur, baş ve son varlıktır. Baş varlık insandan önce de vardı ve son varlık insandan sonra da var olacaktır. Psikolojik olarak konuşursak, bu demektir ki, "çocuk" insanın bilinçöncesini ve bilinçsonrasını sembolize eder. Bilinçöncesi özü, ilk çocukluğun bilinçdışı halidir; bilinçsonrası özüyse, benzetimle beraber ölümden sonraki yaşamın öngörüsüdür. Bu fikirde psişik bütünlüğün her şeyi kuşatan doğası ifade edilir. Bütünlük hiçbir zaman

58 Teori (çn.).

bilinçli zihnin sahasına sınırlı değildir – belirsiz ve tanımlanamaz ölçüde bilinçdışını da içerir. Bütünlük, ampirik olarak konuşursak, dolayısıyla ölçülemez bir bakımdan bilinçten hem daha yaşlı hem daha gençtir ve bilinci uzamda ve zamanda sarar. Spekülasyon değildir bu, doğrudan bir psişik deneyimdir. Bilinç süreçlerine bilinç olayları sadece eşlik etmekle kalmaz, aynı zamanda çoğu zaman ona yol gösterir, yardım eder ya da onu engellerler. Çocuğun bilince sahip olmadan önce bir psişik yaşamı vardı. Yetişkin insan bile anlamını ancak daha sonrasında fark ettiği şeyler söyler ve yapar, hatta belki bunları hiçbir zaman fark etmez. Ama yine de bunları sanki anlamını biliyormuşçasına söylemiş ve yapmıştır. Rüyalarımız daima bilinç idrakimizi aşan şeyler söyler (ki nevroz terapisinde bu kadar yararlı olmalarının sebebi budur). Bilinmeyen kaynaklardan tahminler ve sezgiler ediniriz. Korkular, ruh halleri, tasarılar ve umutlar bize gözle görülebilir nedensellikleri olmaksızın gelir. Bu somut deneyimler, kendimizi çok az tanıdığımız hissinin temelinde yatar; keza kendimize karşı bazı şaşırtmacalar saklıyor olabileceğimiz nahoş varsayımının da altında onlar yatar.

[300] İlkel insan için kendisi bir bulmaca ya da şaşkınlık kaynağı değildir. "İnsan nedir?" sorusu insanın daima sona sakladığı sorudur. İlkel insanın bilinçli zihninin de dışında o kadar psişe yatar ki, dışındaki psişik bir şeyin deneyimi onun için bize olduğundan çok daha aşinadır. Bilincin psişik güçler tarafından kösteklenmesi, güç verilmesi, tehdide maruz kalması ya da sanrılara düşürülmesi insanlığın kadim bir deneyimidir. Bu deneyim kendini -insanın bütünlüğünü ifade eden- çocuk arketipine yansıtmıştır. "Çocuk", terk edilmiş ve açıkta kalmış ama aynı zamanda tanrısal güce sahip tüm şeylerdir; önemsiz, şaibeli başlangıçtır ve muzaffer sondur. İnsandaki "ebedi çocuk" betimlenemez bir deneyimdir, bağdaşmazlıktır, bir sakatlıktır ve tanrısal bir imtiyazdır; bir kişiliğin nihai değerini ya da değersizliğini belirleyen bir ölçülemezliktir.

[301] Çocuk arketipi üzerine ayrıntılı belgelendirme olmadan yorum yapmanın bir taslaktan ibaret kalacağının farkındayım. Ama psikolog için burası el değmemiş topraklar olduğundan, benim birincil çabam, arketipimiz tarafından ortaya atılan sorunların olası kapsamlarını belirlemek ve aceleyle olsa da arketipin farklı veçhelerini tanımlamaktı. Bu alanda keskin ayrımlar ve katı formülasyonlar imkânsızdır çünkü sıvı türünden bir geçişimlilik, arketiplerin bizatihi doğasında yatmaktadır. Arketiplerin en fazla kabaca sınırları çizilebilir. Yaşayan anlamları tekil formülasyonlarından ziyade bütün olarak sunumlarından gelir. Onları daha keskin biçimde odaklamaya yönelik her girişim, hemen o müphem çekirdeğinin aydınlığını kaybetmesi cezasıyla karşılık bulur. Hiçbir arketip basit bir formüle indirgenemez. Hiçbir zaman boşaltamayacağımız ve asla el yordamıyla dolduramayacağımız bir kaptır. Yalnızca gücül bir varoluşa sahiptir ve maddede biçim kazandığında artık eskiden olduğu şey olmaz. Çağlar boyu baki kalır ve daima yeniden yorumlama gerektirir. Arketipler, bilinçdışının ölümsüz unsurlarıdır ama sürekli olarak şekillerini değiştirirler.

[302] Psişenin yaşayan dokusundan tekil bir arketipi söküp almak hemen hemen umutsuz bir girişimdir; ama iç içe geçmişliklerine rağmen, arketipler sezgisel olarak algılanabilir anlam birimleri oluştururlar. Psişik yaşamın birçok ifadesinden biri olan psikoloji, kendi paylarına arketipik yapılardan türetilen ve böylelikle daha soyut türden mitler üreten fikirlerle işler. Dolayısıyla psikoloji, mitin arkaik dilini modern bir mit temasına tercüme eder -tabii ki henüz böyle olduğu bilinmez- ve bu da "bilim" mitinin unsurlarından birini teşkil eder. Zahiren umutsuz bu girişim, *yaşayan ve yaşanmış bir mit*tir; mizacı uygun düşen kişileri tatmin eder, hatta nevrotik çözünüm yüzünden psişik kökenlerinden kopmuş olmaları hususunda bir hayli fayda taşır.

[303] Deneyim alanında, çocuk arketipiyle kendiliğinden oluşan ve terapötik olarak teşvik edilen bireyleşme süreçleriyle karşılaşırız. "Çocuk"un ilk dışa vurumu, genellikle bütünüyle bilinçdışı bir fenomendir. Burada hasta kendini kişisel çocuksuluğuyla özdeşleştirir. Ondan sonra, terapinin etkisiyle, "çocuk"un nesneleştirilmesinden öyle ya da böyle gitgide uzaklaşırız, yani özdeşleşme dağılır ve ardından fantezi yoğunlaşması (bazen teknik telkinle) gelir, ve sonuç olarak arkaik ya da mitolojik nitelikler iyice açıklık kazanır. Daha ileriki dönüşümler, kahraman mitine paralel gelişir. "Tanrısal yiğitlikler" teması genelde olmaz ama diğer taraftan mitik tehlikeler aynı ölçüde tehlikeli roller oynar. Bu aşamada çoğunlukla bir başka özdeşleşme gelir, bu sefer kahramanla özdeşleşilir; ki kahramanın rolü birçok sebepten caziptir. Özdeşleşme çoğu zaman fevkalade inatçıdır ve psişik denge için tehlikelidir. Eğer özdeşleşme bozulursa ve bilinç insan ölçülerine geri indirilebilirse, kahraman figürü adım adım ayrımlaşarak Kendilik sembolü halini alabilir.

[304] Gelgelelim pratik gerçeklikte tabii ki hastanın bu tür gelişimleri sadece *bilmesi* yeterli değildir; asıl önemli olan, hastanın çeşitli dönüşümlerdeki deneyimidir. Kişisel çocuksuluğun başlangıç evresi, mağrur talepleri olan "terk edilmiş" ya da "yanlış anlaşılmış" ve haksız muamele görmüş çocuğun resmini sunar. Kahramanın ortaya çıkması (ikinci özdeşleşme), kendini buna denk düşen bir inflasyonla gösterir: Devasa talepler büyüyerek kişinin sıra dışı bir şey olduğu kanısı halini alır ya da aksi durumlarda taleplerin doyurulamaması sadece kişinin kendi aşağılıklığını kanıtlamaktadır, ki bu da mağdur kahraman rolünün (negatif bir inflasyon) lehinedir. Zıtlıklarına rağmen iki biçim de aynıdır çünkü bilinçli megalomani, ödünleyici bilinçdışı aşağılık hissiyle dengelenir ve bilinçli aşağılık hissiyse bilinçdışı megalomaniyle (etmenlerden biri varsa diğeri de kaçınılmazdır). İkinci özdeşleşmenin kayalıkları başarıyla aşıldığında, bilinçli süreçler temiz bir şekilde bilinçdışından ayrıştırılabilir

ve bilinçdışı nesnel olarak gözlemlenebilir. Bu da kişiyi bilinçdışıyla uzlaşma imkânına ve böylelikle de bilinçli ve bilinçdışı bilgi ve faaliyet unsurlarının olası bir sentezine götürür. Sırası gelince de bu artık kişiliğin merkezinin Ben'den Kendilik'e geçmesini sağlar.[59]

[305] Terk edilmişlik, yenilmezlik, hermafroditlik ve son ile başlangıç motifleri bu psikolojik çerçevede muayyen deneyim ve idrak kategorileri olarak yerlerini bulurlar.

59 Bu gelişimlerin daha ayrıntılı bir izahı için bkz. "Ben ve Bilinçdışı".

KORE'NİN PSİKOLOJİK YÖNLERİ

[306] Demeter ve Kore figürü bakire, anne ve Hekate olarak üç yönlü veçhesiyle hem bilinçdışı psikolojisinde bilinmez hem de pratik bir sorun teşkil eder. "Kore"nin psikolojik muadili bir taraftan *Kendilik* ya *üstkişilik* diye adlandırdığımda arketiplerde, diğer taraftan da anima'dadır. Her okuyucunun aşina olmasını bekleyemeyeceğim bu figürleri açıklamak için, genel karakterli belli yorumlarla başlamam gerek.

[307] Ondan tam tanımlamalar ya da açık ve net bilgi istendiğinde, psikolog, mitologla aynı zorluklarla başa çıkmak durumunda kalır. Resim yalnızca alışılmış bağlamında görüldüğünde somut, net ve yanlış anlaşılmalara kapalıdır. Bu suretindeyken bize içerdiği her şeyi gösterir. ama resmin "gerçek özünü" çıkarmaya çalıştığımız anda, her şey puslu ve belirsiz bir hal alır. Canlı işlevini anlamak için, tüm karmaşası içinde onun organik bir varlık olarak kalmasına izin vermeli ve bilim insanının yordamında cesedinin anatomisini incelemeye ya da tarihçi yordamında kalıntılarının arkeolojisini yapmaya çalışmamalıyız. Tabii ki doğru yerde uygulandıklarında bu tür yöntemlerin meşruiyetini reddetmek değildir bu.

[308] Psişik fenomenlerin muazzam karmaşıklığı karşısında, salt fenomenolojik bir bakış, başarı umudu taşıyan tek olası bakış açısıdır ve daima da öyle olacaktır. Şeylerin "nereden" geldiği ve "ne" oldukları, bilhassa psikoloji alanında münasebetsiz açıklamaları teşvik edebilecek türden sorulardır. Üstelik bu tür spekülasyonlar, fenomenlerin kendilerinin doğasına olduğundan ziyade bilinçdışı felsefi dayanaklara dayanır. Bilinçdışı süreçler tarafından meydana getirilen psişik fenomenler o kadar zengin ve o kadar muhteliftir ki, benim tercihim bulgularımı ve gözlemlerimi ilkin

tarif etmek ve mümkünse ondan sonra sınıflandırmaktır – yani belli muayyen tipler altında yapılandırmak. Doğa biliminin yöntemi budur ve muhtelif ve henüz düzenlenmemiş materyallerle karşı karşıya olduğumuz her yerde uygulanabilir. Yapılandırmada kullanılan kategorilerin ya da tiplerin yararı ya da uygunluğu sorgulanabilir ama yöntemin kendisi sorgulanamaz.

[309] Kelimenin en geniş anlamıyla bilinçdışının ürünlerini, yani rüyaları, fantezileri, görümleri ve akıl hastalarının sanrılarını yıllardır gözlemlediğim ve araştırdığımdan, bazı düzen ve yapıları fark etmekten kendimi alıkoyamadım, yani *tipleri*. Bunlar sık sık kendilerini yineleyen ve mukabil anlama sahip olan *durum* tipleri ve *figür* tipleridir. Dolayısıyla bu yinelemeleri adlandırmak için "motif" terimini kullanıyorum. Dolayısıyla sadece tipik rüyalar değil, rüyalarda tipik motifler de vardır. Bunlar söylediğimiz gibi durum da olabilir figür de. Figürler arasında belli bir arketip dizisi altında sıralanabilecek insan figürleri vardır. Bunların başlıcaları benim önerime göre[1] *gölge, yaşlı bilge adam, çocuk* (çocuk kahraman dahil), üstkişilik olarak ("daimonca" çünkü üst) *anne* ("İlksel Anne" ve "Toprak ana") ve onun muadili *bakire*, ve son olaraksa erkekte *anima* ve kadında *animus*'tur.

[310] Saydığımız tipler bu konudaki tüm istatistik yapıların tamamını ortaya koymaktan bir hayli uzaktır. Burada bizi ilgilendiren Kore figürü, erkekte gözlemlendiğinde, *anima* tipine aittir; ve bir kadında gözlemlendiğindeyse *üstkişiliğe*. Psişik figürlerin çift yönlü olması ya da en azından çiftlenme kabiliyetine sahip olmaları temel karakteristik

1 Bilgim dahilinde, şimdiye kadar başka öneri ya da iddia ortaya konulmamıştır. Eleştirmenler bu tür arketiplerin var olmadığı sanısıyla yetindiler. Kuşkusu yoklar, keza doğada da hiçbir botanik sistem yoktur! Ama bundan dolayı herhangi bir kimse doğal bitki familyalarının varoluşunu yadsır mı? Veyahut belli morfolojik ve işlevsel benzerliklerin ortaya çıkışını ve sürekli yinelenişini hiç kimse reddeder mi? Bilinçdışının tipik figürlerinde de durum pekâlâ aynıdır. *A priori* var olan formlar ya da psişik faaliyetin biyolojik normlarıdırlar.

özellikleridir; her halükârda çift kutupludurlar ve olumlu ve olumsuz anlamları arasında sallanırlar. Bu bakımdan "üst" kişilik habis ve çarpık bir biçimde görünebilir, örneğin Mefistofeles'te, zira Mefistofeles, bir kişilik olarak yavan ve aklı havada olan işine düşkün Faust'tan daha olumludur. Bir başka olumsuz figür de halk masallarındaki Parmak Çocuk ya da Tom Dumb'dır. Bir kadında Kore'ye karşılık gelen figür genellikle ikilidir, yani hem anne hem bakiredir ve bu demektir ki, bir öyle belirir bir böyle. Başlangıç olarak bundan şu çıkarımı yapabilirim ki, Demeter-Kore mitinin oluşumunda dişil tesir eril tesire o kadar basmıştır ki, eril tesirin neredeyse hiçbir önemi olmamıştır. Demeter mitinde erkeğin önemi gerçekten de yalnızca ya baştan çıkaran ya da insan kaçıran şeklindedir.

[311] Pratik gözlem konusu olarak, Kore çoğu zaman kadında *kim olduğu bilinmeyen bir genç kız* olarak belirir; Gretchen ya da bekar anneden daha sık görülür bu.[2] Sık karşılaşılan bir diğer sureti de *dansçı*dır; bu çoğu zaman Antik Çağ bilgilerinden kaynaklanır, zira Antik Çağ'da "bakire" *korybant*, *mainad* ya da *nympha* olarak belirir. Bazen rastlanılan bir varyant da su perisidir; balık kuyruğuyla insan doğasına terstir. Bazen Kore figürleri ve anne figürleri hayvan krallığına kayar, o zamanlar en çok kullanılan temsilleri *kedi*, *yılan* ya da *ayı*dır, veyahut timsah ya da semender benzeri diğer kertenkeleler gibi bazı siyah yer altı canavarlarıdır.[3] Bakirenin acizliği onu her türlü *tehlikeye* maruz bırakır, örneğin sürüngenler tarafından yenmek ya da adak hayvanı gibi herhangi bir ayinde katledilmek gibi. Çoğu zaman masum

2 "Kişilikçi" yaklaşım bu tür rüyaları "arzu doyumu" olarak yorumlar. Birçok kişi için bu tür yorumlama tek olası yorum gibi görünür. Fakat bu rüyalar çok çeşitli koşullar altında ortaya çıkabilir, hatta arzu doyumu teorisinin tamamıyla zorlama ya da keyfi olacağı durumlarda da. Rüyalar alanında motiflerin araştırılması dolayısıyla bana daha ihtiyatlı ve daha uygun olan yöntem gibi görünüyor.

3 Benvenuto Cellini'nin otobiyografisinde anlattığı çifte semender görümü, babasının çaldığı müzikle teşvik edilmiş bir anima yansıtması olabilir.

çocuğun kurban düştüğü kan dolu, zalim ve hatta müstehcen *orjiler* olur. Bazense tam bir *nekyia*, yani Hades'e iniş ve "erişmesi zor hazineyi" arama görevi söz konusudur; bunlar da bazen orji ritüelleriyle ya da adet kanının aya sunulması gibi olaylarla bağlantılı olur. Gariptir ki, çeşitli işkenceler ve müstehcenlikleri yürüten "Toprak Ana"dır. *Kan içilir, kanda yıkanılır*[4] ve çarmıha gerilmeler bulunur. Vaka hikâyelerinde sökün eden bakire, çiçeğe benzeyen muğlak Kore'den hiç de az farklılık göstermez, zira modern figürün sınırları daha net belirlidir ve onun kadar "bilinçdışı" değildir, ki örneklerimiz bunu göz önüne serecektir.

[312] Demeter ve Hekate'ye karşılık gelen figürler, üst "Anneler" ya da daha ziyade gerçeğin üstü "Anneler"dir; Pieta tipinden Baubo tipine kadar değişiklik gösterirler. Kadının geleneksel zararsızlığına karşı denge olarak iş gören bilinçdışı, Baubo hususunda hayli hünerli davranır. Demeter'in kendi soylu figürünün saf suretinde, bilinçdışından kendiliğinden doğan bir imge olarak zuhur ettiği çok az vaka anımsıyorum. Hatta bir vaka hatırlıyorum, bir bakire tanrıça en saf beyazlara bürünmüş halde belirmişti ama kollarında siyah bir maymun taşıyordu. Toprak Ana daima yer altına aittir ve bazı zamanlar ayla ilişkilidir; ayla ilişkisiyse daha önce de bahsettiğimiz kan adağından ya da çocuk kurbanından ya da belki hilal ay süsleri taşımasından kaynaklanır.[5] Gör-

4 Olumsuz bir anne kompleksinden büyük zorluk yaşayan hastalarımdan biri, ilkel anne figürü üzerine bir dizi rüya görür. Bu kadın Amerika Yerlisidir ve adama genel olarak kadınların doğası üzerine ders verir. Bu açıklamalarda bir paragraf kana ayrılır. Şöyle geçiyor: "Bir kadının hayatı *kana* yakındır. Her ay kadına bu hatırlatılır ve doğum da hakikaten kanlı bir iştir, hem kıyıcıdır hem de yaratıcı. Bir kadına doğumu için yalnızca *izin verilir* ve yeni yaşam *onun* yaratımı değildir. Gönlünde bunu bilir ve ona bahşedilen lütfu kutlar. Küçük bir annedir o, *Yüce Anne* değil. Ama onun küçük örüntüsü de büyük örüntü gibidir. Eğer bunu anlarsa doğa onu kutsar çünkü doğru yola teslim olmuştur ve Yüce Anne'nin besininden pay alabilir demektir. [...]"

5 Çoğunlukla ay da "orada bulunuverir", örneğin "Arılı Kadın" şeklindeki yer altı annesi fantezisinde: (Josephine D. Baton, *In the Border Country*, ss.

sel temsillerinde Anne, *siyah* ya da *kırmızı* (bunlar onun baş renkleridir) gibi koyu renklerdedir ve yüzünde ilkel ya da hayvansı bir ifade olur; biçim bakımından pek sık Brassempouy, Willendorf ya da uyuyan Hal Saflieni Venüs'ü gibi *neolitik ideallerdedir*.[6] Bazı zamanlar karşıma *çok göğüslü* halleri de çıktı, bir ineğinki gibilerdi. Toprak Ana kadının bilinçdışında önemli yer tutar, zira tüm dışa vurumları "kudretli" diye tanımlanır. Bu şunu göstermektedir ki, bu gibi durumlarda, bilinçli zihindeki Toprak Ana unsuru anormal zayıflıktadır ve güçlendirilmesi gerekmektedir.

[313] Kabul ediyorum ki, tüm bunlar karşısında, bu tür figürlerin neden "üstkişilik" tipine ait olduğunun farz edilmesi gerektiği pek anlaşılabilir değil. Gelgelelim bilimsel bir soruşturmada ahlaki ve estetik ön yargılarımızı bir kenara koyup olguların kendileri adına konuşmasına izin vermemiz gerekir. *Bakire* çoğu zaman genel anlamda tamamıyla insani olmadığı şeklinde betimlenir; kökeni ya bilinmez ya da gariptir, belki görünüşü tuhaftır ya da tuhaf deneyimlerden geçmiştir ve bunlardan da bakirenin mitik karakterde olduğu çıkarımını yapmak durumunda kalınır. Aynı şekilde Toprak Ana ilahi bir varlıktır – klasik anlamında. Üstelik katiyen her zaman Baubo kisvesinde belirmez; ve örneğin *Hypnerotomachia Poliphili*'de Kraliçe Venüs şeklinde

14 vd.): "Yol, hemen yanında onunla aynı renkteki *dört büyük ağaç* ile aynı renkte olan küçük barakaya çıkar. Kapısı sonuna kadar açıktır ve barakanın ortasında, kısa bir taburede, uzun bir pelerine sarınmış yaşlı bir kadın oturur, şefkatle bakar [...]" Baraka *arıların vızıltısıyla* doludur. Barakanın köşesinde derin bir pınar vardır, içindeki sudaysa "beyaz ay ve yıldızlar"ın yansıtması görülür. Yaşlı kadın, kadın kahramana bir kadının hayatının görevlerini unutmaması nasihatini verir. Tantrik yogada, uyuklayan Şakti'den "aşktan delirmiş arıların belirsiz uğultusu" yayılır (Avalon, *The Serpent Power*, s. 29, *Shat-Chakra Nirupana*). Krş. *arı sürüsüne* dönüşen dansçı. Arılar ayrıca alegori olarak Meryem ile ilişkilidir, ki Paskalya mumunun takdisini anlatan metinde bu gösterilir. Bkz. Duchesne, *Christian Worship: Its Origin and Evolution*, s. 253.

6 [Bkz. Neumann, *The Great Mother*, 1a, 3. Bu kitap buradaki inceleme için oldukça aydınlatıcıdır. – Editörler.]

görülür. Toprak Ana'nın genelde estetik olmayan formları, modern dişil bilinçdışının ön yargısıyla örtüşür; gelgelelim Antik Çağ'da böyle bir ön yargı yoktu. Demeter ile yakından ilişkili olan Hekate'nin yer altı karakteri ve Persephone'nin yazgısı, yine de insan psişesinin karanlık yanına işaret eder ama modern materyalle aynı ölçüde olmaz bu.

[314] "Üstkişilik" bütün insandır, yani kendine göründüğü şey değil de insanın aslında olduğu şeydir. Bu bütünlükte bilinçdışı psişe de ihtiva edilir, zira onun da tıpkı bilinç gibi gereklilikleri ve ihtiyaçları bulunur. Bilinçdışını kişilikçi bir biçimde yorumlayıp bahsettiğimiz fantezi imgelerinin bastırma kaynaklı "arzu doyumları" olduklarını iddia etmek istemiyorum. Bu imgeler aslında hiçbir zaman bilinçli değildiler ve sonuç olarak hiçbir zaman bastırılmış olamazlar. Bilinçdışını -kendini kişisel aracılığıyla ifade etse de- ben daha ziyade tüm insanlara ortak gayrişahsi psişe olarak anlıyorum. Birisi nefes aldığında, nefesi kişisel olarak yorumlanabilecek bir fenomen olmaz. Mitolojik imgeler, bilinçdışının yapısına bağlıdır ve gayrişahsi iyeliklerdir; işin aslında, insanların büyük çoğunluğunun onlara tasarrufunda sahip olmasından ziyade insan *onların* tasarrufundadır. Bahsettiğimiz türden imgeler, rahatsızlık ve semptomlara karşılık gelen koşulları doğururlar; bu sebepten bu dürtülerin bilinçli kişilikle bütünleştirilip bütünleştirilemeyeceklerini ya da nasıl bütünleştirilebileceklerini bulmak, veyahut da bilincin kusurlu bir yöneliminin mi onları normal gücül halden aktüaliteye geçirdiğini öğrenmek tıbbi terapinin görevidir. Pratikte her iki olasılık da bulunur.

[315] Üstkişiliği ben genelde "Kendilik" şeklinde tanımlıyorum; böylelikle Ben ile arasında keskin bir ayrım yapabiliyoruz, ki bilindiği üzere Kendilik'in kapsamı bilinçli zihni içerir ve bilinçdışını da bilinç etmenini de ihtiva eder. Haliyle, Ben, Kendilik ile bütünün parçası olarak ilişkilidir. Bu nazarda, Kendilik, üst olandır. Ayrıca Kendilik ampirik bakımdan özne değil, nesne olarak hissedilir ve bunun sebebi

Kendilik'in bilinçdışı bileşenidir, ki bu da bilince ancak dolaylı olarak, yansıtma yoluyla gelebilir. Bilinçdışı bileşeni dolayısıyla Kendilik bilinçten o kadar uzaktır ki, insan figürleriyle ancak kısmi olarak ifade bulabilir; diğer kısmınınsa nesnel, soyut sembollerle ifade edilmesi gerekir. İnsan figürler baba ve oğul, anne ve kız, kral ve kraliçe, tanrı ve tanrıçadır. Teriyomorfik semboller ejderha, yılan, fil, aslan, ayı ve diğer güçlü hayvanlar veyahut örümcek, yengeç, kelebek, böcek, solucan vs. olabilir. Bitki semboller genelde çiçektir (lotus ve gül). Bunlara ek olarak bir de geometrik figürler vardır: çember, küre, kare, dörtlülük, saat, gökkubbe vb.[7] Bilinçdışı bileşenin belirsiz kapsamı, insan kişiliğinin şümullü bir tanımını imkânsız kılar. Bundan ötürü bilinçdışı bu resmi canlı figürlerle destekler; bunlar -insanın dışındaki- hayvandan tanrıya kadar iki uç olabilir ve böylelikle hayvan uç tamamlanır, mikrokozmosa bitkisel ve inorganik soyutlamalar eklenir. Bu ilaveler en sık antropomorfik tanrılar şeklinde görülür, zira bu tanrılar "nitelikler"dir.

[316] Demeter ve Kore, anne ve kız, dişil bilinci hem aşağı hem yukarı doğru genişletirler. Ona "genç ve yaşlı", "güçlü ve zayıf" boyutu kazandırırlar; ve uzam ve zamana mahkûm olan dar sınırlı bilinci genişletirler, şeylerin ebedi seyrinde pay sahibi olan daha büyük ve daha kapsamlı bir kişilikten onu haberdar ederler. Mit ve gizemin bilinçli bir gaye adına icat edildiğini düşünemeyiz; psişik ama bilinçdışı bir ön koşulun gayriihtiyari keşfi olmaları çok daha olasıdır. Bilinçten önce var olan psişe (örneğin çocuktaki) bir taraftan anaç psişeye katılır, diğer taraftansa kız evladın psişesine kadar uzanır. Dolayısıyla diyebiliriz ki, her anne kendinde kızını ve her kız da annesini barındırır, ve her kadın geriye annesine kadar ve ileriye kızına kadar uzanır. Bu katılım ve birbirine karışma, *zaman* nispetindeki şu belirsizliği doğurur: Bir kadın annesi kadar geçmişte, kızı kadar

7 *Psychologie und Alchemie*, böl. II.

gelecekte yaşar. Bu bağların bilinçli deneyimi, kadına hayatının nesillere yayıldığı hissini verir – sezgisel deneyime yönelik ilk adımdır bu, ve kişiye zamanın dışında olduğu inancını kazandırır, ki bu da beraberinde *ölümsüzlük* hissini getirir. Bireyin yaşamı bir tipe yükselir, hatta genel olarak kadın yazgısı arketipi haline gelir. Böylelikle atalarının hayatlarının yeniden kazanılması ya da *apocatastasis*'i[8] sağlanır, zira atalar şimdi zamandan azade bireyin oluşturduğu köprüden doğru geleceğin nesillerine geçmektedir. Bu türden bir deneyim, bireye nesillerin yaşamı içinde bir yer ve anlam kazandırır, öyle ki kadına akacak yaşam akışının yolundaki tüm gereksiz engeller temizlenir. Aynı zamanda birey yalıtılmışlık halinden kurtarılır ve bütünlüğü yeniden tesis edilir. Ritüellerde arketiplerle olan tüm uğraşların nihai hedefi ve sonucu budur.

[317] Psikolog için anında açıklığa kavuşur ki, Demeter tapınımından dişil psişeye hatırı sayılır ölçüde katartik ve aynı zamanda canlılık veren bir etki akmaktadır ve kültürümüzde tipik olarak bir psişik hijyen yoksunluğu söz konusudur, zira bu kültür artık Eleusisçi duygular tarafından sağlanan güzel ve sağlıklı türden duyguları artık bilmiyordur.

[318] Şu gerçeği tamamıyla hesaba alıyorum ki, bilinçdışının fenomenolojisinin bu yönünü özellikle araştırmamışlarsa, sadece psikolojiyle ilgilenen meslek dışı insanlar değil, profesyonel psikolog ve psikiyatrist de, hatta psikoterapist de hastalarının arketipik materyallerinin yeterli bilgisine sahip olamaz. Zira bizatihi psikiyatrik ve psikoterapik gözlem alanında, arketipik semboller bakımından zengin içeriklerle öne çıkan vakalarla sık sık karşılaşırız.[9] Gözlemleyen doktor gerekli tarihi bilgiden yoksun olduğundan, gözlemleri ve genel olarak antropoloji ya da insan bilimlerinin

8 Hristiyan inancında mükemmellik halinin yeniden kurulması (çn.).

9 Okuyucuyu öğrencim Jan Nelken'in tezi "Analytische Beobachtungen iiber Phantasien eines Schizophrenen"a ve ayrıca *Dönüşüm Sembolleri* içindeki bir fantezi dizisi üzerine kendi analizime yönlendirebilirim.

bulguları arasındaki paralelizmi kavrayacak bir konumda olmaz. Diğer taraftan, mitoloji ve karşılaştırmalı dinde uzman kişi psikiyatrist değildir ve sonuç olarak mit temalarının en mahrem hayatımızın odalarında hâlâ taze ve yaşamakta olduğunu -örneğin rüyalarda ve görümlerde- bilmez, keza bunların da sadece bilimsel teşrihten geldiği söylenemez. Dolayısıyla arketipik materyal büyük bilinmezdir ve bu tür materyalleri toplamak için bile özel çalışma ve hazırlık gerekir.

[319] Arketipik imgelerin gerçekleşimini rüyalarda ve fantezilerde sergileyen vaka hikâyelerimden bir dizi örnek sunmak, bana gereksiz görünmüyor. Alanımın insanlarıyla sürekli olarak karşılaştığım bir zorluğa göre, "birkaç örnekle" açıklamanın dünyadaki en basit şey olduğu sanılıyor. İşin aslında, bağlamından koparılmış birkaç kelimeyle ve bir iki imgeyle herhangi bir şeyi kanıtlamak neredeyse imkânsız bir şeydir. Yalnızca uzman kişilerle çalıştığımız esnada işe yarar bu. Perseus'un Gorgon'un başıyla ne alakası olduğu, miti bilmeyen hiç kimsenin aklına gelmez. Bireysel imgelerde de aynısı geçerlidir: Bağlama ihtiyaç duyarlar ve bağlamsa yalnızca bir mit değil, bireysel bir anemnezidir. Gelgelelim bu tür bağlamların kapsamı devasadır. Bütün bir imge serisi gibi bir şeyin tam takdimi için, tahminen iki yüz sayfa kadar bir kitap gerekir. Miller fantezileri üzerine araştırmam bunun bir fikrini verebilir.[10] Dolayısıyla vaka hikâyelerinden örneklendirme yapma girişiminde bulunurken bir hayli kararsızlıkla ilerliyorum. Kullanacağım materyallerin bazıları normal, bazıları hafif nevrotik insanlardan geliyor. Bazıları rüya, bazıları da görüm ya da görümle karışık rüyalar. Bu "görümler" sanrı ya da esrik haller olmaktan çok uzak; fantezilerden ya da *etkin imgeleme* dediğimiz şeyden gelen doğal görsel imgelerden oluşuyorlar. Bu ikincisi, içsel

10 Krş. *Dönüşüm Sembolleri*. H. G. Baynes'in kitabı *The Mythology of the Soul* 939 sayfaya kadar çıkar ve yalnızca iki vakadan elde edilen materyallerin hakkını vermeye çalışmaktadır.

imgelerin akışını gözlemlemek için kullanılan bir içebakış yöntemidir (yöntemi bulan benim). Kişi, dikkatini etkileyici ama kavranamayan belli bir rüya imgesine ya da kendiliğinden gelen görsel bir izlenime odaklar ve onda gerçekleşen değişimleri gözlemler. Tabii ki bu esnada tüm eleştirellik askıya alınmalıdır ve olgular mutlak nesnellikle gözlemlenip not edilmelidir. Açıktır ki, bunların tümünün "keyfi" ya da "uydurma" olduğu itirazı da bir kenara koyulmalıdır, zira bu itirazın yegâne kaynağı, kendi evinde kendinden başka efendi istemeyen Ben-bilincinin kaygısıdır. Başka deyişle, bilinçli zihin tarafından bilinçdışına uygulanan ketlemedir.

[320] Koşullar sağlandığında, uzun ve çoğu zaman da hayli dramatik fantezi dizileri ortaya çıkar. Bu yöntemin avantajı, büyük bir bilinçdışı materyal yığınını gün yüzüne çıkarmasıdır. Aynı amaç için resim çizme ya da herhangi bir sanatsal ifade biçimi de kullanılabilir. Görsel diziler canlılık ve etkililik kazandığı anda, kolaylıkla işitsel ya da dilsel alana geçilebilir ve bu da diyalog türünden etkileşimleri meydana getirir. Hafif patolojik bireylerde ve özellikle de sık görülen latent şizofreni vakalarında, bu yöntem bazı koşullar altında tehlikeli olabilir ve dolayısıyla tıbbi kontrol gerektirir. Yöntemin temelini teşkil eden şey, bilinçli zihnin ve ketleyici etkisinin kasti zayıflatılmasıdır, zira bilinç ve ketleyici etkisi bilinçdışını ya kısıtlar ya da baskılar. Yöntemin amacı doğal olarak en başta terapötiktir, ikinci olaraksa zengin ampirik materyalimizi zenginleştirir. Örneklerimizin bazısı yöntemimizden alınmıştır. Daha iyi biçimleri bakımından rüyalardan farklıdırlar çünkü içerikler sadece uyuyan bir bilinçle değil, uyanık bir bilinçle algılanır. Örnekler orta yaştaki bir kadından.

1. Vaka X (kendiliğinden gelen görsel izlenimler, kronolojik sırada)

[321] i. *"Kanatları açık beyaz bir kuş gördüm. Tamamen mavi giyinmiş, antik bir heykel gibi orada oturan bir kadın figürünün*

üzerine kondu. Kadının eline tünedi ve kadın elinde bir buğday tanesi *tutuyordu. Kuş buğday tanesini gagasıyla aldı ve tekrar gökyüzüne uçtu."*

[322] X bir resmini çizdi: Beyaz mermer bir zemin üzerinde, maviler giyinmiş, arkaik bir "Anne" figürü. Anneliği büyük göğüslerle vurgulanıyor.

[323] ii. *Bir boğa yerden bir çocuğu kaldırıp kadının heykeline taşıyor. Saçında çiçekten taç olan çıplak bir genç kız beliriyor, beyaz bir boğaya biniyor. Çocuğu alıyor ve top gibi havaya atıp tekrar yakalıyor. Beyaz boğa ikisini de bir tapınağa taşıyor. Kız çocuğu yere koyuyor vs. (erginleme başlıyor).*

[324] Bu manzarada *bakire* ortaya çıkıyor, biraz da Europa'ya benziyor. (Burada okuldan edinilen bir bilgi kullanılıyor gibi.) Kızın çıplaklığı ve çiçek tacı, Dionysosçu bir serbestliğe işaret ediyor. Çocukla top gibi oynamak, daima "çocuk kurbanı" ile ilişkili bir gizli ayin motifidir. (Krş. paganlar tarafından Hristiyanlara ve Hristiyanlar tarafından Yahudilere ve Gnostiklere yöneltilen ayin cinayetleri suçlamaları; ayrıca Fenike çocuk kurbanları, Kara Ayin söylentileri vs. ve "kilisedeki top oyunu.")[11]

[325] iii. *"Bir kaide üzerinde duran altın bir domuz gördüm. Bir çember halinde domuzun etrafında canavarsı canlılar* dans ediyordu. *Aceleyle yerde* bir kuyu *kazdık. İçeri uzandım ve* su *buldum. Ondan sonra* altından bir arabada *bir adam geldi. Kuyuya atladı ve sanki dans edermiş gibi ileri geri sallanmaya başladı. […] Onunla aynı ritimle sallandım. Sonra adam bir anda kuyudan dışarı atladı, bana tecavüz etti ve hamile bıraktı."*

[326] X ile genç kız aynıdır, k i genç kız sık sık *çocuk* olarak da belirir. Bu çocuk bir animus figürüdür, kadındaki eril etmenin cisimleşmesidir. Çocuk ve genç kız, bir arada, bütünlüğün özünü sembolize eden sizigi ya da *coniunctio*'yu oluştururlar (aynı şekilde Platoncu hermafrodit de bu role sahiptir, daha sonraları da simya felsefesinde mükemmel

11 [Krş. ileride "Hilebaz Figürün Psikolojisi Üzerine". – Editörler.]

bütünlük sembolü haline gelmiştir). X belli ki diğerleriyle beraber dans etmektedir, bundan dolayı "acele *ettik*" diyor olsa gerek.

[327] iv. *"Altın zilleri olan güzel bir çocuk gördüm, neşeyle ve serbestlikle dans edip zıplıyordu. [...] En sonunda yere düştü ve yüzü çiçeklerin içine gömüldü. Ondan sonra* çok yaşlı bir annenin *kucağına düştü. Bir süre sonra ayağa kalktı ve suya atladı, suda bir yunus gibi oynamaya başladı. [...] Saçının altın olduğunu gördüm. Şimdi el ele birlikte zıplıyoruz. Böylece bir boğaza geldik. [...]" Çocuk boğazdan atlayıp uçuruma düşer. X yalnız kalır ve beyaz bir denizatının onu altından bir tekneyle beklediği bir nehre gelir.*

[328] Bu sahnede X çocuktur; dolayısıyla çocuk sonrasında ortadan kaybolup kadını hikâyenin tek kahramanı olarak bırakır. "Yaşlı anne" figürünün çocuğu, yunus, boğazda kaybolan çocuk ve belli ki Poseidon'un beklediği gelin kadının kendisidir. Tüm bu bireysel materyalde motiflerin tuhaf çakışması ve yer değiştirmesi, mitolojik varyantlardakiyle hemen hemen aynıdır. X, annenin kucağındaki çocuğu o kadar etkileyici bulur ki, bir resmini çizer. Figür, madde i'dekiyle aynıdır; sadece elinde buğday tanesi yoktur da, devasa annenin kucağında tamamen bitap halde çocuğun bedeni yatar.

[329] v. *Şimdi peşine bir koyun kurbanı gelir, kurban sırasında yine adak hayvanıyla top oynanır. Katılımcılar* adak kanını üzerlerine sürer *ve sonrasında kanla yıkanır. X bunun peşine bir bitkiye dönüşür.*

[330] vi. *Sonrasına X bir yılan inine gelir ve yılanlar etrafında dolanır.*

[331] vii. *Denizin altındaki bir yılan ininde,* kutsal bir kadın *uyumaktadır.* (Resimde diğer herkesten daha büyük tasvir edilir.) *Sadece bedeninin alt kısmını kapatan kan kırmızısı bir giysi giymektedir. Derisi kara, dudakları kıpkırmızıdır ve fiziksel açıdan çok güçlü görünmektedir. X'i öper, ki X görünüşe göre genç kız rolündedir. Oradaki erkeklere X'i bir armağan olarak sunar vs.*

[332] Yer altı tanrıçası, birçok modern fantezide belirdiği üzere tipik Toprak Ana'dır.

[333] viii. *X derinliklerden çıkarken ve tekrar gün ışığını gördüğünde, bir tür aydınlanma deneyimler: Dalgalanan* buğday tarlaları *arasında yürürken başının üzerinde beyaz alevler gezmektedir.*

[334] Bu manzarayla beraber Anne bölümü biter. Herhangi bilindik bir mitin tekrarlanmasına yönelik en ufak bir iz olmasa da, motifler ve aralarındaki bağlar bize mitolojiden aşinadır. Bu imgeler kendiliğinden dışa vurulur ve hiçbir bilinçli bilgide dayanakları yoktur. Etkin imgelem yöntemini kendi üzerimde uzun süre denedim ve sayısız sembol ve sembolik çağrışım gördüm ama bunları çoğu durumda ancak yıllar sonra, var olduklarından tamamen bihaber olduğum metinlerde teyit edebildim. Rüyalarda da durum aynıdır. Örneğin birkaç yıl önce şöyle bir rüya gördüm: *Yavaşça ve zorluk içinde bir dağa tırmanıyordum. Hedeflediğim gibi tepeye varınca bir yaylanın ucunda durduğumu gördüm. Dağın asıl zirvesi çok uzakta bir yerdeydi. Gece çökmek üzereydi ve karşı yamaçta bir nehrin metalik bir parıltıyla aşağı aktığını gördüm, ayrıca yukarıya çıkan iki patika vardı, biri sola diğeri sağa doğruydu, yılan gibi kıvrılıyorlardı. Zirvede sağ tarafa doğru bir otel vardı. Aşağı tarafta nehir sola doğru akıyordu, üzerinde bir köprü vardı.*

[335] Çok geçmeden buradaki "alegori"yi muğlak bir simya incelemesinde gördüm. On altıncı yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Frankfurtlu doktor Gerard Don, kitabı *Speculativae philosophiae*'de[12] bir yandan "Mundi peregrinatio, quam erroris viam appellamus"u (hata diye gördüğümüz, dünyanın dönüşü), diğer yandan "Via veritatis"i (hakikat yolu) tanımlar. İlk yol hakkında yazar şunu söyler:

> Doğasında Tanrı'ya direnmek olan insan ırkı, kendi kendine kurduğu tuzaklardan nasıl kaçabileceğini sorgulamaya hiç son vermez. Ama O'ndan yardım istemez, oysaki merhamet lütfu yalnızca ondan gelir. O yüzden insanlar

12 *Theatrum chemicum*, I (1602), ss. 286 vd.

kendilerine yolun solunda büyük bir Fabrika inşa etmiştir [...] İşletmecilik onu yönetir. Buna ulaşıldıktan sonra İşletmeciliğe sırtlarını dönerler ve adımlarını *dünyanın ikinci bölgesine* çevirir, *zafiyet köprüsü* üzerinden geçerler. [...] Ama müşfik Tanrı onları geri getirmek istediğinden, zaaflarının onları kontrol etmesine izin verir; ondan sonra önceki gibi kendilerinde bir şifa [işletmecilik!] ararken, Tıp tarafından yönetilen, *aynı şekilde sol tarafta inşa edilmiş büyük Hastane'ye* akın ederler. Burada sayısız eczacı, cerrah ve hekim [vs.] bulunur.[13]

[336] Asıl "doğru" yol olan "hakikat yolu" hakkında yazarımız şöyle der: "[...] Bilgeliğin konağına geleceksin ve orada misafir edildiğinde, sana yemekler yedirilecek ve daha hiç olmadığın kadar güçlü olacaksın." Nehir bile oradadır: "[...] dağın tepesinden fevkalade bir hünerle yaşayan bir su ırmağı akar. (Bilgelik Pınarından sular sökün eder.)"[14]

[337] Benim rüyamla kıyaslandığında aradaki önemli bir fark, hotelin ters olmasının haricinde, Bilgelik nehrinin sağda olup benim rüyamdaki gibi manzaranın ortasında olmamasıdır.

[338] Açıktır ki, benim rüyamda herhangi bir bilindik "mit" ile değil de pekâlâ "bireysel", yani eşsiz görülebilecek

13 Humanum genus, cui Deo resistere iam innatum est, non desistit media quaerere, quibus proprio conatu laqueos evadat, quos sibimet posuit, ab eo non petens auxilium, a quo solo dependet omnis misericordiae munus. Hinc factum est, ut in sinistram viae partem officinam sibi maximam exstruxerint [...] huic domui praeest industria, etc. Quod postquam adepti fuerint, ab industria recedentes in secundam mundi regionem tendunt: per infirmitatis pontem fadentes transitum. [...] At quia bonus Deus retrahere vellet, infirmitates in ipsis dominari permittit, turn rursus ut prius remedium [industria!] a se quaerentes, ad xenodochium etiam a sinistris constructum et permaximum confluunt, cui medicina praeest. Ibi pharmacopolarum, chirurgorum et physicorum ingens est copia" (s. 288.).

14 "[...] pervenietis ad Sophiae castra, quibus excepti, longe vehementiori quam antea cibo reficiemini [...], viventis aquae fluvius tam admirando fluens artifirio de montis apice (De Sophiae fonte scaturiunt aquael)." [Profesör Jung tarafından bir miktar müdahale edilmiştir. Krş. Dorn, ss. 279-80. – Editörler.]

bir grup fikirle karşı karşıyayız. Fakat kapsamlı bir analiz zorluk çekmeden gösterebilir ki, her çağda ve her yerde tekrar tekrar ortaya çıkabilecek türden arketipik bir imge vardır ortada. Ama itiraf ediyorum, rüya imgesinin arketipik doğası benim için ancak Dorn'u okuduktan sonra açıklık kazandı. Bu benzeri olayları kendimde de hastalarımda da sık sık gözlemledim. Ama bu örneğin gösterdiği üzere, eğer bu tür paralelleri gözden kaçırmak istemiyorsak özel dikkat yöneltmemiz gerekmektedir.

[339] Antik Çağ Anne imgesi, Demeter figürüyle bitmez. Kybele-Artemis'te de kendini ifade eder. Bir sonraki vaka imgenin bu yönüne daha yakın.

2. Vaka Y (rüyalar)

[340] i. *"Büyük bir dağda geziniyorum; yolda kimseler yok, el değmemiş ve çok zorlu. Bana eşlik ve yardım etmek için gökten bir kadın iniyor. Arada sırada gözden kayboluyor. Bir süre yalnız yürüdükten sonra sopamı bir yerde bırakmış olduğumu fark ediyorum ve geri gidip onu almam gerekiyor. Bunun için korkunç bir canavarı, devasa bir ayıyı geçmem gerek. Bu yoldan ilk kez geçerken canavarın yanından geçmem gerekmişti ama gökten gelen kadın beni korumuştu. Tam canavarın yanından geçerken ve canavar bana atılmak üzereyken, kadın yine yanımda duruyor ve onun bakışıyla beraber ayı sakince uzanıyor ve geçmemize müsaade ediyor. Sonra gökten gelen kadın kayboluyor."*

[341] Karşımızda ayılarla yakınlığı olan anaç korumacılığına sahip bir kadın var; bir tür Diana ya da Gallo-Roman Dea Artio. Gökten gelen kadın "üstkişiliğin" olumlu, ayıysa olumsuz veçhesidir, zira üstkişilik insanı hem semalara hem de aşağılara, hayvan diyarlarına götürür.

[342] ii. *"Bir kapıdan geçip kule benzeri bir odaya giriyoruz. Oradan uzunca merdivenlerden çıkıyoruz. En üst basamakların birinde şöyle bir yazı var:* 'Vis ut sis' [Hayat bölyedir]. *Basamaklar, ağaçla kaplı bir dağın tepesinde bulunan bir tapınakta sonlanıyor ve buraya gelmek için başka bir yol da yok.* Ursanna'*nın,*

ayı tanrıça ve Tanrı'nın Annesi'nin tek bedende cisim olmuş halinin mabedi burası. Tapınak kızıl taşlardan yapılmış. Orada kan adakları sunulur. Hayvanlar sunağın etrafında duruyorlar. Tapınak alanına girmek için hayvana dönüşmek gerekiyor – bir orman hayvanına. Tapınağın biçimi eşit kollu bir haç gibi ve ortasında da yuvarlak bir alan var, çatısı yok çünkü doğrudan gökyüzüne bakıp Ayı takımyıldızlarını görmemiz için böyle. Açık alanın ortasındaki sunakta ay kasesi var ve kâseden sürekli olarak duman ya da buhur yükseliyor. Bir de tanrıçanın kocaman bir tasviri var ama net bir şekilde görülemiyor. Aralarında benim de bulunduğum, hayvana dönüşmüş tapınanların kendi ayaklarıyla tanrıçanın ayağına değmesi gerekiyor. Bunun sonrasında tasvir onlara bir işaret ya da 'Vis ut sis' *gibi kehanet sözleri sunuyor."*

[343] Rüyada ayı tanrıça apaçık tezahür ediyor ama gelgelelim heykeli "net bir şekilde görülemiyor". Kendilik ile, üstkişilikle bağ sadece 'Vis ut sis' ile değil, ayrıca tapınağın dört köşesi ve dairesel merkeziyle belirtiliyor. Antik Çağlardan beri yıldızlarla olan her ilişki, sonsuzluğu sembolize etmiştir. Ruh "yıldızlardan gelir" ve yıldızların diyarına döner. "Ursanna'nın" ay ile ilişkisine "ay kasesi" ile dikkat çekiliyor.

[344] Ay tanrıçası çocukların rüyalarında da görünür. Özellikle zor koşullarda büyümüş bir kız, yedi ile on yaşları arasında yinelenen bir rüya görür: *"Ay hanım, beni adasına götürmek için, her zaman su kenarında rıhtımda beklerdi."* Maalesef orada neler yaşandığını hatırlamıyor ama gördükleri o kadar harikuladedir ki, bu rüyayı tekrar görebilmek için dua eder. Aşikar olduğu üzere iki rüya gören birbiriyle aynı olmasa da, *ada motifi* önceki rüyada da ulaşılamaz dağ zirvesi şeklinde belirmiştir.

[345] Otuz yıl sonra, ay hanım rüyasını gören kız, çarpıcı bir düşlem görür:

[346] *"Dik ve karanlık bir dağa tırmanıyorum, tepesinde kubbeli bir kale var. İçeri giriyorum ve sola doğru ilerleyen sarmal bir merdivenden çıkıyorum. Kubbeye vardığımda, inek boynuzundan bir başlık takan bir kadının karşısında buluyorum kendimi.*

Çocukluk rüyalarımdaki ay hanım olduğunu hemen anlıyorum. Onun emri üzerine sağa bakıyorum ve derin bir uçurumun diğer yanında göz kamaştıran bir güneşin parıltısını görüyorum. Uçurumun üzerinden dar, görünmez bir köprü geçiyor. Köprüye adım atıyorum, hiçbir surette aşağıya bakmamam gerektiğinin bilincindeyim. Tekinsiz bir korku ele geçiriyor beni ve tereddüt ediyorum. Havada bir hainlik kokusu var ama en sonunda karşıya geçip güneşin önünde duruyorum. Güneş konuşuyor: 'Eğer yanmadan dokuz defa bana yaklaşabilirsen, her şey güzel olacak.' Ama daha da korkmaya başlıyorum, nihayetinde aşağı bakıyorum ve güneşin altından bir ahtapotunkine benzer dokunaçların bana doğru uzandığını görüyorum. Korkuyla geri adım atıyorum ve boşluğa dalıyorum. Ama düşüp paramparça olmak yerine Toprak Ana'nın kollarına düşüyorum. Onun yüzüne bakmaya çalıştığımda kile dönüşüyor ve kendimi toprakta yatarken buluyorum."

[347] Bu düşlemin başının rüyayla nasıl da örtüştüğü kayda değer. Yukarıdaki ay hanım açıkça aşağıdaki Toprak Ana'dan farklıdır. Ay hanım rüya göreni güneşle olan tehlikeli maceraya teşvik ediyor; Toprak Ana ise koruyucu bir şekilde onu anaç kollarıyla yakalıyor. Dolayısıyla, tehlikedeki kişi olarak rüya gören, Kore rolünde gibi görünüyor.

[348] Şimdi rüya dizimize dönelim:

[349] iii. *Y, rüyasında iki resim görüyor. Resimlerin çizeni, İskandinav ressam Hermann Christian Lund'dur.*

I. *"İlk resim bir İskandinav köylü odası. Rengârenk kıyafetler içindeki köylü kızlar kol kola yürüyorlar (yani sıra sıra). Ortadaki diğerlerinden daha küçükçe, ayrıca kamburu var ve sürekli kafasını arkaya çeviriyor. Tuhaf bakışlarıyla da beraber bu ona cadımsı bir izlenim kazandırıyor."*

II. *"İkinci resim, boynu tüm resim boyunca uzanan bir ejderhayı gösteriyor. Ejderha bir kıza özellikle yakın. Kızsa ejderhanın kontrolü altında ve hareket edemiyor, zira hareket ettiği zaman, bedenini isteğine göre büyütüp küçültebilen ejderha da hareket ediyor ve kız kaçmak istediğinde ejderha boynunu ona uzatıyor ve*

tekrar yakalıyor. Garip bir şekilde kızın yüzü yok, en azından ben göremedim."

[350] Ressam rüyanın bir icadı. Animus sık sık bir ressam olarak belirebilir ya da bir tür yansıma aletidir, film operatörüdür, resim galerisinin sahibidir vs. Bunların tümü, animus'un bilinç ve bilinçdışının aracısı olma işlevine göndermedir: Bilinçdışı, animus tarafından aktarılan, yani dışa vurulan resimleri barındırır; bunlar ya fantezi olarak ya da hastanın kendi hayatında ve eylemlerinde ortaya çıkar. Animus yansıtması, fantastik aşk ilişkileri ve "kahramanlar" ya da "iblisler" için duyulan nefretler doğurur. En çok görülen kurbanlar tenorlar, sanatçılar, film yıldızları, spor şampiyonlar vs. olur. İlk resimde bakire şeytansı olarak, kamburlu ve "başını çevirip" şeytani bakış atmasıyla tanımlanıyor. (Bu sebepten ilkeller nazar muskalarını çoğu zaman enseye takar, zira zayıf nokta arkasıdır, orayı göremezsiniz.)

[351] İkinci resimde "bakire", canavarın masum kurbanı olarak tasvir ediliyor. Tıpkı öncesinde gökten gelen kadın ve ayı arasında bir özdeşlik ilişkisi bulunduğu gibi, burada da genç kız ve ejderha arasında böyle bir ilişki var – ki pratik hayatta bu genellikle mantıksız bir durumdan çok daha kötü bir şeydir. Burada bilinçli kişiliğin genişlemesine işaret ediyor, yani bir taraftan kurbanın çaresizliğine ve diğer taraftan kambur kızın kem gözüne ve ejderhanın gücüne.

[352] iv (kısmen rüya kısmen görsel hayal gücü). *"Büyücünün biri, bir Hint prensine numaralarını gösteriyor. Bir bezin altından güzel bir genç kız çıkarıyor. Kız bir dansçıdır ve şeklini değiştirme ya da en azından izleyicilerini mükemmel bir yanılsamayla büyüleme gücüne sahip. Dans sırasında müzikle beraber çözünüp bir arı sürüsüne dönüşüyor. Ondan sonra bir leopara dönüşüyor, sonra bir su fıskiyesine, sonra da genç bir inci avcısını sarmalayan bir ahtapota. Aralardaki dramatik anlarda insan formuna bürünüyor. Harika meyvelerle dolu iki sepet taşıyan bir eşek olarak beliriyor. Ondan sonra rengarenk bir tavuskuşu oluyor. Prens*

keyiften kendinden geçiyor ve kızı yanına çağırıyor. Ama kız dans etmeye devam ediyor, şimdi de çıplak ve hatta derisini de atıyor; en sonunda yere düşüyor – çıplak bir iskelet olarak. İskeleti gömüyorlar ama gece vakti mezardan bir zambak çıkıyor; zambağın içinden beyaz bir hanım *yükseliyor ve yavaşça göğe süzülüyor."*

[353] Bu sahne, illüzyonistin (yanılsama sanatı, özellikle dişil bir beceridir) ardıl dönüşümlerini betimliyor, ta ki başkalaşmış bir kişilik haline gelene dek. Düşlem bir tür alegori olarak uydurulmuş değildir; kısmen rüya, kısmen doğal hayal gücünden gelmedir.

[354] v. *"Gri kumtaşından yapılmış bir kilisedeyim. Apsis biraz yüksek inşa edilmiştir. Mabedin yakınında, kırmızı elbiseli bir kız penceredeki taştan yapılmış haçta asılı duruyor. (İntihar mı?)"*

[355] Önceki vakalarda bir çocuğun ya da koyunun kurban edilmesinin rol oynadığı gibi, burada da "haçta" asılı bakirenin kurbanı var. Dansçının ölümü de böyle anlaşılmalı, zira bu bakireler daima ölmeye mahkûmdur çünkü dişil psişede tek başlarına egemen olmaları, bireyleşme sürecine, yani kişiliğin olgunlaşmasına engel olur. "Bakire", erkeğin anima'sına karşılık gelir ve tabii sonuna ulaşmak adına anima'dan faydalanır, ki bu sonda yanılsama tahmin edilebilecek en büyük yeri tutar. Ama bir kadın *femme à homme*[15] olmakla yetindiği sürece, dişil bir bireyselliğe sahip olamaz. Boştur ve kuru bir parıltı yayar – eril yansıtmalara pek müsait bir araçtır. Fakat bir kişilik olarak kadın, çok daha farklı bir şeydir: Burada yanılsama artık işe yaramaz. Dolayısıyla kişilik meselesi ortaya çıkınca, ki genel kaide olarak hayatın ikinci yarısının sancılı bir olgusudur bu, Kendilik'in çocuksu formu da kaybolur.

[356] Artık bana kalan tek şey Kore'yi erkekte gözlemlenebilir haliyle, *anima* olarak tanımlamak. Bünye gereği eşcinsel olmadığı sürece bir erkeğin bütünlüğü ancak eril bir kişilik olabildiğinden, dişil figür olarak anima bir üstkişilik

15 Erkeğin kadını (çn.).

sayılamaz, farklı bir değerlendirme ve yaklaşım gerektirir. Bilinçdışı faaliyetin ürünlerinde, anima bakire olarak da belirir anne olarak da, ki kişilikçi yorumlamanın onu daima biyolojik anne ya da başka bir kadın şahsa indirgemesinin sebebi budur. Figürün asıl anlamı haliyle bu süreç içinde kaybolur, zira ister bilinçdışı psikolojisi alanında olsun ister mitolojide olsun tüm bu indirgemeci yorumlamalarda kaçınılmaz olarak durum bu hale gelir. Tanrıları ve kahramanları güneş, ay, yıldızlar ya da meteorolojik çerçevelerde yorumlamaya yönelik mitoloji alanında yapılan tüm girişimler, onların anlaşılmasında önemli hiçbir katkıda bulunmaz; tam aksine, bizi yanlış yola sokarlar. Dolayısıyla rüyalarda ve diğer kendiliğinden ürünlerde, anlamı tanrıça ve fahişe uçları arasında salıntıda olan bir bilinmeyen dişil figür gördüğümüzde, asıl akıllıca olan onu bağımsız halde bırakmak ve keyfi biçimde bilindik bir şeye indirgememektir. Eğer bilinçdışı onu "bilinmeyen" olarak gösteriyorsa, bu vasıf "rasyonel" bir yorumlamaya varma niyetiyle zorla defedilmemelidir. "Üstkişilik" gibi, anima da çift kutupludur ve dolayısıyla bir an olumlu bir an olumsuz görünebilir; bir gençtir bir yaşlıdır, bir annedir, bir bakiredir, bir iyi peridir, bir cadıdır, bir azizedir, bir fahişedir. Bu ikirciklliğin dışında anima'nın ayrıca "gizemler" ile, genel olarak karanlık dünyasıyla "ökült" bağları vardır ve bu sebepten dolayı çoğu zaman dini bir etki taşır. Her ne zaman belli bir açıklıkla ortaya çıksa, *zaman* mefhumuyla özgü bir ilişki taşır: Genel kaidede öyle ya da böyle ölümsüzdür çünkü zamanın ötesindedir. Bu figür konusunda şanslarını deneyen yazarlar, her daim anima'nın bu hususta ki ayırt ediciliğini vurgulamıştır. Rider Haggard'ın She [Ayişe] ve The Return of She [Ayişe'nin Dönüşü] kitaplarından, Pierre Benoît'nın *L'Atlantide*'inden, en başta da genç Amerikalı yazar William M. Sloane'in *To Walk the Night* [Geceleri Yürümek] kitabından bahsedebilirim. Tüm bu anlatılarda, anima bildiğimiz

anlamıyla zaman kategorisinin dışındadır ve sonuç olarak muazzam yaşlıdır ya da farklı bir düzene ait bir varlıktır.

[357] Bilinçdışı arketiplerini artık dini olarak inandığımız figürlerle ifade edemediğimizden ya da ancak kısmi olarak ifade edebildiğimizden, tekrar bilinçdışına gömülürler ve bu sebeple de şu ya da bu şekilde uyuşan insan kişilere bilinçdışı olarak yansıtılırlar. Genç bir oğlan için, annesinde açıkça görülebilir bir anima formu belirir ve bu da anneye güç ve yücelik nuru katar ya da daha da büyük bir büyüleme etkisine sahip daimon benzer bir aura kazandırır. Ama anima'nın ikircikliğinden dolayı, yansıtma tamamıyla olumsuz olabilir. Kadın cinsiyetin erkeklerde uyandırdığı cinsellik arzusu, anima imgesinin yansıtılmasına bağlıdır. Çocuksu bir erkeğin genelde anaç bir anima'sı olur; yetişkin adamda daha genç bir kadın figürü olur. Bunamış erkek ödünlemesini çok genç kızlarda ya da bir çocukta görebilir.

3. Vaka Z

[358] Anima'nın hayvanlarla da yakınlığı olur, anneler onun karakteristik özelliklerini sembolize eder. Dolayısıyla yılan, kaplan ya da kuş olarak belirebilir. Örnek mahiyetinde, bu tür dönüşümleri içeren bir rüya dizisini aktarıyorum:[16]

[359] i. *Bir masaya beyaz bir kuş konar. Ansızın kuş, güzel saçlı yedi yaşlarındaki bir kıza dönüşür ve yine bir anda kuş haline döner. Kuş artık insan sesiyle konuşuyordur.*

[360] ii. *Bir yer altı evinde -ki aslında burası bizzat yer altıdır- "kızı" ile beraber yaşlı bir büyücü ve kâhin yaşar. Fakat kız aslında adamın kızı değildir; bir dansçıdır, hafifmeşrep bir insandır ama kördür ve şifa arıyordur.*

[361] iii. *Yaşlı bir bilginin yaşadığı, ormandaki tek bir ev. Ansızın adamın kızı belirir, bir tür hayalettir, insanların onu sadece hayal ürünü olarak görmesinden yakınır.*

16 Rüyaların yalnızca anima ile ilişkili özetleri verilmiştir.

[362] iv. *Kilisenin ön yüzünde Gotik bir Meryem var. Hayatta ve "bilinmeyen ama yine de bilinen kadın" olarak duruyor. Bir çocuk yerine, kollarında bir tür alev, yılan ya da ejderha tutuyor.*

[363] v. *Karanlık bir mabette siyahlar giyinmiş bir "kontes" diz çöküyor. Kıyafetinden pahalı inciler asılı. Kırmızı saçları ve tekinsiz bir yanı var. Üstelik etrafını ölülerin ruhu sarmış.*

[364] vi. *Dişi bir yılan nazikçe ve imalı imalı hareket ediyor, insan sesiyle konuşuyor. Yalnızca "kazara" yılan şeklini almış.*

[365] vii. *Bir kuş aynı sesle konuşuyor ama rüya göreni tehlikeli bir durumdan kurtarmaya çalışarak yardımcı bir figür olduğunu kanıtlıyor.*

[366] viii. *Bilinmeyen kadın, keza rüya gören de, bir kilise kulesinin tepesinde oturuyor ve rüya görene hiçlikten doğru tekinsizce bakıyor.*

[367] ix. *Bilinmeyen kadın, eksi 40 derece ısıdaki bir yer altı umumi tuvaletinde görevli yaşlı bir kadın olarak beliriyor.*

[368] x. *Bilinmeyen kadın evden ayrılıyor ve onun yerine ansızın maviler giyinmiş devasa bir tanrıça geliyor, Athena gibi gözüküyor.*

[369] xi. *Sonra bir kilisede beliriyor, sunağın olduğu yerde duruyor, hâlâ devasa ama yüzünde bir peçe var.*

[370] Tüm bu rüyalardaki[17] merkez figür, rüya görenin tanıdığı hiçbir kadına benzemeyen niteliklere sahip gizemli bir dişil varlıktır. Bilinmeyen figür rüyalarda böyle betimlenir ve sıra dışı tabiatını da ilk olarak şekil değiştirme ve ikinci olarak da paradoksal ikircikliğiyle gösterir. En yüksekten en aşağıya kadar, anlam tonu onda kendini belli eder.

[371] *Rüya i,* anima'yı elf benzeri bir varlık, yani kısmen insan olarak sergiliyor. Kuş olması da aynı değeri taşırdı, yani tamamen doğaya ait olup insan diyarından (yani bilinçten) dilediğince kaybolabilirdir (yani bilinçdışı olabilir).

17 Devamındaki açıklamalar rüyaların "yorumlaması" değildir. Yalnızca anima'nın belirdiği çeşitli formları özetlemekteler.

[372] *Rüya ii*, bilinmeyen kadını öte diyarlardan (bilinçdışından) gelen mitolojik bir figür olarak gösteriyor. Tefsirci rahibin ya da "filozof"un *sorror*'u ya da *filia mystica*'sıdır;[18] besbelli ki Simon Magus ve Helene, Zosimos ve Theosebia, Comarius ve Kleopatra gibi ikili figürlerde gördüğümüz mistik sizigilere paraleldir. Bizim rüya figürümüz en iyi Helene ile uyuşuyor. Bir kadındaki anima psikolojisinin takdire şayan bir tanımlaması için Erskine'in *Helen of Troy* [Truvalı Helene] kitabına bakabilirsiniz.

[373] *Rüya iii*, aynı temayı sunuyor, ama daha "peri masalımsı" bir boyutta. Burada anima biraz ürkütücü şekilde gösteriliyor.

[374] *Rüya iv*, anima'yı ana Tanrı'nın Annesi'ne daha yakın veriyor. "Çocuk", kurtarıcı yılan ve kurtarıcının "ateş" tabiatı konuları üzerine mistik spekülasyonlara bir gönderme oluyor.

[375] *Rüya v*'te, anima, büyüleyici "seçkin" bir kadın şeklinde biraz romantikleştiriliyor. Ama yine de hayaletlerle bir alışverişi söz konusudur.

[376] *Rüyalar vi ve vii*, teriyomorfik varyasyonlar tanıtıyor. Sesi ve söyledikleri sayesinde rüya gören anima'nın kim olduğunu hemen anlıyor. Anima "kazara" yılan formu alır, tıpkı *rüya i*'deki gibi kolayca tekrar kuşa dönüşür ve gider. Yılan olarak olumsuz, kuş olarak olumlu rol oynamaktadır.

[377] *Rüya viii*, rüya görenin anima'sıyla yüzleşmesini resmediyor. Olay zeminden yüksekte gerçekleşiyor (yani insan gerçekliğinden yukarıda). Tabii ki anima tarafından tehlikeli bir şekilde büyülenme durumudur bu.

[378] *Rüya ix*, anima'nın son derece "aşağı" bir konuma düşüşüne işaret ediyor, büyülenmenin tüm emareleri kayboluyor ve geriye sadece insani sempati kalıyor.

[379] *Rüya x*, anima'nın paradoksal olarak ikili doğasını gösteriyor: vasat sıradanlık ve Olymposlu tanrısallık.

18 Sırasıyla "kız kardeş" ve "mistik kız evlat" (çn.).

[380] *Rüya xi*, anima'yı Hristiyan kilisesine geri katıyor; bir ikon olarak değil de bizzat sunak olarak. Sunak, adak yeri ve ayrıca kutsal yadigarların tutulduğu mahfazadır.

[381] Tüm bu anima çağrışımlarına en ufak ışık tutmak için özel ve hayli kapsamlı bir araştırma gerekir, ki burası bunun yeri değildir çünkü zaten söylediğimiz gibi, anima'nın Kore figürünün yorumlanmasında ancak dolaylı bir ilgisi bulunur. Bu rüya dizisini sunmamın amacı yalnızca okuyucuya anima'nın dayandığı ampirik materyallerin bir fikrini vermekti.[19] Bu diziden ve benzerlerinden, eril psişede hayli büyük bir rol oynayan o tuhaf etmenin ortalama bir resmini elde ederiz; ki naif sanılar onu sürekli olarak belli kadınlarla özdeşleştirir, eril Eros'unda yığınla yatan tüm yanılsamaları ona yükler.

[382] Demeter tapınımında erkeğin anima'sının bir yansıma fırsatı bulduğu yeterince aşikâr gibi. Yer altında yaşamaya mahkûm edilmiş Kore, iki çehreli anne ve her ikisinin de teriyomorfik veçheleri anima'ya Eleusis tapınımında -hem yanardöner hem iki anlamlı suretlerde- kendini yansıtmak için bolca imkân sağlamıştır; ya da yine tapınıma dahil olan insanları esrarengiz özüyle doldurmuş, onlara baki bir edinç sağlamıştır. Bir erkek için anima deneyimleri her zaman fevkalade derin ve anlam yüklüdür.

[383] Ama Demeter-Kore miti, yalnızca bir anima yansıtmasından kaynaklanmış olamayacak kadar dişil karakter taşır. Söylediğimiz üzere, anima kendini Demeter-Kore'de deneyimleyebilse de, gelgelelim bambaşka bir doğadadır. Tamamıyla *femme à homme*'dur, oysaki Demeter-Kore, anne-kız deneyimi bağlamında yaşar ve bu da erkeğe yabancıdır, onu dışlar. İşin aslında Demeter tapınımının psikolojisi, anaerkil toplum yapısının tüm özelliklerini taşır ve bu toplum yapısında erkek elzem ama velhasıl huzur bozucu bir etmendir.

19 Krş. bu ciltteki üçüncü deneme.

V

PERİ MASALLARINDA RUHUN FENOMENOLOJİSİ

-

HİLEBAZ FİGÜRÜN PSİKOLOJİSİ ÜZERİNE

PERİ MASALLARINDA RUHUN FENOMENOLOJİSİ[1]

[384] Bilimsel araştırmanın şaşmaz kurallarından biri, araştırmacının ancak nesne hakkında bilimsel olarak geçerli iddialarda bulunabildiği zaman onu bilgi olarak kabul etmesidir. Bu anlamda "geçerli", olgularla doğrulanabilir anlamına gelir. Araştırmanın nesnesi doğa fenomenidir. Psikolojiye geldiğimizde en önemli fenomenlerden biri iddiadır ve bilhassa iddianın biçimi ve içeriğidir, ki psişenin doğası nazarında muhtemelen en önemli olanı da içeriktir. Genellikle kendini ortaya koyan ilk görev, olayların betimlemesi ve diziliminin belirlenmesidir, ondan sonra canlı davranışlarının yasalarını inceleme gelir. Gözlemlenen şeyin *özünü* soruşturmak, doğa biliminde ancak dışarıda bir Arşimet noktası olduğunda mümkündür. Psişe için böyle bir dış nokta yoktur – psişeyi sadece psişe gözlemleyebilir. Sonuç olarak, en azından şu anda mevcut imkânlarla, bizim için psişik özün bilgisi imkânsızdır. Bu demek değildir ki, geleceğin atom fiziği bize söz konusu Arşimet noktasını sağlayamayacaktır. Fakat şimdilik en incelikli ve ayrıntılı tezler bile, "Psişe böyle davranır" iddiasından ifade edilenden daha fazlasını tesis edemez. Dürüst araştırmacı ısrarla öz hakkındaki sorgulardan geri duracaktır. Psikolojinin kendi iradesiyle kendine koyduğu gerekli sınırlarla okuyucumu aşina kılmanın gereksiz olacağını sanmıyorum, zira o zaman okur modern psikolojinin -her zaman anlaşılmayan- fenomenolojik bakış açısını değerlendirebilecek bir konumda olabilecektir. Bu bakış açısı ne inancı, kanıları ve belli deneyimleri dışlar ne

1 [İlk olarak 1945 *Eranos Yıllığı*'nda bir konferans olarak "Zur Psychologie des Geistes" başlığıyla yayımlanmıştır. Revize edilip *Symbolik des Geistes* (Zürih, 1948) içinde revize edilip "Zur Phanomenologie des Geistes im Marchen" başlığıyla yeniden yayımlanmıştır. – Editörler.]

de geçerliliklerinin imkânına karşı çıkar. Bireysel ve kolektif yaşam için önemi ne kadar büyük olsa da, psikoloji bunların geçerliliğini bilimsel anlamda kanıtlama araçlarından tamamen yoksundur. Bilimin yetersizliğinden dolayı dövünebiliriz ama o yine de kendi imkânlarını aşamayacaktır.

1. "RUH" KELİMESİ ÜZERİNE

[385] "Ruh [Geist] kelimesi o kadar geniş bir kullanıma sahiptir ki, ifade edebileceği tüm anlamlara açıklık getirmek için hatırı sayılır bir çaba gerekir. Deriz ki, ruh, maddeye zıt ilkedir. En üst ve en evrensel seviyede "Tanrı" denen, gayrimaddi bir töz ya da varoluş formunu anlarız bununla. Bu gayrimaddi özdeği ayrıca psişik fenomenlerin ya da hatta yaşamın kendisinin vasıtası olarak tasavvur ederiz. Bu görüşe karşı olarak şöyle bir antitez bulunur: ruh ve doğa. Burada ruh kavramı, doğaüstü ya da doğa karşıtı anlamlarıyla sınırlandırılır ve psişe ve yaşamla olan kıymetli bağını kaybeder. Ruhun Tek Öz'ün bir vasfı olduğu Spinoza görüşünde de benzer bir kısıtlama geçerlidir. Hilozoizm daha da ileri gider, ruhu maddenin bir niteliği olarak alır.

[386] Hayli yaygın olan bir görüş, ruhu daha üst ve psişeyi daha aşağı bir faaliyet ilkesi olarak algılar; ve diğer taraftan simyacılar ruhu *ligamentum, animae et corporis* olarak düşünmüş, açıkça *spiritus vegetativus*[2] olarak değerlendirmiştir (sonraki yaşam ruhu ya da sinir ruhu). Ruh ve psişenin esasen aynı oldukları ve ancak keyif olarak ayrıştırılabilecekleri görüşü de bir o kadar yaygındır. Wundt, ruhu, "dış bir varlıkla her bağdan bağımsız iç varlık" olarak görür. Bazıları ruhu belli psişik kabiliyet, işlev ya da niteliklerle sınırlandırır; örneğin daha "ruhsal" hislerden zıt olarak düşünme kabiliyeti ve akıl gibi. Burada ruh, rasyonel düşüncenin tüm fenomenlerinin toplamı anlamına gelir; ya da keza irade, bellek, hayal gücü, yaratıcı güç ve ideallerden

2 Sırasıyla "ruh ve bedenin bir bağı" ve "vejetatif ruh" (çn.).

ilham alan emeller beraberinde aklın fenomenlerinin toplamıdır. Ruhun bir de *canlılık* yan anlamı bulunur; örneğin birinin "dinç ruhlu" olduğunu söyleriz, yani yeteneklidir ve fikirlerle doludur, zihni parlak, kıvrak ve şaşırtıcıdır. Aynı şekilde ruh, altında yatan belli bir tutum ya da ilkeyi belirtir; örneğin "Pestalozzi'nin ruhuyla[3] eğitilmiş" ya da "Alman mirasında Weimar ruhu hâlâ bakidir" gibi ifadeler kullanılır. Bir diğer örnek de zamane ruhu ya da çağın ruhudur, zira belli görüşlerin, yargıların ve kolektif karakterdeki eylemlerin ardındaki ilke ve güdüleyici güç anlamına gelir bu. Sonra bir de "nesnel ruh" var[4] ve bunun da anlamı, insanın bilhassa düşünsel ve dini edinimlerine riayeten kültürel birikimleridir.

[387] Dil kullanımının gösterdiği üzere, bir tutum anlamında ruh, kişileştirme gibidir: Pestalozzi'nin ruhu somut anlamda onun hayaleti ya da imagosu olarak anlaşılabilir, keza Weimar'ın ruhu da Goethe ve Schiller'nın hayaletleri olarak görülebilir; zira ruh bu anlamda hâlâ ölen kişinin ruhu gibi ürkütücü bir anlamı barındırır. "Ruhların soğuk nefesi", bir tarafından Antik Çağ'da *ψυχή*'nin [psychi] *ψυχρός* [psychros] ve *ψύχος* [psychros] ile yakınlığına işaret eder, zira bu iki kelime "soğuk" anlamına gelmektedir. Diğer taraftansa *πνεύμα* [pneuma], yani "hareket halindeki hava" anlamına gelen ilk anlama yakınlığını gösterir. Aynı şekilde animus ve anima da *ἄνεμος* [anemos], yani "rüzgâr" ile ilişkilidir. Almanca *Geist* [ruh] kelimesi muhtemelen daha çok köpürme, kabarma ve mayalanma ile yakındır; *Gischt* (köpük), *Gäscht* (maya), *ghost* (hayalet) kelimeleriyle benzerliği bundan gelir ve yine duygusal ifadeler *ghastly* [beti benzi atmış] ve *aghast* [donakalmak] da unutulmamalı. Ezelden beri duygular, ele geçirilme olarak görülmüştür, ki günümüzde hâlâ asabi biri

3 *im Geiste*. İlkelerine göre anlamında (çn.).

4 Hegelci terim. Nesnel tin. Öznel tin bireyin "ruhu", bir tür kişinin etkinliği anlamına gelirken, nesnel tin de aynı şekilde toplumun ya da dış dünyanın "ruhu"dur (çn.).

hakkında bir iblisin onu ele geçirdiği ya da kötü bir ruhun içine girdiğini söylememizin sebebi budur.[5] Tıpkı eski görüşe göre ölülerin tinleri ya da ruhlarının duman ya da buhur gibi süptil yapıda olduğu gibi, aynı şekilde simyadaki *spiritus* da -alkol ve tüm esrarlı tözlere benzer olarak- süptil, uçucu, hareketli ve canlandıran bir özdür. Bu düzlemde ruhun anlamına tuz ruhu, nışadır ruhu, formik de dahildir.

[388] "Ruh" kelimesine atfedilebilir sayısız anlam ve nüans, psikoloğun konusunu kavramsal açıdan sınırlandırmasını zorlaştırmaktadır ama diğer taraftan tanımlama işini kolaylaştırırlar çünkü bu çok sayıdaki yön, söz konusu fenomenin canlı ve somut bir resmini oluştururlar. Burada ilkin ilkel seviyede görünmez, nefesvari bir "mevcudiyet" olan hissedilen işlevsel bir kompleks söz konusudur. William James, *Dinsel Deneyimin Çeşitleri* kitabında bize bu ilkel fenomenin son derece canlı bir aktarımını sunmuştur. Bir diğer bilindik örnek de Hamsin Yortusu mucizesindeki rüzgârdır. İlkel zihni, görünmez mevcudiyetleri bir hayalet ya da iblis olarak kişileştirmeyi doğal karşılar. Ölülerin ruhları ya da tinleri, yaşayanların psişik faaliyetiyle özdeştir; yaşayanlar yalnızca bunu devam ettirmektedir. Psişenin bir ruh olduğu görüşü bu fikrin içinde yatar. Dolayısıyla bireyde kendine aitmiş gibi hissettiği bir şey yaşandığında, bu şey onun kendi ruhudur. Ama ona yabancı görünen psişik bir şey vuku bulursa, o vakit bu başkasının ruhu olur ve onu ele geçirebilir. İlk durumdaki ruh öznel tutuma, ikinci durumdaysa kamu görüşüne, zamanın ruhuna ya da bizim *bilinçdışı* olarak da adlandırdığımız ilksel ama henüz insani olmayan antropoit eğilime karşılık gelir.

[389] Orijinal rüzgâr tabiatına uygun olarak, ruh her zaman hareketli, kanatlı, hızlı hareket eden bir varlıktır ve yine aynı şekilde canlandıran, uyaran, teşvikleyen, ateşleyen ve ilham veren bir varlıktır. Modern dilde ifade edecek

5 Bkz. *Die Dynamik des Unbewußten*, "Geist und Leben".

olursak, ruh, dinamik ilkedir ve tam da bu sebepten dolayı maddenin klasik antitezini teşkil eder – yani statikliğin ve atıllığın antitezi. Aslında yaşam ve ölüm arasındaki zıtlıktır. Bu zıtlığın daha ileri ayrımlaşması, ruh ve doğa arasındaki hayli kayda değer karşıtlığa yol açar. Ruh esasen canlı ve yaşam verici olarak görülse de, doğayı ruhsuz ve ölüymüş gibi hissedemeyiz. Dolayısıyla burada gördüğümüz şey muhtemelen Hristiyanlığın ruh koyutudur, zira buna göre ruhun yaşamı doğanın yaşamından o kadar muazzam ölçüde üstündür ki, ruha kıyasla doğa ölümden farksızdır.

[390] İnsanın ruh anlayışının bu özgü gelişiminin dayanağı, ruhun görünmez mevcudiyetinin psişik bir fenomen olması, yani kişinin kendi ruhu olması ve bunun da sadece yaşamın bilince hücumlarından değil de biçimsel ürünlerden de müteşekkil olmasıdır. Bilince hücumların başlıcası, içgörü alanımızı meşgul eden imge ve gölgevari temsillerdir; biçimsel ürünlerse düşünme ve akıldır, ki bunlar imgeler dünyasını organize eden şeylerdir. Böylelikle orijinal, doğal yaşam ruhunun üstüne bir aşkınsal ruh binmiş ve hatta sanki bu beriki salt doğacılmış gibi karşı konuma geçmiştir. Aşkınsal ruh, üstdoğasal ve dünyaötesi kozmik düzen ilkesi haline gelmiş ve bu itibarla "Tanrı" ismini üstüne almıştır ya da o değilse bile Tek Öz'ün bir vasfı (Spinoza'da) haline ya da Tanrı'nın tek Sıfatı (Hristiyanlıkta) haline gelmiştir.

[391] Ruhun ters yöndeki, hilozoist mukabil gelişimi -*a maiori ad minus*[6]- materyalizmdeki Hristiyanlık karşıtlığının himayesinde gerçekleşmiştir. Bu karşılığın altında yatan dayanak, beyne ve metabolizmaya bağlılığı gittikçe açıklık kazanmış olan ruhun psişik işlevlerle özdeşliğinden artık emin olunmasıdır. Tek gereken Tek Öz'e başka bir isim verip ona "madde" demekti, böylelikle tamamen besine ve çevreye bağlı olan ve en üst biçimi zekâ ya da akıl olan bir ruh fikri yaratılabilecekti. Bu sayede orijinal pnuematik mevcudiyetin

6 Çoktan aza (çn.).

meskeni insanın fizyolojisine aktarıldı ve sözgelimi Klages gibi bir yazar, ruha "tinin hasmı" suçlamasında[7] bulunabildi. Zira maddenin kölevari bir vasfına indirgendikten sonra ruhun orijinal kendiliği bu kavramın içine çekildi. Ruhun *deus ex machina* niteliği bir yerde korunmuş olmalıydı – ruhun kendisinde değilse bile eş anlamlısı olan ruhta, yani şu çevik, rüzgârımsı,[8] kelebek gibi (anima, ψυχή [psychi]) ele gelmez şeyde.

[392] Ruhun materyalist algılanışı her yerde egemen olmamışsa da dinin dışında, bilinçli fenomenler alanında hâlâ ayakta kalmıştır. "Öznel ruh" olarak ruh, salt içruhsal bir fenomen anlamına büründü; "nesnel ruh" ise evrensel ruh ya da Tanrı anlamına değil, yalnızca insan yapımı kurumlarımızı ve kütüphanelerimizin içeriğini oluşturan düşünsel ve kültürel mülkiyetlerin genel toplamı anlamına gelir oldu. Ruh orijinal doğasını, otonomisini ve kendiliğini geniş bir alanda kaybetti ama tek istisna din alanındaydı, zira orada en azından prensipte ruhun ilk saf karakteri bozulmamış kaldı.

[392b][9] Bu özette, varoluşunun fiziksel tesirlere nedensel olarak bağlı olduğuna inanılan diğer psişizmlerden ayrı olan, kendini dolaysız bir psişik fenomen olarak bize sunan bir oluşumu tanımladık. Ruh ve fiziksel koşullar arasındaki bağ hemen görülmez ve bu sebepten dolayı, psişik fenomenlerde daha dar anlamda söz konusu olandan çok daha üst seviyede bir gayrimaddesellik atfedilir ona. Psişik fenomenlere hem fiziksel bir bağlılık yüklenir hem de

7 Ludwig KJages, *Der Geist als Widersacher der Seele.*

8 Eski Almanca *saiwalô*'dan gelen *Seele* kelimesi, *αἰόλος* [aiolos] ile akraba olabilir: "hızlı hareket eden, çehresi değişen, değişken." Ayrıca "oyunbaz" ya da "kaypak" gibi bir anlam da taşır; simyada *anima*'nın Mercurius olarak tanımlanmasının kaynağı buradan gelir.

9 1959 anglo-amerikan basımında buradaki paragraf numarası girilmemiştir. Almanca basımlarında da bundan dolaylı paragraf atıflarında çatışkı olmaması adına paragraf ismi yanına harf ekleme suretiyle devam ettirilir (çn.).

kendilerinin bir tür maddeselliğe sahip olduğu düşünülür, ki süptil gövde fikri ve Çin'in *kuei*-ruh fikri açıkça bunu ortaya koymaktadır. Belli psişik süreçler ve fiziksel paralelleri arasında olan yakın bağ göz önüne alınınca, psişenin topyekûn gayrimaddi olduğunu söyleyemeyiz. Buna karşın, *consensus omnium*[10] ruhun gayrimaddiliğinde ısrarcıdır, gerçi herkes ruhun kendi gerçekliği de olduğunu kabul etmez. Gelgelelim otuz yıl önceki halinden bir hayli farklı görünen farazi "madde"mizin gerçek olup ruhun neden gerçek olmadığını anlamak zordur. Gayrimaddilik fikri kendi başına gerçeklik fikrini dışlamasa da, genel görüş daima gerçekliği maddesellikle ilişkilendirir. Ruh ve madde, pekâlâ tek bir aşkınsal varlığın formları olabilir. Örneğin Tantristler, bir o kadar haklılıkla maddenin yalnızca Tanrı'nın düşüncelerinin somutluklarından ibaret olduğunu söyler. Tek dolaysız gerçeklik, bilinç içeriklerinin psişik gerçekliğidir, ki onlar da duruma göre ruhsal ya da maddi köken taşıyabilir.

[393] Ruhun ayırıcı özellikleri, ilk başta kendiliğinden hareket ve faaliyettir; ikinci olaraksa duyu algısından bağımsız olarak kendiliğinden imgeler üretebilme kabiliyetidir; ve üçüncü olarak bu imgeleri otonom ve bağımsız bir şekilde yönlendirebilmesidir. Ruhsal oluşum ilkel insana dışarıdan gelir; ama gittikçe gelişerek insanın bilincine girer ve bir ast işlev haline gelir, böylelikle de ilk baştaki otonomluk karakterini kaybeder. Bu karakter şu anda yalnızca en muhafazakâr görüşlerde, yani dinde sürdürülmektedir. Ruhun insan bilinci katmanına düşmesi, ilahi *νοῦς*'un [nous] *φύσις*'in [physis] tutsağı olduğu mitte ifade edilir. Çağlar boyu devam eden bu süreç, muhtemelen kaçınılmaz bir gerekliliktir ve dinler bu evrimi durdurma girişiminde bulunacak olsaydı, hayli umutsuz bir duruma düşerlerdi. Görevleri, eğer akıllıca davranırlarsa, olayların kaçınılamaz seyrine engel olmak değil, ruha ölümcül bir zarar vermeden ilerleyebilecek

10 Genel fikir birliği (çn.).

şekilde bu olaylara yol göstermektir. Dolayısıyla dinler bize ruhun kökeni ve orijinal karakterini sürekli olarak hatırlatmalıdır ki insan kendi içine neyi dahil ettiğini ve bilincini neyle doldurduğunu unutmasın. Ruhu insan yaratmamıştır, daha ziyade ruh *onu* yaratıcı kılar; onu sürekli teşvik eder, ona uğurlu fikirler, dayanma gücü, "şevk" ve "ilham" sağlar. Hatta insanın tüm varoluşuna o kadar nüfuz eder ki, aslında insanın ruhu yarattığı ve ona "sahip olduğu" düşüncesi büyük bir tehlike teşkil eder. Fakat gerçekte ilksel bir fenomen olarak ruh, *onu* ele geçirir ve insan gayelerinin istemli nesnesi olarak görünürken -tıpkı fiziksel dünya gibi- insanın özgürlüğünü kısıtlar, bin bir zincirle bağlar ve saplantılı bir *idée-force*[11] haline gelir. Ruh, naif zihinli insanın karşısına inflasyon tehdidini çıkarır, ki bizzat kendi çağımız bunun en korkunç ibretlerini sunmuştur. İlgimiz dış nesnelere ne kadar bağlanırsa tehlike o kadar büyür ve doğayla ilişkimizin ayrımlaşmasının ruhla aynı ölçüde ayrımlaşmış bir ilişkiyle yan yana gitmesi gerektiğini, bunun zaruri dengeyi tesis etmek için önemli olduğunu unutur. Eğer dış nesne bir iç nesneyle dengelenmezse, dizginsiz bir materyalizmle ve beraberinde çılgınca bir kibirle veyahut aksi takdirde otonom kişiliğin yok olmasıyla sonuçlanır, ki totaliter kitle devletinin de ideali tam olarak budur.

[394] Kolayca görülebileceği üzere, ruh üzerine olan yaygın modern düşünce, Hristiyan görüşle uyuşmaz, zira Hristiyanlık ruhu *summum bonum*, yani Tanrı'nın kendisi olarak görür. Elbette bir de kötü ruh fikri vardır. Ama modern düşünce bununla da örtüşmez çünkü bizim için ruh ille de kötü değildir; daha ziyade ahlaken bağımsız ya da nötrdür. İncil, "Tanrı ruhtur" dediğinde, bu sanki kulağa bir özdeğin tanımlanması ya da nitelendirme gibi gelir. Ama görünüşe göre şeytana da aynı özgü ruhsal öz bahşedilmiştir, gerçi onunki kötücül ve yozlaşmıştır. Özdeğin orijinal karakteri,

11 Sabit fikir, bağlayıcı fikir, kişinin tüm görüşünü kendi merkezine bağlayan nokta (çn.).

düşmüş melek fikrinde ve keza Eski Ahit'te Yehova ve Şeytan arasındaki yakın bağda ifade edilir. "Yoldan çıkmamıza izin verme" diye ettiğimiz duada bu ilkel bağın bir yankısı görülebilir – zira bunun asıl ilgilendirdiği merci *yoldan çıkaran*ın, şeytanın kendisi değil midir?

[395] Bu da bizi gözlemlerimizde şimdiye kadar ele almadığımız bir noktaya getiriyor. İnsan bilincinin ve onun yansıtmalarının ürünü olan kültürel ve günübirlik kavramlarla meşgul olduk, amacımızsa "ruh" etmeninin psişik dışa vurum kipleri hakkında bir resim oluşturmaktı. Ama henüz ele almadığımız bir şey var ki, orijinal otonomisinden[12] dolayı -ki psikolojik anlamda bundan şüphe duyulamaz- ruh kendi dışa vurumlarını kendiliğinden sahneleme kabiliyetine de sahiptir.

II. RÜYALARDA RUHUN ÖZ TEMSİLİ

[396] Ruhun psişik dışa vurumları, hemen arketipik doğada olduklarını belli eder – başka deyişle, ruh dediğimiz fenomen, insan psişesinin bilinçöncesi istidadında evrensel olarak mevcut bulunan otonom bir ilksel imgenin varoluşuna dayanır. Her zamanki gibi bu sorunla hastalarımın rüyalarını incelerken karşılaştım. Fark ettim ki, belli türdeki baba kompleksleri deyiş yerindeyse "ruhsal" karakter taşımaktaydılar; öyle ki baba imgesi "ruhsal" vasfa sahip olduklarını katiyen yadsıyamayacağımız- ifadelere, eylemlere, eğilimlere, dürtülere, görüşlere vs. yol açmaktaydı. Erkekte olumlu baba kompleksi çoğu zaman otoriteye sadık inanca ve tüm ruhsal öğreti ya da değerler karşısında saygıyla eğilme istekliliğine meydan verir; kadınlardaysa fevkalade canlı ruhani arzular ve ilgiler doğurur. Rüyalarda belirleyici kanıların, yasakların ve bilgece öğütlerin geldiği kişi daima baba figürüdür.

12 Ruhun kendini ifşasının -örneğin tezahür- bir sanrıdan ibaret olduğu görüşünü kabul etsek bile, bunun bizim kontrolümüze tabi olmayan bir kendiliğinden psişik olay olduğu gerçeği değişmez. Her halükârda bu otonom bir yapıdır ve bu da bizim amacımız için yeterli bir gerekçedir.

Bu kaynağın görünmezliği, çoğu zaman, nihai yargıları veren bir otoriter sesten müteşekkil olduğu gerçeğiyle vurgulanır.[13] Dolayısıyla ruhsal etmeni sembolize eden "yaşlı bilge adam" figürüdür. Bazen bu rolü "gerçek" bir ruh oynar, yani ölü birinin hayaleti ya da daha nadir rastlanır biçimiyle grotesk cin figürleri ya da konuşan hayvanlar. Cüce biçimleri, en azından benim deneyimimce, başlıca kadınlarda kendini gösterir; dolayısıyla Ernst Barlach'ın oyunu *Der tote Tag*'da [Ölü Gün] (1912), tıpkı Bes'in Karnak anne tanrıçasıyla[14] ilişkilendirilmesi gibi, cin figürü Steißbart'ın ("Kıçsakal") da anneyle ilişkilendirilmesi bana mantıklı görünüyor. İki cinsiyette de ruh oğlan çocuğu ya da bir çocuk figürü biçimini alabilir. Kadında, bilinçli ruhsal çaba imkânına işaret eden sözüm ona "olumlu" animus'a karşılık gelir bu. Erkekte anlamı o kadar basit değildir. Olumlu olabilir, ki bu durum da "üst"kişiliği, Kendilik'i ya da simyacıların anladığı şekliyle *filius regius*'u sembolize eder.[15] Ama olumsuz da olabilir ve o vakit çocuksu gölgeyi sembolize eder.[16] Her iki durumda da oğlan çocuğu bir tür ruh anlamına gelir.[17] Yaşlı adam ve oğlan aynı yere aittir. Çift halleri simyada Mercurius'un sembolleri olarak hatırı sayılır bir rol oynar.

[397] Rüyalarda ruh figürünün ahlaken iyi olup olmadığı hiçbir zaman yüzde yüz belirlenemez. Çoğu zaman her türlü iki yüzlülük işaretleri, hatta bazen doğrudan fesatlık gösterirler. Fakat şunun altını çizmem gerekiyor ki, psişenin bilinçdışı yaşamının üzerine inşa edildiği plan idrakimize uzaklığından dolayı, ortaya iyinin enantiodromia'sını çıkarmak için ne kötülük gerektiğini ve hangi iyinin kötüye yol açabileceğini hiçbir zaman bilemeyiz. Bazen Yuhanna'nın

13 Krş. *Psychologie und Alchemie*, par. 115.

14 Mut (çn.).

15 [kutsal çocuk] Krş. Meister Eckhart'taki "çıplak çocuk" görümü (çev. Evans, I, s. 438).

16 Bruno Goetz'in *Das Reich ohne Raum* romanında "çocuk" okura hatırlatmak isterim.

17 Krş. bu ciltteki "Çocuk Arketipi" makalesi, par. 268 vd.

önerdiği *probate spiritus*,[18] işlerin nasıl sonlanacağını ihtiyatla ve sabırla beklemekten başka bir şey olmaz.

[398] Ayrıca yaşlı bilge adam figürü son derece biçim esnekliğine sahip olabilir, bunun tezahürüyse sadece rüyalarda değil, meditasyonda da (ya da bizim "etkin imgeleme" dediğimiz şeyde) gerçekleşebilir, ki Hindistan'da açıkça böyledir, zira guru rolünü alabilir.[19] Yaşlı bilge adam rüyalarda büyücü, doktor, rahip, öğretmen, profesör, büyükbaba ya da otorite sahibi herhangi bir kişi kılığında belirebilir. İnsan, ifrit ya da hayvan suretindeki ruh arketipi daima içgörünün, idrakin, öğüdün, kararlılığın, planlamanın vs. gerekli olduğu ama kişinin kendi becerileriyle toparlayamayacağı zamanlarda belirir. Arketip, bu ruhsal noksanlık halini, boşluğu doldurmak için tasarlanmış içeriklerle telafi eder. Bunun harikulade bir örneği, beyaz ve kara büyücüler hakkındaki rüyadır,[20] zira bu rüya genç bir teoloji öğrencisinin ruhsal zorluklarını telafi etmek için ortaya çıkmıştı. Rüya göreni şahsen tanımıyordum, o yüzden benim kişisel bir etkide bulunmam meselesi söz konusu değildir. Rüyasında gördüğüne göre, *"ak büyücü" denen bir yüce papaz figürünün karşısında duruyordur ama gelgelelim bu figür uzun siyah bir cüppe giymektedir. Bu büyücü uzun bir diyaloğun ardından şu sözleri söyler: "Bunun için kara büyücünün yardımına ihtiyacımız var." Ondan sonra kapı ansızın açılır ve içeri başka bir adam, yani "kara büyücü" girer ama gelgelelim o da beyaz bir cüppe giymektedir. O da soylu ve yüce bir görünüşe sahiptir. Kara*

18 Ruhları sınamak. Yuhanna'nın 1. Mektubu 4: 1: "Sevgili kardeşlerim, her ruha inanmayın. Tanrı'dan olup olmadıklarını anlamak için ruhları sınayın." (çn.).

19 Rişi'ler ve mahatma'lar hakkındaki çok sayıda mucizevi hikâyenin kaynağı budur. Bir keresinde kendisiyle guru'lar hakkında sohbet etme fırsatını yakaladığım kültürlü bir Hint, ona kendi guru'sunun kim olduğunu sorduğumda Shankaracharya (8 ve 9. yüzyıllarda yaşamıştır) demişti. Ama şaşkınlıkla "Şu ünlü yorumcu değil mi o?" dedim. O da, "Evet, öyleydi; ama tabii ki benim gurum onun ruhu" dedi ve Batılının hayreti ona en ufak rahatsızlık vermedi.

20 Jung bu rüyayı öncesinde de aktarmıştı. Bkz. par. 71 (çn.).

büyücü açıkça ak büyücüyle konuşmak ister ama rüya gören yanlarındayken çekinir. Bunu fark eden ak büyücü, rüya göreni işaret edip şöyle der: "Konuşabilirsin, o masumlardan." Kara büyücü de tuhaf bir hikâye anlatmaya başlar; Cennet'in kayıp anahtarlarını bulmuştur ve bunları nasıl kullanacağını bilmiyordur. Ak büyücüyeyse anahtarlarının sırrını açıklaması için gelmiştir. Yaşadığı ülkenin kralının kendine uygun bir mezarlık aradığını anlatır ak büyücüye. Tebaaları şans eseri yeri kazarken bir bakirenin kalıntılarının bulunduğu bir lahit bulmuştur. Kral lahdi açar, kemikleri atar ve daha sonra kullanmak üzere boş lahdi tekrar gömdürür. Ama kemikler gün ışığı görür görmez, eskiden ait oldukları varlık -yani bakire- siyah bir ata dönüşür ve dörtnala çöle doğru koşar. Kara büyücü onu kumluk ıssızlığın içine ve ötesine dek takip eder, ve orada birçok olaydan ve zorluktan sonra Cennet'in anahtarlarını bulmuştur. Maalesef hikâye de rüya da böyle biter.

[399] Burada telafi şüphesiz rüya görenin arzuladığı gibi meydana gelmemiştir, yani ona altın tepside bir çözüm sunmamıştır; onun yerine daha önce bahsettiğim ve yaşamın bizi sürekli olarak yüz yüze getirdiği bir sorunla yüzleştirmiştir onu: yani, tüm ahlak değerlerinin belirsizliği, iyi ve kötünün hayrette bırakan etkileşimi ve suç, acı ve kefaretin amansız ardıllığı. İlksel dini deneyime giden bu yol doğru yoldur ama kaç kişi tanıyabilir onu? Hâlâ kısık bir sestir ve çok uzaktan gelir. Muğlaktır, şüphelidir, karanlıktır, tehlike ve riskli maceraların geleceğine işaret eder; iki ucu keskin bir köprüdür, yalnızca Tanrı aşkı için ve güvence ya da teyit olmadan aşılması gerekir.

III. PERİ MASALLARINDA RUH

[400] Okuyucuya modern rüya materyalleri sunmayı çok isterdim ama rüyalarının her birinin kendine has karaktere sahip olması, korkarım ki buradaki yorumlamamız adına haddinden fazla bir iş çıkartacak ve elimizde olandan çok daha fazla bir zaman gerektirecektir. Dolayısıyla bakışımızı folklora çevireceğiz, zira burada bireysel vaka

hikâyelerinin kafa karıştıran yapılarına ve karışıklıklarına girmemiz gerekmez, ruh motifinin varyasyonlarını özgü koşulları değerlendirmek durumunda kalmadan gözlemleyebiliriz. Mitlerde ve peri masallarında, rüyalarda olduğu gibi, psişe kendi hikâyesini anlatır ve arketiplerin etkileşimi doğal kurgusunda "oluşum, dönüşüm / ebedi Zihin'in ebedi yeniden yaratımı" olarak ortaya çıkar.

[401] Ruh tipinin yaşlı adam olarak ortaya çıkma sıklığı, peri masallarında rüyalarda olduğuyla aynı sıklıktadır.[21] Yaşlı adam, kahramanın umutsuz ve çaresiz bir duruma düştüğü ve bunun içinden onu yalnızca derin düşünüş ve yol gösteren fikirlerin -başka deyişle, ruhsal bir işlevin ya da bir tür içruhsal otomatizmin- çıkarabileceği zamanlarda belirir daima. Ama içsel ya dışsal sebeplerden dolayı kahraman bunu kendisi gerçekleştiremediğinden dolayı, noksanlığı telafi etmesi için gerekli olan bilgi, kişileşmiş bir düşünce biçiminde, yani bu âlimane ve yardımsever ihtiyar biçiminde gelir. Örneğin bir Estonya peri masalı,[22] bir ineğin kaçmasına sebep olan, sürekli kötü muamele gören küçük bir yetim oğlanın cezalandırılma korkusuyla eve dönmekten korkmasını anlatır. Böylelikle kendini kaderin ellerine teslim ederek kaçar. Haliyle kendini çaresiz bir duruma sokmuştur ve görünürde hiçbir çıkış yoktur. Bitap halde, derin bir uykuya dalar. Uyandığında, "ağzında bir sıvı varmış gibi gelir ve önünde duran uzun gri sakallı yaşlı bir adam görür. Elindeki küçük süt şişesinin ağzını kapatıyordur. 'Biraz daha içeyim', diye yalvarır çocuk. 'Eğer yolum sana rastlamasaydı, şüphesiz bu son uykun olurdu, zira seni bulduğumda yarı ölü haldeydin.' Ondan sonra yaşlı adam çocuğa kim olduğunu ve nereye gitmek istediğini sorar. Önceki akşam yediği

21 Burada kullanılan peri masalları materyalleri için Bayan H. von Roques ve Dr. Marie-Louise von Franz'a borçluyum.

22 *Finnische und estnische Volksmarchen*, No. 68, s. 208. [Burada alıntılanan masalların tüm Almanca derlemesi, kaynakçada "halk masalları" altında listelenmiştir – Editörler.]

dayağa kadar, çocuk hatırlayabildiği her şeyi anlatır. 'Sevgili çocuğum', der yaşlı adam, 'eşi dostu yerin altında tabutlarında yatan birçoğundan ne daha kötü ne daha iyisin. Artık geri dönemezsin. Kaçtığına göre, dünyada kendine yeni bir kader aramalısın. Benim de ne evim ne yuvam, ne karım ne çocuğum olduğundan dolayı sana daha fazla bakamam ama sana iyi öğütler vereceğim.' "

[402] Şimdiye kadar yaşlı adam oğlanın, masalın kahramanının kendisinin de akıl edebileceğinden daha fazla bir şey ifade etmiş değildir. Duygularına kapılıp bir anda kaçarken, en azından yemeğe ihtiyacı olacağını düşünmesi gerekirdi. Böyle bir anda ayrıca bulunduğu konumu da düşünmesi gerekirdi. O vakit yakın geçmişe kadarki hayatının tüm hikâyesi aklından geçerdi, zira bu durumlarda hep böyle olur. Bu tür bir anamnezi, amacı tüm kişiliğin sahip olduğu şeyleri kritik anda bir araya toplamak olan maksatlı bir süreçtir. Zira bu anda kişinin tüm ruhsal ve fiziksel güçleri test edilir ve bir araya getirilen bu güçle beraber anamnezi süreci ona geleceğin kapılarını açmaya yardım edebilir. Hiç kimse çocuğa bunu yapmasında yardım edemez; tamamen kendi başına yapmalıdır. Geri dönüş yoktur. Bu farkındalık, eylemlerinde gerekli azimliliği sağlayacaktır. Çocuğu meseleyle yüzleşmeye zorlayarak, onu karar verme zahmetinden kurtarır. Aslında yaşlı adam, bilinçli düşünce henüz -ya da artık- mümkün olmadığında bilincin dışındaki psişik uzamda kendiliğinden meydana çıkan ahlaki ve fiziksel güçlerin maksatlı yansıması ve odaklanmasıdır bizzat. Psişik güçlerin odaklanması ve gerilimi, daima büyüye benzeyen bir yana sahiptir: Çoğu zaman bilinçli irade çabasına üstün olan, beklenmedik bir dayanma gücü ortaya çıkarırlar. Hipnozla suni olarak sağlanan odaklanmada bunu deneysel olarak görebiliriz: Denemelerimde tekrar tekrar histerik, bedensel olarak çelimsiz bir hastamı derin bir hipnotik uykuya soktum ve kafası bir sandalyeye, ayak topukları diğer sandalyeye gelecek şekilde levha gibi sırt üstü yatırdım

ve bir dakika kadar o halde bıraktım. Nabzı adım adım 90'a kadar yükselirdi. Oysaki öğrencilerim arasında güçlü ve sporcu bir genç, bilinçli çabayla bunu denemeye çalıştığında başarısız oldu. Nabzı 120'ye çıkmış halde, denemenin ortasında yığıldı.

[403] Zeki ihtiyar, çocuğu bu noktaya getirdikten sonra artık öğütlerini verebildi, yani durum artık çaresiz görünmüyordu. Yolculuğuna devam etmesini tavsiye etti, daima doğuya gidecekti, yedi yıl sonraysa büyük bir dağa varacak ve bu da onun iyi bahtının bir alameti olacaktı. Dağın uzunluğu ve büyüklüğü, çocuğun yetişkin kişiliğine anıştırmadır.[23] Güçlerinin odaklanması özgüven getirir ve dolayısıyla da başarının en büyük garantisidir.[24] Bu andan itibaren hiçbir eksiği kalmayacaktır. "Kesemi ve mataramı al", der yaşlı adam, "her gün içlerinde ihtiyacın olan yemeği ve içeceği bulacaksın". Aynı zamanda ona ne zaman bir nehirden geçmesi gerekse bir sala dönüşecek bir gabalak yaprağı verir.

[404] Peri masallarındaki yaşlı adam genellikle "Kim? Neden? Nereden? Nereye?" sorularını sorar[25] ki öz tefekkür teşvik edilsin ve gerekli ahlaki güçler harekete geçirilsin. Daha sıklıkla da ihtiyaç duyulan bir büyülü muskayı verir;[26] başarmak için beklenmedik ve olasılıksız güçtür bu,

23 Dağ, yolculuğun hedefi ve yükselme yerine geçer, bu yüzden de çoğu zaman psikolojik nazarda Kendilik anlamına gelir. *I Ching* hedefi şu şekilde tanımlar: "Kral ona Batı Dağı'nı gösterir" (17. altı-çizgi, *Sui*, "İzleyen"). Krş. Honorius Augustodunensis (*Expositio in Cantica canticorum*, col. 389): "Dağlar yalvaçlardır." Saint Victor'lu Richard şöyle der: "Vis videre Christum transfiguratum? Ascende in montem istum, disce cognoscere te ipsum" (Başkalaşmış İsa'yı görmek istiyor musun? Şu dağa çık ve kendini tanımayı öğren). (*Benjamin minor*, cols. 53-56.)

24 Bu hususta yoga fenomenolojisine dikkat çekmek gerekir.

25 Bunu sayısız örneği vardır: *Spanische und Portugiesische Volksmarchen*, ss. 158, 199; *Russische Volksmärchen*, s. 149; *Balkanmärchen*, ss. 150 vd.; *Märchen aus Iran; Nordisehe Volksmärchen, I, s. 231.*

26 Kardeşlerini arayan kıza, yuvarlanıp açılırken kardeşlerine doğru giden bir ip yumağı verir (*Finnische und Estnische Volksmärchen*, s. 260). Cennet krallığını arayan prense, kendi başına ilerleyen bir sal verilir (*Deutsche Märchen seit Grimm*, ss. 381 vd. Diğer hediye örnekleri, herkesi dans

hem iyi hem kötü anlamda bütünleşmiş kişiliğin özelliklerindendir. Ama yaşlı adamın -arketipin kendiliğinden nesneleşmesi- müdahalesi de bir o kadar elzem görünür çünkü bilinçli irade, başarmak için kullanılan sıra dışı gücü elde edeceği noktaya kadar kişiliği birleştirecek kabiliyete kendi başına sahip değildir. Bu sebepten, sadece peri masallarında değil, genel olarak hayatta da arketipin nesnel müdahalesine ihtiyaç duyulur; zira arketip, salt duygulanımsal tepkimeleri, içsel bir yüzleşme ve farkındalıklar zinciriyle hakimiyet altına sokar. "Kim? Nerede? Nasıl? Neden?" sorularının alenen ortaya çıkmalarını sağlar bu, ve bu vesileyle karşı karşıya olunan durumun ve aynı şekilde hedefin idrakini kazandırır. Neticede ortaya çıkan aydınlanmanın ve kader düğümünün çözülmesinin çoğu zaman olumlu anlamda büyülü bir yanı olur – psikoterapist bu deneyime yabancı değildir.

[405] Yaşlı adamın kişiyi düşünmeye sevk etme eğilimi, "sabah ola hayrola" fikrinde de görülebilir. Bu bağlamda yaşlı adam, kayıp erkek kardeşlerini arayan kıza şöyle der: "Önce yat uyu: Sabah, akşamdan daha alimdir."[27] Keza, kendini belaya sokan kahramanın karamsar durumunun ötesini görür ya da hiç değilse ona yolculuğunda yardım edecek türden bilgiler verir. Bunun için hayvanlardan, özellikle de kuşlardan yararlanır. Cennet krallığını aramaya koyulan prense, münzevi şunu söyler: "Burada üç yüz yıl yaşadım ama şimdiye kadar bana hiç kimse cennet krallığını sormadı. Yerini sana ben söyleyemem; ama yukarıda, evin başka bir katında türlü türlü kuşlar yaşar ve şüphesiz onlar söyleyebilir sana."[28] Yaşlı adam hangi yolların hedefine

---

ettiren flüt (*Balkanmärchen*, s. 173) ya da yol bulan top, görünmezlik asası (*Nordische Volksmärchen*, I, s. 97), mucizevi köpekler (a.g.e., s. 287) veyahut bir gizli bilgelik kitabıdır (*Chinesische Volksmärchen*, s. 258).

27 *Finnische und estnische Volksmärchen*, s. 260.

28 Deutsche Marchen seit Grimm, s. 382. Bir Balkan masalında (Balkanmärchen, s. 65), yaşlı adama "tüm kuşların Çarı" denir. Bu masalda tüm cevapları bilen saksağan kuşudur. Krş. Gustav Meyrink'in romanı *Der weisse Dominikaner*'daki gizemli "güvercinlerin efendisi" figürü.

çıktığını bilir ve kahramana bu yolları gösterir.[29] Gelecek tehlikelere karşı uyarır ve onlarla doğru şekilde yüzleşme araçlarını sağlar. Örneğin, gümüşi sudan almaya giden çocuğa kuyuyu bir aslanın koruduğunu ve kurnazca bir hilesi olduğunu, zira gözleri açık uyuyup gözleri kapalıyken etrafı kolaçan ettiğini söyler;[30] veyahut krala iyileştiren sudan götürmek için büyülü pınara yol alan gence, suyu hızlıca çekmesini söyler çünkü orada pusuya yatmış olan cadılar, pınara gelen herkesi kementle yakalıyordur.[31] Sevgilisi bir kurtadama dönüşmüş prensese, ateş yakıp üzerine bir kazan içinde katran koymasını öğütler. Sonrasındaysa, çok sevdiği beyaz zambağını kaynar katranın içine atmalıdır ve kurtadam geldiğinde kazanı başından aşağı dökmelidir, zira bu, sevgilisini büyüden kurtaracaktır.[32] Bir Kafkas masalı olan, krallığı miras almak uğruna babası için mükemmel bir kilise inşa etmek isteyen en genç prensin masalındaki gibi, bazı zamanlar yaşlı adam tenkitçi bir figür olur. Prens mükemmel kiliseyi inşa eder ve hiç kimse tek bir kusur dahi göremez ama gelgelelim yaşlı bir adam gelip şöyle der: "İyi bir kilise inşa etmişsin elbette! Ama ana duvarın çarpık olması ne üzücü!" Prens kiliseyi yıkar ve yeni bir kilise inşa eder ama bu sefer de yaşlı adam bir kusur fark eder, ve bu üç defa tekrarlanır.[33]

[406] Dolayısıyla yaşlı adam bir taraftan bilgiyi, tefekkürü, içgörüyü, bilgeliği, zekâyı ve sezgiyi temsil eder ve diğer taraftansa iyi niyet, yardımseverlik gibi ahlaki nitelikleri temsil eder; ki bunlar da onun "ruhani" karakterini yeterince açıkça ortaya koymaktadır. Arketip bilinçdışının otonom bir içeriği olduğundan, genellikle arketipleri somutlaştıran peri masalları, yaşlı adamın masallardaki

29 *Märchen aus Iran*, s. 152.

30 *Spanische und Portugiesische Märchen*, s. 158.

31 A.g.e., s. 199.

32 *Nordisehe Volksmärchen*, cilt. I, ss. 231 vd.

33 *Kauhasische Märchen*, ss. 35 vd.

rüyalarda modern rüyalarla aynı surette ortaya çıkmasına da sebep olabilir. Bir Balkan masalında yaşlı adam stres altındaki kahramana bir rüyada belirir ve üstüne yüklenen imkânsız görevleri başarması için iyi tavsiyeler verir.[34] Bilinçdışıyla bağı, bir Rus peri masalında açıkça ifade edilir; buradaki ismi "Ormanın Kralı"dır. Köylü, yorgun bir halde bir ağaç kütüğüne otururken, küçük yaşlı bir adam sürünerek dışarı çıkar: "Her yeri kırışıktı ve dizlerine kadar uzanan yeşil bir sakalı vardı." "Kimsin sen?" diye sorar köylü. "Ben Och, Orman'ın Kralı'yım", der ufak adam. Köylü, haylaz oğlunu onun yanına verir ve "Orman Kralı genç adamla beraber yola koyulur. Onu toprağın altındaki diğer dünyaya götürür ve yeşil kulübeye sokar. [...] Kulübenin içindeki her şey yeşildir: Duvarlar ve tabureler yeşildi, Och'un karısı ve çocukları yeşildi [...] ve ona hizmet eden küçük su kadınları da sedefotu kadar yeşildi." Yemekler bile yeşildir. Buradaki Orman Kralı, bir bitki örtüsü ya da ağaç tanrısıdır. Ormanlar onun hakimiyetindedir ve su perileri vasıtasıyla suyla da bağı bulunur, ki bu da açıkça onun bilinçdışıyla bağını göstermektedir çünkü bilinçdışı çoğu zaman orman ya da su sembolleriyle ifade edilir.

[407] Yaşlı adam bir cüce olarak belirdiğinde de yine bilinçdışıyla bir bağ söz konusudur. Sevgilisini arayan prenses hakkındaki peri masalında şöyle geçer: "Gece ve karanlık çöktü ama prenses hâlâ aynı yerde oturup ağlıyordu. Düşüncelerinde kaybolmuş halde orada otururken, ona seslenen bir ses duydu: 'İyi akşamlar, güzel hanım! Neden böyle yalnız ve kederli halde orada oturuyorsunuz?' Prenses hemen ayağa fırlar ve haliyle şaşkına döner. Ama etrafına baktığında sadece önündeki küçük yaşlı adamı görür. Adam başını sallıyordur ve nazik, alçakgönüllü bir görünüşü vardır." Bir İsviçre peri masalında, kralın kızına bir sepet elma götürmek isteyen bir köylü oğlan "es chlis isigs Männdli, das

34 *Balkanmärchen*, s. 217.

frogt-ne, was er do i dem Chratte häig?" [demirden küçük bir adamla karşılaşır ve adam ona sepette ne olduğunu sorar]. Bir başka pasajda adamın [*Männdli*] "es isigs Chlaidli a" [üstünde demirden kıyafetleri vardır]. "Isig" ile kastedilen muhtemelen "eisern" [demir] idir, zira bunun ihtimali "eisig"den [buzlu] daha yüksek. İkinci durumda "es Chlaidli vo Is" [buzdan kıyafetler] olması gerekirdi.[35] Hakikaten küçük buzdan adamlar ve küçük demirden adamlar vardır; hatta modern bir rüyada, kritik bir dönüm noktasında demirden küçük siyah bir adam belirir, tıpkı bu prensesle evlenmek isteyen taşralı oğlanın masalındaki gibi.

[408] Yaşlı bilge adamın defalarca belirdiği bir modern görüm dizisinde, küçük adam bir keresinde normal boyuta bürünür ve yüksek kaya duvarlar tarafından etraflı çevrilmiş bir kraterin en dibinde belirir; bir başka yerdeyse taştan bir oyuğun içinde, dağın tepesinde duran ufak bir figürdür. Aynı motifi, Goethe'nin bir kutunun içinde yaşayan cüce prenses hakkındaki hikâyesinde görürüz.[36] Bu bağlamda Anthroparion, yani Zosimos'un görümündeki[37] küçük kurşundan adamdan da bahsedebiliriz; keza örnekler arasında madenlerde yaşayan metal adam, Antik Çağ'ın zanaatkar Daktyl'leri, simyacıların homunkulus'u ve goblinleri, browny'leri, küçük cinleri vs. de sayabiliriz. Bu kurguların ne kadar "gerçek" oldukları, benim için ciddi bir dağ tırmanışı kazasında açıklık kazandı: Kazadan sonra tırmanıcılardan ikisi gün ortasında kolektif bir görüm gördü; kapüşonlu ufak bir adam, ulaşılamaz bir buz yarığından tırmanıyordu ve buzuldan geçip gidiyordu, onu izleyen herkes ise panik halindeydi. Bilinçdışının küçük canlıların dünyası olması gerektiğini düşündürten çok sayıda motifle karşılaştım. Tüm bu görümlerde içruhsal bir şeyle karşı karşıya olduğumuz

35 Grimm kardeşlerin peri masalı derlemesinin (1912) 84. masalı olan griffon masalında görülür bu. Metin fonetik hatalarla doludur.

36 Goethe, "Die neue Melusine".

37 Krş. "Zosimos'un Görümleri", par. 87.

üzerine o muğlak histen, rasyonalist olarak böyle bir fikir çıkarsanabilir; zira bunun altında yatması gereken mantığa göre, bir şeyin kafamızın içine sığması için muazzam küçük olması gerekir. Bu tür "rasyonel" varsayımlara ben olumlu bakmam, gerçi hepsinin de yanlış ya da isabetsiz olduğunu söyleyemem. Bir taraftan boyutça bu küçültmelerin ve diğer taraftan büyültmelerin -devler vs.- bilinçdışının zamansal ve uzamsal ilişkilerinin tuhaf belirsizliğiyle ilişkili olması bana daha muhtemel görünüyor.[38] İnsanın ölçü algısı, büyük ve küçük üzerine olan rasyonel kavrayışı kesinlikle antropomorfiktir ve geçerliliğini sadece fiziksel fenomenler alanında değil, kolektif bilinçdışının insana mahsus kapsamının ötesine geçen kısımlarında da kaybeder. Atman "en küçükten küçük, en büyükten büyük"tür, "bir parmak kadar boyu vardır" ama gelgelelim "her tarafından dünyayı kuşatır ve bir karışlık alandan egemenliğini sürdürür". Aynı şekilde yaşlı bilge adam arketipi de pek küçüktür, neredeyse gözle görülmezdir ama yine de yazgıyı belirleyen bir nüfuza sahiptir, ki konunun biraz olsun içine girince herkes bunun böyle olduğunu görecektir. Arketipler bu hususiyeti atom dünyasıyla paylaşır, zira atom dünyası da bizzat gözlerimizin önünde gerçekleşmektedir ve araştırmacı mikrofizik evreninin derinine indikçe, oraya bağlı patlayıcı güçlerin ne kadar yıkıcı olabileceğini keşfeder. En büyük etkilerin en küçük sebeplerden doğması, sadece fizikte değil, psikolojik araştırma alanında da açıklık kazanmıştır. Hayatın kritik anlarında her şeyin dayandığı şeyin bir hiçmiş gibi göründüğü durumlar ne kadar sık yaşanır!

[409] Bazı ilkel peri masallarında, arketipimizin aydınlatıcı gücü, yaşlı bilge adamın güneşle özdeşleştirilmesinde görülür. Yanında bir meşale getirir ve bununla balkabağını kızartır. Yemeğini yedikten sonra ateşi yine götürür,

38 Bir Sibirya peri masalında (*Märchen aus Sibirien*, no. 13) yaşlı adam, semaya yükselen beyaz bir şekildir.

ki neticesinde de insanoğlu ateşi ondan çalar.[39] Bir Kuzey Amerika Yerli masalında, yaşlı adam, ateşi tasarrufunda tutan bir cadı hekimdir.[40] Ruhun da bir ateş veçhesi vardır, ki bunu Eski Ahit'in dilinden ve Paskalya mucizesinden biliriz.

[410] Zekâsı, bilgeliği ve içgörüsünden başka, bahsettiğimiz yaşlının bir de ahlaki nitelikleri göze çarpar; ayrıca diğer insanların ahlaki niteliklerini de sınar ve armağanlarını bu sınamaya bağlı olarak sunar. Üvey ve biyolojik kız evlat üzerine olan bir Estonya peri masalında bunun bilhassa öğretici bir örneği bulunur. Üvey kız bir yetimdir, itaatkâr ve usludur. Hikâye, kızın örekesini bir kuyuya düşürmesiyle başlar. Örekenin peşine o da atlar ama boğulmaz, büyülü bir ülkeye gelir; yolculuğuna devam eder ve bir inek, bir koç, bir de elma ağacıyla karşılaşır ve onların isteklerini yerine getirir. Sonrasında bir hamama varır ve orada da üstü başı kirli bir yaşlı adam ondan kendisini yıkamasını ister. Aralarında şöyle bir diyalog geçer: "Güzel kız, güzel kız, yıka beni, kirli olmak hiç güzel değil!" "Sobayı neyle yakayım?" "Kazık ve karga dışkısı topla, ateşi onlarla yak." Ama kız yakılacak odunlar getirir ve sorar: "Banyo suyunu nerede bulacağım?" "Şuradaki ahırın altında beyaz bir kısrak var. Onu leğene işettir!" Ama kız temiz su getirir ve sorar: "Banyo fırçasını nerede bulacağım?" "Beyaz kısrağın kuyruğunu kes ve ondan fırça yap!" Ama o huş ağacı dallarından bir fırça yapar ve sorar: "Sabunu nerede bulacağım?" "Bir süngertaşı al ve onunla ovala beni!" Ama kız köyden sabun getirir ve yaşlı adamı onunla yıkar.

[411] Ödül olarak kıza altın ve değerli taşlarla dolu bir kese verir. Evin kızı haliyle kıskanır, örekesini kuyuya atar ve o da büyülü ülkeyi bulur. Yine de üvey kızın doğru yaptığı her şeyi o yanlış yapar ve buna göre ödüllendirilir. Bu motifin sık görülmesinden dolayı başka örneklere ihtiyacımız bile yok.

---

39 *Indianermärchen aus Sudamerika*, s. 285.

40 *Indianermärchen aus Nordamerika*, s. 74.

[412] Olağanüstü ve yardımsever yaşlı adam figürünü ister istemez Tanrı ile ilişkilendirmek isteriz. Asker ve kara prenses Alman masalında,[41] lanetlenmiş prensesin her gece nasıl da demir tabutundan çıkıp mezarına bekçilik eden askerleri yediği anlatılır. Sıra ona geldiğinde, askerlerden biri kaçmaya çalışır. "Kaçtığı gece tarlalara ve dağlara vardı, güzel bir çayır gördü. Bir anda karşısında uzun gri sakallı küçük bir adam belirir ama bu figür Tanrı'nın ta kendisiydi, şeytanın her gece yol açtığı fenalığı artık göz ardı edemiyordu. 'Nereye gidersin?', diye sordu küçük gri adam, 'Ben de gelebilir miyim seninle?' Küçük yaşlı adam dostane göründüğünden, asker ona neden kaçtığını anlatır." Her zamanki gibi, bunun peşine iyi öğütler gelir. Bu hikâyede yaşlı adam Tanrı olarak görülmektedir, tıpkı İngiliz simyacı Sir George Ripley'in[42] "yaşlı kral"ı benzer bir naif tutumla "antiquus dierum" ("Günlerin Babası") diye tanımlaması gibi.

[413] Arketiplerin tümünün olumlu, hayırlı, aydınlık, yukarı işaret eden bir yanının olması gibi bir de aşağı işaret eden, kısmen olumsuz ve hayırsız, kısmen yer altı karakterine sahip yanı bulunur ama bunlar dışında genellikle yalnızca nötrdürler. Ruh arketipi de istisna değildir. Arketipin cüce biçiminin bile örtük bir tür zaafı bulunur ve yer altından çıkmış bitki örtüsü tanrısını çağrıştırır. Bir Balkan masalında, yaşlı adam tek gözünü kaybederek sakatlanır. Bir kanatlı iblis türü olan Vili tarafından gözü oyulmuştur ve kahramana da iblisi bulup adama gözünü getirmesi görevi verilir. Dolayısıyla yaşlı adam görme yetisinin -yani içgörüsü ve bilgeliğinin- bir kısmını şeytani karanlık dünyaya kaybetmiştir; bu sakatlık bize Osiris'i hatırlatır, zira siyah bir domuzu (fesat kardeşi Set) görünce bir gözünü kaybeder, veyahut Odin de akla gelebilir, keza Mimir'in pınarına gözünü kurban etmiştir. Tipik bir biçimde, masalımızdaki yaşlı adam bir keçiye biner, ki bu da kendisinin karanlık bir

41 *Deutsche Märchen seit Grimm*, ss. 189 vd.

42 "Cantinela"da (15. yy.). [Krş. *Mysterium Coniunctionis*, par. 374.]

yanı olduğunun işaretidir. Bir Sibirya masalında tek bacaklı, tek elli ve tek gözlü bir ihtiyar olarak belirir, demir bir değnekle ölü bir adamı diriltir. Hikâyenin devamında bu diriltilen adam tekrar tekrar yaşama döndürüldükten sonra, kazara yaşlı adamı öldürür ve böylelikle şansını mahveder. Hikâyenin başlığı "Tek Taraflı Yaşlı Adam"dır ve esasında sakatlığı onun sadece yarım olduğunu gösteriyordur. Diğer yarısı görünmez ve kahramanın yaşamını çalmaya çalışan bir katil olarak ortaya çıkar. Nihayetinde kahraman peşindeki katili öldürmeyi başarır ama böylelikle tek taraflı yaşlı adamı da öldürür, sonucunda da öldürülen iki kişinin aynı olduğu ortaya çıkar. Bu bakımdan yaşlı adamın kendi karşıtı olması da mümkündür; Hermes hakkında söylendiği gibi, hem yaşam getirendir hem de ölüm getiren – "ad utrumque peritus" (ikisine de kabil).

[414] Dolayısıyla her ne zaman "mütevazı" ve "nazik" yaşlı adam ortaya çıksa, bulgusal ve diğer sebeplerden dolayı bağlamı itinayla irdelemek akıllıca olacaktır. Örneğin ilk bahsettiğimiz -ineği kaybeden yetim çocukla ilgili- Estonya masalında, tam gereken anda ortaya çıkan yardımsever yaşlı adam hakkında bir şüphe söz konusudur: Himayesindeki oğlana kaçmak için bir fırsat sunmak adına öncesinde gizlice ineği kaçırmış olabilir. Pekâlâ doğru olabilir bu; zira aşina deneyimlerimiz göstermektedir ki, yazgının üstün ama eşikaltı ön bilgisi, sırf Ben-bilincimizin budala kahramanını zorluğa sokmak için huzur bozan bir hadise yaratır ve böylece onu gitmesi gereken yola zorla sokar, ki bilhassa budalalığı yüzünden bu yolu kendi başına bulması mümkün olmazdı. Eğer bizim yetim oğlan, ineği büyüsüyle kaybedenin yaşlı adam olduğunu tahmin etseydi, yaşlı adam kötücül bir trol ya da iblis gibi gözükürdü. Gerçekten yaşlı adamın fena bir yanı da vardır, tıpkı ilkel sihirbaz hekimin hem bir şifacı ve yardımcı olup aynı zamanda kendisinden pek korkulan bir zehir ustası olması gibi. *Φάρμακον* [pharmakon]

kelimesi hem "zehir" hem de "panzehir" anlamına gelir; ve zehir her ikisi de olabilir.

[415] Öyleyse yaşlı adam, yaramaz küçük cinlere benzer muğlak bir karaktere sahiptir – fevkalade aydınlatıcı bir figür olarak Merlin'i düşünebilirsiniz. Bazı biçimlerinde iyinin, bazı biçimlerindeyse kötünün tecessümü olur. Aynı şekilde, salt bencil sebeplerden dolayı, sırf kötülük uğruna kötülükler yapan habis büyücü de yaşlı adamdır. Bir Sibirya peri masalında, "içlerinde iki ördek yüzen iki gölü başında taşıyan" kötü bir ruhtur. İnsan eti yer. Hikâyede, kahraman ve yoldaşları yan köyde ziyafet çekmeye gider ve köpeklerini evlerinde bırakırlar. "Kediler kaybolduğunda fareler aşık atar" ilkesince, köpekler de bir şenlik yapar ve şenliklerinin doruk noktasında et deposuna saldırırlar. Adamlar eve dönerler ve köpekleri kovalarlar, köpekler yabanlığa kaçarlar. "Ardından Yaratıcı, Ememqut [masalın kahramanı] ile konuşur: 'Karınla beraber gidip köpekleri ara.' " Ama kahraman korkunç bir kar fırtınasına yakalanır ve kötü ruhun kulübesine sığınır. Ardından pek bilindik ava giden avlanır motifi yaşanır. "Yaratıcı", Ememqut'un babasıdır ve Yaratıcı'nın babasının adı "Kendini Yaratan"dır çünkü o kendini yaratmıştır. Kafasında iki göl taşıyan adamın kahraman ve karısının karnını doyurmak için kulübeye çektiğinden bize hiçbir yerde bahsedilmiş olmasa da, köpeklerin insanlar gibi şenlik yapıp ondan sonra -doğalarına ters biçimde- kaçmalarına sebep olanın olağandışı bir ruh olduğu tahmin edilebilir; zira bundan sonra Ememqut onları aramak zorunda kalır ve bir kar fırtınasına yakalanır, böylelikle habis yaşlı adamın kucağına düşer. Kendini Yaratan'ın oğlunun, Yaratıcı'nın telkinde bulunan taraf olması da ortaya çetrefilli bir sorun çıkarmaktadır – ama biz bunu en iyisi Sibirya teologlarına bırakalım.

[416] Bir Balkan peri masalında yaşlı adam çocuğu olmayan çariçeye bir elma verir ve çariçe bir oğlana hamile kalır ama koşul olarak, yaşlı adam çocuğun vaftiz babası

olmalıdır. Fakat oğlan büyüğünde tam bir baş belası olur; tüm çocuklara karşı zorbalık yapar ve hayvanları öldürür. On yıl boyunca çocuğa isim verilmez. Ondan sonra yaşlı adam belirir, çocuğun bacağına bir bıçak saplar ve ona "Bıçak Prens" adını verir. Çocuk artık maceralara çıkmak ister ve uzun süre tereddüt etse de, en sonunda babası izin verir. Bacağındaki bıçak can alıcı önemdedir: Eğer bıçağı kendisi çekip çıkarırsa yaşayacaktır, eğer bıçağı başkası çıkarırsa ölecektir. Hikâyenin sonunda bıçak onun ölümü olur, zira yaşlı bir cadı oğlan uyurken bıçağı çıkarır. Çocuk ölür ama edindiği dostları sayesinde yaşama döndürülür.[43] Burada yaşlı adam yardımcı bir figürdür ama aynı zamanda sonu pekâlâ kötü de olabilecek tehlikeli yazgıyı tasarlayan da odur. Kötülük kendini çocuğun zalim karakterinde erkenden ve apaçık göstermişti.

[417] Bir başka Balkan masalında, motifimizin bahse değer bir varyantı vardır: Bir kral, bir yabancı tarafından kaçırılan kız kardeşini arıyordur. Seyahatleri sırasında yaşlı bir kadının kulübesine gelir, kadın onu arayışına devam etmemesi gerektiği konusunda uyarır. Ama meyve dolu, kral yaklaştıkça tekrar tekrar gözden kaybolan bir ağaç onu kulübeden dışarı çeker. En sonunda ağaç sabit kalınca, dallarından yaşlı bir adam iner. Kralı ağırlar ve bir kaleye götürür; kardeşi bu kalede, adamın karısı olarak yaşamaktadır. Kralın kardeşi ona yaşlı adamın habis bir ruh olduğunu, onu öldüreceğini söyler. Üç gün sonra da kral gerçekten arkasında hiçbir iz bırakmadan kaybolur. Şimdi arayış görevini kralın genç kardeşi üstlenir ve bir ejderha şeklini almış habis ruhu öldürür. Büyü bozulunca ejderhanın yerine yakışıklı genç bir adam çıkar ve hemen kız kardeşle evlenir. İlkin bir ağaç tanrısı olarak beliren yaşlı adamın açıkça kız kardeşle bir bağlantısı vardır. Bir katildir. Ara bir bölümde tüm şehri demire dönüştürmekle, yani hareketsiz, katı ve hapsolmuş

43 *Balkanmärchen*, ss. 34vd.

hale getirmekle suçlanır.[44] Ayrıca kralın kız kardeşini esir tutmaktadır ve onu yakınlarına geri vermiyordur. Kız kardeşin animus tarafından ele geçirildiği anlamına gelir bu. Ama kralın da animus'un avucuna düşmesi ve kız kardeşini arayışa koyulması, onun da erkek kardeşi için bir anima anlamı taşıdığını düşündürtüyor. Mukadder bir figür olarak yaşlı adam, nitekim ilkin kralın anima'sını ele geçirmiş -başka deyişle, anima'nın temsil ettiği yaşam arketipinden onu mahrum etmiştir- ve onu kayıp büyünün, "erişmesi zor hazine"nin peşine düşeceği bir arayışa sevk etmiştir, böylelikle de onu mitik kahraman ve Kendilik'in bir ifadesi olan üst kişilik haline getirmiştir. Bu esnada yaşlı adam kötü figür rolünü oynar ve kaba güçle yok edilmesi gerekir, ta ki hikâyenin sonunda tekrardan kız kardeş anima'nın kocası olarak ya da daha doğrusu karşıtların ve denklerin birliğini sembolize eden kutsal ensesti muştulayan ruhun damadı olarak belirene dek. Bu yaratıcı enantiodromia, hayli sık karşılaşılan bir durum olarak sadece yaşlı adamın gençleşmesi ve dönüşümünü sembolize etmekle kalmaz ve aynı zamanda iyinin kötüyle, kötünün de iyiyle olan gizli bir iç ilişkisine de işaret eder.

[418] Dolayısıyla bu hikâyede yaşlı adam arketipini kötü eylemde bulunan bir figür kisvesinde görürüz; bir bireyleşme sürecinin gitgellerine dahil olur ama bireyleşme sonunda anlamlı bir biçimde *hieros gamos*[45] ile biter. Tersine, Rus masalı "Orman Kralı"nda, hikâyenin başında yardımsever ve iyicildir ama ondan sonra hizmetçisi olan çocuğun gitmesine izin vermez, öyle ki hikâyenin ana bölümleri oğlanın büyücünün esaretinden kaçmaya yönelik yinelenen girişimlerini işler. Göreve çıkma yerine kaçma olayı vardır, ki bu da her halükârda yiğitçe çıkılan maceralarla aynı ödüle çıkar, zira en sonunda kahraman, kralın kızıyla evlenir. Gelgelelim büyücüyse avlanan avcı rolünde kalır.

44 A.g.e., ss. 177 vd.

45 Kutsal evlilik (çn.).

IV. PERİ MASALLARINDA TERİYOMORFİK RUH SEMBOLİZMİ

[419] Dışa vurumunun özgü bir biçimini, yani hayvan biçimini ele almadan geçersek arketipimiz üzerine tanımımız tam olmazdı. Tanrıların ve iblislerin teriyomorfizmiyle aynı sınıfa aittir ve aynı psikolojik anlamı taşır. Hayvan biçimi şunu göstermektedir ki, söz konusu içerik ve işlevler hâlâ insan dışı katmanda, yani insan bilincinin ötesindeki bir düzlemdedir ve sonuç olarak bir taraftan daimonik bir insanüstü ve diğer taraftan hayvani bir insanaltı taraf taşımaktadırlar. Gelgelelim şu da akılda tutulmalıdır ki, bu bölünme sadece -burada gerekli bir düşünme yapısı olduğu- insan bilinci katmanında doğrudur. Mantık *tertium non datur*[46] der, yani karşıtları tekliklerinde düşünemeyiz. Başka deyişle, inatçı bir çatışkının ortadan kaldırılması bizim için temel bir şart olsa da, bilinçdışı için katiyen böyle değildir, zira bilinçdışının içerikleri doğaları gereği istisnasız paradoksal ya da çatışkılıdır, ki varoluş kategorisi de buna dahildir. Bilinçdışı psikolojisine aşina olmayan herhangi biri bu konularda yeterli bilgi edinmek istiyorsa, Hristiyan mistisizmi ve Hint felsefesi üzerine çalışmasını öneririm, zira buralarda bilinçdışının çatışkılarının en berrak açıklamalarını bulabilecektir.

[420] Şimdiye kadar yaşlı adam öyle ya da böyle bir insan gibi görünmüş ve davranmış olsa da, büyülü güçleri ve ruhsal üstünlüğü onun hem iyi hem de kötü anlamda insan seviyesinin dışında, üstünde ya da altında olabileceğine işaret eder. İlkel insan için ya da bilinçdışı için hayvan veçhesi herhangi bir değer kaybetme anlamına gelmez, zira belli bakımlardan hayvan insana üstündür. Hayvan henüz içinde yaşadığı güce tezat bilince bulaşmamış ya da öz iradeli bir Ben oluşturmamıştır; tam aksine, bu gücü neredeyse mükemmel bir biçimde teşvik eden iradeyi yerine getirir. Eğer bilinçli olsaydı, ahlaken insan daha üstün olurdu.

46 Üçüncü olasılık/etmen yoktur (çn.).

Şeytanın düşüşü efsanesinde derin bir öğreti yatar: Ben-bilincinin bağımsızlaşmasının aslında Luciferci bir iş olduğunun soluk bir sezgisinin ifadesidir. İnsanın tüm tarihi daha en başından itibaren aşağılık hisleri ve kibri arasındaki çatışmadan ibarettir. Bilgelik orta yolu arar ve bu cüretkârlığının bedelini, hem daimon hem de hayvan ile olan müphem ilişkisiyle öder; bu bakımdan yanlış yorumlamaya da son derece açıktır.

[421] Peri masallarında sık sık karşımıza yardımcı hayvanlar motifi çıkar. Bu hayvanlar insan gibi davranır, insan dilini konuşur ve insanınkine üstün bir bilgelik ve bilgi sergilerler. Bu durumlarda ruh arketipinin bir hayvan biçimi vasıtasıyla ifade edildiğini söyleyebiliriz. Bir Alman peri masalı,[47] kayıp prensesini ararken bir kurtla karşılaşmasını anlatır. Kurt şöyle der: "Korkma! Ama söyle bana yolun nereye çıkıyor?" Genç adam hikâyesini anlatır, ardından da kurt ona büyülü bir armağan olarak tüylerinden birkaçını verir; genç adam bunlar sayesinde her an kurdu yardıma çağırabilir. Ara bölüm tıpkı yardımsever yaşlı adamla karşılaşmadaki gibi geçer. Masalda arketip diğer yönünü, habis yönünü de sergiler. İyice anlaşılması için hikâyenin bir özetini vereceğim:

[422] Genç adam ormanlıkta domuzlarını izlerken büyük bir ağaç görür, ağacın dalları bulutların içine dek uzanmaktadır. "Nasıl olurdu acaba", diye sorar kendine, "eğer bu kocaman ağacın tepesinden dünyaya bakabilseydim?" Böylelikle tırmanır. Tırmanışı tüm gün sürer ama dallara henüz ulaşamamıştır bile. Akşam çöker ve geceyi ağacın dallarının çatalında geçirmek zorunda kalır. Ertesi gün tırmanmaya devam eder ve öğlene doğru yaprakların arasına gelir. Ancak akşam vakti dalların arasında kurulmuş bir köye varır. Orada yaşayan köylüler genç adama o gece için yemek ve barınak sunar. Sabah olunca biraz daha tırmanır. Öğlen

47 *Deutsche Märchen seit Grimm*, ss. 1 vd.

vakti, genç bir kızın yaşadığı bir kaleye varır. Burada ağacın sonuna geldiğini keşfeder. Kaledeki kız, bir kralın kızıdır ve kötü bir büyücü tarafından esir tutulmaktadır. Genç adam prensesin yanında kalır ve prenses onun kaledeki tüm odalara girmesine izin verir: Sadece tek bir odaya girmesini yasaklar. Ama merakı baskın gelir. Genç adam kapının kilidini açar ve duvara üç çiviyle sabitlenmiş bir kuzgun bulur. Bir çivi boğazından, diğer ikisi kanatlarından girmiştir. Kuzgun susuzluktan yakınır ve ona acıyan genç adam içmek üzere kuzguna su getirir. Her yudumda bir çivi düşer ve üçüncü yudumla beraber kuzgun serbest kalıp camdan uçarak gider. Prenses bunu duyunca çok korkar ve şöyle der: "Beni büyüleyen şeytandır o! Çok geçmeden yine beni ele geçirecek." Bir sabah prenses gerçekten kaybolur.

[423] Genç adam şimdi kızı aramaya koyulur ve öncesinde aktardığımız üzere, kurtla karşılaşır. Daha sonra ise yine benzer bir biçimde bir ayı ve aslanla karşılaşır, onlar da genç adama tüylerinden verir. Bir de aslan ona prensesin yakınlardaki bir av kulübesinde tutulduğu bilgisini verir. Genç adam kulübeyi ve prensesi bulur ama prenses kaçmasının imkânsız olduğunu söyler çünkü avcının üç bacaklı bir atı vardır; at her şeyi biliyordur ve hiç şüphesiz sahibini uyaracaktır. Buna rağmen genç adam prensesle beraber kaçmaya çalışır; ama nafile. Avcı, genç adamı yakalar ama bir kuzgunken hayatını kurtardığı için onu bırakır ve tekrar prensesle beraber at sırtında gider. Avcı ormanlık alanda gözden kaybolunca, genç adam gizlice eve döner ve prensesi avcıdan beyaz atını nasıl bulduğunu öğrenmeye ikna eder. Prenses işini başarır ve yatağın altında gizlenmiş olan genç adam, av kulübesine bir saatlik uzaklıkta yaşayan bir cadının büyülü atlar beslediğini öğrenir. Taylara üç gün boyunca göz kulak olabilen, ödül olarak bir at seçebilirdir. Eskiden, der avcı, cadı bu anlaşmaya on iki tane de kuzu dahil edermiş ki çiftliğin yanındaki ormanda yaşayan on iki kurdun karnı doyurulsun ve saldırmalarına mani olunabilsin; ama

avcıya hiç kuzu vermez. Haliyle atını sürerken kurtlar peşine düşer ve cadının arazisinden çıkmak üzereyken kurtlar atının nallarından birini koparır. Bu yüzden atın sadece üç bacağı vardır.

[424] Sonrasında genç adam hemen cadıyı bulur ve sadece istediği atı değil, on iki tane de kuzu vermesi koşuluyla ona hizmet etmeyi kabul eder. Cadı razı olur. Taylara kaçmalarını emreder ve genç adamı mayıştırmak için ona konyak içirir. Genç adam konyağı içer, uyuyakalır ve taylar kaçar. İlk gün tayları kurdun yardımıyla yakalar, ikinci gün ayı yardım eder ve üçüncü gün de aslan. Artık gidip ödülünü seçebilirdir. Cadının küçük kızı bizim oğlana annesinin hangi ata bindiğini söyler. Elbette bu aralarındaki en iyi attır ve bembeyazdır. Genç adam ahırdan çıkar çıkmaz cadı atın dört nalını deler ve kemiklerindeki ilikleri çeker. İliklerden bir kek yapar ve yolculuğu için genç adama verir. At bitap haldedir ama genç adam ata kekten yedirir ve bunun peşine at eski gücünü toplar. On iki kurdun dikkatini on iki kuzuyla dağıttıktan sonra, hiç zarar görmeden ormandan çıkarlar. Sonra genç adam prensesi alır ve onunla beraber at sürer. Ama üç ayaklı at avcıya haber verir, avcı da peşlerine düşer ve çok geçmeden onlara yetişir çünkü bizim gencin atı dört nala koşmayı reddediyordur. Avcı yaklaşırken, dört ayaklı at üç ayaklıya bağırır: "Kardeşim, at onu üzerinden!" Büyücü atın sırtından düşer ve iki atın altında ezilerek parçalanır. Genç adam prensesi üç ayaklı ata bindirir ve ikisi birlikte krallığa doğru at sürer, orada evlenirler. Dört ayaklı at, genç adama ikisinin de kafalarını kesmesi için yalvarır, aksi takdirde ona felaket getireceklerdir. Atın dediğini yapar ve atlardan biri yakışıklı bir prense, diğeri de güzeller güzeli bir prensese dönüşür. Bir süre sonra bu prens ve prenses "kendi krallıklarına çekilir". Çok uzun zaman önce, avcı tarafından ata dönüştürülmüşlerdir.

[425] Bu masaldaki teriyomorfik ruh sembolizminin dışında, bilme ve sezgi işlevinin bir binek hayvanıyla temsil

edilmesi dikkate değer. Ruh başka birinin mülkiyeti olabilir demekle aynıdır bu. Üç ayaklı at, bu bakımdan şeytani avcının mülküdür ve dört ayaklı at da cadının. Burada ruh kısmen bir nesnedir, tüm diğer nesneler (at) gibi sahibi değişebilir ve kısmen de otonom bir öznedir (atın sahibi olarak avcı). Dört ayaklı atı cadıdan kazanarak, genç adam, bilinçdışının pençelerindeki özel bir ruh ya da düşünceyi serbest bırakır. Her yerdeki gibi burada da cadı, *mater natura*[48] ya da bilinçdışının ilk "anaerkil" halidir, bilinçdışının karşısına yalnızca cılız ve hâlâ bağımlı bir bilincin çıktığı bir vaziyeti gösterir. Dört ayaklı at, üç ayaklı attan üstün olduğunu gösterir çünkü ona emir verebiliyordur. Ayrıca dörtlülük[49] bir bütünlük sembolü olduğundan ve bütünlük de bilinçdışının imgeler dünyasında hatırı sayılır bir rol oynadığından, dört bacağın üç bacak üzerinde galibiyeti hiç beklenmedik değildir. Ama üç ve dört arasındaki karşıtlığın anlamı nedir ya da daha ziyade, bütünlüğe kıyasla üç ne demektir? Simyada bu sorun, Maria aksiyomu olarak bilinir ve simya felsefesinde bin yıldan uzun bir tarihi bulunur, ta ki en sonunda *Faust*'ta Kabeiroi sahnesinde ele alınana dek. İlk edebi biçimi, Platon'un *Timaios*'taki[50] açılış sözlerinde bulunabilir, ki Goethe de bunu bize tekrar hatırlatır. Simyada kutsal Teslis'in daha aşağı konumdaki yer altı üçlüsünde bir muadili bulunur (Dante'nin üç başlı şeytanına benzer olarak). Sembolizmi dolayısıyla şeytanla yakınlığını sezdiren bir ilkeyi temsil eder bu, gerçi kötülükten başka bir şeyi temsil edip etmediği de kesinlikle açık değildir. Her şey şu gerçeğe işaret

48 Doğa ana (çn.).

49 Dörtlülüğe gönderme olarak okuyucuyu ilk yazılarıma, özellikle de *Psychologie und Alchemie* ve *Psikoloji ve Din*'e yönlendirebilirim.

50 Bu sorunun bildiğim en eski temsili, Horus'un dört oğludur. Oğulların üçü bazen hayvan kafalarıyla, diğer insan kafasıyla tasvir edilir. Kronolojik olarak bu Hezekiel'in dört yaratık görümüyle bağ taşır, zira yaratıklar daha sonra dört evanjelistin vasıfları olarak yeniden belirir. Evanjelistlerin de üçünün hayvan kafası, birinin (melek) insan kafası vardır. [Krş. *Psikoloji ve Din* ön kapak resmi. – Editörler.]

eder ki, şeytan ya da onun çevresindeki sembolizmin ait olduğu figür ailesi karanlık, gececi, aşağı, yer altı ögelerini tanımlar. Bu sembolizmde aşağının üstle ilişkisi, tersine mütekabiliyettir;[51] fakat aşağının üst gibi bir üçleme şeklinde algılandığı anlamına gelmez bu. Üç, eril bir sayı olarak, mantıken habis avcıyla bağlantılıdır; keza avcı simya bağlamında aşağı üç olarak düşünülebilir. Dişil bir sayı olan dört, yaşlı kadına yüklenmiştir. Konuşan ve bilgi sahibi olan, dolayısıyla da bilinçdışı ruhu temsil eden iki at, mucizevi hayvanlardır; ki biri habis büyücüye tabiidir, diğeriyse yaşlı cadıya.

[426] Üç ve dört arasında, eril ve dişil arasındaki ilksel karşıtlık yatar ama dörtlülük bir bütünlük sembolüyken, üçlülük değildir. Üçlülük, simyaya göre, kutuplaşmaya işaret eder çünkü bir üçlük, başka bir üçlüğü de gerektirir; tıpkı üstün altı, aydınlığın karanlığı, iyinin kötüyü gerektirmesi gibi. Enerji tabirinde, kutup, potansiyel anlamına gelir ve potansiyel olan yerde akım ya da olay akışı imkânı bulunur, zira karşıtların gerilimi dengeyi arar. Eğer kareyi bir çaprazla ikiye bölersek, tepe noktaları karşı yöne bakan iki üçgen elde ederiz. Dolayısıyla metaforik olarak şöyle bir şey diyebiliriz ki, eğer dörtlülükle sembolize edilen bütünlük eşit yarılara ayrılırsa, iki karşıt üçlü ortaya çıkar. Bu basit hesap, üçün nasıl dörtten türetilebileceğini gösterir ve aynı şekilde prensesi kaçıran avcı, atı dört bacaklıyken iki kurt tarafından bir nalı koparılınca nasıl üç bacaklı kaldığını anlatır. Dolayısıyla üç bacaklı olmanın sebebi bir kazadır, tam da at karanlık annenin arazisinden ayrılmak üzereyken gerçekleşmiştir. Psikolojik tabire göre, ne zaman bilinçdışı bütünlük dışa vurulsa, yani bilinçdışını terk edip bilinç katmanına geçse dörtten biri geride kalır, bilinçdışının *horror vacui*'si tarafından zapt edilir. Böylelikle bir üçlü doğar, ki bildiğimiz üzere -peri masallarından değil, sembolizm tarihinden- buna karşıt

51 "Tabula smaragdina"daki (Zümrüt Levha) deyişe göre, "Quod est inferius, est sicut quod est superius" (Aşağıdaki yukarıdaki gibidir).

bir muadil üçlü küme daha doğacaktır[52] – başka deyişle, çatışma gelir. Burada Sokrates'le beraber şunu sorabiliriz: "Bir, iki, üç – ama sevgili Timaios, dün ziyaretçi olup bugün ev sahipleri olanlardan dördüncü nerede?"[53] Karanlık annenin diyarında kalmış, bilinçdışının kurt iştahına yakalanmıştır ve bu iştah da kurban sunulmadığı sürece büyülü çemberinden hiçbir şeyin kaçmasına izin vermez.

[427] Avcı (ya da yaşlı büyücü) ve cadı, bilinçdışının büyülü dünyasındaki olumsuz ebeveyn imagolarına karşılık gelir. Avcı, hikâyede ilkin siyah kuzgun olarak belirir. Prensesi kaçırmıştır ve onu esir tutar. Prenses onu "şeytan" diye tanımlar. Ama büyücünün kendisinin de kalenin yasaklı odasında kilitli kalması ve sanki *çarmıha* gerilmiş gibi duvara üç çiviyle sabitlenmiş olması da son derece garip. Tüm tutsak edenler gibi kendisi de tutsak olmuştur, kendi zindanındadır ve lanet yapan herkes gibi kendisi de lanete maruz kalmıştır. İkisinin de zindanı, -muhtemelen dünya ağacı olan- devasa bir ağacın tepesindeki büyülü bir kaledir. Prenses, güneşe yakın ışığın üst diyarlarına aittir. Dünya ağacında esir düşmüş oturur halde, bir tür *anima mundi*'dir[54] ve karanlığın gücüne mahkûm olmuştur. Ama bu mahkûmiyet esir alan kişinin kendisine de fayda sağlamamış gibidir, zira o da çarmıha gerilmiş ve üç çiviyle duvara sabitlenmiştir. Çarmıha gerilme, açıkça ızdırap içindeki bir bağlanma ve asılma haline işaret etmektedir; Prometheus gibi karşıt ilkenin sahasına dalacak kadar gözü kara birine layık bir cezadır. Avcının kendisi olan kuzgunun ışığın üst dünyasından kıymetli bir ruhu gasp ettiğinde yaptığı şey buydu; ve nitekim ceza olarak o üst dünyada bir duvara çivilendi. Bunun Hristiyanlığın temel imgesinin tersyüz edilmiş bir yansıması olduğu yeterince aşikâr olsa gerek. İnsanlığın ruhunu bu dünyanın

52 Krş. Psychologie und Alchemie, figür 54 ve paragraf 539; ve daha ayrıntılı bir izah için bkz. "Der Geist Mercurius" par. 271.

53 Bu anlaşılmaz pasaj, Platon'un "garip mizahı" arasına koyulur.

54 Dünya ruhu. Dünya canlılarını birbirine bağlayan tin (çn.).

hükümdarının egemenliğinden kurtaran Mesih, aşağıdaki dünyada bir çarmıha çivilenmişti ve burada da benzer şekilde hırsız kuzgun, küstah eyleminden dolayı dünya ağacının gökyüzündeki dallarında bir duvara çivilenmiştir. Peri masalımızda, büyüye has araç, üç çividir. Kuzgunu kimin bağladığına hikâyede değinilmiyor ama sanki bir üçleme adına ona büyü yapılmış gibi görünür.[55]

[428] Dünya ağacına tırmandıktan ve prensesi kurtaracağı büyülü kaleye girdikten sonra, genç kahramanımıza tüm odalara girme izni verilir ama bir tanesi hariç – kuzgunun tutsak tutulduğu odaya giremez. Tıpkı cennette meyvesinden yemeye izin olmayan tek bir ağaç olması gibi, burada da girilemeyecek tek oda var ve doğal olarak da kahraman hemen bu odaya giriyor. Heyecanımızı yasaklamalardan daha fazla hiçbir şey uyandıramaz. İtaatsizliği teşvik etmenin en garanti yoludur bu. Elbette prensesi değil de kuzgunu serbest bırakmaya yönelik bir dolap çevrilmiştir. Kahraman kuzgunu görür görmez, kuzgun yürek parçalayan biçimde yakarmaya başlar ve susuzluktan şikâyet eder;[56] ve şefkatiyle davranan genç adam, kuzguna su verir. Sirke ya da acı safra içirmez, yaşam veren su içirir ve bunun ardından üç çivi düşer ve kuzgun da açık camdan kaçar. Böylelikle kötü

55 *Deutsche Märchen seit Grimm*'de (I, s. 256) "Üçlü Bir" yasak odada denir. Kayda değer bir ayrıntı gibi görünüyor bu.

56 Aelian'ın (*De natura animalium*, I, 47) aktarımına göre, Apollon kuzgunları ebedi susuzluğa mahkûm etmiştir çünkü su getirmek üzere gönderilen bir kuzgun yolda fazla oyalanmıştır. Alman folklorunda, kuzgunun haziran ya da ağustos ayında susuzluk çekmesi gerektiği söylenir çünkü İsa'nın ölümünün yasını bir tek o tutmamıştır ve gemiden gönderdiğinde Nuh'a geri dönmemiştir. (Köhler, *Kleinere Schriftein zur Märchenforschung*, s. 3.) Kötülüğün alegorisi olarak kuzgun için bkz. Hugo Rahner, " Erdgeist und Himmelgeist in der patristischen Theologie ". Diğer taraftan, kuzgun, kutsal hayvanı olarak Apollon ile yakından ilişkilidir ve İncil'de de olumlu bir anlam taşır. Mezmurlar 147: 9: "O yiyecek sağlar hayvanlara, bağrışan kuzgun yavrularına." Eyüp 38: 41: "Kuzguna yiyeceğini kim sağlıyor, yavruları Tanrı'ya feryat edip açlık kıvrandığı zaman?" Krş. ayrıca Luka 12: 24. I. Krallar 17: 6'da kuzgunlar yardımcı ruhlardır, İlyas ve Tişbe'ye günlük yemeklerini getirirler.

ruh özgürlüğünü kazanıp bir avcıya dönüşür, prensesi ikinci defa kaçırır ama bu sefer onu yeryüzündeki bir avcı kulübesinde hapseder. Gizli dolap kısmen ortaya çıkarılmıştır: Prensesin üst dünyadan insanların dünyasına indirilmesi gerekmektedir, ki bu da belli ki kötü ruhun yardımı ve insanın itaatsizliği olmaksızın mümkün değildi.

[429] Ama insan dünyasında da ruhların avcısı prensesin efendisi olduğundan, kahramanın yine müdahale etmesi gerekir ve bu amaç uğruna, gördüğümüz üzere, cadıdan dört bacaklı atı kazanır ve büyücünün üç bacaklı büyüsünü bozar. Kuzgunu ilkin kilitleyen üçlemeydi ve ayrıca üçleme kötü ruhun gücünü temsil etmektedir. İki karşı yöne işaret eden iki üçlemedir bunlar.

[430] Şimdi çok başka bir sahaya, psikolojik deneyim alanına döndüğümüzde, bilincin dört işlevinden üçünün ayrımlaştırılabileceğini, yani bilinçli kılınabileceğini, oysaki diğerinin matrise, yani bilinçdışına bağlı halde kaldığını ve "ast" işlev olarak adlandırıldığını biliyoruz. En kahramansı bilincin bile zayıf noktası budur: Güçlü adam bir yerlerde zayıftır, zeki ahmaktır, iyi kötüdür ve keza bunların tersi de geçerlidir. Bizim masalımızda üçleme, sakat kalmış dörtlülük olarak beliriyor. Diğer üçüne bir bacak daha eklenebilseydi, bütün olurdu. Esrarlı Maria aksiyomunda şöyle geçer: "[...] üçüncüden, bir dördüncü olarak gelir" (ἐκ τοῦ τρίτον τὸ ἓν τέταρτον) – ki muhtemelen bu da şu anlama gelir ki, üçüncü dördüncüyü ürettiğinde, ortaya anında bütünlük çıkar. Yüce Anne'nin kurtlarının elinde olan kayıp bileşen, sadece dörtte birdir ama üçle birlikte, tüm bölünmeleri ve çatışmaları fesheden bir bütünlük oluşturur.

[431] Ama sembolizme göre nasıl oluyor da bir çeyrek aynı zamanda üçleme oluyor? Burada masalımızın sembolizmi bizi zor durumda bırakıyor ve psikolojinin olgularına başvurmak zorunda kalıyoruz. Üç işlevin ayrımlaşabildiğini ve sadece bir işlevin bilinçdışının büyüsü altında kaldığını öncesinde söyledim. Bu ifadenin daha ayrıntıyla

tanımlanması gerekiyor. Sadece *bir* işlevin öyle ya da böyle başarıyla ayrımlaştırıldığı ampirik bir gerçektir, ki bu nedenle o işlev üst ya da birincil işlev olarak tanınır ve dışadönüklük ya da içedönüklükle beraber de bilinçli tutumun tipini oluşturur. Bu işlev, kısmen ayrımlaştırılmış ikincil işlevlerle iş birliği yapar ama bunlar birincil işlev kadar ayrımlaşma kazanamaz, yani irade tarafından aynı derecede uygulanabilirliğe sahip değildirler. Dolayısıyla, büyük ölçüde güvenilebilir ve niyetlerimize tabi olan birincil işlevden daha üst seviye bir kendiliğindenlik sahibidirler. Dördüncü, yani ast işlevse irademiz için erişilemezdir. Bazen rahatsız edici bir küçük şeytan olarak, bazen bir *deus ex machina* olarak belirir. Ama daima kendi istemine göre gelir gider. Dolayısıyla şurası açıktır ki, ayrımlaşmış işlevler kendilerini bilinçdışından ancak kısmen bağımsızlaştırmıştır; onun dışında hâlâ kökleri bilinçdışındadır ve o denli bilinçdışının hükmüne göre işlerler. Bundan dolayıdır ki, Ben'in tasarrufundaki üç "ayrımlaşmış" işlevin henüz bilinçdışından serbest kalmamış üç muadil bilinçdışı bileşeni bulunur.[57] Keza bu işlevlerin bilinçli ve ayrımlaşmış kısımlarının karşısında bir dördüncü, yani huzur bozucu bir etmen olarak işleyen ayrımlaşmamış bir işlev bulunduğu gibi, görünüşe göre üst işlevin en büyük düşmanı da bilinçdışında yatmaktadır. İşleri nihai çıkmazına sokan şeyden bahsetmeyi de unutmayalım: Kendini ışığın meleği kılığına sokmaktan haz alan şeytan gibi, ast işlev gizlice ve sinsice en çok da üst işlevi etkiler, tıpkı üst işlevin ast işlevi güçlü bir şekilde bastırmaya çalışması gibi.[58]

[432] Deyiş yerindeyse bu "çocuksu basitlikteki" peri masalımızdaki ince ve üstü kapalı çağrışımlara biraz olsun ışık tutmak için, maalesef ki bu soyut formülasyonlar gereklidir. Biri kötülüğün gücünü engelleyen, diğeri temsil eden iki antitez üçleme, bilinçli ve bilinçdışı psişenin işlevsel yapısına

57 *Nordische Volksmärchen*, II, ss. 1263'de boyunlarına kadar toprağa gömülü üç prenses şeklinde tasvir edilir.

58 İşlevler kuramı için bkz. *Psikolojide Tipler*.

neredeyse mükemmelen karşılık gelmektedir. Psişenin kendiliğinden, naif ve doğal ürünleri olan peri masalları, psişenin aslında olduğundan başka bir şeyi ifade edemez. Bu yapısal psişik ilişkileri tasvir eden *tek* masal bizim masalımız değildir, başka sayısız masal da bu işi görür.[59]

[433] Bizim masalımız, ruh arketipinin esasında yatan antitez doğasını alışılmadık bir berraklıkla ortaya koyar ve diğer taraftan da baş hedef olarak üst bilinci izleyen antinomilerin hayret verici oyununu sergiler. Hayvan seviyesinden devasa dünya ağacının tepesine tırmanan genç çoban ve oradaki ışık dünyasında esir düşmüş anima'sını, soylu prensesi bulması bilincin yükselişini sembolize eder; bilinç, hayvan katmanından geniş bir görüş alanına sahip yüksekler-deki dallara çıkmıştır, ki söz konusu bu geniş görüş alanı da bilinç ufkunun genişlemesi için en münasip imgelerden birini teşkil etmektedir.[60] Eril bilinç bir kere bu yüksekliğe çıktığında, dişil muadiliyle, yani anima ile yüz yüze gelir.[61] Anima, bilinçdışının kişileşmesidir. Bu karşılaşma, anima'yı sadece "bilinçaltı" diye ifade etmenin ne kadar uygunsuz olduğunu kanıtlar: Bilinçdışı sadece bilincin "altında" değil, üstündedir de; hatta bilincin o kadar üstündedir ki, kahramanın oraya tırmanmak için hatırı sayılır bir çaba harcaması gerekir. Gelgelelim bu "üst" bilinçdışı , "üstbilinç" olmaktan çok uzaktır, zira ona ulaşan kişi, kahramanımız gibi sanki yeryüzünün üzerinde durur gibi "bilinçaltı"nın üzerinde durmaz. Tam aksine, yüce ve kudretli anima'sının,

59 Meslek dışı insanlar için şunu eklemek istiyorum ki, psişenin yapısı kuramı peri masalları ve mitlerden türetilmemiştir, tıbbi psikoloji alanındaki araştırmalar üzerine yapılan ampirik gözlemlere dayandırılır ve ancak ikincil olarak da -sıradan tıbbi uygulamaların pek uzağında kalan- karşılaştırmalı sembolojiyle pekiştirilir.

60 Burada tipik bir enantiodromia dönüyor: Bu yolda daha yukarı çıkılamayacağından, kişinin şimdi varlığının diğer yönünü keşfetmesi ve tekrar aşağı inmesi gerekir.

61 Ağacı gören genç adam kendine sorar: "Eğer bu kocaman ağacın tepesinden dünyaya bakabilseydim nasıl olurdu acaba?"

Ruh Prenses'in orada büyülenmiş olduğu ve altın kafesteki bir kuştan daha özgür olmadığı nahoş keşfine ulaşır. Yavan topraklardan ve neredeyse hayvansı bir akılsızlıktan çıkıp bu kadar yükseklere eriştiği için gururu okşanabilir ama ruhu kötü bir ruhun, yer altı doğasının bir kuzgun kılığındaki baba imagosunun, şeytanın şu meşhur teriyomorfik figürünün gücü altındadır. Biricik ruhu bir zindanda çürürken bu yükseklerdeki dallar ve geniş ufku neye yarar? Daha da kötüsü, ruhu, yer altına özgü bir hileye başvurur ve genç adamın hapsedilmişliğinin sırrını keşfetmesini açık bir şekilde önlemeye çalışır, ona o odaya girmesini yasaklar. Ama tam da bu yasağı sayesinde gizlice onu odaya gönderir. Sanki bilinçdışının iki eli vardır, bir el diğerinin yaptığının tam tersini yapmaktadır. Prenses kurtarılmayı hem ister hem de istemez. Ama kötü ruh da bir çıkmaza düşmüştür: Üst dünyanın aydınlığından bir ruh çalmak istemiştir -ki kanatlı bir varlık olarak bunu pek kolayca başarabilirdi- ama kendisi burada hapsolmayı ummamıştır. Her ne kadar karanlık bir ruh olsa da, ışığı arzulamaktadır. Gizli gerekçesi budur, büyülenmesiyse sınır ihlalinin cezasıdır. Ama kötü ruh üst dünyada kısılıp kaldığı sürece prenses de yeryüzüne inemez ve kahraman cennette kaybolur. Dolayısıyla şimdi itaatsizlik suçunu işler ve böylelikle hırsızın kaçmasına fırsat verir, keza prensesin de ikinci defa kaçırılmasına sebep olur – tam bir felaket zinciri. Fakat sonucunda, prenses yeryüzüne iner ve şeytani kuzgun, avcı gibi bir insan suretine bürünür. Öte dünyadaki anima ve kötü ilke, insan katmanına inmiştir, yani insan ölçeklerine küçülmüş ve dolayısıyla ulaşılabilir hale gelmişlerdir. Üç bacaklı, her şeyi bilen atın temsil ettiği şey avcının kendi gücüdür: Ayrımlaşmış işlevlerin bilinçdışı bileşenlerine karşılık gelir.[62]

62 Bilinçdışı bileşenlerinin "her şeyi bilirlik"i, doğal olarak bir mübalağadır. Fakat bununla beraber, tasarruflarında bilinçdışının altalgısal idrakine ve anılarına sahiptirler -ya da bunların tesiriyle hareket ederler-, üstelik içgüdüsel arketipik içeriklerin de etkilerini taşırlar. Bilinçdışı faaliyetlere o beklenmedik kesinlikteki bilgiyi veren bunlardır.

Avcının kendisi, ast işlevi kişileştirir ve aynı zamanda da kahramanın meraklılığı ve macera aşkında da dışa vurulur. Hikâye ilerledikçe, kahraman gitgide daha fazla avcıyla benzerlik kazanır: O da cadıdan bir at edinir. Ama kahramanın aksine, avcı, kurtlara yedirmek üzere on iki kuzuyu almayı unutmuştur ve bunun peşine kurtlar atını yaralamıştır. Yer altı güçlerine haraç ödemeyi unutmuştur çünkü bu adam bir hırsızdan başka bir şey değildir. Onun ihmalkârlığı sayesinde, kahraman, bilinçdışının yaratımlarını sadece bir bedel karşılığında serbest bıraktığını öğrenir.[63] 12 sayısı muhtemelen bir zaman sembolüdür, bütünleyici anlamıysa özgürleşebilmek adına bilinçdışı için icra edilmesi gereken[64] on iki görevdir (ἆθλα [athla]).[65] Avcı, kahramanın ruhunu hırsızlık ve şiddet vasıtasıyla kazanma girişiminin daha önceki bir başarısız denemesi gibi görünüyor. Ama ruhu kazanma gerçekte bir sabır, fedakârlık ve adanmışlık işidir. Dört ayaklı atı ele geçirerek, kahramanımız doğrudan avcının rolünü üstüne alır ve prensesi de yanında taşır. Masalımızdaki dörtlülük üst güçtür, zira bütün olmak için ihtiyaç duyulanı kendinde özümser.

[434] İlkel denemeyecek bu peri masalında, ruh arketipi, üç işlev sistemi olarak teriyomorfik biçimde ifade edilmektedir ve bu üç işlev bir bütünlüğe, yani kötü ruha tabidir, keza ismi anılmayan belli bir otorite kuzgunu da üç çiviyle çarmıha germiştir. İki üst birlik, ilk durumda, birincil işlevin baş düşmanı olan ast işleve, yani avcıya karşılık gelir; ve ikinci durumdaysa birincil işleve, yani kahramana karşılık gelmektedir. Avcı ve kahraman nihayetinde birbiriyle

63 Avcı, çoğu zaman olduğu gibi üstünkörü bir planla hareket eder. Ruhun tesirinin dayattığı bedeli ya pek nadiren akla getiririz ya da hiç düşünmeyiz.

64 Simyacılar işlerinin uzun süresini sık sık vurgular ve "longissima via" (uzun yol), "diuturnitas immensae meditationis" (yoğun tefekkür süreci) vs. gibi deyişler kullanırlar. 12 sayısı, İsa'nın kefaret işinin tamamlandığı eklesiyastik yılla bağlantılı olabilir. Muhtemelen kuzu kurbanı da bu kaynağa dayanmaktadır.

65 Krş. Herakles'in görevleri

denkleşir, öyle ki avcının işlevi kahramanda çözümlenir. Aslına bakarsak kahraman daha en başından beri avcının içinde örtük bir şekilde yatmakta, onu teşvik etmekte, elindeki tüm ahlakdışı yordamları kullanmaktadır ve böylelikle ruha tecavüz eylemini husule getirtir, bunun peşine de avcının istemine karşı ruhun işin içine dahil olmasını sağlar. Yüzeyde aralarında hiddetli bir çatışma doğar ama aşağıda, biri diğerine düzen kurmaktadır. Düğümün çözülmesi, kahramanın dörtlülüğü eli geçirdiği anda gerçekleşir – ya da psikolojik dilde ifade edersek, ast işlevi üçlü sisteme dahil ettiğinde. Bu, tek hareketle çatışmayı sonlandırır ve avcı figürü buhar olup kaybolur. Zaferinden sonra, kahraman prensesi üç ayaklı atın üzerine oturtur ve birlikte prensesin babasının krallığına sürerler. Artık bu andan itibaren, öncesinde habis avcıya hizmet etmiş ruhlar diyarını prenses yönetir ve o kişileştirir. Dolayısıyla, anima, insan için erişilebilir bir bütünlüğe hiçbir zaman özümsetilemeyecek olan bilinçdışının o parçasının temsilidir.

[435] *Not.* Ancak yazımı tamamladıktan sonra bir dostum hikâyemizin bir Rus varyantına dikkatimi çekti. Bu masalın adı da "Maria Morevna"dır.[66] Hikâyenin kahramanı bir çoban değil, Çareviç İvan'dır. Yardımcı üç hayvanın ilginç bir açıklaması yapılır: Hayvanlar, İvan'ın kız kardeşleri ve onların aslında kuş olan kocalarına karşılık gelmektedir. Üç kız kardeş, hem hayvani hem de ruhsal diyarlarla ilişki taşıyan üçlü bilinçdışı işlevleri temsil ederler. Kuş adamlar, bir melek türüdür ve bilinçdışı işlevlerin aşağı doğasını vurgularlar. Hikâyede kahraman -Alman paralelinin aksine- kötü ruhun etkisine girdiği ve öldürülüp parçalandığı anda işe dahil olurlar (Tanrı-insanın tipik yazgısı!).[67] Kötü ruh, çoğu zaman çıplak betimlenen ve Koschei,[68] yani Ölümsüz ismini

66 "Daughter of the sea"—Afanas'ev, *Russian Fairy Tales*, ss. 553 vd.

67 Yaşlı adam parçalanmış bedeni bir varile koyup denize atar. Osiris'in olayını hatırlatır bu bize (kafa ve fallus).

68 *Kost*, yani "kemik" ve *pakost*, yani "iğrenç" ve *kapost*, yani "kirli" kelimelerinden.

taşıyan bir yaşlı adamdır. Cadının paraleliyse ünlü Baba Yaga'dır. Alman varyantının üç yardımcı hayvanın sayısı burada altıya çıkar, ilkin kuş adamlar olarak ve sonra aslan, tuhaf kuşlar ve arılar olarak belirirler. Prenses de Kraliçe Maria Morevna, gözü pek savaş lideridir (Rus Ortodoks ilahi kitabında, göklerin kraliçesi Maria [Meryem] "meleklerin komutanı" olarak methedilir) ve kalesindeki yasaklı odada kötü ruhu on iki zincirle bağlamıştır. İvan, yaşlı iblisin susuzluğunu giderince kraliçeyi alıp kaçar. Büyülü binekler, hikâyenin sonunda insana dönüşmez. Bu Rus varyantının belirgin biçimde daha ilkel bir karakteri vardır.

V. EK

[436] Bundan sonraki yorumlarımız teknik düzeyde olduklarından dolayı genel okuyucunun ilgisine hitap etmeyebilir. İlk başta bu yazıyı denememin revize edilmiş versiyonundan silmek istedim ama ondan sonra fikrimi değiştirdim ve bir ek bölümün içinde verdim. Psikolojiyle özellikle alakadar olmayan okuyucu bu bölümü çekinmeden geçebilir. Zira ileride büyülü atların üç ve dört bacaklı olması hususundaki çapraşık sorunu ele aldım ve düşüncelerimi de kullandığım yöntemi sergileyecek biçimde sundum. Bu psikolojik akıl yürütme metni ilkin materyallerimizin irrasyonel verileri üzerine, yani peri masalı, mit ya da rüyalara dayanmakta ve ikinci olarak da bu verilerin birbiriyle olan "gizil" rasyonel bağlarının bilinçli farkındalığına dayanmaktadır. Bu tür bağların var olduğu gerçeğinin kendisi bile, rüyaların bir anlamı olduğu hipotezi gibi, bir hipotezden ibarettir. Bu varsayımın doğruluğu *a priori* tesis edilmiş değildir: Faydası sadece uygulamayla kanıtlanabilir. Dolayısıyla bu varsayımın irrasyonel materyallere yöntemsel uygulanmasının bu materyalleri anlamlı biçimde yorumlamamıza imkân sağlayıp sağlamadığı zamanla görülecektir. Uygulama, materyale tutarlı bir iç anlamı varmışçasına yaklaşmaktan müteşekkildir. Bu hedef adına, verilerin çoğuna belli bir

amplifikasyon uygulamak gerekir, yani netleştirilmeleri, genişletilmeleri ve Cardan'ın yorumlama ilkesiyle örtüşür biçimde genel bir kavrama şu ya da bu şekilde yaklaştırılmaları gerekir. Örneğin üç bacaklılığın ne olduğunu görmek için, ilkin attan ayrı ele alınması ve ondan sonra spesifik ilkesine -üçlülük ilkesine- yakınlaştırılması gerekir. Nitekim bir peri masalındaki dört bacaklılık bir genel kavram seviyesine çıkarıldığında, üçlülükle bir ilişki içine girer ve sonuç olarak elimizde *Timaios*'ta bahsedilen bir bulmaca, yani üç ve dört meselesi kalır. Üçlemeler ve dörtlemeler, her sembolizmde hatırı sayılır bir rol oynayan arketipik yapılardır ve mitlerin ya da rüyaların incelenmesi adına da bir o kadar önem taşırlar. İrrasyonel veriyi (üç bacaklılık ve dört bacaklılık) genel kavram seviyesine çıkardığımda, bu motifin evrensel anlamını ortaya çıkarırız ve araştırmacının zihnini sorunu daha ciddi ele almaya teşvik ederiz. Bu görev, teknik karakterde bir dizi düşünüm ve çıkarım gerektirir, ki bunları da psikolojik ilgiye sahip okuyucudan ve bilhassa da profesyonel okuyucudan esirgemek istemiyorum. Bu düşünsel uğraş, sembollerin açığa çıkmasına yönelik tipik bir yaklaşım olduğundan ve bilinçdışının ürünlerini anlamak için hayli mühim olduğundan dolayı da benim için özellikle önem taşıyor. Örneğin astronomi, meteoroloji, mitoloji ve -en önemlisi de- cinsel kuram gibi ön yargılı teorilerin izlediği tümdengelimli yorumların aksine, ancak bu şekilde bilinçdışı ilişkilerin bağlantılarının anlamlarını ortaya dökmeye zorlayabiliriz.

[437] Üç bacaklı ve dört bacaklı atlar konusu aslında daha yakından incelenmesi gereken çapraşık bir meseledir. Üç ve dört sayıları bize sadece psikolojik işlevler kuramında karşılaştığımız çıkmazı değil, simyada önemli bir yer tutan Maria Prophetissa'nın aksiyomunu da hatırlatır. Dolayısıyla mucizevi atları daha yakından gözlemlemek bize önemli şeyler kazandırabilir.

[438] Kayda değer görünen ilk şey, prensese verilen üç bacaklı atın bir kısrak olması ve atın da büyülenmiş bir prenses olmasıdır. Üçlülük apaçık bir şekilde dişillikle ilişkilidir, oysaki tek sayı olarak 3'ün bir eril sayı olması dışında, bilincin egemen dini bakış açısına göre münhasıran erildir. Dolayısıyla üçü ilk bakışta "erillik" diye tercüme edebiliriz, ki Mısırlı üçleme Tanrı, Ka-mutef[69] ve Firavunu akla getirdiğimizde bu bilhassa önem taşımaktadır.

[439] Bir hayvanın vasfı olarak üçlülük, dişil bir yaratıktaki içkin bilinçdışı erilliğe işaret eder. Bir kadındaysa, büyülü at gibi "ruh"u temsil eden animus'a karşılık gelecektir. Fakat anima söz konusuyken ise üçlülük Teslis gibi Hristiyan düşüncelerle değil, "aşağı üçgen" ile, "gölge"yi oluşturan ast işlev üçlemesiyle örtüşür. Kişiliğin aşağı yarısı, büyük oranda bilinçdışıdır. Bilinçdışının bütününü değil, sadece kişisel dilimini teşkil eder. Diğer taraftan anima, gölgeden ayrı tutulduğu ölçüde, kolektif bilinçdışını kişileştirir. Eğer bir binek olarak üçlülük anima'ya verilmişse, gölgeye "binen"in anima olduğu anlamına gelir, gölge onun kısrağıdır.[70] O vakit gölge onun tasarrufundadır. Ama eğer at kendisiyse, o vakit, kolektif bilinçdışının kişileşmesi olarak egemen konumunu kaybetmiştir ve Prenses X, yani kahramanın sevgilisi tarafından "binilen" -ele geçirilen- odur. Peri masalının söylediği gibi, büyü yüzünden üç ayaklı ata (Prenses Y) dönüştürülmüştür.

Bu karmaşayı takriben şöyle toparlayabiliriz:

[440] 1. Prenses X, kahramanın anima'sıdır.[71] Aslında gölge olan ata, sevgilisinin üç işlev üçlemesine binen -ele geçirmiş olan- odur. Daha basit bir şekilde söylersek: Kahramanın

69 Ka-mutef "annesinin boğası" anlamına gelir. Bkz. "Die dogmatische Stellung des Konigs in der Theologie der alten Aegypter", ss 17, 35, 41 vd.

70 Krş., *Dönüşüm Sembolleri*, par. 370 vd., 421.

71 Sıradan bir kız olmayıp kraliyet soyundan gelmesi ve kötü ruhun *seçilmiş* olması, onun insan dışı, mitolojik doğasını ortaya koyar. Okuyucunun anima kavramına aşina olduğunu farz etmek durumundayım.

kişiliğinin aşağı yarısını elinde tutmaktadır. Kahramanı zayıf yanından yakalamıştır, ki günlük hayatta da bu sık yaşanır, zira kişinin zayıf noktasından desteğe ve tamamlanmaya ihtiyacı bulunur. Hatta bir kadının asıl yeri erkeğin zayıf yanıdır. Prenses X ve kahramana sıradan iki olarak bakarsak durumu böyle formüle edebiliriz. Ama buradaki başlıca büyü dünyasında geçen bir peri masalı olduğundan, Prenses X'i kahramanın anima'sı olarak yorumlamak muhtemelen daha isabetli olacaktır. Bu durumda kahraman, anima ile karşılaşması dolayısıyla dünyevi diyardan dışarı sürüklenmiştir, tıpkı Merlin'in perisiyle yaşadığı gibi: Sıradan bir insan olarak sanki yalnızca mucizevi bir rüyaya kapılmış gibidir, dünyayı bir sisler perdesi arasından görür.

[441] 2. Üç bacaklı atın bir kısrak olması, Prenses X'in bir eşdeğeri olmasıyla beraber mesele şimdi fevkalade karmaşıklaştı. Kısrak, Prenses Y'dir, ki Prenses Y de bir at suretinde Prenses X'in gölgesine (yani aşağı işlev üçlemesine) karşılık gelir. Fakat Prenses Y, ata binmeyip atın içerisinde yer alması bakımından Prenses X'ten farklıdır: Büyülenmiştir ve dolayısıyla eril üçlemenin büyülü etkisi altına girmiştir. Demek oluyor ki, gölge onu ele geçirmiştir.

[442] 3. Şimdi soru şudur: *Kimin* gölgesi? Kahramanın gölgesi olamaz, zira kahramanın gölgesi kahramanın anima'sının egemenliğindedir. Masal bize cevabı veriyor: Anima'yı büyüleyen avcı ya da büyücüdür. Gördüğümüz üzere avcı şu ya da bu şekilde kahramanla bağlantılıdır, zira kahraman adım adım kendini avcının rolüne yerleştirmiştir. Bu yüzden de işin özünde avcının kahramanın gölgesinden başka bir şey olmadığı tahminine varılabilir. Ama bu varsayım şu gerçekle çakışmaktadır ki, avcı müthiş bir gücü temsil etmektedir ve sadece kahramanın anima'sına değil, çok daha uzağa erişir, yani var olduklarından kahramanın ve anima'nın hiçbir haberinin olmadığı, ayrıca hikâyede de bir anda beliren prens ve prenses kardeşler üzerinde dahi tesir sahibidir. Şayet bunu kişiliğin karanlık yarısı olarak görmek

istiyorsak, bireyin yörüngesinin ilerisine uzanan gücün bireysellik ötesi bir karakteri vardır ve dolayısıyla gölgeyle özdeşleştirilemez. Bireyüstü bir unsur olarak, avcı gücü, kolektif bilinçdışının bir etmenidir ve karakteristik özellikleri -avcı, büyücü, kızgın, mucizevi at, çarmıha gerilme ya da dünya ağacının dallarında asılma[72]- Alman psişesine çok yakından temas eder. Bu yüzdendir ki, Hristiyan Weltanschauung'u, Cermen bilincinin okyanusuna yansıtıldığında, haliyle Wotan'ın vasıflarına bürünür.[73] Avcı figüründe bir imago dei, yani Tanrı imgesiyle karşılaşıyoruz, zira Wotan ayrıca rüzgâr ve ruhların da tanrısıdır, ki bu yüzden Romalılar doğru olarak onu Mercurius olarak yorumlamışlardır.

[443] 4. Prens ve kardeşi, Prenses Y, dolayısıyla bir pagan tanrısı tarafından ele geçirilmiştir ve ata dönüştürülmüştür, yani hayvan seviyesine düşürülmüş, bilinçdışı diyarına atılmıştır. Buna göre, insan suretlerindeyken ikisi kolektif bilinçdışı katmanına aittiler demektir. Ama kim onlar?

[444] Bu soruyu cevaplamak için, bu ikisinin kahraman ve Prenses X'in muadilleri olduğu gerçeğinden ilerlememiz gerek. Berikilerle ilişkileri bulunmaktadır çünkü onların binekleri olarak iş görürler ve neticede onların daha aşağı, hayvan yarıları olarak belirirler. Neredeyse tam bilinçsiz halinden dolayı, hayvan, insanın içinde bedenin içgüdüsel hayatının

72 "Rüzgârlı ağaçta asılı kaldım,
Tam dokuz gece kaldım orada;
Mızrakla yaralandım, ve kurban edildim Odin'e,
Kurban ettim kendimi kendime,
O ağaçta ki hiç kimse bilmez
Hangi kökten yükselir göklere."
– *Havamal*, 137

73 Krş., "Ariadne'nin Yakınması"nda Nietzsche'nin betimlediği Tanrı'nın deneyimi:
"Sadece avınım ben senin,
Ey zalim avcı!
En gururlu esirinim,
Sen bulutların ardındaki haydut!"
– *Gedichte und* Spriiche, ss. 155 vd.

karanlığında gizli yatan psişik katmanı sembolize etmiştir daima. Kahraman, çift (dişil) sayı özelliği taşıyan (yani 4 ayak) aygıra biner; Prenses X sadece üç ayağı olan (3 de eril bir sayıdır) kısrağa biner. Bu sayılar şunu açık hale getirmektedir ki, hayvanlara dönüşmenin beraberinde cinsel niteliğin değişimi de gelmiştir: Aygırın dişil vasfı, kısrağın eril vasfı bulunmaktadır. Psikoloji bu gelişimi şöyle teyit edebilir: Erkek (kolektif) bilinçdışının baskısında olduğu ölçüde, hem içgüdüsel katmanın dizginsiz bir istilası yaşanır hem de dişil bir karakter kendini meydana çıkarır, ki ben de bu dişil karakter için "anima" terimini kullanırım. Eğer diğer taraftan bir kadın bilinçdışının hâkimiyetine kapılırsa, dişil tabiatının karanlık yanı bir o kadar güçlü bir şekilde zuhur eder ve buna belirgin eril özellikler eşlik eder. Söz konusu eril özelliklere de "animus" diyoruz.[74]

[445] Fakat masala göre, kardeş çiftin hayvan sureti "gerçek dışı"dır ve yalnızca pagan avcı tanrının tesirinden kaynaklanmaktadır. Sadece hayvan olsalardı bu yorumla yetinebilirdik. Ama bu, yersiz bir ihmalle cinsiyet karakterinin değişimine yapılan imayı sadece geçiştirmek olurdu. Beyaz atlar sıradan atlar değiller: Doğa üstü güçlere sahip mucizevi hayvanlar bunlar. Dolayısıyla atlardan büyülü bir şekilde ortaya çıkarılan insan figürlerinin de aynı şekilde doğa üstü bir yanları olmalı. Masal burada yorum yapmıyor ama eğer iki hayvanın kahraman ve prenses şeklindeki iki hayvan biçimine karşılık geldiği varsayımımız doğruysa, o zaman demektir ki, insan biçimler -Prens ve Prenses Y- onların insanüstü bileşenlerine karşılık geliyor olmalıdır. Çobanımızın insanüstü niteliği, bir kahraman -neredeyse bir yarı tanrı- haline gelmesiyle sergileniyor çünkü sürüsüyle kalmayıp dünya ağacına tırmanıyor ve orada neredeyse esir kalıyor, tıpkı Wotan gibi. Aynı şekilde, ilk başta ona bir yakınlığı olmasaydı avcının rolüne girmez, onun özelliklerini

74 Krş. Emma Jung, "Ein Beitrag zum Problem des Animus".

üstüne alamazdı. Keza Prenses X'in dünya ağacının tepesinde esir tutulması, onun seçilmişliğini ya da başka deyişle cennetlik olduğunu kanıtlamaktadır; ayrıca hikâyenin aktardığı üzere avcının yatağını paylaştığı kadarıyla, aslında Tanrı'nın gelinidir.

[446] İki sıradan insanı insanüstü yazgıya taşıyan, neredeyse insanüstülük seviyesindeki bu kahramanlık ve seçilmişlik güçleridir. Buna göre, maddi dünyada çoban kral olur ve prenses doğru bir koca bulur. Ama peri masallarında sadece dünyevi dünya değil, büyülü dünya da olduğundan, son sözü söyleyen insani yazgı olmaz. Dolayısıyla peri masalı, büyü dünyasında olanları da anlatır. Orada da bir prens ve prenses kötü ruhun kontrolüne girmiştir, kötü ruhsa dış yardım olmadan kendini çıkaramayacağı bir köşeye sıkışmıştır. Yani çoban ve Prenses X'in başına gelen kaderin büyü dünyasında bir paraleli vardır. Ama avcı bir pagan Tanrı imgesi olduğu ve dolayısıyla kahramanların dünyasının üzerine yükselip tanrıların yüksekliklerine eriştiğinden dolayı, paralelizm salt büyüsel olmaktan çıkıp tanrısal ve ruhsal bir katmana uzanır, ki burada da kötü ruh, yani Şeytanın kendisi -ya da en azından *bir* şeytan- üç çiviyle temsil edilen eşit oranda ya da belki daha da kudretli bir karşı ilke tarafından zincire vurulur. Karşıtların bu üst gerilimi, yani tüm dramanın baş etkeni apaçık bir şekilde üst ve aşağı üçlemeler arasındaki ya da teolojik terimlerle ifade edecek olursak, Hristiyan tanrısı ve Wotan'ın özelliklerini[75] üstüne almış şeytan arasındaki çatışmadır.

[447] 6. Görünüşe göre eğer hikâyeyi doğru bir şekilde anlamak istiyorsak en üst seviyelerden başlamalıyız, zira dramanın ilk başlangıcı kötü ruhun sınır ihlalidir. Bunun doğrudan sonucu çarmıha gerilmedir. Bu durum altındayken kötü ruh bir dış yardıma ihtiyaç duymaktadır ve yardım yukarıdan gelmediğine göre, sadece aşağıdan çağrılabilir. Çocuksu

75 Wotan'ın üçlü tabiatı için.

bir maceracı ruha sahip genç bir çoban, dünya ağacına tırmanacak kadar gözü kara ve meraklı olacaktır. Eğer düşüp boynunu kırsaydı, şüphesiz herkes şöyle diyecekti: "Hangi şeytan aklını çeldi de böyle kocaman bir ağaca tırmanmaya kalkıştı!" Tamamıyla yanılmış da olamazlar, zira kötü ruhun niyeti tam olarak aklını çelmekti. Prenses X'in kaçırılması, maddi dünyada bir sınır ihlaliydi ve yarı tanrı kardeş çiftin büyülenmesiyse büyü dünyasında aynı oranda bir ihlaldi. Bilmiyoruz ama bu rezil suçun Prenses X büyülenmeden önce işlenmiş olması mümkündür. Her halükârda, her iki bölüm de kötü ruhun büyü dünyasına ve maddi dünyaya sınır ihlaline işaret etmektedir.

[448] Kurtarıcının, Kayıp Oğul gibi bir çoban olmasının şüphesiz daha derin bir anlamı da var. Kökleri ve soyu aşağılardandır, ki bu bakımdan simyadaki kurtarıcı anlayışıyla büyük oranda örtüşmektedir. İlk kurtarma eylemi, kötü ruhu çarptırıldığı ilahi cezadan kurtarmak olur. Kırılma noktasının ilk evresini temsil eden bu eylemden sonra tüm dramatik düğüm açılır.

[449] 7. Bu hikâyenin kıssadan hissesi, esasında son derece tuhaftır. Çoban ve Prenses X'in evlenmesi bakımından hikâyenin sonu tatmin edicidir. Aynı şekilde Prens ve Prenses Y de evlenirler ama bu -kralların arkaik imtiyazı olarak- ensest biçiminde olur, ki kulağa nahoş gelse de yarı tanrısal çevrelerde yaygın olduğu göz önüne tutulmalıdır.[76] Ama sorabiliriz: Müstahak olduğu cezadan kurtarılmasının tüm olayları harekete geçirdiği kötü rüya ne oldu? Habis avcı atların altında ezilip parçalanır, ki bu da muhtemelen bir ruh üzerinde kalıcı iz bırakmayacaktır. Görünene göre iz bırakmadan kaybolur ama bu sadece görünürde böyledir, zira nihayetinde ardında bir iz bırakır, yani hem maddi hem büyüsel

76 Kardeş çiftler oldukları varsayımı, aygırın kısrağa "kız kardeşim" diye hitap etmesiyle desteklenmektedir. Bu bir mecaz olabilir; fakat kardeş demek kardeş demektir, ister bunu mecazen anlayalım, ister somut anlamda. Ayrıca ensest mitolojide de simyada da önemli bir yer tutar.

dünyada zor kazanılmış bir mutluluk bırakır. Bir tarafta çoban ve Prenses X, diğer tarafta Prens ve Prenses Y ile temsil edilen dörtlülüğün iki yarısı bir araya gelmişler ve birleşmişlerdir: Şimdi iki evli çift karşı karşıyadır, paraleldirler ama onun dışında ayrıdırlar, zira bir çift maddi dünyaya ve diğer çift büyü dünyasına aittir. Ama bu kesin ayrıma rağmen, gördüğümüz üzere, aralarında bir çifti diğerinden türetmemize imkân veren gizli psikolojik bağlantılar vardır.

[450] Dramasını en yüksek tepede başlatan peri masalımızın dilinden konuşursak, şöyle demek gerekir ki, yarı tanrıların dünyası maddi dünyaya önceldir ve onu kendinden üretir, tıpkı yarı tanrıların tanrılar dünyasından çıktığının düşünülmesi gerektiği gibi. Böyle bakıldığında, çoban ve Prenses X, tanrısal prototiplerin neslinden gelen Prens ve Prenses Y'nin dünyevi taklitleridir. At yetiştiren cadının avcının dişil muadili olduğunu, biraz da antik Epona'ya (Keltik at tanrıçası) benzediğini unutmayalım. Maalesef büyüyle ata dönüştürmenin nasıl gerçekleştiği bize anlatılmıyor. Ama işin içinde cadının bir parmağı olduğu açıktır çünkü her iki at da onun besisinde yetişmiştir ve böylelikle bir bakımdan onun ürünleridirler. Avcı ve cadı da bir çift oluşturur – tanrısal ebeveyn çiftinin, büyü dünyasının gece-yer altı kısmında yansımalarıdırlar. Tanrısal ebeveyn çifti, Hristiyanlığın *sponsus* ve *sponsa*[77] düşüncesinde pekâlâ saptanabilir – İsa ve gelini, yani Kilise.

[451] Eğer masalı kişilikçi bir biçimde açıklamak istersek, girişimimiz şu gerçek karşısında tökezleyecektir ki, arketipler keyfi kavramlar değil, herhangi bir kavram düşünülmeden dahi önce var olan bilinçdışı psişenin otonom unsurlarıdırlar. Arketipler, "gerçeklikleri" bilinçli zihin üzerindeki belirleyici etkileriyle tasdik edilen psişik bir dünyanın değişmez yapılarıdır. Bu bakımdan, insan çiftinin[78] bilinçdışında bir başka eşinin olması ve bilinçdışı çiftin insan çiftinin

77 Gelin ve damat (çn.).

78 Anima'nın yerine bir insan geçmesi bakımından insan.

yalnızca görünürde bir yansıması olması kayda değer bir psişik gerçekliktir. Gerçekte kraliyet çifti her zaman ilktir, *a priori*'dir, öyle ki insan çifti daha ziyade ezeli ve ilk imgenin uzam ve zamandaki bireysel somutlaşması anlamını taşır – en azından biyolojik sürekliliğinde izini taşıyan zihinsel yapısında.

[452] Öyleyse diyebiliriz ki, çoban, üst dünyada bir yerlerde bir ruh eşi olan "hayvan" adamı temsil etmektedir. Bu eş, kraliyet soyundan gelmesiyle, mevcut yarı tanrı çiftle olan bağını gösterir. Bu açıdan baktığımızda, yarı tanrı çift, eğer dünya ağacına tırmanma cesaretini gösterebilirse insanın olabileceği her şeyi temsil eder.[79] Genç çoban soylu figürü, yani kendinin dişil yarısını ele geçirdiği kadarıyla yarı tanrı çiftine yaklaşır ve kendini kraliyet seviyesine yüceltir, ki bu da evrensel geçerlilik anlamına gelir. Aynı temayı Christian Rosencreutz'un Chymische Hochzeit'inde [Kimyevi Evlilik] de görürüz, zira burada kralın oğlunun, -kendini ona gönüllü bir şekilde odalık olarak teslim eden- gelinini Moor'un esaretinden kurtarması gerekir. Moor, esrarlı tözün gizlendiği simyevi *nigredo*'yu temsil eder, ki bu düşünce bizim mit temamıza bir başka paralel teşkil etmektedir ya da psikolojik dilde söyleyeceğimiz üzere, bu arketipin bir başka varyantıdır.

[453] Simyada olduğu gibi, masalımız da bilinci, yani Hristiyan halini ödünleyen bilinçdışı süreçleri betimlemektedir. Hristiyan düşünüşümüzü eklesiyastik anlayışların sınırının ötesine taşıyan bir ruhun işlerini tasvir eder, ne Orta Çağ'ın ne de günümüzün çözebildiği sorulara cevap aramaktadır. İkinci çift olan kraliyet çifti imgesinde bizim eklesiyastik görüşümüzdeki damat ve gelinin bir paralelinin yattığını görmek zor değildir; keza avcı ve cadı da bunun çarpık bir biçimidir, ve ataç, bilinçdışı Wotanizm'e doğru kaymaktadır.

79 Büyük ağaç, simyacıların *arbor philosophica*'sına karşılık gelir. Dünyevi insan ve deniz kızı suretindeki olan anima'nın buluşması, "Ripley Yazması"nda görülebilir. Krş. *Psychologie und Alchemie*, figür 257.

Bunun bir *Alman* peri masalı olması, iddiayı bilhassa ilginç kılmaktadır, zira bu aynı Wotanizm, Nasyonal Sosyalizm'in psikolojik vaftiz babasıdır – dünyanın gözü önünde gerçekleşen, en alçak çarpıtma.[80] Diğer taraftan, masal şunu açıklığa kavuşturur ki, insanın bütünlüğe erişmesi ve tam olması yalnızca karanlığın ruhunun iş birliğiyle dahi mümkündür, hatta bu karanlık ruh, kurtuluşun ve bireyleşmenin *causa instrumentalis*'idir.[81] Tüm doğanın çabaladığı ve ayrıca Hristiyan öğretisinde de bir ön biçimi bulunan bu ruhsal gelişim gayesi, Nasyonal Sosyalizm'in radikal çarpıtmalarında, insanın ahlaki özerkliğini yok etmiş ve anlamsız bir totaliter devlet haline gelmiştir. Masal bize eğer karanlığın gücünü alt etmek istiyorsak nasıl ilerlememiz gerektiğini anlatır: Onun silahlarını ona karşı çevirmemiz gerekir, ki avcının büyülü yer altı dünyası bilinçdışı kalırsa ve ulusun en üst zihinleri insan psişesini ciddiye almak yerine dogmatizm ve tatlı sözler vaat ederse haliyle bu başarılamaz.

VI. SONUÇ

[454] Ruhun peri masalları ve rüyalarda bize göründüğü arketipik biçimi, bilinçli bir düşünce olarak ruhtan garip şekilde farklıdır, zira bilinçli ruh düşüncesi çok sayıda anlama bölünür. Ruh esasen insan ya da hayvan biçimli bir ruh, dışarıdan gelen bir *daimonion*'du. Ama materyalimiz bize adım adım ilkin bilinçdışı olan araziyi ele geçirmeye başlayan ve o *daimonia*'yı en azından kısmen istemli edimlere dönüştüren bir bilinç genişlemesinin izlerini gösterir. İnsan, ne yaptığının bilincinde bile olmadan, sadece doğayı değil, ruhu da fetheder. Aydın zihinli insan için, şimdiye kadar dış ruhlar olarak kavradığı şeyin yalnızca insan ruhu ve nihayetinde kendi ruhu olduğunu tanımak adeta bir yanılgıyı düzeltmek gibidir. Eski çağların *daimonia*'ya atfettiği -ister iyi ister kötü- tüm o insanüstü şeyler, sanki salt mübalağalarmış

80 Krş. "Wotan" başlıklı yazım.

81 Araç olarak vesile, aracı rol oynayan etmen (çn.).

gibi "makul" ölçülere indirgenirler ve her şey olası en iyi düzene oturmuş gibi görünür. Ama geçmişin müşterek inançları gerçekten ve hakikaten sadece mübalağalar mıydı? Eğer değillerse, o zaman ruhun bütünleştirilmesi şeytanlaştırılmasından daha başka bir anlam taşımaz çünkü eskiden doğaya bağlanan ruhsal failler insan doğasına doğru içe yansıtılır ve böylelikle en tehlikeli biçimde kişiliğin hudutlarını *ad infinitum*[82] genişleten bir güç kazanırlar. Aydın rasyonaliste sorarım: Rasyonalist indirgemeleri madde ve ruhun faydalı bir kontrolüne mi yol açtı? O da muhtemelen gururla fizikteki ve tıptaki ilerlemelere, zihnin Orta Çağ ahmaklığından özgürleşmesine ve -iyi niyetli bir Hristiyansa da- iblislerden duyduğu korkudan kurtulmamıza dikkat çeker. Ama tekrar sorarız: Tüm kültürel edinimlerimiz ne sağladılar? Ürkütücü cevap gözlerimizin önünde: İnsan hiçbir korkudan kurtarılmadı, dünyanın üzerinde tüyler ürperten bir kâbus uzanıyor. Şimdiye kadar akıl içler acısı biçimde başarısız oldu ve herkesin tam da kaçınmak istediği şey dehşet bir ilerleme içinde yoluna devam ediyor. İnsan zengin bir kullanışlı araçlar hazinesi edindi ama bunun karşılığında hiçliğin peçesini yırtıp açtı. Peki şimdi insan ne olacak – nerede duraklayabilir? Son Dünya Savaşı'ndan sonra aklın ortaya çıkmasını umduk: Ummaya da devam ediyoruz. Ama daha şimdiden atomların parçalanmasının olanakları bizi büyülenmişiz gibi ele geçirmiş durumda ve kendimize de bir Altın Çağ vaat ediyoruz – hiç şüphesiz önümüzdeki korkunç virane daha sonsuz genişliklere yayılacak. Peki tüm bunlara yol açan kim ya da ne? Zararsız (!), dahiyane, yaratıcı ve aklın tatlı makullüğüne sahip olan ve maalesef ki aynı zamanda hâlâ beraberinde taşıdığı şeytanlığa karşı dipsiz bir bilinçsizlik halindeki ruhtan başkası değil. Daha kötüsü, ruh, kendi yüzüne bakmamak için elinden geleni yapıyor ve hepimiz de deliler gibi ona yardım ediyoruz. Aman, Tanrı bizi psikolojiden korusun – olur da bu ahlaksızlık bizi öz

82 Sınırsızca, sonsuza dek (çn.).

farkındalığa götürürse ne olur! Onun yerine bırakın savaşalım, ki sözüm ona bunların da suçlusu daima başkasıdır. Zira hiç kimse, dünyamızın aslında tam da tüm dünyanın dehşet içinde kaçtığı şeye doğru güdüldüğünü görmüyor.

[455] Açıkçası bana öyle görünüyor ki, önceki çağlar mübalağa yapmıyordu, ruh şeytaniyetlerini üzerinden atmadı ve insanoğlu bilimsel ve teknolojik ilerlemesinden dolayı gitgide artan ölçüde kendini ele geçirilme tehlikesine maruz bıraktı. Ruh arketipinin kötülüğe yaradığı kadar iyiliğe de yarayabildiği doğrudur, ama iyinin şeytani şeylere saptırılıp saptırılmaması insanın özgür -yani bilinçli- kararına bağlıdır. İnsanın en büyük günahı bilinçsizliktir ama gelgelelim insanlığa öğretmenler ve örnekler olarak hizmet etmesi gerekenler bile katı bir fanatiklikle buna düşmüş durumda. İnsanın doğasını bu barbarca biçimde kanıksamayı ne zaman bırakacağız ve ne zaman gereken ciddiyetle onun kötü ruhlarını kovmanın yollarını aramaya, onu ele geçirilmiş halinden ve bilinçsizlikten çıkarmaya çalışmaya başlayacağız, ne zaman bunu uygarlığın en can alıcı görevi addedeceğiz? Tüm dışsal uğraşların ve gelişmelerin aslında insanın iç doğasına dokunmadığını, en nihayetinde her şeyin bizzat bilimi ve teknikleri kullanan insanın sorumluluğa mahir olup olmadığına bağlı olduğunu anlayamayacak mıyız? Hristiyanlık bize yolu gösterdi ama gerçeklerin şahitlik ettiği üzere, yüzeyin altına yeterince nüfuz edemedi. Dünyanın sorumlu liderlerinin gözlerini açmak için daha başka ne çaresiz uçurumlara düşmemiz gerekiyor ki en sonunda hiç değilse kendilerini ayartıya düşmekten sakınabilsinler?

HİLEBAZ FİGÜRÜN PSİKOLOJİSİ ÜZERİNE[1]

[456] Bir açıklama metninin kısıtlı alanında Amerika Yerlileri mitolojisindeki hilebaz figür üzerine yazmak benim için hiç kolay bir görev değil. Adolph Bandelier'nin konu üzerine klasik çalışması *The Delight Makers*'a [Eğlendirenler] uzun yıllar önce rast geldiğimde Avrupa'nın Orta Çağ kilisesinde düzenlenen karnavallarıyla kurulan analoji beni çok etkiledi, zira bu karnavallarda hiyerarşik düzen tersine çevrilir ve günümüzde de öğrenci topluluklarının düzenlediği karnavallarda hâlâ bu gelenek devam ettirilir. Bu tersyüz etmenin bir benzeri de Orta Çağ'ın şeytanı *simia dei* (Tanrı'nın maymunu) şeklinde tanımlamasında ve şeytanın folklorda "kandırılan" ya da "aldatılan" bir "ahmak" olarak nitelenmesinde bulunur. Tipik hilebaz figürlerin tuhaf bir harmanlanması, simya figürü Mercurius'ta da görülebilir; örneğin, kurnaz ve haince şakalara pek düşkündür, şekil değiştirme gücü vardır, ikili bir doğası bulunur, yarı hayvan ve yarı insandır, çeşitli işkencelere maruz kalır ve önemlisi de kurtarıcı figürüne çok benzerdir. Bu nitelikler Mercurius'un, Yunanlı Hermes'ten bile eski olan ilkel zamanlardan dirilmiş daimonik bir varlık olarak görülmesine yol açar. Haylazlıkları onu bir ölçüde folklorda görülen ve evrensel olarak peri masallarından bilinen figürlerle ilişkilendirir: Parmak Çocuk, Aptal Hans ya da soytarı Hanswurst bütünüyle birer anti-kahramandırlar ama yine de aptallığı sayesinde diğer insanların büyük çabalarla başaramadıkları şeyleri başarırlar. Grimm'lerin bir masalında, "Mercurius ruhu" köylü bir

1 [İlk başta Paul Radin, C. G. Jung ve Karl Kerényi'nin yazılarından hazırlanan *Der gottliche Schelm*'in 5. bölümü olarak yayımlanır (Zürih, 1954). – Editörler.]

oğlan tarafından oyuna getirilir ve ondan sonra özgürlüğünü kıymetli şifa yetisiyle kazanmak zorunda kalır.

[457] Tüm mitik figürler içsel psişik deneyimlere karşılık geldiğinden ve esasen onlardan doğduğundan dolayı, parapsikoloji alanında bize hilebazı hatırlatan bazı fenomenlerle karşılaşmamız şaşırtıcı değildir. Bunlar öcülerle [*Poltergeist*] ilişkili fenomenlerdir ve ergenlik öncesi çocuklarda tüm zamanlarda, her yerde görülebilirler. Öcü tarafından oynanan hain oyunlar, düşük zekâsı ve iletişim tarzındaki bönlük kadar meşhurdur. Görünüşe göre şekil değiştirme de tipik özelliklerindendir, zira hayvan biçimli ortaya çıkışının aktarımlarını da pek sık görüyoruz. Bazı zamanlar kendini cehennemdeki bir ruh olarak tanımladığından, öznel ızdırap motifi de buraya dahildir. Evrenselliği, bildiğimiz üzere içinde bütün bir fenomenoloji yatan şamanizmle deyiş yerindeyse eş sürelidir. Şaman ve sihirbaz hekimin karakterinde hilebazdan bir parça yatar, zira o da sık sık insanlara fena oyunlar oynar ve nitekim zarar verdiklerinin intikamına kurban gider. Bu sebepten, mesleği hayatını tehlikeye sokar. Üstelik şamanist yöntemlerin kendileri çoğu zaman sihirbaz hekime büyük huzursuzluk getirir ya da acıya yol açar. Her halükârda "sihirbaz hekimin yetişmesi" dünyanın birçok yerinde o kadar bedensel ve ruhsal acı gerektirir ki, sonuç olarak kalıcı psişik yaralar doğabilir. "Kurtarıcı figürüne yakınlığı" bunun aleni bir sonucudur, ki yaralanmış olanın yaralananları iyileştireceği ve acı çekenin acıları yatıştıracağı mitolojik olgu bunu teyit etmektedir.

[458] Bu mitolojik özellikler, insanın ruhsal gelişiminin daha üst katmanlarına da uzanır. Örneğin Eski Ahit'te Yehova tarafından sergilenen daimonik özellikleri göz önüne getirirsek, bunlarda hilebazın öngörülemez davranışlarının birkaç anımsatıcısını, anlamsız yıkım deliliklerini ve kendine yol açtığı acıları, keza yine adım adım bir kurtarıcı figürüne evrilmesini ve aynı zamanda insanileşmesini ayırt edebiliriz. Tam da bu anlamsızın anlamlıya dönüşmesinde,

hilebazın "aziz" ile karşıt ve ödünleyici ilişkisi sergilenir. Orta Çağ'da, bu, Antik Çağ'ın saturnalia'sına dayanan bazı garip eklesiyastik geleneklerin doğumuna yol açmıştır. Bunlar çoğunlukla İsa'nın doğumunun -yani yılbaşının- hemen sonrasındaki günlerde şarkı ve danslar eşliğinde kutlanırdı. Danslar ilk başta rahiplerin, alt sınıf ruhbanların, çocukların ve diyakoz yardımcılarının *tripudia*'sıydı ve kilisede gerçekleşirdi. Masum Çocuklar Günü'nde bir *episcopus puerorum* (çocuk piskopos) seçilir ve papa kıyafeti giydirilirdi. Büyük coşkular içinde başpiskoposun sarayına götürülürdü ve sarayın camlarının birinden piskopos kutsaması sunardı. Benzeri *tripudium hypodiaconorum*[2] ve diğer rahip mevkilerine özgü danslarda da gerçekleşirdi. On ikinci yüzyılın sonuna doğru, diyakoz yardımcılarının dansı yozlaşıp gerçek bir *festum stultorum* (ahmaklar şöleni) halini aldı. 1198 yılından aktarılan bir anlatımın söylediğine göre, Notre Dame, Paris'teki Sünnet Şöleni'nde "o kadar çok iğrençlikler ve yüz kızartıcı işler" gerçekleştirilirmiş ki, kutsal mekân "sadece müstehcen şakalarla değil, kan dökülmesi suretinde bile" kirletilirmiş. Papa III. Innocentius'un "papazları soytarıya çeviren mizah ve delilikleri" ve "rol oyunlarının utanmaz çılgınlığını" kınaması nafile olmuştur. İki yüz elli yıl sonra (12 Mart 1444), Paris Teoloji Fakültesi'nden tüm Fransız piskoposlara gönderilmiş bir mektupta hâlâ bu festivallere ateş püskürülür, zira "rahip ve vaizler dahi seçilip başpiskopos, piskopos ya da papa yapılıyor ve Budalaların Papası (*fatuorum papam*) olarak adlandırılıyordu". "İbadetin bizatihi ortasında kadın, aslan ve palyaço kılığına girilip grotesk maskeler takarak danslar ifa ettiler, koroda müstehcen şarkılar okudular, rahip kutsal ayini sürdürürken sunağın kenarında yağlı yiyeceklerini yediler, çıkarıp zar oyunları oynadılar, eski ayakkabı derilerinden yapılmış pis kokulu bir buhur yaktılar ve kilisenin her yerinde hoplayıp zıpladılar."[3]

2 Diyakozların dansı (çn.).

3 Du Cange, *Glossarium*, Kalendae, s. 1666. Buradaki bir notta, Fransızca

[459] Tam bir cadılar şabatı olan bu törenin olağanüstü rağbet görmesi ve Kiliseyi bu pagan mirasından kurtarmak için hatırı sayılır zaman ve çaba gerekmiş olması şaşırtıcı değildir.[4]

[460] Paganizmin tüm vahşiliği, lakaytlığı ve sorumsuzluğuyla beraber eski bilinç seviyesinin perdesini yırtıp hücum etme tehlikesine rağmen (ya da belki tam bu yüzden?), bazı muhitlerde rahipler bile " libertas decembrica", yani Budalalar Tatili'ne saygı göstermiştir.[5] Hilebazın ilk biçimindeki ruhunu dışa vuran bu törenler, görünüşe göre on altıncı yüzyılın başlarında ölmüştür. Tamamı yasaklanmasa bile, 1581'den 1585'e kadarki papa konseyi kararlarında *festum puerorum*[6] ve bir *episcopus puerorum* seçilmesi yasaklanır.

[461] Son olarak bu bağlamda bir de *festum asinorum*'dan[7] bahsetmeliyiz, ki bildiğimiz kadarıyla bu başlıca Fransa'da kutlanırdı. Meryem'in Mısır'a kaçışı anısına düzenlenen zararsız bir festival olarak görülse de, pekâlâ yanlış anlaşılmalara mahal verebilecek garip bir tarzda kutlanırdı. Beauvais'de, eşek alayı doğrudan kiliseye giderdi.[8] Ardından

---

"sou-diacres" ifadesinin tam anlamıyla "saturi diaconi" ya da "diacres saouls" (sarhoş diyakozlar) anlamına geldiği belirtilir.

4 Bu gelenekler, "Cervula" ya da "Cervulus" olarak bilinen pagan şenliğinden doğrudan alınmış gibi görünüyor. Şenlikler, Ocak ayının ilk günlerinde gerçekleşirdi ve bir tür yeni yıl festivali yerine geçiyorlardı. İnsanlar birbirine *strenae* (êtrennes, "hediyeler") verir, hayvan ya da yaşlı kadınlar gibi giyinir, şarkı söyleyerek sokaklarda dans ederdi ve tüm halk da alkış tutardı. Du Cange'a göre (bkz. servulus) din dışı şarkılar okunurmuş. Bunlar Aziz Petrus Bazilikası'nın hemen yanında dahi sürdürülürmüş.

5 *Festum fatuorum*'un bir kısmı da hâlâ açıklama getirilememiş, rahipler tarafından oynanan ve "ut etiam sese ad lusum pilae demittent" (onlar da pelota oyununa katılsın diye) piskopos ya da başpiskoposun kaptanlık ettiği bir top oyunuydu. *Pila* ya da *pelota*, oyuncuların birbirlerine attığı toptur. Bkz. Du Cange, dizin, Kalendae ve pelota.

6 Çocuk festivali (çn.).

7 Eşek festivali (çn.).

8 "Puella, quae cum asino a parte Evangelii prope altare collocabatur" (kutsal metnin okunduğu sunağın yanındaki eşekle beraber duran kız). Du Cange, dizin, festum asinorum.

gelen ayinin her bölümünün sonunda (Introit, Kyrie, Gloria vs.) tüm cemaat *anırır*, yani bir eşek gibi "ai! ai! ai!" sesleri çıkarırlardı ("hac modulatione hinham concludebantur"). Anlaşılan on birinci yüzyıla ait bir el yazmasında şöyle geçer: "Ayinin sonunda, 'Ite missa est' sözleri yerine rahip üç kere anırır (*ter hinhamabit*) ve 'Deo gratias' sözleri yerine cemaat üç defa 'ai' (*hinham*) diye karşılık verir.

[462] Du Cange bu festivalden bir ilahi alıntılar:

Orientis partibus
Adventavit Asinus
Pulcher et fortissimus
Sarcinis aptissimus.

Her mısranın ardından Fransızca nakarat gelir:

Hez, Sire Asnes, car chantez
Belle bouche rechignez
Vous aurez du foin assez
Et de l'avoine à plantez.

İlahinin dokuz mısrası vardır, son mısralarsa şöyledir:
Amen, dicas, Asine (hie genuflectebatur)

Jam satur de gramine.
Amen, amen, itera
Aspernare vetera.[9]

9 En Doğu iklimden
Eşek geldi buralara eski zamanlarda
Güzeldi, yola çıkacak kadar dinçti
Ağır yük taşıyabilirdi

Eşek efendi, şarkı söyleyin öyleyse yüksek sesle,
İştahı çelen çerezler bırakın geçip gitsin
Eksik olmayacak sizin samanınız
Ve yulafınız.

Amin, Amin de güzel eşek [*burada diz çökülür*]
Yeterince çimen yedin;
Kadim yollar arkada kaldı:
Şen bir zihinle Amin deyin.

[463] Du Cange'ın aktarımına göre, bu ayin ne kadar gülünç manzaralara şahitlik ederse kutlanırkenki heyecan da bir o kadar artarmış. Başka yerlerde eşeğin sırtına altın bir örtü koyulur ve örtünün köşeleri "seçkin din adamları" tarafından tutulurmuş; "diğerlerinin de yılbaşındaki gibi uygun şekilde neşeli kıyafetler giymesi" gerekirmiş. Eşeği İsa ile sembolik ilişkiye sokmak adına belli eğilimler söz konusu olduğundan ve eski zamanlardan beri Yahudilerin tanrısı kaba biçimde bir eşek gibi görüldüğünden -ki bu ön yargı İsa'ya dek uzanır,[10] nitekim Palatinus'taki İmparatorluk Harp Okulu'nun duvarında alaycı çarmıha gerilme resmi bulunur[11]-, teriyomorfizme kapılma tehlikesi pek uzakta değildi. Piskoposlar bile bu geleneği yok edemezdi, ta ki en sonunda "auctoritas supremi Senatus"[12] tarafından bastırılması gerekene dek. Nietzsche'nin "Eşek Bayramı"nda bu ayinin dine hakaret içeren karakteri iyice açıklığa kavuşur, zira bu metin de ayinin kasten dine hakaret amacı taşıyan bir parodisidir.[13]

[464] Bu Orta Çağ gelenekleri hilebazın rolünü mükemmelen sergilerler ve Kilisenin kapsamından çıktıklarında, İtalyan tiyatrolarının dünyevi seviyesinde tekrar ortaya çıkmışlardır – çoğu zaman kocaman itifallik işaretleri taşıyan, kibarlığa pek de yakın olmayan halkı hakiki Rabelaisci bir tarzdaki edepsizliklerle eğlendiren o komedi tiplemeleri. Callot'nun gravürleri bu klasik figürleri ölümsüzleştirir: Pulcinellalar, Cucorognalar, Chico Sgarralar vb.[14]

[465] Pikaresk masallarda, karnavallarda ve cümbüşlerde, büyülü iyileşme ritüellerinde, insanın dini korkularında ve

10 Krş. ayrıca Tertullianus, *Apologeticus adversus gentes*, XVI.

11 [Bkz. *Dönüşüm Sembolleri*, resim XLIII. – Editörler.]

12 Üst meclisin yetkisiyle (çn.).

13 *Böyle Söyledi Zerdüşt*, böl. 4.

14 "Balli di Sfessania" isimli seriyi düşünüyorum. Bu isim muhtemelen bir Etrürya kasabası olan, uçarı ezgileriyle ünlü Fescennia'dan gelmektedir. Horatius'un kullandığı "Fescennina licentia" ifadesi buradan gelir, zira Fescenninus Φαλλικός [phallik] ile eş anlamlıdır.

vecitlerinde hilebazın bu hayaleti tüm çağların mitolojisine musallat olur; bazen kim olduğu apaçık suretlerde, bazen garip değişimlere girmiş bir kılıkta olur.[15] Hilebaz figürü açıkça bir "psikolojik tema"dır, uzak çağlara dayanan arketipik bir psişik yapıdır. En açık dışa vurumlarında, hayvan seviyesinden neredeyse kopamamış bir psişeye karşılık gelen ayrımlaşmamış insan bilincinin sadık bir yansımasıdır. Eğer nedensel ve tarihi bir açıdan bakarsak, hilebaz figürünün temelinin buna dayandığına itiraz edilemez. Psikolojide, biyolojide olduğu gibi, cevap genelde işlevsel anlam konusunda bize pek bir şey söylemese de, kökenler meselesini küçümseyemeyiz. Bu sebepten biyoloji hiçbir zaman amaç sorusunu unutmamalıdır, zira ancak bunu cevaplayarak bir fenomenin anlamına ulaşabiliriz. Kendi başlarına hiçbir anlamı olmayan lezyonlarla alakadar olan patolojide bile, nedensel yaklaşım yetersiz kalır çünkü çoğu fenomen, anlamlarını ancak amaçlarını soruşturduğumuzda bize gösterirler. Hayatın olağan fenomenleriyle ilgilendiğimiz koşullardaysa bu amaç sorgusu tartışma götürmez bir öncelik kazanır.

[466] Dolayısıyla ilkel ya da barbar bir bilinç kendinin çok daha erken bir gelişim evresindeki tavrını benimsediğinde ve bunu yüz, hatta bin yıllar boyunca sürdürdüğünde, arkaik nitelikleri ayrımlaşmış ve gelişmiş zihinsel ürünlerle kirletilmezse o vakit bunun nedensel açıklaması artık şudur: Arkaik nitelikler ne kadar eskiyse, davranışları bir o kadar muhafazakâr ve ısrarcıdır. Kişi şeylerin bellek imgelerini öylece silkeleyip atamaz ve cansız bir uzuv gibi bunları beraberinde sürükler.

[467] Çağımızın rasyonalist gerekliliklerini yeterince tatmin edebilecek bu açıklama, hilebaz figürünün mitolojik hikâye dizilerini elinde tutan en güncel halk olan Hoçanklar'ın onayını alamazdı. Onlar için mit hiçbir surette kalıntı

15 Krş. A. McGlashan tarafından yazılan, *The Lancet* (1953) s. 238'deki makale "Daily Paper Pantheon". Burada çizgi romanlardaki figürlerin kayda değer arketipik benzeşlikleri bulunduğundan bahsedilir.

değildir – böyle olamayacak kadar zevklidir ve bir haz kaynağıdır. Onlar için hâlâ "işlevsel haldedir", yeter ki uygarlık onları da yozlaştırmasın. Onlar için, mitlerin anlam ve amaçlarını teorileştirmek için dünya üzerinde hiçbir sebep yoktur, tıpkı yılbaşı ağacını kanıksamış naif Avrupalı için bunun bir sorgu konusu olmaması gibi. Fakat dikkatli gözlemci için, hem hilebaz figür hem de yılbaşı bolca düşünme malzemesi sunmaktadır. Haliyle bu şeyler hakkında ne düşünüleceği daha ziyade gözlemcinin zihin yapısına bağlıdır. Hilebaz figür hikâye dizisinin ham ilkelliğini göz önüne aldığımızda, bu mitte yalnızca daha eski ve iptidai bir bilinç evresinin görülmesi şaşırtıcı gelmeyecektir, ki hilebaz figür de böyle bir bilinç evresini temsil ediyor gibi görünmektedir.[16]

[468] Cevaplanması gereken tek soru, bu tür kişileşmiş yansıtmaların ampirik psikolojide var olup olmadığıdır. İşin aslına bakarsak vardırlar ve bu deneyimler gerçekten kişiliğin bölünmesine yönelik ilk psikopatolojik soruşturmalarının özünü oluştururlar. Bu çözülmeler hakkındaki asıl tuhaf şey, bölünmüş kişiliğin öyle rastgele bir kişilik olmayıp Ben-kişiliğiyle tamamlayıcı ya da ödünleyici bir ilişki içinde olmasıdır. Ben-kişiliğinin sahip olduğundan bazen daha kötü, bazen daha iyi karakter özelliklerini kişileştirir. Hilebaz figür gibi bir kolektif kişileştirme, geniş bir birey kitlesinin ürünüdür ve her birey tarafından aşina olunan bir şeymiş gibi hoş karşılanır, ki yalnızca bireysel bir oluşum olsaydı durum katiyen böyle olmazdı.

[469] Şimdi eğer mit sadece tarihi bir kalıntı olsaydı, neden uzun zaman önce geçmişin çöpleri arasına karışmadığını ve neden uygarlığın en üst seviyelerinde, hatta budalalığı ve grotesk küfürbazlığı yüzünden hilebazın artık "eğlendirici"

16 İlk bilinç evrenleri görünüşe göre artlarında saptanabilir izler bırakır. Örneğin, Tantrik sistemin çakraları, genel anlamda bilincin ilk yerelleştiği bölgelere karşılık gelirler: *anahata* göğüs bölgesi, *manipura* karın bölgesi, *svadhistana* kasık bölgesi, *visuddha* boğaz bölgesi ve modern insanın konuşma bilincine. Krş. Avalon, *The Serpent Power*.

rolünü oynamadığı yerlerde bile etkisini hâlâ hissettirdiğini sorardık. Birçok kültürde bu figür, hâlâ su akan eski bir nehir yatağı gibidir. Bunu en iyi şundan görebiliriz ki, hilebaz motifi sadece mitik biçiminde sökün etmekle kalmayıp bir o kadar naif ve özgün olarak hiç şüphe duymayan modern insanda da belirir – kendini istemine ve eylemlerine zahiren haince niyetlerle engel olan can sıkıcı "kazaların" merhametinde gibi hissettiği her seferinde. Sonra uğursuzlukların, musibetlerin, eşyanın içinde cin olduğunun vs. bahsini açar. Burada hilebaz figür, bilinçdışındaki karşı eğilimlerle ve bazı durumlarda bir tür ikinci kişilikle temsil edilir; bu ikinci kişilikse çocuksu ve aşağı karakterdedir, kendilerini ruhsal seanslarda gösteren ve şeytan çıkarmada tipik olan o çocuksu fenomenlere yol açan kişiliklerden çok farklı değildir. Sanıyorum ki, *gölge* adını verdiğimde bu karakter bileşenine uygun bir vasıf bulmuş oldum.[17] Uygar seviyede buna kişisel "gaflar", "dil sürçmeleri", "pot kırmalar" vs. denir ve sonrasında da bilinçli kişiliğin hataları diye yaftalanırlar. Karnaval ve benzeri geleneklerde kolektif gölge figürünün kalıntıları yattığının artık farkında değiliz. Hatta öyle ki, bu kolektif figür, kişisel gölgenin kısmen de esrarlı bir kolektif figürden geldiğini kanıtlar. Uygarlığın etkisi altında bu figür adım adım dağılır, geriye sadece folklorda izler bırakır. Ama büyük bir kısmı kişileştirilir ve kişisel sorumluluk nesnesi haline getirilir.

[470] Radin'in hilebaz hikâye döngüleri, gölgeyi saf mitolojik biçiminde saklar ve bu bakımdan, mitin doğumundan çok daha öncesinde, Amerika'nın yerli halklarının benzer bir zihinsel karanlığın içinde yolunu aradığı bir zamanda var olmuş bir bilinç evresine işaret eder. Ancak bilinci daha üst bir seviyeye ulaştığı zaman eski durumu kendinden ayrıştırabilir ve onu nesneleştirebilir, yani hakkında konuşabilirdi. Bilincinin kendisi hilebaza yakın olduğu sürece, böyle

17 Aynı düşünce, Kilise Babası Irenaeus'ta da görülebilir. O buna "umbra" der. *Adversus haereses*, I, ii, 1.

bir yüzleşme elbette gerçekleşemezdi. Yalnızca yeni ve daha üst bir bilinç seviyesi ona daha aşağı ve ast hale bakmasına imkân sağladığı zaman bu mümkündü. Bu retrospektif bakışa bolca alayın ve aşağılamanın dahil olması, böylelikle de insanın geçmişinin anılarının -zaten engelleyici tabakasının- üzerine daha da kalın bir tabaka serilmesi pekâlâ beklendiktir. Bu zihinsel gelişimin tarihinde bu fenomen kendini sayısız kez tekrarlamış olsa gerek. Modern çağımıza hakim olan, eski yüzyılların zevklerine ve zekâsına aşağılamayla bakış, bunun klasik bir örneğidir ve Yeni Ahit'te bu aynı fenomene de belirgin bir anıştırma yapılır: Elçilerin İşleri 17: 30'da söylenene göre Tanrı "geçmiş dönemlerin (ὑπεριδών [yperidon], *despiciens*) bilgisizliğini (χρόνοι τῆς ἀγνοίας [chronoi tis agnoias]) görmezden gelir".

[471] Bu tutum, daha da yaygın ve daha da çarpıcı olan geçmişin idealize edilmesiyle tuhaf bir şekilde zıtlaşır, zira geçmiş sadece "eski güzel günler" diye övülmekle kalınmaz, bu günlere Altın Çağ denir – bunu söyleyen sadece eğitimsiz ve batıl inançlı halk değil, eski yaşamlara ve yüce Atlantis uygarlığına tereddütsüzce inanan teozofi hevesli büyük bir kitledir.

[472] Mükemmel devleti geçmişte bir yerlerde arayan bir kültür katmanına ait herkes, hilebaz figürle karşılaştığında gerçekten hayli tuhaf hissetmiş olsa gerek. Hilebaz figür, mesihin bir selefidir ve onun gibi aynı anda hem Tanrı, hem insan, hem hayvandır. Hem insanaltı hem de insanüstüdür, hem hayvani hem de tanrısal bir varlıktır; ayrıca birincil ve en endişe verici niteliği, bilinçsizliğidir. Yoldaşları (muhtemelen insan) bu yüzden onu tek başına bırakır, ki bu da onların bilinç seviyesinin altına düştüğü anlamına gelir. Kendine karşı o kadar bilinçsizdir ki, bedeni bir bütün değildir, iki eliyle birbiriyle savaşır. Anüsünü kendinden koparır, ona özel bir görev yükler. Fallik vasıflarına rağmen cinsiyeti dahi belirsizdir: Kendini kadına dönüştürüp çocuk doğurabilir. Penisinden türlü türlü faydalı bitkiler yapar. Yaratıcı olarak

esas doğasına göndermedir bu, zira dünya bir tanrının bedeninden yapılmıştır.

[473] Diğer taraftan, birçok bakımdan hayvanlardan daha aptaldır ve peş peşe gülünç çıkmazlara girer. Gerçekten kötücül olmasa da, salt bilinçsizlik ve ilişkinsizlikten dolayı hayli gaddar şeyler yapar. Hayvan bilinçsizliğine hapsolmuşluğu, bir anlatıda, bir geyik kafatasına kafasını sıkıştırmasıyla aktarılır ve bir sonraki bölümde de kendi rektumuna bir şahin kafası sokarak bu durumun üstesinden gelmesi betimlenir. Hemen sonrasında eski vaziyetine geri döner, buzun içine düşer ve tekrar tekrar hayvanlar onu zekâlarıyla alt eder ama en sonunda kurnaz çakalı kandırmayı başarır ve bu da ona kurtarıcı karakterini geri kazandırır. Hilebaz, *tanrısal-hayvansal* bir doğaya sahip ilkel bir "kozmik" varlıktır; bir taraftan insana üstündür çünkü insanüstü niteliklere sahiptir ama diğer taraftan ondan aşağıdır çünkü akılsız ve bilinçsizdir. Sıra dışı beceriksizliği ve içgüdülerden yoksun olması yüzünden, hayvanlarla da aşık atamaz. Bu zaaflar *insan* doğasının belirteçleridir, zira insan doğası çevreye hayvanlarınki kadar adapte olmuş değildir ama onun yerine, mitte vurgulandığı gibi, hatırı sayılır ölçüdeki öğrenme merakına dayalı olarak çok daha üst bir bilinç gelişimi potansiyeline sahiptir.

[474] Mitin yinelenmesinin işaret ettiği şey, -henüz ele almadığımız sebeplerden dolayı- uzun süre unutulmuş halde kalmaması gereken içeriklerin terapötik anamnezisidir. Eğer mitler sadece ilkel halin kalıntılarından ibaret olsaydı, yeniden tezahürlerinin can sıkıntısına yol açtığını hissetmesinden dolayı insanın dikkatini onlardan öteye çevirmesi anlaşılır bir şey olurdu. Kuşkusuz durum hiç de böyle değildir çünkü hilebaz, -karnavallarda Pulcinella ve palyaço figürleri olarak ayırt edildiği- uygar zamanlara dek bir eğlence kaynağı olagelmiştir. İşlevini sürdürmesinin önemli sebeplerinden biri budur. Ama tek sebep bu değildir, ve ilkel

bilinç halinin yansımasının mitolojik bir kişilikte somutluk kazanmasının sebebi hiç değildir. Ölmekte olan eski hallerin salt kalıntıları, genelde enerjilerini gitgide artan ölçüde kaybederler, yoksa hiçbir zaman ortadan kaybolmazlardı. Beklediğimiz son şey, kendi efsane döngüsüne sahip bir mitolojik figürde somutluk kazanarak tekrar güçlenmeleridir – tabii ki enerjiyi dışarıdan edinmeleri dışında; zira bu durumda enerji, daha üst seviye bir bilinçten ya da bilinçdışındaki henüz tükenmemiş kaynaklardan gelebilir. Bireyin psikolojisinde bulunan geçerli bir paraleli, yani kişisel bilince karşı konumda beliren etkileyici bir gölge figürün belirmesini ele alırsak: Bu figür yalnızca *hâlâ* bireyde var olduğu için değil, varoluşu yalnızca aktüel durum bakımından açıklanabilecek bir dinamizme dayandığı için vardır, örneğin gölge o kadar keyif kaçırıcı olur ki, bilinçdışına bastırılması gerekebilir. Bu açıklama buradaki durumumuza tam karşılık gelmiyor çünkü hilebaz, kendini ifade etme ve ortaya koyma gücünü gitgide kaybeden, solmakta olan bir bilinç seviyesini temsil eder. Bununla beraber, bastırma onun ortadan kaybolmasını önleyebilir çünkü bastırılan içerikler, en çok hayatta kalma şansına sahip olan içeriklerdir ve deneyimden bildiğimiz üzere, bilinçdışında hiçbir şey tashih edilmez. Son olarak, hilebazın hikâyesi Winnebago bilinci için hiç de rahatsız edici ya da uyumsuz değildir, tam aksine keyif vericidir ve dolayısıyla bastırılmaya elverişli değildir. Dolayısıyla adeta mitler bilinç tarafından etkin biçimde sürdürülür ve teşvik edilir. Gölge figürünü bilinçli tutmanın ve bilinç eleştirisine tabi tutmanın en iyi ve en başarılı yöntemi bu olduğundan, buna şaşmamak gerek. Başlangıçta bu eleştirelliğin daha ziyade olumlu değerlendirme gibi bir karakteri olsa da, beyaz uygarlığın stresi altında hızla kaybolma tehlikesi olmasa bile, bilincin artan gelişimiyle beraber mitin daha ham veçheleri yok olacaktır. Aslen zalimce ya

da müstehcen olan bazı geleneklerin, zamanla beraber nasıl birer kalıntıya dönüştüklerini sık sık görürüz.[18]

[475] Bu motifi zararsız kılma süreci, tarihinin gösterdiği üzere muazzam uzun zaman gerektirir; yüksek uygarlık seviyelerinde bile izleri saptanabilir. Sürecin uzunluğu, mitte tasvir edilen bilinç halinin gücü ve yaşamsallığıyla, ayrıca bunun bilinçli zihin için teşkil ettiği cazibe ve büyüleyicilikle de açıklanabilir. Biyolojik katmanlardaki salt nedensel hipotezler genelde aynı ölçüde tatmin edici olmasa da, şu gerçeğe gereken ehemmiyet yüklenmelidir ki, hilebaz söz konusuyken daha üst bilinç seviyesi daha aşağı bir bilinç seviyesinin üstüne geçer ve aşağı bilinç seviyesi halihazırda geri çekilme halindedir. Fakat motifin hatırlanması, başlıca bilinçli zihnin ona duyduğu ilgiden kaynaklanır; ve buna da kaçınılmaz olarak, gördüğümüz üzere, adım adım uygarlaşma, yani aslen otonom ve ele geçirmeye muktedir ilkel bir daimonik figürün özümsenmesi eşlik eder.

[476] Dolayısıyla nedensel yaklaşımı son bir yaklaşımla desteklemek, hem bilinçdışında köken bulan bireysel fantezileri kaygı edindiğimiz tıbbi psikolojide hem de kolektif fantezilerde, yani mit ve peri masallarında daha anlamlı yorumlamalara varmamızda yardımcı olacaktır.

[477] Radin'in işaret ettiği üzere, uygarlaştırılma süreci hilebaz hikâye döngüsünün bizzat içinde başlar, bu da orijinal halin aşıldığının apaçık bir belirtecidir. Her halükârda derin bilinçdışı işaretlerini kaybeder; kaba, vahşi, aptalca ve akılsız biçimde davranmak yerine hilebazın davranışı döngünün sonuna doğru hayli faydalı ve makul hale gelir. Önceki bilinçsizliğinin değer kaybetmesi, mitte bile aşikardır ve kötücül nitelikleri ne oldu diye çoğu zaman merak da ederiz. Naif okuyucu, karanlık veçheler ortadan kaybolduğunda

18 Örneğin "Ueli"nin (Udralricus'tan = Ulrich, yani hödük, budala, ahmak) suya atılması, eğer doğru hatırlıyorsam Basel'de ocak ayının ikinci yarısında 1860'ta yasaklanmıştır çünkü suya atılan kişilerden biri zatürre olmuştur.

gerçeklikte mevcudiyetlerinin de yok olduğunu düşünebilir. Ama deneyimin gösterdiği üzere, durum hiç de böyle değildir. Aslında sadece bilinçli zihin o vakit kendini kötünün büyüsünden özgürleştirebiliyordur ve artık onu zorlanımsal olarak gerçekleştirme mahkûmiyetinde değildir. Karanlık ve kötülük buhar olmamıştır, yalnızca enerji kaybından dolayı bilinçdışına çekilmişlerdir ve orada bilinçte her şey yolunda olduğu sürece bilinçdışı kalırlar. Ama eğer bilinç kendini kritik ya da şaibeli bir durumda bulacak olursa, o vakit çok geçmeden gölgenin hiçliğe karışmadığı ve sadece kişinin komşusunda yansıma bulmak için elverişli bir fırsatı beklediği ortaya çıkar. Eğer bu hile işe yararsa, aralarında hemen o ilksel karanlığın dünyası açılır ve burada hilebaza karakteristik her olay yaşanabilir – en yüksek uygarlıklarda bile. Bu "maymunluklar"ın en iyi örnekleri politikada görülebilir. Popüler dilin bu terimi tam yerindedir ve durumu doğru bir şekilde özetler, zira burada her şey ters gider ve sürekli aptallıklar görülür, ta ki en sonunda kazara doğru bir şey yapılana dek.

[478] Sözüm ona uygar insan hilebazı unutmuştur. Onu sadece mecazen ve metaforik olarak, kendi aptallığı canını sıktığında, kaderin ona oyunlar oynadığını ya da bir şeylerin büyülenmiş olduğunu söylediğinde hatırlar. Kendi gizli ve görünüşte zararsız olan gölgesinin, tehlikeleri en korkunç rüyalarını dahi aşan niteliklere sahip olduğundan asla şüphelenmez. Kitleler bir araya gelip bireyselliklerini gömer gömmez, gölge harekete geçer ve tarihin gösterdiği üzere bu gölge kişilik bulabilir ve somutluk kazanabilir.

[479] İnsan psişesine her şeyin dışarıdan geldiği ve insan psişesinin *tabula rasa* doğduğu fikri, normal koşullar altında bireyin mükemmel bir halde olacağına yönelik yanılgının sebebidir. O vakit insan kurtuluşu devletten bekler ve kendi yetersizliğinin bedelini toplumun omzuna yükler. Besin ve giyecekler kapısına bedava bırakıldığında ya da herkes otomobile sahip olduğunda varoluşun anlamının

keşfedilebileceğini sanır. Bu çocuksuluklar bilinçdışı gölgenin yerini alır ve onu bilinçdışı tutar. Bu ön yargıların sonucu olarak, birey, çevresine tamamen bağımlı hisseder ve içebakış kabiliyetini kaybeder. Böylelikle ahlak anlayışı izin verilen, yasaklanan ya da emredilen şeylerin bilgisinden ibaret hale gelir. Bu koşullar altında bir askerin üstünden gelen emrin ahlaki değerini nasıl sorgulaması beklenebilir? Kendi içinde ahlaki güdümlere sahip olduğunu ve -hiç kimse bakmazken bile- bunları eyleme dökebileceğini daha keşfetmemiştir bile.

[480] Bu bakış açısından, hilebaz mitinin neden korunmuş ve gelişmiş olduğunu anlayabiliriz: Başka birçok mit gibi, terapötik bir etkisi bulunur. Eski zamanların aşağı düşünsel ve ahlaki seviyesini daha gelişmiş bireyin gözü önüne getirir ki geçmişte durumların nası! olduğunu unutmasın. Anlamadığımız bir şeyin bize fayda sağlayamayacağını düşünme eğiliminde oluruz. Ama her zaman böyle değildir. İnsan nadiren sadece kafasıyla anlar, hele ki ilkelse. Esrarlılığından dolayı, anlaşılıp anlaşılmasından bağımsız biçimde, mitin bilinçdışına etkisi doğrudan olur. Tekrarlanarak anlatılması göz önüne alınınca hâlâ eskide kalmamış olması, kanımca yararlılığıyla açıklanabilir. Açıklama biraz zordur çünkü iki karşıt eğilim iş başındadır: bir tarafta ilk halden çıkma ve diğer taraftan ilk hali unutmama arzusu.[19] Belli ki bu zorluğu Radin de hissetmiştir, zira şöyle der: "Psikolojik olarak baktığımızda, uygarlığın tarihinin büyük oranda insanın hayvandan insana dönüşümü unutma girişimlerinden müteşekkil olduğu kabul edilecektir."[20] Birkaç sayfa sonrasında da (Altın Çağ'a gönderme yaparak) şunu söyler: "Unutmaya yönelik böyle bir inatçılık, rastlantı değildir."[21] İnsanın mite karşı paradoksal tutumunu formüle etmeye

19 Unutmamak, bir şeyi bilinçte tutmak anlamına gelir. Eğer düşman görüş alanımdan çıkarsa, o zaman arkamda olabilir – bu daha tehlikelidir.

20 Radin, *The World of Primitive Man*, s. 3.

21 A.g.e., s. 5.

çalıştığımız anda kendimizle çatışkıya düşmemiz de rastlantı değildir. En aydınımız bile, bu geleneğin ne anlama geldiğini bilmeksizin çocukları için yılbaşı ağacı hazırlayacaktır ve yorumlamalara yönelik her girişimi daha başı küçükken ezme eğiliminde olacaktır. Günümüzde hem kentlerde hem köylerde ne kadar çok batıl inancın kol gezdiğini görmek gerçekten şaşırtıcıdır ama eğer bir kişiyi tutup ona yüksek sesle, açık bir şekilde "Hayaletlere inanıyor musun? cadılara? büyülere ve efsunlara?" diye sorsak bize kızarak bunu reddederdi. Böyle şeyleri hiç duymamış olması ve hepsinin zırvalık olduğuna inanması ihtimali yüzde birdir. Ama gizliden gizliye sonuna kadar inanıyordur, tıpkı orman yabanileri gibi. Halk zaten bu şeyler hakkında pek az bilgiye sahiptir, zira herkes aydınlanmış toplumumuzda bu türden batıl inançların uzun zaman önce ortadan kaldırıldığını sanır ve üstelik bunlara inanmak bir yana, kişinin bunları hiç duymamış gibi davranması gerektiği de genel bir uzlaşı durumudur.

[481] Ama hiçbir şey yitip gitmez, şeytanla yapılan anlaşma bile. Dışarıdan unutulur ama içeride hiç de öyle değildir. Güney Afrika'daki Elgon Dağı'nın güney yamaçlarında yaşayan yerliler gibi davranırız. Bu kabileden biri, ormanlığa girerken bana bir süre eşlik etmişti. Yol üstünde bir çatalda, daha yeni kurulmuş bir "hayalet tuzağı" gördük; arkadaşımın ailesiyle beraber yaşadığı mağaranın yakınlarında, adeta bir baraka gibi güzelce tasarlanmıştı. Bunu o mu yaptı diye sordum. Aşırı sıkıntı emareleri göstererek reddetti, böyle saçma tılsımları sadece çocuklar yaparmış. Ardından küçük barakaya bir tekme attı ve baraka dağıldı.

[482] Bugün Avrupa'da gözlemlediğimiz tepki tam olarak bunun aynısıdır. Dışarıdan insanlar öyle ya da böyle uygardır ama içeride hâlâ ilkellerdirler. İnsanın içindeki bir şey, köklerinden vazgeçmemeye derin bir eğilim duyar ve başka şeyse bunların çok uzun zaman önce ötesine geçildiğine inanır. Bir "Strudel"i (bir tür yerel cadı hekim) bir

ahırın büyüsünü kaldırmaya çalıştığı esnada izlerken, çok güçlü bir biçimde gözümün önüne serilmişti. Ahır, Gotthard demiryolu hattının hemen yanında yer alıyordu ve ayin yürütülürken çok sayıda uluslararası araç geçmişti. Trendeki insanlar, birkaç metre ötede ilkel bir ritüelin gerçekleştiğinden şüphelenmezdi muhtemelen.

[483] Bilincin iki boyutu arasındaki çatışma, psişenin kutuplu yapısının bir ifadesidir, ki o da her enerji sistemi gibi karşıtların gerilimine bağlıdır. Tersine çevrilemeyecek hiçbir genel psikolojik önerme olmamasının da sebebi budur; hatta tersine çevrilebilmeleri geçerliliklerini kanıtlar. Şunu hiçbir zaman unutmamalıyız ki, her psikolojik tartışmada, *biz* psişe hakkında bir şeyler söylemeyiz, *psişe* kendisi hakkında konuşur. "Zihin" aracılığıyla psişenin ötesine geçebileceğimizi düşünmek nafiledir, zihnin psişeye bağımlı olmadığını öne sürmesi bunu değiştirmez. Öne sürdüğü şeyi nasıl kanıtlayabilir? İstersek şöyle diyelim: Psişeden gelen ifade psişiktir ve psişikten başka bir şey değildir ve zihinden gelen ifade de "ruhsal"dır ve dolayısıyla psişiğe üstündür. Gelgelelim bunların her ikisi de inanç koyutlarına dayalı varsayımlardan ibarettir.

[484] İşin aslında, psişik içeriklerin üçe bölünmüş hiyerarşisi (maddesel, psişik ve ruhsal), psişenin kutupsal yapısını temsil eder ve psişenin yapısı da tek dolaysız deneyim nesnesidir. Psişik doğamızın bütünlüğü orta konumdadır, tıpkı şelalenin yaşamsal bütünlüğünün yukarının ve aşağının dinamik bağlantısında göründüğü gibi. Dolayısıyla, mitin etkisi, özgürlüğünü ve bağımsızlığını kutlayan daha üst bir bilinç bir mitolojik figürün otonomisiyle karşılaşıp yine de onun büyüsünden kaçamadığında ve bu ezici izlenime bir kurban sunmak durumunda kaldığında deneyimlenir. Bu figür işlevseldir çünkü gizliden gizliye gözlemcinin psişesinde dahiliyet sahibidir ve -böyle olduğu ayırt edilmese de- onun yansıması olarak görünür. Bilincinden kopmuştur

ve bu nedenle otonom bir kişilik gibi davranmaktadır. Hilebaz kolektif bir gölge figürüdür, bireylerdeki aşağı karakter özelliklerinin bir toplanmasıdır. Bireysel gölge kişiliğin bir bileşeni olarak hiçbir zaman namevcut olmadığından, kolektif figür kendini mütemadiyen ondan inşa edebilir. Tabi ki her zaman mitolojik bir figür olarak değil, orijinal mit temalarının gittikçe bastırılması ve ihmal edilmesinden dolayı, diğer sosyal gruplara ve uluslara mutabık bir yansıtma olarak ortaya çıkar.

[485] Eğer hilebazı bireysel gölgenin bir paraleli olarak alırsak, hilebaz mitinde gördüğümüz anlamlılığa yönelik o eğilimin öznel ve kişisel gölgede de gözlemlenip gözlemlenemeyeceği sorusu doğar. Bu gölge rüyaların fenomenolojisinde belirgin bir figür olarak belirdiğinden, bu soruya olumlu bir cevap verebiliriz: Gölge, tanım gereği olumsuz bir figür olsa da, bazen çok daha farklı bir arka plana işaret eden belli vasıflara ve ilişkilere sahip olur. Sanki anlamlı içerikleri alelade dış yüzeyin altında gizliyordur. Deneyim bunu doğrular; ve daha da önemlisi, gizli şeyler genellikle daha esrarlı figürlerden oluşur. Gölgenin hemen ardında duran ve ona en yakın olanı anima'dır;[22] ve anima'ya hatırı sayılır büyüleme ve ele geçirme güçleri bahşedilmiştir. Çoğu zaman pek genç bir surette belirir ve onun içinde yaşlı bilge adam arketipi (bilge, büyücü, kral vs.) gizlidir. Dizi daha da genişletilebilir ama buna gerek yok, zira psikolojik kişi sadece kendisi deneyimlediklerini anlar. Kompleks psikolojisinin kavramları, özünde düşünsel formülasyonlar değil de belli deneyim alanları için isimlendirmelerdir; ve tanımlanabilir olsalar da, onları deneyimlememiş olanlar için

22 "Gölgenin ardında durma" metaforuyla, gölgenin ayırt edildiği ve bütünleştirildiği ölçüde anima sorununun, yani ilişki sorunun kümeleştiğini göz önüne getirmeye çalışıyorum. Gölge ile karşılaşmanın Ben'in içeri ve dışarı dünyayla ilişkileri üzerinde kalıcı bir etkisi olması anlaşılır bir şeydir, zira gölgenin bütünleştirilmesi, kişiliğin bir başkalaşımını husule getirir. Krş. *Aion*, bu cildin II. bölümü, par. 13 vd.

cansız ve betimlenemez kalırlar. Bu nedenle, bu terim yerine kulağa daha "bilimsel" gelen Latince ya da Yunanca bir jargon yeğleseler bile, insanların "gölge" ile ne kastedildiğini akıllarında canlandırmada genelde pek zorluk çekmediklerini fark ettim. Ama anima'nın ne olduğunu anlamak muazzam zor gelir. Romanlarda ya da bir film yıldızı olarak belirdiğinde onu kolayca benimserler ama kendi hayatlarında oynadığı rolü görmek söz konusu olunca hiç anlaşılamıyor çünkü anima, bir erkeğin üstesinden gelemediği ve başa çıkamadığı tüm şeyleri özetler. Dolayısıyla, el sürülmemesi gereken daimi bir duygusallık hali içinde kısılıp kalır. Bu bağlantıda karşılaştığımız bilinçdışılık seviyesi, hayrete düşürmekten de ötedir. Bu yüzden de kendi dişilliğinden korkan bir erkeğin anima ile ne kastedildiğini anlamasını sağlamak resmen imkânsızdır.

[486] Aslında bunun böyle olması şaşırtıcı değildir, zira gölgeye yönelik en basit içgörü bile modern Avrupalı için bazen çok büyük zorluklar çıkarır. Ama gölge bilince en yakın figür ve en az patlayıcı olan olduğundan, bir bilinçdışı analizinde kişiliğin gün yüzüne çıkan ilk bileşenidir. Tehditkar ve gülünç bir figür olarak, bireyleşme yolunun en başında oturur, Sphinks'in aldatıcı kolaylıktaki sorusunu sorar ya da gaddar bir "quaestio crocodilina"[23] için cevap bekler.

[487] Eğer hilebaz mitinin sonunda kurtarıcıya ima yapılıyorsa, bu teskin edici önsezi ya da umut, şu ya da bu felaketin yaşandığı ve bilinçli olarak anlaşıldığı anlamına gelir. Ancak felaketin içinden kurtarıcıya hasret doğar – başka deyişle, gölgenin tanınması ve kaçınılma bütünleştirilmesi öyle feci bir durum yaratır ki, bir kurtarıcıdan başkası kaderin

23 Bir timsah bir çocuğu annesinden çalar. Anne, timsahtan çocuğunu geri vermesi istediğinde, timsah, eğer sorusuna doğru cevap verirse dileğini yerine getireceğini söyler: "Çocuğunu geri vereyim mi?" Eğer kadın "Evet" diye cevaplarsa, cevap doğru değildir ve çocuğunu geri alamayacaktır. Eğer "Hayır" cevabını verirse, cevap yine doğru değildir. O yüzden her iki durumda da anne çocuğunu kaybeder.

ağlarını çözemez. Bireyde, gölge tarafından kümeleştirilen sorun, anima katmanında, yani ilişkinlik vasıtasıyla cevaplanır. Bireyin tarihinde de, insanlığın tarihinde de her şey bilincin gelişimine bağlıdır. Bilinç adım adım *ἀγνοία*'da [agnoia], bilinçsizlikteki[24] esaretten özgürleşmeyi getirir ve dolayısıyla hem ışık hem şifa getirendir.

[488] Kolektif ve mitolojik biçiminde olduğu gibi bireysel gölge de içinde bir enantiodromia, karşıtına dönme tohumu barındırır.

24 Nemann, *Ursprungsgeschichte des Bewusstseins*

VI

BİLİNÇ, BİLİNÇDIŞI VE BİREYLEŞME

-

BİREYLEŞME SÜRECİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

-

MANDALA SEMBOLİZMİ ÜZERİNE

BİLİNÇ, BİLİNÇDIŞI VE BİREYLEŞME[1]

[489] Bir taraftan bilinç ve bilinçdışı arasındaki ilişki, diğer taraftan bireyleşme süreci analitik tedavinin son evrelerinde neredeyse daima ortaya çıkan sorunlardır. "Analitik" ile kastettiğim, bilinçdışının varlığını hesaba katan bir yöntemdir. Bu sorunlar telkine dayalı bir yöntemde baş göstermez. "Bireyleşme" ile ne kastedildiğini açıklamak için birkaç giriş cümlesi yersiz olmayacaktır.

[490] "Bireyleşme" terimini, kişinin psikolojik bir "bir-ey", yani ferdi ve bölünmez bir birlik ya da "bütün" haline gelme sürecini belirtmek için kullanıyorum.[2] Genelde bilincin psikolojik bireyin bütününü teşkil ettiği varsayılır. Ama sadece bilinçdışı psişik süreçler hipoteziyle açıklanabilecek fenomenlerin bilgisi, Ben ve içeriklerinin "bütün" ile özdeş olup olmadığını şüpheli kılar. Eğer bilinçdışı süreçler diye bir şey varsa, bilinçli Ben'in bileşenleri olmasalar da, şüphesiz bireyin bütünlüğüne ait olsalar gerek. Eğer Ben'in parçası olsalardı, kaçınılmaz olarak bilinçli olurlardı çünkü Ben ile doğrudan ilişkili her şey bilinçlidir. Bilinç, Ben ve psişik içerikler arasındaki ilişkiyle eş anlamlı dahi görülebilir. Ama

1 [Aslen İngilizce "The Meaning of Individuation" başlığıyla, Stanley Dell tarafından çevrilen makalelerin bir derlemesi olan *The Integration of the Personality*'nin (New York, 1939; London, 1940) girizgâh bölümü olarak yazılmıştır. Profesör Jung daha sonrasında metnini, hatırı sayılır revizyonlarla Almanca tekrar kaleme almıştır ve *Zentralblatt für Psychotherapie und ihre Grenzgebiete* (Leipzig), XI (1939): 5, 257-70'te "Bewusstsein, Unbewußtes und Individuation" başlığıyla yayımlamıştır. Bay Dell'in Jung'un başka yazılarından aldığı eklemelerden dolayı, İngilizce versiyonu biraz daha uzundu, zira *Integration* kitabının içeriği gereği bunlara ihtiyaç vardı. Bu metinse hem İngilizce hem de 1939 Almanca versiyonu temel alınarak oluşturulmuştur. – Editörler.]

2 Modern fizikçiler (örneğin Louis de Broglie) bu kavram yerine "süreksiz" gibisinden bir ifade kullanır.

bilinçdışı fenomenler Ben ile o kadar az ilişki içindedir ki, bazı insanlar bunların topyekûn varoluşunu yadsımaktan hiç çekinmez. Ne olursa olsun bunlar kendilerini bireyin davranışında dışa vururlar. Dikkatli bir gözlemci bunları zorlanmadan saptayabilir, oysaki bu esnada gözlemlenen kişi kendinin en gizli düşüncelerini ya da hiçbir zaman bilinçli olarak düşünmemiş olduğu şeyleri açığa vurduğunun hiç farkındalığında olmaz. Halbuki hiçbir zaman bilinçli olarak düşünmediğimiz şeylerin psişede var olmadığını farz etmek büyük bir ön yargıdır. Bilincin psişenin bütününü kapsamaktan çok uzak olduğunu doğrulayan bolca kanıt vardır. Birçok şey yarıbilinçli yaşanır ve daha birçoğu bilinçdışı kalır. İkili ve çoklu kişilik fenomenlerinin kapsamlı araştırmaları, bu noktayı kanıtlayan gözlemlerle beraber gün yüzüne bolca materyal çıkarmıştır. (Okuyucu Pierre Janet, Théodore Flournoy, Morton Prince ve diğerlerinin yazılarına yönlendirebilirim.[3])

[491] Bu tür fenomenlerin önemi, tıbbi psikoloji üzerine derin etkide bulunmuştur çünkü çok çeşitli psişik ve fizyolojik semptomlara sebep olabilmektedirler. Bu durumlarda, Ben'in psişenin bütünlüğünü ifade ettiği savı hiçbir temele oturtulamaz. Aksine, şu apaçıktır ki, bütünün ister istemez hem bilinci hem de bilinçdışı olguların sınırsız alanını da kapsaması gerekir ve Ben, bilinç alanının merkezinden başka bir şey olamaz.

[492] Haliyle bilinçdışının da bir merkezi olup olmadığını soracaksınız. Bilinçdışında Ben'e benzeş bir yönetici ilkenin olduğunu öne süremem. Aslına bakarsak, her şey tam tersine işaret etmektedir. Eğer böyle bir merkez olsaydı, var olduğunun güvenilir işaretleri olmasını beklerdik. İkili kişilik vakaları, o vakit nadir rastlanan gariplikler olmaktan ziyade sık görülen olgular olurdu. Genel olarak, bilinçdışı fenomenler kendilerini hayli kaotik ve düzensiz suretlerde

3 [Krş. ayrıca Jung, *Psikiyatri Araştırmaları*, dizin, vv. – Editörler.]

dışa vurur. Örneğin rüyalar, görülür bir düzen ve sistemliliğe yönelik bir eğilim sergilemez, oysaki arkalarında kişisel bir bilinç olsaydı bunları taşımaları gerekirdi. Filozoflar Carus ve von Hartmann, bilinçdışını, kişiliğin Ben-bilincinden bağımsız metafizik bir ilke, bir tür evrensel zihin olarak ele alırlar ve keza Schopenhauer'ın "İsteme"sinin de Ben'i yoktur. Modern psikologlar da bilinçdışını bilinç eşiğinin altındaki Ben'siz bir işlev olarak görür. Filozofların aksine, bilinçdışının eşikaltı işlevlerini bilinçli zihinden türetirler. Janet, bilinçte, tüm psişik süreçleri bir arada tutamayacak kadar bir zayıflık olduğundan bahseder. Diğer taraftan Freud ise belli uyumsuz eğilimleri bastıran bilinçli etmenler fikrini savunur. Her iki kuram üzerine de çok şey söylenebilir, zira bilincin zayıflığının belli içeriklerin bilinç eşiğinin altına düşmesine yol açtığı ya da nahoş içeriklerin bastırıldığı gerçekten de çok sayıda vaka vardır. Hiç şüphesiz ki, Janet ve Freud gibi dikkatli gözlemciler, eğer bilinçdışının dışa vurumlarında bağımsız bir kişiliğin ya da otonom bir istemin izlerini bulmuş olsaydılar, başlıca bilinç kaynaklarından çıkarsanmış kuramlar inşa etmezlerdi.

[493] Eğer bilinçdışının, rastgele biçimde bilinçten mahrum bırakılmış ama onun dışında bilinçli olan materyallerden ayırt edilemeyen içeriklerden ibaret olduğu doğru olsaydı, o vakit Ben'i öyle ya da böyle psişenin bütünüyle özdeş sayabilirdik. Ama asıl durum o kadar basit değildir. Her iki kuram da, başlıca nevroz alanında yapılan gözlemlere dayanır. Ne Janet ne de Freud spesifik olarak psikiyatrik deneyime sahip değildi. Eğer psikiyatrik deneyimleri olsaydı, bilinçdışının ne de hastanın ne doktorun anlayabileceği kadar yabancı olan, bilinçli içeriklerden tamamıyla farklı içerikler sergilediği gerçeği karşısında derinden etkilenirlerdi. Hasta, kendisine en az normal insana geldiği kadar garip gelen bir düşünceler seli altında kalır. O kişiye bu yüzden "deli" deriz: Fikirlerini anlayamayız. Bir şeyi ancak bunun için gereken dayanaklara sahipsek anlarız. Ama burada dayanaklar,

delirmeden önce hasta için ne kadar uzaktılarsa bizim bilincimize de en az o kadar uzaktırlar. Aksi takdirde, akıl sağlığını zaten kaybetmezdi.

[494] Aslında, bizim için belli patolojik fikirleri çıkarsayabileceğimiz doğrudan bilindik bir alan yoktur. Söz konusu olan, sırf kazara bilinçdışı hale gelmiş öyle ya da böyle normal içerikler değildir. Tam aksine, bunlar doğaları ilk başta tamamıyla anlaşılmaz olan içeriklerdirler. Her bakımdan nevrotik materyallerden farklıdırlar, zira nevrotik materyallerin hiç de tuhaf olduğu söylenemez. Nevroz materyalleri insani terimlerle anlaşılabilirler ama psikoz materyalleri hiç de öyle değildir.[4]

[495] Bu acayip psikoz materyalleri bilinçli zihinden türetilemez çünkü bilinç, bu fikirlerin garipliğini açıklamaya yetecek dayanaklardan yoksundur. Nevroz içerikleri, Ben'e ciddi zararlara yol açmadan bütünleştirilebilirler ama psikoz düşüncelerinde böyle olmaz. Erişilmez kalırlar ve Ben-bilinci onların altında boğulur. Ben'i kendi "sistemlerine" çekmeye yönelik belirgin bir eğilim dahi gösterirler.

[496] Böyle durumlar göstermektedir ki, belli koşullar altında bilinçdışı Ben'in rolünü alabilir. Bu değişimin neticesiyle delilik ve zihin karmaşası olur çünkü bilinçdışı, organize edilmiş ve merkezleştirilmiş işlevlere sahip ikincil bir kişilik değil, daha ziyade merkezsiz psişik süreçler yığınıdır. Fakat insan zihni tarafından üretilen hiçbir şey, psişik katmanın mutlaken dışında yatmaz. En delice fikirler bile psişede bir şeye karşılık gelmelidir. Bazı zihinlerin diğer zihinlerde olmayan etmenler barındırdığını varsayamayız. Keza bilinçdışının sadece belli insanlarda, yani deliliğe yatkın insanlarda otonom hale gelme kabiliyetinde olduğunu da varsayamayız. Otonomluğa eğilimin bilinçdışının genel

4 Bununla kastım sadece belli şizofreni vakalarıdır, örneğin Schreber vakası (*Akıl Hastalığımın Hatıratı*) ya da Nelken tarafımdan yayımlanan vaka ("Analytische Beobachtungen über Phantasien eines Schizophrenen", 1912) gibi.

hususiyeti olması daha olasıdır. Zihinsel bozukluk, bir anlamda, gizli ama yine de genel bir halin göze çarpan örneklerinden sadece biridir. Bu otonomluk eğilimi, kendini en başta -normal insanlarınkiler de dahil- duygulanım hallerinde gösterir. Şiddetli duygulanım hali içindeyken, kişiyi normali aşan şeyler söyler ya da yapar. Buna sebep olmaya çok fazla şey gerekmez: Sevgi ve nefret, neşe ve keder çoğu zaman Ben ve bilinçdışının yer değiştirmesine yol açmaya yeter. Diğer zamanlarda sağlıklı olan insanları bu durumlarda hakikaten garip fikirler ele geçirebilir. Gruplar, topluluklar ve hatta bütün bir uluslar bu şekilde psişik salgınlar tarafından ele geçirilebilir.

[497] Dolayısıyla bilinçdışının otonomluğu, duyguların üretildiği yerde başlar. Duygular içgüdüselдir, dizginsiz patlamalarıyla bilincin rasyonel düzenini bozan gayriihtiyari tepkimelerdir. Duygulanımlar "yapılmaz" ya da iradeyle ortaya konulmaz; yalnızca olurlar. Duygulanım halinde, kişinin kendisine bile garip görünen bir karakter özelliği belirir ya da istemsizce gizli içerikler patlak verir. Bir duygulanım ne kadar şiddetliyse, patolojikliğe, yani daha önce bilinçdışı olan otonom içerikler tarafından Ben-bilincinin bir kenara atıldığı bir koşula o kadar yaklaşır. Bilinçdışı uyku halinde olduğu sürece, adeta bu gizli bölgede hiçbir şey yokmuş gibi görünür. Bilinmeyen bir şey, nereden geldiği anlaşılmaksızın bir anda ortaya çıktığında daima korkmamızın sebebi budur. Tabii ki sonrasında psikolog gelir ve şu ya da bu sebepten dolayı olayların tam olduğu gibi olması gerektiğini gösterir. Ama bunları olaylardan önce söylemek mümkün değil midir?

[498] Bilinçdışının bir "hiç" olduğunu söyleriz ama gelgelelim o *in potentia*[5] bir gerçektir. Yarın düşüneceğimiz düşünceler, eyleyeceğimiz eylemler, hayıflanacağımız kader bile bugün bilinçdışımızda yatar. Duygulanımın ortaya döktüğü,

5 Potansiyel, gücül (çn.).

içimizdeki bilinmeyen her zaman oradaydı ve er ya da geç kendini bilince sunacaktır. Bu yüzden, henüz keşfedilmemiş şeylerin mevcudiyetini daima göz önünde bulundurmamız gerekir. Bunlar, dediğim gibi, bilinmeyen karakter gariplikleri olabilir. Ama gelecek oluşumların olasılığı da bu yolla açığa çıkabilir; belki bu öyle bir duygulanım patlaması yoluyla olur ki, bazen tüm koşulu radikal olarak değiştirir. Bilinçdışı Janus[6] yüzlüdür: Bir yüzünde içerikleri bilinçöncesine, içgüdülerin tarihöncesi dünyasına işaret eder ama diğer yüzünde potansiyel olarak geleceği öngörür – tam olarak insanın yazgısını belirleyen etmenlerin içgüdüsel olarak eyleme hazır oluşundan dolayı. Eğer bireyin içinde en başından beri uyku halinde yatıp bekleyen temelin tam bilgisine sahip olsaydık, kaderi büyük ölçüde öngörülebilir olurdu.

[499] Bilinçdışı eğilimlerin rüyalarda belirmesi hususunda -ister geriye dönük imgeler, ister geleceğe yönelik tahminler olsunlar-, rüyalar tüm çağlarda geçmişe bakış olarak görülmekten ziyade geleceğin öngörüsü olarak değerlendirilmiştir ve bu da yanlış değildir. Zira olacak her şey, olmuş olanların ve bellek izi olarak hâlâ -bilinçli ya da bilinçdışı haldevar olanların temeline göre gerçekleşir. Hiçbir insan bütünüyle yeni ve boş doğmadığından, türün eriştiği son gelişim evresini yinelediğinden dolayı, bilinçdışı ve *a priori* bir veri olarak, çağlar boyunca ataları tarafından hem yukarıya hem de aşağıya doğru geliştirilmiş tüm psişik yapıyı içinde barındırır. Bilinçdışına karakteristik "tarihi" veçhesini kazandıran budur ama bu aynı zamanda geleceği şekillendirme adına *sine qua non*'dur. Bu yüzden bilinçdışının otonom bir dışa vurumunun bir *etki* mi (ve dolayısıyla tarihi) yoksa *hedef* mi (ve dolayısıyla teolojik ve öngörüsel) olarak yorumlanması gerektiğine karar vermek çoğu zaman pek zordur. Bilinçli zihin, genel kaide olarak, atalardan gelen ön koşullardan bağımsız ve bireyin yazgısını şekillendirmede bu *a*

6 İki yüzü olan bir Roma tanrısı. Bir yüzü bir yöne, diğeri öteki yöne bakar (çn.).

priori etmenin tesirini hesaba almadan düşünür. Biz yıllık devirlerle düşünürken, bilinçdışı bin yıllar tabirince düşünür. Dolayısıyla başımıza örneği görülmemiş ve yeni gibi görünen bir şey geldiğinde, genelde bu aslında son derece eski ve bilindik bir hikâyedir. İnsanın kendini hayran bırakan yenilikte ve "modern" gördüğü yeni bir dünyada yaşıyoruz hâlâ. İnsan bilincinin aşikâr gençliğinin kanıtıdır bu, zira tarihi öncellerinin farkındalığıyla yaşayacak yaşlılığa varmış değildir.

[500] Aslında, "normal" insan beni bilinçdışının otonomluğuna deli insandan çok daha fazla inandırır. Psikiyatri kuramı, her zaman gerçek ya da iddia edilen beyin bozukluklarının ardına sığınıp böylelikle kendini bilinçdışının ehemmiyetinden bağışık tutabilir. Ama normal insanlığa gelindiğinde böyle bir görüş artık uygulanamaz. Dünyada yaşandığını gördüğümüz tüm şeyler yalnızca "bir zamanlar bilinçli olmuş faaliyetlerin gölge kalıntıları" olmaktan ibaret değildir, daha ziyade hâlâ var olan ve her zaman var olacak aktüel bir psişik koşulun ifadeleridirler. Böyle olmasaydı, hayrete düşmek yerinde olurdu. Ama bilinçdışının otonomluğuna en az inananlar, en çok şaşkınlığa düşenlerdir. Gençliği ve zayıflığı yüzünden, bilincimiz bilinçdışını hafife alma eğilimi gösterir. Pekâlâ anlaşılabilir bir şeydir bu, zira eğer kendi başına bir şeyler başarmak istiyorsa genç bir adamın ebeveynlerinin otoritesi altında ezilmemesi gerekir. Hem tarihi hem de bireysel olarak, bilincimiz karanlıktan ve ilk bilinçdışının şuursuzluğundan doğmuştur. Herhangi bir Ben-bilinci var olmadan çok önce, psişik süreçler ve işlevler vardı. "Düşünmek", insan henüz "Düşünmenin bilincindeyim" diyemeden çok daha önce vardı.

[501] İlkel görüş "ruhu tehdit eden tehlikeler", başlıca bilince yönelik tehlikelerden ibarettir. Büyülenme, kontrol edilme, "ruhun kaybı", ele geçirilme vs. elbette çözülüm ve bilinçdışı içerikler tarafından yol açılan bilincin bastırılması fenomenleridir. Uygar insan bile ilkel zamanların

karanlığından tamamen azade değildir. Bilinçdışı, bilincin annesidir. Anne olan yerde baba da vardır, gelgelelim bu babanın kim olduğu bilinmez. Bilinç, gençliğin kibriyle babasını yadsıyabilir ama annesini yadsıyamaz. Fazla doğa dışı olurdu bu, zira her çocukta sadece bir an süren parçalı bilinçlerden Ben-bilincinin ne kadar tedirginlikle ve ne kadar yavaşça evrildiğini ve bu adacıkların nasıl adım adım salt içgüdüselliğinden topyekûn karanlığından çıktığını görebiliriz.

[502] Bilinç, kendinden daha yaşlı olan ve onunla ya da ona rağmen işlevini sürdüren bilinçdışı psişeden doğar. Bilinçli içeriklerin tekrar bilinçdışı olduğu birçok durum olsa da (örneğin bastırılarak), bütün olarak bilinçdışı, yalnızca bilincin kalıntılarından ibaret olmaktan çok uzaktır. Yoksa hayvanların psişik işlevleri de mi bilincin kalıntılarıdır?

{503] Söylediğim gibi, bilinçdışında Ben'inkine benzer bir düzen bulmamız pek olası değildir. Bilinçdışı bir Ben-kişilik, Pythagorasçı yapıda bir "karşı dünya" keşfetmemiz kesinlikle mümkün gözükmüyor. Yine de tıpkı bilincin bilinçdışından doğmuş olduğu gibi, Ben-merkezinin de kendinin bir şekilde *in potentia* barındırıldığı bir karanlık derinlikten açıklığa kavuştuğunu göz ardı edemeyiz. İnsan annenin sadece insan çocuk doğurabileceği gibi -ki çocuğun en derin doğası annenin içindeki potansiyel varoluşunda gizil halde yatar-, bilinçdışının da içgüdülerin ve imgelerin tamamen kaotik bir yığınından ibaret olduğuna inanamayız. Onu bir arada tutan ve bütüne ifade veren bir şey olmalı. Merkezi Ben olamaz, zira Ben, bilinçdışından doğup bilince gelmiştir ve bilinçdışına sırtını döner, elinden geldiğince ona kapılarını kapamak ister. Ya da Ben'in doğuşuyla beraber bilinçdışı merkezini kaybediyor olabilir mi? O durumda Ben'in tesir ve önem bakımından bilinçdışına çok daha üstün olması gerekirdi. O vakit bilinçdışı uysalca bilincin adımlarını izlerdi ve ne istiyorsak o olurdu.

[504] Maalesef gerçekler tam tersini gösterir: Bilinç, bilinçdışı tesirlere pek kolay yenik düşer ve bunlar çoğu zaman

bilinçli düşünüşümüzden daha hakiki, daha bilgecedir. Ayrıca bilinçdışı saiklerin bilinç kararlarına baskın çıkması da sık görülür, özellikle de can alıcı önem taşıyan meselelerde. Hatta bireyin yazgısı büyük oranda bilinçdışı etmenlere bağlıdır. Dikkatli bir gözlem, bilinçli kararlarımızın ne kadar da bellek işlevlerine bağlı olduğunu gösterebilir. Ama bellek çoğu zaman bilinçdışı içeriklerin karışıklık yaratan müdahalelerinden muzdarip olur. Üstelik bellek genel kaide olarak otomatik biçimde işler. Genellikle çağrışım köprüleri kullanır ama çoğu zaman bu o kadar sıra dışı ölçüde olur ki, bazı anıların nasıl bilince ulaşabildiğini bulmak için tekrardan başka bellek süreçlerini bütünüyle araştırmak gerekir. Bazen de bu köprüler bulunamaz. Bu türden durumlarda, bilincin kendiliğinden faaliyeti savını reddetmek imkânsızdır. Bir diğer örnek sezgidir, zira sezgi başlıca hayli karmaşık karakterde olan bilinçdışı süreçlere bağlıdır. Bu hususiyetinden dolayı, sezgiyi "bilinçdışı aracılığıyla algı" diye adlandırdım.

[505] Genelde bilinçdışı bilinçle sürtüşme ya da karışıklık olmadan iş birliği yapar, öyle ki bilinçdışının varlığından bile haberdar olmayız. Ama bir birey ya da bir sosyal grup içgüdüsel temellerinden çok fazla saptığında, o vakit bilinçdışı güçlerin tam etkisini deneyimlerler. Bilinçdışının iş birliği zeki ve maksatlıdır, ve bilince aksi hareket ettiğinde bile ifadesi zeki bir biçimde ödünleyicidir, sanki kaybedilen dengeyi yeniden tesis etmek ister gibidir.

[506] Belli rüyalar ve görümler o kadar etkileyici özellikte olur ki, bazı insanlar bunların bilinçdışı bir psişede kök bulmuş olabileceğini kabul edemez. Bu türden fenomenlerin bir tür "üstbilinç"ten türemiş olmaları gerektiğini farz ederler. Bu insanlar, sözde fizyolojik ya da içgüdüsel bilinçdışı ve psişik katman ya da "yukarı" bilinç arasında bir ayrım çizer, ki bu ikincisini kafalarında "üstbilinç" diye tasarlarlar. Aslına bakarsak, -Hint felsefesinin "yüksek" bilinç dediği"- bu psişe, bizim Batıda "bilinçdışı" dediğimiz şeye karşılık

gelir. Fakat bazı rüyalar, görümler ve mistik deneyimler bilinçdışındaki bir bilince işaret ederler. Ama eğer bilinçdışında bir bilinç olduğunu varsayarsak hemen karşımıza şu zorluk çıkar ki, hiçbir bilinç içeriklerin bağlantı kurduğu özne olmadan, yani bir Ben olmadan var olamaz. Bilincin merkeze ihtiyacı olur, bilinçli olan şeye Ben gerekir. Başka türlü bir bilincin varlığından haberdar değiliz, keza Ben olmaksızın bir bilinci hayal de edemeyiz. "*Ben* bilincim" diyen kimsenin olmadığı yerde bilinç olamaz.

[507] Bilemediğimiz şeyler hakkında tahmin yürütmek yararsızdır. Dolayısıyla bilimin sınırlarını aşan iddialarda bulunmaktan sakınıyorum. Benim için bilinçdışında Ben'e paralel bir kişiliğe benzer herhangi bir şey keşfetmek mümkün olmadı. Ama "ikinci Ben" keşfedilemese de (nadir vakalar olan ikili kişilikler hariç), bilinçdışının dışa vurumları en azından *kişiliklerin izlerini* göstermektedir. Temel bir örnek olarak bir rüyamız var ve rüyada bir dizi gerçek ya da hayali insan, rüya düşüncelerini temsil ediyorlar. Neredeyse tüm önemli çözülüm tiplerinde, bilinçdışının dışa vurumları çarpıcı derecede kişisel bir biçime bürünür. Gelgelelim bu kişileşmelerin davranış ve zihinsel içeriklerinin dikkatli gözlemi, parçalı karakterlerini ortaya koyar. Görünüşe göre bunlar, büyük bütünden kopmuş kompleksleri temsil ederler ve bilinçdışının kişisel merkezi gibi bir şeyin tam zıttıdırlar.

[508] Çözülüm yaşamış parçaların kişilik niteliğine bürünmesi beni her zaman derinden etkilemiştir. Bu yüzden kendime sık sık sormuşumdur: Eğer bu parçaların bir kişiliği varsa, koptukları bütünün de daha üst seviyede bir kişiliği olması gerektiğini varsaymamız doğru olmaz mı? Çıkarım mantıklı göründü, zira parçaların büyük ya da küçük olmasına dayanmıyordu. Öyleyse neden bütünün de bir kişiliği olmasın? *Kişiliğin bilinç anlamına gelmesi gerekmez. Pekâlâ uyur ya da rüya görür halde de olabilir.*

[509] Bilinçdışı dışa vurumların genel veçhesi, bazı zekâ ve maksatlılık semptomları haricinde, kaotik ve irrasyoneldir.

Bilinçdışı rüyalar, görümler, fanteziler, duygular, grotesk fikirler vs. üretir. Tam da rüya gören bir kişiliğin yapmasını bekleyeceğimiz şeydir bu. Adeta hiçbir zaman uyanık olmamış ve kendi yaşamının ya da sürekliliğinin hiç bilincine sahip olmamış bir kişilik gibidir. Tek soru, uyur haldeki ve gizli kişiliğin mümkün olup olmadığıdır. Bilinçdışında bulunan kişiliğin tamamının öncesinde bahsettiğimiz parçalı kişileşmelerde içerilmesi olasıdır. Bu pekâlâ mümkün olduğundan, tüm varsayımlarım boşuna olacaktır – gizli olsalar bile çok daha az parçalı ve çok daha bütün kişiliklerin kanıtları varsa durum başkadır tabii.

[510] Ben bu tür kanıtların olduğuna inanıyorum. Maalesef ki, bunu kanıtlayacak materyaller psikolojik analizin inceliklerine mahsustur. Dolayısıyla okuyucuya basit ve ikna edici bir fikrini kazandırmak pek de kolay değildir.

[511] Kısa bir yorumla başlayacağım: Her erkeğin bilinçdışında, gizli bir dişil kişilik bulunur ve her kadının bilinçdışında eril bir kişilik.

[512] Cinsiyetin duruma göre eril ya da dişil genlerin çoğunluğuyla belirlendiği bilindik bir gerçektir. Ama diğer cinsiyete ait azınlık genler öylece kaybolmaz. Dolayısıyla bir erkeğin içinde dişil bir yan, bilinçdışı bir dişil figür de bulunur – ki bu gerçekten kendisi bihaberdir. Bu figüre "anima" ve muadiline de "animus" terimlerini verdiğimin bilindiğini varsayıyorum. Kendimi tekrarlamamak için, okuyucuyu ilgili literatüre yönlendiriyorum.[7] Bu figür rüyalarda sık belirir ve bu durumlarda da bahsi geçen önceki yayınlarımda bahsettiğim tüm özellikler gözlemlenebilir.

[513] Bir o kadar önemli ve hayli belirgin olan bir diğer figür de "gölge"dir. Anima gibi, ya uygun gelen kişilere yansıtılmalarında ya da rüyalarda kişileşmiş olarak görülür. Gölge, "kişisel" bilinçdışıyla özdeştir (ki bu Freud'un

7 *Psikolojide Tipler*, Tanım 48; *İki Deneme*, "Ben ve Bilinçdışı", par. 296 vd.; *Psychologie und Alchemie*, böl. II. Krş. ayrıca bu ciltteki üçüncü deneme.

bilinçdışı anlayışına tekabül eder). Yine anima gibi, bu figür, şairler ve yazarlar tarafından sık sık tasvir edilmiştir. Faust-Mefistofeles ilişkisinin ve E. T. A. Hoffmann'ın hikâyesi *Şeytanın İksirleri*'nin iki tipik tasvirler olduğunu söyleyebilirim. Gölge, öznenin kendisi hakkında farkındalığına varmak istemediği ama yine de doğrudan ya da dolaylı olarak istenmeksizin ortaya çıkan tüm şeyleri kişileştirir – örneğin ast karakter özellikleri ve diğer uyumsuz eğilimler.[8]

[514] Bilinçdışının rüyalardaki belli duygusal tonlu içerikleri kendiliğinden kişileştirmesi, bu kişileştirmeleri terminolojimde benimsememin ve terimleştirmemin asıl sebebidir.

[515] Bu figürlerin haricinde başkaları da vardır; daha az sıklıkta görülürler ve daha az çarpıcıdırlar, yine aynı şekilde hem şiirsel hem de mitolojik formülasyonlardan geçmişlerdir. Örneğin en bilindik olanları sayarsak, kahraman[9] ve yaşlı bilge adam[10] figürlerinden bahsedebilirim.

[516] Tüm bu figürler, bilinç patolojik hale girer girmez otonom olarak istilada bulunurlar. Anima konusunda, Nelken tarafından tanımlanan vakaya özellikle dikkat çekmek isterim.[11] Asıl kayda değer olan, bu figürlerin şiirsel, dini ya da mitolojik formülasyonlarda -bu bağlantılar olgusal olmasa da- fevkalade çarpıcı bağlantılar taşımalarıdır. Yani, bunlar kendiliğinden ortaya çıkan paralelliklerdir. Böyle bir durum intihal suçlamasına dahi yol açmıştır: Fransız yazar Benoît, kitabı *L'Atlantide*'de anima'nın ve klasik mitinin bir tasvirini sunar ve kitabın içeriği Rider Haggard'ın *Ayişe*'sinin tam paralelidir. Dava olumsuz sonuçlanır; Benoît, *Ayişe* kitabını hiç duymamıştır dahi. (Son tahlilde, bu bir kriptomnezi yanılması da olabilirdi, ki bunun imkânsızlığını göstermek çoğu zaman fevkalade zordur.) Anima'nın "tarihi" veçhesi ve kız

8 Toni Wolff, "Einfuhrung in die Grundlagen der Komplexen Psychologie," s. 107. [Ayrıca *Aion*, böl. 2. – Editörler.]

9 *Dönüşüm Sembolleri*, böl. II.

10 Krş. geride "Peri Masallarında Ruhun Fenomenolojisi".

11 Bkz. geride 4. dipnot.

kardeş, eş, anne ve kız evlat figürleriyle, ayriyeten de ilişkin ensest motifiyle yoğunlaşması Goethe'de ("Bir zamanlar eşim ve kız kardeşimdin")[12] ve simyadaki *regina* ya da *femina alba* şeklindeki anima figürlerinde bulunabilir. İngiliz simyacı Eirenaeus Philalethes ("hakikat aşığı"), 1645 yılında, "Kraliçe"nin Kralın "kız kardeşi de, annesi de, karısı da" olabileceğini yazar.[13] Aynı fikir, iyice süslenip ayrıntılandırılmış bir biçimde Nelken'in hastasında ve tarafımca gözlemlenmiş vaka dizilerinde de bulunabilir, ki benim çoğu yerde olası edebiyat etkilerini belli bir kesinlikte hariç tutabilmem mümkün olmuştu. Bunlar dışında, anima kompleksi, Latin simyasının en eski hususiyetlerinden biridir.[14]

[517] Hastaların rüyaları, fantezileri ve sanrıları yardımıyla arketipik kişilikler ve davranışları üzerine çalışırken,[15] bunların mitolojik düşüncelerle sıradan insanların bilmediği çok katmanlı ve apaçık bağları karşısında derinden etkileniriz. Müstesna varlıklar oluştururlar ve insanın onlara Ben-bilinci atfedesi gelir; hatta neredeyse bu kabiliyete kendileri sahiptirler. Fakat bu fikir gerçeklerden doğmuş değildir. Davranışlarında, bizim bildiğimiz anlamda bir Ben-bilincine sahip olduklarına işaret eden hiçbir şey yoktur. Tam aksine, parçalı kişiliklerin tüm emarelerini gösterirler. Maskeye ya da hayalete benzerler, münhasıran sorunları yoktur, öz tefekkürde bulunmazlar, iç çatışmaları, şüpheleri, acıları yoktur; belki de tanrılar gibidirler, felsefeleri yoktur – örneğin hatalı görüşlerini Buda'nın düzeltmesi gerekmiş olan, *Samyutta-nikaya*'nın Brahma tanrıları gibi. Diğer içeriklerin aksine bilinç dünyasında daima yabancı kalırlar, atmosferi

12 [Başlıksız şiir ("Warum gabst du uns die tiefen Blicke"), *Werke* içinde II, s. 43. – Editörler.]

13 *Ripley Reviv'd; or, An Exposition upon Sir George Ripley's Hermetico-Poetical Works* (1678), Alm. çevirisi 1741'de yapılmıştır ve muhtemelen Goethe tarafından da biliniyordu.

14 Krş. ünlü "Visio Arislei" (*Arlis auriferae*, 1593, II, ss. 246 vd.), ayrıca Almanca'da: Ruska, *Die Vision des Arisleus*, s. 22.

15 Yöntemin bir örneği için bkz. *Psychologie und Alchemie*, böl. II.

tekinsiz sezilerle ya da hatta delilik korkusuyla dolduran istenmedik istilacılardır.

[518] Eğer içeriklerini, yani fenomenolojilerini teşkil eden fantezi materyalini incelersek, sayısız arkaik ve "tarihi" çağrışımlar, arketipik karakterde imgeler buluruz.[16] Bu tuhaf gerçek, psişik yapıda anima ve animus'un "lokalizasyonu" hakkında çıkarımlar yapmama imkân sağlar. Kuşkusuz bilinçdışının derin katmanlarında yaşar ve işlerler, özellikle de kolektif bilinçdışı adını verdiğim o filogenetik alt tabanda. Bu lokalizasyon, hususiyetleri hakkında çok şey söyler: Fani bilincimize, uzak geçmişe ait bilinmeyen bir psişik yaşamı getirirler. Bu bilinmeyen atalarımızın zihnidir, onların düşünme ve hissetme biçimidir, onların yaşamı ve dünyayı, tanrıları ve insanları deneyimleme yordamıdır. Bu arkaik tabanların varlığı, muhtemelen insanın reenkarnasyona ve "önceki yaşamların" anılarına olan inancının kaynağıdır. İnsan bedeninin deyiş yerindeyse filogenetik tarihinin bir müzesi olduğu gibi, psişe de öyledir. Psişenin hususi yapısının, bireysel dışa vurumları dışında hiçbir tarihi olmayan dünyadaki tek şey olduğunu farz etmek için elimizde hiçbir sebep yok. İnsanın bilincinin bile en azından beş bin yıl geriye dayanan bir tarihi olduğu reddedilemez. Daima bir başlangıç yaşayan ve erken bir son bulan şey sadece Ben-bilincimizdir. Bilinçdışı psişe sadece muazzam yaşlı değildir, ayrıca bir o kadar uzak geleceği de içinde taşır. İnsan türünü şekillendirir ve beden türün ne kadar parçasıysa psişe de türün o kadar bir parçasıdır, zira beden bireyde her ne kadar fani olsa da, kolektif bakımdan muazzam yaşlıdır.

[519] Anima ve animus, dışarıdaki dünyadan bir hayli farklı bir dünyada yaşar – zamanın nabzının inanılmaz yavaş attığı, bireylerin ölümünün ve doğumunun pek bir anlam

16 *Dönüşüm Sembolleri* kitabımda, kendi "kahraman hikâyesi"ni, zengin bir mitolojik materyal hazinesi barındıran bir animus fantezisini aktaran bir genç kadının vakasını ele aldım. Rider Haggard, Benoît ve Goethe (*Faust*'ta) anima'nın tarihi ve kadim karakterini vurgulamışlardır.

ifade etmediği bir dünyada. Doğalarının bu kadar tuhaf olmasına şaşmamalı, zira o kadar gariptir ki, bilince sökün etmeleri bir psikoza yol açar. Kuşkusuz şizofrenide gün yüzüne çıkan materyallerin arasına aittirler.

[520] Kolektif bilinçdışı hakkında söylediklerim, bu terimle söylemek istediğim şey hakkında size aşağı yukarı bir fikir kazandırmış olsa gerek. Şimdi bireyleşme sorununa geri dönersek, önümüze biraz da sıra dışı bir görev çıkacak: Psişe, iki aykırı yarıdan oluşur ve bunların bir arada bir bütün oluşturmaları gerekir. Ben-bilincinin bilinçdışını özümsemeye kabiliyetli olduğunu düşünmek isteriz ya da en azından böyle bir çözümün mümkün olmasını umarız. Ama maalesef bilinçdışı gerçekten bilinçdışıdır; başka deyişle, bilinmeyendir. Peki bilinmeyen bir şeyi nasıl özümseyebilirsiniz? Anima ve animus'un yeterince bütünlüklü bir resmini çıkarabilseniz bile, bilinçdışının derinlerine daldığınız anlamına gelmez bu. Bilinçdışını kontrol edebilmeyi umarız ama öz kontrolün geçmişteki üstatları, yogiler *samadhi*'de, yani bir tür eskriklik halinde mükemmeliyete erişmeyi amaçlar, ki anladığımız kadarıyla bu da bilinçdışı halle özdeştir. Bizim bilinçdışımıza "evrensel bilinç" demeleri bir şeyi değiştirmez; onların durumunda bilinçdışının Ben-bilincini kendi içine yutmuş olduğu gerçeği değişmez. "Evrensel bilinç"in bir terim çatışkısı olduğunu fark etmezler, zira dışlama, seçim ve ayrım "bilinç" ismini üstlenen her şey için kök ve temeldir. "Evrensel bilinç", mantıken bilinçdışıyla özdeştir. Buna karşın, *Pali Derlemesi*'nde ya da *Yoga-sutra*'da tanımlanan yöntemlerin doğru uygulanmasının kayda değer bir bilinç genişlemesini teşvik ettiği doğrudur. Ama artan genişlemeyle beraber, bilincin içerikleri ayrıntı netliğini kaybeder. En sonunda, bilinç her şeyi kuşatır ama bulanık hale gelir; sonsuz sayıda şey, belirsiz bir bütünün içine karışır, özne ve nesnenin neredeyse özdeş olduğu bir hal doğar. Bunlar pek güzeldir ama Yengeç Dönencesi'nin kuzeyinde kalan coğrafyalar için tavsiye edilir değildir.

[521] Bu sebepten bizim başka bir çözüm aramamız gerek. Ben-bilincine ve gerçeklik dediğimiz şeye inanıyoruz. Kuzey ikliminin gerçeklikleri, öyle ya da böyle o kadar inandırıcıdır ki, onları aklımızda tuttuğumuz sürece kendimizi daha iyi hissederiz. Bizim için gerçeklikle ilgilenmek anlamlı gelir. Avrupalı Ben-bilincimiz, dolayısıyla bilinçdışını yutma eğilimindedir ve en nihayetinde bu olası değilse, bilinçdışını bastırmayı deneriz. Ama eğer bilinçdışı hakkında en ufak bir bilgimiz varsa, yutulamayacağını biliriz. Ayrıca onu bastırmanın tehlikeli olduğunu da biliriz çünkü bilinçdışı yaşamdır ve bu yaşam, eğer onu bastırırsak bize düşman olur, ki nevrozlarda olan budur.

[522] Bilinç ve bilinçdışı, biri diğeri tarafından yutulduğunda ve birbirlerine zarar verdiklerinde bir bütün oluşturmazlar. Eğer çekişme içinde olacaklarsa, öyleyse en azından bırakın iki tarafın da eşit haklara sahip olduğu adil bir mücadele olsun bu. Her ikisi de yaşamın veçheleridir. Bilincin gerekçelerini savunması ve kendini koruması gerekir, ve bilinçdışının kaotik yaşamının da kendini göstermesine fırsat tanınmalıdır – her ne kadarına katlanabilirsek. Bu aynı anda hem açık bir çatışma hem de iş birliği demektir. Kuşkusuz, insan yaşamının olması gereken hali budur. Çekiçle örsün kadim dramasıdır: Onların arasında sabırlı demir dövülür ve yok edilemez bir bütüne, bir "bireye" dönüşür.

[523] Bireyleşme süreciyle kastettiğim genel hatlarıyla budur. Terimin gösterdiği üzere, iki temel psişik olgunun arasındaki çatışmadan doğan bir süreç ya da gelişim seyridir. Bu çatışmanın sorunlarını, en azından temel esaslarını "Ben ve Bilinçdışı" denememde anlattım. Fakat önemli bir fasıl da sürecin *sembolizmi*dir, zira hem pratikte hem teoride, bilinç ve bilinçdışının karşılaşmalarının son evresini anlamada bu muazzam önem taşır. Son yıllardaki soruşturmalarım başlıca bu temaya adandı. Beni de şaşkınlığa uğratarak ortaya çıkan neticeye göre, sembol oluşumu, simya düşünceleriyle pek yakın bağa sahiptir ve bu özellikle de -çok

sayıda paraleli bulunan- "birleştirici sembol"[17] görüşlerinde böyledir. Haliyle bunlar psikolojik tedavinin ilk evrelerinde hiçbir anlam taşımayan süreçlerdir. Diğer taraftan, çözülmemiş aktarım gibi daha zor vakalar, bu sembolleri ortaya koymaktadır. Bu tür vakaları tedavi ederken bu sembollerin bilgisi paha biçilmez değerde olur, özellikle de kültürlü hastalarla uğraşırken.

[524] Bilinç ve bilinçdışının bağdaştırıcı verilerinin nasıl ele alınması gerektiği bir reçete şeklinde sunulamaz. Kendini belirli sembollerde ifade eden, irrasyonel bir yaşam sürecidir bu. Elinden gelen tüm yardımı vererek bu sürecin arkasında durma görevi analiste düşebilir. Bu durumda, semboller hakkında bilgi sahibi olmak elzemdir, zira bilinç ve bilinçdışı içeriklerin birleşimi bu sembollerin içinde ikmal edilir. Bu birlikten yeni koşullar ve yeni bilinç tutumları doğar. Dolayısıyla karşıtların birleşimine "aşkınsal işlev" adını koydum.[18] Kişiliğin bir bütüne tamamlanması, yalnızca semptomların tedavisinden daha fazlası olmayı iddia eden psikoterapinin hedefi olabilir.

17 [*Psikolojide Tipler*, Tanım 51 ve böl. V, 3c. – Editörler.]

18 [Krş. *Die Dynamik des Unbewußten*, "Die Transzendente Funktion". – Editörler.]

BİREYLEŞME SÜRECİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA[1]

Tao'nun şeylerdeki işleyişi muğlak ve belirsizdir.
Belirsiz! Ve muğlak!
İçinde imgeler yatar.
Muğlak! Ve belirsiz!
İçinde şeyler yatar.
Derin ve pek karanlık!
İçinde tohum yatar.
Onun tohumu hakikatin ta kendisidir.
İçinde gerçek yatar.
İlk Başlangıçtan bugüne dek
İsmi bakidir.
Tüm şeylerin Başlangıcını onunla kavrarız.
Onun tüm şeylerin Başlangıcı olduğunu
nasıl biliyorum peki?
Onun sayesinde!

– Laozi, *Tao Te Ching*, XXI.

Giriş

[525] 1920'lerde, Amerika'da, dokuz yıl psikoloji çalışmış akademik eğitimli bir kadınla tanıştım – kendisine Bayan X diyeceğiz. Alandaki tüm güncel literatürü okumuştu. 1928'de, otuz beş yaşında, çalışmalarına benim rehberliğim altında devam etmek için Avrupa'ya geldi. Müstesna bir babanın kızı olarak, birçok ilgisi vardı, son derece kültürlüydü ve canlı bir zihni vardı. Bekardı ama bir partnerin bilinçdışı bir dengiyle, yani animus ile (kadındaki tüm eril şeylerin

1 [Aslen *1933 Eranos Yıllığı*'nda "Zur Empirie des Individuationsprozesses" başlığıyla yayımlanmış, Jung tarafından revize edilip genişletilerek 1950'de aynı başlıkla tekrar yayımlanmıştır. – Editörler.]

kişileşmesi) birlikte yaşıyordu, ki bu tipik ilişki, akademik eğitime kendini adamış kadınlarda sık görülür. Çoğu zaman olduğu gibi, bu edinimi onun olumlu baba kompleksine bağlıydı: Tam bir "babasının kızı"ydı ve neticede annesiyle iyi bir ilişkisi yoktu. Animus'u ona tuhaf fikirler sevk eden türden değildi. Doğal zekâsı ve diğer insanların fikirlerine karşı hoş görülü olmasıyla buna karşı savunmaya sahipti. Animus'un egemenliğinde hiç beklendik olmayan bu nitelik, kaçınılamaz bazı zorlu deneyimlerle beraber, bir sınıra gelip "takılı kaldığı"nı fark etmesini sağladı ve bu yüzden de kendisi bu çıkmazdan kurtulmak için acilen gerekli yollar aramaya koyuldu. Avrupa'ya gelmesinin sebeplerinden biri buydu. Bunun beraberinde -rastgele olmayan- bir gerekçesi daha vardı. Anne tarafından soyu İskandinav'dı. Kendisinin belirttiği üzere, annesiyle ilişkisi pek de düzgün olmadığından, doğasının bu yanının eğer annesi ona imkân sunsaydı daha başka bir şekilde evrilebileceğini hissediyordu. Avrupa'ya gelmeye karar verirken, kendi aslına dönmekte olduğunun ve çocukluğunun annesiyle bağlantılı bu kısmını yeniden canlandırmak üzere yolu koyulduğunun bilincindeydi. Zürih'e gelmeden önce annesinin vatanına, Danimarka'ya gitmişti. Orada onu en çok etkileyen manzaralar olmuştu ve beklenmedik bir şekilde orada resim çizme arzusuna kapılmıştı – özellikle de manzara resimleri çizme. O zamana dek kendinde bu tür estetik eğilimler fark etmemişti, ayrıca çizim yeteneğinden de yoksundu. Becerisini sulu boyayla denedi ve mütevazı manzara çizimleri onu garip bir tatmin hissiyle dolduruyordu. Bana söylediğine göre, bu çizimleri yapmak ruhuna yeni bir yaşam katıyormuş. Zürih'e geldiğinde çizim denemelerine devam etti ve bana gelmeden bir gün önce, yeni bir manzara çizimine başlamış – bu sefer bellekten. Resminin üzerinde çalışırken, ansızın bir fantezi imgesi ortaya çıkmış: Bedeninin alt yarısı toprakta, bir kaya yüzünden sıkışmış halde görür

kendini. Etrafındaki bölge bir sahildir, dağınık dağınık kayalarla doludur. Arka planda deniz vardır. Kendini sıkışmış ve çaresiz hisseder. Sonra bir anda beni görür, bir Orta Çağ büyücüsü kılığındaymışım. Yardım için bağırmış, ben gelmişim ve kayaya büyülü bir asayla dokunmuşum. Taş ansızın patlayıp dağılmış ve o da yaralanmamış halde çıkıp kurtulmuş. Ardından manzara çizimleri yerine, bu fantezi imgesini resme döker. Resmi ertesi gün bana getirdi.

Resim 1

[526] Yeni başlayanlarda ve eli yatkın olmayanlarda çoğu zaman resim çizmek çok çaba gerektirir. Bu gibi durumlarda bilinçdışının resme eşikaltı imgeler sıkıştırması çok kolay olur. Nitekim büyük kayalar kağıtta gerçek biçimlerinde belirmez, garip şekillerdedirler. Bazıları haşlanmış yumurtaya benzer, ortadan kesilmişlerdir ve tam ortada yumurta sarısı vardır. Diğerleri de sivri tepeli piramitler gibiydi. Bayan X bu beriki kayalardan birine sıkışmıştı. Saçları arkasına düşmüştü, denizin hareketleri de güçlü bir rüzgâr olduğunu belli ediyordu.

[527] Resim ilkin Bayan X'in hapsolmuş halini gösteriyordu, henüz özgürleşme edimi ortada yoktu. Demek ki burada toprağa, annesinin topraklarına bağlı haldeydi. Psikolojik olarak bu hal, bilinçdışında kısılıp kalmak anlamına gelir. Annesiyle olan zayıf ilişkisi, ardında karanlık bir taraf bırakmıştı ve bunun geliştirilmesi gerekiyordu. Annesinin vatanının büyüsüne kapılmış olduğundan ve bunu çizimle ifade etmek istediğinden, bedeninin alt yarısının Toprak Ana'da kısılıp kaldığı aşikârdır: Yani hâlâ annesiyle kısmen özdeşleşmişlik hali içindedir ve üstelik bu özdeşleşme, tam da bedeninin annenin sırlarını barındıran daha önce hiç sorgulamadığı tarafları yüzündendir.

[528] Bayan X benim uzun zamandır aşina olduğum etkin imgeleme yöntemini kendi başına keşfettiğinden, meseleye

tam olarak resimde işaret edilen noktadan yaklaşabildim: Bilinçdışında kısılıp kalmıştır ve bir büyücü olarak benden büyülü bir yardım beklemektedir. Psikoloji bilgisi Bayan X'i bazı olası yorumlamalarla tamamıyla aşina kıldığından, özgürleştiren büyücü asasının altında yatan anlamına ışık tutmak için kendisine imalar sunmaya bile gerek yoktu. Birçok naif zihin için ağır ehemmiyet taşıyan cinsel sembolizm, onun için yeni bir keşif değildi. Başka hususlarda ne kadar doğru olabilseler de, onun durumunda bu tür açıklamaların bir önem taşımadığını bilecek kadar ileri seviyede bilgiye sahipti. Özgürleşmenin *genel* bakımdan nasıl mümkün olabileceğini değil, özgürlüğe *onun için* nasıl ve ne yolla erişilebileceğini bilmek istiyordu. Nitekim bunda benim bilgim kendisininki kadar azdı. Bu tür çözümlerin sadece öngörülemez ve bireysel biçimde gelebileceğini biliyorum. Suni olarak yollar ve araçlar uyduramayız, daha öncesinden bilmemiz de imkânsızdır, zira bu tür bir bilgi salt kolektiftir, harcıâlem deneyimlere bağlıdır ve dolayısıyla bireysel vakalarda yetersiz kalabilir, hatta tamamen yanlış olabilirler. Üstelik hastanın yaşını da göz önüne aldığımızda, hastanın pekâlâ doktor kadar bilgili olduğu hazır çözümler ve ısıtılmış genellemeler uygulamaya yönelik girişimlerden en başından uzak durmak en iyisidir. Uzun yılların kazandırdığı deneyimler bana şeyleri önceden bilmeyi ve daha üstün bilgilere sahip olmayı değil, bilinçdışının dizginleri ele almasına izin vermem gerektiğini öğretti. İçgüdülerimiz, yaşamın bu evresinde ortaya çıkan sorunlara -kendileri bozulmaya uğramaksızın- o kadar defa maruz kalmıştır ki, geçişi mümkün kılan dönüşüm süreçlerinin bilinçdışında uzun zamandır hazırlanmış olduklarından ve yalnızca serbest bırakılmayı beklediklerinden emin olabiliriz.

[529] Kendi telkinlerini aşılamak için bilinçdışının Bayan X'in resim yeteneği olmamasından nasıl yararlandığını geçmişinden zaten gördüm. Kayaların kendilerini gizliden

gizliye *yumurtalara* dönüştürdüklerini de gözden kaçırmadım. Yumurta, özel bir sembolik anlam taşıyan bir yaşam tomurcuğudur. Sadece kozmogonik bir sembol değildir – ayrıca "felsefi" bir semboldür de. Kozmogonik olarak, Orphik gelenekte Dünya Yumurtası'dır, dünyanın başlangıcıdır; felsefi sembol olarak, Orta Çağ doğa filozoflarının felsefe yumurtasıdır, zira *opus alchymicum*'un[2] sonunda içinden homunkulus, yani Anthropos -ruhsal, içsel ve tam insan- çıkar, ki Çin simyasında da buna *chen-yen* (tam anlamıyla "mükemmel insan") denir.[3]

[530] Dolayısıyla, bu ipucundan, bilinçdışının hangi çözümü tasarladığını şimdiden görebiliyorum: bireyleşme. Zira bireyleşme, bilinçdışına olan bağı çözen dönüşüm sürecidir. Kesin bir çözümdür, tüm diğer yollar ona ancak ikincil ve geçici çözümler olarak hizmet eder. Bir süreliğine kendime sakladığım bu bilgi, temkinli hareket etmemi gerektirdi. Dolayısıyla Bayan X'e işi sadece özgürleşme ediminin bir fantezi imgesinde bırakmamasını ve bir resmini yapmasını önerdim. Bunun nasıl bir sonuç ortaya koyacağını tahmin edemezdim, ve bu da iyi bir şeydi çünkü aksi takdirde sırf yardım etme niyetiyle Bayan X'i yanlış yola sokabilirdim. Sanatsal becerilerinden dolayı bu görev kendisine fevkalade zor geldi. Bu sebepten ona imkânlarıyla yetinmesini ve teknik zorluklardan kaçmak için fantezisini kullanmasını salık verdim. Önerimin gayesi, resme olabildiğince fantezisini dahil etmesiydi, zira bu şekilde bilinçdışı içeriklerini ortaya dökmek için en iyi fırsatı elde edebilecekti. Parlak renkler kullanmaktan da çekinmemesini söyledim, zira deneyimimden biliyorum ki, parlak renkler bilinçdışının hoşuna gider. Ardından yeni bir resim çıktı.

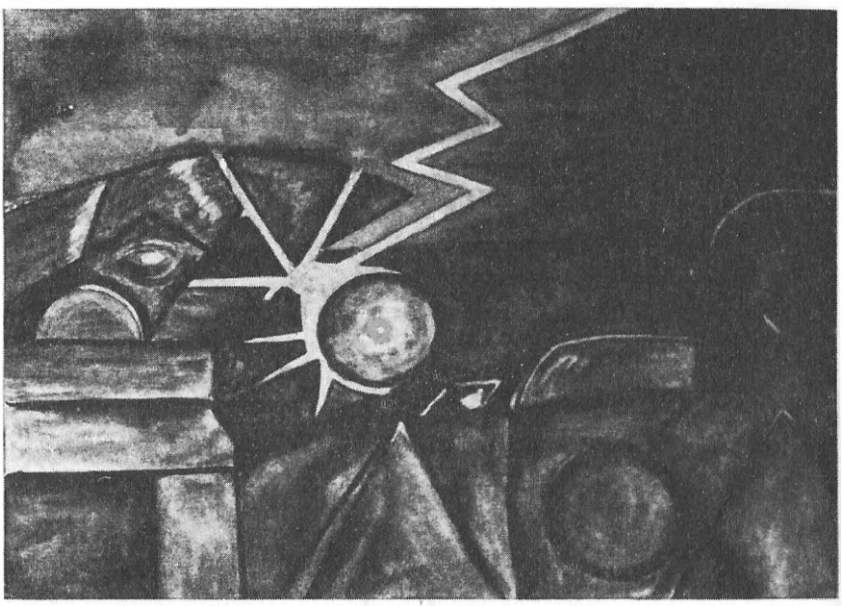
---

2 Simya süreci, simya işi (çn.).

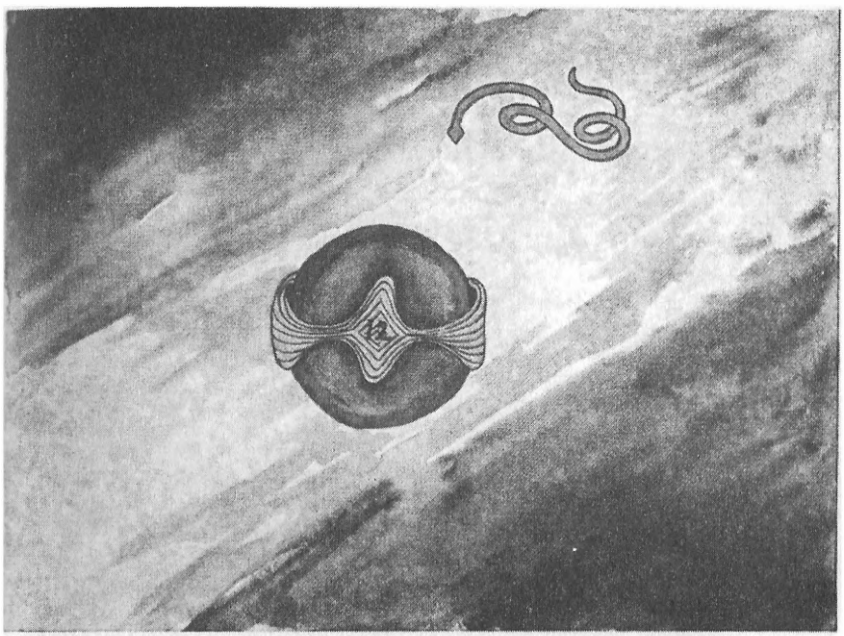
3 Krş. *Psychologie und Alchemie*, par. 138. vd., 306 ve Wei Po-yang, "An Ancient Chinese Treatise on Alchemy".

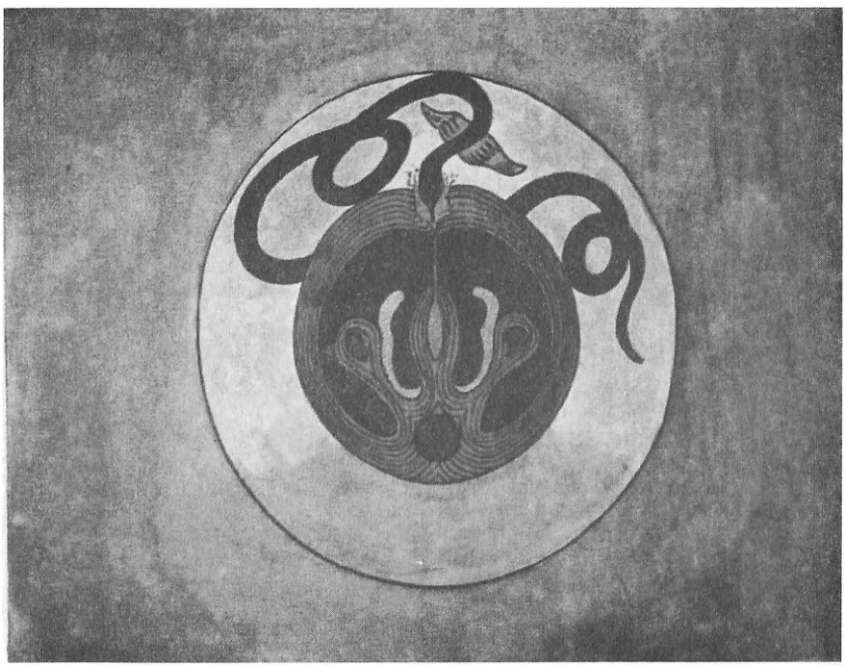
Resim 1

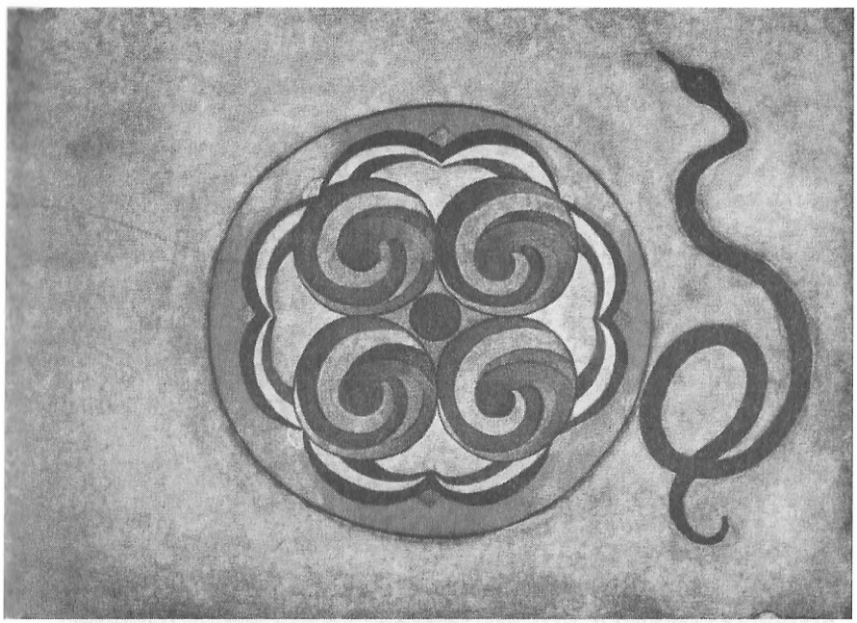
Resim 2

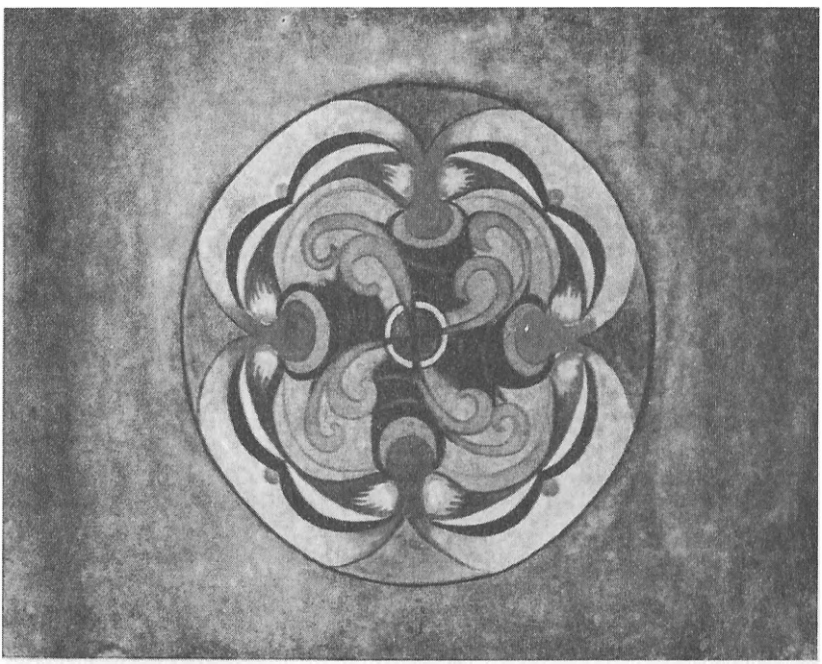
Resim 3

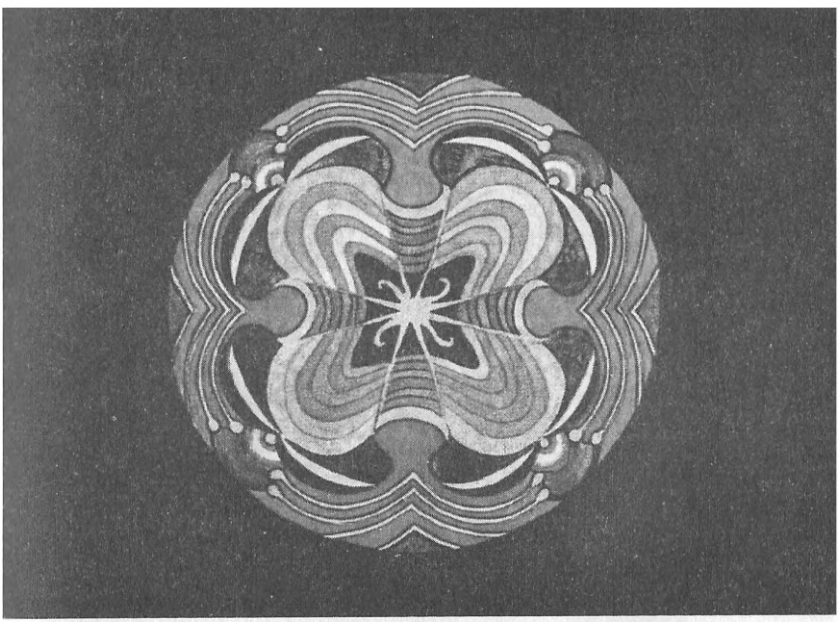
Resim 4

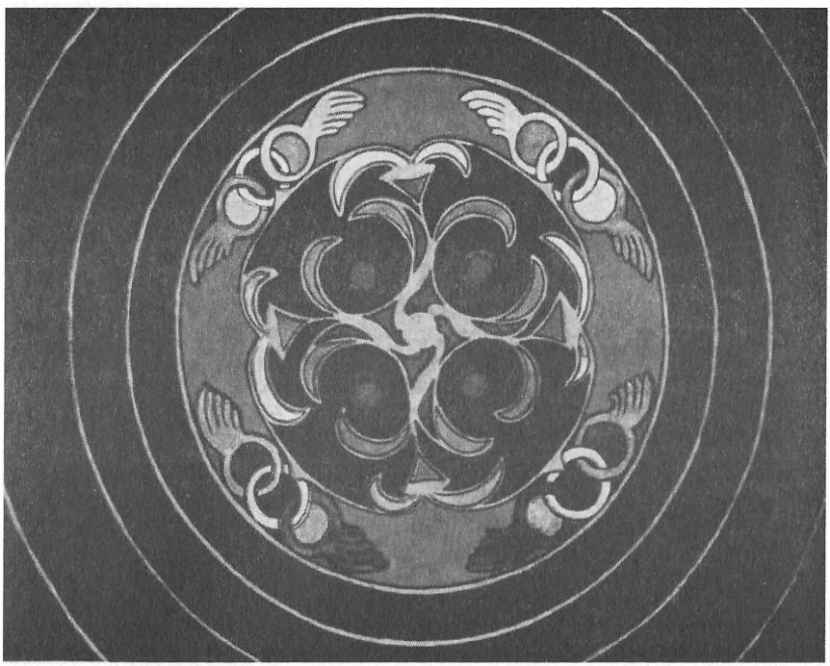
Resim 5

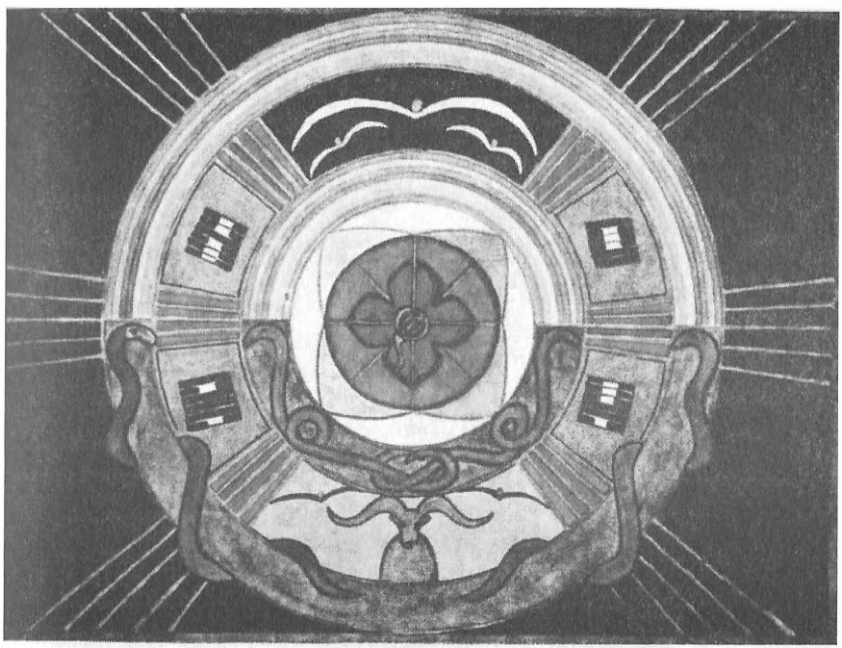
Resim 6

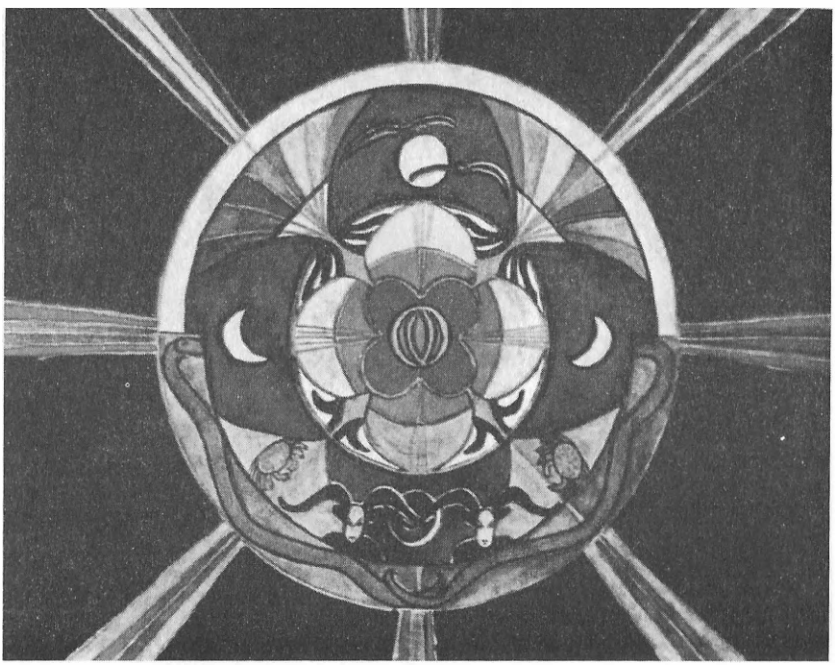
Resim 7

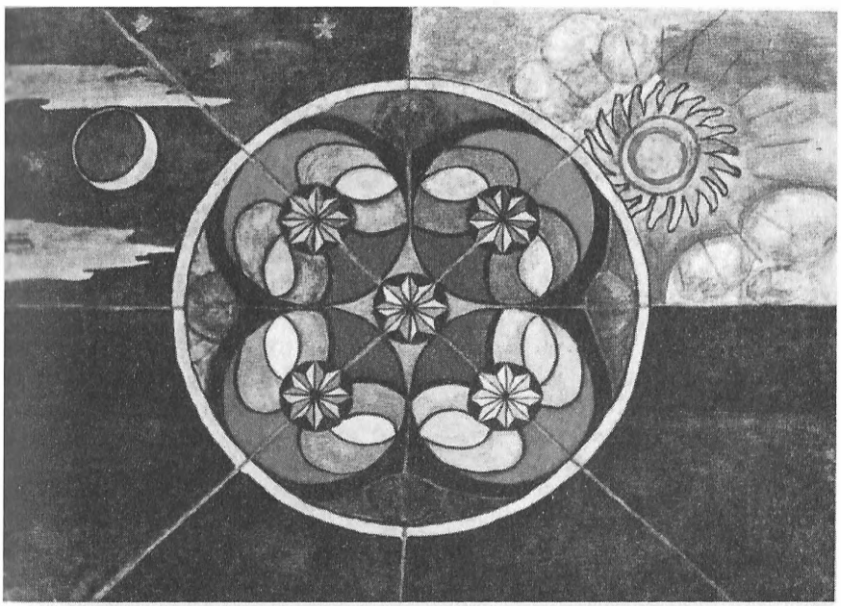
Resim 8

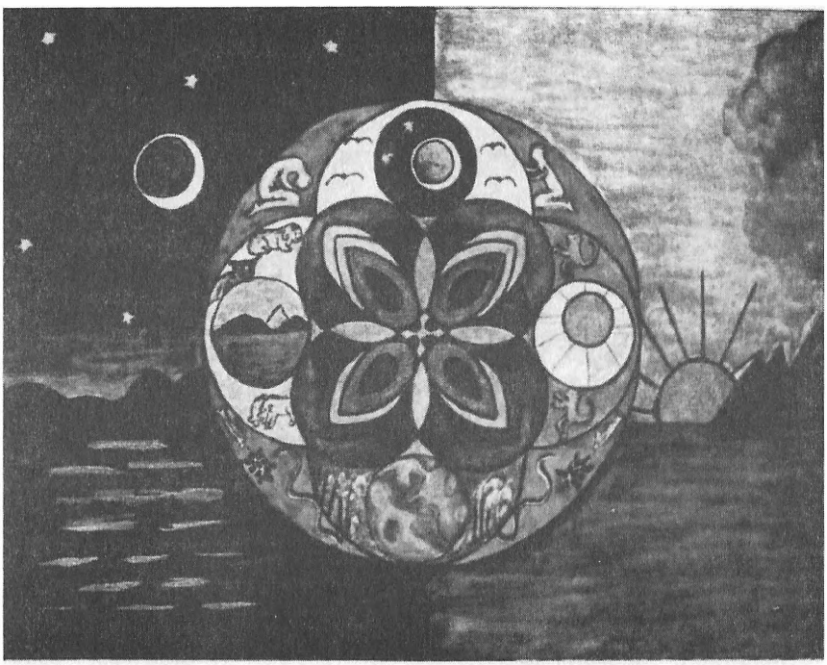
Resim 9

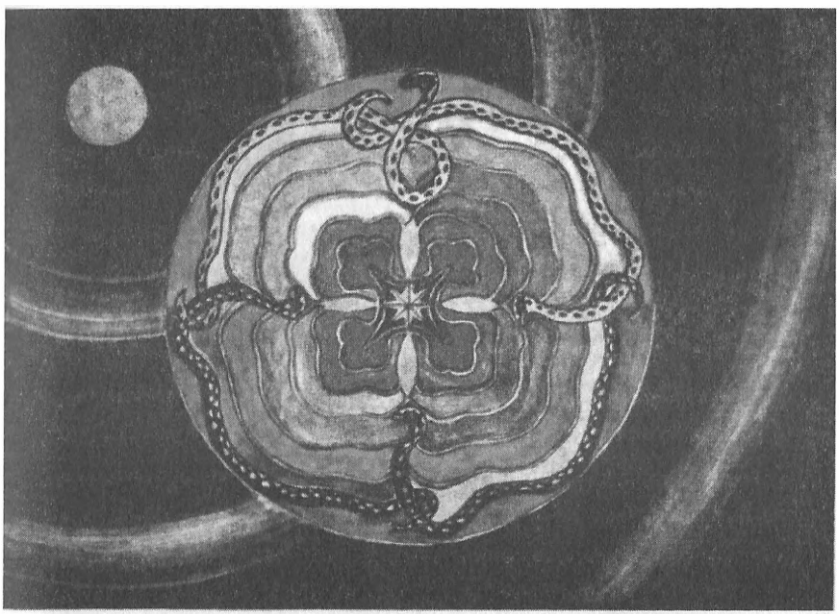
Resim 10

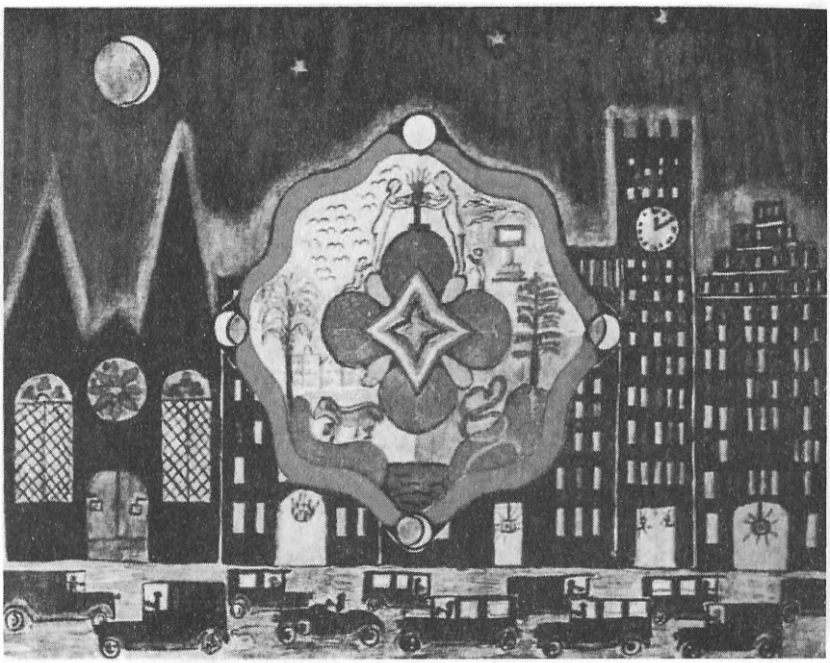
Resim 11

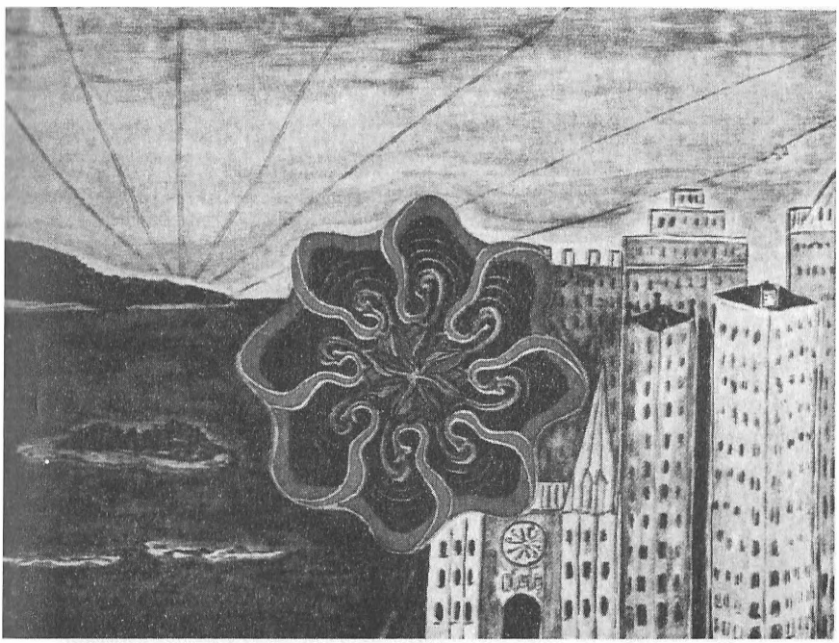
Resim 12

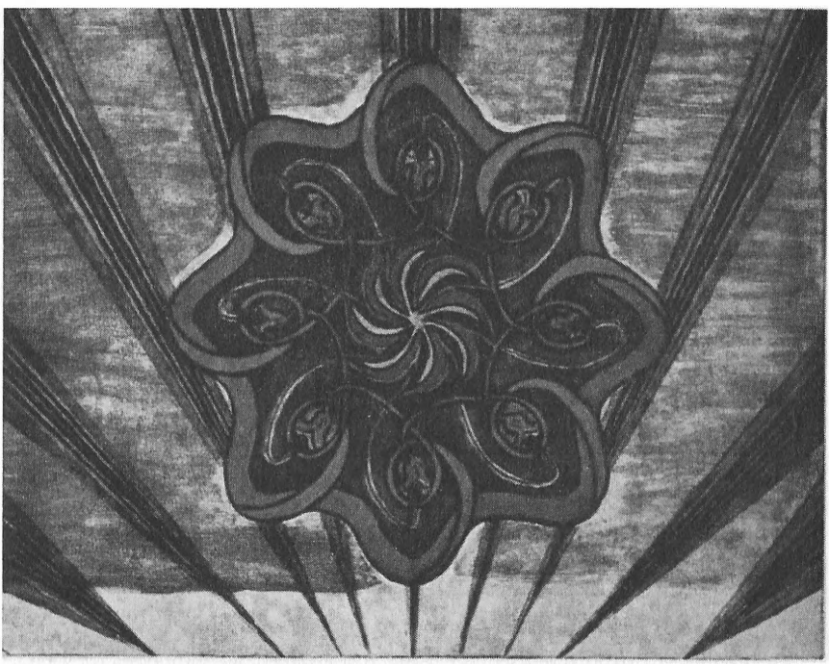
Resim 13

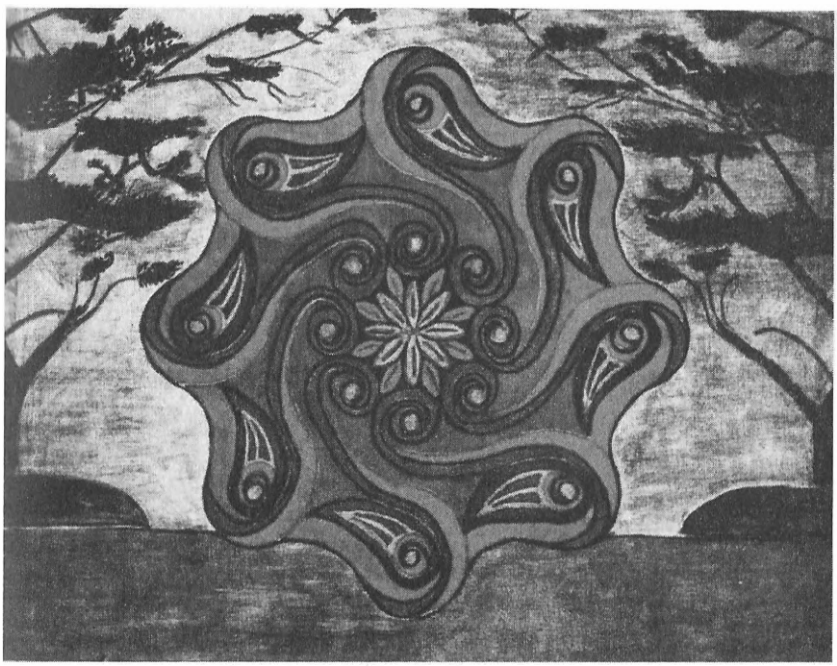
Resim 14

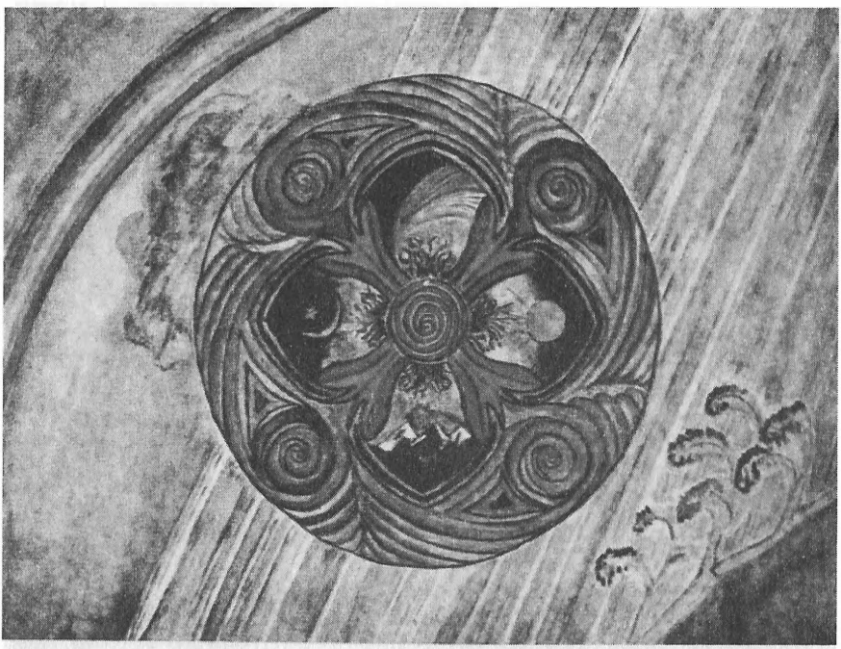
Resim 15

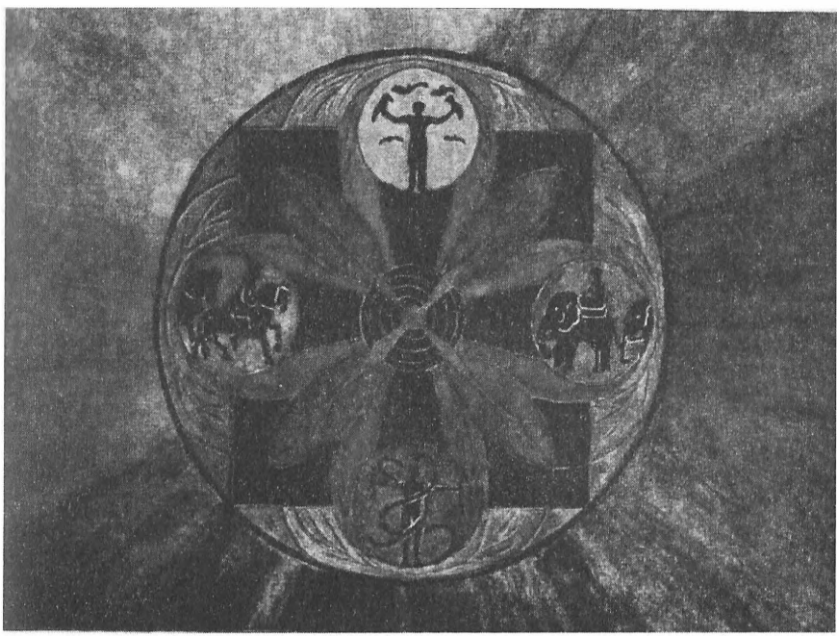
Resim 16

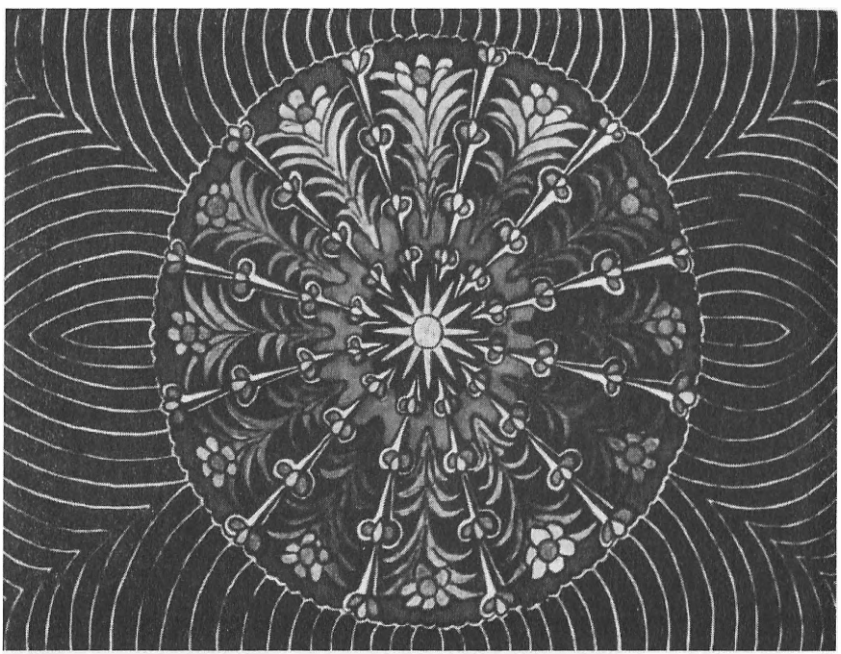
Resim 17

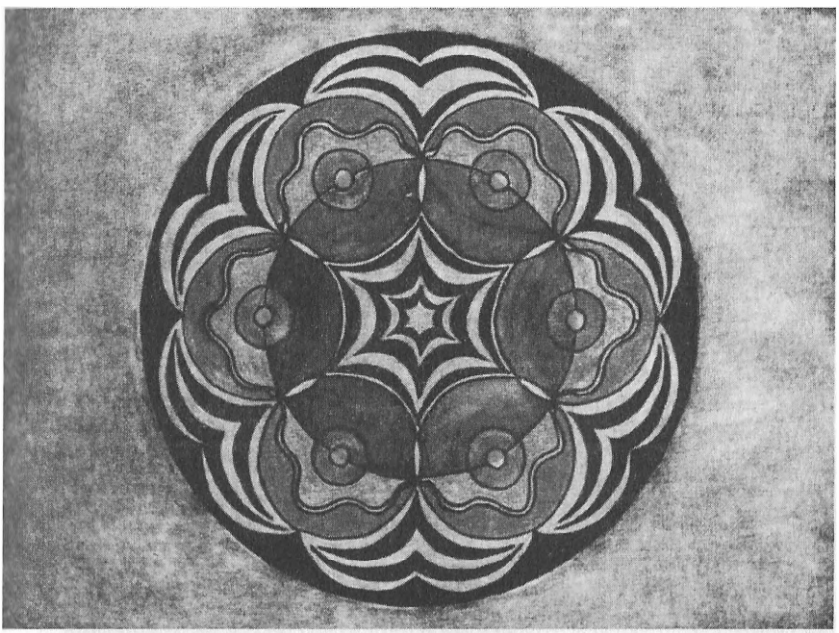
Resim 18

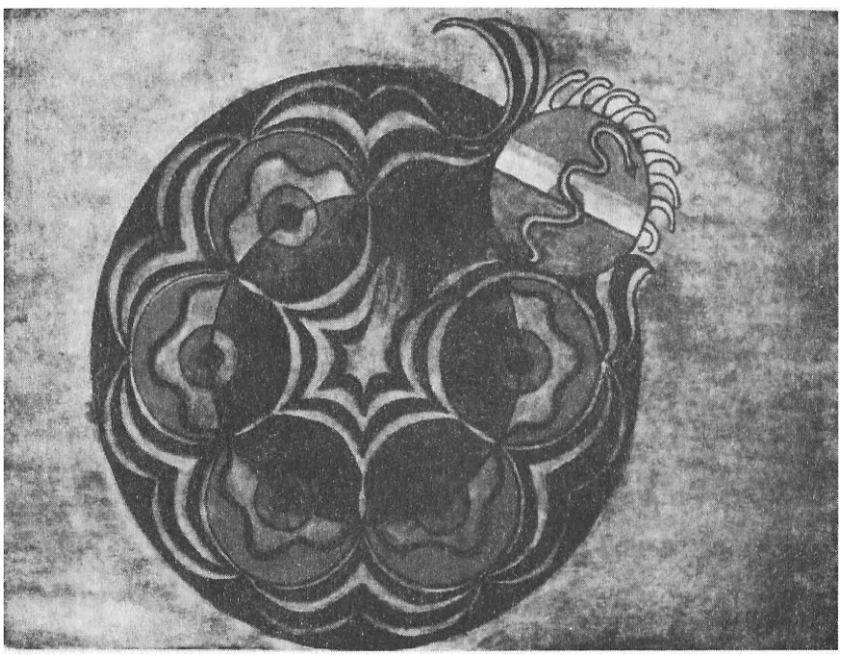
Resim 19

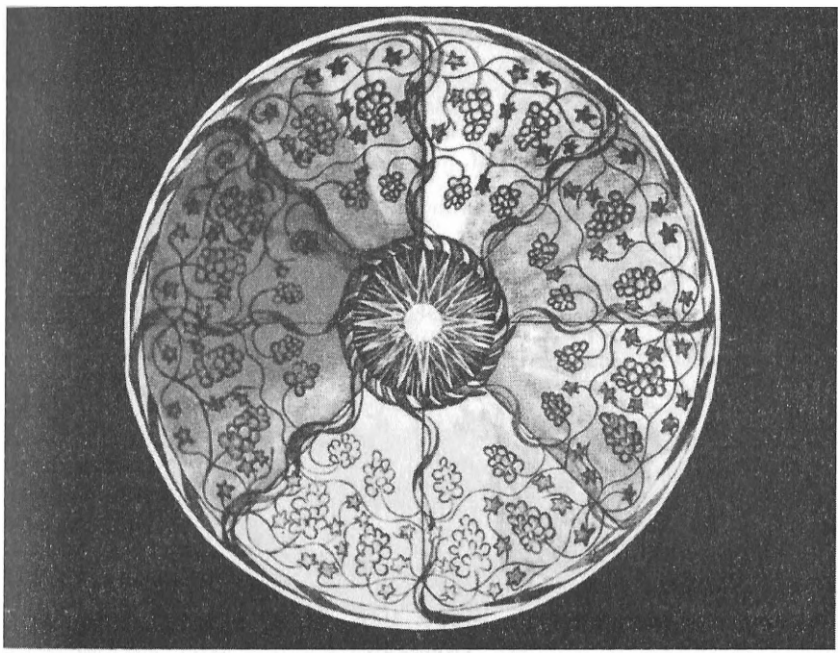
Resim 20

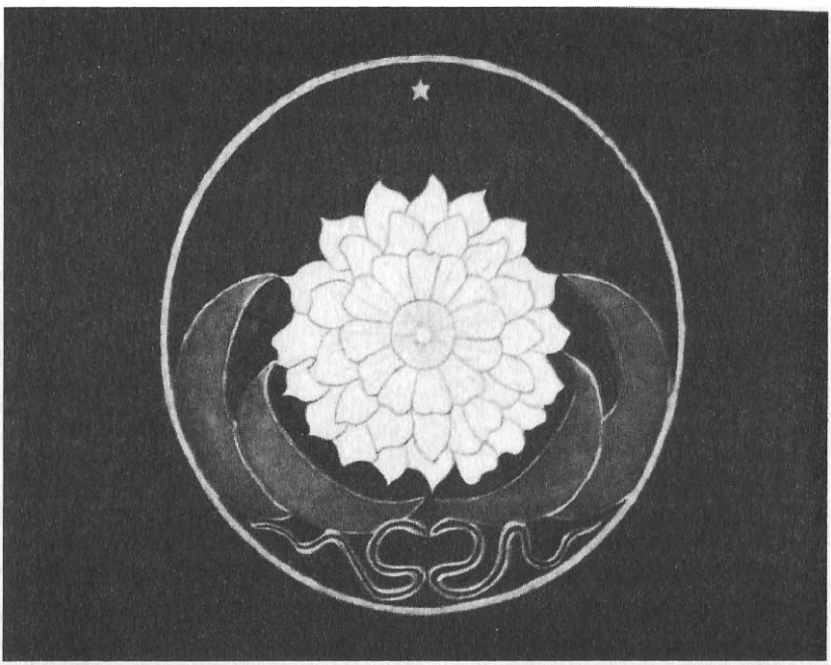
Resim 21

Resim 22

Resim 23

Resim 24

Resim 2

[531] Yine kayalar var, bazıları yuvarlak ve bazıları sivri biçimli; ama yuvarlak olanlar artık yumurta değil, tam çemberler ve sivri olanların da tepesinde altın renkli bir ışık var. Yuvarlak şekillerden biri, altın şimşeğin patlamasıyla yerinden çıkarılmış. Büyücü ve büyü asası yok artık. Benimle olan kişisel ilişkisi bitmiş gibi görünüyor: Resim, gayrişahsi bir doğal süreci gösteriyor.

[532] Bayan X bu resmi çizerken birçok şey keşfetti. En önemlisi, nasıl bir resim çizeceği konusunda hiçbir fikri yoktu. İlk vaziyeti yeniden hayal etmeyi denedi; kayalık sahil ve deniz bunun kanıtıdır. Ama yumurtalar soyut kürelere ya da çemberlere döndü ve büyücünün dokunuşu, bilinçdışına dalan bir şimşek oldu. Bu dönüşümle beraber Bayan X felsefi yumurtanın tarihi eş anlamlısını, yani *rotundum*'u yeniden keşfetmişti – Anthropos'un dairesel, ilk biçimi (ya da Zosimos'un tabiriyle στοιχεῖον στρογγύλον [stoikheion strongylon], "yuvarlak element"). Eski zamanlardan beri Anthropos ile ilişkilendirilmiş bir fikirdir bu.[4] Geleneğe göre ruhun da yuvarlak bir biçimi vardır. Heisterbach Keşişi'nin söylediği üzere, "sadece ay gibi küre değildir, ayrıca her tarafında gözler vardır" (ex omni parte oculata). Bu polyophthalmia[5] motifine daha sonra tekrar döneceğiz. Keşişin ifadesi, büyük ihtimalle belli parapsikolojik fenomenlere göndermedir: dünyanın uzak bölgelerinde hâlâ ruh olarak görülen "ışık küreleri" ya da dairesel parlaklıklar.[6]

[533] Özgürleştiren şimşek çakması, Paracelsus[7] ve aynı bağlamda simyacılar tarafından da kullanılan bir semboldür. Musa'nın kayayı yaran değneği, kayadan su fışkırtır ve

4 *Psychologie und Alchemie,* par. 109, not 38.

5 Çok gözlülük (çn.).

6 Caesarius von Heisterbach, *Dialogus miraculorum* (1219–1223), Dist. IV, c. xxxiv (s. 231) ve Dist. I, c. xxxii (s. 42): "Ruhu, önünde ve arkasında gözler olan camsı yuvarlak bir kap gibiydi." Benzer derlemeler için bkz. Bozzano, *Popoli primitivi e Manifestazioni supernormali.*

7 Krş. "Paracelsus als Geistige Erscheinung" denemem, par. 190. Ruhları çağıran Hermes Kyllenios'tur. Kadüse, fallusa tekabül eder. Krş. Hippolytuos, *Elenchos*, V, 7, 30.

sonrasında yılana dönüşür; dolayısıyla bu değnek bilinçdışı bir yankı olabilir[8] Şimşek, psişik halin ansız, beklenmedik ve ezici bir değişimine işaret eder.[9]

[534] "Ateş kıvılcımının Ruhunda, Kudretli Yaşam yatar", der Jakob Böhme.[10] "Zira kayanın *sivri* tarafına vurduğunuzda, Doğanın keskin iğnesi kendini keskinleştirir ve büyük bir gürültü çıkar. Zira Doğa, keskinlikte dağılır ya da *parçalanır*; öyle ki, *Özgürlük bir Kıvılcım gibi parlar.*"[11] Kıvılcım, "ışığın Doğuşu"dur.[12] Dönüştürücü güce sahiptir: "Zira eğer ne olduğunu gördüğüm ve nasıl olduğunu bildiğim Kıvılcımı, Etimde ihtiva edebilseydim, o vakit Bedenimi aydınlatabilir ya da başkalaştırabilirdim ki o da parlak bir ışıkla ve görkemle ışısın. Ondan sonra artık hayvansal Bedene değil Tanrı'nın meleklerine benzer ve riayet ederdi."[13] Böhme başka bir yerde şöyle der: "Yaşam Kıvılcımının tıpkı İlahi Gücün merkezinde doğduğu gibi, Tanrı'nın tüm ruhları da yaşamlarını orada elde eder ve kutlamalarını yaparlar."[14] "Kaynak ruh" *Mercurius* hakkında "Ateş kıvılcımından yükselir" der. Mercurius "hayvan ruhu"dur, *Lucifer*'in bedeninden "Tanrı'nın Salniter'ine[15]

8 Aynı çağrışım Elenchos, V, 16, 8'de de görülür: yılan = Musa'nın *δύναμις*'i [dynamis (güç)].

9 Ruland (Lexicon, 1612), "zihin ya da ruhun başka dünyaya süzülmesinden" bahseder. *Chymische Hochzeit Christiani Rosencreutz*'ta, şimşek, kraliyet çiftinin hayata dönmesini sağlar. Baruk Kitabı'nda tasvir edilen kıyamet, Mesih bir şimşek olarak belirir h (Charles, Apocrypha, II, s. 510). Hippolytos'un söylediğine göre (*Elenchos*, VIII, 10, 3), Doketistlerin görüşünce Monogenes "en küçük bedende toplanan en büyük şimşek" gibidir (çünkü Aionlar, Pleroma'nın parlaklığına dayanamaz) ya da "göz kapağının altındaki ışıklar"a benzer. Meryem vasıtasıyla bu şekilde dünyaya gelmiştir (VIII, 10, 5). Lactantius şöyle der:" [...] yukarıdan inen Tanrı'nın ışığı tüm dünyada şimşek olarak tezahür eder." Luka 17: 24'e göndermedir bu: "Şimşek çakıp göğü bir ucundan öbür ucuna dek nasıl aydınlatırsa, İnsanoğlu kendi gününde öyle olacaktır." Aynı şekilde Zekeriya 9: 14: "O zaman RAB halkının üzerinde görünecek, oku şimşek gibi çakacak.".

10 *Vierzig Fragen von der Seelen* (1620), s. 17.

11 *De triplici vita hominis*, 1620, s. 11.

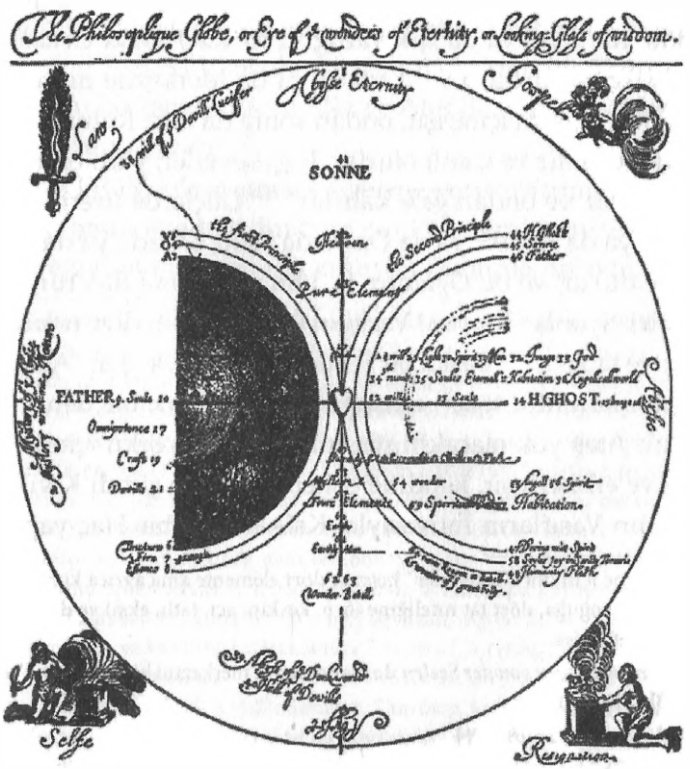
12 *Aurora*, 1612, X. 17, s. 84.

13 A.g.e., X. 38, s. 86.

14 A.g.e., d., X. 53, s. 87.

15 Salniter = sal nitri = sodyum nitrat; tuz suretinde, *prima materia. De triplici vita hominis*, 1620, I. 9, s. 10.

deliğinden fırlayan *kızgın bir yılan* gibi atılır, adeta Tanrı'nın Doğasına yıldırım düşmüş ya da kızgın bir yılan inmiştir; zorbalıyor, kuduruyor ve hiddetleniyordur, adeta Doğayı yırtıp parçalarına ayırıyordur."[16] "*Ruhun* en iç *doğumuna*" hayvani beden "bir bakış atar ve aydınlanmış gibi olur".[17] "Muzaffer *ilahi doğum* biz insanlarda ancak beden hayatta kaldığı sürece bakidir; dolayısıyla bilgimiz ancak kısmidir, oysaki Tanrı'da kıvılcım değiştirilemez biçimde durur, daima ebediyen olduğu gibidir."[18] (Krş. Figür 1.)

Figür 1. Jakob Böhme,
Vierzig Fragen von der Seelen'den (1620) alınan bir mandala.

16 *Aurora*, XV. 84, s. 154. Burada şimşek Tanrı'nın isteminin ifşası değil de Satanik bir durum değişimidir. Şimşek şeytanın da bir dışa vurumu olabilmektedir (Luka 10: 18).

17 A.g.e., XIX. 19, s. 185.

18 A.g.e., XI. 10, s. 93.

Bu resim 1647 yılında basılan İngilizce edisyondan alınmıştır. Dörtlülüğü teşkil edenler *Father* [Baba], *H. Ghost* [Kutsal Ruh], *Soone* [Oğul] ve *Earth* [Dünya] ya da *Earthly Man*'dir [Dünyevi İnsan]. İki yarı çemberin birbirini tamamlamak yerine sırt sırta durması karakteristik bir örnektir.

[535] Bu bağlamda, Böhme'nin ayrıca şimşeği başka bir şeyle de ilişkilendirdiğinden bahsetmek istiyorum: Bir sonraki rollerde büyük rol oynayacak olan *dörtlülük* ile. Dört "Nitelikler" ya da "Ruhlar"da[19] yakalandığı ve bastırıldığında, Kıvılcım ya da Işık varlığını *bir Kalp olarak Ortada ya da Merkezde* sürdürür.[20] "Ortada ya da Merkezde duran bu Işık, dört Ruhun içine ışır, ondan sonra da dört Ruhun Gücü Işıkta yükselir ve Canlı olurlar, Işığı severler; yani onu içlerine alırlar ve ondan *gebe* kalırlar."[21] "Güçlerde üretilen Kıvılcım ya da *Kütük*[22] ya da Öz ya da Kalp, Ortada ya da Merkezde durur, ve bu *Oğul*dur. [...] Bu asıl *Kutsal Ruh*'tur, o ki biz Hristiyanlar Tanrısal Varlığın üçüncü Sıfatı diye onurlandırır ve taparız."[23] Başka bir yerde Böhme şöyle der: "Ateş-kıvılcımı karanlık töze[24] ulaştığında bu büyük bir dehşettir, Soğuk Ateş yok olacakmışçasına buradan korku içinde çekilir ve etkisizleşir, kendine çöker. [...] Ama şimdi Kıvılcım [...] tüm Vasıfların İhtivasıyla, Kalkanında bir Haç yapar;[25]

19 Böhme için dört "nitelikler" kısmen dört elemente ama ayrıca kuru, ıslak, sıcak, soğuğa, dört tat niteliğine (örn. keskin, acı, tatlı, ekşi) ve dört renge tekabül eder.

20 *Vierzig Fragen von der Seelen*'de mandalanın merkezini bir kalp teşkil eder. Bkz. Figür 1.

21 *Aurora*, XI, 27-28, s. 94.

22 "Kütük" bu bağlamda ağaç ya da haç (σταυρός, "kazık, direk, sütun") anlamına geliyor olabilir ama aynı zamanda bir asa ya da çubuğa gönderme de olabilir. O vakit, bu resimlerin ardıl gelişiminde bir ağaç gibi filizlenen o büyülü asaya karşılık geliyor olacaktır. Krş. ileride par. 570.

23 *Aurora*, XI. 37, s. 95.

24 Aşağı karanlık, ilkel elementel dünyaya gelir, ki bu dünyanın dörtlü karakteri vardır. Krş. Resim 7'nin yorumunda bahsedilen dört Achurayim.

25 Bunun sebebi şudur ki, şimşek elementlerin ve niteliklerin dörtlülüğüne yakalanır, böylelikle dörde bölünür.

zira burada Özün içinde Ruh yükselir ve şuna benzer: 🜃. Eğer idrake sahipsen daha fazlasını sormana gerek yok; bu Ebediyet ve Zamandır, Aşık ve Öfkeli Tanrı'dır, bir de Cennet ve Cehennem'dir. Şöyle olan [🜄] alt kısım ilk İlkedir ve Öfke içindeki Ebedi Doğadır, yani kendinde mesken edinmiş Karanlık Krallığıdır ve şu biçimli [🜂] üst kısım, Salniter'dir;[26] çemberin üstündeki Yukarı Haç, Cennet Krallığıdır; ve özgür Lubet'in İsteminde ve Neşe Flagrat'ında,[27] Işığın Parlaklığının içindeki Ateşten ayrılarak Özgürlüğün yetkisine girer; ve bu ruhsal Su[28] [...] özgür Lubet'in Bedenselliğidir [...] Parlaklık, orada Ateşten ve Işıktan bir Tentür yapar, yani bir tomurcuk ve filiz ve Ateş ile Işığın Renklerinin Tezahürünü yaratır."[29]

[536] Böhme'nin şimşek üzerine yorumlarının üzerinde kasten uzun uzadıya durdum çünkü resimlerimizin psikolojisi üzerine bir hayli ışık tutuyor. Bununla birlikte, ancak

---

26 Saltpetre, esrarlı tözdür; *Sal Saturni* ve *Sal Tartari mundi maioris* ile eş anlamlıdır (Khunrath, *Von hylealischen Chaos*, 1597, s. 263). Tartarus'un simyada ikili bir anlamı bulunur: Bir taraftan tartardır (hidrojen potasyum tartar); diğer taraftan, pişirme kabının alt yarısıdır ve ayrıca esrarlı tözdür (Eleazar, *Uraltes Chymisches Werk*, 1760, II, s. 91, no. 32). Metaller "cavitates terrae"de (Tartarus) gelişir. Khunrath'a göre tuz, "centrum terrae physicum"dur [dünyanın fiziksel merkezi]. Eleazar der ki, "Cennet ve Tartarus" tüm metalleri cıvaya çevirir. Saturn, karanlık bir "kötücül" yıldızdır. Ölüler Ayini sunusunda aynı sembolizm yatar: "Tüm imanlı ölmüşlerin ruhunu cehennemin ve derin uçurumun acılarından kurtar; onları aslanın [Ialdabaoth, Saturn'un bir vasfı] ağzından kurtar ki Tartarus onlara el sürmesin ve karanlığa düşmesinler." Saturn "karanlığı yaratır" (Bohme, *De triplici vita hominis*, IX. 85, s. 96) ve Salniter'in bir veçhesidir (*Signature rerum*, XIV. 46-48, s. 118). Salniter, Tanrı'nın yedi "Kaynak Ruhları"nın "kuru" ya da "sabit" biçimi ve tecessümüdür; ki bunların hepsi yedincide, Merkür'de, "Tanrı'nın Sözü"nde ihtiva edilir (*Aurora*, XI. 86 vd., s. 99 ve XV. 49, p. 151; *Sig. rer.*, IV. 35, s. 28). Salniter, cıva gibi, tüm metal ve tuzların anası ve kaynağıdır (*Sig. rer.*, XIV. 46 ve III. 16, ss. 118 ve 19). Bir sübtil bedendir, Cennetten Kovulma'dan önceki cennet dünyası ve lekesiz haldir, ve dolayısıyla *prima materia*'nın timsalidir.

27 ["Flagrat" ve "lubet", Böhme tarafından sırasıyla "kıvılcım, ateş, yanan şey" ve "arzu, duygulanım" anlamlarında kullanılır. – Editörler.]

28 "Gökkubbenin üstündeki sular"a (Yaratılış 1: 7) gönderme.

29 *Sig. rer.*, XIV. 32-33, s. 116.

resimlerin kendilerini incelediğimizde açıklık kazanacak bazı şeyleri de öngörüyor. Dolayısıyla okuyucudan önümüzdeki yorumlamada Böhme'nin görüşlerini aklında tutmasını rica edeceğim. En önemli noktaları italik yaptım. Şimşeğin Böhme için ne anlama geldiği ve bu vakada ne tür bir rol oynadığı bağlamında alıntılar verdim. Özellikle son alıntıya dikkat etmeliyiz, zira hastamın sunduğu resimlerde yer alan çeşitli anahtar motifleri öngörüyor: haç, dörtlülük, bölünmüş mandala – ki aşağı yarısı aslen cehenneme, üst yarısıysa "Salniter"in ışık dünyasına karşılık geliyor. Böhme için alt yarı, "ateşlere dek uzanan [...] ebedi karanlık"[30] anlamına gelmektedir; üst, "salnitrik" yarıysa üçüncü ilkeye, "ilk ve öte İlkenin türümü olan gözle görülür basit dünyaya" karşılık gelir.[31] Haç ise ikinci İlkeye, "Cennet Krallığı"na karşılık gelir ve bu ilke "büyülü ateş" ile, Böhme'nin "İlahi Devinimin İfşası" dediği şimşek vasıtasıyla kendini gösterir.[32] "Ateşin lustre'si", "Tanrı'nın birliği"nden gelir ve Tanrı'nın istemini ortaya koyar. Dolayısıyla mandala "Doğa Krallığı"nı temsil etmektedir ve bu krallık, "büyük ebedi Karanlık"tır. Diğer taraftan, "Tanrı'nın Krallığı" ya da "Cennet" (yani Haç), Yuhanna 1: 5'te bahsi geçen Işıktır: "Işık karanlıkta parlar. Karanlık onu alt edemedi." "Kendini ebedi Işıktan koparan ve vasıfların kendiliği nazarında Nesneye giren" Yaşam, "akılsız ve ahmaktır, hatta İblisler ve lanetlerinin ruhu kadar ahmaktır; bu da dördüncü sayıdan görülebilir."[33] Zira "Doğanın ateşi"ne Böhme *dördüncü form* der ve onu "Katılık [yani somutlaşmış, kuru Salniter] ve Hareketin [Tanrısal İrade] daimi bağlaşımıyla var olan" bir şey olarak görür.[34] Yuhanna 1: 5 ile pekâlâ örtüşmekle beraber şimşeğin, yani Haçın dörtlülüğü Cennet Krallığı ile bağlantılıdır; oysaki Doğa, yani

30 *Tabula principiorum*, 3 (Amsterdam edisyonu., 1682, s. 271).

31 A.g.e., 5, s. 271.

32 A.g.e., 42, s. 279.

33 *Eine Tabelle der göttlichen Manifestation*, s. 14.

34 A.g.e., s. 13.

gözle görülür dünya ve karanlık uçuruma dört katmanlı ışık dokunmaz ve karanlıkta kalır.

[537] Daha tam bilgimiz olması adına, ♁ sembolünün *zinabar*, yani en önemli cıva tözü (HgS) yerine geçtiğinden bahsetmem gerek.[35] Böhme'nin Mercurius'a yüklediği göz önüne aldığımız iki sembolün örtüşmesi rastgele olamaz. Ruland, zinabar'ın ne anlama geldiğini tam olarak tanımlamakta zorlanır.[36] Kesin olan tek şey şudur ki, Yunan simyasında bir *κιννάβαρις τῶν φιλοσόφων* [kinnavaris ton filosphon] (filozofların zinabar'ı) bulunduğu ve dönüşüm geçiren tözün *rubedo* evresine karşılık geldiğidir. Bu bağlamda Zosimos şöyle söyler: "(Bir sonraki süreçte) kan kırmızı renkte bir altın göreceksin. İşte bu, filozofların zinabar'ı ve altına dönüşmüş bakır adamdır (χαλκάνθρωπος [chalkanthropos])."[37] Zinabar'ın ayrıca ouroboros ejderiyle özdeş olduğu düşünülür.[38] Plinius'ta bile, zinabar'a *sanguis draconis*, yani "ejderha kanı" denir – tüm Orta Çağ boyunca görülen bir terimdir bu.[39] Kırmızılığından dolayı çoğunlukla felsefi sülfür ile özdeşleştirilmiştir. Bir başka hususi zorluk da, şarap kırmızısı zinabar'ların *ἀνθρακες* [anthrakes] (kömür) *karbonları* ile aynı sınıfta sayılmasıdır, zira bu sınıfa *yakut*, lal taşı, ametist vs. tüm kırmızı tonlu taşlar dahil edilir. Hepsi kor kömür gibi parlar.[40] Diğer taraftan *λιθάνθρακες* [lithantrakes] (taş kömürü, antrasit) ise sönmüş kömür olarak görülürdü. Bu çağrışımlar, simyevi sembol olarak altın,

35 Meşru adı *hydrargyrum sulfuratum rubrum*'dur. Sembolünün bir diğer versiyonu şöyledir: ♆. Krş. Lüdy, *Alchemistische und Chemische Zeichen* ve *Gessmann, Die Geheimsymbole der Alchymie, Arzneikunde und Astrologie des Mittelalters.*

36 "Zinabar'ın ne anlama geldiği konusunda hekimler arasında büyük şüphe vardır, zira terim farklı kişilerce farklı tözler için de kullanılagelmiştir." Ruland, *Lexicon*, s. 102.

37 Berthelot, *Alch. grecs*, III, xxix, 24.

38 A.g.e., I, v, 1. Ejderhanın üç kulağı ve dört bacağı olması konusu önemli olabilir (Maria aksiyomu! Krş. *Psychologie und Alchemie*, par. 209 vd.).

39 *Hist, nat.*, Lib. XXXIII, cap. vii.

40 Tıbbi terim olarak *antraks*, "çıban, apse" anlamına gelir.

zıtlık ve lal taşının benzerliğini açıklar. Cıvadan sonraki en önemli "felsefi" töz olan altının sembolü ☉, "regulus" zıtlığının[41] sembolüyle aynıdır ve -alıntımızı aldığımız- *Signatura return* (1622) metninden önceki yirmi yılda altın yeni dönüştürme tözü[42] ve penese[43] olarak bir hayli ün kazanmıştı. Basilius Valentinus'un *Currus triumphalis Antimonii*'si on yedinci yüzyılın başlarında yayımlanmıştı (ilk edisyonu muhtemelen 1612 yılındaydı) ve çok geçmeden geniş bir beğeni kazanmıştı.[44] Lal taşı sembolü ☉ şeklindedir ve ⊖ ise tuz anlamına gelir. Ortasındaki ufak bir çember olan haç ⊕ bakırdır ("Kıbrıslı" Venüs'ten ♀ gelir). Tıpta tartarik asit ♆ ile gösterilir ve hidrojen potasyum tartarat'ın (tartar) sembolleriyse şöyledir: ⊖ ♆.[45] Tartar, taşıma kabının dibine çöker, ki simyacıların dilindeyse bunun taşıdığı anlam "yer altında, Tartarus'ta" şeklindedir.[46]

[538] Burada Böhme'nin sembollerinin yorumlamasına girişmeyeceğim, sadece şunu belirteceğim ki, resmimizde karanlığa ve "sertlik"e çarpan şimşek, bir *rotundum*'u[47] patlatarak karanlık *masa confusa*'dan[48] çıkarır ve içinde bir ışık yakar. Siyah taşın siyahlık, yani bilinçdışı anlamına geldiği kuşkusuzdur, keza deniz, gökyüzü ve kadın figürünün üst

41 Zıtlık ayrıca ☉ sembolüyle de gösterilir. Regulus = "Madenlerin eritilmesi ve arıtılması sırasında oluşan cürufun altındaki katışık metal kitlesi" (Merriam-Webster).

42 Michael Maier (*Symbola aureae mensae*, 1617, s. 380) şöyle der: "Filozofların asıl zıtlık özü denizin derinliklerinde yatar, tıpkı Kralın oğlu gibi."

43 Hercules Morbicida, "hastalıkları yok eden" olarak değer görür (a.g.e., s. 378).

44 Kitaptan (ilk?) bahseden Maier'dir; a.g.e., ss. 379 vd.

45 Ayrıca ⊡, saf bir dörtlülük.

46 Τάρταρος [tartaros] da tıpkı βόρβορος [vorvoros], βάρβαρος [Barbaros] vs. gibi muhtemelen ses-öykümseldir ve dehşet ifadesi sunmaktadır. Τάργανον [taryanon] "sirke, bozuk şarap" anlamına gelir. ταράσσω [tarasso], "karıştırmak, bozmak, korkutmak" (τάραγμα [taragma], "bela, karmaşa") ve τάρβος [tarvos] kelimelerinden gelir.

47 Dairesel [nesne] (çn.).

48 Biçimsiz kitle, karmaşık yığın (çn.).

yarısı da bilinç katmanına işaret etmektedir. Böhme'nin sembolünün de benzer bir duruma gönderme olduğundan emin olabiliriz. Şimşek, dairesel biçimi taştan kurtarmıştır ve bir tür özgürlük sağlamıştır. Ama büyücünün yerini şimşeğin aldığı gibi, hastamızın yerine de daire geçmiştir. Dolayısıyla bilinçdışı ona belli fikirler sunmaktadır: Düşüncelerini bilincin yardımı olmadan sürdürmüştür ve bu da ilk vaziyet üzerinde radikal değişikliklere yol açmıştır. Onu bu sonuca götüren yine resim yeteneği olmamasıydı. Bu çözümü bulmadan önce, özgürleşme edimini insan figürleriyle resmetmeyi denedi ama başaramadı. İlk vaziyetinin, kayada hapsolmuşluğunun zaten irrasyonel ve sembolik olduğunu, dolayısıyla rasyonel bir biçimde çözülemeyeceğini gözden kaçırmıştı. Eşit oranda irrasyonel bir süreçle yapılması gerekiyordu. Bu yüzden de eğer insan figürleriyle bir resim çıkarmayı başaramazsa bir tür hiyeroglif kullanmasını önerdim. Sonrasında ansızın fark etti ki, bireysel insan için daire tam uygun semboldür. Söz konusu olanın bir tesadüfi fikir [*Einfall*] olması, bu tipleştirmeyi husule getirenin onun bilinçli zihni değil de bilinçdışının olmasıyla doğrulanır, zira bir *Einfall* kendi isteğince ortaya çıkar. Şuna da dikkat edilmelidir ki, sadece kendini bir küre olarak resmediyor, beni değil. Bense sadece şimşekle, salt işlevsel bakımdan resmediliyorum, dolayısıyla onun için ben ancak "tetikleyici" bir sebebim. Bir büyücü olarak onun tam da Hermes Kyllenios rolünde belirdim. Nitekim Hermes Kyllenios hakkında *Odysseia* şöyle der: "Kylleneli Hermes, taliplerin tümünün ruhunu topluyordu, elindeyse olağanüstü bir altın asa tutuyordu, bu asayla canı istediği gibi gözümüze perde çekebilir ya da bizi en derinden uykudan uyandırabilirdi." Hermes, ψυχῶν αἴτιος [psychon aitios], yani "ruhların yaratıcısı"dır. Ayrıca ἡγήτωρ ὀνείρων [igitor oneiron], yani "rüyaların rehberi"dir.[49] Sonraki resimler için, Hermes'e 4 sayısının atfedilmesi önem taşıyor. Martianus Capella şöyle

49 Hippolytss, *Elenchos*, V, 7, 30; Ker&iyi, "Hermes der Seelenfiihrer," s. 29.

der: "Dört sayısı Kyllenneli'nin sayılır, zira yalnızca o dörtkat tanrı olabilir."[50]

[539] Resmin aldığı biçim, hastamızın bilinçli zihni için koşulsuz hoş karşılanır bir şey olmadı. Fakat neyse ki, resmi çizerken Bayan X iki etmenin işe dahil olduğunu keşfetti. Akıl daima resmin *kendi* nasıl sanıyorsa öyle olmasını istiyordu; ama gözler gördüklerine sadık kalıyor ve resmin aslında olduğu gibi, rasyonalist beklentilerden bağımsız şekilde ortaya çıkmasını sağlıyordu. Bayan X'in söylediğine göre, aklındaki niyeti aslında bir gündüz manzarasıymış, güneş küreyi eriterek serbest bırakıyormuş ama gözlerin tercihi, bir gece atmosferi ve "parçalayan, tehlikeli şimşek" olmuş. Bu farkındalık, sanatsal çabalarının gerçek sonucunu fark etmesine ve söz konusu olanın aslında nesnel ve gayrişahsi bir süreç olup kişisel bir ilişki olmadığını kabul etmesine yardım etti.

[540] Olayları örneğin Freudcu gibi kişilikselci bir bakış açısından değerlendirenler için, bunda girift bir bastırmadan başka bir şey görmek zor olacaktır. Ama eğer burada herhangi bir bastırma söz konusuysa, bundan bilinci sorumlu tutumayız çünkü bilinçli zihin hiç şüphesiz kişisel bir karışıklığı çok daha ilginç bulurdu. Bastırmayı tasarlayan en başından beri bilinçdışı olsa gerek. Bunun ne olduğunu düşünmek gerekir: İçgüdü, yani bilinçdışının en asli gücü yine bu aynı bilinçdışından kaynaklanan bir tasarı tarafından bastırılıyor ya da kendine döndürülüyordur. Gerçekten burada "bastırma"dan bahsetmem tembellik olurdu, zira bilinçdışının hedefine doğrudan yöneldiğini ve bunun hayvanı eşlemekten ibaret olmayıp bir bireyin bütün olmasını sağlamaktan müteşekkil olduğunu biliyoruz. Bunun için bütünlük -ki küreyle temsil ediliyor- kişiliğin özü olarak vurgulanıyor; bense bir saniyenin ufak bir kesitine, şimşek çakmasının süresine indirgeniyorum.

50 A.g.e., s. 30.

[541] Hastanın şimşeğe çağrışımı, *sezgi* anlamına gelebileceğine yönelik oldu; ki bu sanı o kadar da yanlış değildir, zira sezgiler çoğu zaman bir anda kıvılcım gibi doğar. Ayrıca Bayan X'in *duyusal* tip olduğunu düşünmemiz için yeterince gerekçeye sahibiz. Kendi bu tipte olduğunu düşünüyordu. Öyleyse "ast" işlevi sezgi olacaktır. Bu bakımdan, sezginin serbest bırakan ya da "kurtaran" bir işlevi olacaktır. Deneyimden biliyoruz ki, ast işlev, "üst" işlevi daima ödünler, tamamlar ve dengeler.[51] Benim psişik hususiyetim dolayısıyla bu bağlamda beni münasip bir yansıma taşıyıcısı kılacaktır. Ast işlev, en az bilinçli kullanımı olandır. Ayrımlaşmamışlığının ama aynı zamanda canlılığının ve dirimselliğinin de sebebi budur. Bilinçli zihnin tasarrufunda değildir ve uzun kullanımlar sonrasında bile otonomluğunu ve kendiliğindenliğini asla kaybetmez ya da ancak belli bir ölçüye kadar kaybeder. Dolayısıyla rolü büyük ölçüde bir *deus ex machina*'nınki gibidir. Ben'e değil, *Kendilik*'e bağlıdır. Bu yüzden bilince şimşek gibi beklenmedik bir biçimde çarpar ve bazen de felaketli sonuçlara yol açar. Ben'i bir kenara atar ve üst etmen, kişinin bütünlüğü için yer açar; ki bütünlük de bilinç ve bilinçdışından müteşekkildir, ve neticede Ben'in çok daha ötesine uzanır. Bu Kendilik her zaman mevcuttur[52] ama uyku halindedir, tıpkı Nietzsche'nin bahsettiği "taşın üzerindeki suret" gibi.[53] Aslında, *prima materia* olduğu kadarıyla taşın, *lapis philosophorum*'un sırrıdır. Taşın içindekiler bellidir: *Mercurius* ruhu, "ayın çemberi", "hem dairesel hem kare olan",[54] homunkulus, Parmak Çocuk ve simyacıların da *lapis* philosophorum'ları olarak sembolize ettikleri Anthropos.[55]

---

51 İşlev çifti düşünme/hissetme ve duyusallık/sezgidir. Krş. *Psikolojide Tipler*, tanımlar.

52 Mandala sembolünün *a priori* mevcudiyeti için bkz. *Psychologie und Alchemie*, par. 329.

53 Ayrıntılar için bkz. a.g.e, par. 406.

54 Preisendanz, *Papyri Graecae Magicae*, II, s. 139.

55 "Der Geist Mercurius", par. 267 vd.

[542] Tüm bu fikirler ve çıkarımlar haliyle hastama yabancıydı, ve o zaman zarfında benim bunlar hakkındaki bilgimse çemberi *mandala* olarak, yani Kendilik'in bütünlüğünün psikolojik ifadesi olarak görmekle sınırlıydı.[56] Bu koşullar altında benim Bayan X'e gayriihtiyari olarak simya düşünceleri bulaştırmış olmam söz konusu olamaz. Resimler, asıl temelleri çerçevesinde, bilinçdışının içten yaratımlarıdır; temel olmayan yönleri (manzara motifleri) bilinçli içeriklerden türetilmiştir.

[543] Parlayan kırmızı merkeziyle beraber küre ve altın şimşek baş rolü oynuyor olsa da, başka çok sayıda yumurta ya da dairenin olduğu da gözden kaçırılmamalı.[57] Eğer daire hastanın Kendilik'ine işaret ediyorsa, bu yorumlamayı başka alanlara da uygulamamız gerek. Dolayısıyla bunlar diğer insanları temsil ediyor olsa gerek, ki büyük ihtimalle de yakını olan insanları. Her iki resimde de açıkça diğer iki daireye işaret ediliyor. Bu yüzden Bayan X'in kendisiyle aynı düşünsel ilgileri paylaşan ve ömür boyu dostlukları olmuş olan iki kadın arkadaşı olduğundan bahsetmeliyim. Sanki yazgıyla bağlanmış gibi, üçü de aynı "toprak"ta, yani -herkes için aynı olan- kolektif bilinçdışında kök bulmaktadır. İkinci resmin belirgin bir *gece* niteliğine sahip olmasının sebebi muhtemelen budur, zira bunu bilinçli zihnin isteklerinin aleyhine ortaya koyan, bilinçdışıdır. İlk resimdeki sivri tepeli piramitlerin ikinci resimde de belirdiğinden bahsetmek gerek. Burada tepe noktaları şimşek tarafından yaldızlanmış gibiler ve güçlü bir şekilde vurgulanıyorlar. Bunları bilincin ışığa doğru kendilerini yükselten bilinçdışı içerikleri olarak yorumlardım, zira kolektif bilinçdışının birçok içeriğinde durum böyledir.[58] İlk resme zıt olarak, ikincisi

56 *Psychologie und Alchemie*, böl. III, 5.

57 Krş. Wilhelm ve Jung, *The Secret of the Golden Flower*.

58 Bilinçdışının bilinçli olmaya karşı olduğu dirençler üzerine çokça konuşuyor olsak da, bilinçdışının aslında bilince yönelik bir meyili olduğunu ve bunun bir bilinç olma dürtüsü gibi işlediğini belirtmek gerek

daha canlı renklerle, kırmızı ve altın rengiyle çizilmiş. Altın rengi güneş ışığını, değeri, hatta tanrısallığı ifade eder. Dolayısıyla *lapis*'in *aurum philosophicum* ya da *aurum potabile* ya da *aurum vitreum*[59] olmasıyla eş anlamlıdır.[60]

[544] Daha önce de belirttiğim gibi, o zaman zarfında bu fikirleri Bayan X'e açabilecek bir pozisyonda değildim, zira kendim de bunlar hakkında bilgisizdim. Bu durumdan tekrar bahsetme gereği duydum çünkü sıradaki üçüncü resim, açıkça simyaya işaret eden ve bana eski üstatların çalışmalarının kapsamlı bir çalışmasını yapmak için kesin bir neden sunuyor.

Resim 3

[545] İlk ikisi kadar kendiliğinden bir biçimde çizilen üçüncü resim, en başta renkleriyle farklılık teşkil ediyor. Uzayda, bulutlar arasında süzülen mavi bir daire var, dış hatlarının rengi de şarap kırmızısı. Ortasından dalgalı bir gümüş şerit geçiyor ve bu şerit, hastanın açıklamasına göre "denk ve karşıt güçler" vasıtasıyla daireyi dengede tutuyor. Sağa doğru, dairenin yukarısında, altın kanatları olan bir yılan süzülüyor ve yılanın kafası daireye bakıyor – Resim 2'deki altın şimşeğin apaçık bir gelişimi bu. Bazı "derin düşünceler" dolayısıyla, yılanı sonradan çizdi. Resmin bütünü, "bir gezegenin oluşumunu" tasvir ediyor. Gümüş şeridin ortasında, 12 sayısı var. Şeridin bir tür sık titreşim hareketi olduğunu düşündü; dalga motifi olarak açıklaması da bundan kaynaklanıyor. Adeta daireyi havada tutan bir titreşim kemeri gibi. Bayan X, halkayı Satürn'e paralel gördü. Ama ayrışık uydulardan oluşan Satürn'ün aksine, onun halkası, gelecekte oluşacak Jüpiter'inki gibi ayların yaratıcısıdır. Gümüş şeridin üzerindeki siyah çizgilere "güç çizgileri" adını koydu; harekette olduğunu belirtmek için oradalarmış. Bir soru soruyormuş gibi şu yorumu yaptım: "Öyleyse daireyi

59 Sırasıyla "felsefi altın", "içilir altın" ve "altın cam" (çn.).

60 Sonuncusu Vahiyler 21: 21'e göndermedir.

havada tutan, şeridin titreşimleri oluyor?" "Doğal olarak," dedi, "bunlar Mercurius'un, tanrıların ulağının kanatları. Gümüş de *civa*!" "Mercurius, yani Hermes, Nous'tur, yani akıl ya da zihindir; ki bu da animus'a tekabül eder ve animus burada içeride olmak yerine dışarıdadır. Gerçek kişiliği gizleyen bir peçe gibi."[61] Şimdilik bu son ifadeyi bir kenara koyacağız ve ilkin daha geniş bağlama bakacağız, ki önceki resmin aksine burada bağlamımız bilhassa zenginlik taşıyor.

[546] Bayan X bu resmi çizerken, önceki iki rüyanın kendinin hayal dünyasına karıştığını hissetmiş. Bunlar hayatının iki "yüce" rüyasıydı. "Yüce rüya" terimini, ziyaret ettiğim Afrika yerlileri hakkında anlattığım hikâyelerden biliyordu. Arketipik rüyalarını tanımlamak için bir tür "günlük terim" haline geldi bu, zira bildiğimiz gibi arketipik rüyaların kendilerine özgü bir esrarlılığı bulunur. Rüya gören tarafından da terim bu anlamda kullanıldı. Uzun yıllar öncesinde, büyük bir ameliyat geçirmiş. Narkoz etkisi altındayken, şu rüya görümünü görmüş: *Gri bir dünya küresi vardır. Ekvatorun çevresinden gümüş bir şerit geçer ve bu şerit, titreşimlerine göre yoğunlaşma ve buharlaşma bölgelerini tayin ediyordur. Yoğunlaşma bölgelerinde 1 ve 3 sayıları belirir ama 12'ye çıkma gibi bir eğilim içindedirler.* Bu sayılar "nodal noktaları" ya da insan tarihinde rol oynamış "yüce kişilikler" anlamına gelmektedir. "12 sayısı en önemli nodal ya da yüce insan (hâlâ dünyaya gelmemiş) anlamına geliyor çünkü gelişim sürecinin doruk ya da dönüm noktasını gösteriyor." (Bayan X'in kendi ifadeleri.)

[547] Araya giren diğer rüya, ilk rüyadan bir yıl sonra görülür: *Gökyüzünde bir yılan görür. Yılan, büyük bir insan kalabalığı arasından genç bir adamı kurban ister ve adam da bu talebe tasasızca itaat eder.* Kısa süre sonra rüya yinelenir ama bu sefer *yılan, rüya göreni seçer. Toplanmış olan insanlar ona şefkatle bakarlar ama o kaderini "gururla" yerine getirir.*

61 Bayan X, "Ben ve Bilinçdışı"ndaki açıklamalarıma gönderme yapıyor, ki kendisi metni 1920'deki önceki versiyonundan bilmektedir.

[548] Bana söylediğine göre doğumu gece yarısından hemen sonra olmuş. Dolayısıyla dünyaya ayın 28'inde mi yoksa 29'unda mı doğduğu şüphesi çıkar. Babası eskiden ona sataşır, vaktinden önce doğduğunu söylermiş, zira dünyaya henüz yeni günün başlangıcında gelmiştir ama "henüz": Yani "saat on ikide" doğduğuna inanmak da mümkündür. 12 sayısı, kendisinin söylediği üzere, hayatının doruk noktasını sembolize ediyormuş ve bu doruk noktasına da daha yakın zamanda varmıştır. Demek ki, "özgürleşme"yi hayatının doruk noktası olarak hisseder. Gerçekten de bir doğum vaktidir bu – rüya görenin değil de Kendilik'in. Aradaki ayrımı gözden kaçırmamalıyız.

[549] Resim 3'ün burada belirttiğimiz bağlamını biraz da yorumlamamız gerekiyor. İlkin, hastanın bu resmi çizdiği anı hayatının "doruk noktası" olarak hissettiğini ve böyle betimlediğini vurgulamalıyız. İkinci olarak, iki "yüce" rüya, resme kaynaşmıştır ve bu da resmin önemini daha da yükseltmektedir. Resim 2'de kayadan kopan daire şimdi daha parlak bir atmosferdedir, göklerde süzülmektedir. Yeryüzünün gece karanlığı kaybolmuştur. Işığın artması, bilinçdışı farkındalığa işaret eder: Özgürleşme, bilincine bütünleştirilmiş bir olgu haline gelmiştir. Hastamız, süzülen dairenin "hakiki kişilik"i sembolize ettiğini anladı. Fakat şimdilik, Ben'in "hakiki kişilik" ile bağını nasıl kavradığı net değil. Hastamız tarafından seçilen terim, kayda değer bir biçimde Çin terimi *chen-yen*, yani "hakiki" ya da "tam" insan ile örtüşür; keza chen-yen; simyadaki[62] *homo quadratus*[63] ile de yakınlık taşır. Resim 2'nin analizinde belirttiğimiz gibi, simyadaki *rotundum*, Mercurius ile, "daire ve kare olan"[64]

62 Simya mandalasının merkezindeki "kare figür", *lapis*'i sembolize eder ve orta noktası Mercurius'tur. "Düşmanlar ya da elementler arasında barışı tesis eden aracı" diye bilinir. [Krş. *Aion*, par. 377 vd. – Editörler.]

63 İngilizcedeki "square" [kare] ve "four-square" [dört köşe] ifadeleri bu anlamda kullanılır.

64 Hermes'e hitap etme biçimlerinden biri. Krş. Preisendanz, II, s. 139. Daha fazla ayrıntı için bkz. *Psychologie und Alchemie*, par. 172; figür 214, *Tra-*

ile özdeştir. Resim 3'te aradaki bağlantı somut olarak, aracı bir fikir olarak Mercurius'un kanatlarıyla gösteriliyor. Ayrıca açıkça bu motif resme kendi başına dahil olmuştur ve Böhme'nin yazılarını hastanın tanıması gibi bir şey söz konusu değildir.[65]

[550] Simyacılar için, *opus* ile temsil edilen bireyleşme süreci, dünyanın yaratımının bir analojisiydi ve *opus* da bizzat Tanrı'nın yaratım ediminin bir analojisiydi. İnsan bir mikrokozmos olarak, dünyanın küçük boyutlardaki tam bir dengi olarak görülüyordu. Resmimizde, insanın içinde kozmosa karşılık gelen şeyi ve dünyanın ya da gök cisimlerinin yaratımıyla ne tür bir evrimin paralel tutulduğunu görüyoruz: Bu *Kendilik'in doğumudur* ve Kendilik bir mikrokozmos olarak belirir.[66] Orta Çağ insanlarının düşündüğü gibi, dünyayla "correspondentia"yı teşkil eden ampirik insan değil, daha ziyade psişik ya da ruhsal insanın tarif edilemez bütünlüğüdür; bu unsur tarif edilemez çünkü hem bilinç hem de bilinçdışının belirlenemez kapsamının birleşiminden doğar.[67] Mikrokozmos terimi, "bütün" insanın -örneğin Anthropos- dünya kadar büyük olduğu genel bir sezginin varlığını kanıtlar. Kozmik analoji, narkoz etkisi altında görülen önceki bir rüyada zaten belirmişti, ki bu rüya da aynı şekilde kişilik sorununu içeriyordu: Nodallar, tarihi önem taşıyan büyük kişiliklerdi. 1916 kadar erken bir tarihte, benzer bir bireyleşme sürecini gözlemlemiştim; süreç, yine bir kadın hasta tarafından resimlerle örneklendiriliyordu.

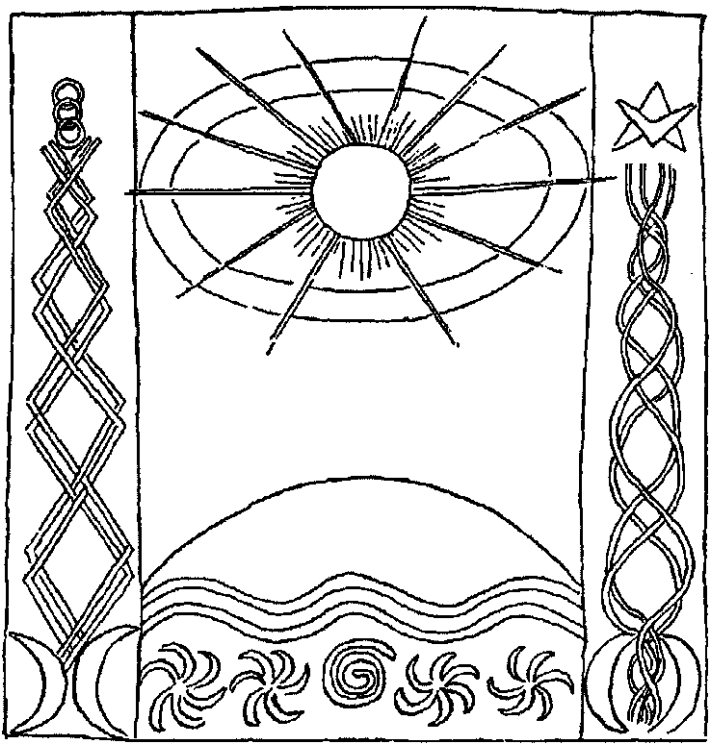
ctatus aureus (1610), s. 43'teki *quadrangulum secretum sapientum*'un bir *tekrarıdır*. Krş. "Der Geist Mercurius" denemem, par. 272.

65 Çabalarıma rağmen "Mercurius" için hastadan başka kaynak elde edemedim. Haliyle kriptomneziyi de ihtimal dışı bırakamayız. Fikrin belirginliği ve görünüşünün hayret verici paralelliğini (Böhme ile) göz önüne alınca, kendinden tezahür savına doğru meylediyorum, zira bu sav arketipi dışlamaz, tam aksine onu koşul kılar.

66 Krş. Böhme'de "Ruhun en iç Doğumu".

67 Bu *homo interior* ya da *altus*, Mercurius'tu ya da en azından ondan türemişti. Krş. "Der Geist Mercurius", par. 284 vd.

O vakada da bir dünya yaratımı vardı ve şöyle betimleniyordu (bkz. Figür 2):

Figür 2. 1916 yılından bir çizimin taslağı.
Tepede güneş var, etrafı yıldız haritası gibi on ikiye ayrılmış gökkuşağı renkli bir haleyle çevrili. Solda aşağı inen, sağda yukarı çıkan dönüşüm süreci var.

[551] soldan doğru, bilinmeyen bir kaynaktan üç damla düşüyor ve bunlar çözünüp dört çizgi[68] ya da ikişer çift çizgi oluşturuyorlar. Bu çizgiler ilerliyorlar ve ayrı ayrı yollar çiziyorlar, ondan sonra sırasıyla nodal noktada birleşiyorlar ve böylelikle bir titreşim sistemi oluşturuyorlar. Nodallar, eski hastamın bana söylediği üzere, "büyük kişilikler ve dinlerin kurucularıdır". Açıkça bu da şimdiki vakamızdakiyle aynı

68 Çizgiler klasik dört renkle çizilmiştir.

anlayıştır ve bunun arketipik olduğunu söyleyebiliriz, zira çoğu zaman dünyanın çağlarının belli evrensel fikirleri, kritik geçişler, devirleri kişileştiren tanrı ve yarı tanrılar olur. Bilinçdışı haliyle imgelerini bilinçli düşüncelerden değil, insan dizgelerinin dünya çapındaki temayüllerinden üretir ve bunlara göre belli anlayışlar oluşturur: Parsilerin dünya devirleri, Hinduizmin yugaları ve avatarları, Platoncu astroloji ayları -boğa ve koç tanrılarıyla beraber-, Hristiyan çağının "büyük" Balık'ı.[69]

[552] Hastamızın resmindeki nodalların sayılara işaret etmesi ya da sayılar içermesi, çözümlemesi pek de kolay olmayan bir bilinçdışı sayı mistisizmidir. Görebildiğim kadarıyla, bu aritmetik fenomenolojide iki aşama bulunuyor: İlk, yani erken aşama 3 sayısına, sonraki aşama 12 sayısına çıkıyor. 3 ve 12 sayılarından açıkça bahsediliyor. On iki, dört çarpı üçtür. Sanırım yine Maria aksiyomuyla, üç ve dört sayılarının şu tuhaf çıkmazıyla[70] karşı karşıya geldik, ki bunun üzerine daha önce defalarca tartışmıştım çünkü simyada çok büyük bir yer tutar.[71] Tahminimce burada önümüze çıkan şey bir *tetramaria* (Yunan simyasındaki), dört evreye bölünmüş, her bölümün üç parça taşıdığı, yıldız haritasının on iki dönüşümüne ve dörtlülere ayrılmasına tekabül eden bir dönüşüm sürecidir.[72] Çoğu zaman olduğu üzere, 12 sayısının öyleyse sadece bireysel bir anlamı yoktur (örneğin hastanın doğumuyla alakalı bir sayı olarak), ayrıca zaman koşullu bir anlamı da bulunmaktadır, zira şu anki Balık çağı sona ve aynı zamanda yıldız haritasının on ikinci evine doğru yaklaşmaktadır. Justinus'unn gnosis'indeki gibisinden benzer Gnostik fikirler akla geliyor: "Baba (Elohim), yarı

69 Abercius yazının "büyük" balığı (yaklaşık M.S. 200). [Krş. *Aion*, par. 127, not 7. – Editörler.]

70 Krş. Frobenius, Schicksalskunae, ss. 119 vd. Yazarın yorumları bazı bakımlardan bana tartışmaya açık görünüyor.

71 *Psychologie und Alchemie*, par. 204; "Peri Masallarında Ruhun Fenomenolojisi", par. 425 ve 430; ve *Psikoloji ve Din*, par. 184.

72 *Psychologie und Alchemie*, dizin.

kadın yarı yılan olan Edem ile on iki "babaç" meleği dünyaya getirir ve Edem, bunların haricinde, on iki "anaç" meleği doğurur; ve bunlarsa -psikolojik dilde- on iki "babaç" meleğin gölgelerini temsil ederler. "Anaç" melekler, üçe ayrılacak şekilde kendilerini dört kategoriye (μέρη [meri]) bölerler. Bunlar Cennetin dört ırmağına karşılık gelir. Bu melekler çember halinde dans ederler (ἐν χόρῳ κυκλικῷ [ev khoro kykliko]).[73] Uzak gözüken bu çağrışımları varsayımsal bir bağa sokmak yersiz değildir çünkü hepsi aynı kökten, aynı kolektif bilinçdışından çıkarlar.

[553] Resmimizde Mercurius, dünyayı çevreleyen bir kuşak oluşturuyor, çoğu zamanda bir yılanla temsil ediliyor.[74] Mercurius simyada bir yılan ya da ejderhadır ("serpens mercurialis"). Gariptir ki, bu yılan, daireden belli bir uzaklıktadır ve sanki saldıracakmış gibi onu hedef almıştır. Bize söylenene göre, daire, cıvayla temsil edilen ya da onunla bağlantılı olan, birbirine denk ve karşıt güçler tarafından havada tutulmaktadır. Eski görüşe göre Mercurius çift yönlüdür, yani kendisi bir antitezdir.[75] Mercurius ya da Hermes, bir büyücüdür ve büyücülerin tanrısıdır. Hermes Trismegistus olarak, simyanın atasıdır. Büyücü asası, yani kadüsesinin etrafına iki yılan sarılıdır. Aynı özellik Asklepios'un, hekimler tanrısının asasında da görülür.[76] Daha

73 Hippolytos, *Elenchos*, V, 26, 1 vd.

74 Krş. Cod. Vat. 190'daki (alıntılayan, *Textes et monuments figures relatifs aux mystères de Mithra*'dan Cumont) "çok renkli ve çok şekilli küre" hakkındaki aktarım: "Bilge Tanrı, devasa uzunlukta, genişlikte ve kalınlıkta kocaman bir yılan biçimlendirdi. Koyu renkli kafası [...] güneşe ve kuyruğu [...] gün batımına bakıyordu." Ejderha hakkında metin şöyle der: "Ondan sonra bilge Demiorgos, emriyle beraber pullu tacını takan ejderhayı harekete geçirdi; ejderha sırtında on iki Zodyak burcunu taşıyordu." Eisler, (*Weltenmantel und Himmelszelt*, s. 389) Zodyak yılanını Livyatan ile ilişkilendirir. Yıl sembolü olarak ejderha için bkz. *Classicorum Auctorum e Vaticanis Codicibus Editorum*, VI (1831), s. 162, Mythographus Vaticanus III. Horapollo, *Hieroglyphica*, s. 57'de de benzer bir ilişkilendirme bulunur.

75 "Der Geist Mercurius", böl. 6.

76 Meier, *Antike Inkubation und moderne Psychotherapie*.

analiz başlamadan önce, bu fikirlerin arketipi hasta tarafından bana yansıtılmıştı.

[554] Etrafı cıvayla sarılı dairenin ilkimgesi, muhtemelen etrafını yılan sarmış dünya yumurtasına karşılık gelmektedir.[77] Ama bizim vakamızda, Mercurius'un yılan sembolünün yerine, cıvadan oluşan titreşimli bir molekül alanı üzerine bir tür sözde psişist mefhum geçmiştir. Asıl durumun zekice gizlenmesi gibi görünüyor bu, zira Kendilik ya da onun sembolünün etrafına Mercurius yılanı sarılmıştır. Hastanın aşağı yukarı doğru bir şekilde işaret ettiği üzere, "hakiki kişilik"in üzeri bununla örtülmüştür. Bu muhtemelen Aden Bahçesi'ndeki yılanın sarıp sıktığı Havva'ya benzer bir motiftir. Bu görünüşe sahip olmamak için, köklü örüntüye göre Mercurius zorunlu olarak iki biçime bölünmüştür: *mercurius crudus* ya da *vulgi* (ham ya da sıradan cıva) ve *Mercurius Philosophorum* (*piritus mercurialis* ya da Mercurius ruhu, Hermes-Nous) – havada şimşek yılanı ya da Nous Yılanı olarak süzülür, şu anda gayrifaaldir. Cıva şeridin titreşimlerinde, belli bir tahrik olmuşluğun varlığını ayırt edebiliriz, tıpkı havada asılı kalmanın beklentiyle ilişkili bir gerginliği ifade etmesi gibi: "Süzül ve bekle havada, acı içinde bekleyedur!" Simyacılar için cıva, Mercurius ruhunun somut ve maddi dışa vurumu anlamına geliyordu. Keza öncesinde bahsettiğimiz, *Tractatus aureus* şerhindeki mandalanın gösterdiği gibi: Merkez nokta Mercurius'tur ve kareyse, dört elemente bölünmüş Mercurius'tur. *Anima mundi*'dir o, tıpkı Upanishadlar'daki atman gibi en derinimizdeki nokta ve aynı zamanda dünyayı kuşatandır. Ayrıca cıvanın Mercurius'un maddileşmesi olduğu gibi, altın da güneşin yeryüzünde maddileşmesidir.[78]

77 Vişnu, *damodara* yani "bedeni iple bağlanmış" diye tanımlanır. Burada bu sembolü hesaba katmamız gerekir mi emin değilim, yalnızca bütünlük adına bahsini açtım.

78 Michael Maier, *De circulo physico quadrato* (1616), böl. I.

[555] İnsanı hayrete düşürmeyi bırakmayacak asıl ayrıntı şudur: Her zaman ve her yerde, simya, *lapis* ya da *minera* (ham maden) düşüncesini daima *homo altus* ya da *maximus*, yani Anthropos ile bir arada düşünmüştür.[79] Aynı şekilde burada da kayadan parçalanarak ayrılan siyah yuvarlak taş mefhumunun insanın psişik bütünlüğü gibi soyut bir düşünceyi temsil ediyor olması pek şaşırtıcıdır. Toprak ve bilhassa ağır taş, maddeselliğin timsalidir ve yine metalik cıva da aynı timsal yerine geçer, ki hastamızsa bunun animus (zihin, *nous*) olduğunu düşünmüştü. Kendilik düşüncesi için pnömatik semboller ve animus içinse hava, nefes, rüzgâr gibi semboller beklerdik. Kadim formül *λίθος ον λίθος* ([lithos ov lithos] taş olmayan taş), şu ikilemi ifade eder: Karşımızdaki bir *complexio oppositorum*, ışığın doğasına benzer bir şeydir; bazı koşullar altında parçacıklar gibi, bazı koşullar altındaysa dalga gibi davranır ve açıkça özünde her ikisidir. Bu tür bir şey üzerine akıl yürütürken, bilinçdışının bu paradoksal ve açıklaması neredeyse imkânsız ifadeleri göz önüne alınmalıdır. Bunlar herhangi bir bilinçli zihnin icatları değildir, daha ziyade bilinç tarafından kontrol edilmeyen ve kuşkusuz ki, bizim bilinç niyetlerimizi kale almayan görüşleri ifade etme özgürlüğüne istediği kadar sahip olan bir psişenin kendiliğinden dışa vurumlarıdırlar. Mercruius'un çift yönlülüğü, aynı zamanda hem metalik hem ruhsal olan doğası, Anthropos gibi son derece ruhani bir düşüncenin maddi ve hatta metalik bir tözle (altın) sembolize edilmesine bir paralel teşkil eder. Varılabilecek tek sonuç şudur ki, bilinçdışı, ruh ve maddeyi sadece denk değil, aslında özdeş görmektedir ve bu da bilincin tek yanlılığına bariz bir zıtlık oluşturur, zira bilinç bazı zamanlar maddeyi ruhsallaştırır, bazı zamanlar da ruhu maddeleştirir. *Lapis*'in ya da bizim vakamızda havada asılı duran dairenin çifte anlamı olması, iki sembolik renkle nitelenmesi durumundan aşikardır: Kırmızı renk kan ve duygulanım anlamına gelir, ruhu bedene katan fizyolojik

79 Orta Çağ simyasında İsa. Krş. *Psychologie und Alchemie*, böl. III, 5.

tepkimedir; ve mavi renkse ruhsal süreç (zihin ya da *nous*) anlamına gelir. Bu ikilik, simyada *corpus* ve *spiritus*'un ikiliğini hatırlatıyor bana, zira bunlar da bir üçüncüyle, *ligamentum corporis et spiritus*[80] olarak *anima* ile bir araya getirilirler. Böhme'ye göre, "yüksek derin mavi" yeşil ile karıştırılınca bu "Özgürlük" anlamına gelir, yani yeniden doğmuş ruhun iç dünyasındaki "Cennet Krallığı"dır. Kırmızı, ateş diyarına ve "karanlık uçurumuna" götürür, keza Böhme'nin mandalasının dış çemberinin rengi kırmızıdır.

Resim 4

[556] Ardından gelen 4. resim, kayda değer bir değişim sergiliyor: Daire, bir dış zar ve iç çekirdek olarak bölünüyor. Dış zar et renginde, ve Resim 2'deki nispeten belirsiz çekirdek, şimdi apaçık üçlü bir karakter taşıyan ayrımlaşmış bir iç yapıya sahip. İlk başta cıva şeridine ait olan "güç çizgileri", artık çekirdek yapının tümünü kaplıyor, dolayısıyla demektir ki, tahrik artık sadece dışsal değildir, en iç çekirdeği de ele geçirmiştir. "Artık muazzam bir iç faaliyet başladı", dedi hastam. Üçlü yapıdaki çekirdek muhtemelen dişil organdır, bir bitkiye benzetilmiştir, döllenme edimi içindedir: Sperm hücresi dış zardan içeri giriyor. Sperm hücresinin rolünü oynayan da Mercurius yılanıdır: Yılan siyah, karanlık, yer altına has, toprak altı ve itifallik Hermes'tir; ama Mercurius'un altın kanatlarını da taşımaktadır ve sonuç olarak ruhsal bir doğaya sahiptir. Buna benzer olarak, simyacılar da *Mercurius duplex*'i kanatlı ve kanatsız ejderha biçimlerinde tasvir etmiştir; kanatsız haline dişil, kanatlı haline de eril demişlerdir.

[557] Aslında resmimizdeki yılan, sperm hücresinden ziyade fallusu temsil etmektedir. Leone Ebreo,[81] *Dialoghi*

80 Beden ve ruhun bağı (çn.).

81 Hekim ve filozof Leone Ebreo'nun (yaklaşık 1460-1520) yazıları, on altıncı yüzyılda geniş çapta popülerlik kazanmıştır ve hem çağdaşlarına hem de haleflerine şümullü bir tesirde bulunmuştur. Çalışması, Neoplatoncu

d'amore'de [Aşk Diyalogları], Merkür gezegenine semanın *membrum virile*'i,[82] yani *homo maximus* olarak kavranan makrokozmos der.[83] Sperm hücresi, daha ziyade, çekirdeğin içe katlanmış dış derisine yılanın enjekte ettiği töze karşılık gelir.[84] İki gümüş petal (?) muhtemelen alıcı kabı, güneşin tohumlarının (altın) oturmaya yazgılı olduğu ay kâsesini temsil etmektedir.[85] Çiçeğin altında, yumurtalığın içinde küçük mor bir çember var ve bu da rengiyle beraber bize "ikili doğayı", ruh ve bedeni (mavi ve kırmızıyı) birleştirdiğini ima ediyor.[86] Yılanın etrafını saran soluk sarı halka, onun esrarlılığını ifade ediyor.

[558] Yılan şimşek kıvılcımından evrildiğinden ya da onun değiştirilmiş bir biçimi olduğundan, elimizdeki bir başka paralel örnekte de aynı işlevi taşıyan şimşektir: Figür 3'te şimşek aydınlatıcı, canlandırıcı, bereket getirici, dönüştürücü ve iyileştirici bir işlev taşır ve buradaki vakamızdaysa bu işlev yılana düşmektedir. İki aşama var: ilki, derin bir depresyon halini gösteren siyah daire; ve ikincisi, bu daireye çarpan şimşek. Günlük dilde de aynı imgelemden yararlanılır: "Vahiy gibi gelen bir kıvılcımla" bir şey "can evinden vurur". Tek fark şu ki, genelde önce imge gelir ve ancak sonrasında farkındalık gelip hastaya şunu söyletir: "Can evimden vurdu."

---

hekim ve simyacı Marsilio Ficino'nun (1433-99) Platon'un *Şölen*'i üzerine yorumunda geliştirdiği düşüncenin bir devamıdır. Ebreo'nun gerçek ismi Lisbonlu Don Judah Abrabanel'di. (Metinlerde bazen Abrabanel, bazen Abarbanel olarak geçer.)

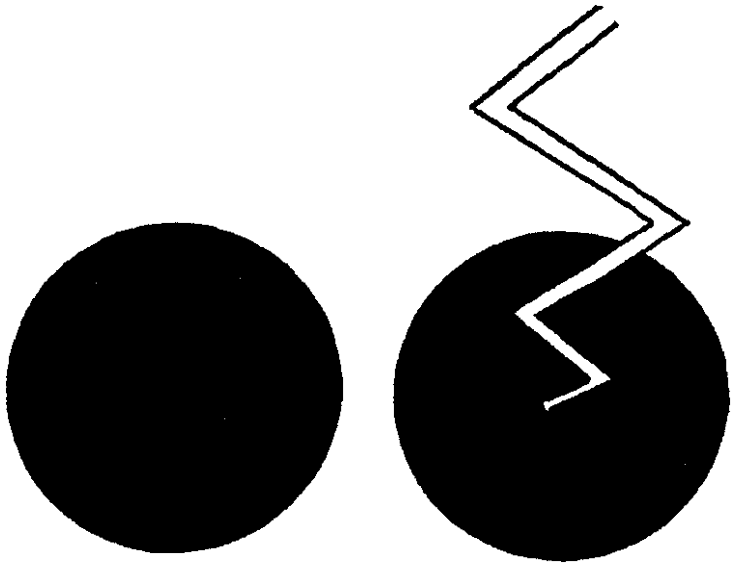
82 Eril üye (çn.).

83 Krş. İngilizce versiyonu *The Philosophy of Love*, çev. Friedeberg-Seeley ve Barnes, ss. 92 ve 94. Bu görüşün kaynağı, Yesod'un kabalistik yorumlamasında bulunabilir (Knorr von Rosenroth, *Kabbala Denudata*, 1677-84).

84 Bu sözde biyolojik terminoloji, hastanın bilimsel eğitimiyle de örtüşür.

85 Bir başka simya düşüncesi: *synodos Lunae cum Sole* ya da güneş ve ayın kutsal evliliği. Krş. "Aktarım Psikolojisi Üzerine", par. 421, not 17.

86 Daha fazlası için bkz. "Über die Natur der Psyche", par. 498.

Figür 3. Psikojenik depresyonlu genç bir kadın hastanın tedavinin başlarında çizdiği bir resmin taslağı
I. Karanlık umutsuzluk hali / II. Terapötik etkinin başlangıcı

Daha eski bir çizimde, daire denizin dibinde yatar. Resim dizisinin gösterdiğine göre, denizin yükselme sebebi en başta siyah bir yılanın güneşi yutmasıdır. Ardından sekiz ışınlı, tamamen karanlık bir mandala belirir; tepesinde sekiz gümüş yıldızdan bir taç vardır. Merkezde siyah bir homunkulus durur. Siyah dairenin yanında kırmızı bir merkez şekillenir ve buradan kırmızı ışınlar, kan nehirleri akıp dokunaç benzeri uzuvlar oluşturur. Şekil bir yengeç ya da ahtapota benzer. Daha sonraki resimler gösterdiği üzere, hastanın kendisi o dairenin içinde hapsolmuştur.

[559] Resim 4'ün bağlamına geldiğimizde, Bayan X kendisini en çok huzursuz eden şeyin Resim 3'teki gümüş şerit olduğunu söyledi. Gümüşi töz "içeride" olmalıdır, siyah güç şeritleri de dışarıda kalıp yılanı oluşturacaktır. Şimdi bunlar

dairenin etrafını sarmaktadır.[87] Yılanı ilk başta "korkunç bir tehlike" gibi, "dairenin bütünlüğüne" tehdit teşkil eden bir şey olarak görür. Yılanın dış zardan girdiği noktada ateş çıkıyor (duygular). Hastanın bilinçli zihni, bu yangını daireye yönelik bir savunma tepkisi olarak yorumladı ve dolayısıyla saldırının püskürtüldüğünü düşündü. Ama kendisi bana bir karalama çizimini gösterse de, bu deneme "gözleri" memnun etmez. Açıkça bir ikilemdedir: Yılanı kabul edemiyor çünkü benim yardımım olmadan da yılanın cinsel anlamını pek açık görmüştü. Sadece şöyle bir yorum yaptım: "Çekinmeden kabul edebileceğin bilindik bir süreç[88] bu." Ardından da koleksiyonumun arasından, bir adam tarafından çizilmiş benzer bir resim gösterdim. Resimde havada asılı duran dairesel bir nesnenin içine, siyah fallus benzeri bir nesne *aşağıdan doğru* giriyordu. Bayan X şöyle dedi: "Ansızın süreci daha kişilerüstü bir biçimde kavradım." Cinselliğin bağlı ve tabi olduğu, bir yaşam yasasının farkındalığıydı bu. "Ben merkez değildi ve evrensel bir yasayı izleyerek, etrafına bir güneş halkası çizdim." Bunun ardından yılanı "büyüme sürecinin elzem bir parçası" olarak kabul edebildi ve resmi çabucak, tatmin olarak bitirdi. Sadece tek bir şey ona zorluk yaşatmaya devam ediyordu: "Göze hoş gelmesi için yılanı orta alanın en üstüne yerleştirdim." Belli ki, bilinçdışı yalnızca en üstte ve ortadaki önemli konumlarla tatmin olabilecektir – öncesinde ona gösterdiğim resimle tam bir zıtlık taşıyordu bu. Önceki resim, söylediğim üzere, bir erkek tarafından çizilmişti ve tehditkâr siyah sembolün mandalaya aşağıdan doğru girdiğini gösteriyordu. Bir kadın için, bilinçdışından kaynaklanan tipik tehlike *yukarıdan*, animus

87 Burada akla dünyayı saran Okyanus ve dolayısıyla içindeki gizli dünya yılanı gelebilir: Livyatan, "denizin ejderhası"; ki Mısır'daki Typon (Set) anlatılarına göre, şeytandır. "Şeytan [...] denizleri ve okyanusu her yandan sarar" (Aziz Hieronymus, *Epistolae*, böl. I, s. 12). Daha fazla ayrıntı için bkz. "Antenna Crucis II: Das Meer der Welt", s. 89 vd.

88 Aynı motifi Esther Harding, *Psychic Energy: Its Source and Its Transformation*'daki iki mandalada da görebiliriz [XVI, XVII].

ile kişileştirilen "ruhsal" katmandan gelir, oysaki bir erkek için "dünya ve kadın"ın, yani dünyaya yansıtılmış anima'nın yer altı diyarından gelir.

[560] Bir kere daha Justinus'un gnosis'inde bulunan benzer düşünceleri hatırlamamız gerek: Babaç meleklerin üçüncüsü Baruch'tur. Ayrıca cennetteki yaşam ağacıdır. Ana tarafındaki muadili Naas, yani yılandır; o da iyi ve kötüyü bilme ağacıdır.[89] İkinci numarası olarak kutsal üçlünün ("İyi", "Baba" ve "Edem") ilk üyesine sığındığından dolayı Elohim, Edem'i terk ettiğinde, Edem, Baba'nın ruhunu takip etti, zira Baba ruhunu insanda bırakmıştı ve Naas tarafından işkencelere maruz kalmasına sebep olmuştu (ἵνα πάσαις κολάζῃ τὸ ὂν πνεῦμα τοῦ Ἐλωεὶμ τοῖς ἀνθρώποις [ina pasais kolazi to on pneuma tou Eloeim tois anthropois]). Naas, Havva'yı kirletir ve Adem'i puşt olarak yanında tutar. Fakat Edem ruhtur; Elohim tindir. "Ruh tine, tin ruha karşıdır" (κατὰ τῆς ψυχῆς τετάκται [kata tis psychis tetaktai]).[90] Bu düşünce, mandalamızdaki kırmızı ve mavi renklerin kutupluğuna ve bilgiyi temsil eden yılanın saldırısına ışık tutar. Hakikatin bilgisinden, bu durumda da gölgeden korkmamızın sebebi budur. Bu yüzden Baruch insanlığa İsa'yı göndermiştir ki tekrar "İyi"ye dönsünler. Ama "İyi Olan Priapus'tur".[91] Elohim kuğu, Edem de Leda'dır; Elohim altın, Edem Danae'dir.[92] Vahiy tanrısının en eski zamanlardan beri bir yılan biçimine sahip olduğunu da unutmayalım – örneğin *agathodaimon*. Edem de bir yılan kadındır, ikili doğaya sahiptir, "iki-zihinli, iki bedenli"dir (δίγνωμος, δίσωμος [dignomos,

89 Naas, yılanvari Nous ve simyadaki Mercurius yılanı ile aynı şeydir.

90 Hippolytos, *Elenchos*, V, 26, 21 vd. Adem, Havva ve yılan hikâyesi Orta Çağ'ın sonuna dek korunmuştur.

91 Açıkça πρίαπος [priapos] ve ἐπριοποίησε τα πάντα [epriopoise ta panta (her şeyi yaratan)] ifadeleri arasında bir kelime oyunu yapılıyor.

92 İki Zeus mitine gönderme yapılıyor. İlkinde bir kuğu kılığına dönüşerek Leda'ya yaklaşır ve onunla birlikte olur, bunun sonrasında Leda, Helene ve Dioskurları doğurur. İkincisinde de Zeus bir altın yağmuru olarak Danae'ye gelir, bu birliktelikten de Perseus doğar (çn.).

disomos]) ve Orta Çağ simyasında Edem figürü, çift cinsiyetli Mercurius'un bir sembolü olmuştur.[93]

[561] Resim 3'te *Mercurius vulgi*'nin, ham cıvanın dairenin etrafını sardığını hatırlayalım. Bu demektir ki, gizemli daire "ham" ya da kaba bir idrakle kuşatılmış ya da üstü örtülmüştür. Hastanın kendisinin düşüncesine göre, "animus hakiki kişiliğin üstünü örtmektedir". Dünyanın olağan, günlük, sözüm ona biyolojik bir görüşünün cinsel sembolü ele geçirdiğini ve onu kabul edilen örüntüye göre somutlaştırdığını varsaymamız yanlış olmaz. Mazur görülebilir bir yanlış! Diğer, daha isabetli görüş o kadar anlaşılması güçtür ki, haliyle bilinen ve daha el altında bir şeye dönmek isteriz, böylelikle de kendi "rasyonel" beklentilerimizi tatmin eder ve çağdaşlarımızın onayını kazanırız – fakat en sonunda yine fark ederiz ki, takılıp kalmış ve büyük maceramıza başladığımız noktaya geri dönmüşüzdür. İtifallik yılanla ne kastedildiği açık: Yukarıdan doğru tüm havai, düşünsel, ruhsal şeyler geliyor ve aşağıdansa tutkulu, bedensel ve karanlık şeyler. Beklentinin aksine yılanın ruhsal bir sembol,[94] bir *Mercurius spiritualis*[95] olduğu ortaya çıkar – ki bu farkındalığı, hastamızın kendisi, cinselliği kendi isteğince suistimal etmesine rağmen Ben'in evrensel yasaya tabi olduğunu söyleyerek formüle etmiştir. Dolayısıyla bu durumda cinsellik hiçbir sorun teşkil etmez, zira daha üst bir dönüşüm üzerine tabi tutulmuş ve onun içinde barındırılmaktadır; bastırılmamıştır, sadece nesnesi yoktur.

[562] Bayan X neticede Resim 4'ün en zor olanı olduğunu söyledi bana, bir bakıma tüm sürecin dönüm noktasını temsil ediyormuş. Benim görüşüme göre bu hususta yanılmıyor

93 Bkz. "Paracelsus als Geistige Erscheinung" denememdeki Reusner'nın *Pandora*'sından (1588) görsel, figür B4.

94 Yılanın πνευματικώτατον ζῶον [pneumatikotaton zoon], yani "en ruhsal hayvan" olduğu söylenir. Bu sebeple Nous ve kurtarıcı için bir sembol olarak kullanılgelmiştir.

95 Ruhsal Mercurius (çn.).

çünkü pek sevilen ve pek mühim olan Ben'in açıkça hissedilen bir şekilde amansızca kenara atılması öyle hafif bir mesele değildir. Bunlara ister meditasyon, ister tefekkür, yoga ya da ruhsal uygulamalar diyelim, ruhsal gelişimin tüm üst biçimlerinin *sine qua non*'unun "terk edilmesi" sebepsiz değildir. Ama bu vakanın gösterdiği üzere, Ben'den feragat etmek iradenin eylemi de değildir, rastgele meydana gelen bir sonuç da değildir; bir olay, bir vukudur ve içsel, inandırıcı mantığı ancak kasıtlı bir kendini kandırmayla gizlenebilirdir.

[563] Bu vakada ve bu anda, "bırakıverme" becerisi belirleyici önemdedir. Ama her şey geçip gittiğinden, feragat edilen Ben'in işlevlerinin yeniden tesis edilmesinin gerekeceği an da gelebilir. Bırakıvermek, bilinçdışına beklediği fırsatı verir. Ama birey karşıtlardan -gece ve gündüz, aydınlık ve karanlık, pozitif ve negatiften- oluştuğundan ve hem iyi hem kötü olduğundan, dolayısıyla da ikircikli olduğundan dolayı, kaçınılmaz olarak bireyin örneğin ibretlik Eyüp gibi feci bir şekilde dengesinin bozulmaması için sıkı tutunması gereken bir zaman da -dalgalar geri döndüğünde- gelecektir. Sıkı tutunmak yalnızca bilinçli bir iradeyle, yani Ben ile başarılabilir. Ben'in asıl büyük ve ikame edilemez önemi budur, ama gelgelelim burada gördüğümüz üzere bu önem görecelidir. Bilinçdışını bütünleştirerek elde edilen kazanç da görecelidir. Kendimize bir aydınlık ve karanlık ekleriz, ve daha fazla ışık demek daha fazla gece demektir.[96] Fakat bilincin geniş ufuklara yönelik arzusu durdurulamaz; eğer bu ufuklar kişiliği dağıtmayacaksa, onun kapsamını genişletmelidirler.

Resim 5

[564] Resim 5, Bayan X'in söylediğine göre, Resim 4'ün ardından zorluk çıkarmadan gelmiştir. Yılan ve daire, birbirlerinden uzaklaşırlar. Yılan öyle durmaktadır ve görünüşe

96 Krş. Haçlı Yuhanna'nın "ruhun karanlık gecesi" hakkında söyledikleri. Yorumu hem faydalı hem psikolojiktir.

göre tehditkârlığını kaybetmiştir. Ama dairenin içine bir intikam arzusu aşılanmıştır: Hem büyümüş hem de fevkalade canlı renklerle filizlenmiştir.[97] Çekirdek dörde bölünmüştür; bölümlenme gibi bir şey yaşanmıştır. Bunun kaynağı, biyolojik eğitim almış bir insanın tabii olarak düşüneceği gibi herhangi bir bilinçli tefekkür değildir; sürecin ya da merkez sembolün dörde bölünmesi daima var olmuştur: ilkin Horus'un dört oğlu ya da Hezekiel'in dört Seraf'ı, Barbelo-Gnosis'ine göre pneuma tarafından gebe bırakılan Metra'dan (rahim) dört Aion'un doğuşu, Böhme'nin sisteminde şimşek (yılan) tarafından şekillendirilen haç,[98] *opus alchymicum* ve bileşenlerinin (dört element, nitelik, evre vs.) tetramerle son bulması.[99] Her durumda dörtlülük bir bütün oluşturur; buradaysa, dördün merkezindeki yeşil dairedir. Dörtlü daireler birbiriyle aynıdır ve her biri girdap oluşturmaktadır, girdap da görünüşe göre sola doğru dönmektedir. Genel olarak sola dönük hareket bilinçdışına doğru hareket anlamına gelir, sağa doğru (saat yönünde) hareketse bilince doğru gider.[100] Biri "uğursuz"dur, diğeriyse "doğru", "sağın", "sahih"tir. Tibet'te sola dönen svastika, Bön dininin, kara büyünün bir işaretidir. Dolayısıyla Stupa'ların saat

97 Bu yüzden simya mandalası bir *rosarium*'a (gül bahçesi) benzetilir.

98 Budizm'deki dörtlülük "dört büyük kral" (*lokapata*), dünyanın muhafızlarıdır. Krş. *Dialogues of the Buddha* içinde *Samyutta-Nikaya*, böl. II., s. 242.

99 "Tanrı ilk suları bir tür damıtma yöntemiyle dört kısıma ve bölgeye ayırdı" (*Sendivogius, Epist.* XIII, Manget içinde, *Bibliotheca chemica*, 1702, II, s. 496). Christianos'ta (Berthelot, *Alch. grecs*, VI, ix, 1 ve x, 1) yumurta ve madde, dört etmenden oluşur. (akt. Ksenokrates, a.g.e., VI, xv, 8.).

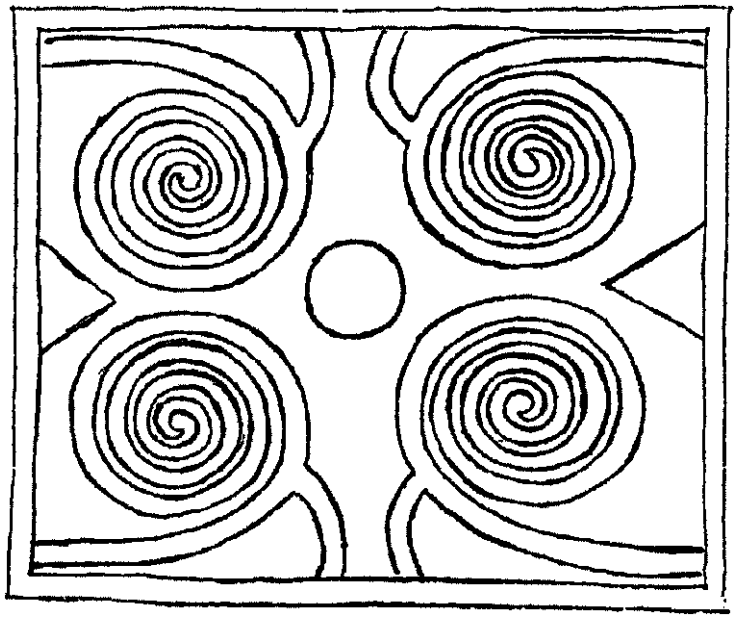
100 Taoist felsefede, sağa doğru hareket, "düşmekte olan" bir yaşam süreci anlamına gelir, zira o vakit ruh, *yin* ilkesini kişileştiren ve doğası gereği tutkulu olan dişil *p'o*-ruh etkisi altında demektir. Anima sıfatını taşıması (Krş. "*Altın Çiçeğin Sırrı* Üzerine Yorumlama", par. 57 vd.) psikolojik bakımdan doğrudur, gerçi anima'nın yalnızca bir yönüne temas eder. *P'o*-ruh, *hun*'u, yani ruhu dünya süreçlerinin ve çiftleşme dürtüsünün içine dolar. Sola ya da geriye doğru bir hareketse, yaşamın "yükselen" hareketi anlamına gelir. "Dışsal şeylerden kurtulma" gerçekleşir ve ruh, anima üzerine kontrol kazanır. Bu fikir benim bulgularımla da örtüşür ama hesaba katmadığı bir şey var ki, kişinin ruhu dışarıda ve anima'sı içeride olabilir.

yönüne doğru tavaf edilmesi gerekir. Sola dönen girdaplar, bilinçdışına döner; sağa dönenlerse bilinçdışı kaosunun dışına döner. Dolayısıyla, Tibet'teki sağa dönen svastika bir Budist amblemidir.[101] (Krş. ayrıca Figür 4.)

[565] Bizim hastamız için süreç, en başta bir bilinç ayrımlaşmasını ifade etmek üzere belirmiştir. Psikolojik bilgileri sayesinde dördü bilincin dört yönelimli işlevi olarak yorumladı: düşünme, hissetme, duyusallık, sezgi. Fakat dördün hepsinin benzer olduğunu fark etti, oysaki dört işlev birbirlerinden farklıdır. Bu kendisinde bir şüphe uyandırmadı ama bende uyandırdı. Eğer bilincin dört işlevsel yönü *değillerse* bu dörtlü nedir? Bunun yeterli bir yorumlama olup olamayacağından emin değildim. İşlevlerden daha fazlası gibi görünüyorlardı ve farklı değil de aynı olmalarının sebebi de muhtemelen budur. Tanım gereği birbirlerinden farklı olan dört işlevi temsil etmiyorlar ama pekâlâ dört işlevin biçimlenmesinin *a priori* olasılığını temsil ediyor olabilirler. Şu resimde bir dörtlülük, arketipik 4 mevcut; ki tarihin gösterdiği ve benim başka yerlerde sergilediğim üzere, bu sayısız yorumlamaya müsaittir. Bilinçdışı bir içeriğin bilince çıkmasını örneklendirir; bu yüzden de kozmogonik mitlerde sık sık görülür. Dört girdabın apaçık şekilde sola dönüyor olmasının tam olarak anlamının ne olduğu, mandalanın da dörde bölünmüş olmasının bir bilinçli hale gelme sürecine işaret ettiği hususları üzerine daha fazla akıl yürütmemeyi tercih ediyorum. Gerekli materyale sahip değilim. Mavi, hava ya da ruh anlamına ve sola doğru hareketse, bilinçdışı tesirin bir yoğunlaşması anlamına gelir. Bu muhtemelen güçlü bir şekilde vurgulanan ve duygulanımsallık anlamına gelen kırmızı rengin ruhsal bir ödünlemesi olarak kavranmalıdır.

[566] Mandalanın kendisi parlak kırmızı renktedir ama dört girdap başlıca soğuk, yeşilimsi mavi renktedir ve hasta da bu rengi "su" ile ilişkilendirir. Sola doğru hareketle

101 Bunu bana söyleyen Bhutia Buty, Rimpoch'u Sikkim idi.

Figür 4. Tarxien, Malta'dan bir Neolitik rölyef
Spiraller asma bıyıklarını temsil ediyor

uyuşabilir bu, zira su, bilinçdışı için en sık yeğlenen sembollerden biridir.[102] Ortadaki yeşil çember, yer altı anlamı taşıyan bir biçimde yaşamı sembolize eder. Simyacıların "benedicta viriditas"ıdır[103] bu.

[567] Bu resimdeki asıl sorunsal şey, siyah yılanın sembolik çemberin genel yapısının dışında olmasıdır. Bütünlüğü aktüel kılmak için, yılanın içeride olması gerekir. Ama eğer yılanın olumsuz anlamını hatırlarsak, psişik bütünlük sembolüne bütünleştirmesinin neden belli zorluklar teşkil ettiğini anlarız. Eğer dört girdabın sola doğru hareket ettiği yönündeki varsayımımız doğruysa, bu ruhun derin ve

102 Su, "sabit" bir öğreti haline geldiğinde ruhun "maddeselliği"ni de sembolize eder. Burada ister istemez aklımıza Böhme'deki "Özgürlük" anlamını taşıyan mavi-yeşil renk geliyor.

103 "Kutsal yeşillik." Doğanın dirimsel gücü için kullanılan bir deyim (çn.).

karanlık yanına[104] doğru olan bir eğilime işaret edecektir ve keza siyah yılanın özümseneceği yol da budur. Yılan, Hristiyan teolojisindeki şeytan gibi, gölgeyi temsil eder; ve kişisel olan her şeyin ötesine geçer, dolayısıyla örneğin kötülük ilkesi gibi bir ilke olarak da görülebilir.[105] İnsandan doğan devasa gölgedir ve çağımız da bizzat böyle felaketli bir deneyime maruz kalmıştır. Evrenimize bu gölgeyi sığdırmak kolay bir iş değildir. Sırtımızı kötülüğe dönüp bu şekilde ondan kaçınabileceğimiz görüşü, çok sayıdaki köhnemiş naifliklerden biridir. Bu kafasını kuma sokan deve kuşu stratejisinden başka bir şey değildir ve kötülüğün gerçekliğini zerre etkilemez. Kötülük, iyinin tersidir ve o olmadan iyi de olmazdı. Kötülüğü varoluştan hariç tutmayı düşünmek dahi imkânsızdır. Bu yüzden de siyah yılanın dışarıda kalması, geleneksel dünya görüşümüzdeki kötülüğe yönelik eleştirel pozisyonu ifade etmektedir.[106]

[568] Resmin arka planı soğuk, bir tür parşömen renginde. Bundan özellikle bahsetmek istiyorum çünkü sonraki resim, bu hususta bir nitelik değişimi gösteriyor.

Resim 6

[569] 6. resmin arka planı, bulutumsu bir gri renktedir. Mandalanın kendisi en canlı renklerle, parlak kırmızıyla, yeşille ve maviyle çizilmiştir. Yalnızca dış kırmızı zarın çekirdeğe karışmaya başladığı yerlerde kırmızı renk, kan rengine benzeyen daha koyu bir hal alıyor ve soluk mavi de deniz mavisi oluyor. Ama en çarpıcı şeyse, kuşkusuz sağa dönen bir svastikanın belirmesidir. (Ayrıca bu resimlerin 1928'de çizildiğini ve zamanın fantezileriyle doğrudan bir ilişkileri olmadığını eklemem gerek, zira bunlardan dünya da henüz büyük ölçüde bihaberdi.) Yeşil renginden dolayı,

104 Ruhun ikili karakteri (simyacıların *Mercurius duplex*'i) için bkz. geride "Peri Masallarında Ruhun Fenomenolojisi".

105 Krş. böhme'deki Lucifer'in ateş yılanı.

106 Krş. "Teslis Öğretisine Psikolojik bir Yaklaşım", par. 243 vd.

svastika bitkisel bir anlam çağrıştırmaktadır ama aynı zamanda önceki resmin dört girdabının dalgamsı karakterini de taşımaktadır.

[570] Bu mandalada karşıt renkler kırmızı ve maviyi, dışarıyı ve içeriyi birleştirmeye yönelik bir girişimde bulunuluyor. Aynı zamanda, sağa doğru hareket, bilincin ışığına yükselmeyi hedefliyor, ki muhtemelen de bunun sebebi arka planın fark edilir ölçüde karanlıklaşmasıdır. Siyah yılan kayboldu ama karanlığını arka planın bütününe pay etmeye başladı. Bunu dengelemek için, mandalada ışığa yönelik yukarı doğru bir hareket var ve bu hareket de açıkça bilinci karanlıklaşan çevreden kurtarmaktır. Resim, birkaç gün öncesinde ortaya çıkan bir rüyayla ilişkilidir. Bayan X, rüyasında *kırlıkta yaptığı tatilinden sonra şehre döndüğünü* görür. *Çalıştığı odanın ortasında büyüyen bir ağaç olduğunu görünce şaşkına döner. Şöyle düşünür: "Kalın kabuğu sayesinde odanın sıcaklığına bile dayanabilir."* Ağaç üzerine çağrışımlar, ağacın anaç anlamını gösterdi. Ağaç, mandaladaki bitki motifine bir açıklama getiriyor ve ağacın bir anda büyümesi de sağa doğru hareketle teşvik edilen daha üst bir bilinç seviyesini ya da bilinci temsil ediyor. Aynı sebepten dolayı, "felsefe" ağacı simyevi *opus*'un bir sembolüdür, zira bildiğimiz üzere *opus* da bireyleşme sürecidir.

[571] Justinus'un gnosis'inde benzer fikirlerle karşılaşırız. Melek Baruch, Elohim'in pneuma'sını ve "anaç" melek Naas da Edem'in zanaatkârlık becerisini temsil eder. Ama her iki melek de, söylediğim gibi, ağaçtı: Baruch yaşam ağacıydı, Naas bilgi ağacıydı. Bunların bölünmesi ve kutuplaşması, zamanın tiniyle (M.S. ikinci-üçüncü yüzyıllar) örtüşür. Ama Hippolytos'tan da görebileceğimiz üzere, o zamanlarda da bireyleşme sürecinden haberdardılar.[107] Bize söylenene göre, Elohim, "peygamber" "Baba"yı (pneuma) on iki kötücül meleğin gücünden kurtarmak üzere Herakles'i

107 *Elenchos*, V, 26, 27 vd.

görevlendirmiştir. Bu da Herakles'in on iki göreviyle neticelenmiştir. Şimdi Herakles miti, bir bireyleşme sürecinin tüm karakteristik özelliklerini barındırır: dört ana yöne yolculuk,[108] dört oğul, bilinçdışını sembolize eden dişil ilkeye (Omphale) teslimiyet, ve Deianeira'nın gömleğiyle sebep olunan öz kurban ve yeniden doğuş.

[572] Ağacın "kalın kabuğu", korunma motifini çağrıştırır ve mandalada "derilerin oluşumu" olarak belirir (par. 576). Siyah kuşun koruyucu kanatları motifinde ifade bulur, zira bu kanatlar mandalanın içeriklerini dış tesirlere karşı korumaktadır. Dış zardaki kırmızı tözün piston şekilli uzantıları, fallik sembollerdir; ruhsal iç kısma duygusallığın girişine işaret ederler. Elbette bunların amacı, içeriyi mesken tutan ruhu etkinleştirmek ve zenginleştirmektir. Bu "ruh" tabii ki de zekâyla ilişkili olmaktan ziyade ruhsal töz (pneuma) ya da -modern terimlerde- "ruhsal yaşam" dediğimiz şeyle ilişkilidir. Buradaki sembolik düşüncenin altında yatan hiç şüphesiz Clementine yazılarında öne sürülen görüşle aynıdır, yani πνεύμα [pneuma] (ruh) ve σῶμα [soma] (beden), Tanrı'da tek vücut bulur.[109] Psişik bütünlük olarak Kendilik'in sadece bir sembolü olsa da, mandala, aynı zamanda bir Tanrı imgesidir, zira merkez nokta, daire ve dörtlülük tanrısal varlığın bilindik sembolleridir. "Kendilik" ve "Tanrı" arasında ampirik olarak ayrım yapılamaması, Hint felsefesinde kişisel ve kişilerüstü Puruşa-Atman'ın özdeş görülmesine yol açar. Hem eklesiyastik hem de simyevi literatürde şu deyiş pek sık alıntılanır: "Tanrı, merkezi her yerde ve dış çizgisi hiçbir yerde olan sonsuz dairedir (ya da küre)."[110] Parmenides'inki kadar eski bir çağda bile bu düşüncenin tam biçim almış hallerini görebiliriz. Mandalamızın

108 *Psychologie und Alchemie*, par. 457.

109 Hauck, *Reälencyclopadie für protestantische Theologie*, IV, s. 173, li. 59.

110 Baunigartner (Die *Philosophie des Alanus de Insulis*, II, böl. 4, s. 118) bu deyişin izini sürerek kaynağını saptar: *liber Hermetis or liber Trismegisti*, *Cod. Par.* 6319 ve *Cod. Vat.* 3060.

altında yatanla aynı motiflere imada bulunduğundan dolayı şu pasajı alıntılamak istiyorum: "Zira dar halkaların[111] içinde saf Ateş doludur ve yanlarında da Gece bulunur ama onların da arasında Alev bir oraya bir buraya gezer. Bunların merkezindeyse her şeye rehberlik eden tanrıça[112] vardır; zira o tümüyle amansız Doğum ve Çiftleşmeyi yönetir, çiftleşmek üzere dişiyi erkeğe ve yine erkeği dişiye gönderir."[113]

[573] Alim Cizvit Nicholas Caussin'in, İskenderiyeli Clemens hakkındaki aktarımında söylediklerine göre, bazı zamanlarda Mısır tapınaklarında çarklar yuvarlanırmış,[114] Abderalı Demokritos da Tanrı'ya *νοῦν ἐν πυρὶ σφαιροειδεῖ*[115] (*mentem in igne orbiculari*, "dairesel ateşteki zihin") dermiş. Şöyle devam eder: "Parmenides'in görüşü de böyleydi, zira o Tanrı'yı *στεφάνην* [stefanin], yani "taç" olarak, ışıldayan bir ışıktan müteşekkil çember olarak tanımlar.[116] Iamblichus da gizemler üzerine kitabında şunu apaçık ifade eder ki, Mısır geleneklerinde Tanrı, dünyanın efendisi bir su bitkisi olan lotus'un üzerinde oturur halde temsil edilir. Bu bitkinin meyveleri de yaprakları da yuvarlaktır,[117] dolayısıyla

111 *Στεφάναι* = coronae.

112 *Δαίμων ἢ πάντα κυβέρναι*, dişil bir *daemonium*.

113 Freeman, *Ancilla to the Pre-Socratic Philosophers*, s. 45.

114 "Gramerci Trakyalı Dionysius da *Dairelerin Sembolik Anlamı* kitabında açıkça der ki, 'Bazıları eylemleri sadece kelimelerle, bazılarıysa sembollerle ifade etmiştir: [...] örneğin Mısırlılar tanrı tapınaklarında çark yuvarlardı ve tapınanlara dal verilirdi. Zira Trakyalı Orpheus şöyle der:

Zira yeryüzündeki ölümlerin işleri dallar gibidir,
Her şeyin zihnine kazılı tek bir yazgı vardır ve tüm şeyler
Çember şeklinde döner, keza tek bir yeri mesken edinmek meşru değildir,
Her şey başladığı yere geri döner. ' "

115 Diels, *Fragmente der Vorsohratiker*, II, s. 102. Aetius, *De plac. phil.*, I, 7, 16.

116 Cicero, *De natura deorum*'a bir gönderme: "Parmenides [...] taca benzer hayali bir şey icat eder, buna *stephane* der. Tanrı'ya atfettiği, gökyüzünü saran yekpare bir ışıyan ışıktır bu; ama hiç kimse bunun tanrısal bir biçim taşıdığını ya da algıların algılayabileceğini tasavvur edemez." Cicero'nun bu ironik yorumu, onun ilkimgelerden uzun zaman önce ziyadesiyle uzaklaşmış başka bir çağın evladı olduğunu gösterir.

117 Lotus'ta oturan güneş çocuğun sayısız temsili vardır. Krş. Erman, *Die Re-*

zihnin dairesel hareketini temsil eder ve zihin daima kendi kendine döner." Söylediğine göre ayrıca göklerin hareketini taklit eden ritüel dönüşümlerin ya da çevirimlerin ("circuitiones") de kökeni budur. Ama Stoikler gökleri "yuvarlak ve dönen Tanrı" (*rotundum et volubilem Deum*) diye isimlendirir. Caussin, Mezmurlar 12:8'deki "mistik" (mystice = sembolik) açıklamanın buna gönderme yaptığını söyler: "In circuitu impii ambulant" (kötüler çember çizer oldu); kötüler dış çizgide dolaşıp durur ama hiçbir zaman merkeze, yani Tanrı'ya ulaşamaz. Mandala sembolizminde çark motifinden burada sadece geçerken bahsedeceğim, zira bu konuyu başka bir yerde ele almıştım.[118]

Resim 7

[574] Resim 7'de manzara hakikaten geceye döner: Mandalanın üzerine çizildiği tabanın tamamı siyahtır. Renkler parlaklığını kaybetmiştir ama yoğunlukları artmıştır. Siyahın merkeze kadar nüfuz etmesi özellikle çarpıcıdır, öyle ki korktuğumuz şey çoktan gerçekleşmiştir: Yılanın siyahlığı ve çevrenin kasveti, çekirdek tarafından özümsenmiştir ve aynı zamanda da resmin gösterdiği üzere merkezden yayılan altın bir ışık tarafından ödünlenmiştir. Işınlar eşit kollu bir haç oluşturur, önceki resimdeki svastika'nın yerine geçer. Buradaki şekil, sağa doğru bir harekete işaret eden sadece dört çengelle temsil edilmektedir. Tam siyaha geçilmesi ve özellikle siyahın merkezde yer almasıyla beraber, görünüşe göre ileri ve sağa doğru hareket sonlanmaktadır. Diğer taraftan, Mercurius'un kanatları kayda değer bir farklılaşma yaşamıştır ve bu da muhtemelen kürenin kendini havada tutacak kadar güce sahip olduğu, düşüp topyekûn karanlığa batmayacağı anlamına gelmektedir. Haç

ligion der Aegypter, s. 62 *ve Handbook of Egyptian Religion*, s. 26. Gnostik fragmanlarda da bulunabilir [*Psychologie und Alchemie*, figür 52.] Lotus, Hindistan'da genellikle tanrıların meskenidir.

118 *Psychologie und Alchemie*, par. 214 vd.

oluşturan ışınlar, dördü bir araya getirir.[119] Bu, merkeze nüfuz eden siyah tözden yayılan yıkıcı tesirlere[120] karşı bir savunma olarak bir iç bağ ve güçlenme ortaya koymaktadır. Haç sembolünün daima *acı çekme* çağrışımı bulunduğunu düşünüyoruz, dolayısıyla bu resimde hâkim olan ruh halinin iç yalnızlığın karanlık uçurumunun üzerinde acı verici bir şekilde *askıda kalma* -kanatları düşünün!- olduğunu farz edersek yanılgıya düşmeyiz.

[575] Daha öncesinde Böhme'nin "haç şekli oluşturan" şimşeğinden bahsettim ve bu haçı dört elementle ilişkilendirdim. Hatta John Dee elementleri eşit kollu haç ile sembolleştirir.[121] Söylediğimiz gibi, içinde ufak bir çember olan haç, simyada bakırın (Aphrodite, Kıbrıs'tan *cuprum* [bakır]) ve Venus'ün sembolü de şöyledir: ♀ . İlginçtir ki, ♆ sembolü *spiritus Tartari* (tartarik asit) için kullanılan tıp sembolüdür; kelime kelimesine "yer altı dünyasının ruhu" diye tercüme edilir. ✢ ise kızıl hematit (kan taşı) için kullanılan semboldür. Dolayısıyla Böhme'de ve mandalamızda olduğu gibi sadece yukarıdan gelen bir haç yoktur, aşağıdan da bir haç gelir. Başka deyişle, şimşek -Böhme'nin imgesini sürdürecek olursak- aşağıdan kandan, Venus'ten ya da Tartarus'tan gelebilir. Böhme'nin nötr nitelikli Salniter'i, genel olarak tuz ile özdeştir ve bunun sembollerinden biri şöyledir: ✣ On beşinci ve on altıncı yüzyıl simyacılarının tasavvur ettiği gibi, bu tür esrarlı bir töz için daha iyi bir sembol düşünülemezdi. Eklesiyastik kullanımda da simyevi kullanımda da tuz, Sapientia ve Matta 5: 13'te görüldüğü üzere

119 Tibetli akıl hocası, Bhutia Busty Manastırı başrahibi Lingdam Gomchen tarafından bu yorumlama teyit edilmiştir: Svastika, der, "kırılamaz, bölünemez ya da bozulamaz şeydir". Keza mandalanın iç güçlenişi anlamına da gelecektir.

120 Krş. "The Psychology of Eastern Meditation" içinde *Amitayur-dhyana Sutra* mandalasında görülen benzer bir motif, par. 917 ve 930.

121 "Monas hieroglyphica," *Theatr. chem.* (1602), II, s. 220. Dee ayrıca haçı ateşle ilişkilendirir.

("Yeryüzünün tuzu sizsiniz.") seçkin ya da seçilmiş kişiler için kullanılan semboldür.

[576] Mandaladaki çeşitli dalgalı hat ya da katmanlar, dış tesirlere karşı koruma sağlayan *deri katmanları* olarak da yorumlanabilir. İç katmandaki güçlenme ile aynı amaca hizmet ederler. Bu kortekslerin çalışma odasındaki "kalın kabuklu" ağaç rüyasıyla da bir bağı olabilir. Deri katmanı oluşumu diğer mandalalarda da görülebilir ve sertleşme ya da dış dünyadan yalıtılma anlamına gelir, bir dış deri ya da kürk oluşumudur. Bu fenomenin Kabala'da bahsedilen kortekslere ya da *putamina*'us (kırık parçalar) tekabül etmesi de mümkündür.[122] "Zira kutsiyetin dışında yatan şeylere bu isim verilir" – örneğin yedi düşmüş kral ve dört Akhurayim.[123] Onlardan "Klippoth"lar ya da korktesler gelir. Simyada olduğu gibi, bunlar çokluk ve ölüm niteliklerinin bağdaşık olduğu mucur ya da cüruflardır. Bizim mandalamızda, korteksler, iç bütünlüğü işaretleyen ve yılanla kişileştirilmiş olan dağıtıcı tesirlerin dış karanlığına karşı bu bütünlüğü koruyan dış hat çizgileridir.[124] Aynı motif lotus çiçeğinin yaprakları ve soğanın zarlarıyla da ifade edilir: Dış katmanlar solmuş

122 [Krş. "Eyüp'e Cevap", *Psikoloji ve Din*, par. 595. – Editörler.]

123 Yedi kral önceki çağlara, yok olmuş dünyalara karşılık gelir ve dört Akhurayim ise "Tanrı'nın eşlikçileri" denen şeylerdir: "Hepsi Malkuth'a aittir; ona bu isim verilir çünkü Aziluth sisteminde sonuncudur [...] Şekinah'ın derinliklerinde var olurlar" (*Kabbala Denudata*, I, s. 72). Eril-dişil bir dörtlü oluştururlar: "yüce Ana ve Baba, Senex İsrail ve Tebhunah" (I, s. 675). Senex, Ain-Soph ya da Keter'dir (I, p. 635); Tebhunah ise Binah, yani akıldır. Kırık parçalar ayrıca kirli ruhlar anlamına gelir.

124 *Kabbala Denudata*, I, ss. 675 vd. Kırık parçalar kötülük anlamı da taşır (*Zohar*, I, 137aff., II, 34b.). On yedinci yüzyıl Hristiyan yorumlamalarına göre, Adam Beliyal, Mesih'in bedenidir, "bedenin tümü ya da çok sayıda kırık parçadır" (krş. Korintliler II, 6: 15). Cennetten Kovulma'nın sonucunda, kırık parçalar Adem'in bedenine girer ve bedenin dış katmanlarına iç katmanlardan daha çok nüfuz edilir. "Anima Christi" savaşır ve nihayetinde, madde anlamına gelen kırık parçaları yok eder. Adam Beliyal ile ilişkili olarak metinde Özdeyişler 6: 12'ye gönderme yapılır: "Ağzında yalanla dolaşan kişi, soysuz ve fesatçıdır." (*Kabbala Denudata*, II, ek,. IX,. 2, p. 56.)

ve kurumuştur ama yumuşak iç katmanları korurlar. Bebek Horus'un, Hint tanrılarının ve Buda'nın lotus üzerinde oturması bu manada anlaşılabilir. Hölderlin aynı imgeyi kullanır:

> Yazgıdan azade, tıpkı uyuyan bir bebek gibi
> Soluk alır semaviler,
> Yekpare halde korunurlar
> Mazbut tomurcukla;
> Ruhları ebediyen çiçek açar [...][125]

[577] Hristiyanlıktaki metaforda, Meryem, Tanrı'nın içinde gizlendiği çiçektir; yine aynı şekilde *rex gloriae* ve dünyanın yargıcının tahta oturmuş halde tasvir edildiği gül penceredir.

[578] Dairesel katmanlar fikri örtük olarak Böhme'de de görülebilir. Üç boyutlu mandalasının[126] en dış katmanı için "Şeytan Lucifer'ın İstemi", "Ebediyet Uçurumu", "Karanlık Uçurum", "Şeytanların Cehennemi" vs. gibi isimler kullanır (bkz. görsel 1). Böhme bundan *Aurora*'da bahseder (XVII, 6): "Lucifer melekleriyle beraber Tanrı'nın tabiatında Hiddetin ateşini uyandırdığında, Tanrı şiddetli bir öfke edindi; Doğanın en yüce Doğumu başka bir nitelik edindi ve bütünüyle öfkeli, kuru, soğuk, hararetli, sert ve acı hale geldi. Öncesinde ince, narin bir niteliğe sahip olan ama artık hiddetlenmiş Ruh, en dış katmandaki soyunda küstah ve korkunç oldu. Artık bu en dış katmandaki soya Rüzgâr ya da Hava elementi denir." Böylelikle dört element ortaya çıkar – bilhassa toprak, bir kasılma ve kurutulma süreciyle çıkar.

[579] Burada Kabalistik etkiler bulunduğu tahmin edilebilir, fakat o zaman Böhme, Kabala hakkında Paracelsus'tan daha fazla bilgi sahibi değildi. Kabala'yı bir tür büyücülük olarak görüyordu. Dört element, dört Akhurayim'dir.[127] Bir

125 *Gedichte* içinde, "Hyperions Schicksalslied", s. 315.

126 "Ruh ve Doğanın Yaşamı" görümü hakkında Böhme şöyle der: "Dairesel bir çarka benzetebiliriz, her tarafı denktir, tıpkı Hezekiel'deki çarkta gördüğümüz gibi" *Mysterium pansophicum*, *Sammtliche Werke*, ed. Schiebler, VI, p. 416).

127 *Quaestiones Theosophicae* (Amsterdam basımı., 1682), s, 23. *Aurora*, XVII.

tür ikinci dörtlülük oluştururlar, fiziki doğanın iç ve ruhsal dörtlülüğünden doğmuşturlar. Simyacılar da Akhurayim'den bahseder. Örneğin Mennens[128] şöyle der: "Tanrı'nın kutsal ismi Tetragramaton ya da Dört Harf'i ifşa etse de, düzgünce baktığınızda içinde sadece üç Harf bulunduğunu görürsünüz. *He* harfi (ה) iki tanedir, zira bunlar aynıdır: Yani Hava ve Su Oğul'u temsil eder, Toprak da Baba'dır ve Ateş ise Kutsal Ruh'tur. Dolayısıyla Tanrı'nın isminin Dört Harfi apaçık Teslis'i ve Madde'yi sembolize eder. Keza Madde de üç katlıdır (*triplex*)[129] [...] ve ona aynının [yani Tanrı'nın] gölgesi denir; Moyses tarafındansa[130] Tanrı'nın sırtı [*Dei posteriora*] diye adlandırılır ve maddeden doğmuştur."[131] Bu yorum Böhme'nin hayli ilgisini çeker.

[580] Mandalamıza dönelim. İlk dört girdap, resmin ortasında birleşerek dalgalı dörtgenler halini aldılar. Onlarına yerine dış halkadaki altın renkli, gökkuşağı yayan noktalar geçti (önceki resimden evrildi). Bunlar tavus kuşu gözü

9, s. 168'te şöyle denir: "Yedi Ruh, kendilerini en dış Soy ya da Tevellütte alevlendirmiştir." Bunlar Tanrı'nın Ruhlarıdır, ebedi ve zamansız Doğanın "Kaynak Ruhları"dır, yedi gezegene karşılık gelirler (*Sig. rer.*, IX, 8 vd., s. 60). Yedi Ruh, yukarıda bahsi geçen, hepsi anneden gelen "Nitelikler"dir. Anne "İki Çehreli Kaynak, tüm şeylerdeki iyi ve kötü"dür (*Aurora*, s. 27). Krş. Parmenides'te "tanrıça" ve Justin'in gnosis'indeki iki bedenli Edem.

128 Gulielmus Mennens (1525-1608), bilgin bir Flaman simyacı. *Aurei velleris, sive sacrae philosophiae, naturae et artis admirabilium libri tres* (Antwerp, 1604) isimli bir kitap yazmıştır. Kitap *Theatr. chem.*, V (1622), ss. 267 içerisinde basılır.

129 "Dolayısıyla Tanrı'nın hem bir hem üç olduğu gibi, O'nun her şeyi yarattığı madde de hem birdir hem üçtür." Psikolojide bilinç ve bilinçdışı üçlemelerinin simyadaki dengidir bu. Krş. geride "Peri Masallarında Ruhun Fenomenolojisi", par. 425 ve 436 vd.

130 Mennens görünüşe göre doğrudan Kabala'ya değil, kaynağını bulamadığım Musa'ya atfedilen bir metne gönderme yapmaktadır. Kuşkusuz bu Bertheleot'nun "Chimie de Moise" (*Alch. grecs*, IV, xxii) isimli Yunanca metnine bir gönderme değildir. Musa'dan eski literatürde bazı yerlerde bahsedilir ve Lenglet du Fresnoy (*Histoire de la philosophie hermetique*, 1742, III, s. 22) Vienna Bibliothek'ten bir alıntı yapar: "Moysis Prophetae et Legislatoris Hebraeorum secretum Chimicum" (Ouvrage supposé).

131 *Theatr. chem.* İçinde "Aurei velleris," I, cap. X, in, V, ss. 334 vd.

renkleridir, ki deve kuşu gözü de simyada *cauda pavonis*[132] olarak büyük rol oynar.[133] Eserde bu renklerin belirmesi, belirleyici bir neticenin öncesinde gelen ara aşamayı temsil eder. Böhme, "aşk arzusu ya da Renklerin Güzelliği'nden tüm Renkler doğar", der.[134] Mandalamızda da duygulanım anlamına gelen kırmızı katmandan gökkuşağı renkleri yayılmaktadır. "Dairesel çarkta" bir araya gelen "Doğa ve Ruhun yaşamı"[135] hakkında Böhme şöyle der: "Birbirine karışmış Su ve Ateş'e benzeyen, Doğanın ebedi Özü kendini bize böyle gösterir. Zira ondan *parlak mavi* bir renk çıkar, tıpkı Ateşin *Kıvılcımı* gibi; ve *Yakutun*[136] kristallerle karışıp tek bir töz oluşturmasına ya da *sarı, beyaz, kırmızı* ve *mavi* renklerin *karanlık Su*'da harmanlanmasına benzeyen bir biçimi vardır:

---

132 Deve kuşu kuyruğu (çn.).

133 Cauda pavonis, Khunrath tartafından Iris, yani "nuncia Dei" ile özdeşleştirilir. Dorn ("De transmutatione metallorum," *Theatr. chem.*, I, s. 599) bunu şöyle açıklar: "Geceleri uçan kanatsız kuştur bu. Aşağı yukarı daimi bir iniş çıkışla hareket eden göklerin çiyi bir karga başına dönüşür (*caput corvi*), ondan sonra tavus kuşu kuyruğu olur ve ardından bir kuğunun parlak kanatlarına dönüşür, son olarak da kıpkırmızı ateşe benzeyen bir kanat halini alır." Basilides'te (Hippolytus, *Elcnchos*, X, 14, 1) tavus kuşu yumurtası, *sperma mundi* ya da κόκκος σινάπεως ile eş anlamlıdır. "Renklerin bütününü", 365'ini birden barındırır. Cyranides tarafından söylendiğine göre (Delatte, *Textes latins et vieux frangais relatifs aux Cyranides*, s. 171)., altın rengi tavus kuşu yumurtasından elde edilir. Muhammed'in ışığı tavus kuşu biçimlidir ve melekler tavus kuşunun terinden yaratılmıştır (Aptowitzer, "Arabisch-Jiidische Schopfungstheorien," s. 209, 233).

134 *Sig. rer.*, XIV, ioff., ss. 112 vd.

135 Bkz. 118. dipnot.

136 Karbunkül, *lapis*in eş anlamlısıdır. "Karbunkül kadar aydın kral" (Lilius, "Rosarium philosophorum," *Art. aurif.*, 1593, II, s. 329 içinden eski bir kaynak). "Topraktaki bir ışın [...] enerji toplamış bir karbunkül gibi karanlıkta parlıyor" (*Symbola atireae mensae*, s. 377). "Kırmızı, parlak, şeffaf ve göz kamaştırıcı bir taş buldum; ve onun içinde tüm elementleri ve zıtlarını gördüm" (*Philosophia reformata*, s. 42). Cennet, altın ve karbunkülün *rubedo* ile eş anlamı için bkz. a.g.e., s. 104. Yakut ya da karbunkül, *corpus glorificatum*'un adıdır (Glauber, *Tractatus de natura solium*, böl. I, s. 42). Rosencreutz'un *Chymische Hochzeit* (1616) kitabında Venus'ün yatak odası karbunküllerle aydınlatılır (s. 97). Krş. geride antraks hakkında söylediklerimiz (yakut ve kırmızı cıva sülfür).

Yeşildeki maviye benzer, zira ikisi de parlaklığını korur ve ışır; Su ise yalnızca Ateşlerine direnç gösterir ki hiçbir israf yaşanmasın ve iki Gizemin bir ebedi Özü bir araya karışır, iki ilkenin, yani namı diğer iki yaşamın farkından azadedir." Renkler fenomeni, varoluşunu "olağanüstü bir öz Yaşamın doğduğu büyük Gizemin tahayyülüne" borçludur.[137]

[581] Bundan aşikârdır ki, Bayan X'i -ve daha birçok hastayı- etkileyen aynı psişik fenomen Böhme'nin de kafasını kurcalamıştır. Böhme *cauda pavonis* ve tetramer fikirlerini simyadan ödünç alsa da,[138] simyacılar gibi, o zamandan bu yana modern psikoloji tarafından yeniden keşfedilen bir deneysel temel üzerinde çalışmıştır. Dış tesirlerden etkilenmesi mümkün olmayan, aynı örüntü ve düzenleri ortaya seren etkin imgeleme ve rüya ürünleri vardır. Şu rüya buna iyi bir örnektir: *Bir hasta rüyasında misafir odasında olduğunu görür. Bir masa ve masanın yanında üç sandalye vardır. Kadının yanında duran yabancı bir adam ondan oturmasını rica eder. Bunun için kadın, daha uzakta duran dördüncü bir sandalyeyi getirir. Sonra masanın başına oturup bir kitabın sayfalarını çevirmeye başlar; kitapta mavi ve kırmızı küp resimleri vardır, bunlar inşa oyunlarındakilere benziyordur. Ansızın kadının aklına başka bir yerde olması gerektiği gelir. Odadan çıkıp sarı bir eve gider. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordur ve kadın bir defne ağacının altına sığınır.*

[582] Masa, üç sandalye, oturma ricası, dört sandalye olması için getirilmesi gereken dördüncü sandalye, küpler ve inşa oyunu vs. tümü bir *oluşum* sürecine işaret etmektedir. Bunlar aşamalı olarak gerçekleşir: ilkin mavi ve kırmızının, sonra sarı ve yeşilin bir kombinasyonu. Bu dört renk, gördüğümüz üzere, dört niteliği sembolize etmektedir ve çeşitli biçimlerde yorumlanabilir. Psikolojik olarak bu dörtlü,

137 *Mysterium pansophicum*, ss. 416 vd.

138 *Cauda pavonis*'in kimyevi karşılıkları, erimiş metallerdeki parlak yüzey ve cıva ya da kurşunun belli bileşimlerinin parlak renkleridir. Bu iki metal, çoğunlukla baş malzeme olarak kullanılırdı.

bilincin işlevlerine işaret etmektedir ve işlevlerden biri bilinçdışıdır, dolayısıyla bilinçli kullanıma müsait değildir. Burada o işlev yeşil rengidir, duyusallık işlevidir[139] çünkü hastanın gerçek dünyayla ilişkisi sıra dışı ölçüde karmaşık ve aksaktır. Fakat "ast" işlev, tam da bilinçdışı olmasından dolayı kolektif bilinçdışıyla temasa geçebilme avantajına sahiptir ve bilinç ile bilinçdışı arasındaki uçurum arasına çekilecek bir köprü olarak kullanılabilir, böylelikle bilinçdışıyla olan can alıcı bağı yeniden tesis edebilir. Rüyanın ast işlevi bir defne olarak temsil etmesinin derin sebebi budur. Bu rüyadaki defne, Bayan X'in rüyasında odasında büyüdüğünü gördüğü ağaç gibi içsel gelişim süreciyle ilişkilidir. Simyacıların *arbor philosophica*'sı[140] ile bu esasen aynı ağaçtır, ki bunun hakkında *Psychologie und Alchemie*'de yazmıştım.[141] Şunu da unutmayalım, geleneksel inanca göre, ne şimşek ne de soğuk hava defneye zarar verebilir – "intacta triumphat".[142] Dolayısıyla tıpkı İsa'nın erkek modeli olması gibi, kadın modeli olan Bakire Meryem'i[143] sembolize eder. Defnenin örneğin simya ağacı gibi tarihi yorumlarını göz önüne aldığımızda, bu bağlamda Kendilik sembolü olarak görülmesi gerekir.[144] Bu tür rüyalar ortaya koyan hastaların iç dünya zenginliği her zaman pek etkileyici bir olgudur.

[583] Yine mandalamıza dönelim. Piston benzeri bir şekle dönüşen altın çizgiler, sperm motifini tekrarlıyor ve dolayısıyla spermle ilişkili bir anlam taşıyorlar, böylelikle

139 En azından istatistik olarak, yeşil renk duyusallık işleviyle ilişkilendirilir.

140 Bkz. 78. dipnot (çn.).

141 [Bkz. ek, s.v.; ayrıca Jung, toplu eserleri 13, "Der Philosophische Baum". – Editörler.]

142 "El değmemiş gibi sağlam kalır" (çn.).

143 "Şimşeklerin yıktığı birçok ağacın arasında duran, her yeri yemyeşil defne ağacının üzerinde şu yazar: 'El değmemiş gibi sağlam kalır.' Bu benzerlik Bakire Meryem'i anıştırır, zira günahın şimşeği tarafından çarpılmış tüm canlılar arasında o tektir." Picinelli, *Mondo simbolico* (1669), Lib. IX, cap. XVI.

144 Krş. "The Spirit Mercurius," par. 241.

de dörtlülüğün yeni ve daha belirgin bir biçimle yeniden ortaya konacağını ima ediyorlar. Dörtlülük eğer bilinçli farkındalıkla ilişkiliyse, bu semptomlardan farkındalığın yoğunlaşacağı anlamını çıkarabiliriz; keza merkezden yayılan altın ışık da aynı şeye işaret etmektedir. Muhtemelen bir iç aydınlanma kastedilmektedir.

[584] Bu resmi çizmeden önce, Bayan X rüyasında *kır evlerinde babasının odasında durduğunu görür. "Ama annem yatağımı duvardan çekip odanın ortasına koymuştu ve üzerinde uyuyordu. Öfkelendim ve yatağı eski yerine çektim. Rüyada yatak örtüsü kırmızıydı – resimdeki kırmızıyla aynı tonda."*

[585] Önceki rüyadaki ağacın anne anlamını bilinçdışı tekrar işliyor: Bu sefer anne odanın ortasında uyuyor. Bu Bayan X için kendi alanına yapılan rahatsız edici bir istilaymış gibi görünüyor; söz konusu alan ise babasının odasıyla sembolize ediliyor ve babanın da Bayan X üzerinde bir animus değeri bulunuyor. Dolayısıyla hastamızın alanı ruhsal bir alandır ve babasının odasını gasp ettiği gibi bu alanı da o gasp etmiştir. Böylelikle "ruh" ile özdeşleşmiştir. Annesi bu alana izinsizce giriyor ve kendini ortaya yerleştiriyor; ağaç sembolüyle de bir ilişki var. Dolayısıyla anne, ruhu değil de doğal gelişimi temsil ediyor; yani aslında rüya görenin de öyle olduğu gibi, doğal dişil varlıktır ama karşısına siyah yılan olarak çıktığı için onu kabul edemez. İzinsiz girişi, yani siyah yer altı ilkesini bir kere önleyebilmiş olsa da o şey bu sefer -7. resmin gösterdiği üzere- merkeze girmiştir. Ama tam bu yüzden altın ışık belirir: "e tenebris lux!"[145] Anneyi Böhme'nin matris fikriyle ilişkilendirmeliyiz. Böhme için matris, her ayımlaşma ya da farkındalığın olmazsa olmazıdır; o olmadan ruh askıda kalır ve yeryüzüne inemez. Baba ve anne ilkelerinin (ruh ve madde) çarpışması bir şok etkisi işi görür.

145 "Karanlıktan aydınlık doğdu!" (çn.).

[586] Bu resimden sonra, hisle ve rahatsız edici bir algıyla ilişkilendirdiği kırmızı rengin yeniden nüfuzunu hisseder; ve şimdi benimle, yani analistiyle (=baba) "ilişkisinin" doğa dışı ve ayıp olduğunu keşfeder. Söylediğine göre, kendi kendine böbürlenmektedir ve zeki, idrak sahibi bir öğrenci rolüne girmiştir (ruhsallığın gaspı!). Ama benim düşündüklerimden bağımsız olarak, gülünç hissettiğini ve gülünç davrandığını itiraf etti. Bu kabul, ona büyük bir rahatlama hissi getirdi ve en sonunda cinselliğin "ne çocuk üretmeye yarayan bir mekanizmadan ibaret olduğunu ne de kutsal bir tutkunun dışa vurumu olduğunu, bilakis son derece olağan biçimde fizyolojik ve otoerotik olduğunu" görmesine yardımcı oldu. Bu geç kalmış farkındalık, onu bir dizi müstehcen imgeyi fark edeceği bir düşlem haline sürükledi. Bunun sonunda büyükçe bir kuş görür; kendisi kuşa "yeryüzü kuşu" adını verir ve kuş yeryüzüne konar. Uçan canlılar olarak kuşlar, sık görülen ruh sembolleridirler. Kuş, kendisinin "ruhsal" imgesinin kadınlara daha özgü olan dünyevi bir versiyonuna dönüşümü temsil ediyordu. Bu ek yorum, yukarı ve aşağı hareketlerin bir duraklamaya geldiği şüphemizi doğrulamaktadır: Kuş, yeryüzüne inmekte. Bu sembolizm, Böhme'nin daha genel bir çerçevede "Aşk-arzu" olarak tanımladığı şeyin daha ileri ve gerekli bir ayrımlaşmışlığına işaret etmektedir. Bu ayrımlaşma sayesinde bilinç genişlemekle kalmaz, aynı zamanda durumların gerçekliğiyle yüz yüze getirilir ve böylelikle iç deneyim, deyiş yerindeyse belirli bir noktaya bağlanır.

[587] Sonraki günlerde hasta kendine acıma hissiyle dolar. Hiç çocuk sahibi olmamış olmaktan ne kadar pişman olduğunu fark eder. İhmal edilmiş bir hayvan ya da çocuk gibi hisseder. Ruh hali iyice *Weltschmerz*'e[146] dönüşür ve "mutlak şefkatli Tathagata" (Buda) gibi hissetmeye başlar. Ancak

146 "Dünya acısı." Zihin ve gerçek dünya arasındaki uyuşmazlıktan, beklentilerin ve umutların dünyada karşılık bulmayacağının farkındalığından gelen duygu (çn.).

tamamen hislerine boyun eğdiğinde başka bir resim çizebilir. Gerçek özgürlük, his durumlarını göz ardı ederek ya da bastırarak değil, yalnızca bunları sonuna kadar deneyimlediğimizde gelir.

Resim 8

[588] Resim 8'de gözümüze ilk çarpan şey, iç kısmın tümünün siyah özle kaplı olmasıdır. Suyun mavi-yeşil rengi yoğunlaşıp koyu mavi dörtlü halini alır ve merkezdeki altın renkli ışık ters yöne, saat yönünün tersine döner: Kuş yeryüzüne iniyordur. Yani mandala karanlığa, yer altı derinliklerine doğru ilerlemektedir. Hâlâ süzülmektedir -Mercurius kanatları bunu gösterir- ama siyahlığa çok daha yaklaşmıştır. İç, ayrımlaşmamış dörtlü dışarıdaki, ayrımlaşmış dörtlüyle dengelenir ve Bayan X bunu bilincin dört işleviyle özdeşleştirir. İşlevlere şu renkleri atfeder: sarı = sezgi, açık mavi = düşünme, ten pembesi = hissetme, kahverengi = duyusallık.[147] Bu dörtlünün her biri üçe bölünür ve böylelikle yine 12 sayısını oluşturur. İki dörtlünün ayrılması ve tanımlandırılması dikkate değer bir noktadır. Dışarıdaki dört kanat, ayrımlaşmamış iç dörtlünün ayrımlaşmış bir farkındalığı gibi görünür;[148] ayrımlaşmamış iç dörtlü, arketipi temsil etmektedir. Kabala'da bu ilişki bir taraftan Merkabah[149] dörtlüsünün ve diğer taraftan da Akhurayim'in paralelidir; Böhme'de ise Tanrı'nın dört Ruhu[150] ve dört elementtir.

[589] Hasta tarafından da dikkat çekilen, mandalanın ortasındaki bitki benzeri biçimli haç tekrardan ağaca ("çarmıh

147 Diğer insanların mandalalarında duyusallıkla bağdaştırılan renk genellikle yeşildir.

148 Krş. Akhurayim dörtlüsü.

149 Chokmah (= insan yüzü), Binah (= kartal), Gedulah (= aslan), Geburah (= boğa): Hezekiel'in görümündeki dört sembolik melek.

150 Bunlara gezegenlerin ismini verir ve "Anne'de, Doğum Yapan'da yönetimi ellerinde tutan dört muhafız" diye tanımlar. Jüpiter, Satürn, Mars ve Güneş'tirler. "Bu dört Biçimde, Ruhun Doğumu, yani namı diğer hem iç hem dış Varlıktaki hakiki Ruh ihtiva edilir" (*Sig. rer.*, IX, 9ft., s. 61).

ağacı") ve anneye göndermedir.[151] Dolayısıyla açıktır ki, öncesinde tabu olan unsur kabul edilmiştir ve artık merkezi konumu tutmaktadır. Kadın bütünüyle bunun bilincindedir – ki bu da önceki tutumuna kıyasla büyük bir ilerlemedir.

[590] Önceki resmin aksine burada hiçbir iç katman yok. Mantıki bir ilerlemedir bu, çünkü katmanların dışarıda tutmaya yaradığı şey artık merkezdedir ve savunma gereksiz hale gelmiştir. Bunun yerine katmanlar karanlıkta altın renkli halkalar olarak yayılır, ortak merkezden çıkan dalgalar gibi ilerler. Kapatılmış Kendilik'ten yayılan tesirin çevre üzerine geniş çaplı etkisine işaret eder bu.

[591] Bu resmi çizmeden dört gün önce şu rüyayı görür: *"Camın üzerine genç bir adam çizdim ve beyaz yağa batırılmış bir fırçayla gözünün korneasındaki siyah bir lekeyi sildim. Ondan sonra gözbebeğinin ortasında altın bir lamba belirdi. Genç adam büyük bir rahatlama duydu ve ona daha sonra yine tedavi için gelmesini söyledim. Şu sözleri söyleyerek uyandım: 'Gözünüz sağlamsa bütün bedeniniz aydınlık olur.' "* (Matta 6: 22).

[592] Bu rüya değişimi betimliyor: Hastamız artık animus'uyla özdeş değil. Animus, deyiş yerindeyse, *onun* hastası olmuştur çünkü gözünde sorun vardır. Aslına bakarsak animus dünyayı genelde "şaşı" ve belirsiz görür. Burada kornedaki siyah bir leke, gözün içinden ışıyan altın ışığı kapatmaktadır. "Dünyayı fazla kara görüyordu." Göz, mandalanın prototipidir; bunu Böhme'de de görürüz, zira mandalasını şu şekilde tanımlar: "Felsefi Küre, Ebediyetin Mucizelerinin Gözü ya da Bilgelik Aynası." Şöyle der: "Töz ve Ruhun İmgesi, Toprağa benzer çünkü içinden güzel bir Çiçek çıkar. Ateş ve Işığa da benzer. Toprak, Merkezdir ama yaşam değildir; fakat asli önem taşır ve güzel çiçek onun içinde yetişir ama Toprağa benzemez [...] ve keza Toprak, Çiçeğin

151 Özellikle Hristiyan geleneğinde olmak üzere ağaç ve anne arasındaki bağ uzun uzadıya *Dönüşüm Sembolleri*, böl. II'de tartışılmıştır.

Anasıdır." Ruh "ateşten bir gözdür ve İlk İlkeye benzer", "Doğanın bir Merkezidir".[152]

[593] Mandalamız gerçekten de bir "göz"dür ve yapısı, bilinçdışındaki düzenin merkezini temsil etmektedir. Göz içi boş bir küredir, içerisi siyahtır ve yarı sıvı bir özle, camsı hümörle doludur. Dışarıdan bakıldığında yuvarlak, renkli bir yüzeyi, yani irisi görürüz; ortası siyahtır ve buradan altın renkli ışık parlar. Öngörü gücünün gözden geldiğinin düşünüldüğü eski düşüncelere uygun olarak, Böhme buna "ateş göz" der. Göz, bilincin (ki aslında bilinç de bir algı organıdır) temsili olarak da alınabilir. Kendi arka planına bakıyordur; orada kendi ışığını görür. Bu ışık berrak ve saf olduğunda, tüm beden ışıkla dolar. Belli koşullarda bilincin arındırıcı etkisi bulunur. Matta 6: 22 vd.'da kastedilen muhtemelen budur; ve keza aynı fikir Luka 11: 33 vd.'da daha da net bir şekilde ifade edilir.

[594] Göz, ayrıca Tanrı için kullanılan yaygın bir semboldür. Bu yüzden Böhme "Felsefi Küre"sine "Ebediyetin Gözü", "Tüm Özlerin Özü", "Tanrı'nın Gözü" de der.[153]

[595] Karanlığı kabul etmesiyle beraber onu aydınlığa dönüştürmüş değildir, fakat içerideki karanlığı aydınlatan bir ışık yakmıştır. Gündüz vakti ışığa ihtiyaç duyulmaz ve ışığı gece çöktüğünü fark etmeden yakmazsınız, keza karanlığın korkularını deneyimlemediğiniz sürece size için yakılan hiçbir ışık olmaz. Ahlaki öğütler vermenin amaçlandığı bir yorum değildir bu, yalnızca psikolojik olguların bir beyanıdır. Resim 7'den Resim 8'e geçiş, "karanlık ilkeyi benimseme" ile kastettiğim şey üzerine bize geçici bir fikir sunuyor. Bunun ne anlama geldiği konusunda hiç kimsenin açık bir kavrama sahip olamayacağı şeklinde itirazlar da getirilmiştir; ki bu da talihsiz bir gerçektir çünkü bu, en büyük önemi taşıyan etik sorunlardan biridir. Öyleyse burada bu

152 *A Summary Appendix of the Soul*, s. 117.

153 *Vierzig Fragen*, ss. 24 vd.

"benimseme"nin pratik bir örneğini sunuyoruz; sürecin etik yönlerini çözmeyi ise filozoflara bırakalım.[154]

Resim 9

[596] Resim 9'da, kırmızı bir arka planda, ilk defa mavi "ruh çiçeği"ni görüyoruz. Bayan X de çiçeği böyle yorumluyor (tabii ki Böhme'yi tanımaksızın).[155] Merkezde, kendisinin de söylediği gibi, bir lamba biçimindeki altın ışık var. Korkteksler çok belirgin ama ışıktan oluşmuşlar (en azından mandalanın üst yarısında) ve dışarıya doğru yayılıyorlar.[156] Işık, doğan güneşin gökkuşağı tonlarındadır; gerçek bir *cauda pavonis*'tir. Altı set güneş ışını var. Pali Kanonu koleksiyonundan, Buda'nın cüppe üzerine söylevini hatırlatıyor bu bize:

> Kalbi iyilikle [...] şefkatle [...] neşeyle [...] sükunetle dolup taşar. Etrafa iyilik, şefkat, neşe, sükunet ışıkları yayar. Sırayla uzayın dörtte birini, sonra ikinci çeyreğini, sonra üçüncü çeyreğini, sonra son çeyreğini doldurur; aşağıyı, yukarıyı ve her yeri kaplar. Her yerde, dünyanın dört bir tarafında onun kalbinden taşan şefkat ileri, engin, derin,

154 Meselenin etik tarafına girme becerisini kendimde görmüyorum. Bazıları bunu başarabilir, bazılarınınsa diğer insanlar tarafından da hissedilen bir ihtiyacı karşılamak adına bunu yapmaları gerektiğine yönelik etik bir itilim hissederler. Erich Neumann bu meseleleri *Tiefenpsyckologie und Neue Ethik* kitabında hayli ilginç bir şekilde ele almıştı. Doğaya karşı tutumumun etik dışı olduğu ve "karar vermekten" kaçındığım itirazları gelebilir. Böyle düşünen insanlar belli ki iyi ve kötü hakkında her şeyi biliyor, kişinin neden ve neye karar vermesi gerektiğinden eminler. Maalesef ben tüm bunlardan o kadar emin değilim ama kendim ve hastalarım için her şeyin, ışığın da karanlığın da, kararın da ızdırap verici kararsızlıkların da iyi bir faydaya dönüşeceğini umuyorum – iyi bir fayda derken kastettiğim de burada tanımladığımız gibisinden bir gelişim, ne kişiye ne de doktora zarar veren ve yaşamın olasılıklarını içinde barındıran bir ilerleme, bir vukudur.

155 *Altın Çiçeğin Sırrı* o zamanlar henüz yayımlanmamıştı. Resim 9'un bu metinde paralelliği görülebilir.

156 Krş. *Cabbala Denudata*, Ek, kısım IV, böl. 2, s. 26: "Sonsuz Tanrı tarafından İlk Adem ile yaratılan varlıkların hepsi ruhsal varlıklardı, yani basit ve aydın faillerdi, kendi içlerinde birlerdi, bir kürenin merkez noktası olarak düşünülebilecek bir varlıkla ve ışınlar yayan bir küre olarak düşünülebilecek bir yaşamla özdeşlerdi.

sonsuz, husumetten azade, her art niyetten bağımsız bir biçimde yayılır. [...][157]

[597] Ama burada Budist Doğu ile olan paralelliği sonuna kadar götüremeyiz çünkü mandala üst ve alt yarılara ayrılmıştır.[158] Yukarıda, bir gökkuşağı gibi çok tonlu halkalar ışır; aşağıda, kahverengi topraktandırlar. Yukarıda üç beyaz kuş süzülür (Teslis'i sembolize eden *pneumata*[159]); aşağıda bir keçi ayaklanmıştır, yanında iki kuzgun (Odin'in kuşları)[160] ve birbirine dolanmış yılanlar vardır. Böyle bir resmi Budist bir alim değil, ancak Hristiyan geçmişine sahip bir Batılı çizebilirdi. Üstelik, üç kuş kapkara bir gökyüzünde süzülüyorlar ve siyah kilden çıkan keçi, parlak turuncu bir alanın üzerinde gösteriliyor. Şu ilginç bir ayrıntıdır ki, bu renk Budist keşişlerin cüppelerinin rengidir ve kuşkusuz bu da hastamızın bilinçli niyeti değildi. Altta yatan düşünce net: Siyah olmadan beyaz, şeytaniyet olmadan kutsallık olmaz. Karşıtlar kardeştir ve Doğu zihni, *nirdvandva* ("ikilikten azade") ve *neti neti* ("o da değil, bu da değil") ile kendini bunlardan özgürleştirmek ister, aksi takdirde Taoizm'de olduğu gibi bunlara tahammül etmek zorundadır. *I Ching*'deki dört altı-çizgili mandala çizimiyle, hastamız Doğu ile olan bağa kasti şekilde dikkat çekiyor.[161]

[598] Sol üstteki işaret "Yü", yani "Coşku"dur (no. 16). Anlamı şudur: "Gök gürültüsü yankılanarak yeryüzünden

157 *The First Fifty Discourses from the Collection of the Middle-Length Discourses (Majjhima Nikaya) of Gotama the Buddha*, I içinde "Parable of the Cloth,", ss. 39 vd. (düzenlenmiştir). Buda'ya yapılan bu gönderme tesadüf değildir, zira lotusta oturan Tathagata figürü hastanın mandalalarında sık sık kendini gösterir.

158 Tibet mandalaları böyle bölünmezler ama çoğu zaman cennetle cehennem arasına, yani iyi ve kötü tanrılar arasına yerleştirilmiş olurlar.

159 Ruh (çn.).

160 Bu, Teslis'e karşılık gelen alt üçlüdür; keza şeytan da bazen üç kafalı tasvir edilir. Krş. geride "Peri Masallarında Ruhun Fenomenolojisi", par. 425 ve 436 vd.

161 Çev. Wilhelm ve Baynes (1967), ss. 67 vd.

gelir". Yani bilinçdışından gelen bir harekettir, müzik ve dansla ifade edilir. Konfüçyüs şöyle bir yorum yapar:

> Kaya gibi sert. Tüm güne ne gerek var?
> Yargı bilinir.
> Üst insan gizli olanı da ortada olanı da bilir.
> Zayıflığı tanır, gücü de tanır.
> Bu yüzden on binlerce insan onu izler.
> Coşku bir güzellik kaynağı olabilir ama aynı zamanda aldatmacaya da yol açabilir.

[599] Yukarıdaki ikinci altı-çizgi "Sun", yani "Azalma"dır (no. 41). Üst üç-çizgi Dağ anlamına, aşağı üç-çizgi Göl anlamına gelir. Dağ, gölün üzerinde yükselir ve onu "dizginler". Kendine hakim olma ve ihtiyata, kişinin kendiliğinin azalmasına işaret eder bu "imge". "Coşku"yu düşündüğümüzde bu önemli bir husustur. Altı-çizginin en üst çizgisinde Budist keşişlerin evsiz olmasına değinilir: "Artık kişinin ayrı bir evi olmaz." Tabii ki psikolojik seviyede bu aynı ölçüde radikal bir feragat ve bağımsızlık anlamına gelmez, daha ziyade hastanın tüm ilişkilerin niteliğine, tüm değerlerin göreceliğine ve tüm şeylerin faniliğine karşı edindiği nihai içgörüye işaret eder.

[600] Sağ alt taraftaki işaret "Sheng", yani "Yukarı İtme"dir (no. 46). "Toprakta tahta yetişir: Yukarı İtme imgesi." Ayrıca şöyle geçer: "Kişi terk edilmiş şehre doğru kendini yukarı iter" ve "Kral onu Ch'i Dağı'na sunar". Dolayısıyla bu altı-çizgi, kişiliğin topraktan çıkan bitki gibi büyümesi ve gelişmesi anlamına gelir – daha önceki bir mandalada zaten öngörülmüş bir temadır bu. Bayan X'in deneyiminden öğrendiği önemli bir derse imadır: Gölge benimsenmediği sürece gelişim olamaz.

[601] Soldaki altı-çizgi "Ting", yani "Kazan"dır (no. 50). Tutamaç ve bacakları olan tunçtan bir sunak kabıdır, şölen etkinliklerinde yenen yemekleri pişirir. Aşağıdaki altı-çizgi, Rüzgâr ve Tahta, yukarıdaki Ateş'tir. Dolayısıyla "Kazan",

simyadaki kapların ateş ya da sudan olması gibi, "tahtanın üzerindeki ateş"ten yapılmıştır.[162] İçinde "lezzetli yiyecekler" vardır ("sülün yağı") ama yenmezler çünkü "*ting*'in tutamacı değişmiştir" ve "bacakları kırılmıştır", kullanılamaz hale gelmiştir. Ama kıymetli yeşim taşının "sertliğini ve parıltısını" elde edene dek, "devam eden özveri" neticesinde kişilik ayrımlaşır ve arınır.[163]

[602] Dört altı-çizgi mandalaya kasten konulmuş olsa da, *I Ching* ile ilgilenmenin kendiliğinden gelen sonucudurlar. Dolayısıyla hastamın içsel gelişim sürecinin evreleri ve durumları, kendilerini *I Ching* dilinde rahatlıkla dışa vurabilmektedir çünkü *I Ching* de Taoizm ve Zen Budizmi'nin başlıca ilgi noktasını teşkil eden bireyleşme süreci psikolojisine dayanır.[164] Bayan X'in doğu felsefesine olan ilgisi, hayatını ve kendisini daha iyi tanımasından gelen derin bir izlenimden kaynaklanmaktadır – yani insan doğasındaki olağanüstü çatışkıların izlenimi. Bayan X'in karşı karşıya kaldığı çözümsüz çatışma, çatışma olmaksızın ilerleyebilen Doğu terapötik sistemlerine olan ilgisini bir kat daha ilginç kılmaktadır. Bunun sebebini belki şöyle yorumlayabiliriz ki, Hristiyanlıkta uzlaşmaz olan karşıtlıklar Doğu'da gizlenmez ya da geçiştirilmez, bilakis tüm netlikleriyle görülürler ve buna rağmen (hatta belki bunun sayesinde) mandalanın bütünlüğünde bir araya getirilirler. Böhme bu bütünlüğü hiçbir zaman yakalayamamıştır; tam aksine, onun mandalasında parlak ve aydınlık yarım daireler birbirlerinin ters yönüne bakarlar. Parlak yarım daireye "Kutsal Ruh", karanlık olanaysa "Baba", yani *auctor rerum*[165] ya da "İlk İlke" adını verir;

162 *Psychologie und Alchemie*, par. 338.

163 Lapis'e dönüşmekle aynı fikirdir bu da. Krş. a.g.e., par. 378.

164 *Altın Çiçeğin Sırrı* ve Suzuki, *Introduction to Zen Buddhism* bunların örnekleri olarak verilebilir.

165 ["Şeylerin yaratıcısı" (çn.).] Mennens'in "Aureum vellus" metninden alınan gerideki alıntıda, toprak Baba'yı ve Baba'nın gölgesi de maddeyi sembolize eder. Böhme'nin görüşü Yehova'nın karakteriyle örtüşür, zira adalet ve ahlakın koruyucusu olarak rolüne rağmen, Yehova ahlaksız ve adalet-

Kutsal Ruh ise "İkinci İlke"dir. Bu kutuplaşmanın ortasından, karşıt çiftler "Sonne"[166] ve "Dünyevi İnsan" çizgisi geçer. "Şeytanlar"ın tümü "Baba"nın karanlık tarafındadır ve onun "Hiddetini" teşkil ederler, tıpkı mandalanın dış kenarında olduğu gibi.

[603] Böhme'nin başlangıç noktası felsefi simyaydı ve bildiğim kadarıyla kendisi Hristiyan kozmosunu bir mandalada örgütlemeye çalışan ilk kişiydi.[167] İki yarıyı bir dairede bir araya getirememesinden dolayı bu girişimi başarısız kaldı. Diğer taraftan Bayan X'in mandalasıysa, karşıtları ihtiva eder ve içinde barındırır; ki bunu da muhtemelen Çin öğretisi Yin ve Yang'ın, iş birliklerinin dünyanın dönmesini mümkün kıldığı iki metafizik ilkenin sağladığı yardım sayesinde başarabilmiştir. Katı (yang) ve esnek (yin) çizgileriyle, altı-çizgiler bu sürecin belli evrelerini sergiler. Dolayısıyla aşağısı ve yukarısı arasında orta bir konum tutmaları son derece uygun bir şeydir. Laozi şöyle der: "Yüksek, alçağın üzerinde durur." Mandala bu su götürmez gerçeğe gizliden gizliye bir imada bulunur: Üç beyaz kuş, siyah bir arka planın üzerinde süzülmektedir ama gri ve siyah keçiyse parlak turuncu arka plan üzerindedir. Böylelikle Doğu'nun hakikati, kendini gösterir ve *I Ching*'de formüle edilmiş irrasyonel yaşamın içerisinde karşıtların birliğini mümkün kılar – en azından sembolik olarak. Burada aynı sürecin zıt evreleriyle karşı karşıya olduğumuz, sıradaki resimle gösterilmektedir.

Resim 10

[604] Resim 10'a Bayan X Zürih'te başlar ama memleketini tekrar ziyaret ettiğinde bitirir. Burada da önceki gibi aşağı ve

sizdir. Krş. Stade, *Biblische Theologie des Alten Testaments*, I, ss. 88 vd.

166 "Güneş" (çn.).

167 Dört evanjelistiyle beraber *rex gloriae*, dört nehirli cennet, Areopagite Dionysius'un göklerdeki hiyerarşisi vs. birçok çember düzeni kasten göz ardı ediyorum. Bunların tümü kötülüğün varlığını yadsır çünkü kötülüğü salt *privatio boni*, yani iyinin namevcudiyeti olarak görürler ve böylelikle örtmece yaparak bir kenara atarlar.

yukarı bölünmeleriyle karşılaşıyoruz. Merkezdeki "ruh çiçeği"[168] aynı duruyor ama etrafını her taraftan karanlık gökyüzü sarıyor; gökyüzündeyse ayın dört evresi var ve yeni ay, aşağının karanlık dünyasıyla çakışıyor. Kuş sayısı üçten ikiye düşüyor. Tüyleri şimdi daha koyu bir renkte ama diğer taraftan keçi de boynuzlu ve parlak yüzlü iki yarı insan dönüşmüş, dört yılandan da sadece ikisi kalmış. Dikkate değer bir yenilik de bedeni temsil eden aşağı, yer altı yarımküresindeki iki *yengeç*. Yengeç sembolü burç olarak Yengeç ile aynı anlamları taşır.[169] Maalesef Bayan X burada bize herhangi bir bağlam bilgisi sunmadı. Bu tür durumlarda genelde, söz konusu nesnenin tarihte ne şekillerde ele alındığını incelemek faydalı olabilmektedir. Eski, bilim öncesi çağlarda uzun kuyruklu yengeçler (*Macrura*, tatlı su ıstakozu) ve kısa kuyruklu yengeçler (*Brachyura*, yengeçgiller) arasında ayrım yapılmazdı. Bir Zodyak burcu olarak Yengeç, yengeçler de kabuklarını attığından dolayı yeniden dirilişi sembolize eder.[170] Antik Çağ insanları daha ziyade Pagurus bernhardus, yani keşiş yengecini bilirdi. Kabuğunda saklanır, ona zarar veremezsiniz. Haliyle *ihtiyat* ve *öngörü, gelecek olayların bilgisi* anlamları taşır.[171] "Aya güvenir, onunla beraber büyür."[172] İlk defa ayın evrelerini gördüğümüz mandalada

168 Krş. Rahner, "Die seelenheilende Blume."

169 Krş. Bouchd-Leclercq, *L'Astrologie grecque*, s. 136: Yengeç (Cancer) = "crabe ou écrevisse". Takım yıldızı genelde kuyruksuz yengeç şeklinde tasvir edilir.

170 "Yengeç, değişen mevsimlerle değişme becerisidir; eski kabuğunu atar, yeni ve taze kabuğunu giyer." Picinelli der ki, bu ölülerin dirilişinin bir "amblemidir" ve Efesliler 4: 23'ü alıntılar: "[...] eski yaradılışı üzerinizden sıyırıp atmayı, düşüncede ve ruhta yenilenmeyi [...] öğrendiniz." (*Mondo simbolico*, Lib. VI, No. 45.)

171 Nil'in taşacağını tahmin eden yengeçler (kaplumbağa ve timsahlar gibi) yumurtalarını daha yüksek bir yere taşır. "Geleceği gerçekleşmesinden çok daha önce zihinlerinde öngörürler". Caussin, *Polyhistor symbolicus* (1618), p. 44a.

172 Masenius, *Speculum imaginum veritatis occultae* (1714), cap. LXVII, 30, s. 768.

yengecin belirmesi dikkate değer. Astrolojik olarak, Yengeç burcu ay evidir. Yengeç geriye ve yanlamasına hareket ettiğinden dolayı, batıl inanç ve günlük dilde uğursuz bir hayvan yeri tutar. Antik çağlardan beri salgı bezlerindeki kötücül bir tümöre yengeç (καρκίνος [karkinos]) ismi verilmiştir. Yengeç, güneşin çekilmeye ve günlerin kısalmaya başladığı Zodyak burcudur. Kallisthenes, yengeçlerin İskender'in gemisini denize taşıdığını anlatır.[173] Hidra ile dövüşürken Herakles'in ayağını kıstıran yengecin adı "Karkinos" idi. Ona teşekkür olarak, Hera yengeci yıldızlar arasına yükseltir.[174]

[605] Astrolojide Yengeç, dişil bir burçtur ve su burcudur;[175] yaz dönümü Yengeç döneminde gerçekleşir. Tıbbi astrolojide *göğüs* ile ilişkilendirilir.[176] *Batı denizinin* hakimidir. Propertius'ta uğursuz bir figür olarak görülür: "Octipedis Cancri terga sinistra time" (Sekiz bacaklı yengecin uğursuz sırtından korkun).[177] De Gubernatis şöyle der: "Yengeç [...] güneş kahramanının da canavarın da ölümüne sebep olur."[178] *Panchatantra* (V, 2) annenin oğluna kötülükten koruyan bir büyü olarak sunduğu yengecin, siyah yılanı öldürerek çocuğu kurtarmasını anlatır.[179] De Gubernatis'in görüşüne göre, ileri mi geri mi gittiğine bağlı olarak yengeç bazen güneşi bazen ayı temsil eder.[180]

[606] Bayan X, Yengeç'in ilk açısında doğmuştur (3°). Kendi burç haritasını biliyordu ve doğum anının öneminin

173 De Gubernatis, *Fonti vediche,* II, s. 355.

174 Roscher, *Lexikon*, II, col. 959, s.v. "Karkinos." Aynı rüya, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*'de aktarılan rüyada da görülür, bkz. par. 80 vd.

175 Mısır'da, Yengeç'in yükselmesi Nil'in yıllık taşmasının başlangıç zamanını ve dolayısıyla yılın başlangıcını belirtir. Bouché-Leclercq, s. 137.

176 [Krş. "Psychologie und Religion", s. 67, not 5. – Editörler.]

177 Propertius, çev, by Butler, p. 875.

178 De Gubernatis, II, s. 356.

179 *The Panchatantra Reconstructed*, ed. Edgerton, II, ss. 403 vd. Krş. ayrıca Hoffmann-Krayer ve ark., *Handworterbuch des Deutschen Aberglaubens*, V, col. 448, s.v. "Krebs."

180 De Gubernatis, II, p. 356.

pekâlâ farkındaydı; yani yükselen burcun burç haritasında bireyselliği ne kadar etkilediğini biliyordu. Burç haritaları ve mandalaların benzerliğini ve yakınlığını tahmin ettiğinden dolayı, onun psişik kendiliğini ifade eden burcunu resme dahil etti.[181]

[607] Resim 10'dan çıkartılması gereken asıl sonuç, ikiliklerin dengelenip katılıklarını ve uyuşmazlıklarını yitirdikleridir. Multatuli'nin dediği gibi: "Hiçbir şey kesin doğru değildir – bu söylediğim bile." Ama bu güç kaybı, lambanın ışık saçıp sekiz yöne doğru renkli ışınlar gönderdiği merkezdeki bütünlükle telafi edilir.[182]

[608] Simetrik karşıt çiftler vasıtasıyla iç dengeye erişilmesi bu mandalanın birincil gayesi olsa da, bilinçdışı içerikler bilinçli hale gelmek ve ayrımlaşmak üzereyken de *çoğalma* (ikilenme) *motifinin* ortaya çıktığı gerçeğini göz ardı etmemeliyiz. Rüyalarda sık görüldüğü üzere, ondan sonra, yeni doğan içeriğin bilinçli ve bilinçdışı yönlerine karşılık gelen iki özdeş yarıma bölünürler. Bu resim benim üzerimde bir tür dönüm ya da çözülme noktasını temsil ediyormuş gibi bir izlenim bırakıyor, sanki burası karar ve bölünmenin gerçekleştiği noktaymış gibi. Aşağı kısımdaki ikilikler "Evet" ve "Hayır"dır, uyuşmaz karşıtlardır ama yaşamın dengesinin sürdürülmesi için bir arada tutulmaları gerekmektedir. Eylem ve ızdırabın birbirlerini dengelediği merkeze sıkı bir şekilde tutunarak başarılabilir bu sadece. "Bıçak ucu kadar keskin ve ince" bir yoldur. Evrensel karşıtların çarpıştığı böyle bir çözülme noktası, çoğu zaman aynı zamanda geçmiş ve geleceğe yönelik geniş bir perspektifin de açıldığı bir andır. Antik çağlardan beri *consensus gentium*'un[183] görüşüne göre,

181 Burç haritasında dört toprak burcu vardır ama hiç hava burcu yoktur. Animustan gelen tehlike şu sembollerde yansıma bulur: ☽ ☐ ☿

182 Krş. *Amitayur-dhyana Sutra*'daki Budist anlayışı, "pusulanın sekiz yönü"; krş. "Doğu Meditasyonunun Psikolojisi", ss. 560 vd.

183 "Genel mutabakat" (çn.).

bu eş zamanlılık fenomenlerinin yaşandığı psikolojik andır – yani uzaktakinin yakında belirdiği an: On altı yıl sonra, Bayan X ölümcül bir göğüs kanserine yakalanır.[184]

Resim 11

[609] Burada sadece kısaca şundan bahsedeceğim ki, merkezden yayılan renkli ışınlar iyice incelmiştir ve sonraki resimlerde tamamen kaybolurlar. Güneş ve ay şimdi dışarıdadır, artık mandalanın mikrokozmosuna dahil değildir. Güneş altın rengi değil de yavan, toprak sarısı bir renktedir ve ayrıca sola dönmektedir: Kendi kararmasına ilerlemektedir, ki nitekim yengeç resminden sonra da böyle olması gerekir (gün dönümü). Ay, birinci çeyreğin içinde duruyor. Güneşin yanındaki yuvarlağımsı kitleler muhtemelen bulut kümeleridir ama gri-kırmızı tonları yüzünden garip şişliklere benziyorlar. Mandalanın içinde yıldız beşlisi var ve ortadaki yıldız gümüş, altın renklerde. Mandalanın hava ve toprak yarımkürelerine bölünmesi şimdi dış dünyaya yansımış ve içerisi artık öyle değil. Önceki resimdeki yukarıdaki yarımkürenin gümüşi çeperi, şimdi tüm mandalayı çevreliyor ve *Mercurius vulgaris*[185] olarak "asıl kişiliği örten" cıva şeridini hatırlatıyor. Her halükârda, muhtemelen bu resimde dış dünyanın tesiri ve ehemmiyeti o kadar güçleniyor ki, mandalanın zayıflamasına ve değersizleşmesine yol açıyor. Dağılmıyor ya da patlamıyor (ki benzer koşullarda bunun yaşanması pek olasıdır) ve sembolik yıldız kümelerinin tesiri vasıtasıyla dünyevi tesirden kopuyor.

184 Astrolojinin altında yatan eş zamanlılık fenomenlerini ciddiye alırım. Simyanın varoluşu için bolca psikolojik gerekçe olduğu gibi, astroloji için de vardır. Günümüzde bu iki alanın ne kadar saptığı apaçıktır; bizim onun yerine bu alanların dayandığı psikolojik temelleri incelememiz gerek. [Krş. Jung, Eşzamanlılık: Nedensellik Dışı Bir Bağlayıcı İlke", birçok yerde. – Editörler.]

185 "Basit ve olağan Merkür, cıva" (çn.).

[610] Resim 12'de güneş ufuktan aşağı doğru batıyor ve ay ise ilk çeyrekten yükseliyor. Mandalanın ışınları tamamen bitti ama içine güneş ve ayın, bir de yerkürenin paralelleri ekleniyor. Mandalanın dikkate değer bir özelliği de iki insan figürü ve çeşitli hayvanlarla beraber iç dünyasına yaşam katılmasıdır. Merkezin takımyıldız niteliği kaybolmuş ve yerine bir tür çiçek motifi geçmiş. Bu canlanmanın ne anlama geldiği, hastamızdan bir yorum gelmediği için maalesef belirlenemiyor.

[611] Resim 13'te ışınların kaynağı artık mandalada değil, dışında; bir ay biçimi taşıyor ve üzerinden ortak merkezli, gökkuşağı renkli ışıklar yayılıyor. Mandala, siyah ve altın renkli dört yılan tarafından adeta iple bağlanır gibi bağlanıyor; yılanların üçünün başı merkeze bakıyor, dördüncüyse yukarı dönük. Yılanlar ve merkez arasında sperm motifi bulunuyor. Bu dış dünyanın içeri girmesi anlamına da büyülü koruma anlamına da gelebilir. Dörtlülüğün 3 artı 1 şeklinde bölünmesi, arketiple de örtüşür.[186]

[612] Resim 14'te mandala, New York Fifth Avenue'nün ışıklarla dolu sokağının üzerinde duruyor – bu zaman zarfında Bayan X New York'a dönmüştü. Merkezdeki mavi çiçeğin üzerinde, aralarında yanan kurban ateşiyle beraber "kraliyet" çiftinin *coniunctio*'su tasvir edilmiş. Kral ve Kraliçeye, diz çöken bir kadın ve erkek eşlik ediyor. Bu tipik bir evlilik dörtlüsüdür; ve bunun psikolojisini anlamak isteyen okuyucuları, "Aktarım Psikolojisi" makaleme yönlendireceğim.[187] Bu iç bağ, dışarıdan gelen dağıtıcı güçlere karşı telafi edici bir "güçlendirme" olarak düşünülebilir.

[613] Resim 15'te mandala, Manhattan ve deniz arasında havada duruyor. Yine gündüz vakti ve güneş yeni doğuyor. Mavi merkezin dışında, içeriye nüfuz eden kırmızı yılanlar var: New York şoku tarafından yol açılan hissin tepe

186 Maria aksiyomu. Diğer ünlü örnekleri Horus ve 4 (ya da 3 + 1) oğlu, Hezekiel ve 4 evanjelist, 3 sinoptik İncil + Aziz Yuhanna İncilidir.

187 [Psikanaliz Pratiği, böl. 2. – Editörler.]

noktası geçtikten sonra, enantiodromia gerçekleşmeye başlıyor. Yılanların ağzındaki mavi renk, havai bir nitelik edindiklerine işaret ediyor.

[614] Resim 16 sonrasında, çizim ve boyama tekniğinde belirgin bir ilerleme görüyoruz. Mandalalar estetik bir değer kazanıyor. Resim 17'de, başka kişilerin mandala çizimlerinde de karşıma çıkan bir tür *göz motifi* beliriyor. Sanırım bu, *polyophthalmia*[188] motifiyle ilişkili ve "çok sayıda bilinç" olarak görebileceğimiz bilinçdışının kendine has doğasına işaret ediyor. Bu soruyu başka bir yerde ayrıntısıyla tartıştım.[189] (Ayrıca bkz. görsel 5.)

Görsel 5. Bir kadın hasta tarafından çizilen mandala
58 yaşında, sanatçı ruhlu ve becerikli bir kişidir. Merkezde, etrafını yılan sarmış yumurta var; dışında nazarlık benzeri kanatlar ve gözler var. Beşgen bir yapıya sahip olması bakımından bu mandala istisnai bir konumdadır. (Hasta üçgen mandalalar da çizmiştir. Anlamlarından bağımsız olarak biçimlerle oynamaya düşkün biriydi – sanatsal becerilerinin bir yanıdır bu.)

188 Çok sayıda göz (çn.).

189 "Über die Natur der Psyche", böl. 6.

[615] Enantiodromia doruk noktasına ancak bir sonraki sene, Resim 19'da ulaşır.[190] Bu resimde, kırmızı öz, altın renkli dörtlü ışınların sardığı merkezin etrafında konumlanır ve mavi öz dış hattın her yanına dağılmıştır. Burada mandalaya gökkuşağı renkli ışın çizme alışkanlığı yine başlıyor ve on yıl kadar böyle devam ediyor (bu mandalaları burada vermedik).

[616] Buradaki sonraki resimler hakkında yorum yapmayacağım ve onları burada sunmayacağım -dediğim gibi, on yıllık bir zaman aralığına sahipler- çünkü bunları tam olarak anlamadığımı düşünüyorum. Ayrıca elime ancak yakın bir zamanda, hastanın ölümünden sonra geçtiler ve maalesef bunlarla ilişkili elimizde ne bir metin ne de yorum bulunuyor. Bu koşullar altında yorumlama işi fazla belirsiz bir hal alır ve en iyisi böyle bir şeye hiç girişmemektir. Ayrıca bu vaka bu tür resimlerin nasıl ortaya koyulduğunu, ne anlama geldiklerini, yorumlamaları için nasıl düşünmemiz ve ne tür gözlemler yapmamız gerektiğini göstermek üzere yalnızca bir örnektir. Bütün bir yaşamın kendini sembolik bir biçimde nasıl ifade ettiğini sergileme gibi bir durumumuz söz konusu değil. Bireyleşme sürecinin çok sayıda evresi bulunur ve birçok iniş çıkıştan geçer – *opus alchymicum*'un kurgusal seyrinde görüldüğü gibi

Sonuç

[617] Resim dizimiz, bireyleşme yolunun ilk evrelerini sergiliyor. Sonrasında neler olduğunu bilmek iyi olurdu. Ama felsefe taşının gerçek hayatta hiçbir zaman yaratılamamış

190 [Bu denemenin önceki basımlarında verilmeyen 18-24. resimler, analitik çalışmanın bitişinden sonra hasta tarafından çizilen resimler arasından Profesör Jung tarafından seçilmiştir. Resim dizisinin tümünün tarihleri sırasıyla şöyledir: 1-6 Ekim 1928, 7-9 Kasım 1928, 10 Ocak 1929, 11 Şubat 1929, 12 Haziran 1929, 13 Ağustos 1929, 14 Eylül 1929, 15 Ekim 1929, 16-17 Kasım 1929, 17 Şubat 1930, 19 Ağustos 1930, 20 Mart 1931, 21 Haziran 1933, 22 Ağustos 1933, 23 Ağustos 1935, "gece açan kaktüsü, Jung'a son ziyaretimde 24 Mayıs 1938'de yapılmıştır" (hastanın notu). – Editörler.]

olduğu gibi, bireyleşme yolunun bütün hikâyesini de hiç kimse görmüş değildir, zira nihai "consummatum est"i[191] anlatabilecek olan yalnızca ölümün kendisidir. Elbette sürecin sonraki aşamaları hakkında bilmeye değer birçok şey vardır ama hem bilgi hem de terapi gerekliliklerince, ilk evreleri hızlıca geçiştirmememiz önemlidir. Bu resimler gelecek gelişmelerin sezgisel öngörüleri olduğundan, üzerlerinde bir süre daha durmak yararlı olacaktır, zira bu resimler sayesinde bilinçdışının birçok içeriği bilince bütünleştirilebilmekte ve böylelikle bilinç de önünde gördüğü aşamaya gerçekten ulaşabilmektedir. Bu psişik gelişmeler genel olarak düşünsel gelişmelerle eşit hızla ilerlemez. Hatta birincil amaçları, fazla ileri gitmiş bir bilinci tekrardan bilinçdışı arka planla temasa sokmaktır. Bizim vakamızda da sorun buydu. Bayan X, toprağını bulmak için "anavatanına" dönmek zorunda kalmıştı – *vestigia retro*![192] Bu, günümüzde sadece bireyleri değil, uygarlıkları da ilgilendiren bir husustur. Zamanımızdaki içten içe korku duyan nostaljinin anlamı başka ne olabilir? Bilinç ve teknoloji sayesinde bilincin gelişim temposu, ona yetişemeyen bilinçdışını fazla geride bırakmıştır ve böylelikle onu bir savunma pozisyonuna sokarak evrensel bir yıkım istemiyle kendini dışa vurmaya zorlamıştır. Günümüzün politik ve sosyal ideolojileri, aklın alabileceği her türlü ideali sunarlar ama bu maskenin altında, bireysel gelişim imkânlarını kısıtlama ya da topyekûn engelleme amacını izlerler. Bunu bazen de terörizmle kontrol edilen bir kaos yaratarak yaparlar, zira bu kaos, yalnızca en temel hayat gerekliliklerine izin veren ve "Karanlık Çağlar" denen zamanların bile en kötü zamanlarının dehşetini aşan ilkel bir varoluş vaziyetidir. Bu bozulma ve kölelik deneyiminin bir kez daha ruhsal özgürlük başkaldırılarına yol açıp açmayacağını göreceğiz.

191 Son, bitiş, hikâyenin sonu (çn.).

192 Geçmişe dönme, katettiğin yolu izleme (çn.).

[618] Bu sorun kolektif biçimde çözülemez çünkü birey değişmedikçe kitleler değişmez. Aynı zamanda, en iyisiymiş gibi gözüken çözümler dahi bireye zorlanamazlar çünkü iyi bir çözüm, ancak doğal bir gelişim süreciyle bir arada ilerlediğinde iyi bir çözümdür. Dolayısıyla her şeyi kolektif tariflere ve yöntemlere bağlamak nafile bir girişimdir. Genel bir hastalığın iyileştirilmesi, bireyle ve bireyin diğer insanları değil, kendini sorumlu tutabilmesiyle başlar. Haliyle bu ancak özgürlük içerisinde mümkündür ve ister yönetimi gasp etmiş ister beyinsiz kitleler tarafından başa getirilmiş bir tiranın getirdiği zorlamalarla başarılamaz.

[619] Serimizdeki ilk resimler, kişiliğin geride kalmış ve unutulmuş parçasına kulak verildiğinde ortaya çıkan tipik psişik süreçleri resmediyor. Kişiliğin bütününü göstermeye çalışan Kendilik sembolleriyle çok nadiren bağ kurulabilir. Bu gelişmenin neticesinde, hiçbir şeyin farkında olmayan modern insan, ebediyetten beri ayak izleriyle aşınmış olan yollara girer – kilometre taşları ve işaret levhaları dinler olan *via Sancta*.[193] Ona garip ve belki nahoş gelen şeyler düşünüp hissedecek. Apuleius İsis gizemlerinden şöyle bahseder: "Ölümün kapılarına yaklaştım ve Proserpina'nın diyarına ayak bastım, her unsur beni kendimden geçirmişti. Gece yarısında güneşin öğle vaktiymiş gibi yükseldiğini gördüm; yer altı tanrılarının ve yer üstü tanrılarının huzuruna geldim, onların yanında onlara ibadet ettim."[194] Bu tür deneyimler mandalalarımızda da ifade edilir; dini literatürde ifade ettikleri sembollerin ve koşulların en iyi örneklerini bulmamızın sebebi budur. Bu durum ve örnekler, eğer bunların etkilediği birey *πίστις* [pistis],[195] yani güven ve inanç için gerekli kapasiteye sahipse psişik gelişime ve kişiliğin olgunlaşıp derinleşmesini sağlayacak yoğun iç deneyimlere yol açar. Bunların "iman"ın altında yatan kadim

193 Yeşaya 45: 8: "Oradan bir yol geçecek ve adı da Mukaddes Yol olacak".

194 *The Golden Ass*, çev. Graves, p. 286.

195 "İman" (çn.).

psişik deneyimlerdir ve onun sarsılmaz temelini teşkil ederler – sadece imanın değil, bilginin de.

[620] Bizim vakamız, kişisel bir durumun bireyleşme meselesine dönüşümünü ve psişik sürecini eşsiz bir berraklıkla sergilemektedir. Bireyleşme, bütün olmaktır ve bu da günümüzün en büyük sorusudur: En yeni başarımız olan ve yolun ilerisinde olan bilinç, en eski olan ve yolun gerisinde kalmış bilinçdışıyla yeniden nasıl bağ içine sokulabilir? Bunlardan da eskisi içgüdüsel temelimizdir. İçgüdüleri göz ardı eden herkes, onların tuzağına düşer ve tevazuyu kendi rızasıyla göstermeyen herkes buna dışarıdan zorlanır ve aynı zamanda da en kıymetli varlığı olan özgürlüğünü kaybeder.

[621] Bilim bir meseleyi "basit" yaşam süreçleri diye açıklamaya başladığında işler daima karmaşık ve zorlu bir hale bürünür. Dolayısıyla etkin imgeleme vasıtasıyla görünür kıldığımız bir dönüşüm sürecinin ayrıntılarının düşünsel olarak çok fazla çaba istemesine şaşmamak gerek. Bu bakımdan diğer tüm biyolojik süreçlerle kıyaslanabilirler. Biyolojik süreçlerin de anlaşılması için uzman bilgisi gerekir. Fakat bizim örneğimiz ayrıca şunu göstermektedir ki, bu süreç herhangi bir özel bilgi desteği olmaksızın dahi başlayıp ilerleyebilir. Ama eğer bunları anlamak ve bilince özümsetmek istiyorsak, o vakit belli bir bilgi gereklidir. Ama bu süreç hiç anlaşılmazsa, elimizde hiçbir sonuç olmaksızın tekrar bilinçdışına batmaması için sıra dışı bir yoğunluğa ihtiyaç duyar. Eğer etkileri sıra dışı bir noktaya ulaşırsa, anlayışı zorlarlar. Sonuçlarının daha patolojik bir hal alıp almaması bu anlayışın doğruluğuna bağlıdır. Doğru ya da yanlış anlaşılmalarına göre, psişik deneyimlerinin kişinin gelişimi üzerinde çok farklı etkileri olur. Hastasının makul bir anlayışa ulaşmasına yardım edecek kadar bilgi sahibi olmak, psikoterapistin görevlerinden biridir. Bu tür deneyimler tehlikeden yoksun değildir, zira aynı zamanda psikozların başlangıç ya da başka deyişle matrisidirler. Zorlama ve kaba yorumlamalardan her koşulda kaçınılmalıdır, keza hastamız doğal

olarak ve kendiliğinden bir gelişmeye zorlanmamalıdır. Gelişme başladığında, kesin olarak psikoz olasılığı saptanmadıkça seyri bozulmamalıdır. Bu soruyu cevaplamak için geniş çaplı bir psikiyatrik deneyim gereklidir; nitekim arketipik imge ve fantezilerin başlı başına patolojik olmadığı akıldan çıkarılmamalıdır. Patolojik unsur, hastanın onlara yönelik tepkisine ve yorumlamasına göre kendini ortaya koyar. Patolojik bir tepkinin tipik bir özelliği, hepsinden önce, *arketiple özdeşleşme*dir. Bu süreç, ortaya çıkan içerikler tarafından bir tür ele geçirilme ve inflasyondur; öyle ki, hiçbir terapinin durduramayacağı şekilde akın ederler. Özdeşleşme, hafif vakalarda bazen yalnızca zararsız bir inflasyon şeklinde geçebilir. Ama her vakada, bilinçdışıyla özdeşleşme, bilinç zayıflamasına yol açar; asıl tehlike buradadır. Siz bir özdeşleşme "yapmazsınız", "kendinizi özdeşleştirmezsiniz", daha ziyade kimliğinizi arketipte bilinçdışı bir tarzda deneyimlersiniz ve böylelikle onun tarafından ele geçirilmiş olursunuz. Bu yüzdendir ki, daha zor vakalarda, Ben'in güçlendirmek ve sağlamlaştırmak, bilinçdışının ürünlerini anlayıp özümsemekten daha elzem olur. Karar, analistin teşhisine ve terapi becerisine bırakılmalıdır.

*

[622] Bu makale, mandalaların iç sürecini daha anlaşılır kılmaya çalışıyor. Mandalalar, deyiş yerindeyse, arka planda yaşanan ve belirsizce sezilen değişimlerin öz çizimleridir; sezgiyle algılanır ve kalem-fırçayla görünür kılınırlar ama ham hallerinde anlaşılmaz ve bilinmez kalmaya devam ederler. Resimler, bilinçdışı içeriklerin bir tür ideogramıdır. Elbette bu yöntemi kendimde de kullandım ve şunu teyit edebilirim ki, anlamları hakkında en ufak fikre dahi sahip olmadan son derece karmaşık resimler çizmek mümkün. Bunları çizerken, resim adeta kendiliğinden gelişir ve çoğu zaman bilincin niyetlerine zıt yönlü olarak ilerler. Resmin icrası çoğu zaman kişinin kendi beklentilerini aşar. Etkin

imgelemenin ürünlerini yazıya geçirirken de aynı şey gözlemlenebilir, hatta bazen daha net bir şekilde.[196]

[623] Bu çalışma, terapötik yöntemler üzerine anlatımlarımda boş kaldığını hissettiğim bir noktayı doldurmaya yarayacak. Etkin imgeleme hakkında çok az şey yazdım ama üzerine bir o kadar da çok konuştum. Bu yöntemi 1916'dan beri kullanıyorum ve ilk taslağını "Ben ve Bilinçdışı" makalemde çıkarmıştım. Mandaladan ilk defa 1929'da, *Altın Çiçeğin Sırrı*'nda bahsettim.[197] En az otuz yıldır, dış telkinlerden uzak kalmak için bu yöntemlerin sonuçlarını pek paylaşmadım. Bu şeylerin -özellikle de mandalaların- gerçekten kendiliğinden ortaya çıktıklarından ve hastaya benim kendi hayal gücüm yüzünden telkin edilmediklerinden emin olmak istedim. O zamanlar çalışmalarım sayesinde şundan emindim ki, mandalalar dünyanın her tarafında ve tüm çağlarda, hastalarım mandalaları keşfetmeden çok daha uzun zaman önce zaten çizilmiş, resmedilmiş, taşlara kazınmış ve yapı olarak inşa edilmişti. Üstelik mandalaların benim eğitmediğim psikoterapistlerin tedavi ettiği hastalar tarafından rüyalarında görüldüğünü ve çizildiğini de gördüm. Mandala sembolünün önemi ve değerini göz önüne aldığımızda, bu motifin bir arketipin evrensel işleyişinin en iyi örneklerinden biri olması bakımından özel önlemler almak bana gerekli göründü. 1939-1940 yıllarında verdiğim çocuk rüyaları üzerine bir seminerde,[198] Tanrı dörtlüsünü duymuş olması mümkün olmayan on yaşındaki bir kızın rüyasından bahsetmiştim.

196 Meier, "Spontanmanifestationen des kollektiven Unbe wussten," 284 vd.'daki vaka materyali; Banziger, "Personliches und Archetypisches im Individuations prozess," s. 272; Gerhard Adler, *Studies in Analytical Psychology*, ss. 90 vd.

197 Etkin imgelemeden ayrıca "Psikoterapinin Hedefleri", par. 101 vd.'da da bahsedilir. Krş. ayrıca "Aşkınsal İşlev". Başka mandala resimleri için bkz. bu ciltteki bir sonraki makale.

198 [*Psychologische Interpretation von Kindertraumen*, kış dönemi, 1939-40, Federal Polytechnic Institute, Zurich (steonografi kayıtları). Aynı rüya Dr. Jacobi tarafından *Complex/Archetype/Symbol*, ss. 139 vd.'da da tartışılır. – Editörler.]

Rüya çocuğun kendisi tarafından not edilmişti ve bana da bir arkadaşım vasıtasıyla ulaştırıldı: *"Bir keresinde rüyamda bir hayvan gördüm, bir sürü boynuzu vardı. Bunlarla diğer hayvanları boynuzlayıp öldürüyordu. Bir yılan gibi kıvrıldı, iş başındaydı, bir şeyler planlıyordu. Ondan sonra dört ayrı köşeden mavi dumanlar çıktı ve hayvan yemeyi bıraktı. Sonra Yüce Tanrı geldi ama aslında dört köşede dört iyicil tanrı vardı. Ondan sonra hayvan öldü ve yediği hayvanlar hayata döndüler."*[199]

[624] Bu rüya, bilinçdışı bir bireyleşme sürecini tasvir ediyor: Bir hayvan tüm diğer hayvanları yiyor. Ardından enantiodromia geliyor: Ejderha, kutsal dörtlü olan pneuma'ya dönüşüyor. Ardından bir apokatastasis, yani ölünün dirilmesi geliyor. Hiç de "çocuksu" olmayan bu düşleme arketipik demek elde değil. Bayan X'de Resim 12'deki mandalasına bir sürü hayvan yerleştiriyor – iki yılan, iki kaplumbağa, iki balık, iki aslan, iki domuz, bir keçi ve bir koç.[200] Bütünleşme, bunları bir kılıyor. Bu rüyayı gören çocuk için ve keza Bayan X için, Origen'in şunları (kurban hayvanları hakkında) geçmişte söylemiş olduğu elbette malum değildi: "Bu adakları içinde ara. Ruhunda bulacaksın onları. Bil ki, içinde inek [...] koyun ve keçi sürüleri yaşıyor. [...] Bil ki, gökyüzündeki kuşlar da var içinde. Bunlar senin içindeler dediğimde şaşırma ve bil ki, kendin içinde başka bir dünyasın ve içinde güneşin, ayın ve yıldızların mevcut."[201]

[625] Aynı fikir başka bir pasajda da görülür ama bu sefer psikolojik bir beyan biçimindedir: "Zira bak gör ki insanın çehresi bir an öfkeli, bir an üzgün, biraz sonra neşeli, ondan sonra sıkıntılı ve sonunda yine hoşnut olabilir. [...] Gör ki, kendini bir sanan aslında bir değildir ve ruh halleri kadar kişiliği vardır. Kutsal metinde şöyle denir: Bir ahmak,

199 Bkz. *Çocuk Rüyaları*, s. 366 vd. (çn.).

200 Ölüm sularını geçen ve tüm yaşamın yeniden dirilişine ulaşan Nuh'un gemisi akla geliyor.

201 *In Leviticum Homiliae*, V, 2 (Migne, P.G., cilt 12, col. 449).

ay gibi değişir durur. [...][202] Dolayısıyla Tanrı değişmezdir ve değişmediği için ona tek denir. Tanrı'nın imgesinde yaratılana da mükemmeliyete eriştiğinde tek ve kendisi [*unus et ipse*] denir, zira erdemin zirvesine ulaştığında o da değişmez ve daima aynı kalır. Fenalık [*malitia*] içerisinde her insan birçok şeye bölünür ve birçok yöne dağılır; ve kötülükler içindeyken ona tek denemez."[203]

[626] Buradaki hayvanlar, insanın meyilli olduğu duygulanım halleridir. Bu pasajda açıkça değinilen bireyleşme süreci, çokluğu Tek altında birleştirir. Ama Tek olan Tanrı'dır ve bizim içimizde ona karşılık gelen şey *imago Dei*, yani Tanrı imgesidir. Ama Jakob Böhme'den gördüğümüz üzere, Tanrı imgesi kendini mandalada dışa vurur.

202 Sirak 27: 11.

203 *In libros Regnorum homiliae*, I, 4 (Migne, P.G., cilt. 12, cols. 998-99).

MANDALA SEMBOLİZMİ ÜZERİNE[1]

[627] Burada geniş bir resim yelpazesi yardımıyla özel bir sembol kategorisini, yani *mandalaları* tanımlamaya çalışacağım. Bu temayı daha önce birçok yerde ele aldım ve *Psychologie und Alchemie*'de bireysel analiz seyrinde ortaya mandala sembollerinin ayrıntılı bir izahını ve bir röportajımı sundum. Bu cildin önceki makalesinde yine aynı girişimde bulundum ama oradaki mandalalar rüyalardan değil, etkin imgelemeden gelen mandalalardı. Bu makalede çok çeşitli kökenlere sahip mandalalar sunacağım, okura bir taraftan bireysel düşlemin ortaya koyduğu biçimlerin fevkalade zenginliğini göstereceğim ve diğer taraftansa temel unsurların genel tezahürleri hakkında bir fikir edinmesini sağlamaya çalışacağım.

[628] Yorumlama konusunda, okuyucuyu konunun literatürüne yönlendirmeliyim. Bu makalede ufak anıştırmalarla yetineceğim çünkü daha ayrıntılı bir açıklama, "Psikoloji ve Din"de ve bu cildin önceki makalesinde gördüğümüz üzere, bizi konudan fazla saptırırdı.

[629] Sanskritçe *mandala* kelimesi, "daire" anlamına gelir. Dini ritüellerde çizilen dairelerin Hintçedeki terimidir.

1 [İlkin Gestaltungen des Unbewußten içinde "Über Mandalasymbolik" başlığıyla yayımlanmıştır (Psychologische Abhandlungen, VII; Zurich, 1950). Görseller aslen Profesör Jung'un 1930 yılında Berlin'de verdiği bir seminer için toplanmıştır. Bunların dokuzu, Jung ve Richard Wilhelm tarafından hazırlanan *Das Geheimnis der goldenen Blüte* içinde "Beispiele für europäische Mandalas" başlığıyla kısa yorumlamalarla yayımlanmıştır (Münih, 1929; 2. basım, Zürih, 1938); C. F. Baynes tarafından *The Secret of the Golden Flower* başlığıyla çevrilmiştir (Londra ve New York, 1931; revize edilmiş basımı 1962); sonrasında toplu eserleri 13'te yayımlanmıştır. *Anılar, Düşler, Düşünceler*'de Jung figür 6 ve 36'daki mandalaları ve ön kapak resmini kendisinin çizdiğini söyler (ayrıca figür 28 ve 29'dakiler de); bkz. ABD basımı, ss. 197, 195; İng. basımı, ss. 188 vd., 187. – Editörler.]

Güney Hindistan'daki büyük Madura tapınağında, bu tür resimlerin nasıl hazırlandığını görme imkânı yakaladım. Bir kadın tarafından *mandapam*'ın (veranda) zeminine renkli tebeşirlerle çiziliyordu ve çapı yaklaşık üç metreydi. Bana eşlik eden bir din adamı, sorularıma cevaben mandala hakkında bana bilgi veremeyeceğini söyledi. Yalnızca bu resimleri çizen kadın anlamlarını biliyordu. Kadın biraz çekingendi, açıkça çalışırken rahatsız edilmek istemiyordu. Birçok kulübenin beyaza boyanmış duvarlarında kırmızı tebeşirle çizilen karmaşık mandalalar da görülebilir. En iyi ve en kayda değer mandalalar Tibet Budizm'indedir.[2] Örnek olarak bir Tibet mandalası kullanacağım, ki bunu dikkatime sunan da Richard Wilhelm olmuştu.

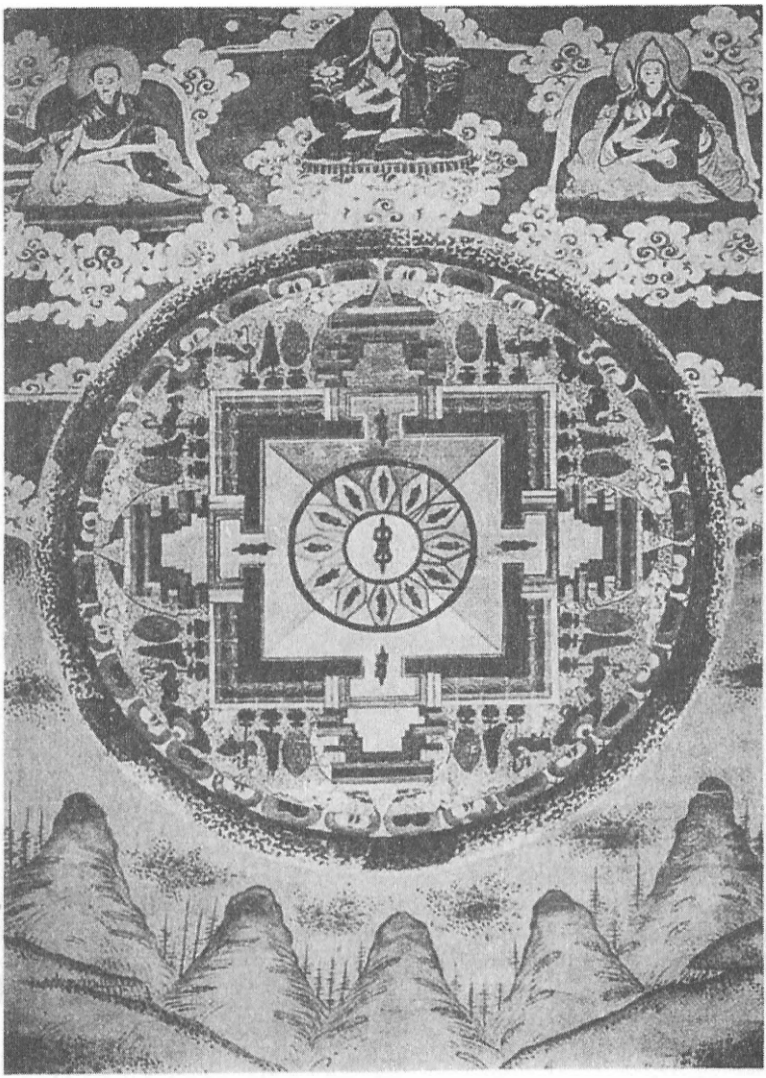
Figür 1

[630] Bu tür bir mandala, ayin kullanımında *yantra*, yani tefekkür aracı olarak bilinir. Psişik görü alanını daraltıp merkeze kısıtlayarak odaklamaya yardım etme amacı taşır. Mandalada siyah ya da koyu mavi renge boyanmış üç daire bulunur. Bunların işlevi dışarıyı ve içeriyi ayırmaktır. Neredeyse her zaman dış kenar ateştendir; bu ateşse *concupiscentia*, yani "arzu"dur ve cehennemin ateşleri ondan doğar. Dış kenarda genellikle mezarlık korkunçlukları betimlenir. İçeride lotus yapraklarından bir çelenk olur ve bu çelenk mandalanın bütününü *padma*, yani "lotus çiçeği" olarak nitelendirir. Ardından dört kapılı manastır avlusu olur. Manastırın anlamı kutsal inziva ve odaklanmadır. Avlunun içinde genel olarak kırmızı, yeşil, beyaz ve sarıdan oluşan dört renk bulunur; Tibet Ölüler Kitabı'nın[3] gösterdiği üzere, bunlar dört yönü ve psişik işlevleri temsil eder. Ondan sonra, asıl gaye ya da tefekkür noktası olarak, sınırları bir başka büyülü çemberle çizilen merkez gelir.

2 Krş. *Psychologie und Alchemie*, par. 122 vd.

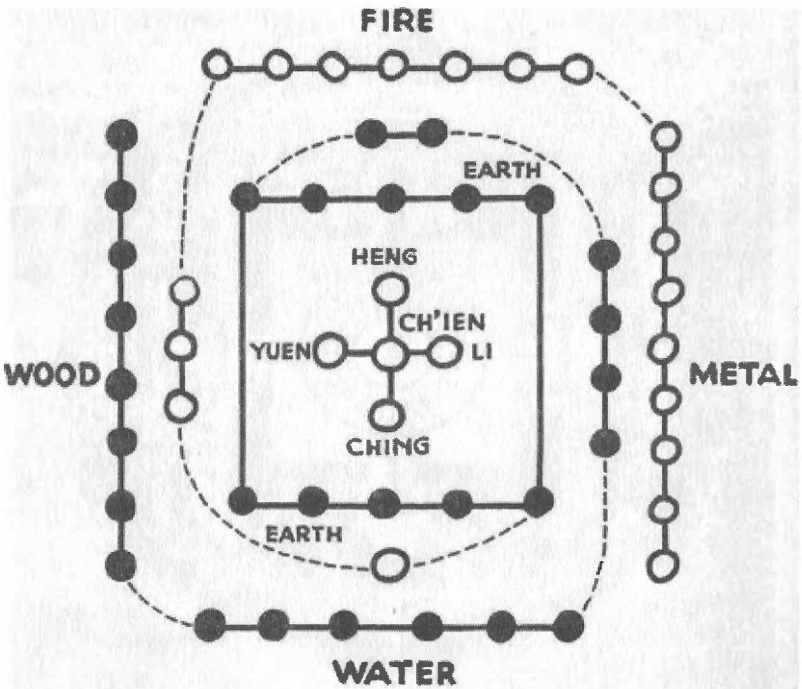
3 [Krş. Jung, *Psychological Commentary on the Tibetan Book of the Dead*, par. 850. – Editörler.]

[631] Ritüelin gereklilikleri, kişinin erginleme seviyesi ve ait olduğu mezhebe göre merkez çok farklı şekillerde işlenir. Genelde, dünya yaratan veçhelerinde Şiva'yı resmeder. Tantrik öğretiye göre Şiva, Tek Var Olan'dır ve mükemmeliyeti içinde Ebedi'dir. Yayılımı olmayan bu nokta -*Şiva bindu*-, dişil yanı olan Şakti ile ebedi kucaklaşma içinde belirdiğinde Yaratım başlar. Ondan sonra, Hegelci terminolojiyi kullanacak olursak, kendinde-varlık halinden çıkıp kendi-için-varlık haline erişir.

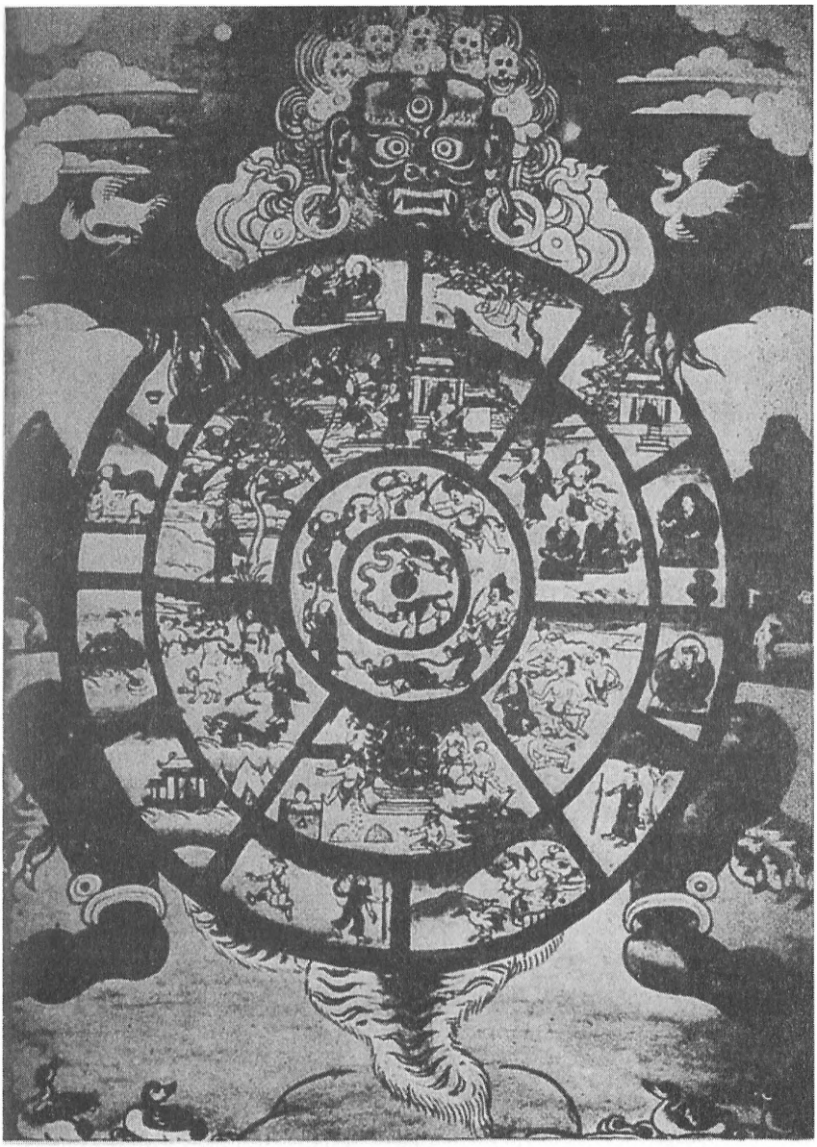

Figür 1

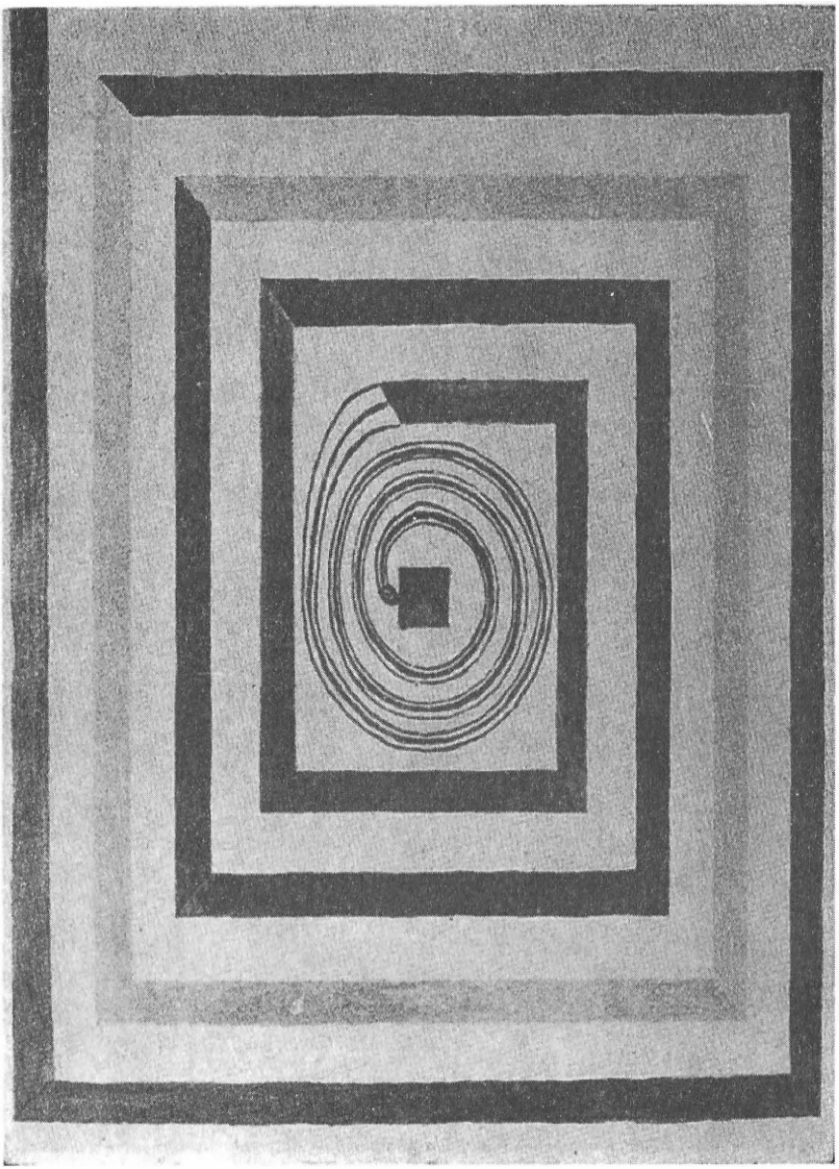
Figür 1

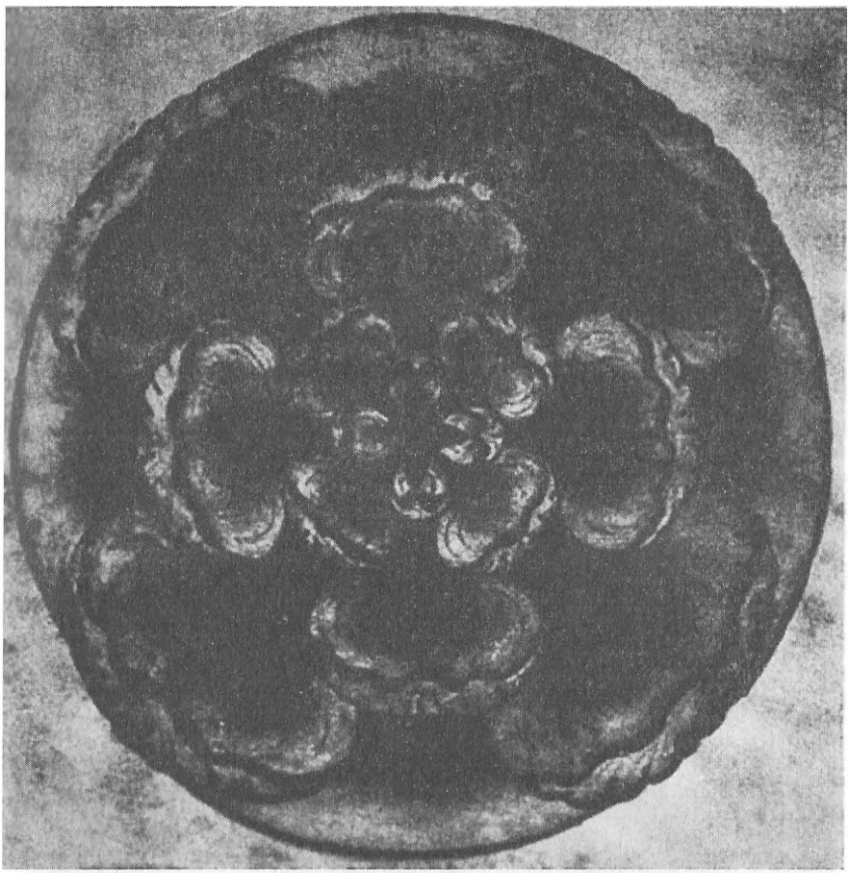
Figür 2

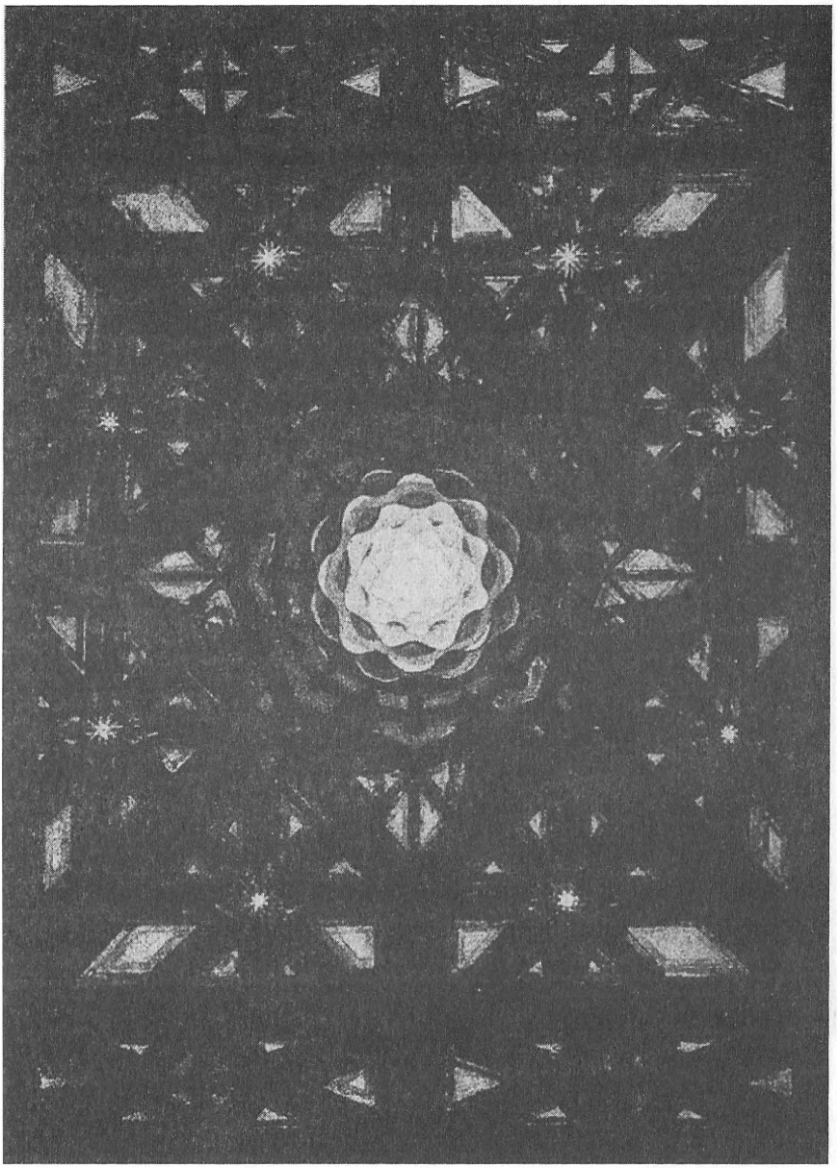
Figür 3

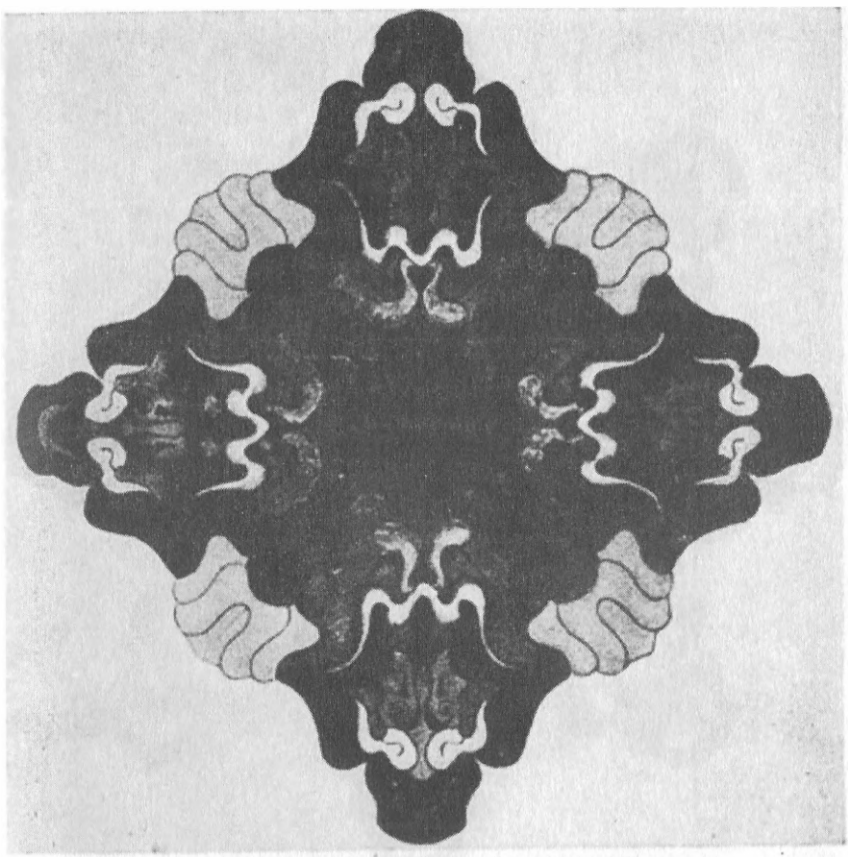
Figür 4

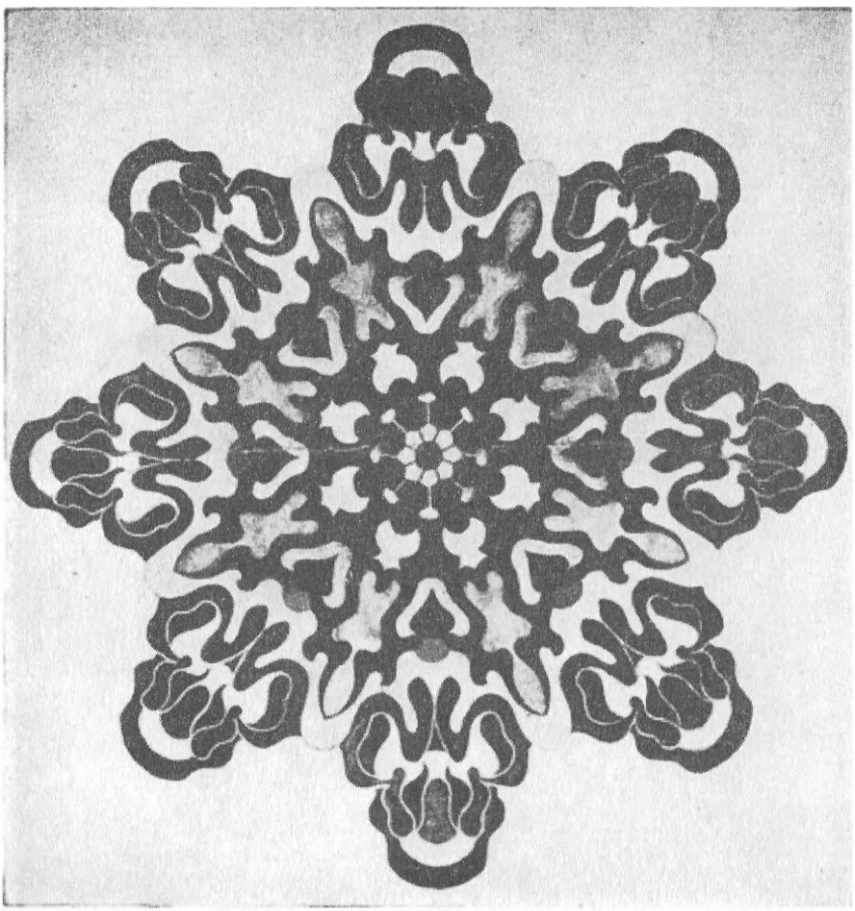
Figür 5

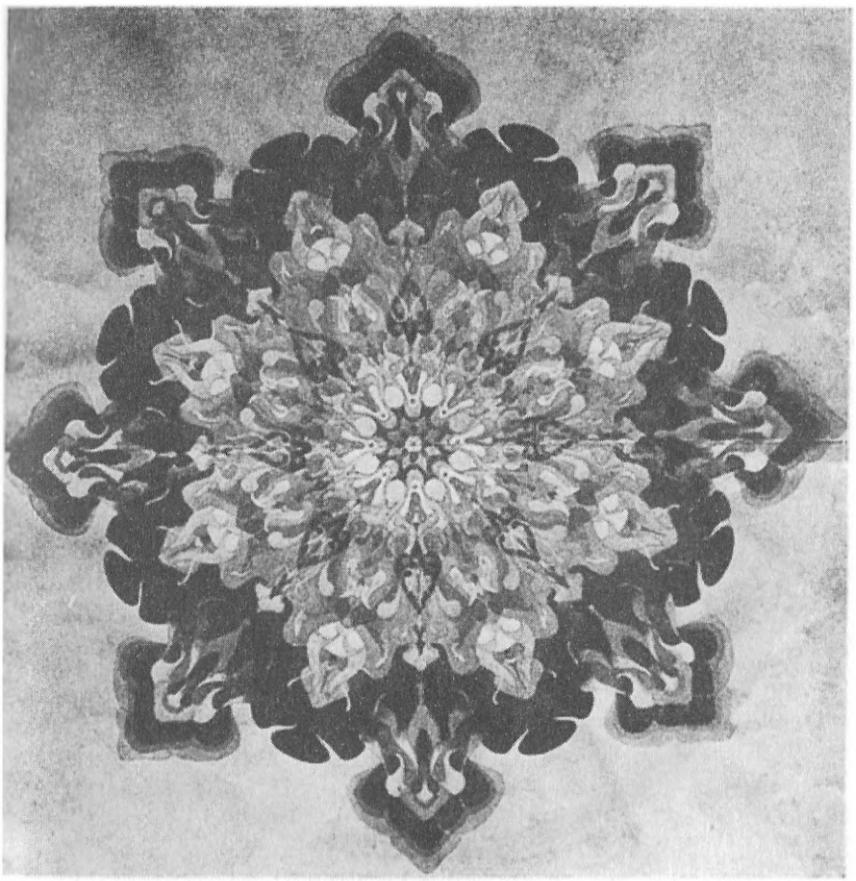
Figür 6

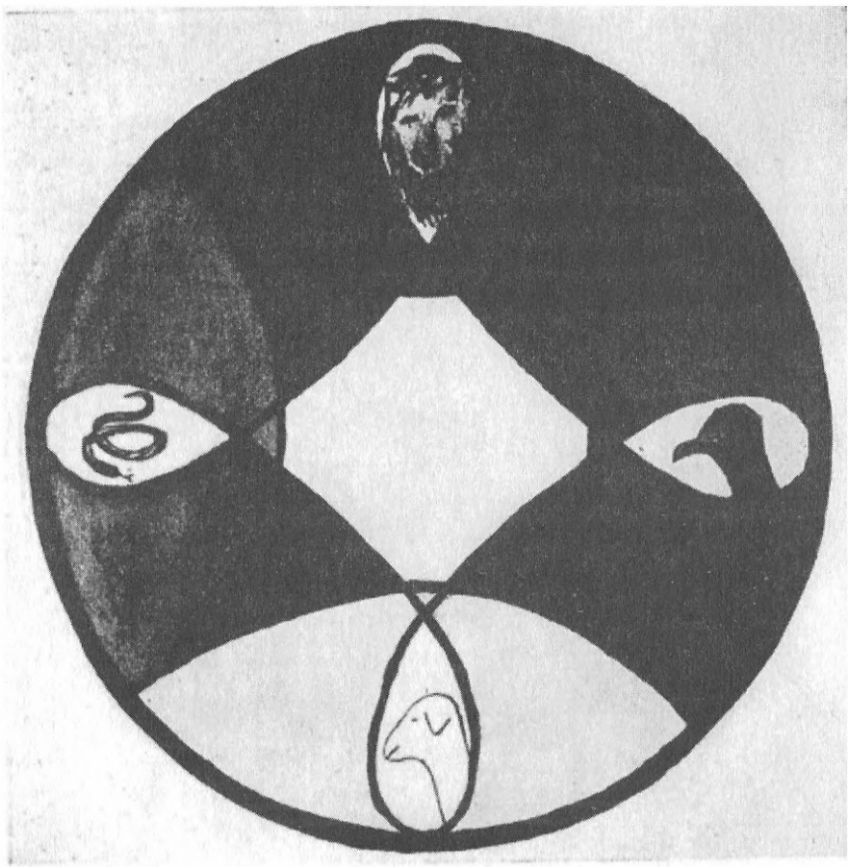
Figür 7

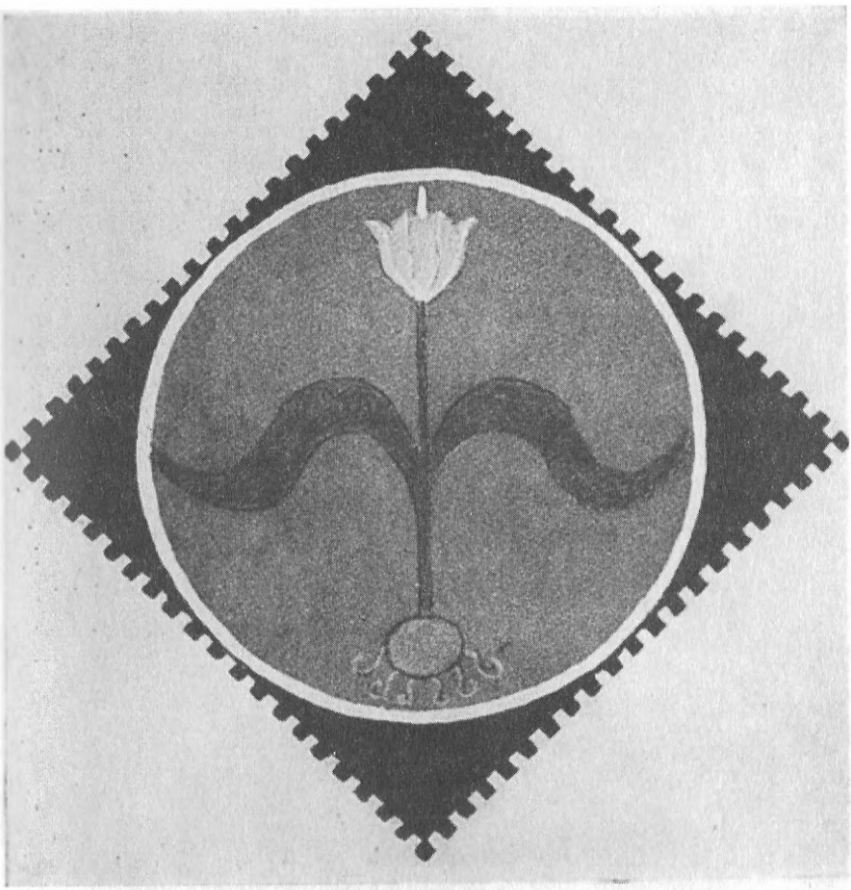
Figür 8

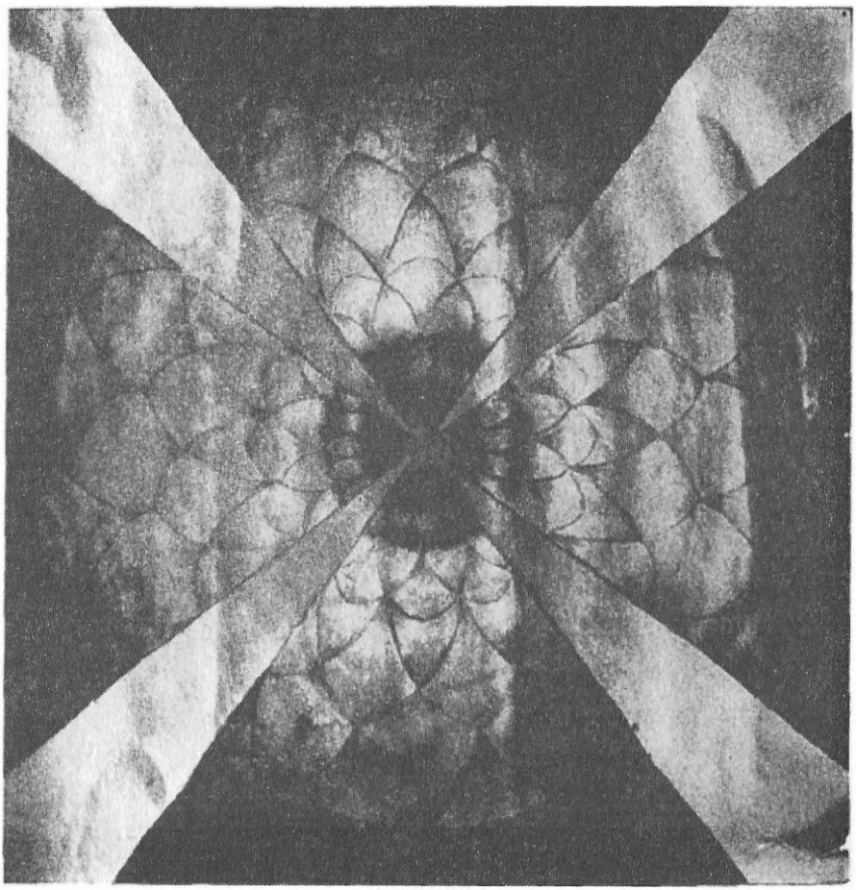
Figür 9

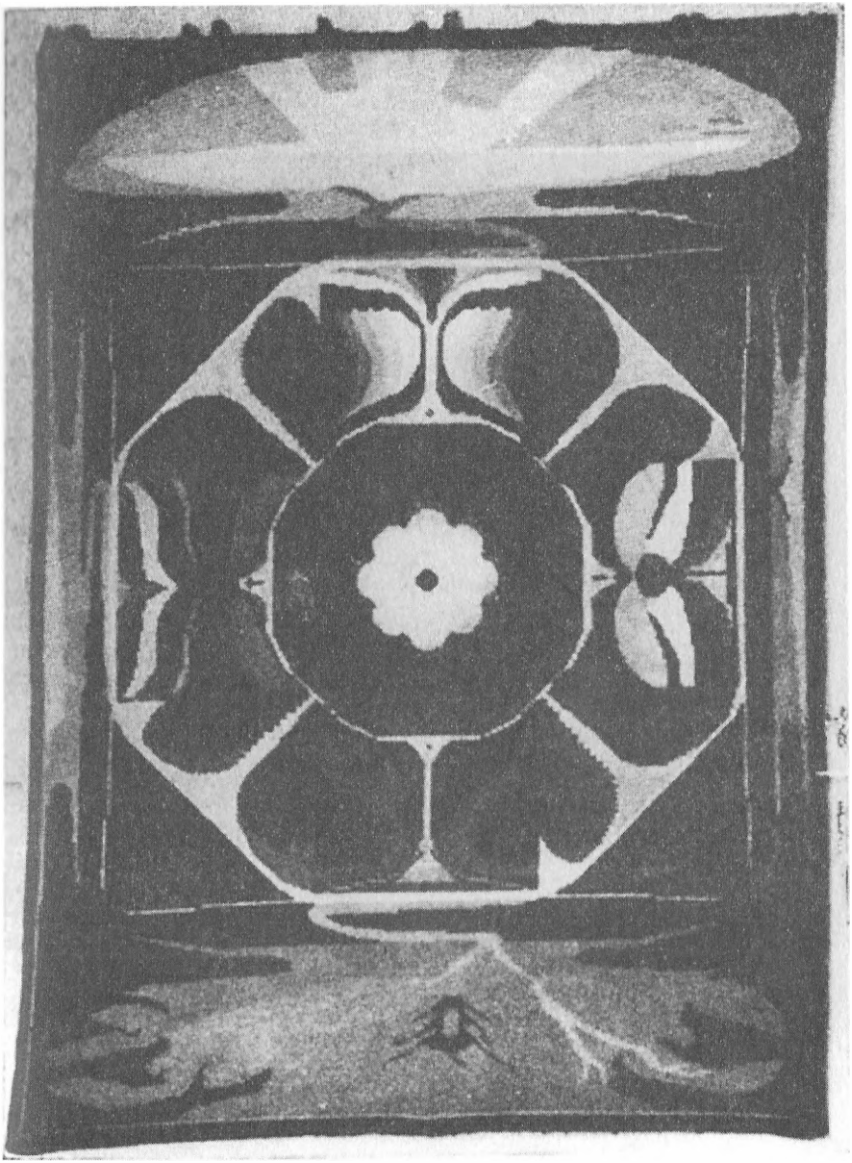
Figür 10

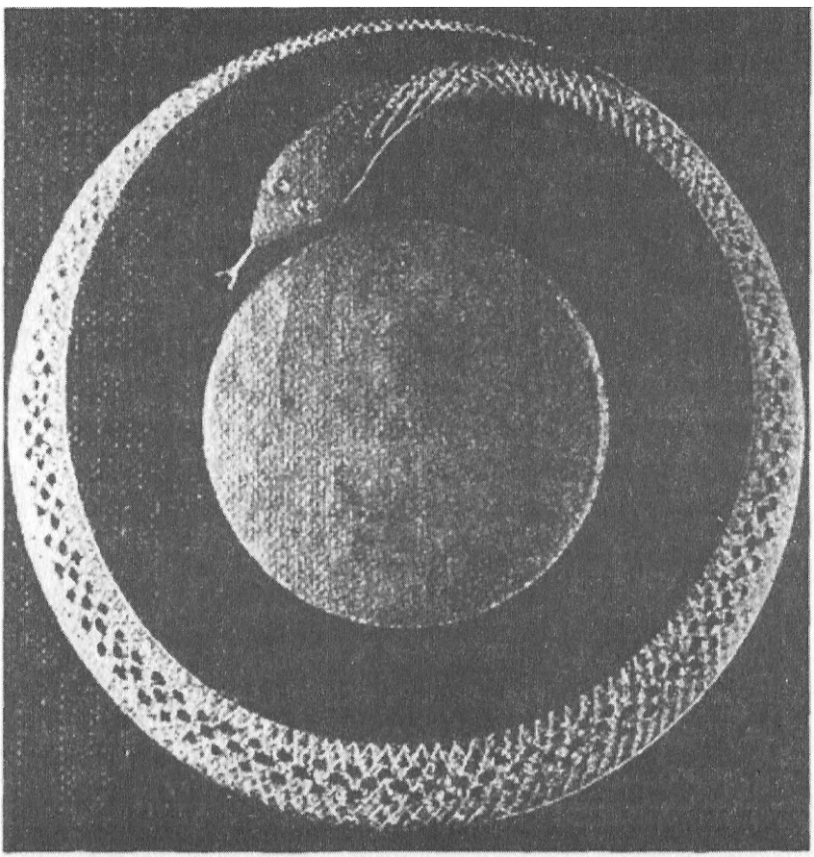
Figür 11

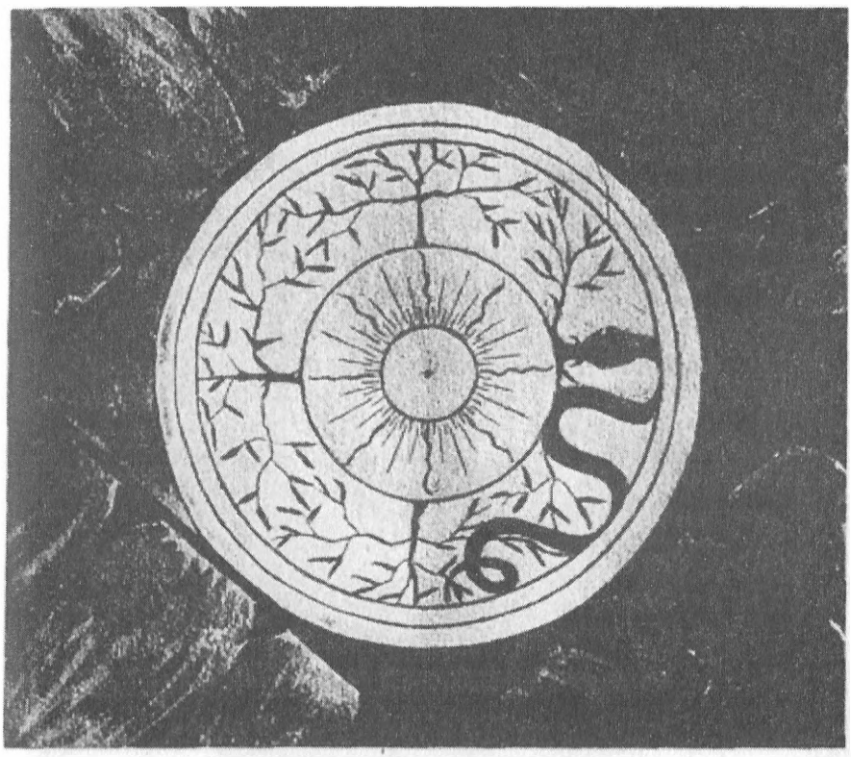
Figür 12

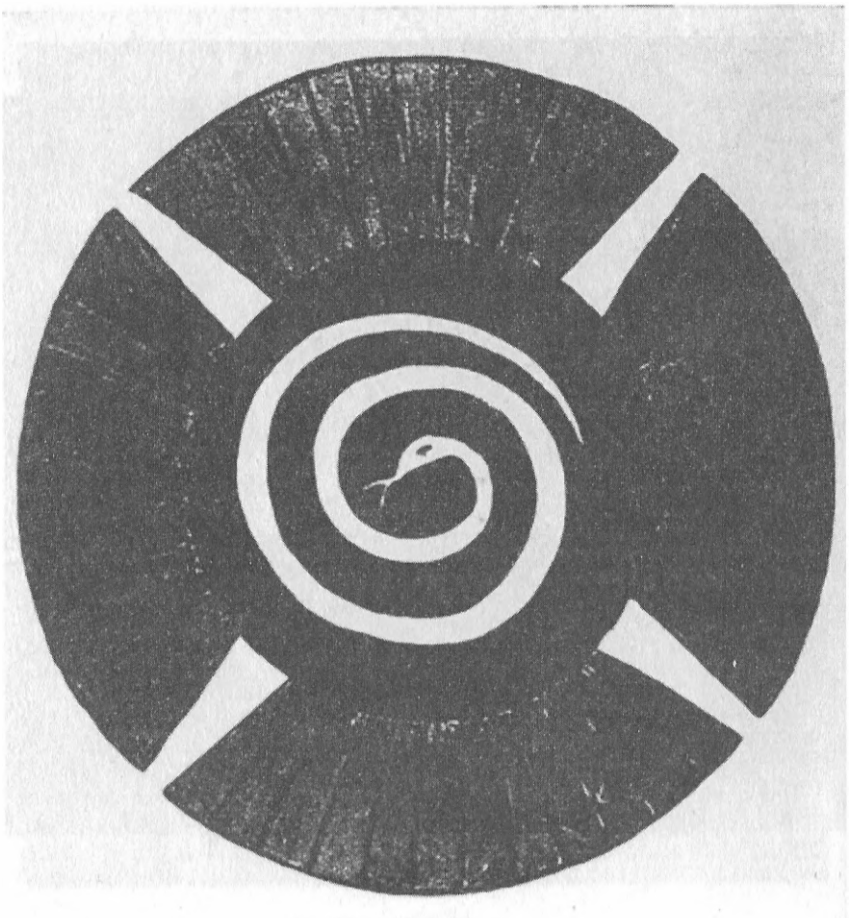
Figür 13

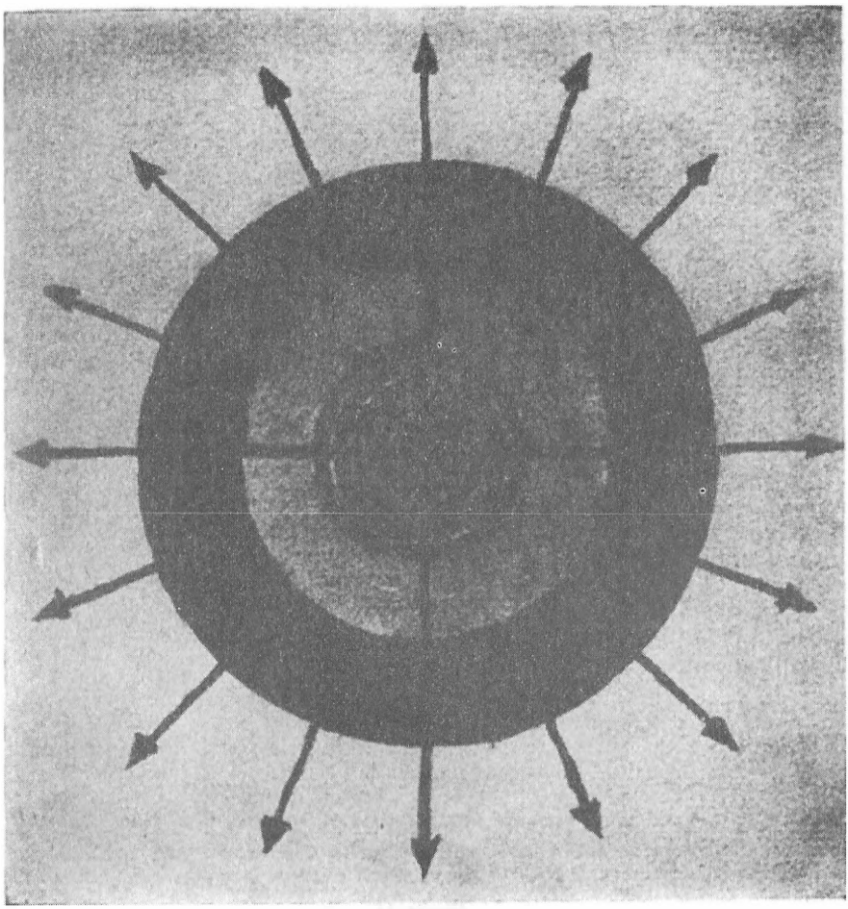
Figür 14

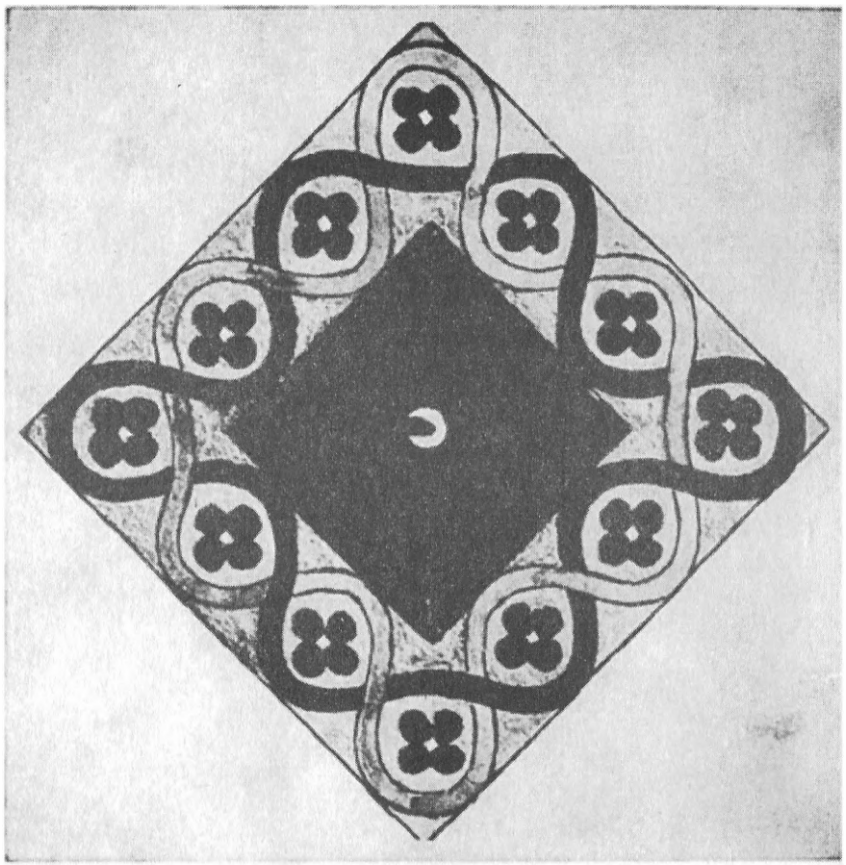
Figür 15

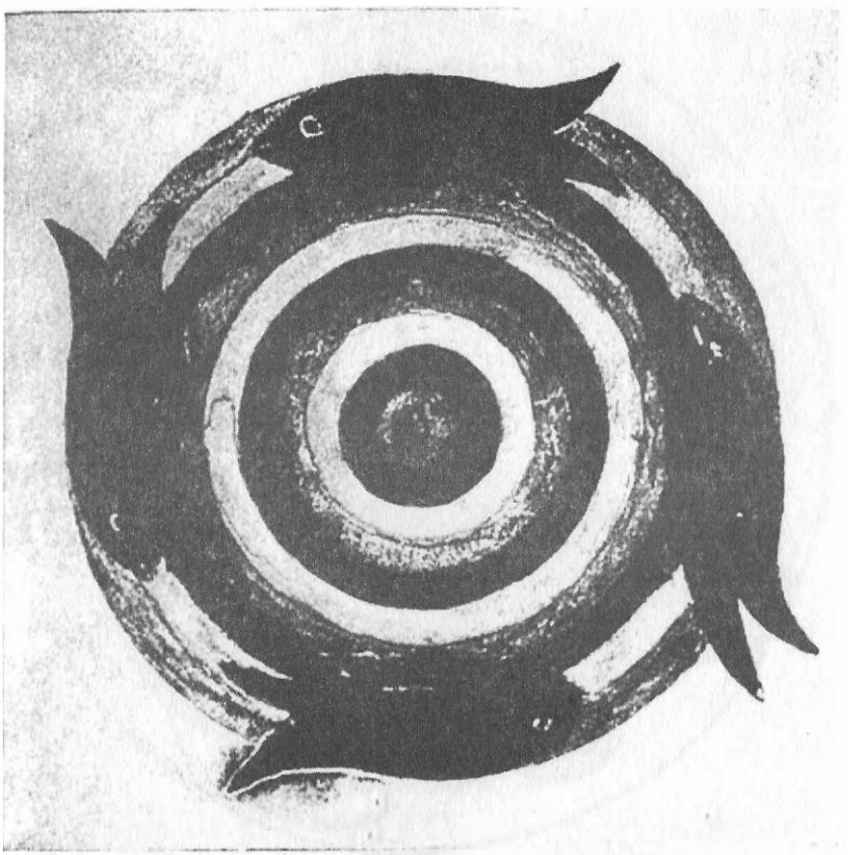
Figür 16

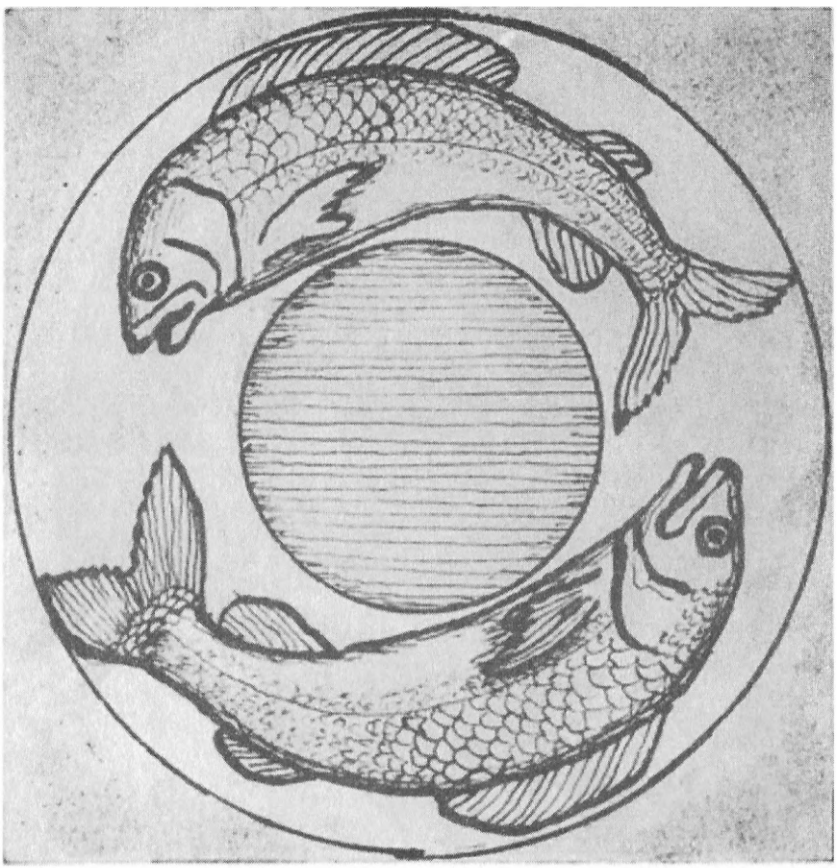
Figür 17

Figür 18

Figür 19

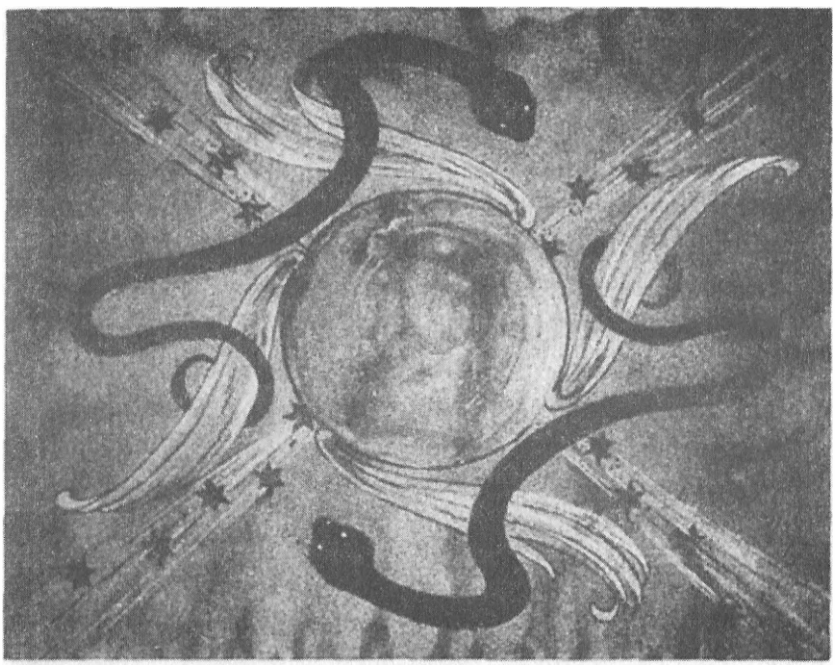
Figür 20

Figür 21

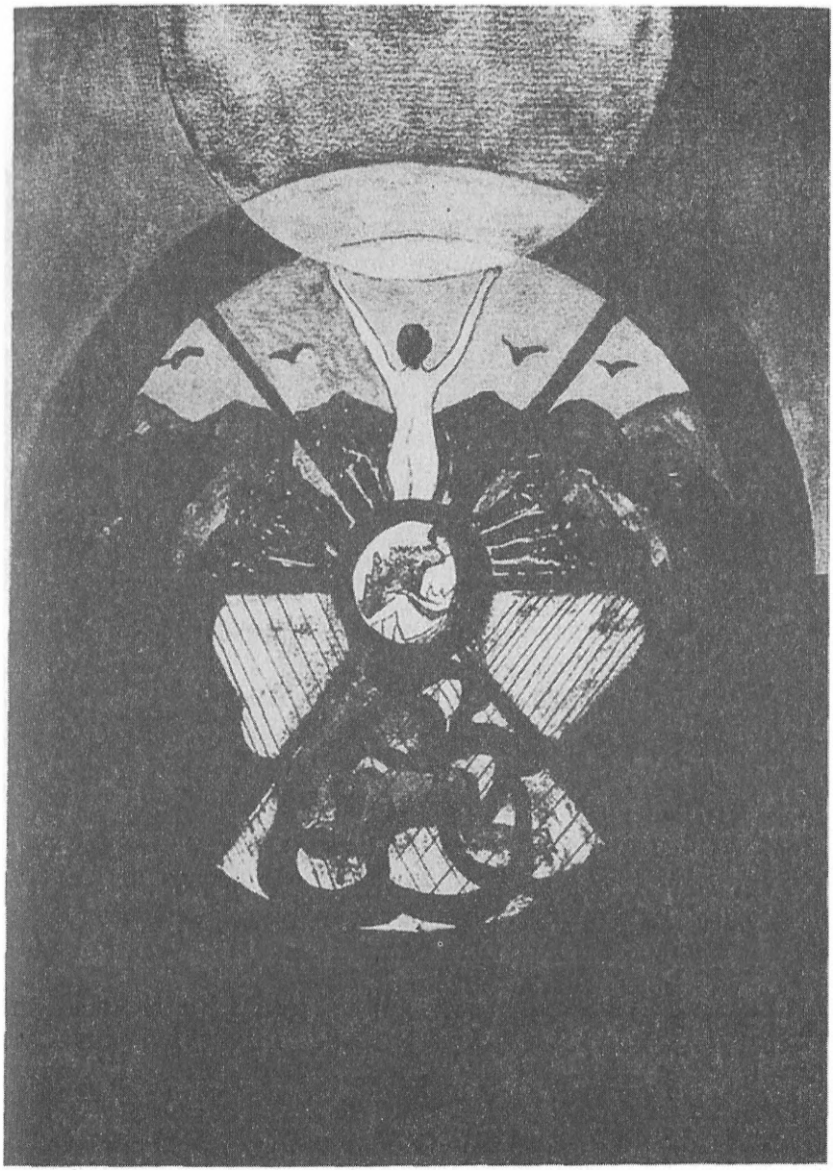
Figür 22

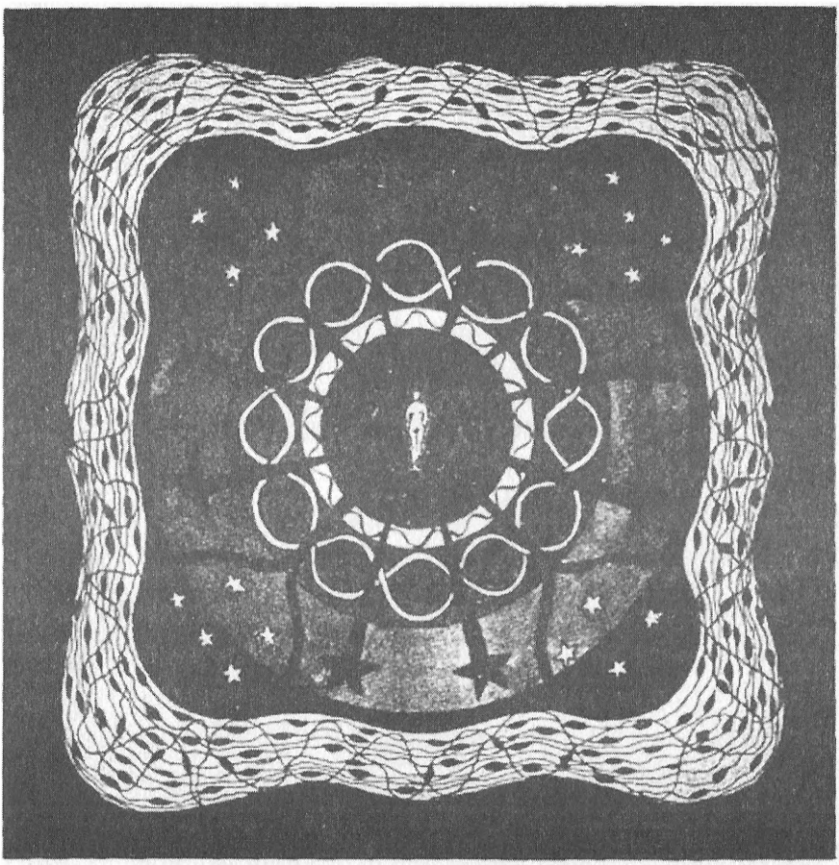
Figür 23

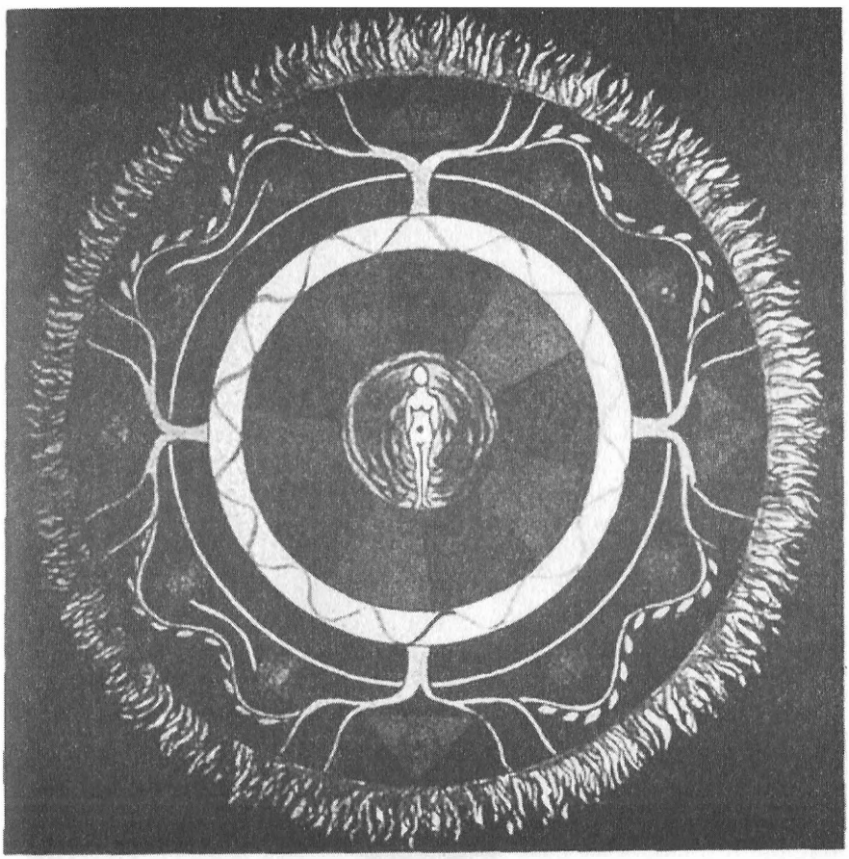
Figür 24

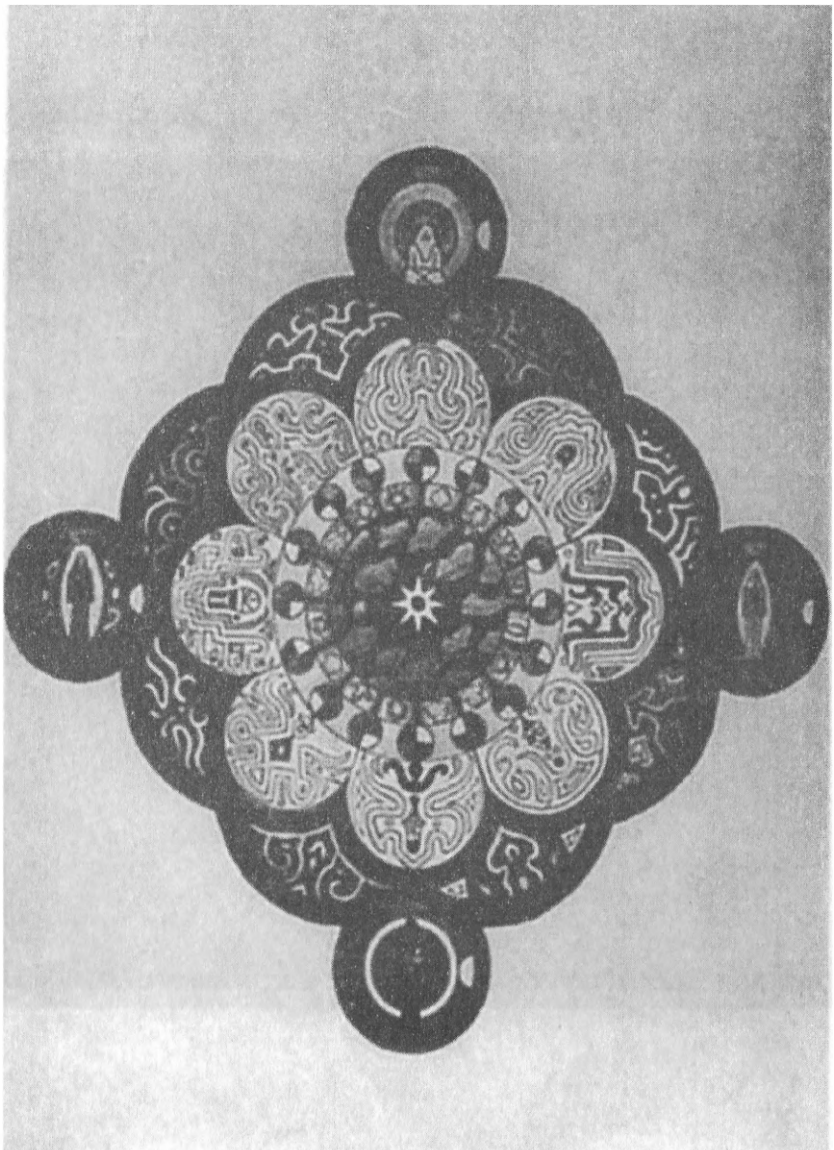
Figür 25

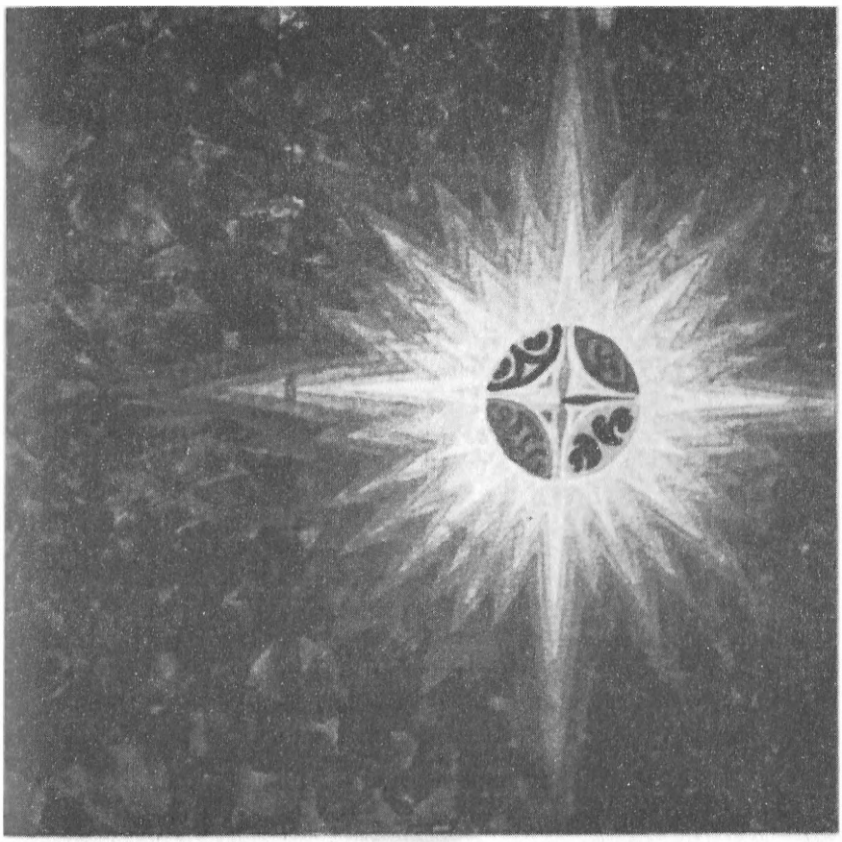
Figür 26

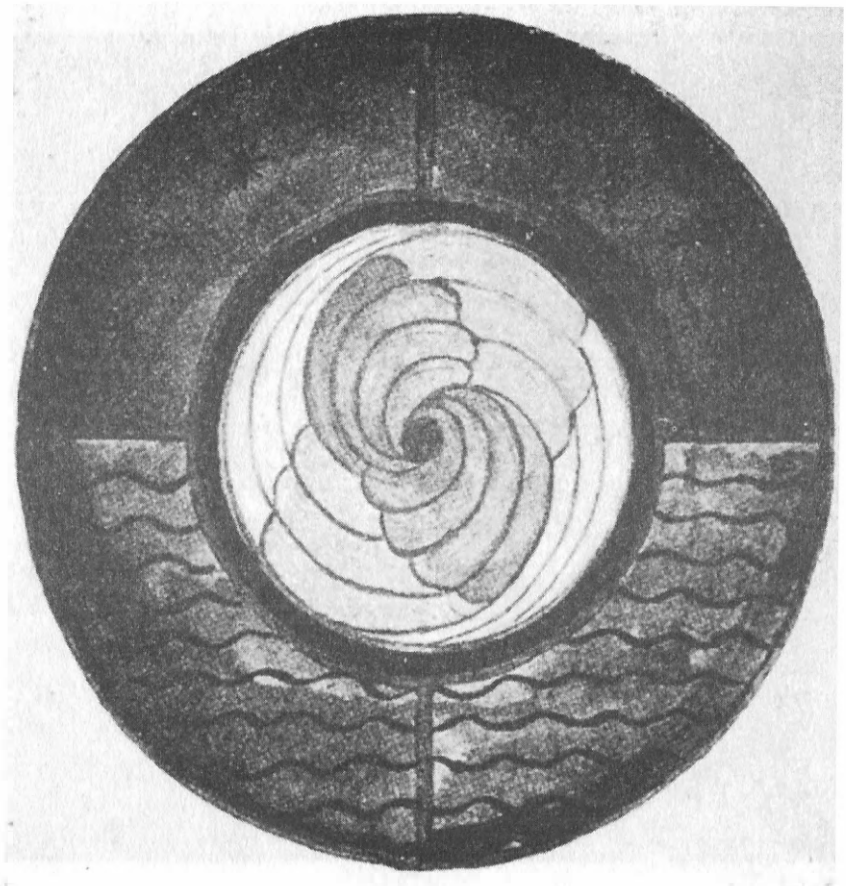
Figür 27

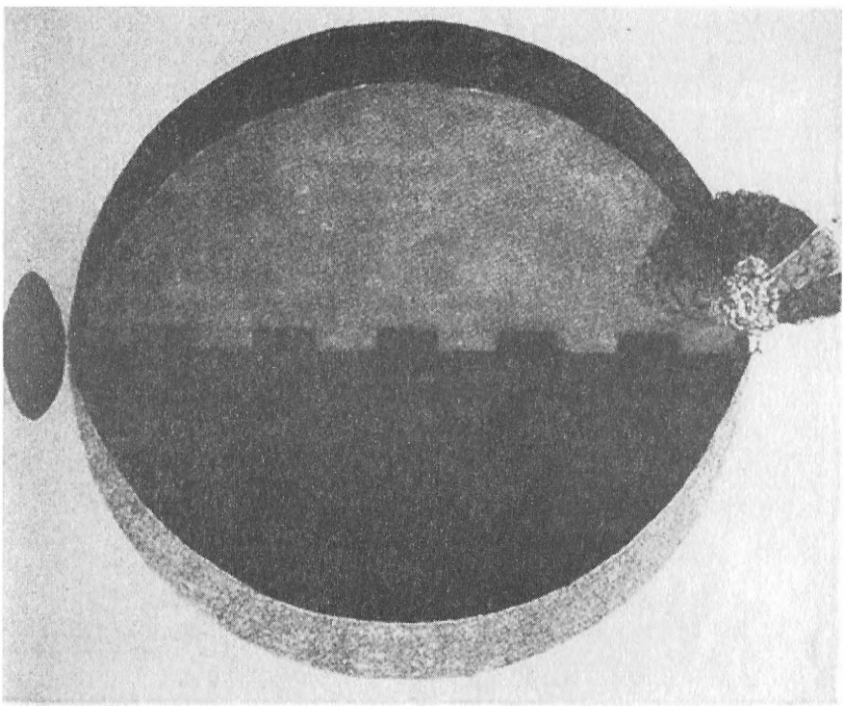
Figür 28

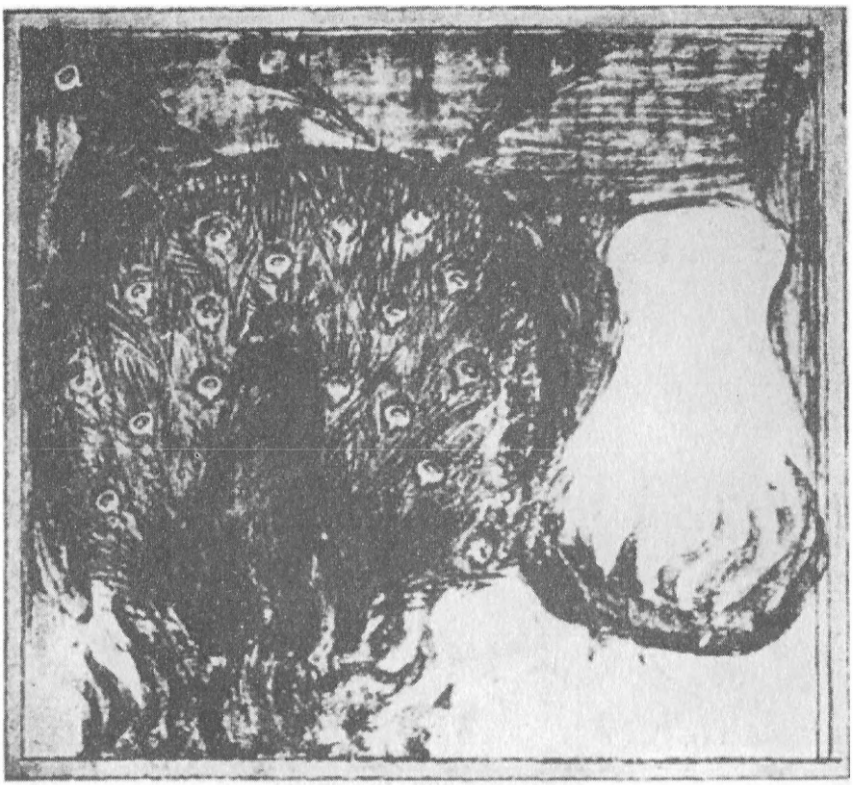
Figür 29

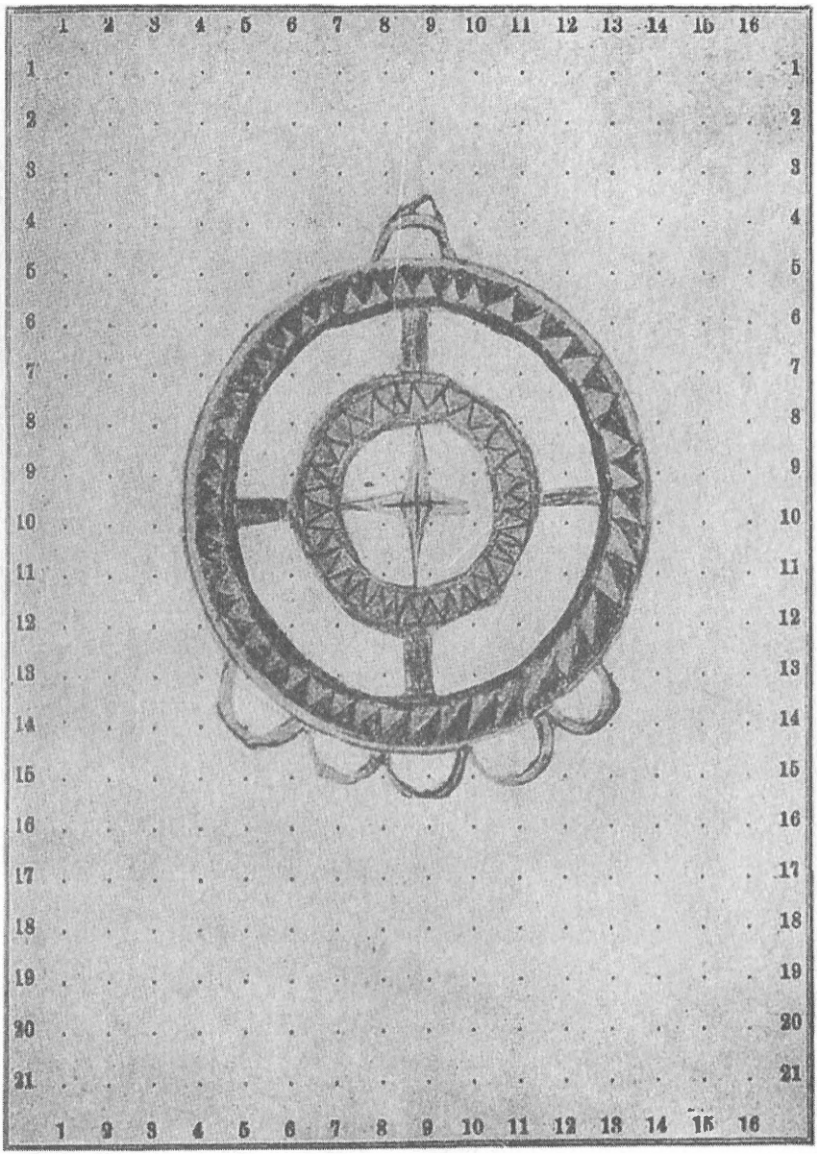
Figür 30

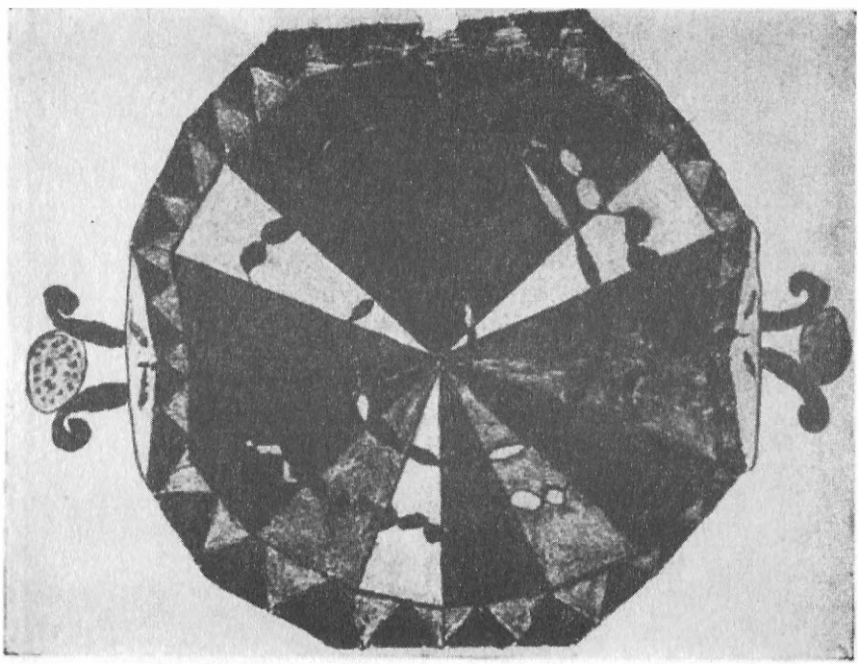
Figür 31

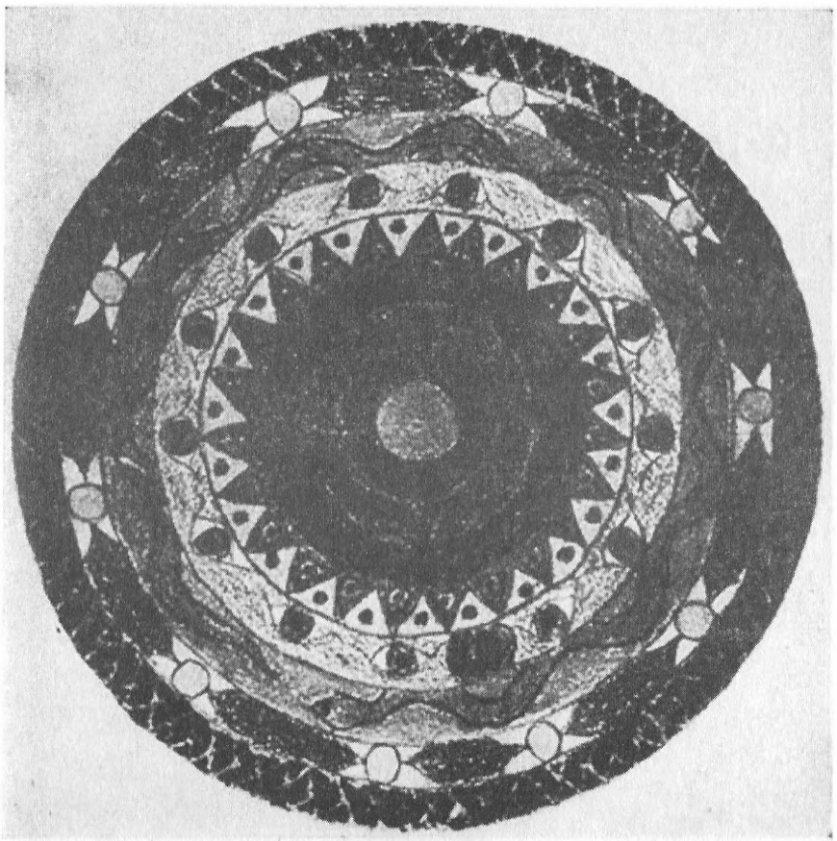
Figür 32

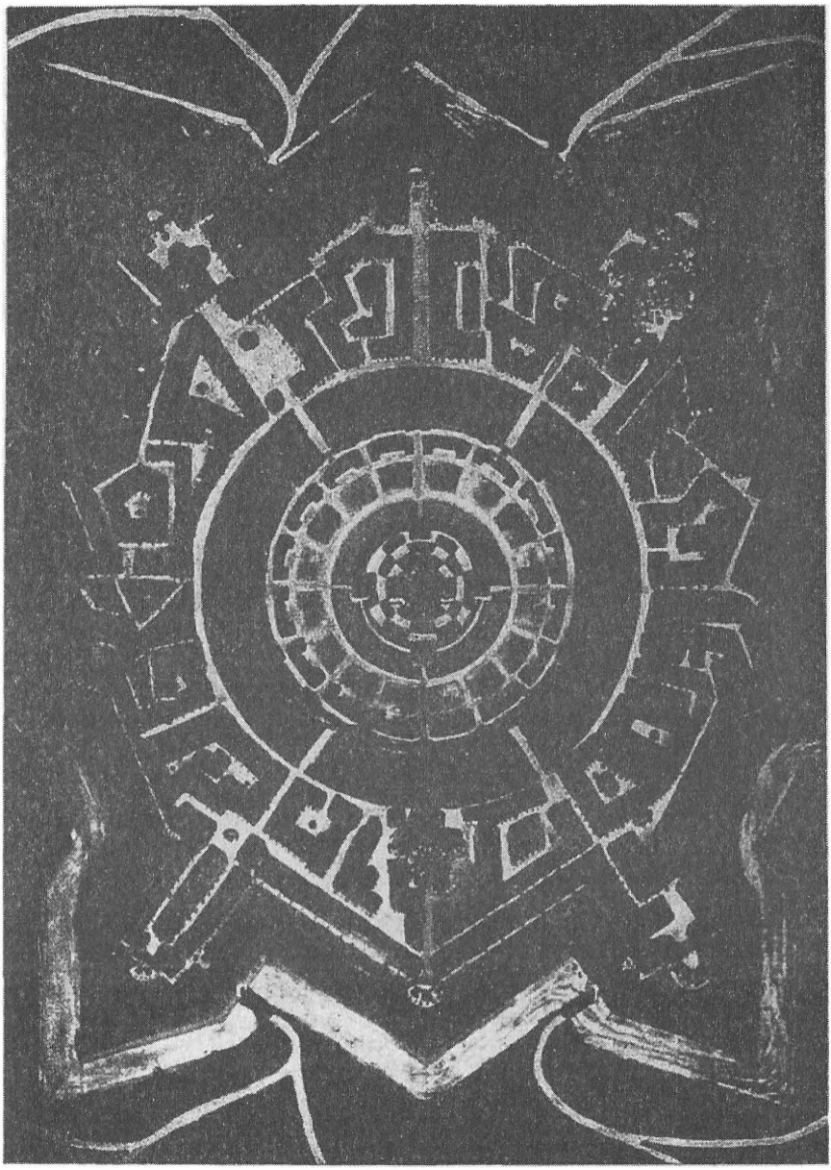
Figür 33

Figür 34

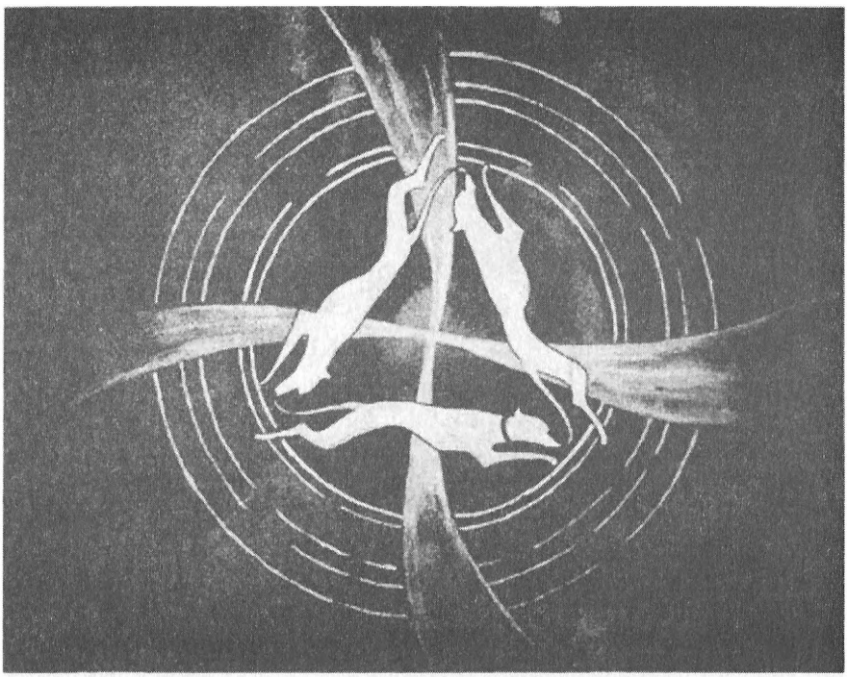
Figür 35

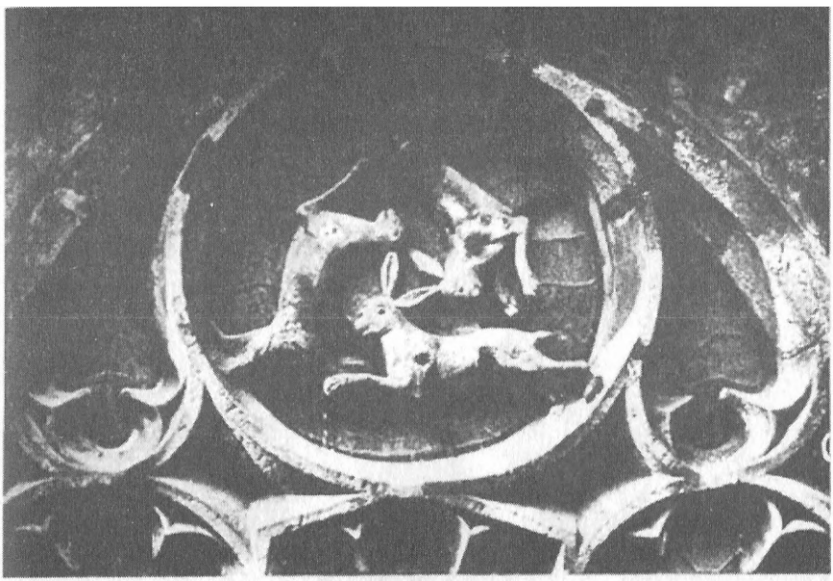
Figür 36

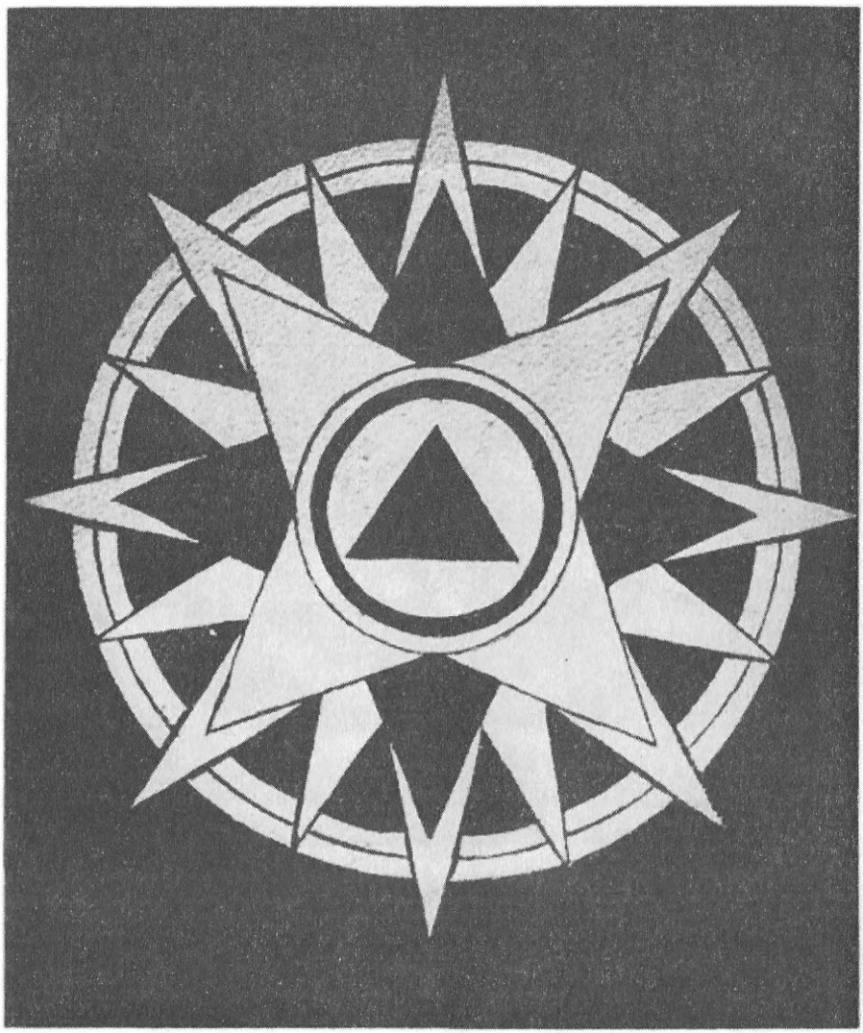
Figür 37

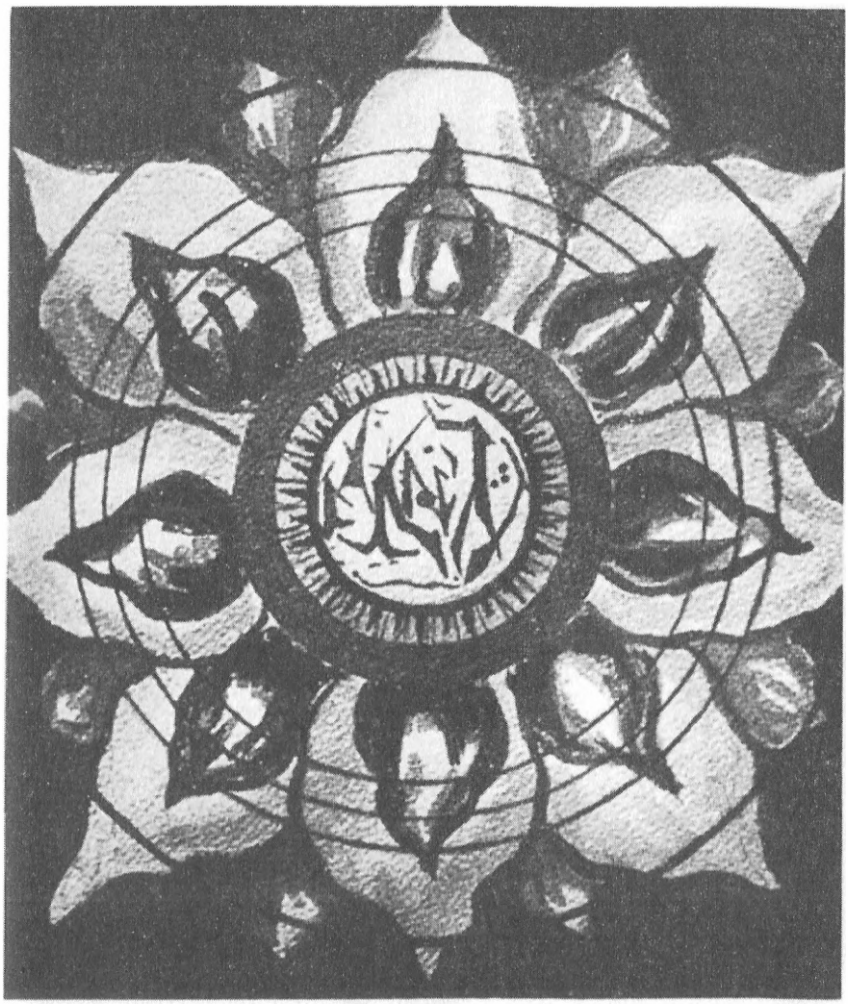
Figür 38

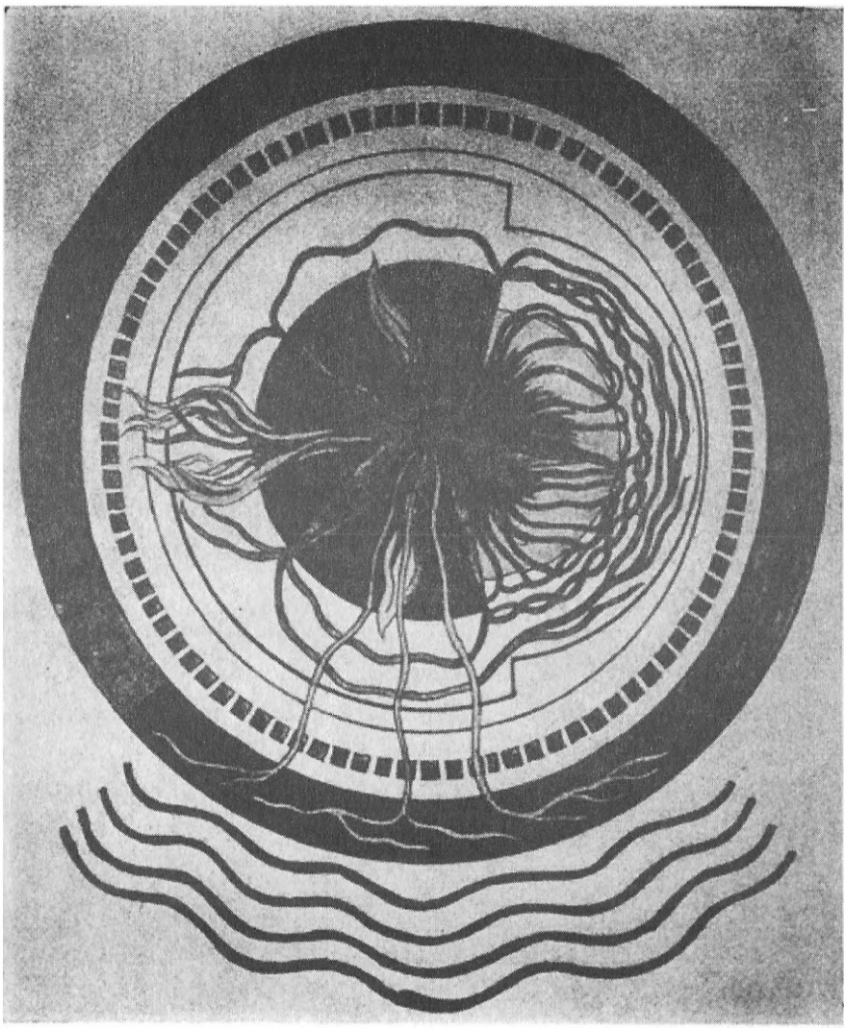
Figür 39

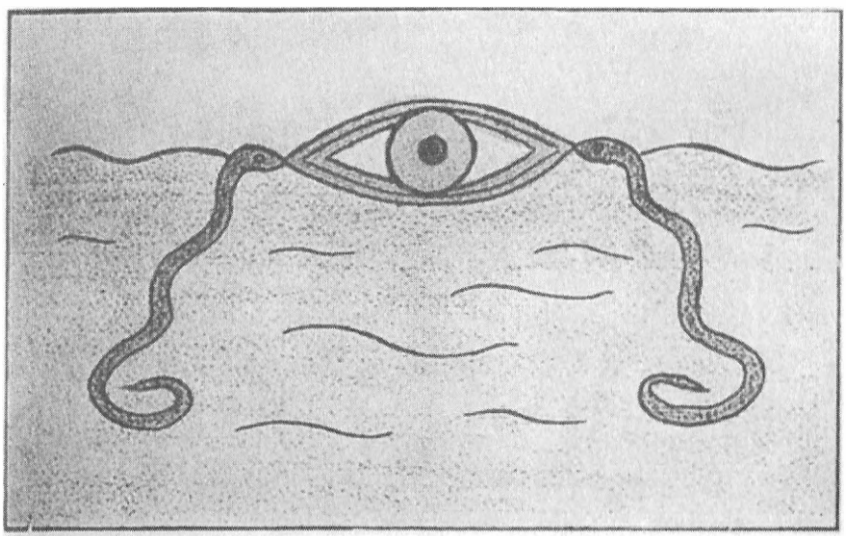
Figür 40

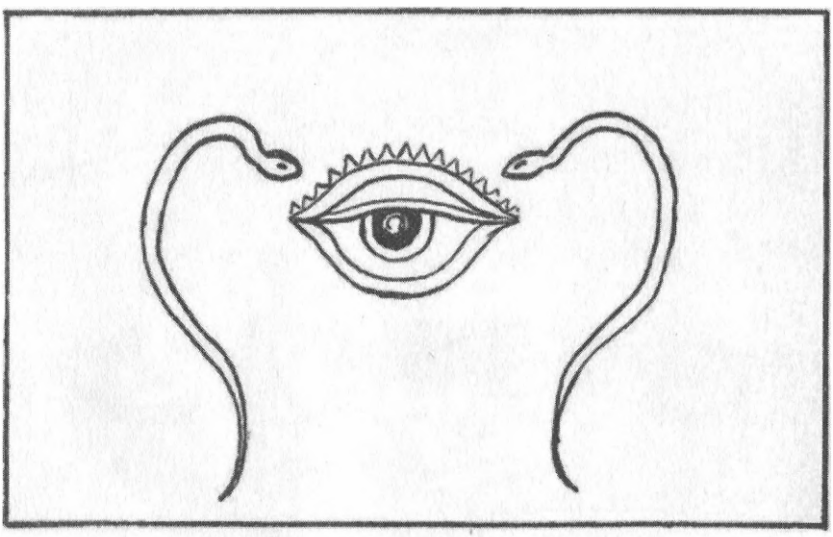
Figür 41

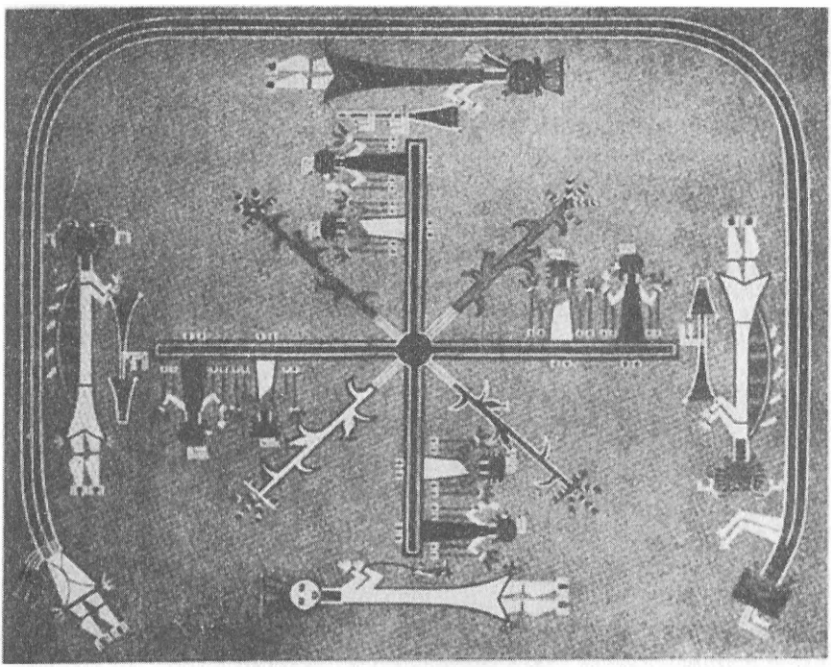
Figür 42

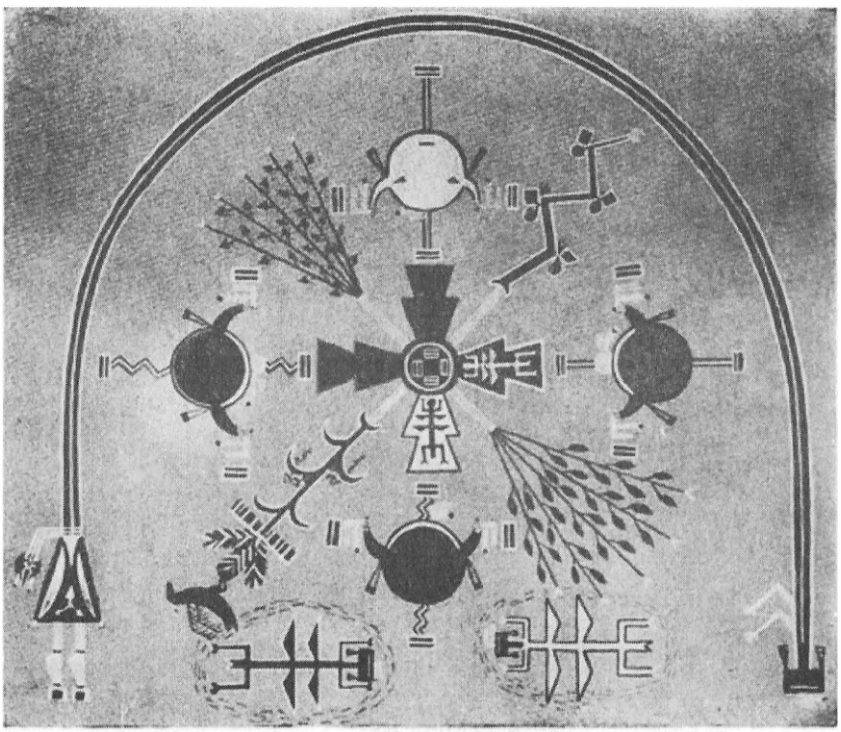
Figür 43

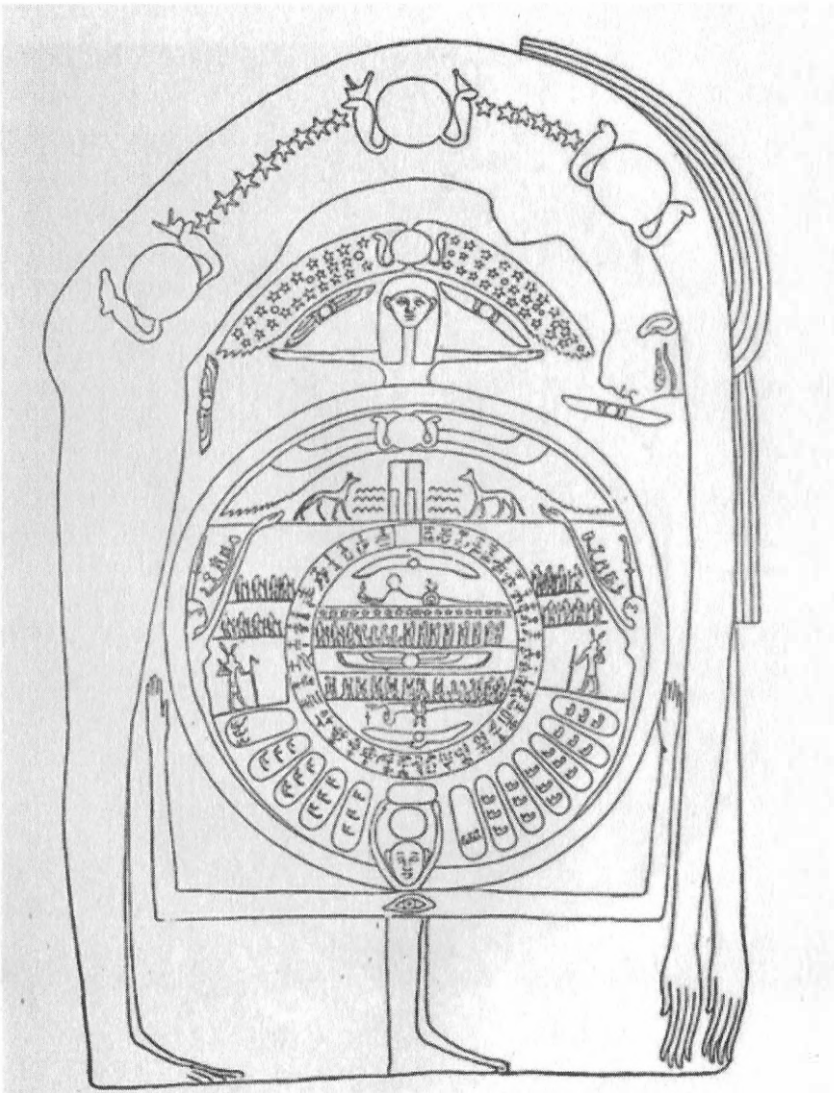
Figür 44

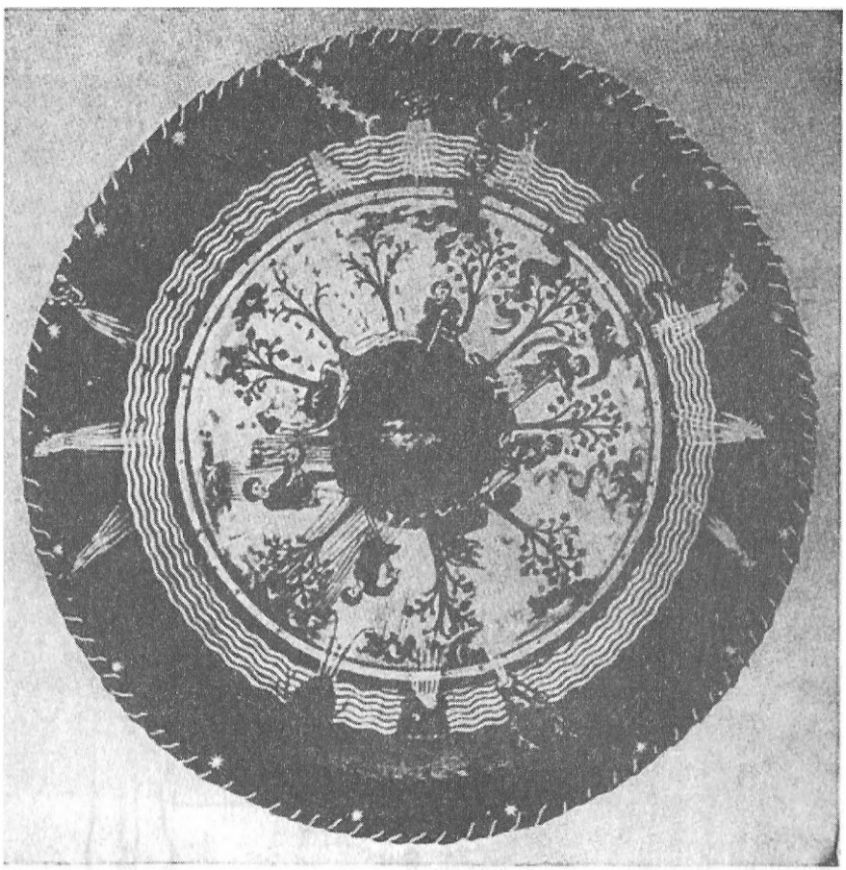
Figür 45

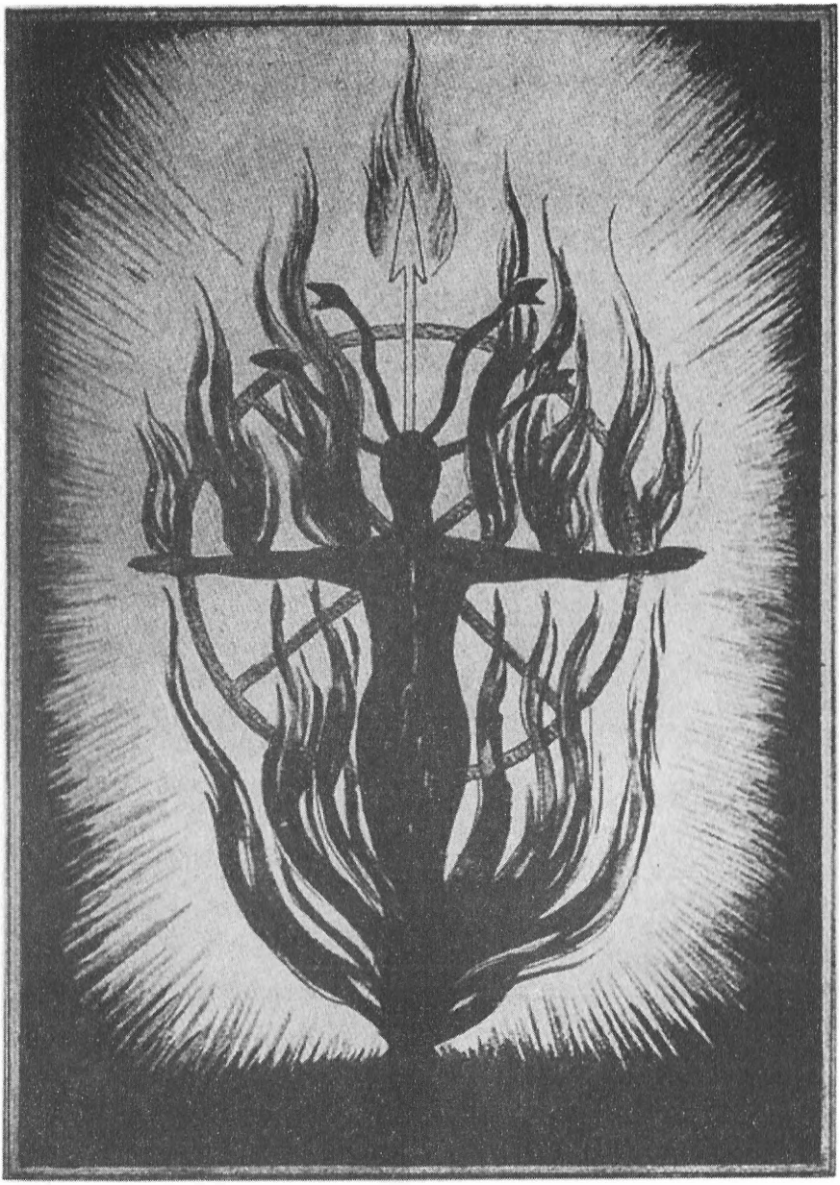
Figür 46

Figür 47

Figür 48

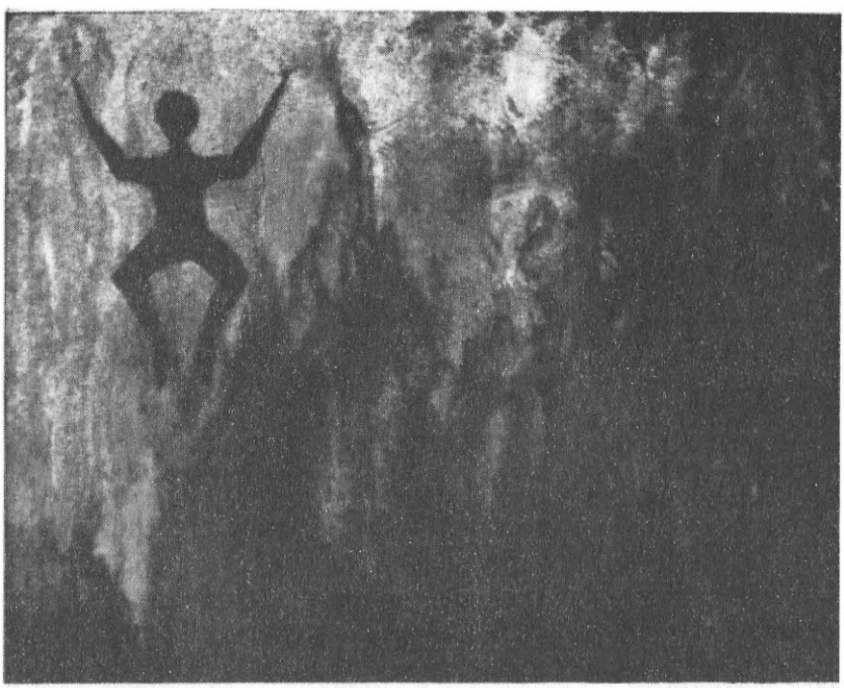
Figür 49

Figür 50

Figür 51

Figür 52

Figür 53

Figür 54

[632] *Kundalini* yoga sembolizminde, Şakti, bir fallus biçimindeki Şiva olan lingam'ın üç buçuk defa etrafında sarılıp tur atan bir yılan olarak temsil edilir. Bu imge, uzamda tezahürün *imkânını* göstermektedir. Şakti'den Maya, yani her şeyin yapı malzemesi gelir; sonuç itibarıyla, Şakti gerçek dünyanın yaratıcısıdır. Maya bir yanılsama olarak, varoluş ve hiçlik olarak görülür. O Şiva'dır ama aynı zamanda Şiva'nın içinde bölünmüş bir haldedir. Dolayısıyla yaratım, tanrıdan bir araya getirilen karşıtların ayrışması eylemiyle başlar. Onların bölünmesinden, devasa bir enerji patlamasıyla dünyanın çokluğu doğar.

[633] Mandalada tasvir edilen süreç üzerine tefekküre dalmanın amacı, yoginin içsel olarak tanrının farkındalığına varmasıdır. Tefekkür vasıtasıyla, yogi tekrar kendini Tanrı olarak tanır ve böylelikle bireysel varoluş yanılsamasından çıkıp tanrısal halin evrensel bütünlüğüne döner.

[634] Daha önce de söylediğim gibi, mandala "daire" anlamına gelir. Buradaki gösterdiğimiz motifin sonsuz çeşidi vardır ama hepsi bir çemberin karelenmesine dayanır. Her şeyin bağlı olduğu, her şeyin ona göre düzenlendiği ve kendisi bir enerji kaynağı olan bir psişik merkez noktanın, kişiliğin merkez noktasının önsezisi asıl motifleridir. Merkez noktanın enerjisi, *kişinin olduğu şey olması* dürtüsü ve karşı koyulamaz zorlamasında dışa vurulur – koşullar ne olursa olsun, her organizmanın doğalarına has biçimi edinme güdümü gibi. Bu merkez Ben olarak hissedilmez ya da düşünülmez, deyiş yerindeyse Kendilik'tir. Merkez en orta nokta olsa da, etrafını Kendilik'e -kişiliği oluşturan karşıtlar çiftine- ait olan her şeyi barındıran bir katman sarar. Bu bütünlük ilkin bilinci, ondan sonra kişisel bilinçdışını ve son olarak da arketipleri tüm insanlığa ortak olan kolektif bilinçdışının sonsuz genişlikteki kesimini ihtiva eder. Fakat bunların belli bir miktarı, kişiliğin kapsamına kalıcı ya da geçici olarak dahil edilir ve bu temas vasıtasıyla -en bilindiklerini sayacak olursak- gölge, anima ve animus gibi bireysel kalıplar

edinir. Kendilik bir taraftan basit olsa da, diğer taraftan fevkalade karmaşık bir şeydir; Hint deyişini kullanacak olursak, bir "yığın ruh"tur.

[635] Lamaizm literatürü böyle bir dairenin nasıl çizilmesi ve nasıl kullanılması gerektiği üzerine ayrıntılı talimatlar verir. Biçim ve renk, geleneklere göre belirlenir; dolayısıyla değişkeler biraz da dar sınırlar kapsamındadır. Mandalanın ritüalistik kullanımı aslında Budistlere ait değildir; her halükârda orijinal Hinayana Budizmi'ne yabancıdır ve ilk olarak Mahayana Budizmi'nde görülür.

[636] Burada gösterilen mandala, tefekkür halinden saltık varoluşa geçen bir kişiyi tasvir etmektedir. Cehennemin ve mezarlığın dehşetlerinin tasvirlerinin eksik olmasının sebebi budur. Elmas şimşek, yani merkezdeki *dorje* (vajra) eril ve dişilin bir araya geldiği mükemmel hali sembolize etmektedir. Yanılsamalar dünyası nihayet kaybolmuştur. Tüm enerji, başlangıç halinde toplanmıştır.

[637] İç avlunun kapılarındaki dört *dorje*, yaşamın enerjisinin içeri aktığına işaret etmektedir; kendini nesnelerden koparmıştır ve artık merkeze dönmektedir. Bütünlüğün dört yanındaki tüm enerjilerin mükemmel birliğine ulaşıldığında, artık değişime tabi olmayan statik bir hal doğar. Çin simyasında bu hale "Elmas Gövde" denir; Orta Çağ simyasındaki karşılığı *corpus incorruptible*'dir,[4] ki bu da Hristiyan geleneğindeki *corpus glorificationis*, yani yeniden dirilen bedenle özdeştir. Öyleyse bu mandala karşıtların bir araya gelişini göstermektedir ve *yang* ile *yin*, *gökyüzü* ile *yerküre* arasına konumlandırılmıştır; sonsuz denge ve değişmez zaman halindedir.

[638] Daha mütevazı amaçlar taşıyan psikolojik hedeflerimiz için, Doğu'nun renkli metafizik dilini bir kenara bırakmalıyız. Bu uygulamada yoganın hedeflediği elbette kişide psişik bir değişime yol açmaktır. Ben, bireysel varoluşun

4 "Bozulmaz gövde" (çn.).

dışa vurumudur. Yogi, kendi Ben'inin yerine Şiva ya da Buda'yı koyar; böylelikle kişiliğin psikolojik merkezinin kişisel Ben'den gayrişahsi Ben-olmayan'a kayması yaşanır ve Ben-olmayan, kişiliğin asıl "Zemini" olarak deneyimlenir.

[639] Bu bağlantıda benzer bir Çin anlayışından, yani *I Ching*'in dayandığı sistemden bahsetmek istiyorum.

Figür 2

[640] Merkezde *ch'ien*, yani gökyüzü ya da cennet vardır. Ondan dört yayılım gelir; bunlar uzamda yayılan semavi güçlere benzerler.

Özetle elimizde şunlar vardır:

ch-ien: kendi kendini üreten yaratıcı enerji, Şiva'ya karşılık gelir
heng: her şeyi kuşatan güç.
yuen: üretici güç.
li: lütufkâr güç.
ching: değişmez, belirleyici güç.

[641] Bu eril güç merkezinin etrafında, elementleriyle beraber dünya yatar. *Kundalini* yogadaki Şiva-Şakti birliğiyle aynı anlayıştır bu, ama burada yerkürenin içine göklerin yaratıcı gücü alması şeklinde temsil bulur. Gökyüzünün *kun* ile, yani dişil ve alıcı olanla birleşmesi -Pythogras'ta gördüğümüz üzere- tüm varoluşun altında yatan *tetraktys*'i oluşturur.

[642] "Nehir Haritası", *I Ching*'in efsanevi buluşlarından biridir; ve mevcut biçimi kısmen on ikinci yüzyıldan gelir. Efsaneye göre, bir ejderha "Nehir Haritası"nın büyülü işaretlerini bir nehirde bulmuştur. Bilgeler, haritanın üzerinde çizimler görmüştür ve çizimlerde dünya düzeninin yasaları vardır. Kadim yaşıyla örtüşür biçimde, bu çizim, sayılar anlamına gelen düğümlenmiş ipler gösterir. Bu sayılar ilksel nitelikleri, en başta da eril ve dişil karakterleri taşır. Tüm tek sayılar eril, çift sayılar dişildir.

[643] Bu ilkel anlayışın ondan çok daha genç olan Tantrik mandalayı etkileyip etkilemediğini maalesef bilmiyorum. Ama paraleller o kadar çarpıcıdır ki, Avrupalı biri kendine sormak zorunda kalır: Hangi görüş diğerini etkiledi? Çin'deki anlayış Hindistan'dan mı evrildi ya da Hindistan'daki mı Çin'dekinden evrildi? Bunu bir Hintliye sorduğumda şöyle cevap verdi: "Tabii ki Çin'deki Hindistan'dakinden evrildi." Ama Çin anlayışının ne kadar eski olduğunu bilmiyordu. *I Ching*'in temelleri M.Ö. üçüncü yüzyıla kadar uzanır. Klasik Çin felsefesinin önde gelen uzmanlarından biri olan eski dostum Richard Wilhelm, arada doğrudan bir bağ olduğunu varsayamayacağımızı düşünüyordu. Keza sembolik fikirlerin temel benzerliklerine rağmen, doğrudan bir tesir olmak zorunda değildir, zira görüşüme göre ve deneyimlerimizin gösterdiği üzere, fikirler kendiliğinden ve birbirlerinden bağımsız olarak her zaman her yerde olan bir psişik matristen doğarlar.

Figür 3

[644] Lamaizm mandalasının muadili olarak şimdi de Tibet "Dünya Çarkı"nı sunuyorum; nitekim Dünya Çarkı dünyayı temsil ettiğinden dolayı, birbirlerinden ayrı görülmeleri gerekir. Merkezde üç ilke var: Horoz, yılan ve domuz; sırasıyla şehvet, hasret ve bilinçdışını temsil ederler. Çarkın merkeze doğru üç parmağı (çizgi) ve köşede on iki parmağı var. Bunun temeli üçlemeci bir sistemdir. Çarkı bir ölüm tanrısı, yani Yama tutmaktadır. (Daha sonraları benzer başka figürler olarak "kalkan tutanları" göreceğiz: Figür 34 ve 47. Yaşlılık, hastalık ve ölümün kederli dünyasının ölüm iblisinin pençeleri arasında olması şaşılacak bir şey değil. Varoluşun tamamlanmamışlığı üçlemeci sistemlerle, tamamlanmış (ruhsal) haliyse dörtlü sistemlerle temsil edilir. Tamamlanmamış ve tamamlanmış hal arasındaki ilişki, 3:4 oranına karşılık gelir. Batı simya geleneğinde bu

ilişki Maria aksiyomu olarak bilinir. Ayrıca rüya sembolizminde de hatırı sayılır bir rol oynar.[5]

*

[645] Şimdi de bilinçdışı analizi sırasında hastalar tarafından kendiliğinden bir biçimde üretilmiş mandalalara geçeceğiz. Buraya kadar ele aldığımız mandalaların aksine, bunlar herhangi bir gelenek ya da modele dayanmaz; görünüşe göre özgür düşlem yaratımlarıdırlar ama üreten kişilerin tamamen bihaber olduğu bazı arketipik fikirlerle belirlenmişlerdir. Bu yüzden bazı temel motifler o kadar sık yinelenir ki, birbirlerinden tamamen bağımsız hastaların çizimleri arasında belirgin benzerlikler kendini gösterir. Resimlerin çoğu, etnik paralellere aşina olmayan eğitimli insanlardan geldi. Resimler arasında, terapötik aşamaya bağlı olarak büyük çeşitlilik görülüyor; ama bazı önemli aşamalardaysa belli bir motifler dizisi karşımıza çıkıyor. Terapi konusunun ayrıntılarına girmeden, burada bir tür kişiliğin yeniden düzenlenmesi, yani yeni bir merkez bulma durumlarının söz konusu olduğunu söylemek istiyorum sadece. Mandalaların çoğunlukla kaybolmuşluk ya da panik gibi kaotik psişik hallerle ilişkili olarak belirmesinin sebebi budur. Bu durumlarda karmaşayı düzene çevirme amacı taşırlar; ama gelgelelim bu hiçbir zamanın hastanın doğrudan bilinçli niyeti olmaz. Her halükârda düzen, denge ve bütünlüğü temsil ederler. Hastalar bizzat bu gibi resimlerin yararlı ve rahatlatıcı etkilerini anlatırlar. Genellikle mandalalar dini, yani ulvi ya da felsefi düşünce ve fikirleri ifade ederler. Çoğu mandalanın sezgisel, irrasyonel bir niteliği bulunur ve sembolik içeriği vasıtasıyla bilinçdışı üzerinde geçmişe dönük bir etki gösterir. Dolayısıyla ikonalar gibi "büyülü" bir anlama sahiptirler, olası tesiri hasta tarafından hiçbir zaman bilinçli olarak hissedilmez. Hatta hastalar kendi resimlerinin etkisi sayesinde ikonaların ne anlama gelebileceğini keşfederler. Resimlerin

5 Krş. önceki makale par. 552.

işe yaramasının sebebi, hastanın kendi düşleminden doğmaları değil de hastanın öznel hayal gücünün beklenmedik motif ve semboller üretmesi, bunların da hastanın bilinçli olarak kavrayamadığı bir fikir ya da duruma karşılık gelmesidir. Resimleri gördüklerinde, çoğu hasta hayatlarında ilk defa kolektif bilinçdışının otonom bir oluşum olarak gerçekliğini fark eder. Bu konuyu daha fazla devam ettirmeyeceğim; izlenimin gücü ve hasta üzerindeki etkisi, resimlerin bazılarında zaten yeterince aşikâr şekilde görülüyor.

[646] Resimler hakkında yapacağımız yorumlar için şimdi mandala sembolizminin sistemik unsurlarını öncesinden belirtmem gerek. Bu unsurlar başlıca şunlar:

1. *Dairesel, küresel* ya da *yumurta şekilli* oluşumlar.

2. Daire ayrıntılandırılıp bir *çiçek* (gül, lotus) ya da bir *çark* halini alır.

3. Genelde dört, sekiz ya da on iki ışın bulunan, *güneş, yıldız* ya da *haç* ile ifade edilen bir merkez.

4. Daireler, küreler ve haç şekilli figürler çoğu zaman *dönme hareketi* içerisinde temsil edilir (svastika).

5. Daire, bir merkezin etrafına kıvrılmış ya da halka hali almış (ouroboros) ya da spiral olmuş (Orfik gelenekteki Kozmik Yumurta) bir *yılan* ile temsil edilir.

6. *Çemberin karelenmesi*; bir kare içerisinde daire ya da daire içinde kare.

7. Dörtlü ya da dairesel biçimli k*ale, şehir* ve *avlu* (*temenos*) motifleri.

8. *Göz* (gözbebeği ve iris).

9. Dörtlü (ve dördün katı olan) figürlerin haricinde üçlü ve beşli figürler de olur ama bunlar daha nadirdir. İleride göreceğimiz üzere, bunların genelde bütünlüğü "bozulmuş" resimler olarak anlaşılması gerekir.

Figür 4

[647] Bu mandala, orta yaşlarındaki bir kadın tarafından çizilmiş. Mandalayı ilkin rüyasında görmüş. Burada

karşımıza Doğu mandalasından farklı bir mandala çıkıyor. Biçim ve fikir olarak zayıf ama yine de hastamızın -kolektif ve geleneksel bir yapılanıma tabi olan- bireysel tutumunu herhangi bir Doğu mandalasından çok daha iyi ifade ediyor. Rüyası şöyledir: "*Bir nakış örüntüsünü yorumlamaya çalışıyordum. Bu karmaşık nakışı sen mi diktin diye sordum. 'Hayır', dedi, 'ama nasıl yapıldığını biliyorum.' Ondan sonra çizimi gördüm; ama henüz tamamlanmamıştı. Merkeze kadar kare şeklinde dolanıp ardından daire çizilmesi gerekiyordu.*"

[648] Spiral tipik olarak kırmızı, yeşil, sarı ve mavi renklerle çizilmiş. Hastamıza göre, merkezdeki kare bir *taş*tır; dört yüzü, dört temel rengi taşımaktadır. İç spiral, Kundalini'deki gibi merkezin etrafına üç buçuk defa dolanan yılanı temsil etmekte.[6]

[649] Rüya gören yaşadıklarının (yani yeni bir yönelimin başlangıcı) ne anlama geldiğini bilmiyordu ve bilinçli olarak anlama imkânı da yoktu. Ayrıca Doğu sembolizmindeki paralellerden tamamen bihaberdi, dolayısıyla etkilenmiş olması söz konusu değildi. Sembolik olarak ona kendiliğinden, gelişim aşamasında belli bir noktaya ulaştığında gelmiştir.

[650] Bu resimlerin tam olarak hangi koşullar altında ortaya çıktığını söylemem maalesef mümkün değil. Böyle bir spekülasyon bizi konudan fazla saptıracaktır. Bu makalenin tek amacı, bireysel ve kolektif mandalanın biçimsel paralelleri üzerine bir araştırma sunmaktır. Üzgünüm ki, tam da bu sebepten dolayı, resimleri koşullara göre ve ayrıntılı olarak yorumlamamız mümkün değil, zira bu kaçınılmaz olarak hastanın analitik durumunun kapsamlı bir aktarımını gerektirirdi. Bu vakadaki gibi, resimlerin kaynağı hakkında kısa imalar sunabildiğimiz yerlerde bunları sağlayacağız.

[651] Resmin yorumlamasına geldiğimizde şunu vurgulamamız gerekiyor ki, ilk önce köşeli ve sonra kare etrafında

6 3, ½ motifi (kıyametteki ızdırap günleri; krş. Vahiyler 11: 9 ve 11) simyadaki "3 mü 4 mü?" ikilemine ya da 3:4 oranına göndermedir. *Sesquitertius*, 3 + 1/3'tür.

daire şeklinde ilerleyen yılan, merkez etrafında tavaf ve merkeze ilerleme anlamlarına gelmektedir. Hem yer altına ait hem de ruhsal bir varlık olan yılan, bilinçdışını sembolize eder. Muhtemelen bir küp olan merkezdeki taş, *lapis philosophorum*'un dört köşeli biçimidir. Dört renk de benzer bir şeye işaret etmektedir.[7] Burada taş motifi açıkça kişiliğin yeni bir merkezine, yani Kendilik'e işaret etmektedir.

Figür 5

[652] Resmi çizen kişi, şizoid yatkınlık taşıyan orta yaşlı bir kadındır. Daha önce defalarca spontane mandalalar çizmiştir çünkü mandalaların kendisinin kaotik psişik halleri üzerinde düzen getiren bir etkisi bulunmaktadır. Resimde bir gül var – lotus'un Batılı paraleli. Hindistan'da lotus çiçeği (*padma*), Tantristler tarafından rahim olarak yorumlanır. Bu sembolü, lotus çiçeğinin içinde duran Buda (ve diğer Hint tanrıları) resimlerinden tanıyoruz.[8] Paralelleri Çin simyasında "Altın Çiçek", Gül Haçlılar'ın gülü ve Dante'nin *Cennet*'indeki mistik güldür. Gül ve lotus, genellikle dörtlü yapraklar dizisi taşır ve bu da dairenin karelenmesi ya da karşıtların birleşimi anlamına gelir. Ana rahmi olarak gülün anlamı, Batılı mistiklerimiz için garip bir şey değildi, zira Kutsal Bakire Meryem Litanisi'nden esinlenmiş bir duada şöyle geçer:

> Ey Gül çelengi, senin çiçek açman insanları neşeden ağlatır.
> Ey gül güneş, senin tenimizi yakman insanları aşık eder.
> Ey güneşin oğlu,
> Gül evlat,
> Güneş ışını.
> Haç çiçeği, çiçek açan saf Rahim

7 Bu mandalanın hayli ilginç bir Amerika Yerlisi kültüründen paraleli vardır: dört renkli bir haç şeklindeki merkezin etrafına dolanmış beyaz yılan. Krş. Newcomb ve Reichard, *Sandpaintings of the Navajo Shooting Chant*, PI. XIII, ss. 13. Bu kitapta çok sayıda ilgi çekici ve renkli mandala bulunur.

8 Aynı şekilde Mısırlı Horus bebek de lotus'ta oturuyor olarak resmedilir.

Her yerinde çiçek açıyor ve ışın yayılıyor,
Kutsal Gül,
Meryem

[653] Muhafaza eden kap motifi aynı zamanda içerik anlamına taşır, tıpkı Şakti'nin Şiva'nın gerçekleşimini temsil etmesi gibi. Simyada gördüğümüz üzere, Kendilik çift cinsiyetlidir ve hem eril hem dişil ilkeden müteşekkildir. Konrad von Würzburg, Meryem'den, içinde İsa'nın gizli yattığı deniz çiçeği diye bahseder. Eski bir ilahide de şu mısraları okuruz:

Tüm semalar üzerinde bir gül yükselir
Ve çiçeklerden aydın bir kıyafet giyer.
Işığı Birde-Üç'te ışır
Zira o kıyafeti Tanrı'nın kendisi de giymiştir.

Figür 6

[654] Merkezdeki gül, bir yakut olarak tasvir ediliyor ve dış çemberiyse bir çark ya da kapıları olan bir duvardır (öyle ki içeriden hiçbir şey çıkamaz ya da dışarıdan içeri giremez). Mandala, erkek bir hastanın analizinden elde ettiğimiz, kendiliğinden gelen bir üründü. Temeli bir rüyaydı: *Rüya gören kendini Liverpool'da kendinden daha genç üç seyahat arkadaşıyla birlikteyken bulur.*[9] *Gece vaktidir ve yağmur yağıyordur. Havada yoğun bir duman ve is vardır. Limandan çıkıp şehrin "üst bölgelerine" giderler.* Rüya gören şöyle anlattı: *"Hava kapkaranlık ve rahatsız ediciydi. Bir insanın orada yaşamaya nasıl dayanabileceğini anlayamıyordur. Bu konuyu konuştuk ve arkadaşlarımdan biri, bir tanıdığının buraya yerleştiğini söyledi ve hepimiz buna çok şaşırdık. Konuşmaya devam ederken, şehrin ortasındaki bir tür parka vardık. Park kare şeklindeydi ve merkezinde bir göl ya da büyük bir gölet vardı. Zifiri karanlıkta birkaç sokak lambası yanıyordu ve havuzun içindeki küçük adacığı görebiliyordum. Üzerinde bir tane ağaç vardı; kırmızı çiçekli bir manolya*

9 "Liver-pool" ismine yapılan anıştırmaya dikkat edin. Ciğer [Leber] yaşamayı sağlar [Krş. *Anılar, Düşler, Düşünceler*, ss. 197 vd./195 vd.).

ağacıydı. Mucizevi bir şekilde, hiç sönmeyen bir gün ışığı içinde duruyordu. Arkadaşlarımın bu mucizeyi görmediğini fark ettim, oysaki ben o adamın buraya neden yerleştiğini şimdi anlamıştım."

[655] Rüya gören şöyle devam eder: "Bu rüyayı resmetmeyi denedim. Ama her zaman olduğu gibi, ortaya beklediğimden farklı bir şey çıktı. Manolya ağacı, yakut renkli camdan yapılmış bir tür gül halini aldı. Dört ışınlı bir yıldız gibi ışıyordu. Kare, parkın duvarlarını temsil ediyor; ve aynı zamanda parkın dışında da kare şekilli bir sokak var. Buradan sekiz ana sokak çıkıyor ve bu sekiz ana sokaktan da sekiz yan sokak çıkıyor; bunlar Paris'teki Charles de Gaule Meydanına benziyorlar ve parlak kırmızı bir merkez noktada buluşuyorlar. Rüyada bahsi geçen tanıdık, bu yıldızların birinin köşesindeki bir evde yaşıyor." Mandalamız öyleyse çiçek, yıldız, daire, hudut (*temenos*) ve dört yöne bölünüp ortasında hisar bulunan şehir planı gibi klasik motifleri barındırıyor. "Tüm manzara, ebediyete açılan bir pencereye benziyordu", dedi hastam.

Figür 7

[656] Merkezinde haç duran bir çiçek motifi var. Kare de bir çiçek gibi şekillendirilmiş. Köşelerdeki dört yüz, genellikle dört tanrıyla temsil edilen dört yöne karşılık geliyor. Burada şeytansı bir karakterleri var. Bunun hastamızın Hollanda Doğu Hint Adaları'nda doğmuş olmasıyla bir ilişkisi olabilir, zira oradaki Hintli yerli süt annesinin sütünden bile buranın demonolojisini bünyesine almıştır. Çok sayıda çiziminin hepsinde tipik bir Doğu karakteri bulunuyor ve nitekim bunlar da, ilk başta Batılı mentalitesiyle bağdaşmayan tesirleri özümsemesine yardım etmişlerdir.[10]

[657] Sonraki resimde, iblis yüzleri sekiz yöne yerleştirilir. Yüzeysel bir gözlemci için, figürün bütününün çiçeğe benzer karakteri, mandalanın defetmesi gereken şeytani

10 [Krş. *Psikoterapi Pratiği*, Ek, özellikle par. 557. – Editörler.]

unsuru görmeyi zorlaştırabilir. Hastamız, "şeytani" tesirin ahlakçılığı ve rasyonalizmiyle beraber Avrupa mentalitesinden geldiğini hisseder. Altı yaşına kadar Doğu Hint Adaları'nda büyüdüğünden, geleneksel Avrupa çevresinde daha sonraları girebilmiştir ve bunun da Doğu tininin çiçekvari niteliği üzerinde yıkıcı bir etkisi olmuş, psişik bir travmaya yol açmıştır. Tedavide, hastanın uzun zamandır gizli kalmış olan yerli dünyası bu resimlerle beraber yine gün yüzüne çıkmış ve beraberlerinde psişik iyileşmeyi getirmiştir.

Figür 8

[658] Çiçekvari gelişim güçlenmiştir ve yüzlerin "şeytaniliğini" aşmaya başlamaktadır.

Figür 9

[659] Burada daha ileri bir aşama resmediliyor. Teknik resim becerisinin itinalı işlemelerine zengin renk ve biçimler eşlik ediyor. Bundan hem hastanın sıra dışı odaklanmasını hem de Batı'nın entelektüalizmi, rasyonalizmi ve ahlakçılığı karşısında Doğu'nun çiçeğe benzere karakterinin zaferini çıkarsayabiliriz. Aynı zamanda kişiliğin yeni merkezi de gözle görülür olmaya başlıyor.

Figür 10

[660] Bir başka genç bir kadın hastamız tarafından çizilen bu resimde, dört ana yönde dört hayvan görüyoruz: kuş, koyun, yılan ve insan yüzlü aslan. Dört alanın boyandığı renklerle beraber, bu hayvanlar dört ilkeyi kişileştiriyor. Mandalanın içi boş. Ya da daha doğrusu, dörtlülük tarafından ifade edilen "Hiçlik"i barındırıyor. Bireysel mandalaların birçoğuyla örtüşür bu: Genellikle, merkezde simyadan tanıdığımız *rotundum*[11] motifi, dairenin dört sayısıyla karelenmesi ya da -daha nadiren- evrensel insan, yani Anthropos

11 "Yuvarlak" (çn.).

manasına gelen biçimde hastanın bir tasviri olur.[12] Dört hayvan bize Hezekiel'in görümündeki keruvlar'ı, dört evanjelisti ve Horus'un dört oğlunu anımsatıyor – nitekim bunlar da bazen benzer bir şekilde tasvir edilir, üçünün hayvan başı ve birinin insan başı olur. Hayvanlar genelde bilinçdışının içgüdüsel güçlerini temsil eder; mandala içinde bir araya getirilmektedirler. İçgüdülerin bütünleştirilmesi, bireyleşmenin koşuludur.

Figür 11

[661] Resmi çizen bu sefer daha yaşlı bir hastamız. Burada çiçek, mandalanın olağan örüntüsünde değil de yükselme halinde görülüyor. Karenin içindeki dairesel biçim korunmuş, öyle ki tarzının farklı olmasına rağmen bu resim yine de bir mandala olarak görülebilir. Bitki, büyüme ve gelişimi sembolize eder; *kundalini* yoga sisteminde diyafram *çakrasındaki* yeşil filizler gibi. Filiz Şiva'yı sembolize eder ve merkezi ya da eril ilkeyi temsil eder, oysaki kaliks dişil ilkeyi, filizlenme ve doğum noktasını temsil eder.[13] Dolayısıyla, lotus'un içinde oturan Buda, filizlenen tanrıdır. Yükselmekte olan tanrıdır; tıpkı atmaca olarak Ra, yuvasından uçan anka kuşu, ağaç tepesindeki Mithras ya da lotus'ta duran bebek Horus gibi. Matrisin tohumlanma bölgesindeki *status nascendi*'nin[14] sembolleridirler. Orta Çağ ilahilerinde, Meryem de bir kuş olarak inen İsa'nın yuvasını yaptığı çiçek kupası olarak anılır. Psikolojik olarak İsa, birlik anlamına gelir; Kilisenin *corpus mysticum*'uyla ya da Tanrı'nın Annesi'nin ("mistik gül") bedeniyle, çiçek yapraklarıyla örtünürcesine örtünür. Bir imge olarak İsa, Kendilik sembolüdür.[15] Bitki büyüme anlamına, çiçekse merkezden açılıp yayılma anlamına gelir.

12 [Krş. *Psikoloji ve Din*, par. 136 vd., 156 vd.]

13 [Krş. "Der Philosophische Baum", par. 336 ve figür 27. – Editörler.]

14 Yeni oluşan şey, doğum halindeki şey (çn.).

15 Krş. *Aion*, (bu cildin II. kısmı) böl. 5.

Figür 12

[662] Burada, merkezden yayılan dört ışın tüm resme yayılıyor. Merkeze dinamik bir karakter katıyor bu. Çiçeğin yapısı, dört sayısının katları şeklindedir. Bu resim, hastanın muayyen karakterine has özellikler barındırıyor; nitekim kendisi resim becerisine de sahiptir (Figür 5'i de o çizmişti). Ayrıca Hristiyan mistisizmine karşı güçlü bir ilgisi vardır, zira hayatında büyük bir rol oynamıştır. Hristiyan sembolizminin arketipik arka planını deneyimlemesi kendisi için önemli bir olaydı.

Figür 13

[663] Çok büyük bir iç ve dış sıkıntı zamanında, orta yaşlı bir kadın tarafından adeta Penelope gibi dikilmiş bir halının fotoğrafı. Hastamız bir doktordu ve bu büyülü çemberi kendisi ördü; dört ay boyunca her gün üzerinde çalıştı. Hayatındaki zorluklar için bir dengeleyici işi gördü. Kendisi benim hastam değildi ve benden etkilenmiş olması da mümkün değil. Halıda sekiz yapraklı bir çiçek var. Halımızın belirgin bir özelliği de, gözle görülür bir "aşağısı ve yukarısı" motifini barındırması. Yukarısı aydınlık, aşağısıysa nispi karanlık. Karanlıkta böcek gibi bir yaratık var; bu bilinçdışı içeriğini temsil ediyor ve Khepri biçimindeki güneşin bir paralelidir. Bazı yerlerde "yukarısı ve aşağısı", koruyucu çemberin içinde değil de dışında duruyor. Bu demektir ki, mandala, aşırı kutuplara karşı bir korunma sunmaktadır; yani çatışmanın keskinliği henüz gerçekleşmemiştir ya da hoş görülebilir seviyededir. Öyleyse koruyucu çember, karşıtların geriliminden gelebilecek bozulmalara karşı bir korumadır.

Figür 14

[664] *Şiva-bindu*'nun bir resmi. Yaratımdan önceki tanrısal gücü gösteriyor: Karşıtlar henüz bir aradalar. Tanrı, noktanın üzerinde duruyor. Dolayısıyla yılan uzamı, Oluş'un

anasını, biçimler dünyasının yaratımını sembolize ediyor. Hindistan'da bu noktaya Hiranyagarbha, yani "altın tohum" ya da "altın yumurta" da denir. Sanatsugatiya'da şöyle geçer: "Işık yayan o saf aydınlığı, tanrıların bile yaptığı o yüceliği, güneşi aydınlatan onu, o tanrısal ebedi Varlığı ancak inançlılar kavrar."[16]

Figür 15

[665] Yine orta yaşlı bir kadın tarafından çizilen bu resim de çemberin karelenmesini sergiliyor. Bitkiler burada da tohumlanma ve büyümeyi temsil ediyor. Merkezde bir güneş var. Yılan ve ağaç motifinin gösterdiği üzere, burada bir Cennet düşüncesi var. Bunun bir paraleli, Naassen gnosisizmindeki dört nehri olan Edem'dir. Yılanın mandalayla ilişkide işlevsel anlamı için önceki makaleye bakabilirsiniz (resim 3, 4 ve 5 yorumları).

Figür 16

[666] Bu resmi nevrotik genç bir kadın çizdi. Doğrudan merkezde olması bakımından, buradaki yılan biraz sıra dışı. Yılan genelde iç dairenin dışında olur ya da merkez noktanın etrafına dolanmıştır. Dolayısıyla aklımıza şöyle geliyor ki, belki de iç karanlık birliği, Kendilik'i değil de daha ziyade hastanın yer altı, dişil doğasını saklıyordur. Daha sonraki bir resimde mandala patlarcasına açılır ve yılan dışarı çıkar.

Figür 17

[667] Resmi genç bir kadın çizdi. Yılanın dört ışınlı orta noktanın etrafına dolanması bakımından mandala "meşru"-dur. Yılan dışarı çıkmaya çalışıyor: Bu, Kundalini'nin uyanışıdır; yani hastanın yer altı doğası etkinleşmektedir. Dışarı bakan oklarla da buna işaret ediliyor. Bu pratikte kişinin içgüdüsel doğasına karşı bilinç kazanması anlamına gelir.

16 *Sacred Books of the East*, VIII, s. 186, düzenlenmiş alıntı.

Antik zamanlarda yılan omurilik gangliyonlarını ve omurgaları kişileştirirdi. Dışarı bakan oklar, bazı durumlarda tam tersi anlama gelebilir: İçerinin tehlikeden korunması.

Figür 18

[668] Daha yaşlı bir hasta tarafından çizilmiştir. Öncekinin aksine, bu resim "içedönük"tür. Yılan, dört ışınlı merkezin etrafında sarılmış ve kafasını beyaz, merkez noktanın (*Şiva-bindu*) üzerine koymuş, öyle ki sanki bir hale giyiyormuş gibi gözüküyor. Orta noktanın bir inkübasyonu söz konusu gibi gözüküyor – hazineyi koruyan yılan motifi. Merkez genellikle "erişmesi zor hazine" olarak nitelendirilir.[17]

Figür 19

[669] Orta yaşlı bir kadın tarafından çizildi. Eşmerkezli daireler, odaklanmayı ifade ediyor. Merkezin etrafında daire çizen balıklar bu noktayı daha da vurguluyor. 4 sayısı, tam odaklanma anlamı barındırır. Sola doğru hareket muhtemelen bilinçdışına doğru harekete, yani bilinçdışına dalışa işaret etmektedir.

Figür 20

[670] Bu, Figür 19'un bir paraleli: Benares'teki Maharajah köşkünün tavanında gördüğüm bir balık motifinin taslağı.

Figür 21

[671] Yılan yerine bir balık var. Balık ve yılan, İsa ve şeytanın vasıflarıdır. Balık, bilinçdışı denizinde bir girdap oluşturuyor ve girdabın ortasında kıymetli bir inci oluşuyor. Bir Rid-Veda ilahisinde şöyle geçer:

> Karanlığın içinde gizlenmiş bir karanlık vardı,
> Işıksız okyanus, gece vaktinin içinde kaybolmuştu.
> Ondan sonra, bir kabuğun içinde yatan O

17 Krş. *Dönüşüm Sembolleri*, Kısım II, böl. 7.

Güçlü girdabın gücü sayesinde doğdu.
Ondan sevgi doğdu
Nitekim bu, bilginin tohumu ve çekirdeğidir.[18]

[672] Genel olarak yılan bilinçdışını kişileştirir, balıksa bilinçdışının içeriklerinden biridir. Bir mandalayı yorumlarken bu ince ayrıntılar akılda tutulmalıdır çünkü bu iki sembol, muhtemelen çok ayrı gelişim evrelerine karşılık gelir; yılan, balıktan daha ilkel ve daha içgüdüsel bir hali temsil eder, nitekim tarihte balığa yılandan daha büyük bir otorite yüklenmiştir (krş. İhthis sembolü).

Figür 22

[673] Genç bir kadın tarafından çizilen bu resimde balık, daire çizerek bir merkezi ayrımlaştırmıştır; merkezin içindeyse bir tür Yaşam Ağacı ya da Bilgi Ağacı'nın önünde bir anneyle çocuk duruyor. Burada balık ejderhamsı bir karakterde; bir canavar, bir tür Livyatan gibi (ki Ras Shamra metinlerinin gösterdiği üzere, Livyatan aslen bir yılandır).[19] Yine sola doğru bir hareket var.

Figür 23

[674] Altın renkli top, altın tohuma karşılık geliyor (Hiranyagarbha). Top dönüyor ve etrafındaki Kundalini rüzgârı artmış. Bu bilinçli bir farkındalık anlamına geliyor, zira bilinçdışından yükselen içerik belli bir an içerisinde iki yarıya, bilinçli ve bilinçdışı yarılara bölünüyor. İkiye katlanma, bilinçli zihin tarafından yapılmıyor, bilakis bilinçdışının ürünlerinde kendiliğinden beliriyor. Kanatlarla ifade edilen sağa doğru hareket (svastika motifi) de aynı şekilde bilinçli farkındalığa işaret ediyor. Yıldızlar, merkezin kozmik bir karakteri

18 Rig-Veda, X, 129.

19 [Krş. *Aion*, par. 181 vd. – Editörler.]

olduğunu gösteriyor. Dört ışını ve dolayısıyla bir gök cismi gibi davranıyor. Shatapatha-Brahmana'da şöyle denir:

> Ardından güneşe baktı, zira bu son hedef ve nihai çaredir. Bu nihai hedefe, bu nihai çareye gitmektedir; bu yüzden güneşe bakar.
>
> Başını kaldırıp şöyle der: "Kendi kendine varsın sen, ışığın en yüce ışınısın!" Güneş gerçekten de en yüce ışınsın ve o bu yüzden şöyle der: "Kendi kendine varsın sen, ışığın en yüce ışınısın!" "Işık verensin sen: Bana ışık ver (*varkas*)!" "Böyle söylerim ben", dedi Yajnavalkya, "ve *brahmavarkasin*, yani brahma tarafından aydınlatılan olmak için Brahmin buna çabalamalıdır".
>
> Soldan sağa dönüp dedi ki, "Güneşin yörüngesinde ilerlerim ben". O nihai hedefe, nihai çareye ulaştığından dolayı artık güneşin yörüngesinde ilerler.[20]

[675] Bu güneşin yedi ışını var. Bir yorumcu, ışınların dördünün dört yöne işaret ettiğini belirtti; biri yukarı, diğeri aşağı ama yedinci ve "en iyisi" içeri dönük. Bu güneş, aynı zamanda, Hiranyagarbha da denen güneş çarkıdır. Ramanuja'nın Vedanta Sutra'ları yorumuna göre[21] bu, en üst kendilik ya da "tek tek tüm ruhların kolektif toplamıdır". En üst Brahma'nın gövdesidir ve kolektif psişeyi temsil eder. Çoğunluktan müteşekkil kendilik fikri için krş. Origen'in sözleri: "Hepimiz sadece bir değil, çokluğuzdur" ve "Hepsi erdemlidir ama tacı sadece biri alır".[22]

[676] Hastamız altmış yaşında, sanatsal beceriye sahip bir kadındı. Uzun zamandır engellenip tedaviyle serbest bırakılan bireyleşme süreci, yaratıcı faaliyetini uyarmış (Figür 21 aynı kişiye aittir) ve deneyiminin yoğunluğunu güçlü bir şekilde ifade eden canlı renklerle dolu resimleri meydana çıkarmıştır.

---

20 I, 9, 3, 15 vd. çev. *Sacred Books of the East*, XII, ss. 271 vd., düzenlenmiş alıntı.

21 Çev. *Sacred Books of the East*, XLVIII, s. 578.

22 *In libros Regnorum homiliae*, I, 4 (Migne, P.G., vol. 12, cols. 998, 999).

Figür 24

[677] Aynı hasta tarafından çizilmiştir. Kadının kendisi, merkez üzerine tefekküre dalmış ya da odaklanmış halde resmediliyor: Balığın ve yılanların yerini o almış. Kadının ideal bir imgesi kıymetli yumurtanın etrafını sarmış. Böyle bir resmin psikolojisi, eklesiyastik gelenekte sık görülür. Doğu'daki Şiva-Şakti, Batı'da "adamı saran kadın", yani İsa ve onun gelini Kilise olarak bilinir. Maitrayana-Brahmana Upanishad'ı ile kıyaslayabilirsiniz:

O [Kendilik] ısıtandır, Güneş'tir; bin gözlü altın yumurta onu gizler, adeta bir ateş diğerini gizlemiş gibidir. Ona bakılması, onunla ilgilenilmesi gerekir. Tüm canlılara veda eden, ormana dalan ve duyusal nesneleri yadsıyan insan kendi bedeninde Kendiliği kavrar.[23]

[678] Burada da merkezden yayılan ışın, koruyucu daireden uzağa doğru gidiyor. Bu, bilincin içedönüklüğünün kapsayıcı etkisi fikrini ifade eder. Ayrıca dünyayla *bilinçdışı* bağ olarak da tanımlanabilir.

Figür 25

[679] Bu resmi bir başka orta yaşlı hasta çizdi. Bireyleşme sürecinin çeşitli evrelerini gösteriyor. Aşağıda, yer altının ağaç köklerine dolanmış (*kundalini* yoga'dan *muladhara*). Ortadaki kadın bir kitap üzerine çalışıyor, zihnini geliştiriyor ve bilgisini, bilincini ilerletiyor. Üst tarafta yeniden doğuyor, yayılan ve kişiliğini özgürleştiren semavi bir küre biçiminde aydınlanma yaşıyor; yuvarlak şekli yine "Tanrı Krallığı" veçhesindeki mandalayı temsil ediyor, oysaki aşağıdaki ve çark şekilli mandala yer altı karakterlidir. Doğal ve ruhsal bütünlüklerle bir yüzleşme söz konusu. Altı ışını, altı dağ tepesi, altı kuş, üç insan figürü olması bakımından bu mandala biraz sıra dışı. Ayrıca, belirgin olarak ayrılmış Yukarısı ve Aşağısı arasında konumlanmış durumda (bu yukarı ve

23 VI, 8. çev. *Sacred Books of the East*, XV, p. 311.

aşağı ayrımı mandalanın içinde de yineleniyor). Üst, parlak küre altılı ya da üçlü yapıya doğru iniyor; çarkın dış çeperini de çoktan geçmiş durumda. Eski geleneğe göre, 6 sayısı yaratım ve evrim anlamına gelir, zira 2 ve 3'ün *coniunctio*'sudur (tek ve çift = dişil ve eril). Dolayısıyla İskenderiyeli Philon, *senarius*'a (6) "nesle en uygun gelen sayı" der.[24] 3 sayısı, der, yüzey ya da düzlem anlamına gelir; 4 ise uzunluk ya da derinlik. *Quaternarius* "katıların karakterini gösterir", oysaki ilk üç sayı, ruhsal varlıklara aittir.[25] Altılı sistem, mandalanın iki üçlemeden oluştuğunu gösteriyor; ve üstteki bir dörtlülük olma, Philon'un dediği gibi "eşitlik ve adalet" olma eşiğinde. Aşağıda bütünleştirilmemiş karanlık bulutlar duruyor. Bu resim, kişiliğin hem aşağı hem yukarı genişletilmesi gerektiği gerçeğini sergiliyor.

Figür 26 ve 27

[680] Bu mandalalar kısmen atipikler. İkisini de aynı genç kadın çizdi. Merkezde, önceki mandala gibi, bir kadın figürü var; cam bir küre ya da şeffaf bir balonun içindeymiş gibi gözüküyor. Adeta homunkulus yaratım aşamasındaymış gibi. Olağan dört ya da sekiz ışına ek olarak, iki mandala da beşli unsur taşıyor. Dolayısıyla dört ve beş arasında bir ikilem var. Beş uzva sahip bir gövdeden oluşması bakımından, beş sayısı "doğal" insana atfedilen sayıdır. Diğer taraftan dört ise, *bilinçli* bütünlük anlamına gelir. İdeal, "ruhsal" erkeği tanımlar ve bedensel insanın beşli yapısının aksine onu bir bütünlük olarak formüle eder. Şu önemli bir ayrıntıdır ki, svastika "ideal" insanı sembolize eder[26] ama beş uçlu yıldızsa maddi ve bedensel insanı sembolize eder.[27]

24 *De opificio mundi*. Krş. Colson çev., I, s. 13.

25 A.g.e., s. 79.

26 Svastika'nın sola mı sağa mı döndüğüne göre bu çok değişir. Tibet'te, sola dönen svastika, bir kara büyü dini olan Bön dinini sembolize eder.

27 Yıldız sembolüne Rusya'da da Amerika'da da büyük değer verilir. Birinde kırmızı, diğerinde beyaz renk yıldız kullanılır. Bu renklerin anlamı için bkz. *Psychologie und Alchemie*, dizin, renkler.

Dört ve beş ikilemi, "kültür" ve "doğa" arasındaki uyuşmazlığa karşılık gelir. Hastamızın sorunu buydu. Figür 26'da bu ikileme dörtlü yıldız gruplarıyla işaret ediliyor. İki mandalanın da dış çemberinde "arzuların ateşi"ni görüyoruz. Figür 27'de, dış çember, ateşe verilmiş bir doku gibi bir şeyden yapılmışa benziyor. "Işık saçılan" mandalayla tipik bir zıtlıkla, bu iki mandala da (özellikle ikincisi) "yanıyor". Galatea'nın tahtı karşısında nihayetinde kırılan homunkulus'un imbiğinin (*Faust*, Böl. II) içindeki hasret duygusuna paralel olarak, yanan arzudur bu. Ateş, erotik bir talebi temsil eder ama aynı zamanda da en derin kendilikte yanan bir *amor fati*'dir,[28] hastamızın yazgısını şekillendirmeye ve böylelikle Kendilik'i gerçek dünyaya getirmeye yardım eden bir şeydir. *Faust*'taki homunkulus gibi, kabın içine kapatılmış figür "oluşa katılmak" istiyordur.

[681] Hastanın kendisi bu çatışmanın farkındaydı, zira bana ikinci resmi çizdikten sonra artık hiç huzurunun kalmadığını söyledi. Otuz beş yaşındaydı ve hayatının öğle vaktine gelmişti. Başka bir çocuk sahibi olup olmama konusunda şüphe içindeydi. Bir çocuk yapmaya karar vermişti ama kader buna izin vermedi çünkü kişiliğinin gelişimi açıkça başka bir hedef peşindeydi ve hedef de biyolojik değil, kültüreldi. Çatışma, kültür lehine neticelenmişti.

Figür 28

[682] Orta yaşlı bir kadın tarafından çizilen bir resim. Merkezde bir yıldız var. Mavi gökyüzünde altın renkli bulutlar var. Dört ana yönde insan figürleri var: üstte düşünür vaziyette duran yaşlı bir adam; aşağıda kızıl alevimsi bir saçla, bir tapınağı elinde tutan Loki ya da Hephaistos; sağda ve solda, aydınlık ve karanlık kadın figürleri. Bunlar bir araya geldiğinde, kişiliğin dört yanını ya da deyiş yerindeyse Kendilik'in dış çevresine ait olan dört arketipik figürü temsil eder.

28 Kaderini sevme (çn.).

İki kadın figürü, anima'nın iki yanı olarak kolayca tanınabilir. Yaşlı adamsa anlam ya da ruh arketipidir; karanlık yer altı figürü, Yaşlı Bilge Adam'ın zıttıdır, yani büyülü (bazen de yıkıcı) Lucifer unsurudur. Simyada bu karşıtlık Hermes Trismegistus karşısında Mercurius, yani hilebazdır.[29] Gökyüzünü kuşatan çemberde, tek hücreli hayvanlara benzeyen yapılar ya da organizmalar var. Bu çemberin tam dışına çizilen dört renge ayrılmış on altı küre, aslen bir göz motifinden alınmıştır ve dolayısıyla gözlemleyen, ayrımsayan bilinci temsil eder. Keza hepsi iç kısma doğru açılan bir sonraki çemberdeki süslemeler, içeriklerini merkeze döken kaplar gibi gözüküyor.[30] Diğer taraftan, dış çemberdeki süslemeler, dışarıdan bir şey alacakmışçasına dışa doğru açılıyor. Bireyleşme sürecinde bu, "içeri" akan ve tekrardan kişiliğe bütünleştirilen yansıtmalardır. Burada Figür 25'in aksine "Yukarısı" ve "Aşağısı", eril ve dişil simyadaki hermafrodit gibi bütünleştirilirler.

Figür 29

[683] Merkezi yine bir yıldız sembolize ediyor. Bu hayli yaygın imge, güneşin merkezi temsil ettiği önceki resimlerle örtüşüyor. Güneş de bir yıldızdır, gökyüzünde ışık saçan bir gözdür. Bu resim, kaosun içinden bir yıldız olarak doğmayı resmediyor. Dört rengin kullanımıyla beraber, dört ışınlı yapı vurgulanıyor. Kendilik'in yapısını kaosa karşıt bir ilke olarak tesis etmesi bakımından bu resim hayli anlamlıdır.[31] Resmi çizen kişi, Figür 28'dekiyle aynı kadındır.

Figür 30

[684] Daha yaşlı bir kadın hasta tarafından çizilen bu mandala, yine Aşağı ve Yukarı diye bölünmüş: yukarıda cennet

29 Krş. bu ciltteki sekizinci ve dokuzuncu makaleler; ve "Der Geist Mercurius".

30 Simyada Ripley Parşömeni ve varyasyonlarında benzer bir anlayış bulunur (*Psychologie und Alchemie*, figür 257. Burada, yeniden doğuş havuzuna niteliklerini dökenler tanrılardır.

31 Krş. "Doğu Meditasyonunun Psikolojisi", par. 942.

ve aşağıda da, yeşil zemin üzerindeki altın renkli dalgalarla işaret edildiği üzere, deniz. Dört kanat, turuncu-kırmızı bir renkle belirtilen merkezin etrafında sola doğru dönüyor. Burada da karşıtlar bütünleştiriliyor ve muhtemelen merkezin dönme hareketinden de onlar sorumlular.

Figür 31

[685] Bir ikili sisteme dayanan atipik bir mandala. Altın renkli ve gümüş renkli ay, üst ve aşağı uçları belirliyor. İçeride üst tarafta mavi gökyüzü ve alt tarafta mazgallı siyah bir duvar var. Üzerinde bir tavus kuşu oturuyor, kuyruğunu açmış; sol tarafta da bir yumurta var, muhtemelen tavus kuşuna ait. Tavus kuşu ve tavus kuşunun simya ve Gnostisizm'de oynadığı rolün önemini göz önüne aldığımızda *cauda pavonis*, yani "tüm Renklerin" tezahürü mucizesini (Böhme) bekleyebiliriz; resmi bölen karanlık duvar yıkıldığında, bütünlüğün açılımı ve gerçekleşimi gelebilir (bkz. Figür 32). Hastamız yumurtanın açılıp dünyaya yeni bir canlı getirmesini, belki bir yılan çıkacağını düşündüğünü söyledi. Simyada tavus kuşu, anka kuşuyla eş anlamlıdır. Anka kuşu efsanesinin bir varyantında Semenda Kuşu kendini tüketir, küllerinden bir solucan çıkar ve kuş solucandan yeniden doğar.

Figür 32

[686] Bu resim Zürih Merkez Kütüphanesi'ndeki Codex Alchemicus Rhenoviensis'tir. Burada tavus kuşu, ateşten yeniden doğan anka kuşunu temsil ediyor. British Museum'daki bir el yazmasında da benzer bir resim var ama orada tavus kuşu bir şişenin içine, *vas hermeticum*'un[32] içine tıpkı bir homunkulus gibi kapatılmıştır.[33] Tavus kuşu, yeniden doğuş ve dirilişin eski bir sembolüdür; Hristiyan lahitlerinde sık rastlanır. Tavus kuşunun yanında duran kapta,

32 Hermetik kap, hava geçirmez kap (çn.).

33 Krş. John Read, *Prelude to Chemistry*, ön kapak resmi (çn.).

cuda pavois renkleri görülüyor ve bu da dönüşüm sürecinin hedefine yaklaştığına işaret ediyor. Simya süreçlerinde *serpens mercurialis*,[34] yani ejderha bir kartala, tavus kuşuna, Hermes'in kazına ya da anka kuşuna dönüştürülür.

Figür 33

[687] Bu resim, sorunlu bir evlilik içinde büyümüş yedi yaşında bir çocuğun çizimidir. Bir sürü daire çizimi yapıp bunları yatağının etrafına asmıştır. Onlara "aşklarım" der ve onlar olmadan uyumaz. Bu göstermektedir ki, "büyülü" resimler bu çocuk için hâlâ asli anlamlarında koruyucu bir büyülü çember olarak iş görmektedir.

Figür 34

[688] Ebeveynleri boşanmış, on bir yaşındaki bir kız, büyük zorluk ve can sıkıntısı döneminde, açıkça bir mandala yapısı sergileyen bir dizi resim çizmiştir. Burada da mandalalar, dış dünyanın zorluklarının ve sıkıntılarının iç psişik uzama girmesini durdurma amacı taşıyan büyülü çemberlerdir. Bir nefsi müdafaadırlar.

[689] *Kilkhor*, yani Tibet Dünya Çarkı'nda (Figür 3) de gördüğümüz gibi bu resmin iki tarafında boynuza benzeyen şeyler vardır, ki bildiğimiz üzere boynuzlar şeytana ya da onun teriyomorfik sembollerine özgüdür. Boynuzların altındaki kısık gözler, burun ve ağız da şeytana ait. Bu demektir ki, mandalanın ardında şeytan gizleniyor. Ya "şeytanların" üzeri büyülü güç barındıran resimle örtülmüş ve böylelikle yok edilmişler -ki mandalanın amacı da bu olacaktır- ya da Tibet Dünya Çarkı'ndaki gibi, dünya, ölüm iblisinin pençeleri arasına düşmüştür. Bu resimde iblisler yalnızca köşeden gizlice bakıyorlar. Bunun ne anlama gelebileceğini bir başka vakada görmüştüm: Sanatsal becerilere sahip bir hasta, dörtlü yapıda tipik bir mandala çizmiş ve

34 Mercurius yılanı (çn.).

bir kâğıdın üzerine koymuştu. Arkadaki kâğıtta paralel bir çember vardı, içiyse cinsel sapkınlık çizimleriyle doluydu. Mandalanın bu gölge veçhesi, Kendilik'in ardında gizlenen ve bireyleşme süreci durakladığında ya da Kendilik gerçekleştirilmeyip bilinçdışı kaldığında patlak veren yıkıcı eğilimleri ve "kaosu" temsil eder. Bu psikolojik durum, simyacılar tarafından Mercurius ikilisiyle ifade edilmiştir; zira Mercurius aynı anda hem üstat ve rehber Hermes'tir hem de zehirli ejderha, kötü ruh ve "hilebâz"dır.

Figür 35

[690] Aynı kızın çizimi. Güneşin dış çevresinde, gözlerle kaplı bir çember ve bunun da dış çevresinde bir ouroboros var. Bireysel mandalalarda poliyoftalmiya[35] sık görülür (bkz. geride Resim 17 ve Figür 5). Maitrayana-Brahmana Upanishad VI, 8'de yumurta (Hiranyagarbha) "bin gözlü" diye tasvir edilir. Mandaladaki gözler kuşkusuz gözlemci bilinci temsil eder ama şu da akılda tutulmalıdır ki, metinler de resimler de göz motifini mitik bir figüre, yani görme eylemini gerçekleştiren Anthropos'a atfeder. Bir tür büyülü bakışla bilinçli zihnin dikkatini çeken bir büyülenmeye dikkat çekiyor gibi geldi bu bana. (Krş. Figür 38 ve 39).

Figür 36

[691] Duvar ve hendeklerle çevrili, içerisinde sokaklar ve kiliseler bulunan, dörtlü bir sistemde düzenlenmiş bir Orta Çağ şehrinin çizimi. Şehrin iç tarafı da duvar ve hendeklerle çevrilmiş, tıpkı Pekin'deki İmparatorluk Şehri gibi. Tüm binalar, altın bir çatıyla temsil edilen merkeze açılıyorlar. Merkez de hendekle çevrili. Kalenin etrafındaki zemin, siyah ve beyaz fayanslarla döşenmiş; ki bu da bir araya gelen karşıtları temsil ediyor. Bu mandalayı orta yaşlı bir adam çizdi (krş. Figür 6, 28, 29). Hristiyan sembolizminde buna benzer

35 Polyophthalmia. Çok sayıda göz motifi (çn.).

çizimler görmeyiz. Vahiyler'deki Kutsal Şehir Kudüs'ü herkes bilir. Hint düşüncesindeyse, dünya dağı Meru'nun üstündeki Brahma şehri vardır. *Altın Çiçek*'te şöyle geçer: "*Sarı Kale Kitabı* şöyle der: 'Metrekarelik evin santimetrekarelik alanında yaşam düzenlenir.' Metrekarelik ev, yüzdür. Santimetrekarelik alansa yüzün üzerindedir: Semavi gönülden başka ne olabilir ki bu? Santimetrekarenin ortasında görkem yatar. Yeşim taşı şehrinin mor salonunda, En Üst Boşluk ve Yaşam'ın Tanrısı yaşar."[36]

Figür 37

[692] Figür 11 ve 30'u çizenle aynı hasta tarafından çizildi. Burada "tohumlama yeri", dönen bir kürenin içine kapatılmış bir çocuk olarak tasvir ediliyor. Dört "kanat", dört temel renge boyanmış. Çocuk Hiranyagarbha'ya ve simyacıların homunkulus'una karşılık geliyor. "İlahi Çocuk" mitologemi, bu türden fikirlerde temel bulur.[37]

Figür 38

[693] Figür 21 ve 23'i çizenle aynı hasta tarafından çizilmiş, dönme hareketi gerçekleştiren bir mandala. Dikkat çeken özelliği, altın renkli kanatların dörtlü yapısının merkezin dışındaki üç köpekle bir araya getirilmesidir. Köpekler merkeze sırtlarını dönmüş, yani demek oluyor ki, onlar için merkez bilinçdışı haldedir. Mandala, üçlünün sola dönmesi motifini barındırıyor -bir başka sıra dışı özellik-; oysaki kanatlar sağa dönüyor. Bu tesadüfi değildir. Köpekler, bilinçdışının "kokusunu alan" ya da "sezen" bilinci temsil ediyorlar; kanatlarsa, hastanın o zaman zarfındaki durumuna karşılık gelen bir biçimde, bilinçdışının bilince doğru hareketini gösteriyor. Adeta köpekler, merkezi göremeseler bile ondan büyülenmiş gibiler. Bilinçli zihnin duyduğu büyülenme

36 *The Secret of the Golden Flower* (1962). p. 22.

37 Krş. bu ciltteki altıncı ve yedinci makaleler.

hissini temsil ediyormuş gibi görünüyorlar. Resimde daha önce bahsettiğimiz 3:4 oranı kişileştiriliyor.

Figür 39

[694] Öncekiyle aynı motif ama bu sefer tavşanlar kullanılmış. Paderborn'daki bir Gotik katedralin cam süslemesinden alındı. Dönüş hareketinin gösterdiğinin aksine, ayırt edilebilir bir merkez yok.

Figür 40

[695] Genç kadın bir hasta tarafından çizilen bir resim. Burada da 4 : 3 oranı görülüyor; nitekim Platon'un *Timaios*'unun başlangıç kısmındaki çıkmazda da bu oranı görürüz ve söylediğim gibi, örneğin Maria Aksiyomu'nda olmak üzere simyada ciddi bir yer tutar.[38]

Figür 41

[696] Bu resim, şizoid yatkınlığa sahip genç bir kadın hasta tarafından çizildi. Patolojik unsur, merkezi bölen çizgilerle belli oluyor. Bu çizgilerin keskin, sivri uçlu biçimleri kişiliğin istenen sentezine engel olabilecek kötücül, zararlı ve yıkıcı dürtülere işaret ediyor. Ama görünüşe göre, dış çevredeki mandalanın normal yapısı, tehlikeli çözülüm eğilimlerini belki önleyebilir. Hastanın tedavisinin devamında ve ardından gelen gelişimlerde de durum böyle oldu.

Figür 42

[697] Nevrotik bir mandala. O zaman zarfında zihni çatışmalarla dolu olan genç, bekar bir kadın hasta tarafından çizildi: İki erkek arasında ikilemdeydi. Dış çemberde dört renk var. Merkezde tuhaf biçimde ikili bir katman var: Siyah alanın arkasındaki mavi yıldızdan yangın çıkıyor, sağ taraftaysa bir güneş beliriyor ve içinden kan damarları geçiyor.

38 Krş. "Teslis Öğretisine Psikolojik Bir Yaklaşım", par. 184.

Beş uçlu yıldız, insanı sembolize eden pentagramı (kollar, bacaklar ve kafa) çağrıştırıyor. Söylediğim gibi pentagram salt içgüdüsel, yer altına ait, bilinçdışı insanı temsil ediyor. (Krş. Figür 26 ve 27). Yıldızın rengi mavidir – dolayısıyla soğuk bir karakter taşımaktadır. Ama buradaki yeni doğan güneş, sarı ve kırmızı renkte – sıcak renkler. Güneş genelde bilinç, aydınlanma ve idrake işaret eder (ve kuluçkaya alınmış yumurtanın sarısına benzer). Dolayısıyla bu mandala hakkında diyebiliriz ki, hastamızda adım adım doğan bir ışık var ve önceki bilinçdışından, yani salt biyolojik ve rasyonel varoluştan uyanmaya başlıyor. (Rasyonalizm daha üst bir bilinç temin etmez, yalnızca tek taraflı bir bilinç getirir!) Yeni hal, kırmızı (his) ve sarı ya da altın (sezgi) renkleriyle niteleniyor. Demek oluyor ki, kişiliğin merkezinin kalp ve hissetme alanlarına doğru bir kayması söz konusu; sezginin işe dahil edilmesi de bütünlüğün bilinç ötesi ve irrasyonel bir idrakini çağrıştırıyor.

Figür 43

[698] Bu resim, nevrotik olmasa da ruhsal gelişiminde zorluk yaşayan ve bu amaç uğruna etkin imgeleme yöntemini kullanmış olan orta yaşlı bir kadın tarafından çizilmiştir. Bu çabalar, onu bilinçdışının (deniz) derinlerinden doğan yeni bir içgörü ya da bilinç farkındalığının (eye) doğuşunu çizmeye teşvik etmiştir. Burada göz, Kendilik'i temsil etmektedir.

Figür 44

[699] Moknine, Tunus'ta bulunan bir Antik Roma evinin zeminindeki mozaik. Resmi ben fotoğrafa aldım. Kem göze karşı korumayı temsil ediyor.

Figür 45

[700] Navaho Yerlileri'ne ait mandala. Bu tür mandalaları büyük zahmetlerle renkli kum kullanarak hazırlarlar;

mandalaları şifa gayeleriyle hazırlarlar. Hasta insanlar için icra edilen Dağ Ezgi Ayini'ni resmediyor. Merkezin etrafından geniş bir kemer biçiminde Gökkuşağı Tanrıçası geçiyor. Kare bir kafa tanrıça, yuvarlak kafa erkek tanrıçadır. Haç şeklinin kollarında tanrıların dörtlü çiftler şeklinde yerleştirilmesi, svastika'nın sağa döndüğüne işaret ediyor. Svastika'nın dış çevresindeki dört erkek tanrı da aynı hareketi yapıyor.

Figür 46

[701] Erkeklerin Av Ezgisi'nden, yine bir Navaho kum çizimi. Dört boynuzlu kafalar, dört ana yöne karşılık gelen dört renkle boyanmış.[39]

Figür 47

[702] Burada bir paralel olarak, Mısır Gökyüzü Tanrıçası'nın tıpkı Gökkuşağı Tanrıçası gibi toprak üzerine eğilmesini görüyoruz. Mandalanın ardında -muhtemelen- Hava Tanrısı duruyor; Figür 3 ve 34'teki iblislere benziyor. Aşağıda, *ka*'nın kolları, tapınırcasına havaya kaldırılmış ve göz motifiyle desteklenmiş biçimde, mandalayı tutuyor. Mandala muhtemelen "İki Diyarın" bütünlüğünü sembolize ediyor.[40]

Figür 48

[703] Bingenli Hildegard'ın el yazmasından alınan bu resim dünyanın okyanus, hava diyarı ve yıldızlı gökyüzü tarafından çevrilmesini gösteriyor. Merkezdeki asıl yerküre, dörde bölünmüş.[41]

[704] Böhme'nin *Vierzig Fragen von der Seelen* kitabında bir mandala vardır (bkz. önceki makale Figür 1). Dış çemberde, sırtlarını birbirine dönmüş aydınlık ve karanlık yarı küreler

39 Bu resimler için Mrs. Margaret Schevill'e müteşekkirim. Figür 45, *Psychologie und Alchemie* figür 110'daki kum çiziminin bir varyantıdır.

40 Resim bana Londra British Museum tarafından gönderildi. Orijinal resim New York'ta.

41 Lucca, Bibliotheca governativa, Cod. 1942, fol. 37'.

bulunur. Bunlar, bir araya gelmemiş karşıtlardır; ama sözüm ona aslında aralarında duran kalple bağlanmaları gerekir. Bu çizim hayli sıra dışıdır ama Hristiyan dünya görüşünün altında yatan ahlaki çatışmayı harikulade biçimde ifade eder. "Ruh", der Böhme, "Ebedi Hiçlik'teki bir Göz'dür, Sonsuzluğun bir suretidir, mükemmel bir Figürdür ve ilk İlkenin bir İmgesidir, Babamız Tanrı'nın tecessümüne benzer, ebedi Doğa'ya benzer. Özü ve Özdeği, kendi içinde, Doğanın çarkıdır ve dört Biçimdir." Aynı incelemede Böhme şöyle söyler: "Ruhun özdeği ve İmgesi, içinden bir çiçek doğması bakımından Toprağa benzetilebilir [...]." "Ruh, ateşten bir Gözdür [...] Doğanın ebedi Merkezinden gelir [...] İlk İlkenin bir suretidir."[42] Bir göz olarak ruh "Ayın Güneşin ışığını içine alması gibi, Işığı kendine alır [...] zira ruhun yaşamının kökeni Ateştedir".[43]

Figür 49 ve 50

[705] Figür 49 özellikle ilginçtir çünkü bize resmin ressamla nasıl bir ilişki içinde olduğunu çok açık bir şekilde gösterir. Hastamızın (Figür 42'yi çizenle aynı kişi) gölgesiyle ilgili bir sorunu var. Resimdeki kadın figür karanlık, yer altı tarafını temsil ediyor. Dört parmaklı bir çarkın önünde duruyor ve ikisi bir araya geldiklerinde sekiz ışınlı bir mandala oluşturuyorlar. Kadınında kafasından dört yılan çıkıyor,[44] ki bu da bilincin dörtlü yapısını ifade ediyor ama -resmin şeytansı karakteriyle örtüşür biçimde- bu ifade şeytani ve menfur bir biçimde veriliyor çünkü yılanlar kötücül ve yıkıcı düşünceleri temsil ediyorlar. Figür tamamen alevlerle kaplı ve göz kamaştırıcı bir ışık yayıyor. Bir ateş iblisi, semender, Orta Çağ'da inanılan ateş perisine benziyor. Ateş, yoğun bir dönüşüm sürecine işaret eder. Simyadaki *prima*

42 *A Summary Appendix of the Soul*, s. 117.

43 A.g.e., s. 118.

44 Krş. önceki makaledeki Resim 9'un yer altı karakterli, gölge yarısındaki dört yılan.

materia'nın ateş içindeki bir semender olarak sembolize edilmesinin sebebi de budur, ki bir sonraki resimde bunu göreceğiz.[45] Mızrak ya da ok ucu, "istikameti" gösteriyor: Kafanın ortasından çıkıp yukarıya bakıyor. Ateşin tükettiği her şey, tanrıların meskenine yükselir. Ateşin içindeki ejderha, buharlaşır; aydınlanma, ateşte işkence vasıtasıyla gelir. Figür 49 bize dönüşüm sürecinin arka planı hakkında bazı şeyler anlatıyor. Bir taraftan çarmıhtaki İsa'yı, diğer taraftan çarka bağlanan İksion'u andıran bir işkence durumunu tasvir ediyor. Bundan şunu görürüz ki, bireyleşme ya da bütün olma, ne *summum bonum* ne de *summum desider atum*'dur,[46] bilakis karşıtların bir araya gelişinin acı dolu deneyimidir. Çemberin içindeki çapraz ya da haç şeklinin asıl anlamı budur; nitekim haçın kötülükten koruyucu etkiye sahip olmasının sebebi de budur çünkü kötülüğü göstermesi sayesinde, ihtiva edilen ve böylelikle yıkıcı gücünü yitiren kötülüğe karşı farkındalık kazandırır.

Figür 51

[706] Bu resim, benzer bir soruna sahip altmış yaşındaki bir kadın hasta tarafından çizildi: Bir ateş iblisi, gece vakti yıldıza doğru gökyüzüne yükseliyor. Orada kaotik bir halden düzenli ve sabit bir hale geçiş yapacak. Yıldız, aşkınsal bütünlüğü temsil ediyor; şeytan ise animus'u temsil etmektedir, zira animus da anima gibi bilinç ve bilinçdışı arasındaki bağdır. Resim bize örneğin Plutarkhos'ta[47] gördüğümüz Antik Çağ sembolizmini anımsatıyor: Ruh ancak kısmen bedendedir, diğer kısmıysa dışarıdadır ve insanın üzerinde "deha"yı sembolize eden yıldız gibi süzülür. Aynı anlayış simyacılarda da bulunur.

45 Lambspringk'in *Musaeum hermeticum*'daki (çev. Waite, I, s. 295) sembolleri.

46 Sırasıyla "en üst iyi" ve "en yüce arzu" (çn.).

47 *Sokrates'in Daimon'u*, XXII.

Figür 52

[707] Önceki hastamız tarafından çizilen bir resim. Alevler var ve bir ruh, adeta yüzercesine alevlerden yükseliyor. Motif, Figür 53'te tekrarlanıyor. Bunun aynısı -ve aynı anlamla- Zürih'teki Codex Rhenoviensis'te (on beşinci yüzyıl) görülebilir (Figür 54). Ateşte yanan *prima materia*'nın ruhu buhar olarak, çocuklara benzeyen insan figürleri (homunkuluslar) biçiminde kaçar. Ateşte bir ejderha, yani *anima mundi*'nin yer altı biçimi var; ejderha dönüştürülüyor.

Figür 53 ve 54

[708] Burada şunu belirtmem gerekiyor ki, ne hastamız herhangi bir simya bilgisine sahipti ne de şahsen ben bu zaman zarfında bu tür simya görsel materyalleri hakkında bir malumata sahiptim. Bu iki resim arasındaki benzerlik ne kadar çarpıcı olsa da sıra dışı değildir, zira felsefi simyanın en büyük meselesi ve ilgi konusu, bilinçdışı psikolojisinin altında yatanla aynıdır: bireyleşme, Kendilik'in bütünleştirilmesi. Benzer sebepler benzer sonuçlar doğurur ve benzer psikolojik koşullar, aynı sembolleri kullanır; ki simyada gösterdiğim üzere, bu semboller de arketipik temellere dayanırlar.

Sonuç

[709] Bu resimler yardımıyla okura mandala sembolizmi hakkında bir fikir kazandırma çabamda umarım başarılı olabilmişimdir. Doğal olarak benim açıklamalarım, karşılaştırmalı araştırmanın dayandığı deneysel materyalin yüzeysel bir incelemesini yapmaktan daha öte bir amaç taşımıyor. Daha ileri tarihi ve etnik kıyaslamalara işaret edecek bazı paraleller sundum ama daha bütünlüklü ve kapsamlı bir açıklamadan kaçındım çünkü bu beni fazla ileri götürürdü.

[710] Bu temayı daha önce defalarca ele aldığımdan, mandalanın işlevsel önemi hakkında sadece birkaç kelime daha edeceğim. Ayrıca en ufak bir sezgi becerisine sahipsek, büyük bir adanmışlıkla ama ehil olmayan ellerle çizilen bu

resimlerden hastalarımızın neyi yansıttığını ve neyi ifade etmeye çalıştıklarını tahmin edebiliriz. Hint anlayışına göre, bunlar *yantra*'dır; meditasyon, konsantrasyon ve içe bakış araçlarıdırlar; *Altın Çiçek* üzerine yorum metnimde açıkladığım üzere, amaçları iç deneyimi gerçekleştirmektir. Aynı zamanda bir iç düzen getirmeye de yararlar – bu yüzdendir ki, dizi olarak ortaya çıktıklarında, çoğu zaman çatışma ve kaygıyla kendini gösteren kaotik ve düzensiz vaziyetlerin ardından gelirler. Güvenli bir sığınak, iç uzlaşma ve bütünlük fikirlerini dışa vururlar.

[711] Dünyanın her yerinde çok daha fazla resim bulabilirim; bu sembollerin, bireysel mandalalarda gözlemlediğimizle aynı temel yasalar tarafından yürütüldüğünü görmek de hepimizi şaşkına çevirirdi. Burada gösterdiğimiz mandalaların tümünün yeni ve dış tesirlerden bağımsız ürünler olduğunu göz önüne aldığımızda, çeşitli zamanlarda ve çeşitli yerlerde aynı ya da benzer sembolleri yaratmaya yönelik her bireyde bilinç ötesi bir eğilim olması gerektiği sonucuna varırız. Bu eğilim genelde bireyin bilinçli bir iyeliği olmadığından dolayı, ona *kolektif bilinçdışı* adını verdim ve kolektif bilinçdışının sembolik ürünleri, yani ilksel imgeler dediğimiz şeyler içinse *arketip* terimini kullanıyorum. Şunu vurgulamama bence gerek bile yok ki, etnik paralellik taşıyan bilinçdışı bireysel içeriklerin özdeşliği, biçimlerinde olduğu kadar anlamlarında da geçerlidir.

[712] Önceden oluşturulmuş bu bilinçdışı sembollerin ortak kökeninin malumatından tamamen yoksunuz. Bu bilgiye yeniden erişebilmek için, eski metinleri okumalı ve eski kültürleri incelemeliyiz ki hastalarımızın psişik gelişimlerinin açıklaması olarak bugün bize sağladıkları şeylerin bir anlayışına sahip olabilelim. Keza psişenin yüzeyinin daha derinlerine girdiğimizde, sadece kalıntıdan ibaret olmayıp herkeste canlı ve daima etkin olan tarihi katmanlarla karşılaşırız – hatta belki mevcut bilgilerimiz, bunların tam kapsamını tahayyül etmemiz için yeterli bile olmayabilir.

EK

MANDALALAR[1]

[713] Sanskritçe *mandala* kelimesi, "çember" anlamına gelir. Dini uygulamalarda ve psikolojide çizimlerle, heykellerle ya da dansla dışa vurulan dairesel imgelere işaret eder. Örneğin Tibet Budizmi'nde bu tür heykeller bulunur ve Derviş manastırlarında dairesel örüntülerle bu tür danslar icra edilir. Psikolojik fenomenler olarak, kendiliğinden bir biçimde rüyalarda da belirirler; bu da genellikle ruhsal çatışma hallerinde ve şizofreni vakalarında yaşanır. Çoğu zaman dörtlülülük ya da dördün katı olan sistemler barındırırlar: haç, yıldız, kare, sekizgen vs. biçimlerinde. Simyada bu motifi *quadratura circuit*[2] biçimiyle görürüz.

[714] Tibet Budizmi'nde bu figürün ritüel aracı (*yantra*) gibi bir anlamı bulunur, amacı da meditasyona ve odaklanmaya yardım etmektir. Simyadaki anlamı da benzerdir, zira ebediyen ayrışma temayülündeki dört elementin sentezini temsil eder. Modern bireylerde kendiliğinden ortaya çıkması, psikolojik araştırmaların mandalanın işlevsel anlamı üzerine daha yakın incelemeler yapabilmesine imkân tanır. Genel olarak mandala, psişik çözülüm ya da kaybolmuşluk koşullarında ortaya çıkar: örneğin ebeveynleri boşanmak üzere olan küçük çocuklarda; ya da nevroz ve nevrozun tedavisi sonucunda insan doğasındaki karşıtlık sorunuyla yüz yüze kalan ve bu yüzden kendilerini kaybolmuş hisseden

1 [Ocak 1955'te, *Du: Schweizerische Monatsschrift* (Zürih), XV:4 (Nisan 1955), 16, 21 için yazılmıştır. Derginin bu sayısı İsviçre, Ascona'daki Eranos konferanslarına ve C. G. Jung'un çalışmalarına adanmıştır. Dr. Jung'un makalesi beraberinde bu cildin ön kapak resmi ve Figür 1 dahil çok sayıda mandala örneği de bulunuyordu. Bu kısa makale, bu ciltte zaten sunulan bazı materyalleri tekrarlasa da burada konu üzerine özlü bir açıklama olması sebebiyle verilmiştir. – Editörler.]

2 Dörtlü yapılı çember (çn.).

yetişkinlerde; ya da bilinçdışının anlaşılamaz içeriklerinin istilası yüzünden dünya algıları karışan şizofreni hastalarında. Bu vakalarda şunu görürüz ki, böyle bir dairesel imgenin dayattığı örüntü, psişik halin karmaşasını ve kaosunu telafi eder – her şeyin ona bağlı olduğu bir merkez noktanın ya da karmaşanın ve çatışkılı unsurların eş merkezli olarak bir düzen içinde inşa edilmesiyle. Bu elbette Doğanın *kendi kendini onarma girişimidir* ve bilinçli düşünümden değil, içgüdüsel dürtülerde gelir. Karşılaştırmalı araştırmaların gösterdiği gibi, burada temel bir şema söz konusudur. Bu, deyiş yerindeyse bir arketiptir ve kendini dünyanın her yerinde gösterir; içgüdülerin gelenekle aktarılmadığı gibi, o da varoluşu katiyen geleneğe ya da kültüre borçlu değildir. İçgüdüler her bireye doğuştan gelirler ve bir türü tanımlayan değişmez niteliklere aittirler. Psikolojinin arketip olarak tanımladığı şey aslında içgüdünün spesifik, sık görülen, biçimsel bir yönüdür ve içgüdü kadar *a priori*'dir. Dolayısıyla, dış farklılıklara rağmen, yer ve zaman farklılıklarından bağımsız olarak, mandalalarda temel bir uyum görüyoruz.

[715] "Çemberin karelenmesi", rüya ve fantezilerimizin temel örüntülerini teşkil eden birçok arketipik motiften biridir. Ama işlevsel olarak bu örüntülerin en önemlilerinden biri olması bakımından ayrı bir konuma sahiptir. Hatta *bütünlük arketipi* ismi dahi verilebilir. Bu öneminden dolayı, Tanrı'nın tüm tasvirlerindeki ortak şema "Birin dörtlüsü" şeklindedir: örneğin Hezekiel, Daniel ve Hanok'un görümleri ya da dört oğluyla beraber duran Horus gibi. Horus ve oğulları ilginç bir ayrımlaşmaya işaret eder, zira bazı tasvirlerde üç oğlun hayvan başı vardır ve sadece biri insan başlıdır; ki bu da Eski Ahit görümleriyle, evanjelistlere aktarılan Seraf sembolüyle ve hatta bizzat kutsal metinlerin yapısıyla örtüşür: Metinlerin üçü sinoptik, biri gnostiktir. Burada şunu da eklemem gerekir ki, Platon'un *Timaios*'undaki açılış sözlerinden ("Bir, iki, üç [...] ama sevgili Sokrates, dördüncü nerede?") bu yana ve *Faust*'taki Kabeiroi sahnesine

dek, üç artı bir olarak dörtlü motifi, simyada sık sık ortaya çıkan bir fikirdi.

[716] Yüzyıllar boyunca kendini gösteren ayrımlaşma sürecinin eşsizliğiyle beraber sahip olduğu derin anlamı ve günümüzde de Hristiyan sembolizmindeki en son durumunu[3] düşündüğümüzde, *Du* dergisinin neden sembol oluşumunun bir örneği olarak bütünlük arketipini seçtiğini muhtemelen anlayabiliriz. Zira bu sembol, tarihi belgelerde merkezi bir yer tuttuğu gibi bireysel olarak da muazzam bir önem taşır. Bekleneceği üzere, bireysel mandalalar çok büyük farklılıklar gösterir. Büyük çoğunluğu dairesel ve dörtgen karakter taşır. Fakat ufak bir miktarındaysa üç ya da beş sayıları baskındır, ki bunun da hususi sebepleri bulunur.

[717] Ritüel mandalalar, içerik olarak daima belli bir tarz ve sınırlı sayıda tipik motif sergilese de, bireysel mandalalar neredeyse sınırsız bir motif zenginliğinden ve sembolik anıştırmalardan yararlanabilir; nitekim bundan da şu aşikârdır ki, bu mandalalar ya bireyin iç ve dış dünyasındaki bütünlüğü ya da bunun referans noktasını ifade etme gayesi taşımaktadır. Konuları *Ben* ile *Kendilik*'in ayrıklığıdır; zira Ben, bilincin tek referans noktasıdır ama gelgelelim Kendilik psişenin bütününü, yani bilinci de bilinçdışını da ihtiva eder. Dolayısıyla bireysel mandalaların, tipik sembolleriyle beraber aydınlık ve karanlık yarılara bölünme sergilemesi olağan bir şeydir. Tarihte bunun örneklerinden biri, *Vierzig Fragen von der Seelen* kitabındaki Jakob Böhme'nin mandalasıdır. Mandala aynı zamanda bir Tanrı imgesidir ve böyle görülür. Atman ya da Puruşa ile ifade ettikleri Kendilik fikrini en üst noktasına kadar ilerletmiş olan Hint felsefesinin insani ve tanrısal öz arasında ayrım yapmaması tesadüf değildir. Keza Batı mandalasında da *scintilla* ya da ruh kıvılcımı, insanın en iç tanrısal özü de Tanrı imgesi yerine

3 [Meryem'in Göğe Yükselişi'nin papa tarafından 1950 yılında kanon kabul edilmesi. Krş. *Psikoloji ve Din, Batı ve Doğu Dinlerinin Psikolojisi Üzerine*, par. 119 vd., 251 vd., 748 vd. – Editörler.]

geçebilecek sembollerle, yani dünyada, doğada ve insanda gerçekleşen Tanrı imgesiyle karakterize edilir.

[718] Belli koşullar altında bu tür imgelerin onları ortaya koyanlar üzerinde terapötik etkiye sahip olması deneysel olarak kanıtlanmıştır; keza, uyuşmaz karşıtlıkları bir araya getirmeye ve ümitsiz ayrışmaların arasına köprü olmaya güçlü yönelik girişimler olmaları bakımından bu da beklenilesi bir durumdur. Buna yönelik salt denemelerin dahi genelde iyileştirici etkisi olur ama bunların kendiliğinden ve doğal bir şekilde yapılması gereklidir. Bu gibi imgelerin yüzeysel olarak tekrarlanmasından ya da bilinçli kopyalarından hiçbir şey beklenemez.

KAYNAKÇA

Kaynakçadaki materyaller, alfabetik olarak iki başlık altında sıralanmıştır: A. Çeşitli yazarın eserlerini içeren Antik ve Orta Çağ metinleri; B. önceki başlıktaki materyallere çapraz göndermeler de barındıran Genel Kaynakça. Eski metinlerin kısaltılmış başlıkları büyük harflerle verilmiştir.

A. ÇEŞİTLİ YAZARLARIN SİMYA İNCELEMELERİNİ İÇEREN ESKİ METİNLER

ARS CHEMICA, quod sit licita recte exercentibus, probationer doctissimorum iurisconsultorum. . . . Argentorati [Strasbourg], 1566.

Bu ciltte alıntılanan içerikler:

Septem tractatus seu capitula Hermetis Trismegisti aurei [ss. 7-31; diğer adıyla "Tractatus aureus"]

ARTIS AURIFERAE *quam chemiam vacant. . . .* Basileae [Basel], [1593]. 2 cilt

Bu ciltte alıntılanan içerikler:

I. CİLT

i Allegoriae super librum Turbae [ss. 139-45]

ii Aurora consurgens, quae dicitur Aurea hora [ss. 185-246]

iii [Zosimus:] Rosinus ad Sarratantam episcopum [ss. 277 319]

iv [Kallid:] Calidis Liber secretorum [ss. 325-51]

v Tractatulus Aristotelis de practica lapidis philosophic! [ss. 361-73]

vi Rachaidibus: De materia philosophic! lapidis [ss. 397~4°4]

vii Liber de arte chymica [ss. 575-631]

II. CİLT

viii Rosarium philosophorum [ss. 204-384]; "Visio Arislei" bir bölümünü barındırır ss. 246 vd. *Artis auriferae*'nin bu ciltte

alıntılanan bir diğer edisyonu, 1572'de Basel'de yayımlanır; "Tractatus aureus"u barındırır, ss. 641 vd.

MANGETUS, JOANNES JACOBUS (ed.). *BIBLIOTHECA CHEMICA CURIOSA, seu Rerum ad alchemiam pertinentium thesaurus instructissimus* . . . Coloniae Allobrogum [Cenevre], 1702, 2 cilt.

Bu ciltte alıntılanan içerikler:

I. CİLT

i Hermes Trismegistus: Tractatus aureus de lapidis physici secreto [ss. 400-45]

ii Morienus: Liber de compositione alchemiae [ss. 509-19]

II. CİLT

iii Sendivogius: Epistola XIII [s. 496]

THEATRUM CHEMICUM, praecipuos selectorum auctorum trac tatus . . . continens. Ursellis [Ursel] ve Argentorati [Strazburg], 1602-61. 6 cilt (Cilt I-III, Ursel, 1602; Cilt IV-VI, Strasbourg, sırasıyla1613, 1622, 1661.)

Bu ciltte alıntılanan içerikler:

I. CİLT

i Dorn: Speculativae philosophiae, gradus septem vel decern continens [ss. 255-310]

ii Dorn: De tenebris contra Naturam et vita brevi [ss. 518 35]

iii Dorn: De transmutatione metallorum [ss. 563-646]

II. CİLT

iv Dee: Monas hieroglyphica [ss. 218-43]

IV. CİLT

v Hermetis Trismegisti Tractatus vere aureus de lapide phil osophici secreto [ss. 672-797; genellikle "Tractatus aureus" olarak bilinir]

vi David Lagneus: Harmonia seu Consensus philosophorum chemicorum (çoğu zaman "Harmonia chemica" diye anılır) [ss. 813-903]

V. CİLT

vii Mennens: De aureo vellere . . . libri tres [ss. 267-470]

VI. CİLT

viii Vigenerus (Blaise de Vigenere): Tractatus de igne et sale [PP- 1-139]

B. GENEL KAYNAKÇA

ABRAHAM, KARL. *Traum und Mythus.* Schriften zur ange wandten Seelenkunde, 4. Viyana, 1909. (çevirisi: *Dreams and Myths.* Çev. William A. White. (Nervous and Mental Disease Monograph Series, 15. New York, 1913.)

ADLER, GERHARD. *Studies in Analytical Psychology.* Londra, 1948; 2. edisyon, Londra, 1966, New York, 1967.

AELIAN. *De natura animalium,* etc. Ed. Rudolf Hercher. Paris, 1858.

AETIUS. *De placitis philosophorum reliquiae.* HERMANN DIELS (ed.). Doxographi Graeci içinde. Berlin, 1879.

AFANAS'EV, E. N. *Russian Fairy Tales.* Çev. Norbert Guter man. New York, [1946].

AGRICOLA, GEORG. *De animantibus subterraneis.* Basel, 1549.

ALDROVANDUS, ULYSSES [Ulisse Aldrovandi]. *Dendrologiae libri duo.* Bologna, 1668; bir diğer edisyonu, 1671.

"Allegoriae sapientum supra librum Turbae." Bkz. (A) *Ariis auriferae,* i.

"Amitayur-dhyana Sutra." *Buddhist Mahayana Sutras* böl. II. içinde. Çev. F. Max Miiller ve Junjiro Takakusu. (Sacred Books of the East, 49.) Oxford, 1894.

APTOWITZER, VICTOR. "Arabisch-Judische Schopfungstheorien," *Hebrew Union College Annual* (Cincinnati), VI (1929).

APULEIUS, LUCIUS. *The Golden Ass.* Çev. Robert Graves. (Penguin Classics.) Harmondsworth, 1954.

ARISLEUS. "Visio Arislei." Bkz. (A) *Artis auriferae,* viii.

AUGUSTINUS, SAINT. *The Confessions: Books I-X.* Çev. F. J. Sheed. Londra ve New York, 1942. Bkz. ayrıca Confessiones, *MIGNE, P.L.* içinde, cilt 32.

—— *De diversis quaestionibus LXXXIII.* Bkz. *MIGNE, P.L.* içinde, cilt 40, cols. 11-100.

"Aurea hora." Bkz. "Aurora consurgens."

"Aurora consurgens." Bkz. (A) Artis auriferae, ii.

AVALON, ARTHUR [mahlas]. (Sir John Woodroffe) (ed. ve çev.) *The Serpent Power* (*Shat-chakra-nirupana and Paduka-panchaka*). (Tantrik Metinler.) Londra, 1919.

—— . (ed.) *Shri-chakra-sambhara Tantra.* Çev. Kazi Dawa Samdup. (Tantrik Metinler, 7.) Londra ve Kalküta, 1919.

——. Bkz. ayrıca WOODROFFE.

BACON, JOSEPHINE DASKAM. *In the Border Country.* New York, 1919.

BANDELIER, ADOLPH FRANCIS ALPHONSE. The Delight Makers. New York, 1890; 2. edisyon, 1918.

BANZIGER, HANS. "Personliches und Archetypisches in Individua tionsprozess," Schweizerische Zeitschrift fur Psychologie und ihre Anwendungen (Bern), VI (1947), 272-83.

BARLACH, ERNST. *Der tote Tag.* Berlin, 1912; 2. edisyon, 1918.

Baruch, Syrian Apocalypse of. Bkz. CHARLES, cilt 2, ss. 470-526.

BASTIAN, ADOLF. *Der Mensch in der Geschichte.* Leipzig, 1860. 3 cilt

BAUMGARTNER, MATHIAS. *Die Philosophie des Alanus de Insulis.* (Beitrage zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters, 2:4.) Münster, 1896.

BAYNES, H. G. *Mythology of the Soul.* Londra, 1940.

BELLOWS, HENRY ADAMS (çev.). *The Poetic Edda.* New York, 1923.

BENOÎT, PIERRE. *L'Atlantide.* Paris, 1920. (*Atlantida.* Çev. Mary C. Tongue ve Mary Ross. New York, 1920.)

BERNOULLI, RUDOLF. "Zur Symbolik geometrischer Figuren und ZahIen" *Eranos Jahrbuch 1934* (Zürih, 1935), 369-415.

BERTHELOT, MARCELLIN. *La Chimie au moyen âge.* Paris, 1893. 3 cilt

——. *Collection des anciens alchimistes grecs.* Paris, 1887-88. 3 cilt

BIN GORION, MICHA JOSEPH [mahlas] (Micah Joseph Berdyczewski). *Der Born Judas.* Leipzig, 1916-23. 6 cilt

BLANKE, FRITZ. *Bruder Klaus von Flile.* Zürih, 1948.

BLOCK, RAYMOND DE. Euhimbre, son livre et sa doctrine. (L'Université de Liège tezi.) Mons, 1876.

[BÖHME, JAKOB.] *XL Questions concerning the Soulej propounded by Dr. Balthasar Walter and answered by Jacob Behmen.* Londra, 1647.

——. *Des gottseligen hocherleuchteten Jacob Bohmen Teutonici Philosophi Alle Theosophische Schrifften.* Amsterdam, 1682.

Aurora. Morgenrote im Ausgang . . . [Aurora: Cilt I.]

[*Drey principia.*] *Beschreibung der drey Principien Gottliches Wesens.* [*Three Principles of the Divine Essence*: Cilt I.]

Ho*he und tiefe Grilnde von dem dreyfachen Leben des Menschen.* [*The High and Deep Searching of the Threefold Life of Man*: Cilt II.]

Signatura rerum. [Signatura rerum: Cilt IV.]

Tabulae principiorum. [*Four Tables of Divine Revelation*: Cilt III·]

[*Quaestiones Theosophicae,*] *Theosophische Fragen in Betrachtung Gottliche Offenbharung.*

Vierzig Fragen von der Seelen Urstand . . . verfasset von Dr. Balthasar Walter und beantwortet durch Jacob Böhme. [*Forty Questions concerning the Soul*: Cilt II.]

Die Umgewandte Auge. [*A Summary Appendix of the Soul*: Cilt II.]

——. *Mysterium pansophicum, oder Grilndliche Bericht vom ir dischen und himmlischen Mysterio. Jakob Bohme's samtliche Werke* içinde. Ed. K. W. Schiebler. Leipzig, 1831-46. 6 cilt (Cilt 6, ss. 411-24.) .

——. *The Works of Jacob Behmen.* [Ed. G. Ward ve T. Langcake.] Londra, 1764-81. 4 cilt

BOUCHÉ -LECLERCQ, AUGUSTE. *L'Astrologie grecque.* Paris, 1899.

BOUSETT, WILHELM. *Hauptprobleme der Gnosis.* (Forschugen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, 10.) Gottingen, 1907.

BOVILLUS, KARL (Charles de Bouelles). *Ein gesichte Bmder Clausen ynn Schweytz und seine deutunge.* Wittemberg, 1528.

BOZZANO, ERNESTO. *Popoli primitivi e Manifestazioni supernormali.* Verona, 1941.

BUDGE, E. A. WALLIS. *The Gods of the Egyptians.* Londra, 1904, 2 cilt

BURI, F. "Theologie und Philosophie," *Theologische Zeitschrift* (Basel), VIII (1952), 116-34.

CAESARIUS OF HEISTERBACH. *Dialogus Miraculorum.* Ed. J. Strange, 1851.(*The Dialogue on Miracles.* Çev. H. von E. Scott ve C. C. Sivinton Bland. Londra, 1929. 2 cilt.)

Calidis Liber Sccretorum. Bkz. KALLID.

CANTRIL, HADLEY. *The Invasion from Mars.* Princeton, 1940.

CARUS, CARL GUSTAV. *Psyche.* Pforzheim, 1846.

CAUSSIN, NICHOLAS. *De symbolica Aegyptiorum sapientia. Polyhistor symbohcus, Electorum symbolorum & Parabolarum historicarum stromata.* Paris, [1618 ve 1631].

CELLINI, BENVENUTO. *Autobiography.* Çev. John Addington Symonds. Londra, 1887.

CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, P. D. *Lehrbuch der Religionsgeschichte.* Tubingen, 1905. 2 cilt

CHARLES, ROBERT HENRY (ed.). *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English.* Oxford, 1913. 2 cilt

CICERO, MARCUS TULLIUS. *De natura deorum: Academica.* (Loeb Classical Library.) Londra ve New York, 1933.

CLEMENT, İSKENDERİYELİ. *Stromata.* CLEMENS ALEXANDRINUS. Werke, Cilt II içinde. Ed. Otto Stahlin. (Griechische christliche Schriftsteller.) Leipzig, 1906. İngilzice çevirisi için bkz.: *The Writings of Clement of Alexandria.* Çev. William Wilson. (Ante Nicene Christian Library, 4, 12.) Edinburgh, 1867, 1869. 2 cilt

CRAWLEY, ALFRED ERNEST. *The Idea of the Soul.* Londra, 1909.

CUMONT, FRANZ. *Textes et monuments figures relatifs aux mystères de Mithra.* Brussels, 1894-99. a cilt

CUSTANCE, JOHN. *Wisdom, Madness and Folly.* New York ve Londra, 1951.

DAUDET, LEON. *L'Hérédo.* Paris, 1916.

"De arte chymica." Bkz. (A) Artis auriferae, vii.

DEE, JOHN. "Monas hieroglyphica." Bkz. (A) *Theatrum chemicum,* iv.

DE GUBERNATIS, ANGELO. *Zoological Mythology.* Londra, 1872. 2 cilt

DELACOTTE, JOSEPH. *Guillaume de Digulleville. . . . Trois romans poèmes du XIVème siècle.* Paris, 1932.

DELATTE, LOUIS (ed.). *Textes latins et vieux frangais relatifs aux Cyranides.* (Bibliotheque de la Faculte de Philosophie et Lettres de l'Universite de Liege, fasc. 93.) Liège ve Paris, 1942.

DEUSSEN, PAUL. Allgemeine Geschichte der Philosophic. Leipzig, 1894-1917. 2 cilt

DIELS, HERMANN. *Fragmente der Vorsokratiker.* 5. edisyon, Berlin, 1934-37- 3 cilt.

DIETERICH, ALBRECHT. *Eine Mithrasliturgie.* Leipzig, 1903; 2. edisyon, 1910.

DIONYSIUS, AREOPAGIT, mahlas. *De divinis nominibus.* Bkz. *MIGNE, P.G.* cilt 3, cols. 585-996. İngilizce çevirisi için bkz.: *On the Divine Names and the Mystical Theology.* Çev. C. E. Rolt. Londra, 1920.

——. De caelesti hierarchia [De caelestibus hierarchiis]. Bkz. MIGNE, P.G.J cilt 3, cols. 119-30. Çevirisi için, Bkz.: The Celestial Hier archies. Çev. the Shrine of Wisdom editörleri. Londra, 1935.

DORN, GERHARD (Gerardus Dorneus). Bkz. (A) Theatrum chemicum, i-iii.

Du CANGE, CHARLES. *Glossarium ad scriptores mediae et infirmae latinitatis.* Paris, 1733-36. 6 cilt New edisyon, Graz, 1954. 5 cilt

DUCHESNE, LOUIS. *Origines du culte chrétien.* Revize edilmiş 3. edisyon, Paris, 1903.

[ECKHART, MEISTER.] *Meister Eckhart.* Yazar Franz Pfeiffer. Çev. C. de B. Evans. Londra, 1924-52. 2 cilt

EISLER, ROBERT. *Weltenmantel und Himmelszelt.* Münih, 1910. 2 cilt

ELEAZAR, R. ABRAHAM. *Uraltes Chymisches* Werk. Leipzig, 1760.

ELIADE, MIRCEA. *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy.* Çev. Willard R. Trask. New York (Bollingen Series) ve Londra, 1964.

ERMAN, ADOLF. *Handbook of Egyptian Religion.* Londra, 1907.

——. *Die Religion der Agypter,* Berlin ve Leipzig, 1934.

ERSKINE, JOHN. *Private Life of Helen of Troy.* New York, 1925; Londra, 1926.

FECHNER, GUSTAV THEODOR. *Elemente der Psychophysik*. Leipzig, 1860.

FENDT, LEONHARD. *Gnostische Mysterien*. Münih, 1922.

FICINO, MARSILIO. *Commentary on Plato's Symposium*. Sears Reynolds Jayne ön sözüyle metin ve çevirisi. (University of Missouri Studies, 19: 1.) Columbia, Mo., 1944.

[FIERZ-DAVID, LINDA.] *The Dream of Poliphilo*. Akt. Linda Fierz-David. Çev. Mary Hottinger. (Bollingen Series XXV.) New York, 1950.

FLAMEL, NICHOLAS. *Exposition of the Hieroglyphicall Figures* . . . Çev. Eirenaeus Orandus. Londra, 1624.

FLOURNOY, THEODORE. *Des Indes à la* Planète Mars *From India to the Planet Mars*. Paris ve Cenevre, 3. edisyon, 1900. (İngilizce çevirisi: D. B. Vermilye. New York ve Londra, 1900).

——. "Nouvelles Observations sur un cas de somnambulisme avec glossolalie," *Archives de psychologie* (Neuchâtel), I (1901): 2.

FORDHAM, MICHAEL. *The Life of Childhood*. Londra, 1944.

FOUCART, PAUL FRANCOIS. *Les Mystères d'Eleusis*. Paris, 1914.

FREEMAN, KATHLEEN. *Ancilla to the Pre-Socratic Philosophers*. Oxford, 1948.

FREUD, SIGMUND. *The Interpretation of Dreams*. Çev. James Strachey ve ark. Standard Edition of the Complete Psychological Works içinde, 4-5. Londra, 1953. 2 cilt

——. "Psycho-Analytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia." [Çev. Alix ve James Strachey.] Standard Edition of the Complete Psychological Works içinde, 12. Londra, 1958.

——. "Leonardo da Vinci and a Memory of His Childhood." Çev. Alan Tyson. *Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, 11. Londra, 1957.

FROBENIUS, LEO. *Schicksalskunde*. (Schriften zur Schicksalskunde, 5.) Weimar, 1938.

GARBE, RICHARD. *Die Samkhya Philosophie*. Leipzig, 1894.

GESSMANN, GUSTAV WILHELM. *Die Geheimsymbole der Alchymie, Arzneikunde und Astrologie des Mittelalters*. 2. edisyon, Berlin, 1922.

GLAUBER, JOHANN RUDOLPH. *Tractatus de natura salium.* Amsterdam, 1658. 2 bölüm.

GOETHE, JOHANN WOLFGANG VON. "Die neue Melusine." Bkz. *Wilhelm Meisters Wanderjahre, Werke,* q.v. içinde, VIII, ss. 380s.

——. Werke. *Faust I.* 1948-54. 24 cilt

——. *Werke.* (Gedankausgabe.) Ed. Ernst Beutler. Zürih, 1948-54. 24 cilt (Cilt I—II: Samtliche Gedichte.)

GOETZ, BRUNO. *Das Reich ohne Rau*m. Potsdam, 1919. 2. genişletilmiş edisyon, Constance, 1935.

GRIMM, Brüder. *Märchen* (İngilizce çevirisi: *Fairy Tales.* Çev. Margaret Hunt. Revize eden James Stern. New York, 1944.)

HAGGARD, H. RIDER. *Ayesha: the Return of She.* Londra, 1905.

——. *She.* Londra, 1887.

——. *Wisdom's Daughter.* Londra, 1923.

Halk masalları. (Aşağıdaki eserler Friedrich von der Leyen ve Paul Zaunert, Jena tarafından düzenlenen *Die Märchen der Weltliteratur* serisindendir.)

Balkanmärchen aus Albanien, Bulgarien, Serbien und Kroatien. Ed. A. Laskien. 1915.

Chinesische Volksmärchen. Ed. R. Wilhelm. 1913.

Deutsche Märchen seit Grimm. Ed. Paul Zaunert. 1912.

Finnisehe und Estnisehe Volksmärchen. Ed. August von Lowis of Menar. 1922.

Indianermärchen aus Nordamerika. Ed. Walter Krickeberg. 1924.

Indianermärchen aus Siidamerika. Ed. T. Koch-Griinberg. 1920.

Kaukasische Märchen. Ed. A. Dirr. 1919.

Märchen aus Iran. 1939.

Märchen aus Sibirien. 2. edisyon, 1940.

Nordische Volksmärchen. Ed. K. Stroebe. 1915-22. 2 cilt

Russisehe Volksmärchen. Ed. August von Lowis of Menar. 1914.

Spanische und Portugiesische Märchen. Ed. Harri Meier. 1940.

Ayrıca bkz. AFANAS'EV; GRIMM.

HARDING, M. ESTHER. *Psychic Energy: Its Source and Goal.* (Bollin gen Series X.) New York, 1948; 2. edisyon, 1963: *Psychic Energy: Its Source and Its Transformation.*

HAUCK, ALBERT (ed.). *Reahencyclopadie für protestantische Theologie und Kirche.* Leipzig, 1896-1913. 24 cilt HERMES TRISMEGISTUS. Bkz. "Septem tractatus."

——. *Tractatus vere aureus de Lapidis Philosophici secreto. Opere et studio Dominici Gnosii . .* lucem editus içinde. Leipzig, 1610. Bkz. ayrıca (A) Ars chemica; Theatrum chemicum, v.

HILDEGARDE, VON BİNGEN. "Liber divinorum operum." Biblioteca governativa, Lucca, Codex 1942.

HIPPOLYTOS, *Elenchos* (*Refutatio omnium haeresium*). Hippolytus' Werke içinde. Ed. Paul Wendland. (Griechische christliche Schriftsteller,) Cilt III. Leipzig, 1916. Çevirisi için, Bkz.: *Philos ophumena: or, The Refutation of all Heresies.* Çev. Francis Legge. Londra ve New York, 1931. 2 cilt

HOFFMANN, ERNST THEODORE WILHELM [AMADEUS]. *The Devil's Elixir.* Edinburgh, 1824. 2 cilt

HOFFMANN-KRAYER, E. ve BACHTOLD-STAUBLI, HANNS. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens.* (Handworterbucher fiir deutschen Volkskiinde, Abt. I.) Berlin ve Leipzig, 1927-37. 8 cilt

HÖLDERLIN, JOHANN CHRISTIAN FRIEDRICH. *Gedichte.* Ed. Franz Zinkernagel. Leipzig, ig22.

HOLLANDUS, JOANNES ISAACS. *Opera mineralia.* Middelburg, 1600.

HOMER. *Odysse.* Çev. Voss, Johann Heinrich & Weiss, E.R. Berlin. 1925.

Homeric Hymns. Bkz.: *Hesiod, the Homeric Hymns, and Homerica.* İng. çev. Hugh G. Evelyn-White. (Loeb Classical Library.) Londra ve New York, 1914.

HONORIUS, AUGUSTODUNENSİS. *Expositio in Cantica canticorum.* Bkz. *MIGNE, P.L.,* cilt 172, cols. 347-496.

HORAFOLLO NILIACUS. *Hieroglyphica.* Bkz.: *The Hieroglyphics of Horapollo.* Çev. George Boas. (Bollingen Series XXIII.) New York, 1950. (Orijinali: *Selecta Hieroglyphica.* Roma, 1597.)

HORNEFFER, ERNST. *Nietzsches Lehre von der ewigen Wiederkunft.* Leipzig, 1900.

Hovamol [Hávamál]. Bkz. BELLOWS.

HUBERTJ HENRI ve MAUSS, MARCEL. *Melanges d'histoire des religions*. Paris, 1909.

HUME, ROBERT ERNEST (çev.). *The Thirteen Principal Upanishads*. Oxford, 1921. (*Shvetashvatara Upanishad*, ss. 394-411.)

I Ching, or Book of Changes. Almanca çev. Richard Wilhelm, İngilizceleştiren Cary F. Baynes. New York (Bollingen Series XIX) ve Londra, 1950; grd edisyon, 1967.

INGRAM, JOHN H. *The Haunted Homes and Family Traditions of Great Britain*, Londra, 1890.

IRENAEUS, von Lyon. *Adversus* [ya da *Contra*] *haereses libri quinque*. Bkz. *MIGNE, P.G.*, cilt 7, cols. 433-1224. Çevirisi için, Bkz.: *The Writings of Irenaeus*. Çev. Alexander Roberts ve W. H. Rambaut. (Ante-Nicene Christian Library, 5, 9.) Edinburgh, 1868. 2 cilt

IZQUIERDO, SEBASTIAN. *Pratica di alcuni Esercitij Spirituali di S. Ignatio*. Rome, 1686.

JACOBI, JOLANDE. *Complex / Archetype / Symbol*. Çev. Ralph Manheim. New York (Bollingen Series) ve Londra, 1959.

JACOBSOHN, HELMUTH. "Die dogmatische Stellung des Konigs in der Theologie der alten Aegypter," *Aegyptologische Forschungen* (Gliickstadt), no. 8 (1939).

JAEFE, ANIELA. "Bilder und Symbole aus E. T. A. Hoffmanns Marchen 'Der Goldne Topf,'" C. G. JUNG. *Gestaltungen des Unbe wussten* içinde. Zürih, 1950.

JAMES, M. R. (çev.) *The Apocryphal New Testament*. Oxford, 1924.

JAMES, WILLIAM. *The Varieties of Religious Experience*. Londra, 1902.

JANET, PIERRE. *L'Automatisme psychologique*. Paris, 1889.

——. *L' État mental des hysteriques*. Paris [1893]. Çevirisi için, Bkz.: *The Mental State of Hystericals*. Çev. Caroline Rollin Corson. New York ve Londra, 1901.

——. *Les Névroses*. Paris, 1909.

——. *Névroses et idées fixes*. Paris, 1898. 2 cilt

JEROME, SAINT. *Epistola II ad Theodosium et ceteros Anaehoretas. Hieronymi Epistularum Pars I* içinde. (Corpus Scriptorum Ecclesias ticorum Latinorum, 54.) Viyana ve Leipzig, 1910.

JUNG, CARL GUSTAV. "Ziele der Psychotherapie." *Praxis der Psychotherapie* içinde. ("The Aims of Psychotherapy." *The Practice of Psychotherapy* içinde. Toplu eserleri Cilt 16. New York ve Londra, 2. edisyon, 1966.)

——. *Aion. Beiträge zur Symbolik des Selbst.* 1976. (*Aion: Researches into the Phenomenology of the Self.* Toplu Eserleri, Cilt 9, Bölüm II. New York ve Londra, 2. edisyon, 1968.)

——. *Studien über alchemistische Vorstellungen.* 1978. (*Alchemical Studies*. Toplu eserleri, Cilt 13. New York ve Londra, 1968.)

——. "Antwort Aus Hiob". *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion* içinde. ("Answer to Job." Psychology and Religion: West and East içinde, q.v.)

——. "Brüder Klaus". *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion* içinde. ("Brother Klaus." Psychology and Religion: West and East içinde, q.v.)

——. *Zivilisation im Übergang. 1974.* (*Civilization in Transition.* Toplu eserleri, Cilt 10. New York ve Londra, 1964.)

——. *Collected Papers on Analytical Psychology.* Ed. Constance Long. 2. edisyon, Londra, 1917; New York, 1920.

——. Commentary on "The Secret of the Golden Flower." Alchemical Studies içinde. (Bkz. ayrıca WILHELM ve JUNG, The Secret of the Golden Flower.)

——. "Das Rätsel von Bologna." *Mysterium Coniunctionis* içinde. ("The Enigma of Bologna." *Mysterium Coniunctionis* içinde, q.v., par. 5 vd.)

——. "Instinkt und Unbewußtes." *Die Dynamik des Unbewußten* içinde. ("Instinct and the Unconscious." *The Structure and Dynamics of the Psyche* içinde, q.v.

——. *Memories, Dreams, Reflections.* Kaydeden ve ed. Aniela Jaffé. Çev. Richard ve Clara Winston. New York ve Londra, 1963. (ABD ve İngiltere edisyonları farklı sayfalandırılmıştır.)

——. *Mysterium Coniunctionis.* [Untersuchungen über die Trennung und Zusammensetzung der seelischen Gegensätze in der Alchemie. Unter Mitarbeit von Marie-Louise von Franz.] *1968.*

——. "Der Struktur der Seele. *Die Dynamik des Unbewußten* içinde. ("On the Nature of the Psyche." *The Structure and Dynamics of the Psyche* içinde, q.v.)

——. "Zur Psychologie und Pathologie sogenannter okkulter Phänomene." *Psychiatrische Studien* içinde. ("On the Psychology and Pathology of So-called Occult Phenomena." *Psychiatric Studies* içinde, q.v.)

——. "Paracelsus als geistige Erscheinung." *Studien über alchemistische Vorstellungen* içinde. ("Paracelsus as a Spiritual Phenomenon." *Alchemical Studies* içinde, q.v.)

——. "Der philosophische Baum". *Studien über alchemistische Vorstellungen* içinde. ("The Philosophical Tree." *Alchemical Studies* içinde, q.v.)

——. *Praxis der Psychotherapie* [Beiträge zum Problem der Psychotherapie und zur Psychologie der Übertragung]. 1958. *The Practice of Psychotherapy*. Toplu eserleri, Cilt 16. New York ve Londra, 2. edisyon, 1966.

——. *Psychiatrische Studien*. 1966. (*Psychiatric Studies*. Toplu eserleri, Cilt 1. New York ve Londra, 1957.)

——. "Versuch einer Psychologischen Deutung des Trinitätsdogmas". *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion* içinde. ("A Psychological Approach to the Dogma of the Trinity." *Psychology and Religion: West and East* içinde, q.v.)

——. Psychological Commentary on "The Tibetan Book of the Dead." A.g.e içinde.

——. *Psychologische Typen*. 1960. [Neunte, rev. Auflage. 1967: Zehnte, rev. Auflage. 14. Auflage 1981.] (*Psychological Types*. Toplu eserleri, Cilt 6. Alternatif kaynak: çev. H. G. Baynes, Londra ve New York, 1923.)

——. *Psychologie und Alchemie*. 1972. (*Psychology and Alchemy*. Toplu eserleri, Cilt 12. New York ve Londra, 2. edisyon, 1968.)

——. "Zur Psychologie Östlicher Meditation". *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion* içinde. ("The Psychology of Eastern Meditation." Psychology and Religion: West and East içinde, q.v.)

——. "Die Bedeutung der Analytischen Psychologie für die Erziehung." *Über die Entwicklung der Persönlichkeit* içinde.

("Psychology and Education." *The Development of Personality* içinde. Toplu eserleri Cilt 17. New York ve Londra, 1954.)

——. "Psychologie und Religion." *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion* içinde. ("Psychology and Religion" (The Terry Lectures). *Psychology and Religion: West and East* içinde, q.v.)

——. *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion.* 1963. (*Psychology and Religion: West and East.* Toplu eserleri, Cilt 11. New York ve Londra, 1958.)

——. "Die Psychologie der Übertragung." *Praxis der Psychotherapie* içinde. ("The Psychology of the Transference." *The Practice of Psychotherapy* içinde, q.v.)

——. (*Psychology of the Unconscious.* Çev. Beatrice M. Hinkle. New York, 1916; Londra, 1917. [*Symbols of Transformation* başlığıyla revize edilir, q.v.])

——. "Die Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewußten." *Zwei Schriften über Analytische Psychologie* içinde. ("The Relations between the Ego and the Unconscious." *Two Essays on Analytical Psychology* içinde, q.v.)

——. "Geist und Leben." *Die Dynamik des Unbewußten* içinde. ("Spirit and Life." *The Structure and Dynamics of the Psyche* içinde, q.v.)

——. "Der Geist Mercurius." *Studien über alchemistische Vorstellungen* içinde. ("The Spirit Mercurius." *Alchemical Studies* içinde, q.v.)

——. *Die Dynamik des Unbewußten.* 1967. (*The Structure and Dynamics of the Psyche,* Toplu eserleri, Cilt 8. New York ve Londra, 1960.)

——. "Die Struktur der Seele." *Die Dynamik des Unbewußten* içinde. ("The Structure of the Psyche." *The Structure and Dynamics of the Psyche* içinde, q.v.)

——. *Symbole der Wandlung* [Analyse des Vorspiels zu einer Schizophrenie] 1973. (*Symbols of Transformation.* Toplu eserleri, Cilt 5. New York ve Londra, 2. edisyon, 1967.)

——. "Synchronizität als ein Prinzip akausaler Zusammenhänge." *Die Dynamik des Unbewußten* içinde. ("Synchronicity: An Acausal Connecting Phenomenon," *The Structure and Dynamics of the Psyche* içinde, q.v.)

——. "Die transzendente Funktion." *Die Dynamik des Unbewußte* içinde. ("The Transcendent Function." A.g.e. içinde.)

——. "Das Wandlungssymbol in der Messe." *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion* içinde. ("Transformation Symbolism in the Mass." *Psychology and Religion: West and East* içinde, q.v.)

——. *Zwei Schriften über Analytische Psychologie.* 1964. (*Two Essays on Analytical Psychology.* Toplu eserleri, Cilt 7. New York ve Londra, 2. edisyon, 1966.)

——. "Die Visionen des Zosimos." *Studien über alchemistische Vorstellungen* içinde. ("The Visions of Zosimos." Alchemical Studies içinde, q.v.)

——. *Von den Wurzeln des Bewusstseins.* Zürih, 1954.

——. *Wandlungen und Symbole der Libido.* Leipzig ve Viyana, 1912.

——. "Wotan." *Zivilisation im Übergang* içinde. ("Wotan." Civilization in Transition içinde, q.v.)

KERNER, JUSTINUS. *Die Seherin von Prevorst.* Stuttgart ve Tübingen, 1829. 2 cilt Çevirisi için, Bkz.: The Seeress of Prevorst. Çev. Mrs. [Catherine] Crowe. New York, 1859.

KEYSERLING, HERMANN COUNT VON. *Sixdamerikanische Meditationen.* Stuttgart, 1932. (*South-American Meditations.* Çev. Therese Duerr. New York ve Londra, 1932.)

KHUNRATH, HENRICUS. *Von hylealischen, das ist, primaterialischen . . . Chaos.* Magdeburg, 1597.

KIRCHER, ATHANASIUS. *Mundus subterraneous.* Amsterdam, 1678.

KLAGES, LUDWIG. *Der Geist als Widersacher der Seele.* Leipzig, 1929 32. 3 cilt

KNORR VON ROSENKOTH, CHRISTIAN. *Kabbala Denudata.* Sulzbach, 1677-78 (Cilt I); Frankfurt a. M., 1684 (Cilt II). 2 cilt (Adumbratio Kabbalae Christianae, cilt II ek) Bölüm çevirisi için, Bkz.: S. LIDELL MACGREGOR MATHERS. *The Kabbalah Unveiled.* Londra, 1887. KOEPGEN, GEORG. *Die Gnosis des Christentums.* Salzburg, 1939.

KOHLER, REINHOLD. *Kleinere Schriften zur Marchenforschung.* Weimar, 1898.

Kuran. Çev. N. J. Dawood. (Penguin Classics.) Harmondsworth, 1956.

LACTANTIUS FIRMIANUS. *Divinae institutiones. Opera omnia* içinde. Ed. Samuel Brandt ve Georg Laubmann. (Corpus scrip torum ecclesiasticorum Latinorum.) Viyana, 1890-97. 3 cilt Cilt I. Çevirisi için, Bkz.: *The Works of Lactantius.* Çev. William Fletcher. (Ante-Nicene Christian Library, 21, 22.) Edin burgh, 1871. 2 cilt

LAGNEUS, DAVID. "Harmonia seu Consensus philosophorum chemi corum" (Harmonia chemica). Bkz. (A) *Theatrum chemicum*, vi.

LAMBSPRINGK. Bkz. WAITE.

LA ROCHEFOUCAULD, FRANÇOIS DE. *Réflexions ou sentences et maximes morales et réflexions diverses.* (*The Moral Maxims and Reflections of the Duke de la Rochefoucauld.* Çev. George H. Powell. Londra, 1903.

LAVAUD, BENOÎT. *Vie Profonde de Nicolas de Flue.* Fribourg, 1942.

LE BON, GUSTAVE. *The Crowd.* 19. basım., Londra, 1947. (İngilizce versiyonu ilk olarak 1896'da yayımlanmıştır.)

LEISEGANG, HANS. *Die Gnosis.* Leipzig, 1924.

LENGLET DU FRESNOY, PIERRE NICOLAS. *Histoire de la philosophie hermétique.* 1742. 3 cilt

LEONE EBREO (Leo Hebraeus) (Don Judah Abarbanel). *The Philosophy of Love.* Çev. F. Friedeberg-Seeley ve Jean H. Barnes. Londra, 1937.

LÉVY-BRUHL, LUCIEN. La *Mythologie primitive.* Paris, 1935.

[Liber mutus.] *Mutus liber, in quo tamen tola Philosophia hermetica figuris hieroglyphicis depingitur.* La Rochelle, 1677.

LONGFELLOW, HENRY WADSWORTH. *The Song of Hiawatha.* Boston, 1855.

LÜDY, F. *Alchemistische und Chemische Zeichen.* Berlin, 1929.

MCGLASHAN, ALAN. "Daily Paper Pantheon," *The Lancet* (Londra), cilt 264(1) (1953), 238-39.

MACROBIUS. *Commentary on the Dream of Scipio.* Çev. William Harris Stahl. (Records of Civilization, Sources and Studies, 48.) New York, 1952.

MAEDER, A. "Essai d'interpretation de quelques reves," *Archives de psychologie* (Cenevre), VI (1907), 354-75.

——. "Die Symbolik in den Legenden, Marchen, Gebrauchen, und Traumen," Psychologisch-neurologische Wochenschrift (Halle), X (1908-9), 45-55.

MAIER, MICHAEL. *De circulo physico quadrato.* Oppenheim, 1616.

——. *Symbola aureae mensae duodecim nationum.* Frankfurt a. M., 1617.

MAITLAND, EDWARD. *Anna Kingsford: Her Life, Letters, Diary, and Work.* Londra, 1896. 2 cilt Maitrayana-Brahmana Upanishad. *The Upanishads*, içinde Bölüm 11. Çev. F. Max Miiller. (Sacred Books of the East, 15.) Oxford, 1900.

Majjhima-Nikaya. Bkz. BHIKKHU SILACARA (ed. ve çev.). *The First Fifty Discourses from the Collection of the Middle-Length Dis courses (Majjhima Nikaya) of Gotama the Buddha.* Breslau ve Leipzig, 1912-13. 2 cilt

MANGETUS, JOANNES JACOBUS. Bkz. ileride (A).

MASENIUS, JACOBUS. *Speculum imaginum veritatis occultae.* Köln, 1714. 2 cilt

MATTHEWS, WASHINGTON. "The Mountain Chant." *Fifth Annual Report of the U. S. Bureau of American Ethnology* içinde. Washington, 1887. (Ss. 379-467·)

MECHTHILD, SAINT. The *Revelations of Mechthild of Magdeburg (1210-1297), or The Flowing Light of the Godhead.* Çev. Lucy Menzies. Londra, 1953.

MEIER, C. A. *Antike Inkubation und Moderne Psychotherapie*, Zürih, 1949.

——. "Spontanmanifestationen des kollektiven Unbewußten," *Zentralblatt fiir Psychotherapie* (Leipzig), XI (1939), 284.

MENNENS, GULIELMUS. Aurei velleris, sive sacrae philosophiae, natu rae et artis admirabilium libri tres. Antwerp, 1604. Bkz. ayrıca "De aureo vellere" in (A) Theatrum chemicum, vii.

MEYRINK, GUSTAV. *Der weisse Dominikaner.* Viyana, 1921.

MIGNE, JACQUES PAUL (ed.). Patrologiae cursus completus. [P.L.] Latin serisi. Paris, 1844-64. 221 cilt

[P.G.] Yunan serisi, Paris, 1857-66. 166 cilt (Bu eserlere metinde sırasıyla "Migne, P.L.," ve "Migne, P.G." olarak değinilmiştir.)
MORIENUS ROMANUS. "De compositione Alchemiae." Bkz. (A) MANGE TUS, *Bibliotheca chemica curiosa*, ii.
Musaeum hermeticum. Bkz. WAITE.
MYLIUS, JOHANN DANIEL. *Philosophia reformata*. Frankfurt a. M., 1622.
Mythographus Vaticanus III. Bkz.: *Classicorum Auctorum e Vaticanis Codicibus Editorums* Cilt 6: *Complectens Mythographi tres*. Ed. Angelo Mai. Rome, 1831.
NEEDHAM, JOSEPH. Science and Civilization in China. Cambridge, 1954- . (Cilt I ve II yayımlandı.)
NELKEN, JAN. "Analytische Beobachtungen iiber Phantasien eines Schizophrenen," Jahrbuch filr psychoanalytische und psychopath ologische Forschungen (Leipzig), IV (1912), 504ft.
NEUMANN, ERICH. *The Great Mother*. Çev. Ralph Man heim. New York (Bollingen Series XLVII) ve Londra, 1955.
——. *The Origins and History of Consciousness*. New York (Bol lingen Series XLII) ve Londra, 1954.
——. *Tiefenpsychologie und neue Ethik*. Zürih, 1949.
NEWCOMB, FRANC JOHNSON ve REICHARD, GLADYS A. *Sand-paintings of the Navajo Shooting Chant*. New York, 1938.
NIETZSCHE, FRIEDRICH. *Jenseits von Gut und Böse*. 1886. (*Beyond Good and Evil*. Toplu eserleri, 12. Çev. Helen Zimmern. 2. edisyon, Londra, 1909.)
——. *Also sprach Zarathustra*. 1886. (*Thus Spake Zarathustra*. Çev. Thomas Common, revize eden Oscar Levy ve John L. Beevers. Londra, 1932.)
——. *Gedichte und Spriiche*. Leipzig, 1898.
NIKLAUS VON DER FLUE (Brother Klaus). *Ein niitzlicher und loblicher Tractat von Bruder Claus und einem Bilger*. Nuremberg, 1488.
NINCK, MARTIN. *Wodan und germanischer Schicksalsglaube*. Jena, 1935.
ORANDUS, EIRENAEUS. Bkz. FLAMEL.
ORIGEN. *In Jeremiam homiliae. MIGNE, P.G.* içinde cilt 13, cols. 255-544.

——. *In Levitieum homiliae. MIGNE, P.G.* içinde, cilt 12, cols. 405-574·

——. *In libros Regnorum homiliae. MIGNE, P.G.* içinde., cilt 12.

[Panchatantra.] *The Panchatantra Reconstructed.* Hazırlayan Franklin Edgerton. (American Oriental Series, 2, 3.) New Haven, 1924. 2 cilt

PARACELSUS (Theophrastus Bombastes of Hohenheim). *De vita longa.* Ed. Adam von Bodenstein. Basel, 1562. Ayrıca bkz.: KARL SÜDHOFF (ed.). *Theophrast von Hohenheim genannt Paracelsus samtliche Werke.* Münih ve Berlin, 1922-35. 15 cilt (Cilt Ill, ss. 247 vd.)

PHILALETHES, EIRENAEUS. *Ripley Reviv'd: or, An Exposition upon Sir George Ripley's Hermetico-Poetical Works.* Londra, 1678.

PHILO JUDAEUS. *De opificio mundi. Philo* içinde. İng. çev. Francis Henry Colson ve George Herbert Whitaker. (Loeb Classical Library.) Londra ve New York, 1929. 12 cilt (Cilt I.)

PICINELLI, FILIPPO. Mondo simbolico. Milan, 1669. Lat. çev.: *Mundus symbolicus.* Köln, 1680-81.

PLATON. *The Symposium.* Çev. W. Hamilton. (Penguin Classics.) Harmondsworth, 1959.

——. *The Timaeus and the Critias.* Thomas Taylor çevirisi. (Bollingen Series III.) New York, 1944.

PLINIUS. [*Historia naturalis.*] *Natural History.* İng. çev. H. Rackham. (Loeb Classical Library.) Londra ve New York, 1938-. 10 cilt

PLUTARKHOS. *De genio Socratis. Moralia* içinde. Ed. C. Hubert ve ark. Leipzig, 1892-1935. 7 vols (Cilt III, ss. 460-511.)

PREISENDANZ, KARL. *Papyri Graeeae magieae.* Leipzig ve Berlin, 1928-31. 2 cilt

[PROPERTIUS, SEXTUS.] *Propertius.* İng. çev. H. E. Butler. (Loeb Classical Library.) Londra ve New York, 1912.

PRUDENTIUS. *Contra Symmachum, Works* içinde. İng. çev. H. J. Thomson. (Loeb Classical Library.) Londra ve Cambridge, Mass., 1949-53. (Cilt I, s. 344; Cilt II, s. 97.)

RACHAIDIBUS. "De materia philosophici lapidis." Bkz. (A) *Artis auriferae*, vi.

RADIN, PAUL. *The World of Primitive Man.* New York, 1953.

RAHNER, HUGO. "Antenna Crucis II: Das Meer der Welt," *Zeitsehrift für Katholisehe Theologie* (Innsbruck), LXVI (1942), 80 vd.

——. "Earth Spirit and Divine Spirit in Patristic Theology." *Spirit and Nature* içinde. (*Eranos Jahrbuch makaleleri*, 1.) Çev. Ralph Manheim. New York (Bollingen Series XXX), 1954; Londra, 1955.

——. "Die seelenheilende Blume," Eranos Jahrbuch (Zürih), XII (C.G. Jung Festgabe, 1945), 117-239.

RANK, OTTO. *Der Mythus von der Geburt des Helden*. Leipzig ve Viyana, 1922. (*The Myth of the Birth of the Hero*. Çev. F. Robbins ve Smith Ely Jelliffe. New York, 1952.)

READ, JOHN. *Prelude to Chemistry*. Londra, 1939.

REITZENSTEIN, RICHARD. *Poimandres*. Leipzig, 1904.

REUSNER, HIERONYMUS. *Pandora: das ist, die edelst Gab Gottes, oder der Werde und heilsame Stein der Weysen*. Basel, 1588.

RHINE, J. B. New Frontiers of the Mind. Londra, 1937.

RICHARD OF ST. VICTOR. *Benjamin minor. MIGNE, P.L.* içinde, cilt 196, cols. 1-64.

Rig-Veda. Bkz.: *Hindu Scriptures*. Ed. Nicol MacNicol. (Every man's Library.) Londra ve New York, 1938. Bkz. ayrıca DEUSSEN.

RIKLIN, F. "Uber Gefangnispsychosen," *Psychologisch-neurologische Wochenschrift* (Halle), IX (1907), 269-72.

——. *Wunscherfiillung und Symbolik in Märchen*. Leipzig ve Viyana, 1908. (*Wishfulfilment and Symbolism in Fairy Tales*. Çev. William A. White. (Nervous and Mental Disease Monograph Series, 21.) New York, 1915.)

RIPLEY, SIR GEORGE. "Cantilena." *Opera omnia chemica* içinde. Kassel, 1649.

Rosarium philosophorum. Secunda pars alchimiae de lapide philosophico. Frankfurt a. M., 1550. Bkz. ayrıca (A) *Artis auriferae*, viii.

ROSCHER, WILHELM HEINRICH. *Ausführliches Lexikon der Grie ehisehe und Römische Mythologie*. Leipzig, 1884-1937. 6 cilt

ROSENCREUTZ, CHRISTIAN. *Chymisehe Hoehzeit*. Strasbourg, 1616. Çevirisi için Bkz.: *The Hermetiek Romance; or, The Chemical Wedding*. Çev. E. Foxcroft. Londra, 1690.

ROSINUS. Bkz. ZOSIMUS.

ROUSSELLE, ERWIN. "Spiritual Guidance in Contemporary Taoism." *Spiritual Disciplines* içinde. (Eranos Jarbuch makaleleri, 4), Çev. Ralph Manheim. New York (Bollingen Series XXX) ve Londra.

RULAND, MARTIN. Lexicon alchemiae. Frankfurt a. M., 1612. (A *Lexicon of Alchemy*. [Londra, 1893.])

RUSKA, JULIUS FERDINAND. "Die Vision des Arisleus." [KARL SUD HOFF, ed.] *Historische Studien und Skizzen zur Natur und Heil wissenschaft* içinde. Berlin, 1930.

SALOMON, RICHARD. *Opicinus de Canistris*. (Warburg Institute çalışmaları, I a ve b.) Londra, 1936. 2 bölüm.

Samyutta-Nikaya. Bkz.: *The Book of the Kindred Sayings* (Sangyutta Nikaya). Bölüm II: *The Nidana Book* (Nidana-Vagga). Çev. Mrs. C. A. F. Rhys Davids. Londra, [1922]. Ayrıca: *Dialogues of the Buddha*. Bölüm II. Çev. T. W. ve C. A. F. Rhys Davids. (Sacred Books of the Buddhists, 3.) Londra, 1951.

Sanatsugatiya. Bkz.: *The Bhagavadgitaj with the Sanatsugatiya and the Anugita*. Çev. Kashinath Trimbak Telang. (Sacred Books of the East, 8.) Oxford, 1882.

[SAND, GEORGE.] *Intimate Journal of George Sand*. Çev. ve ed. Marie Jenney Howe. New York, 1929.

SCHELER, MAX FERDINAND. *Die Stellung des Menschen im Kosmos*. Darmstadt, 1928.

SCHILLER, FRIEDRICH. *Die Piccolomini. Schillers Werke* içinde. Ed. Paul Brandt. Leipzig, [1923]. 5 cilt (Cilt Ill, ss. 59-174.)

SCHMALTZ, GUSTAV. *Osthche Weisheit und Westliche Psychotherapie*. Stuttgart, 1951.

SCHMITZ, OSKAR A. H. *Marehen aus dem Unbewußten*. Münih, 1932.

SCHOPENHAUER, ARTHUR. *Aphorismen zur Lebensweisheit*. Çevirisi: *Essays from the Parerga and Paralipomena*. Çev. T. Bailey Saunders. Londra, 1951. ("The Wisdom of Life", "The Art of Controversy," içinde ss. 56-71.) (Orijinali: Sammt liehe Werke. Ed. Julius Frauenstadt. Cilt V: *Parerga und Paralipomena*, 1. Leipzig, 1877.)

SCHREBER, DANIEL PAUL. *Denkwurdigkeiten eines Nervenkranken*. Leipzig, 1903. (*Memoirs of My Nervous Illness*. Çev. Ida Macalpine ve Richard A. Hunter. Londra, 1955.)
SCHUBERT, GOTTHILF HEINRICH VON. *Altes und Neues aus dem Gebiet der inneren Seelenkunde*. Leipzig, 1825-44. 5 cilt
SCHULTZ, WOLFGANG. *Dokumente der Gnosis*. Jena, 1910.
SCOTT, WALTER (ed.). *Hermetica*. Oxford, 1924-36. 4 cilt
SENDIVOGIUS, MICHAEL (Micha Sedziwoj). "Epistola XIII." Bkz. (A) MANGETUS, *Bibliotheca chemica curiosa*, iii.
"Septem tractatus seu capitula Hermetis Trismegisti." Bkz. (A) *Ars chemica*.
Shatapatha-Brahmana. Çev. Julius Eggeling. (Sacred Books of the East, 12.) Oxford, 1882.
Shvetashvatara Upanishad. Bkz. HUME.
SILBERER, HERBERT. *Problems of Mysticism and Its Symbolism*. New York, 1917.
SLOANE, WILLIAM M. *To Walk the Night*. New York, 1937.
SPAMER, ADOLF (ed.). *Texte aus der deutschen Mystik des 14. und 15. Jahrhunderts*. Jena, 1912.
SPENCER, SIR WALTER B. ve GILLEN, FRANCIS JAMES. *The Northern Tribes of Central Australia*. Londra, 1904.
SPITTELER, CARL. *Prometheus und Epimetheus*. Jena, 1920. (*Prometheus and Epimetheus*. Çev. James Fullarton Muirhead. Londra, 1931.)
——. *Imago*. Jena, 1919.
STADE, BERNHARD. *Biblische Theologie des Alten Testaments*. Cilt I. Tübingen, 1905.
STEVENSON, JAMES. "Ceremonial of Hasjelti Dailjis and Mythical Sand Painting of the Navaho Indians." *Eighth Annual Report of the U. S. Bureau of American Ethnology, 1886-87 içinde*. Washington, 1891. (Ss. 229-85.)
STOECKLI, ALBAN. *Die Visionen des seligen Bruder Klaus*. Einsiedeln, 1933·
SUSO, HENRY. *Little Book of Eternal Wisdom and Little Book of Truth*. Çev. James M. Clark. Londra, [1953].
SUZUKI, DAISETZ TEITARQ. *An Introduction to Zen Buddhism*. Londra, [1948].

TERTULLIANUS. *Apologeticus adversus gentes.* Bkz. *MIGNE, P.L.*, cilt 1, cols. 257-536.

TONQUEDEC, JOSEPH DE. *Les Maladies nervueuses ou mentales et Ies manifestations diaboliques.* Paris, 1938.

"Tractatulus Aristotelis." Bkz. (A) *Artis auriferae*, v.

Tractatus aureus. Bkz. (A) *Artis auriferae*; MANGETUS, *Bibliotheca chemica curiosa*, i; *Ars chemica*, i. "Turba philosophorum." Bkz.: JULIUS FERDINAND RUSKA.

"Turba Philosophorum". Berlin, 1931.

Upanishads. Bkz. HUME; Maitrayana-Brahmana Upanishad.

USENER, HERMANN. *Das Weihnachtsfest.* 2. edisyon, Bonn, 1911.

Vedanta-Sutras, with the Commentary of Ramanuga (Ramanuja). Çev. George Thibaut. Bölüm III. (Sacred Books of the East, 48.) Oxford, 1904.

VIGENERUS (Blaise de Vigenere). "Tractatus de igne et sale." Bkz. (A) *Theatrum chemicum*, viii.

"Visio Arislei." Bkz. *Rosarium philosophorum.*

VITUS, RICHARDUS (Richard White of Basingstoke). *Aelia Laelia Cris pis.* Padua, 1568.

VOLLERS, K. "Chidher," *Archiv für Religionswissenschaft* (Leipzig), XII (1909), 234-384.

WAITE, ARTHUR EDWARD (ed. ve çev.). *The Hermetic Museum Restored and Enlarged.* Londra, 1953. 2 cilt (The Book of Lamb spring, I, ss. 271-306.)

WARNECKE, JOHANNES. *Die Religion der Batak.* Leipzig, 1909.

WECKERLING, ADOLF (çev.). *Ananda-raya-makhi. Das Glilck des Lebens.* (Arbeiten der deutsch-nordischen Gesellschaft für Geschichte der Medizin, der Zahnheilkunde und der Nervenwissen schaften, 13.) Greifswald, 1937.

[WEI PO-YANG.] "An Ancient Chinese Treatise on Alchemy entitled Ts'an T'ung Ch'i, yazan Wei Po-yang yaklaşık 142 MS." Çev. Lu-ch'iang Wu ve Tenney L. Davis. *Isis* içinde (Brüj), XVIII (1932), 210-89.

WELLS, HERBERT GEORGE. *The War of the Worlds.* Londra, 1898.

WILHELM, RICHARD ve JUNG, CARL GUSTAV. *The Secret of the Golden Flower.* Çev. Cary F. Baynes. Londra ve New York, 1931; revize basımı, 1962.

——. Bkz. ayrıca *I Ching*.
WILLIAMS, MENTOR L. (ed.). *Schoolcraft's Indian Legends*. East Lansing, Michigan, 1956.
WINTHUIS, JOSEF. Das *Zweigeschlechterwesen bei den Zentralaus traliern und andern Volkern*. Leipzig, 1928.
WOLFF, TONI "Einfiihrung in die Grundlagen der komplexen Psy chologie." *Die kulturelle Bedeutung der komplexen Psychologie* içinde. Berlin, 1935. (Ss. 1-168.)
WOODROFFE, SIR JOHN. *Shakti and Shakta*. Madras, 1920.
——. Bkz. ayrıca AVALON.
WUNDT, WILHELM. *Grund zuge der physiologischen Psychologie*. Leipzig, 1874. (*Principles of Physiological Psychology*. 5. Almanca edisyonundan çeviri. Londra, 1904.)
——. *Volkerpsychologie*. Leipzig, 1911-20. 10 cilt
WYLIE, PHILIP. *Generation of Vipers*. New York, 1942.
ZIMMER, HEINRICH. *Philosophies of India*. Ed. Joseph Camp bell. New York (Bollingen Series XXVI) ve Londra, 1952.
[ZOSIMOS.] "Rosinus ad Sarratantam Episcopum." Bkz. (A) *Artis auriferae*, iii.

DİZİN

A

abaissement du niveau mental 142, 165, 184
Adem 2, 40, 158, 167, 388, 400, 411
Aden Bahçesi 40, 49, 382
Adler, Alfred 58,
Adler, Gerhard 427
agathodaimon 388
Aion 9, 56, 165, 167, 194, 311, 328, 377, 380, 391, 498, 502, 536
akbaba 61, 64
Akhurayim 400, 401, 402, 408
Alanus de Insulis 396, 528
albedo 166
alcheringamijina 148
alegori 16, 53, 204, 218, 226, 232
Allah 162, 163, 167, 172, 174
Almanya 150
Amerika Yerlileri 294
Amitayur-dhyana Sutra 399, 418, 527
amnezi 142
anamnezi 254
Ananda 547
angelos 169
Angelus Silesius 23
anima 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 54, 56, 72, 73, 75, 83, 87, 88, 89, 90, 102, 105, 106, 108, 115, 118, 146, 147, 204, 208, 214, 215, 216, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 243, 246, 266, 273, 277, 278, 280, 283, 284, 286, 290, 311, 312, 313, 327, 328, 329, 330, 384, 388, 391, 487, 507, 516, 517
anima mundi 273, 517
animus 38, 44, 115, 147, 208, 215, 224, 231, 243, 250, 266, 283, 286, 327, 330, 331, 334, 376, 383, 387, 389, 406, 409, 487, 516
anka kuşu 139, 498
Anna Kingsford 82, 541
anne kompleksi 104, 105, 109, 115, 120
Anthropos 338, 363, 373, 378, 383, 497, 510
antitez 242, 276, 277
antropomorfik 84, 208, 220
Aphrodite 399
apokatastasis 428
Apollon 274
Apuleius 46, 68, 129, 151, 424
aqua permanens 165
Arap 175
arı 218, 231
Aristoteles 93, 157
Ars chemica 534, 546, 547
Artis auriferae 158, 187, 205, 525, 527, 528, 530, 543, 544, 547, 548
arzu doyumu 216
Asklepios 381

aslan 220, 269, 270, 281, 296, 408, 428, 497
ast işlev 146, 247, 276, 283, 373
astroloji 380, 419
aşağılık hissi 109
atalar 221
Atlantis 45, 303
atman 202, 382
Attis 100, 104
auctor rerum 414
Aurea hora 158, 525, 528
Aurora consurgens 525, 528
aurum philosophicum 375
Avalon, Arthur 53, 88, 218, 301
ay 100, 160, 217, 218, 229, 230, 233, 363, 385, 416, 417, 419, 420, 429, 499, 508
Ayik 200
Aziz Augustinus 14, 93
Aziz Pavlus 143, 144, 162
Aziz Petrus 297
Aziz Yuhanna 161, 420

B

baba kompleksi 104, 108, 249
Baba Yaga 281
Balık 17, 38, 164, 165, 167, 168, 380, 501
Bandelier, Adolph 294
Banziger, 427
barbar 300
Bardesanes 30
Barlach, Ernst 250
Basel 306, 525, 526, 527, 530, 543, 544
Basilides 403
Bastian, Adolf 58, 97, 179
Batak 123, 547
Baubo 108, 217, 218
Baynes 222, 412, 430, 535, 537, 547
Beauvais 297
Ben-bilinci 156, 320, 323, 329
benedicta viriditas 393
Benoît, Pierre 42, 45, 89, 233, 328, 330
Berthelot, Marcellin 158, 166, 187, 369, 391
Beşgen 421
beyin-omurilik 32
Binah 400, 408
Bin Gorion, Micha Joseph 172
biyoloji 44, 300
Blanke, Fritz 20, 21, 81
Bouché-Leclercq, Auguste 417
Bouelles, Charles de 20, 529
Bousset, Wilhelm 161
Bovillus, Karl 20
Bozzano 363
Böhme, Jakob 22, 23, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 378, 384, 391, 393, 399, 401, 402, 403, 404, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 414, 415, 429, 508, 514, 515, 523, 529
Brahma 329, 503, 511
browny 259
Buda 135, 154, 168, 188, 329, 401, 407, 411, 412, 489, 494, 498
Budizm 135, 391, 431
bugari 182
büyükanne 87, 100
büyükbaba 123, 251
Bythos 29

C-Ç

cauda pavonis 403, 404, 411, 508
causa instrumentalis 291
Caussin, Nicholas 397, 398, 416
chakra 528
chen-yen 338, 377

cıva 367, 369, 376, 382, 383, 384, 403, 404, 419
Cicero 397
Cizvit 397
Clement, İskenderiyeli 207, 530
Comarius 236
complexio oppositorum 22, 174, 383
Corpus Hermeticum 14, 67, 93
Cucorognalar 299
Cumont, Franz 160, 381
cüce 186, 187, 195, 258, 259, 262
çakra 53
çarmıha gerilme 285, 299
çivi 269, 274
çözülüm 55, 195, 323, 326, 512, 521
çözünme 165

D

Daimon 516
daimonion 291
damat 289, 290
Dans 231
Dante Alighieri 82, 271, 494
Daudet, Leon 148
Deccal 166
Dee, John 399, 526
defne 404, 405
Deianeira 146, 396
Demokritos 73, 74, 154, 397
Derviş 521
dhyana 399, 418, 527
Diana 228
Dionysos 80, 129, 140
Dioskurlar 144, 155, 171
Don Juanizm 104, 106
dorje 488
Dorn 227, 228, 403, 526
dromenon 152
duygulanım 321, 322, 367, 383, 403, 429
duyusallık 373, 392, 405, 408
düşmüş melek 249

E

ecclesia spiritualis 106
Efeslilere Mektup 144
ejderha 30, 101, 186, 189, 220, 230, 231, 235, 265, 369, 381, 384, 489, 509, 510, 516, 517
Eleusis 25, 137, 139, 161, 208, 237, 532
Elgon Dağı 200, 309
Elohim 380, 388, 395
Emma Jung 147, 286
Empusa 101
enantiodromia 53, 250, 266, 277, 313, 421, 428
enkarne 135
Enkidu 172
ensest fantezisi 83
entelekheia 194
Erich Neumann 411
eşek 231, 297, 298, 299
etkin imgeleme 64, 69, 184, 188, 222, 251, 336, 404, 425, 513
Exercitia spiritualia 156

F

fallus 280, 387, 487
fantezi 39, 54, 84, 87, 183, 184, 188, 203, 212, 219, 221, 223, 231, 330, 335, 336, 338
Faust 42, 43, 117, 137, 173, 188, 209, 216, 271, 328, 330, 506, 522, 533
fenomenoloji 70, 71, 295
Fierz-David, Linda 42, 147, 532
filius sapientiae 128, 187, 201

Firavun 60, 152
Franz, Marie-Louise von 253, 531, 534, 536
Freud, Sigmund 13, 58, 60, 61, 65, 71, 86, 87, 102, 181, 319, 327

G

Galatea 506
gana 142
Geist 28, 158, 242, 243, 244, 246, 273, 373, 378, 381, 507, 538, 539
Gılgamış 172
Gnosis 88, 161, 196, 205, 391, 529, 539, 540, 546
Gnostikler 81, 207
Goethe, Johann Wolfgang von 42, 87, 122, 125, 137, 188, 209, 243, 259, 271, 329, 330
Goetz, Bruno 188, 250
Göğe Yükseliş 130, 131
gül 100, 220, 391, 401, 492, 494, 495, 496, 498

H

Hades 110, 166, 217
hadım 54, 85, 86, 104, 208
Haggard, Rider 42, 45, 89, 233, 328, 330
Hamsin Yortusu 244
Harding, M. Esther 387
Hartmann, Eduard von 13, 180, 319
Hávamál 534
Havva 40, 382, 388
hazine 103, 189, 266, 501
Helios 55, 68, 151
Hephaistos 506
Herakleitos 28, 40
Herakles 60, 146, 197, 201, 279, 395, 396, 417
hermafrodit 86, 87, 90, 103, 187, 205, 208, 224, 507
Hermes 14, 52, 128, 158, 263, 294, 363, 371, 376, 377, 381, 382, 384, 507, 509, 510, 526
Hermes Trismegistus 14, 381, 507, 526
Hezekiel 271, 391, 401, 408, 420, 498, 522
Hızır 145, 158, 160, 161, 163, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175
Hiçlik 497, 515
hieros gamos 131, 207, 208, 266
hilebaz 294, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 311, 312
hilozoist 245
Hipparkhos 17
Hippolytos 208, 364, 381, 388, 395
Hiranyagarbha 168, 500, 502, 503, 510, 511
Hoffmann, E. T. Wilhelm 328, 417
homoousia 18
homunkulus 195, 259, 338, 373, 386, 505, 506, 508, 511
Horapollo 61, 64, 381, 534
Horatius 299
Horus 129, 271, 391, 401, 420, 494, 498, 522
Hölderlin, J. C. Friedrich 401
Hypnerotomachia Poliphili 42, 147, 218

I-İ

Ialdabaoth 367
Iamblichus 397

I Ching 53, 76, 255, 412, 414, 415, 489, 490, 535, 548
içedönük 147, 202, 501
ilham 52, 243, 244, 248
İlyas 166, 172, 274
imago Dei 429
infans noster 187
inflasyon 173, 212, 248, 426
İsis 55, 68, 114, 129, 424
İskenderiye 67
İskenderiyeli Clemens 397
İslam 145, 160, 175
İsrail 400
işlevler 97, 182, 267, 276, 282, 323
iyi ve kötü 49, 60, 402, 411, 412

J

Jacobi, Jolande 427
Jaffé, Anielle 10, 42, 536
James, William 30, 49, 71, 207, 244, 532, 533, 546
Janet, Pierre 71, 142, 184, 318, 319

K

K 177, 181, 529, 533, 547
ka 514
Kabeiroi 271, 522
kabul 24, 26, 38, 55, 59, 62, 72, 83, 94, 138, 156, 179, 241, 247, 249, 270, 308, 325, 372, 387, 389, 406, 407, 409, 410, 523
Kadüse 363
kâhin 234
Kali 101, 121, 124
Ka-mutef 283
Kant 76, 84, 95, 103, 180
karbunkül 403
Karkinos 417
Karl Bovillus 20
karma 135
kartal 408
kâse 167
Kazan 413
keçi 412, 416, 428
kehanet 229
Kehf 160, 162
Kenya 29, 169
Kerner, Justinus 70
Kierkegaard, Soren 18
Kleopatra 236
koç 261, 380, 428
kolektif bilinçdışı 9, 13, 23, 34, 36, 57, 58, 59, 184, 285, 330, 518
Konfüçyüs 413
Kore 17, 90, 100, 140, 177, 214, 215, 216, 217, 220, 230, 232, 237
korteks altı 196
korteksler 400
Ksenokrates 391
Kumru 68
kundalini yoga 498, 504
Kuran 133, 135, 145, 160, 161, 162, 165, 169, 171, 172, 540
kuzgun 269, 273, 274, 278, 412
Kybele 100, 104, 228

L

Laozi 334, 415
Lapis 167, 383, 414
La Rochefoucauld 40
Le Bon, Gustave 149
Leda 388
Legge 534
Leibniz, G. W. 180
Leonardo da Vinci 60, 61, 86, 532

Lévy-Bruhl, Lucien 15, 57, 148, 150
Liber de arte chymica 525
Libido 66, 539
Lilit 101
lingam 128, 487
Livyatan 381, 387, 502
Loki 506
lotus 100, 154, 220, 397, 400, 401, 431, 492, 494, 498
Loyolalı Ignatius 156
Luka 274, 364, 365, 410

M

Macrura 416
Maier, Michael 76, 370, 382
Maitrayana-Brahmana 504, 510, 541, 547
Majjhima Nikaya 412, 541
makrokozmos 385
mana 25, 47
mandala 21, 23, 49, 100, 365, 368, 374, 386, 396, 408, 412, 420, 421, 427, 430, 431, 487, 488, 492, 493, 494, 498, 499, 500, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 511, 512, 513, 514, 515, 517, 521
Maria aksiyomu 271, 369, 420, 491
Marsilio Ficino 385
Mater Dei 161
materyalizm 13
matris 406
Matta 399, 409, 410
Maya 487
Mecüc 170, 171, 173
Mefistofeles 161, 173, 216, 328
Meister Eckhart 187, 250, 531
melusina 38
Mercurius 158, 187, 202, 246, 250, 273, 285, 294, 364, 369, 373, 376, 377, 378, 381, 382, 384, 388, 389, 394, 398, 405, 408, 419, 507, 509, 510, 538
Merkabah 408
Merlin 264, 284
Meru 511
Meryem, Bakire 60, 61, 62, 68, 86, 87, 100, 101, 124, 125, 129, 136, 159, 218, 235, 281, 297, 364, 401, 405, 494, 495, 498, 523
metafizik 74, 76, 87, 94, 95, 122, 124, 139, 153, 156, 209, 319, 415, 488
Meyrink, Gustav 256
Mezmurlar 274, 398
Mısır 25, 30, 42, 60, 128, 159, 161, 297, 387, 397, 417, 514
Mısırlılar 397
mikrofizik 260
mikrokozmos 378
Milan 543
Mimir 37, 262
minera 383
mistisizm 59, 67
Mithras 498
mitoloji 60, 66, 69, 72, 200, 222, 233, 282
mizojini 87
Moira 101
Monogenes 364
M'tu-ya-kitabu 169
Muhammed 171, 403
Multatuli 418
Musa 145, 162, 163, 164, 165, 167, 171, 172, 363, 364, 402
Musaeum hermeticum 516, 542

mutlak 114, 131, 151, 162, 185, 202, 204, 223, 407
münzevi 256
mysterium 124, 207

N

Naas 388, 395
Naassen 500
Nasyonal Sosyalizm 291
nedensellik 191
Nietzsche, Friedrich 30, 43, 51, 52, 125, 140, 141, 143, 144, 173, 285, 299, 373
nigredo 166, 290
Nil 416, 417
nous 247, 383, 384
Nuh 274, 428
numen 29
nympha 38, 216

O-Ö

Odin 37, 262, 285, 412
Olympos 26, 86
omurilik 32, 501
opus alchymicum 338, 391, 422
Origen 428, 503
orji 217
Orpheus 52, 397
Osiris 139, 152, 166, 167, 262, 280
ouroboros 369, 492, 510
ölünün dirilmesi 428

P

palyaço 296, 304
Pan 29, 140
Panchatantra 417, 543
panik 29, 46, 150, 259, 491
Papa 296
Paracelsus 38, 161, 363, 389, 401, 537, 543
Paraklit 167
paranoya 145
parapsikoloji 295
parçalanmış 140, 280
Parmenides 396, 397, 402
participation mystique 32, 149
pelota 297
pentagram 513
peregrinatio 226
peri masalları 103, 253, 257, 277, 291
Perseus 222, 388
persona 33, 145, 146, 191
Philon 505
physis 247
pistis 424
Platon 45, 47, 49, 86, 93, 94, 97, 106, 147, 271, 273, 385, 512, 522
Pleroma 34, 364
Plinius 369
Plutarkhos 516
pneuma 61, 68, 243, 388, 391, 395, 396, 428
pneumatikos 39, 162, 164
Poimandres 52, 82, 158, 544
Poseidon 225
prakrti 101
Prakrti 101
prens 270, 284, 287
prenses 258, 259, 262, 269, 270, 276, 278, 280, 283, 284, 286, 287
prima materia 364, 367, 373, 515, 517
privatio boni 415
Prometheus 89, 273, 546
Propertius 417, 543
psychein 40
puer aeternus 128, 187, 188
Pulcinella 304
Pulcinellalar 299

Puruşa 101, 168, 396, 523

Q

Quito 150

R

Radin, Paul 294, 302, 306, 308
Rahner, Hugo 274, 416
Ramanuja 503, 547
rasyonalizm 113, 122
rebis 205
reenkarnasyon 51
Reformasyon 24
représentations collectives 15, 57, 60, 63, 79
rex gloriae 401, 415
Ripley 202, 262, 290, 329, 507, 543
Romalılar 25, 285
Romantikler 42
Rosarium philosophorum 157, 166, 403, 525, 544, 547
Rönesans 42
ruh rehberi 43

S-Ş

saat 156, 200, 220, 377, 391, 408
Sacred Books of the East 500, 503, 504, 527, 541, 545, 546, 547
samadhi 331
Samyutta-nikaya 329
Sanatsugatiya 500, 545
Sand, George 157, 542, 545, 546
sandalye 404
Sankhya felsefesi 101
Sapientia 60, 399
sarkikos 162, 164
Saturn 14, 367
saturnalia 296
Scheler, Max 28
Schiller, Friedrich 17, 206, 243
Schopenhauer, Arthur 146, 319
Schreber, D. Paul 54, 188, 320
seirene 38
Semele 129
semender 216, 515, 516
senarius 505
Senex 400
Seraf 391, 522
serpens mercurialis 381, 509
servus rubeus 201
Set 262, 387
Shankaracharya 251
Shatapatha-Brahmana 503, 546
Simon Magus 45, 236
Simya 338, 377, 509
sizigi 73, 83, 85, 224
Sol 412
Sophia 29, 60, 81, 100, 128
Sosyalizm 291
Spinoza, Baruch 16, 242, 245
spiritus 242, 244, 251, 384, 399
Stoeckli, Alban 20, 81
Stoikler 398
Sufi 169
summum bonum 20, 248, 516
sunak 160, 237, 413
Suzuki, D. T. 414
svastika 391, 392, 395, 398, 492, 502, 505, 514
Synesios 116
Şakti 218, 432, 487, 489, 495, 504
Şamanizm 73
Şekinah 400
Şiva 432, 487, 489, 495, 498, 499, 501, 504
Şiva-bindu 499, 501
şizofreni 195, 223, 320, 521, 522

T

tabu 41, 409
Tabula smaragdina 128, 272

taç 19, 151, 160, 189, 224, 386, 397
Tantrik 53, 218, 301, 432, 490, 528
Tao 31, 334
Tao Te Ching 334
Tarot 53
Tathagata 407, 412
tavaf 392, 494
tavşan 100
tavus kuşu 402, 403, 508
Tebhunah 400
temenos 492, 496
teozofi 303
Terk edilme 197
tetraktys 489
Theatrum chemicum 14, 166, 226, 530, 531, 534, 540, 541, 547
Theophrastus 543
theoria 209
Thoth 52
Tibet 391, 392, 412, 431, 490, 505, 509, 521
Tibet Budizmi 521
Tibet Ölüler Kitabı 431
Timaios 271, 273, 282, 512, 522
ting 414
Toni Wolff 328
Tonquédec 145
top oyunu 224
Tractatus aureus 14, 38, 157, 205, 377, 382, 525, 526, 547
tripudia 296
Truvalı Helene 236
Turba philosophorum 547

U-Ü

Ueli 306
Upanishad 144, 504, 510, 535, 541, 546, 547
Upanishadlar 382
Ursanna 228, 229
Usener, Hermann 97
üreme 107
üst insan 162

V

Vahiyler kitabı 21, 375, 493, 511
Valentinus 370
vas hermeticum 508
Venüs 42, 129, 218, 370
viriditas 393
Visio Arislei 166, 329, 525, 527, 547
Vişnu 382
Vitus, Richardys 38
Vollers, K. Chidher 164, 167, 169, 171, 172

W

Weimar 243, 532, 539
Wells, H. G. 150
Weltanschauung 285
Wilhelm, Richard 374, 412, 430, 431, 490, 533, 535
Woelflin, Heinrich 20
Woodroffe, sir John 88, 528
Wotan 285, 286, 287, 291, 539
Wundt, Wilhelm 70, 179, 242

Y

yang 31, 76, 131, 338, 415, 488, 547
yansıtma 16, 76, 77, 78, 81, 83, 88, 89, 117, 120, 122, 199, 220, 234, 311
yantra 431, 518, 521
Yaratılış 20, 367
Yecüc 170, 171, 173
Yehova 22, 124, 249, 295, 414
Yeşaya 167, 424
Yeşil Adam 160, 169

Yeşim 511
Yetişkin 210
yılan 189, 196, 216, 220, 225, 226, 234, 235, 236, 364, 365, 375, 376, 381, 382, 384, 388, 391, 395, 406, 420, 421, 428, 487, 490, 492, 494, 497, 499, 500, 501, 502, 508, 515
yıldız haritası 17, 379
yin 31, 76, 118, 131, 391, 415, 488
yoga 153, 255, 390, 487, 498, 504
Yoga-sutra 331
yogi 154, 487
yuen 489
Yumurta 338, 492
Yüce Anne 93, 123, 127, 128, 217, 275

Z

Zagreus 140
Zekeriya 166, 364
Zen Budizmi 414
Zerdüşt 30, 51, 52, 125, 140, 143, 144, 173, 299
Zeus 61, 388
Zimmer, Heinrich 101
Zodyak 381, 416, 417
Zohar 400
Zosimos 160, 236, 259, 363, 369, 539
Zülkarneyn 170, 171, 172, 173
Zürih 68, 70, 91, 133, 177, 185, 241, 294, 335, 415, 430, 508, 517, 521

ARKETİPLER VE KOLEKTİF BİLİNÇDIŞI

CARL GUSTAV JUNG

C. G. Jung'un en iyi bilinen ve en başta gelen teorilerinden biri, arketipler fikri ve bunların karşılığı olan kolektif bilinçdışı kavramıdır. Jung'a göre kolektif bilinçdışı, insanın içindeki ikinci bir psişik sistemdir. Bilincimizin kişisel doğasının aksine, kişisel değil kolektif bir karaktere sahiptir. Jung buna aynı zamanda "kişiler üstü bir doğanın genel psişik temeli" adını verir ve bu temel, edinilmiş değil kalıtsaldır. Sadece ikincil olarak bilinçli hale gelen önceden var olan formlardan, arketiplerden oluşur.

Bu cilt 1933-55 yılları arasındaki çalışmalarını içermektedir. İlk üç makale teorik temelleri sunmaktadır. Bunu, belirli arketipleri tanımlayan yayınlar, arketiplerin bireyleşme süreciyle ilişkisine dair bir araştırma ve yazarın psikoterapi pratiğinden materyallerle yapılan çalışmalar takip eder.

ISBN:978-625-8393-84-2

THG
0897220
YIU

pinhanyayincilik.com
/pinhanyayincilik
/pinhankitap